SOCIALIST REGISTER 2011

BU DEFAKİ KRİZ

HAZIRLAYANLAR:
LEO PANITCH
GREG ALBO
VIVEK CHIBBER

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: UMUT HASKAN

Yordam Kitap

SOCIALIST REGISTER 2011

Bu Defaki Kriz

Hazırlayanlar

Leo Panitch

Greg Albo

Vivek Chibber

İngilizceden Çeviren

Umut Haskan

Socialist Register 2011: Bu Defaki Kriz
Hazırlayanlar: Leo Panitch - Greg Albo - Vivek Chibber

Eserin orijinal adı:
Socialist Register 2011, The Crisis This Time
(Merlin Press, 2010, Londra)

Çeviri: Umut Haskan
Kitap Editörü: Haluk Yurtsever
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap: 165

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10   F: 0212 528 19 09
W: www.yordamkitap.com   E: info@yordamkitap.com

Yordam Kitap'ta *Socialist Register* Sayıları

Socialist Register 2008

Küresel Parlama Noktaları

Emperyalizme ve Neoliberalizme Karşı Tepkiler

(Şubat 2009)

*

Socialist Register 2009

Günümüzde Şiddet

Ya Barbarlık Ya Sosyalizm

(Mart 2010)

*

Socialist Register 2010

Kapitalizmde Sağlık

Sağlıksızlık Septomları

(Ocak 2011)

Katkıda Bulunanlar

Sam Ashman, Johannesburg, Witwatersrand Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesinde kıdemli araştırma görevlisi.

Karl Beitel, San Francisco'da yaşayan, Amerikan Öğretmenler Federasyonunda görevli bağımsız araştırmacı ve bilimci.

Riccardo Bellofiore, Bergamo Üniversitesinde iktisat profesörü.

Johanna Brenner, demokratik, devrimci, sosyalist, feminist ve ırkçılık karşıtı Solidarity (dayanışma) örgütünün kurucu üyesi; Portland Devlet Üniversitesi Sosyoloji/Kadın Çalışmaları bölümünde onursal profesör.

Dick Bryan, Sydney Üniversitesinde ekonomi politik profesörü.

Noam Chomsky, Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde enstitü profesörü ve dilbilim onursal profesörü.

Bryan Evans, Toronto, Ryerson Üniversitesi Siyaset ve Kamu Yönetimi bölümünde doçent.

Ben Fine, Londra Üniversitesi, Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulunda iktisat profesörü.

Julie Froud, Manchester İşletme Okulunda profesör ve Manchester Üniversitesi, ESRC Sosyokültürel Değişim Araştırmaları Merkezi üyesi.

Francesco Garibaldo, İş ve Emek İçin Bölgesel ve Yerel Gelişim adlı uluslararası ağın başkanı ve Emek Enstitüsü eski müdürü.

Sam Gindin, Kanada Otomobil İşçileri Sendikası eski araştırma müdürü ve Toronto, York Üniversitesinde Packer kürsüsünde misafir araştırmacı.

Joseph Halevi, Sydney Üniversitesinde ekonomi politik öğretim üyesi ve ayrıca Uluslararası Torino Üniversitesi ile Fransa, Picardie Üniversitesi CRIISEA birimi mensubu.

Doug Henwood, Brooklyn'de, Left Business Observer yayının editörlüğünü yürütüyor ve Haberlerin Ötesinde adlı haftalık radyo programını düzenliyor.

Michael Moran, Manchester Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde siyaset bilimi profesörü ve ESRC Sosyokültürel Değişim Araştırmaları Merkezi üyesi.

R. Taggart Murphy, Tsukuba Üniversitesi Tokyo kampüsünde Uluslararası İşletme Yüksek Lisans Programı profesörü.

Susan Newman, Johannesburg, Witwatersrand Üniversitesi, Kurumsal Strateji ve Endüstriyel Kalkınma (CSID) araştırma programında kıdemli araştırma görevlisi.

Adriana Nilsson, Manchester Üniversitesinde siyaset bilimi doktora öğrencisi.

Hugo Radice, Leeds Üniversitesi, Siyaset ve Uluslararası Çalışmalar Fakültesi yaşam boyu araştırma görevlisi.

Mike Rafferty, Sydney Üniversitesi, İşyeri Araştırma Merkezinde kıdemli araştırma analisti.

Alfredo Saad-Filho, Londra Üniversitesi, Doğu ve Afrika Çalışmaları Fakültesi, Kalkınma Çalışmaları Bölümünde ekonomi politik profesörü.

Anwar Shaikh, New York, Yeni Sosyal Araştırmalar Okulu iktisat profesörü.

Susanne Soederberg, Kanada, Queen's Üniversitesi Küresel Kalkınma Çalışmaları ve Siyaset Çalışmaları bölümlerinde, Küresel Ekonomi Politik dalında Kanada Araştırma Kürsüsü sahibi.

Karel Williams, Manchester İşletme Fakültesinde muhasebe ve ekonomi politik profesörü ve Manchester Üniversitesi, ESRC Sosyokültürel Değişim Araştırmaları Merkezi müdürü.

Önsöz

Krizler, olup bitenleri aydınlığa kavuşturacak şekilde işler. Wall Street'in parlak çocukları ile Ivy League[1] iktisatçılarının, istikrara giden yolun ekonomiyi serbestleştirmekten geçtiğini usanmadan söylediği günleri hatırlayın. Onlara kalırsa, piyasa istikrarı için gereken çözüm, piyasaları daha da serbestleştirmekti. CEO'lara, finans uzmanlarına ödenen ahlaka aykırı maaşlar ve ikramiyeler sonuna kadar hak ediliyordu, çünkü bu kişiler herkese refah getiriyorlardı! Bu hikâyeleri nezaketle de olsa sorgulamak ise, alay ve hakaretlere konu olmak anlamına geliyordu. Derken, 2008 sonbaharının o kaçınılmaz haftalarının ardından, Wall Street devleri birbiri ardı sıra çöküşün eşiğine gelir ve hatta olduğu gibi çökerken, imkânsızın gerçekleştiğine şahit olduk. Neredeyse bir gecede, piyasanın sıcacık düşü, boğucu bir karabasana dönüverdi. Yüz binlerce emekçinin işinden olması, emeklilik ödeneklerinin duman olup uçması, kötü günler için bir kenara koyulmuş tasarrufların erimesi ve ailelerin sokakta kalmasıyla, kapitalizmin acımasız gerçeğini ve kâr güdüsünün merhamet bilmez mantığını yadsımak olanaksızlaştı. Büyük Buhran'dan beri benzeri görülmemiş bir kasırgada, belli başlı kapitalist ekonomiler uçuruma yuvarlanıyordu. Serbest piyasacılık cinnetini savunma yolunda ortaya çıkmış kitap, makale ve masal dağları, onlarca yıldan sonra ilk kez bir yalan gibi görünmeye başlamıştı artık.

Krizin patlak vermesinin üzerinden üç yıl geçti ve tünelin sonunda hâlâ belirgin bir ışık görünmüyor. Karşımızda duran şeyin 21'inci yüzyılın ilk büyük buhranına varıp varmayacağını şimdilik bilmiyoruz. Ancak, toparlanma sürecinin tökezlediği ve kuşku doğuracak biçimde ilerlediği, ayrıca uzun süreli bir stagnasyon olasılığının bizi beklediği açıktır. Kuşkusuz, dünyanın dört bir yanında, kapitalizmin biricik gerçeğiyle yüz yüze gelen milyonlarca işçi için krizin anlamı yine değişmiyor: Önemli olan halk değil, kârdır.

Sol, krizlerin her şeyden çok da toplumun en kırılgan kesimlerinin müthiş acılara gömülmesi anlamına geldiğinin daima farkındaydı. Bu acıların yara izleri, krizler yatıştıktan sonra da daha uzun süre silinmez. Ciddi sosyalistlerin ekonomik çöküntüleri asla memnuniyetle karşılamamasının nedeni bu. Ancak, alışıldık ekonomik süreçler üzerindeki yıkıcı etkilerinden

dolayı, krizler aynı zamanda siyasi fırsatları da beraberinde getirir. Büyük Buhran'da ve hatta 1960'ların sonu ile 1970'lerdeki önceki örneklerde olduğu gibi, ekonomik altüst oluşlar muazzam toplumsal patlamalara ve emekçilerin kazanımlar elde etmesine fırsat yaratır.

Peki şimdi, hatırı sayılır ilerleme kaydedebilecek bir konumda mıyız? Bu mümkün olmakla birlikte, yeterliklerimiz hakkında dürüst davranmalıyız. Geride kalan onlarca yıllık dönemde durmaksızın gücüne güç katan sağ olmuştur. Emekçiler, bir nesilden uzun süredir, yirminci yüzyılın ikinci yarısında inşa ettikleri kurumların adım adım parçalanmasının acısını birlikte yaşamaktalar. Gelişmiş ülkelerde, sosyal demokrasi işçi sınıfının çıkarlarını temsil etmekten çıkıp, şirket kârlarının muhafızı haline geldi. Küresel Güney'de, ulusal kurtuluş ve sosyalizm görüşleri şimdi uzak bir geçmişin gitgide silikleşen ışıkları gibi. Sol, Paris Komünü'nün ezilişinden beri en güçsüz döneminden geçiyor.

Benzer şekilde, daha patlak verdiği günden beri bu krizi fırsata dönüştüren de emek hareketleri değil, yöneten sınıflar. Halk, neoliberalizm tarafından dizginleri salınan spekülasyon cinnetinden iğrenir duruma gelmiş ve hatta banka kurtarma operasyonları karşısında düşmanca bir tutum almış ve piyasa tutuculuğunun mitleri bile itibar kaybetmişse de, kapitalist devletler, ekonomiyi yıkıma götüren modelin ta kendisini olabildiğince payandalama uğraşında. 2010 Haziran'ının sonunda bu yazıyı kaleme aldığımız günlerde, Toronto'da bir araya gelen G20 liderleri, krizin başlangıcından beri tereddüt etmeden serbest piyasanın arkasında durmalarının "doğru tercih" olduğunu ilan ettiler. Aynı zamanda "yatırım ve ticaretin önündeki engelleri yükseltmeme veya yeni engeller eklememe taahhüdünü... üç yıllık bir süre için devam ettirme... ortaya çıkabilecek bu tip önlemleri tasfiye etme" sözünü verdiler. Yetinmeyip, "maliye politikaları da dâhil olmak üzere, yurtiçi politika adımlarının ticaret ve yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirme" taahhüdünde bulundular. Şimdi, yeni bir kemer sıkma çağına giriyor gibiyiz. Bu ise, sendikaların ve emekçi sınıflara yönelik sosyal hakların yeni bir saldırı dalgasıyla yüz yüze kalacağı anlamına geliyor.

Dolayısıyla, böyle bir konjonktür içinde, zayıflığımızı net bir biçimde kavramak durumundayız. Solu canlandırmayı hedefleyen her şey, hiç kuşkusuz krizin yeterli bir çözümlemesini, siyasi ve ekonomik boyutları

çerçevesinde bünyesinde barındırmak zorunda. Bu noktada, krize yol açan en temel istikrarsızlıklara ve krizin kendisine yönelik çözümlemeleriyle Marksist ekonomi politik öne çıkıyor. Önceki krizlerin bir "Marx'a dönüş" durumu yaratmasının nedeni de tam olarak buydu. Kapital'in en çok satanlar listesinde zirveye yerleşmesi, Marx'ın o alışıldık fotoğrafının Foreign Policy gibi düzen dergilerinin kapaklarından sık sık bize bakması boşuna değil.

Biz de, Socialist Register'ın iki sayısını birden "bu defaki kriz"i çözümlemeye ayırdık. Elinizdeki 47'inci sayının kapsamına giren çeşitli başlıklar arasında, krize dair tarihsel ve kuramsal bir bakışın sunulması, finansallaşmanın krizdeki merkezî rolünün çözümlenmesi, ABD, Avrupa, Japonya ve Güney Afrika'da finansallaşmanın ortaya koyduğu boyutların incelenmesi de var. Ayrıca, krizin hem toplumsal hem de siyasi bakımdan işçi sınıfı üzerinde yarattığı etkileri masaya yatırıyor, içinde barındırdığı istikrarsızlıklara rağmen, "krizden çıkış" stratejilerinin, neoliberalizmi yeniden canlandırma rayına oturduğunu gösteriyoruz. Gelecek sayıda, incelemelerimizin coğrafi kapsamını Çin'i, Orta Doğu'yu, Doğu Avrupa'yı ve Latin Amerika'yı da içine alacak şekilde genişletirken, bir yandan da krizin merkez üssü ABD'ye yönelik çözümlemeleri derinleştireceğiz. Yanı sıra, solun o ana dek krize verdiği yanıtı, ayrıca ekonomik krizle ekolojik kriz arasındaki bağlantıları, kentin içine girdiği krizi değerlendireceğiz. Bütünüyle sosyalist stratejiye ve günümüzün örgütlenme biçimlerine eğilmesi planlanan 49'uncu Socialist Register'ın zeminini de bu değerlendirmeler oluşturacak.

Krize yönelik iki sayımıza katkıda bulunan yazarların pek çoğu, yazılarının taslaklarını 2010 Şubat'ında York Üniversitesi'nde gerçekleşen, son derece ayıltıcı bir etki yaratan atölye etkinliğinde sunmuşlardı. Bu etkinliğin hayata geçirilmesini mümkün kılan Frederick Peters, Khashayar Hooshiyar, Adam Hilton, Aidan Conway ve Tammy Kovich'e teşekkür ederiz. Yardımcı editörümüz Alfredo Saad-Filho'nun, krize dair her iki sayının planlanmasında çok önemli katkıda bulunduğunu belirtmek bir borç. Ayrıca, tüm yazarlarımıza, özellikle de çalışmaları hakkında yaptığımız yorumlar karşısındaki duyarlılıkları için teşekkür etmeliyiz. Öte yandan, yazarlarımızın ve bizlerin, bu sayıda yer alan çok çeşitli kriz yaklaşımlarının her biriyle hemfikir olmayabileceğimizi de belirtmek isteriz. Kapak tasarımı için Louis Mackay'a teşekkür ederken, Merlin Press yayınevindeki meslektaşlarımız Adrian Howe ve Tony Zurbrugg'a, özellikle

de artık Socialist Register yardımcı editörü olan Alan Zuege'ye yaratıcılıkları ve çalışkanlıkları dolayısıyla şükran borçluyuz. Bu sayıyı ve Register arşivinin tümünü internet üzerinden erişime açık hale getirmek için verdikleri emek paha biçilemez boyuttadır.

Colin Leys, Socialist Register'ın 2010 sayısı Morbid Symptoms: Health under Capitalism'in[2] basılmasını sağladıktan sonra eş editörlüğü bırakarak yardımcı editörlük görevini üstlendi. Geride kalan 12 yılda sergilediği üstün editörlük becerileri ve entelektüel liderliğin üzerine katarak bu sayının hazırlanmasında sunduğu olağanüstü destek için müteşekkiriz. Piyasacı siyasetin her alana yayıldığı bir ortamda ortaya koyduğu sarsılmaz sosyalist kararlılık, dört bir yanda solcu aydınların yolunu aydınlatmakta. Socialist Register'ı ileri taşıma sürecinin geri kalanında da sırtımızı onun önderliğine dayamaya devam edeceğiz.

LP

GA

VC

Haziran 2010

Kapitalizmde Krizler

ve Bu Defaki Kriz

Leo Panitch ve Sam Gindin

I

Ağustos 2007'de son kriz patlak vermeden tam yüz elli sene önce, New York'ta Ohio Life adlı sigorta şirketinin çöküşüyle, "1857-8 büyük krizi" şeklinde anılacak şeyin tetiği çekildi. Avrupa'nın ana finans merkezlerinde kriz hızla yayılırken, Karl Marx da "kıtada yeni bir devrimci kabarmaya dair umutların boy vermesi nedeniyle büyük bir memnuniyet ve sevinç" duymaktaydı. Michael Kratke'nin sözleriyle, "Dalga, tam da Marx'ın daha 1850'de tahmin ettiği gibi, New York'taki bir finansal krizle başladı." ve Marx'ı üzerinde çalışmakta olduğu Grundrisse el yazmalarının "kapsamını ve ölçeğini", "yerkürenin tüm bölgelerini etkisi altına alabilen ilk ekonomik kriz"i de hesaba katacak biçimde genişletmeye itti. Aralarındaki yazışmalara bakılırsa, Marx ve Engels, "krizin o güne dek görülmedik ölçüde büyük ve şiddetli" geldiği konusunda hemfikirdiler ve finansal krizi, "gerçek krizin, yani Britanya'nın refah ve üstünlüğünü en temellerinden etkileyecek sanayi krizinin yalnızca peşrevi" olarak görmekteydiler.[1] Engels, 1857 Ekiminde Marx'a "Amerika'daki çöküş muazzam ve daha uzun süre devam edecek... İşte şimdi bir fırsat geçti elimize." diye yazacak, iki hafta sonrasında da şunları ekleyecekti: "...1848'de ‘işte bizim günümüz de geliyor' diyorduk ve kısmen öyle de oldu. Bu defa ise kısmen değil bütünüyle, bir ölüm kalım sorunu biçiminde geliyor."[2]

Gelgelelim, 1858 ortalarında krizin yatışmaya ve gözden uzaklaşmaya başlamasıyla, Marx da beklentilerinin neden gerçeğe dönüşmediğini anlayabilme çabası içine girdi. Hayli hızlı gerçekleşen bu toparlanmada, sermayenin büyük ölçekli değer kaybına maruz bırakılmasının ve özellikle de küresel sermaye birikiminde son derece merkezî konumda bulunan Britanya sanayisini etkilemek üzere, Avrupa'dan sömürgelere yapılan ihracatın yapısında ortaya çıkan, yine bir o kadar keskin ve ciddi kaymanın büyük rol oynadığı sonucuna varacaktı. Bu durum, dinamik kapitalist büyüme sürecine geri dönülmesine olanak tanımakla birlikte, bir yandan da Marx'ın Grundrisse'de yazdığı gibi, "tüm emeğin bir süreliğine devre dışı kalması ve sermayenin büyük bölümünün yok olmasıyla, sermayeyi kendi kendini yok etmeden üretici güçlerini tekrar tam olarak devreye sokabileceği bir noktaya şiddetli bir şekilde geri döndürecek krizlere" yol açacak çelişkileri tekrar tekrar yaratacaktı. "Ancak, düzenli olarak ortaya

çıkacak bu felaketler, kendini giderek daha da büyük ölçeklerde yineleyecek, sonunda sermayenin şiddetli bir biçimde yıkılışına kadar varacaktır." Kapitalist üretim, Marx'a göre, "tekrar tekrar üstesinden gelinen, fakat bir o kadar da yerli yerinde kalan çelişkiler içinde yüzmektedir."[3]

Elli yıl sonrasında, yani bugünkü krizden tam bir asır önce, 1907 büyük finans krizi de yine Wall Street'te başlayacak ve borsalardaki çöküşü de beraberinde getirerek, halkın bankalara hücum etmesine, ABD'de GSYH'nin yüzde 11 düşmesine neden olacak, bir kez daha hızla "Avrupa'nın uzun süredir yaşamadığı kadar ciddi bir para ve bankacılık krizine" dönüşecektir.[4] Ne var ki bu kriz 1857-8'dekinden de kısa ömürlü olmuş, 1870 ortalarında başlayan, 1884'te Engels'e "kapitalist üretim biçiminin her gün gözlerimiz önünde gerçekleşen kaçınılmaz çöküşü"[5] sözcüklerini söyleten "ilk büyük buhran" sonrasında Marksizm içerisinde yaygınlaşan kriz kuramlarına pek az malzeme sunmuştur.[6]

II

Kapitalizmin krizleri hakkında genel bir kuram ortaya koymaya yönelik Marksist araştırmalar, 19'uncu yüzyıl sonlarında, kapitalizmin daimi birikim güdüsüyle bağlantılı çelişkiler nedeniyle üretim alanında kendini gösteren derin kriz yatkınlığını doğrulayan bir ortamda yoğunluk kazandı. Ancak, ortaya çıkan aşırı birikim bazen derhal düzeltmeye maruz kalırken, bazen bunun neden gerçekleşmediği sorusu yanıtsız kalmaktaydı. Sermayenin organik bileşimindeki yükselme nedeniyle kâr oranlarında bir düşme eğiliminin baş gösterdiğine dair Marx tarafından yapılmış tespit bu soruya kısmen yanıt verir gibi görünmekteydi. Ancak, ampirik çelişkiler bir yana, bizzat Marx ile başlamak üzere, kâr oranlarında düşme eğiliminin neden daima yaşanmadığını açıklama yolunda kanıt olarak sunulan pek çok "karşı-eğilim", kavramsal bir mesele ortaya çıkarmaktaydı. Zira söz konusu karşı eğilimler de zaten pek çok zaman kapitalist dinamiklerin özüne dâhildi: örneğin sınıf sömürüsünün şiddetlenmesi, yeni teknolojilerin ve emtiaların geliştirilmesi, yeni pazarların ortaya çıkması, dış pazarlara doğru yayılma, kredi tedarikindeki yenilikler ve elbette devletin çeşitli türden müdahaleleri.

Kârdaki düşme eğiliminin kuramsal kesinlik bakımından taşıdığı değer, tarihsel materyalizmin ışığı altında kayboldu. Bir ekonomi yasası olarak sunulması genellikle tarihsellikten uzaklaşmak anlamına gelmekteydi ve ortaya koyduğu materyalizm bakışı da mekanik türdendi. 1890'ların ortalarında sona eren ilk büyük buhran ile 1920'lerin sonlarında patlak veren daha büyüğü arasındaki dönemde, kâr oranının düşme eğilimi yasasının Marksist kuramcılar tarafından "uzun süre göz ardı edilmesi veya reddedilmesi", bu durumun anlaşılmış olması nedeniyledir. Kapitalizmin ilk bunalımdan sağ çıktığı ve yeni bir evreye girdiği yönündeki kanı, Marksizmin yüzyılın sonunda içine girdiği "kriz"de belirleyici etmenlerden biri haline geldi.[7] Labriola'nın o dönemde yaptığı değerlendirme, ekonomik çöküşe ilişkin mekanik kuramların zayıflığını kavramaktaydı: "Yıllar öncesinin coşkun, ateşli ve erken umutları, şimdi ekonomik ilişkilerin aslında daha karmaşık bir direnç, siyasi mekanizmaların da daha büyük hüner sergilediği gerçeğiyle yüz yüze gelmiş durumda."[8]

1890'ların ortalarında yaşanan ekonomik toparlanma, sosyal demokrat evrimci revizyonizmin boy vermesine yardım etse de, krizi ve çöküşü merkezine alan dil, Birinci Dünya Savaşı'na kadarki Marksist tartışmalardan asla eksik olmadı. Bu dönemde, emperyalistler arası rekabetin yıkıcı bir savaşa yol açacağı kuramının Marksistler tarafından geliştirilmesini sağlayan öngörünün kökleri, yurtiçindeki birikimde devam eden sınırlar nedeniyle, 19'uncu yüzyıl sonlarında kapitalizmin içine girdiği parçalı küreselleşme sürecinin özünü teşkil eden yurtdışına sermaye ihracı ve sömürgeleşme hamlelerinin daha da kamçılanacağı beklentisinde yatmaktaydı.

Marksist kuramcıların, dış pazarlara yayılmayı teşvik eden iç tüketim yetersizliğinin reformcu yeniden bölüşüm önlemleri ile çözülebileceğini ileri süren, Keynes'in öncülü sayılabilecek düşünceye karşı çıkmakla birlikte, Hobson'ın 1902 tarihli klasik çalışması Imperialism: A Study'den de etkilendiği herkesçe biliniyor. Daha az bilinen bir gerçekse şu ki, Hobson'ın kendisi de Frederick Jackson Turner'ın "Amerikan cephesinin kapanışı" kuramını esas alan Amerikalı ticaret iktisatçılarından etkilenmiştir. Turner, 1890'ların başlarındaki derin resesyonun ardından, yeni ortaya çıkan işletme biçiminin muazzam üretim kapasitesine artık iç pazarın yanıt veremeyeceğini söylemekteydi.[9] Ancak, iddialarının temelden yanlış olduğu kısa sürede anlaşılacaktı. 1898'e gelindiğinde Amerika'daki resesyon sona erecek ve iç pazarlardaki talep, ihracatı gölgede bırakmayı sürdürecekti. Turner tarafından "kapanış" tespiti yapıldığında, belki de bu cephe şimdilik sadece belli bölgelerde doluluğa erişmişti ve ülkedeki birikim süreci daha ilk evrelerindeydi.[10]

Dönemin Marksist kriz kuramcıları, Birleşik Devletler'de gelişmekte olan kapitalizm tipini hayli yanlış yorumlamakla kalmadılar, önde gelen kapitalist eyaletlerde iç pazarın uzun vadedeki tüketim ve birikim potansiyelini de genel olarak hafife aldılar. İşçi sınıfının o dönemde boy veren emek ve siyasi örgütlerinin, "proletaryanın yoksullaşması" kuramını ne kadar zorlayacağını görememiş olmaları, bu yanılgıda kısmi sorumluluğa sahiptir. Ancak, devleti sermayenin bir aracı olmaktan ibaret gören, gerek yurtiçindeki, gerekse emperyal ölçekteki müdahalelerde devletin görece bağımsız konumuna gereken önemi vermeyen, yeterince gelişmemiş devlet kuramı da bunda pay sahibiydi. Bu kusur, Lüksembourg gibi tüketim yetersizliği eğilimlerine eğilmek yerine, Hilferding gibi sermayenin

yoğunlaşmasına ve merkezîleşmesine [centralization], bunun sonucunda sanayi ve finans arasında ortaya çıkan kaynaşmaya dair çıkarımlardan yola çıkan Marksist kuramcılar arasında da apaçık görülmekteydi. Söz konusu merkezîleşme, yoğunlaşma ve kaynaşma, onlara bakılırsa, yurtiçinde rekabeti sınırlandırmış ve yurtdışındaki genişlemeyi yırtıcı bir biçimde desteklemek üzere devleti işe koşmuş, hem sermayenin yurtdışına ihracına, hem de belli başlı kapitalist devletler arasındaki rekabetin siyasallaşmasına yol açmış, en fazla öne çıkan sonuç da emperyalistler arasındaki bir dehşet rekabetinin kendini göstermesi olmuştu.

Daha önce de ileri sürmüş olduğumuz gibi, 20'nci yüzyılın ikinci yarısında emperyalist Amerikan devletinin diğer gelişmiş kapitalist devletler içerisine nüfuz etmesi, bu eski rekabet kuramını giderek demodeleştirdi.[11] Üstelik Birinci Dünya Savaşı öncesi kapitalizmi için düşünüldüğünde bile, bir tarafta tüketim yetersizliğini, diğer tarafta finans kapitali esas alan ekonomi politik sorunluydu; kapitalist devlet anlayışı indirgemeciydi; ve emperyalist genişlemeye dair açıklamaları da en hafif tabirle kısmiydi. Hilferding'in, çok büyük etki yaratan Finance Capital (1910) adlı eseri[12], dönemin Almanya'sındaki gelişmelerden yola çıkarak yanlış genellemelere ulaştığı halde şu tespiti yaparak ironi sergilemekteydi: "Tek bir ülkede krizlerin tarihinden ... [ya da] kapitalizmin belli bir evresine özgü olan, belki de tamamen rastlantı eseri meydana gelmiş belli görüngülerden yola çıkarak, krizlerin değişen karakteri hakkında genel yasalara ulaşmak olanaksızdır."[13]

Klasik Marksist kriz kuramlarının ortaya koyduğu bu sınırlamaların pek çoğu günümüze dek etkisini sürdürmüş ve kapitalizmin son olmasa bile sona yakın bir evrede bulunduğu yönündeki sanının canlı kalmasına yardımcı olmuştur. 1930'lardaki Büyük Buhran'dan bu yana, sonuçları savaş, israf veya balonlar gibi özel koşullar tarafından sürekli ötelenen bir daimi aşırı birikim krizinin varlığına inanma yönünde bir eğilim hep var oldu. Oysa bu görüş, kapitalizmin tekrar tekrar yeni krizler kusacağını ısrarla belirtmekle birlikte, Marx'ın 1857-8 krizinden kısa süre sonra vardığı "daimi kriz yoktur" sonucuyla çelişmekte.[14] Gerçek birer "dönüm noktası" olan krizlerin, özellikle de 21'inci yüzyılın ilk kapitalist krizi karşısında solun içine girdiği çıkmaz göz önünde bulundurulduğunda, solun krizlere bakışı üzerinde de bir dönemece işaret edip etmeyeceği, bugün Marksistler açısından çok önemli bir sorudur.

III

"Kriz" terimi genel olarak sermaye birikimi ve ekonomik büyüme sürecindeki kesintileri ifade etmek için kullanılmakta. Ancak, bu anlamıyla ele alındığında, söz konusu kesintilerin büyük bölümü kendi kendine düzeldiği (örneğin "fazla" sermayenin devalüasyonu ile), ya da devlet müdahaleleri (örneğin parasal teşvikler) sonucunda hafifleyip kısaldığı için, sahip oldukları toplumsal önem düzeyi de sınırlanmaktadır. Asıl önemlisi, bu kesintilerden bazılarının basitçe gelip geçmekle kalmaması, çok daha büyük boyutlar kazanmasıdır. Dolayısıyla, sadece krizlerin neden oluştuğunu değil, neden bazı krizlerin farklılaştığını da sormak zorundayız. Bu farklı krizler niçin çok uzun sürüyor, bitmek bilmez ekonomik belirsizlikler getiriyor ve önemli siyasi, toplumsal değişimler yaratıyor?

Marksist kuramın ilgi alanına girenler de işte daha seyrek, ancak daha derin yaşanan bu yapısal krizlerdir. Kabaca her nesilde bir kez görülen bu tür krizlerle, kapitalizmin modern çağında karşılaşıldı: 19'uncu yüzyılın son çeyreğindeki "ilk büyük buhran", 1930'lardaki Büyük Buhran ve 1970'ler boyunca devam eden stagflasyon[15]. Bugünkü kriz ise, bu listeye dördüncü sıradan yazılmasını haklı kılan pek çok özelliğe sahip. Bu yapısal krizlerden her birini açıklayabilme iddiasındaki bir genel kuram, yol boyunca her adımda karşılaşılacak engeller nedeniyle zayıf kalmaktadır. David Harvey de bu yönde bir uyarıda bulunuyor:

Kapitalizm içinde bunalım oluşumuna ilişkin tekil bir kuram yoktur, farklı türden bunalımlar için birçok olasılık ortaya çıkaran bir dizi engel vardır. Belirli bir tarihsel andaki koşullar bunalım türlerinden birinin ağırlık taşımasına yol açabilirken, başka koşullarda birkaç bunalım biçimi birleşebilir ve bazı koşullarda da bunalım eğilimleri uzamsal olarak (jeopolitik ve jeo-ekonomik bunalımlar gibi) ya da zamansal olarak (finansal bunalımlar gibi) yerinden sapabilir.[16]

Elbette, kriz olarak adlandırdığımız bu tarihsel anları açıklama yolunda, bütünsellikten uzak bir bakış açısıyla yetinecek değiliz. Yalnız, kapitalizmin çelişkili süreçlerinin, kökeni, doğası ve sonuçları tarihsel koşullara bağlı olarak değişen krizlere yatkın bir seyir izlediğini ve tarihsel materyalizmin sunduğu araçlarla incelenmesi gerektiğini fark etmeliyiz.

Kuşkusuz, kapitalizmin tarihini bir krizler silsilesi şeklinde okuma hatasına da düşmemeliyiz. Çok önemli olmakla birlikte, küresel kapitalizmin gelişim çizgisi üzerinde krizler ancak kısa aralıklar şeklinde görülmelidir. Yapısal krizler, şu veya bu türden "dönüm noktaları" ortaya koysa da, kapitalizmin gelişim sürecini tek başına bu krizlerin yönlendirdiği düşünülmemeli. Sermayenin, 1873 ile 1896 arasında devam eden kriz boyunca hız kazanan yoğunlaşma ve merkezîleşme eğilimi, aslında krizden daha önce başlamış ve yirminci yüzyıla ayak basılırken ABD'de yaşanan şirketler arası birleşmeler dalgasından sonra da sürmüştür. Fordist teknolojinin, aslında 1930 krizinden çok önce yola koyulmuş olan gelişimi, tüm Bunalım süresince soluk soluğa devam etti. Yine, neoliberal çağın kökleri, ABD'nin savaş sonrasında uygulamaya koyduğu küresel kapitalizm projesine, 1950'ler ile 60'larda çokuluslu şirketlerin ve finansallaşmanın yükselişine kadar uzanır.

Yapısal krizleri, mekanik çözümlemeler sunan ekonomi yasalarının tuzaklarına düşmeden, gerektiği gibi kavrayabilmenin ilk şartı, kâr ve ücretler, krediler ve faiz oranları, ticaret ve sermaye akışları gibi genel ekonomik durum göstergelerinin ve ayrıca birikimin koşullarına dair olguların, krizin meydana geldiği tarihsel şartlarda gözlenen sınıf ve devlet yapılanmalarıyla ilişkileri çerçevesinde saptanmasıdır. Arrighi'nin 40 yıl kadar önce ustalıkla tespit etmiş olduğu gibi, krizler tarihsel bakımdan özgündür; kapitalizmin gelişimindeki belli dönemler içerisinde meydana gelirler ve söz konusu dönemlerin sınıfsal ve kurumsal temelleri bağlamında kuramlaştırılmalıdırlar.[17] Arrighi, kendi çözümlemelerinde, 19'uncu yüzyıl sonlarının "ağırlıklı olarak rekabetçi bir yapı sergileyen kapitalizmi" ile 20'nci yüzyılın "ağırlıklı olarak tekelci bir yapıya geçiş yapan kapitalizmi" bünyesinde gözlenen, birbirinden farklı kapitalist dinamikleri esas almıştı. Arrighi'nin yaptığı bu ayrım, fiyat rekabetinin sınırlanmasına, daha da öteye geçip rekabet düzeyinde genel bir gerilemeye işaret eder gibi görünüyor, ama bunun bir yanılsama olduğunu belirtmeliyiz. Sermayenin yoğunlaşması, rekabeti yerel ve bölgesel düzeyden kıta düzeyine ve uluslararası ortama taşımış, ayrıca yenileşimin [innovation] sistemleşmesi ve ürünlerdeki ayrımlaşma üzerinden rekabeti şiddetlendirmişti. Ancak, ne olursa olsun, Arrighi bu noktadan doğrudan bir kriz açıklaması çıkarmama yönünde büyük bir dikkat sergilemekteydi zaten. Bunun yerine, her bir durumda krizin doğasını belirleyen şeyin,

sermaye-emek ilişkilerindeki özgül koşullar ve özellikle de küresel ölçekte proleterleşmenin derecesi ve yapısı olduğunu vurguluyordu.

"Birinci büyük buhran"da, vasıflı işgücü de en az sanayi sermayesi kadar seyyar durumdaydı ve Amerika kıtasında vasıfsız işgücünün istilasına açılabilen toprakların varlığı, özellikle de Avrupalı "yedek işgücü ordusu" için bir kaçış kapısı olarak önem taşımaktaydı. Gabriel Kolko, "Bir ülkedeki ekonomik krizin yarattığı insani sonuçların hafifletilmesinde, diğer ülkelerdeki büyümeden faydalanılması anlamına gelen bu emniyet vanası, modern tarihin merkezinde yer alan olaylar arasındadır," derken oldukça haklı.[18] Göç etme veya toprağa dönme seçeneği, Arrighi'nin de öne sürdüğü gibi, işçilere emek piyasasında güç kazandırarak ücretlerin aşağı yönlü hareketini sınırlandırmakta ve kapitalistler arası fiyat rekabetinin de etkisiyle, sonuçta bir kâr daralması kendini göstermekteydi. Almanya'da Bismarck'ın refah devletini başlatmasından, ABD'de Eyaletler Arası Ticaret Komisyonunun kurulmasına ve liyakate dayalı memuriyetle ilgili ilk reformların yapılmasına varıncaya dek, 1880'lerde devlet erki ve yeterliklerinde ortaya çıkan kilit gelişmeler, kısmen bu duruma tepki niteliğindedir.

1930'lardaki krize gelindiğinde ise, işçilerin kazanmış olduğu demokratik haklar (hem oy kullanma hakkı sayesinde, hem de sendikalaşma ve parti oluşumları üzerinde elde edilen kazanımlar), ticaret açığı veren devletlerin, altın standardı disiplininin gerektirdiği kemer sıkma politikalarına sarılma şansını azaltmıştı. Bu durum, 1930'larda uluslararası ticaretin ve sermaye akışlarının çöküşüne kadar varacak politikalarda önemli rol oynamıştır.[19] ABD ve Kanada'ya doğru gerçekleşen göçün, Avrupa'daki yedek işgücü orduları için temin ettiği emniyet vanasının 1920'lerde kapanması da aynı yönde etki yaratmış, ayrıca dolaylı olarak Orta Avrupa ülkelerinde demokrasinin bastırılmasına katkıda bulunmuştur. Öte yanda Amerikan işçi sınıfı ise, yine aynı gelişmenin etkisiyle, Büyük Buhran döneminde bile sanayi sendikaları oluşturabilmiş, Amerikan devlet erkinin Yeni Düzen[20] ile sergilediği tarihsel sıçramada önemli bir katalizör olarak sahne alabilmiştir.

1970'lerdeki stagflasyon ve kârlılık krizinin kökleri, 1960'larda tam istihdama yakın bir başarının elde edilmesi sonucunda oluşan sendika militanlığı zeminine ve devlet harcamaları ile hizmetlerinin genişlemesine

dayanmaktaydı. Ücret talepleri ile enflasyon arasındaki ilişkide hangisinin neden, hangisinin sonuç olduğu ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye değişirken, temel nokta, 60'ların ikinci yarısında gerilemeye başlamış kâr oranlarının ve kârın milli gelir içindeki payının tekrar yükseltilmesini önlemede işçi militanlığının önemli bir engel olarak boy göstermesiydi. Bu durum, yatırım düzeylerinde derhal bir düşüşe yol açmadıysa da, yapılan yatırımlar, işin yeniden örgütlenmesi üzerinde belirleyici bir unsura dönüşen işyeri direnişinin de önemli etkisiyle, kârı korumaya yetecek üretkenlik artışları sağlayamıyordu.[21] 1930'lar ve 40'larda yerleşmiş teknoloji paradigmalarına bağlı kalan ilerlemeler, üretimin genel örgütlenmesinde hâlâ büyük ölçüde egemen durumdaydı ve 1960'larda, yeni üretkenlik artışları sağlama yolunda bu ilerlemeler artık sınırlarına ulaşmıştı. Sanayide bilgisayar uygulamalarına yaygın biçimde geçilmesi ile elde edilecek belirgin üretkenlik (ve kârlılık) artışı ise ancak 1990'larda, yani işçilerin direniş gücü kırıldıktan çok sonra gerçekleşecekti.

Sınıfsal boyuta yaptığımız vurgu, yapısal krizlere yol açan diğer karmaşık etmenleri hafife aldığımız anlamına gelmemekte, bu etmenlere sınıf ve devlet ilişkilerinin prizmasından baktığımıza işaret etmektedir. Teknolojik değişimlerin zamanlamasına olduğu kadar, sermayenin örgütsel biçimlerine de aynı pencereden bakıyoruz. 19'uncu yüzyıl sonlarındaki "ilk büyük buhran"da bir örgütsel biçim olarak ortaya çıkan tüzel kişiliğin, krizin gidişatı ve çözümü üzerindeki etkisi, 1930'larda kapitalistlerin gözünde canlanması bile çok güç olan, ancak 1970'lerde çokuluslu şirketler yoluyla yeni yeni şekillenmeye başlayan çok birimli, küresel, şebekeleşmiş şirketlerin bugünkü kriz karşısında yarattığı etkiden kuşkusuz çok farklıydı. 21'inci yüzyıl şirket yapısında somutlaşan, birbiriyle bütünleşmiş uluslararası üretim şebekeleri, artık küresel birikimin kalbinde, devletin yoğun bir korumacılık tutumu sergileme olanağını etkin biçimde devre dışı bırakacak kadar merkezî bir yer tutuyor ve aynı zamanda Küresel Güney'in[22] proleterleşmesinde derinlikli bir rol oynuyor. Benzer şekilde, finansın eriştiği kapsamın ve üretimle kurduğu ilişkinin bugünkü krizde sürece nasıl etki ettiğini, Hilferding'in bankalar ve sanayinin ancak ulusal düzeydeki kurumsal kaynaşmasına vurgu yapan "finans kapital" kavramıyla tam olarak anlayamayız. Gerek tasarruf yapacak kişiler ve tüketiciler olarak işçilerin, gerekse şirketlerin finansallaşmasıyla ifadesini bulan günümüz finansal kapitalizmi, tüm bir dünya ekonomisinin finansal araçlar ticaretinin

ağına düşürülmesi ve bu araçların soyut değer ölçütlerine tabi kılınması anlamına gelmektedir.

Yapısal krizleri gerektiği gibi anlayabilmenin ikinci bir şartı, krizlerin süresi ve çözümü konusunda olumsallığın taşıdığı önemi takdir edebilmektedir. Kapitalist birikim sürecinde sıra dışı bir durum sayılamayacak kesintilerin neden meydana geldiği sorusunun bir adım ötesine geçerek, krizlerin görece hızlı bir biçimde atlatılmasının önünde hangi çelişki ve engellerin durduğunu sorabilme yolunda bu anlayış özellikle önem kazanıyor. Birbiriyle çakışabilmekle birlikte, bu iki soru aynı olmak zorunda değil. Birikimdeki bir kesintinin orta yerinde, kesintinin süresi ve çözümlenme şekli hakkında büyük bir belirsizlik yaşanmakta, sürece "kriz" karakterini kazandıran da bu belirsizlik olmaktadır. Söz konusu olumsallık, birikimi tekrar başlatmak üzere toplumsal ilişkilerin değişime tabi tutulup tutulamayacağı, bu değişimin nasıl sağlanacağı, sermayenin yeni teknolojik ve örgütsel biçimleri devreye sokup sokamayacağı, becerebilirse bunu ne kadar hızlı yapabileceği sorularının belirsizliğinde yatıyor. Devletin, krizi kontrol altına alacak ve birikimin yeniden başlamasını desteklemek üzere yeni kurumsal altyapıyı yaratacak müdahalelerde bulunma gücüne sahip olup olmaması da söz konusu olumsallığı özellikle etkilemekte.

Bu çerçevede, 1930'ların başlarında egemen durumda bulunan, önde gelen kapitalist ülkelerin altın standardını devam ettirme kararlılığına ve ayrıca devlet kurumlarının düzenleyici gücündeki sınırlılığa dayanan tutucu mali politikalar, resesyonun Büyük Buhran şekline bürünmesinde kritik rol oynamıştır. Kapitalist birikimin tekrar başlamasında kritik önem kazanan şey de, Yeni Düzen yardımıyla kurumsal yeterliklerin kapsamlı biçimde genişlemesi ve İkinci Dünya Savaşı olmuştur. 1970'lerdeki krizde ise, devletlerin on yıllık dönemin büyük bölümü boyunca sermaye ve emeği deflasyonist bir disipline tabi tutmaktan kaçınması ile enflasyon kızışacak ve sonunda meydana gelen "düzeltme" daha büyük olacaktı. Amerikan Merkez Bankası, artan enflasyon baskısını gemlemek için 1969 sonunda ve 1970 başında faiz oranlarını hızla yükseltme yoluna ilk kez gittiğinde, bu adımın şirketler ve bankalarda yarattığı finansman bonosu krizi karşısında derhal geri adım atmak durumunda kaldı.[23] Ayrıca, faiz oranlarının yükseltilmesi genellikle işsizliği de kışkırttığından, savaştan hemen sonraki dönemden beri görülmüş en büyük grev dalgası ile karşılandı. 1970'ler

krizinin kapitalist açıdan çözümünde son derece kritik rol oynayan yüksek faiz oranlarının Amerikan Merkez Bankası tarafından Paul Volcker eliyle uygulanabilmesi için, sermayenin karşı saldırısı ortasında yaşanan stagflasyon döneminde işçi sınıfının özgüvenini kaybetmesi ve türev piyasaların yaratılması amacıyla daha on yıl beklemek gerekecekti.

Yapısal krizleri yeterli ölçüde anlayabilmenin üçüncü şartı, getirilen çözümün, sonraki krizlerin yapısı üzerinde ne tür değişikliklere yol açtığıyla ilgilidir. Bir yapısal krize getirilecek çözüm salt nicel boyutlar taşıyamayacağı, sosyoekonomik, siyasi ve hatta kültürel ilişkilerin niteliğini de etkileyeceği için, sonraki krizlerin filizleneceği toprağın yapısı da değişecektir. 19'uncu yüzyıl sonundaki krize getirilen çare, Büyük Buhran sırasında şirketlerin önceki krize göre tam tersi bir yol izleyerek fiyatlar yerine üretimi kısmasına neden olacak şekilde sermayenin yoğunlaşmasına kapı aralamış, böylece krizin daha da kızışmasına ortam hazırlamıştı. Yeni Düzen programlarından başlayıp askerî harcamalara kadar uzanan, toparlanmanın zeminini oluşturan devlet müdahalesi, ardından da savaş sonrası dönemde Keynesçiliğin kucaklanması ise, bu defa 1960'larda tam istihdama yakın bir durum getirerek, ücretlerin yükseltilmesini, işyerindeki baskılara direnilmesini sağlayacak güven ve gücü işçi sınıfına kazandıracak, böylece 1970'lerdeki kâr daralması kendini gösterecekti. 1970'ler krizine getirilen çözüm, 1930'lardakinin aksine, gerek sendikacılığın yenilgiye uğratılmasını, gerekse düzenleyici mevzuatın liberalleştirilmesini kapsamına alacak, sonuçta kapitalizmin küreselleşme eğiliminin güçlenmesine imkân verecekti.

Dolayısıyla, öncelikle 1970'lerdeki krize getirilen çözümün, otuz yıl sonraki subprime[24] ipotek krizinin koşullarını nasıl inşa ettiğini anlamadan günümüz krizini kavrayabilme olanağımız yok. Bunun farkına varmamak, 1970'ler krizi ile günümüzdeki durum arasında, işçi sınıfının gücü; finans, teknoloji ve emeğin uluslararası işbölümündeki dönüşümler; devletler içerisinde ve arasında kurumsal bilgi birikimi bakımından gözlenen temel farklılıkları anlaşılmaz kılacaktır.

IV

21'inci yüzyılın bu ilk yapısal krizi, kapitalist finansın 20'inci yüzyılın ikinci yarısında gelişen tarihsel dinamikleri ve çelişkileri penceresinden bakıldığında anlaşılabilir ancak. Arrighi'nin ifadeleriyle, "büyük ölçüde rekabetçi" kapitalizmin ardından ortaya çıkmış olan "büyük ölçüde tekelci" kapitalizm, 1980'ler ve 90'lara gelindiğinde artık "büyük ölçüde finansallaşmış" kapitalizm şeklinde adlandırabileceğimiz bir yapıya doğru evrilmekteydi. Bu, finansal sermayenin şimdi sektörler, mekân ve zaman boyunca, özellikle de türev ürünler yoluyla, daha yüksek bir hareket kabiliyetine erişmesi anlamına gelmekteydi. Finansal sermayenin genel niteliğini ve "soyut" sermaye olarak değerini teşkil eden söz konusu hareket kabiliyeti, belirttiğimiz 20 yıllık dönemde yurtiçi ve uluslararası rekabeti büyük ölçüde şiddetlendirmiş, aynı zamanda finansal dalgalanmaların derecesini çok daha yüksek seviyelere çekmiştir.

Ancak, "tekelci kapitalizm" teriminin uyandırdığı çağrışımlar nasıl daima tartışmalı olmuşsa, "finansallaşmış kapitalizm" teriminden salt spekülasyon, asalaklık ve rantiyecilik anlamları çıkarmak da aynı şekilde tartışmalı olacaktır. Sözcüğün kendisinden böyle bir anlam çıkarmak, her şeyden önce de finans ile üretim arasında şimdiye dek görülmedik ölçüde önemli bağlar ortaya çıkmış olduğu için aldatıcıdır. Finans piyasalarının 1980'lerden bu yana sergilediği olağanüstü büyüme, kaldıraç kullanımını ve alınan riskleri aşırı noktalara taşıdıysa da, bu durumun görmezden gelinmesine ve hatta desteklenmesine ön ayak olan nedenler, finansın kendi rekabetçi dinamiklerinin ve gücünün çok ötesine varmaktadır. Bu gelişme kabullenildi, çünkü sadece işlevsel fayda sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda meta üretiminde ve finansal olmayan hizmetlerde yer alan sermayenin yurt içindeki ve dışındaki yayılması için zorunlu olduğunu da gösteriyordu.

Finansın uluslararası karaktere büründürülmesi, merkezinde doların bulunduğu bir yapı içerisinde, yatırım, üretim ve ticaretin küresel ölçekte bütünleştirilmesiyle bağlantılı risklerin finansal koruma altına alınmasına ve genele yayılmasına olanak tanıdı. Türev piyasalarının oluşturulması, karmaşık bir küresel ekonomi bünyesinde risklere karşı sigorta temin etmekteydi. Söz konusu risk sigortası olmadan, sermayenin ticaret ve

doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla uluslararası karaktere büründürülmesi ciddi biçimde sınırlı kalırdı. Bunun yanı sıra, hissedarlara sunulan getirinin yakından takip edilmesine yol açan ve şirketler arası birleşme, satın alma hamlelerine sponsor olan finans, bu şekilde şirketler bünyesindeki sınıf disiplininde ve sermayenin şirketler arasındaki dağılımında yarattığı etki yoluyla, sömürü oranını ve üretkenliği artıracak, genel kârlılığın restorasyonuna imkân verecekti. Ayrıca, finans sektörü hem girişimci kapitalistlerin yüksek teknolojilere yaptığı yatırımlara olanak tanıyarak, hem de bilgisayar tabanlı bankacılık ve finansal bilgi sistemleri alanlarında bizzat kendisi yenilikler getirerek sermaye birikimini doğrudan teşvik etmiştir. Aynı zamanda, giderek daha fazla sayıda emekçiye sunulan krediler, özellikle de ücretlerin durağan kaldığı ve ekonomik adaletsizliğin büyüdüğü bir dönemde, tüketim talebinin devamlılığını sağlama konusunda önem kazanmıştır.

Belli başlı kapitalist ekonomilerde finansın giderek artan önemi, daha 1960'larda bile gözle görülür hale gelmişti. Özellikle de Wall Street ile onun İngiltere'deki uydusu City of London'a[25] ait kurumların küresel ölçekte yürüttüğü etkinlik üzerinden, ayrıca bu kurumların Amerikan Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası ve diğer G7 maliye bakanlıkları ile merkez bankaları arasındaki ilişkilerle kurduğu ilişkisi dolayısıyla finansın 1970'ler ekonomik krizinin çözümünde oynadığı rol, bu durumun açık bir göstergesiydi. Doların küresel finanstaki hâkimiyeti, hem Amerikan finans kurumlarının küresel ölçekteki egemenliğini yansıtmakta, hem de bu egemenliği pekiştirmekteydi. Dolar, Bretton Woods Anlaşması ile altın karşısındaki fiyatı sabitlenerek bir küresel para birimi haline getirildiğinden beri ve özellikle de 1970'lerin başlarında altından bağımsız kılındıktan sonra (Kindleberger'in bir zamanlar nüktedan bir şekilde belirttiği gibi, altının "bakır, nikel, gümüşle birlikte, boncuk ve deniz kabuklarından farksız biçimde" tedavülden kalkması sonucunda)[26], Amerikan hazine tahvili piyasası, küresel kapitalist ekonomide tüm değer hesaplamalarının temeli olarak işlev görmeye başlamıştı. Amerikan tahvilleri, işte bu temel üzerinde bir girdaba dönüşerek diğer ülkelerin tasarruflarını Amerikan finans piyasalarına çekecek ve ülkeyi dünyanın daimi en büyük tüketim pazarı haline getirecek ucuz kredileri temin edecek, bir yandan da 20'inci yüzyılın son 20 yıllık döneminde ABD kapitalizminin daha geniş ölçekli küresel başarılar kazanmasını sağlayacaktı.

Ne var ki, finansın önderliğindeki kapitalizmde çelişkiler de hızla büyüdü. Amerikan Merkez Bankasının 1979'da çok yüksek faiz oranlarına geçiş yapmasının ardındaki ana amaçlardan biri, hâlihazırda bir dünya merkez bankası gibi davranmaya başlamış olması ve bu kapsamda doların küresel kapitalizmdeki vazgeçilmez rolünü koruma yönünde kutsal bir sorumluluk duymasıydı. Küresel finansın rekabete dayalı oynaklığı, 1980'lerin başlarından itibaren bir dizi finansal kriz üretirken, bu krizlerin dizginlenmesi için, sisteme en ufak bir kriz işaretinde nakit pompalanması başta gelmek üzere, tekrar tekrar devlet müdahalelerine ihtiyaç duyuldu. ABD'ye akan kaynak miktarının gittikçe artması, kredi kullandıran yerli kuruluşlar arasında rekabeti kızıştırmakta, faiz oranlarının düşmesi, finansal kârlılığın azalması yönünde bir eğilim doğurmaktaydı. Finans şirketleri bu duruma yanıt olarak bir yandan gözlerini yeni pazarlara çevirirken, bir yandan da mevduatlarına ve sermaye tabanlarına oranla daha fazla kredi kullandırmaya başladılar. Böylece, kredi miktarında ve dolayısıyla efektif para arzında[27] muazzam bir artış meydana gelmekte, emeğin yenilgiye uğratılmış olduğu, ithal mal fiyatlarının düştüğü ve şirketlerin yatırımlarını yurtiçi kaynaklarla finanse etme olanaklarının arttığı bir ortamda, mal ve hizmetlerdeki fiyat enflasyonu yerine bir varlık fiyatları enflasyonu[28] yaşanmaktaydı. Gerek menkul, gerekse gayrimenkul varlıkların fiyatlarında kendini gösteren büyük enflasyon, şirketlerin kârlılığını artırmasına ve "yeni ekonomi" içerisinde, inşaat sektöründeki müthiş büyüme en başa yazılmak üzere, çeşitli dinamik sektörlerin ortaya çıkmasına kendi başına engel değildi. Ancak, finans sektöründeki rekabet ve spekülasyon, bir dizi finans balonu yaratmaktan geri durmadı.

Takip eden finansal krizlerin yönetiminde, finans piyasalarında güvenin sağlanması için devletlerin etkin bir rol oynaması, bu arada Amerikan devletinin de baş itfaiyeci rolüne soyunması kritik önem taşımaktaydı. Ancak, bu da yeni balonların oluşmasını teşvik eden bir "manevi zarar"a[29] neden oldu. Kapitalizmin küreselleşmesi sürecinde devletlerin ekonomiden elini ayağını çektiği yönündeki düşünce bir neoliberal ideoloji efsanesinden başka şey değildi ve gerçekte, gelişmiş kapitalist ülke devletleri küresel finansın merkezinde yer alarak bankalara daha fazla para pompalarken, az gelişmiş ülkelerin de halkları üzerinde yeni finans ve piyasa disiplinleri dayatma yönünde krizlerden faydalanmasını sağlamaktaydılar.

Kapitalizmin önceki üç yapısal krizinin tersine, günümüz krizi aşırı birikimden kaynaklanan bir kâr daralması veya yatırımların çöküşü nedeniyle patlak vermedi. Özellikle de ABD'de, kârlar ve yatırımlar 1990'ların sonu itibarıyla güçlü bir toparlanma sergilemişti. Yeni yüzyılın başındaki kısa bir geri gidişin ardından, Ağustos 2007'deki kriz başlangıcından önceki iki yılda, kâr düzeyleri zirve yaptı. Üretim sektörü, yatırım için gereksinim duyduğu kaynaklara, kâr, nakit akışı ve ucuz kredi biçimlerinde derhal erişebilmekte, konut dışı gerçek yatırımlar da yeni yüzyılın ilk senelerindeki düşük düzeylerden sonra toparlanmakta, 2004 ile 2008'in ilk çeyreği arasında ortalama yüzde 6,7'lik bir yükseliş eğilimi kaydetmekteydi.[30] Kâr ve yatırımlarda, ancak finansal çöküşün ardından bir düşüş baş gösterecekti.

"Büyük Finans Krizi"nin kökleri, Amerikan ipotek finansının giderek artan öneminde yatmaktadır ve devletin hayati rolü ile işçi sınıfının gücündeki aşınmanın etkileri dikkate alınmadan anlaşılamaz. Vergi teşvikleri ve krediye kurumsal erişim olanaklarıyla konut alımına destek vermek, işçilerin Amerikan kapitalizmi ile bütünleşmesini sağlama konusunda devletin uzun süredir yaygın biçimde başvurduğu bir yöntemdi. Bir yandan da, devletin ücretlerdeki durağanlığa katkı yapan baskıları ve sosyal programların aşındırılması, işçi sınıfının giderek değeri yükselen evlere bağımlılığını pekiştirmekteydi. İpotekler, finans piyasalarının gelişiminde göze çarpan bir konuma erişmişti: İpoteklerin menkul-kıymet haline getirilmesi yolunda Amerikan devlet kurumlarının oynadığı belirleyici rol, genel "menkul-kıymetleştirme" [financialization] patlamasında ve gerek yurtiçi, gerek küresel finans piyasalarının sonunda maruz kalacağı çöküşte merkezî yer tutmaktaydı.[31]

Finansla devlet arasındaki yakın bağlar, hem Amerikan konut balonunun ortaya çıkışında, hem de patladığında bu balonun oluşturacağı derin küresel etkide kilit önem taşımaktaydı. Son derece oynak bir küresel finans sisteminin varlığında, 2000'lerin başlarında bir resesyonu önlemek üzere tasarlanmış para politikasını yansıtan düşük faiz oranlarına karşın, yatırımcılar Amerikan hazine tahvillerinin cazibesine kapılmaktan geri duramadılar. Ancak, getirinin azalması, küresel finans içerisinde daha yüksek kazançlara yönelik rekabetçi araştırmaları derinleştirdi. Çok büyük bölümü üzerinde Amerikan hükümetinin teminatı bulunan ipoteklerin öteden beri güvenli liman oluşu, halkın konut fiyatlarının daima

yükseleceği konusundaki güvenini sağlamlaştırdı. Böylece, menkul-kıymetleştirilmiş konut ipotekleri, düşük faizle borçlanma ve borçlanarak elde edilen bu parayı da çok daha yüksek getiri vaat eden ipotek tomarlarına yatırma olanağı bulunan yatırımcıların gözünde özel bir cazibe kazandı. Amerikan emekçilerinin giderek genişleyen bir katmanının düşen ücretlere ve giderek adaletsizleşen gelir dağılımına verdiği yanıt, sahip oldukları evlerin balonla birlikte şişen değerleri üzerinden ikinci kez ipotek kredileri (ikinci derece ipotekler) almak oldu.

Nihayetinde patlayan konut balonu, emekçilerin refah düzeyine ve fiili tasarruflarına darbe vurarak, ABD tüketici harcamalarında genel bir düşüşün önünü açtı ve borsa balonları patladığında görülmeyen türden etkiler doğurdu. İpotek teminatı altındaki menkul kıymetlere değer biçilmesi ve bunların, dünyanın her tarafına yayılmalarını sağlamış olan finans piyasalarında alıcı bulması güçleşti. Konut krizinin kitlesel tüketim üzerinde ve dolayısıyla Amerikan ekonomisinin, dünyanın geri kalanınca üretilen malların tüketicisi olarak işlev görme kabiliyeti üzerinde yarattığı etki de sürece katılınca, diğer bölgelerin krizden kaçabileceği yönündeki seraplar derhal silinecekti.

Dolayısıyla, 1929'dan sonra görülmüş bu en büyük finans krizinin koşullarını yaratan bir diğer önemli etmen de, önceki üç krizde gücünün çeşitli unsurlarıyla öne çıkan işçi sınıfının, bu kez aksine zayıf bir durumda olmasıydı. Özellikle ABD'de, kârlılıktaki artış, sendikacılığın yenilgiye uğratılmasıyla bağlantılı biçimde gelişmiş, bunun bir sonucu da sanayi kuruluşlarının finansal kredilere bağımlılığının azalması olmuştu. Bunun etkisiyle, şirketler için yeni danışmanlık ve muhasebe hizmetleri geliştirip pazarlamaya girişen bankalar, tüketicilere yönelik yeni kredi pazarları yaratma konusuna da görülmedik ölçüde büyük önem vermeye başladı. Bu hamleler, başarı kazanmakla birlikte, finansallaşmış kapitalizme yeni bir kırılganlık da getirecekti. Borçlu ülkelerin elinde vergileri yükseltme imkânı bulunur ve borçlu şirketler de gelirlerini artırma yolunda faaliyetlerini yeniden örgütleyerek sömürüyü şiddetlendirebilir veya tahviller çıkartabilirken, borçlu emekçiler ve aileleri için tek çıkar yol, uzun saatler boyunca durmaksızın çalışmaktır. Böylece hane halkı borcunun yükselmesiyle, işçilerin borçlarını ödeyememe durumu karşısında finans sektörünün içinde girdiği kırılganlık giderek derinleşti. Üstelik ABD'de hane halkı borcunun yaklaşık dörtte üçü ipotek cinsinden olduğu için, konut

balonunun patlaması, ipotekle inşaat, mobilya ve ev aletleri sektörleri arasındaki doğrudan bağlantı üzerinden işleyerek, ekonominin bütünü üzerinde ani bir etki yaratacaktı. Hisse ve hatta tahvil fiyatlarındaki gerilemeler bu türden bir etki doğuramazdı. Sahip oldukları başlıca varlıklar konumunda bulunan evler ve emeklilik fonlarının değer kaybetmesiyle, emekçilerin tüketim olanakları ve yatkınlıkları, hem ABD'de hem de diğer ülkelerde sanayiyi derhal etkileyecek bir düşüş sergiledi.

Tüketici kredilerine dayanma konusunda konut ipoteklerinin hemen ardından gelen otomotiv endüstrisindeki gelişmeler, bu açıdan özel öneme sahipti. Japon ve bir düzeyde de Avrupalı şirketlerin yoğun rekabeti karşısında Üç Büyükler'in[32] 1980'lerin sonlarından beri izlediği strateji, daha yüksek kâr marjı sunan sportif arazi araçları (SUV) ve kamyonetlerin üretimine yoğunlaşmak yönünde olmuştu. Düşük faiz oranlarının, düşük petrol fiyatlarının ve düşük işsizlik oranının devam etmesine bel bağlamış durumdaydılar. Ancak, 2007 yazında finansal kriz vurduğunda, Amerikan hazine tahvillerindeki güvenilirliğin bedeli sayılan düşük getirilerle yetinmeyen finans yatırımcıları, emtialara yöneldiler. Sonuçta patlayan petrol fiyatları (2008 yazındaki 140 $'lık varil fiyatı, kriz öncesi döneme göre iki kattan daha yüksekti), kredilerdeki daralma ve işsizlik riskindeki artış, motorlu taşıt satışlarını frenleyecekti (SUV ve kamyonet satışları neredeyse yarı yarıya geriledi). Üç Büyükler, zaten kriz öncesinde de pazar paylarını hızla kaybetmekteydiler ve yeni eklenen kayıplar, General Motors ile Chrysler'in ABD'deki faaliyetlerini iflasa götürdü (Ford ise, nakit varlıkları sayesinde ayakta kalacaktı) ve bu markalara parça tedarik eden şirketlere de muazzam ölçekte dallanıp budaklanarak yansıdı. Otomotiv sanayisi, ekonomide üretimi katlayıcı etki yaratan çok önemli odaklar arasında yer aldığından, bu tablo ABD'deki krizi sert biçimde şiddetlendirecek ve dünyanın diğer bölgelerine de bir solukta yansıyacaktı.

Kriz, Amerikan devletinin küresel ekonomide sürüp giden merkezî konumunun altını da bir kez daha çizdi. Kriz sonucunda Amerikan dolarının döviz piyasalarındaki değerinin katlanması ve Amerikan hazine tahvillerine yönelik müthiş talep, dünyanın dolar standardına hâlâ ne kadar bağlı olduğunu ve Amerikan devletinin, kıymetler için en yüksek garanti olarak görüldüğünü ortaya koymaktaydı. Hazine tahvilleri, hayli oynak bir kapitalist dünyada en sarsılmaz değer deposu olarak kaldığı için talep görmekteydi. Çok ihtiyaç duyulan doları diğer ülkelere temin etmeye

yönelik döviz takas anlaşmalarından tutun da, farklı ülkelerin merkez bankaları ile maliye bakanlıkları arasında yürütülen politika işbirliklerinin gözetilmesine kadar, küresel krizlerin yönetiminde Amerikan devletinin üstlendiği merkezî rol de bu krizde bir kez daha onaylanmıştır. Uluslararası gerilimler su yüzüne çıktığında bile, kapitalist devletler arasındaki genel işbirliği çarpıcı boyutlara ulaşabilmiştir.

Kriz öncesinde her türlü iktisat okulundan gelme uzmanlar, genellikle de kapitalist krizle ABD'deki gerileme arasındaki bağlantıları bulanıklaştırarak, ABD ticaret açığının ortaya koyduğu "dengesizlikler" ile dünya genelindeki "fazla" dolar stoklarının üst üste binmesi sonucunda doların darbe yiyeceğini ve ciddi bir çöküşün yaşanacağını düşünmekteydiler. Oysa bu dengesizlikler krizi getirmeyecek, tersine, belirsizliğin artmasıyla birlikte küresel sermaye ABD'ye akın edecekti. Bu bağlamda, diğer devletlerin Amerikan hazine tahvillerini satın alarak sadece ABD'ye iyilikte bulunmakla kaldığı yönündeki kanı, nihayet bu kriz tarafından yıkılmıştır.

Krizin nedeni haline gelmemiş olsalar da, sermaye akışında ve ticaretteki bu dengesizlikler, krizin süresi ve çözümüyle ilgili koşulların merkezinde yer alıyor. Kemer sıkmaya dönük neoliberal baskıların hissedildiği bir ortamda, küresel talebi ve böylece küresel ekonomik toparlanmayı ayakta tutabilmenin önemli bir şartı, Amerikan ticaret açığının ortadan kaldırılması değil, aksine sürdürülmesidir. Ama küreselleşme sonucunda uluslararası ticaret ve sermaye akışındaki dengesizliklerin, tek bir ülke ekonomisinin çeşitli bölgeleri arasındaki dengesizlikler gibi görülebileceği anlamına gelmiyor bu. Böyle bir bakış, küresel ekonominin ulusal ölçekte asimetri ve sınıfsal yapı sergilediği gerçeğini gözden kaçırmış olacaktır. Amerikan devleti ve sermayesinin küresel ekonomide tuttuğu merkezî konumdan dolayı, kriz süresince ticari ve mali açıklar doların altını oyamamıştır. Üretimin belli merkezlerden çıkıp dünya geneline yayılması, Amerikan sermayesi ve imparatorluğunun zayıfladığına değil, diğer ekonomilerin de Amerikan devleti, finansı ve çokuluslu şirketleri önderliğindeki küresel kapitalizme eklemlendiğine işaret etmektedir. ABD'den dışarıya ve ABD'ye doğru gerçekleşen sermaye akışları bu gerçekten bağımsız düşünülemez.

Krizin en sert darbeyi vurduğu yer ABD değil, rezerv para biriminde dolara alternatif sunma çığırtkanlığıyla ortaya çıkan Avro Bölgesi ülkeleri

oldu. Dolar takas anlaşmalarıyla doğrudan ve IMF yoluyla da dolaylı olarak ABD'nin yardımına muhtaç hale geldiler. Sonunda, Avrupa Merkez Bankası da, mali kemer sıkma önlemlerinin Avrupa genelinde uygulanması koşuluyla, parasal genişleme konusunda Amerikan Merkez Bankasının peşinden sürüklendi. Bu ise, Avrupa'yı ve dünyanın geri kalanını, nihai küresel tüketici konumunda bulunması nedeniyle ABD'ye daha bağımlı hale getirmekten başka işe yaramayacaktır. Öte yanda, ABD'nin teşvik politikalarından geri dönmesi, şimdiye dek görülmüş tüm toparlanma emarelerini tehlikeli biçimde baltalayacaktır. ABD'nin şu ana kadar bu yönde bir adım atmamış olması, Washington'un küresel kapitalist ekonomiyi yönetme konusunda, Berlin ve Brüksel'in tam aksine ne denli büyük bir sorumluluk üstlendiğinin kanıtı sayılmalı.

Dünyanın önde gelen kapitalist devletlerine ait maliye bakanlıkları ve merkez bankaları arasında politika eşgüdümünün sağlanması ile kriz yönetimi konusunda G20'nin G7'yi temel eksen olarak kabul edip etmeyeceği, ABD'nin emperyal konumunun bu boyutunu sınayacak. 1980'ler ve 90'larda aralıklarla baş gösteren finansal krizlerde, G7 ülkeleri kendi finans piyasalarına likidite pompalarken bile, az gelişmiş ülkelerin payına düşen kemer sıkmak olmuştu. Bugünkü yapısal krize yönelik bir kapitalist tedavinin reçeteleri ise tersine dönüyor. Şimdi, küresel kapitalizme dâhil edilmiş olan büyük az gelişmiş ülkeler, küresel talebin artması için, ekonomilerini canlandırmaları konusunda ABD tarafından teşvik ediliyorlar. Güney'in yeni proleterleştirilmiş işçilerinin ücretleri ve çalışma koşullarında da kimi dönüşümleri gerektirdiğinden, bu isteğin bugünden yarına hayata geçirilmesi söz konusu değil. Avrupa'nın mali kemer sıkma politikaları ile neoliberal yapısal reformlara bir arada bağlı kaldığı şimdiki ortamda, Çin başta gelmek üzere Güney'de kitle tüketiminin ne kadar hızlı artırılabileceği ve dünyanın en büyük tüketicisi olarak ABD'nin bu süreci ne kadar süreyle idare edebileceği, işte bu nedenle kilit sorular haline geliyor.

V

Şimdi, işçi sınıfının tekrar işe karışmasını sağlamak zorunda olduğumuz yerdeyiz. Kapitalist küreselleşmenin mutlak şartı olarak dünya proletaryasının muazzam ölçekte büyümesi, ücretlerin ve çalışma koşullarının dünya genelinde eşitlenmesine yönelik eğilimler doğuruyor. Gelişmiş kapitalist ülkelerde sendikacılığın içinde olduğu sürüp giden sancılar da kısmen bu durumun bir yansıması. Önemli bir yoğunlukla ayakta kalmayı başaran son kale konumundaki kamu sektörü sendikalarına sert saldırıların yöneltilmesini zorunlu kılan kemer sıkma politikaları, bu süreci daha da ileriye taşıyacaktır.

Bu eğilimin günümüz küresel konjonktüründe tam anlamıyla hayata geçirilmesi, Küresel Güney'de ve özellikle Çin'de işçi sınıfının sergileyeceği örgütlenme ve mücadelelere de bağlı. Çokuluslu şirketleri Çin'e çeken iki neden vardı. Birincisi, düşük işgücü maliyetine sahip tedarikçilerin, gelişmiş kapitalist ülkelerde yüksek yaşam standardına sahip işçilere yaptığı satışlar yoluyla Çin'in ihracata dayalı biçimde gerçekleştirdiği birikimden pay almaktı. Ancak, aynı zamanda, Çin emekçi sınıfının önemli bir bölümünün ortaya çıkartacağı dev tüketim kapasitesine dair beklentiler de çokulusluları bu ülkeye çekmiştir. Bu noktada, kapitalistler arasında çıkarların çeşitlendiğini, bu çeşitlenmenin bazen tek birçok uluslu şirket veya yatırım bankası bünyesinde bile kendini gösterdiğini, şimdilerde Çin yöneten sınıfında da bu durumun su yüzüne çıktığını görüyoruz. Çinli işçileri içine çeken son mücadeleler de seçenekleri giderek keskinleştirmekte. 2010 yılında patlak veren grev dalgası bazı büyük ücret artışları getirdiyse de, ülkede sendikacılığın henüz önemli bir örgütsel değişim geçiremediği ortada.[33] Çin'de giderek berraklaşan işçi sınıfı mücadelelerinin Batı'daki bireysel tüketimciliğe mi öyküneceğini, yoksa ihtiyaçlar, umutlar ve güçle ilgili yeni sosyalist tanımlar mı getireceğini şimdiden söylemek olanaksız.

Açık olan şu ki, bu mücadelelerde alınacak sonuçlar, Batılı işçi sınıfının krizden çıkartacağı rotayı kesinlikle etkileyecek, belki kendisi de bu rotadan etkilenecektir. Batılı işçi sınıfın mücadelelerinin 21'inci yüzyıla kolektif fayda, devlette ve ekonomide demokratikleşme yerine bireysel tüketimciliği miras bırakması, ancak uzun ve karşıtlıklarla dolu bir yolun sonunda

gerçekleşti. Kapitalist büyümenin ekolojik sınırları çerçevesinde düşünüldüğünde, sendikaların isteseler bile bu mirası devam ettirebilip ettiremeyeceği hayli şüphelidir. İşçi sınıfı mücadelelerinde yaşam standardı denen şeyin gerek Kuzey'de, gerekse Güney'de köklü bir yeniden tanımlamaya tabi tutulup tutulamayacağı, şimdi hiç olmadığı kadar gündeme yerleşmiş durumda.

Söz konusu yeniden tanımlama, halkın acil maddi ihtiyaçlarıyla başlamalı, ancak aynı zamanda halkın kapitalist mantıktan bağımsız biçimde hareket etme gücünün yükseltilmesine de yönelmelidir.[34] Emekçilerin evlerinin ve tasarruflarının, istihdamın ve sosyal programların savunulmasına dönük her türlü direniş biçimi kesinlikle etkin şekilde desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Halk sağlığı hizmetlerinin savunulması ve ağız sağlığını da kapsayacak şekilde genişletilmesi, herkesin ilaca erişim olanağına kavuşması, tam anlamıyla yeterli ve herkesi kapsayan bir emeklilik sisteminin inşa edilmesi, toplu taşımanın ücretsiz, kolayca erişilebilir ve daha kapsamlı hale getirilmesi gibi daha genel talepler hem halkın sorunlarına yanıt verecek, hem de daha geniş bir stratejik etki yaratacaktır. Bu tür taleplerde başarıya ulaşmak, işçi sınıfının güvence elde etme yolunda patronlarına ve piyasaya duyduğu bağımlılığı azaltacak, genel haklar ve kolektif ihtiyaçlara odaklandığı için sınıf dayanışmasını kolaylaştıracak, devlet eliyle hizmet sunumu sayesinde makul fiyatlı konutlar gibi büyük olanakların ortaya çıkabildiğini gösterecektir.

Kamu hizmetlerindeki bu genişlemenin nasıl finanse edileceği konusunda bir nokta büyük önem kazanıyor: En azından ileri kapitalist ülkelerde, bankaları devletleştirme fikrini ciddi biçimde ortaya atan son kişiler, 1970'lerdeki kriz karşısında, Keynesçi refah devletinin çelişkilerini olumlu biçimde aşmanın tek yolunun finans sistemini devletin kontrolü altına sokmak olduğunu fark eden bazı sol unsurlardı. Günümüz krizinde muhafazakârlar bile bankaların belli biçimlerde devletleştirilmesine sıcak baktığından, tüm finans sisteminin bir kamu hizmetine dönüştürülmesine, böylece ulusal tasarrufların, günümüzde bankalara ve yatırımlara hükmedenden tamamen farklı bir esas üzerinden bölüştürülmesine yönelik temel demokratik talep ile geçici kurtarma paketleri şeklinde yürütülen devletleştirmeler arasındaki farkı vurgulamak son derece önemlidir. Böyle bir yapı, kredi ve sermayenin demokratik kıstaslara uygun biçimde dağıtılabilmesine olanak tanıyacak, finansın kullanılış şekillerini

dönüştürmek asıl mesele halini alacağından, yalnızca uluslararası finans üzerinde değil, yerli yatırımlar üzerinde de sermaye kısıtlamaları getirecektir. Dolayısıyla, bankaların devletleştirilmesine yönelik çağrı, günümüz kapitalizminin ele avuca sığmayan sorunlarına sistemli alternatifler getirme ihtiyacına yanıt vermeye başlayacak kapsamlı stratejilerin savunulması yönünde bir alan yaratacaktır. Burada, ekonomik ve siyasi kurumların, demokratik planlama süreçlerini güçlendirecek ve sürdürecek şekilde dönüştürülmesine dönük ihtiyacın da altı çizilmektedir.

Küresel ekonomik krizin ciddiyeti, kapitalizmin akılcılıktan uzak taraflarının devletleri nasıl pençesine aldığını bir kez daha gözler önüne serdi ve kapitalist piyasalar ile devletlerin gücünü aşacak yeni hareketler ve partiler inşa etme ihtiyacını pekiştirdi. Devletler, ekonomiyi teşvik etmeye çalışırken bile kamu çalışanlarını işten atmakla ya da ücretlerinde kesintiye gitmekle kalmadılar, kurtarılan şirketlerden de aynı yolu izlemelerini istediler. Diğer yanda, oynak türev piyasalarını krize neden olmakla suçlarken, iklim krizi için sundukları çözüm, karbon emisyon izni şeklinde türev ürünlerin ortaya çıkışını desteklemek oldu. Bu denli açık akılsızlıklar karşısında, üretimi ekolojik bakımdan sürdürülebilir önceliklere göre dönüştürerek istihdamı ve bu istihdamın ayakta tuttuğu toplulukları gerçekten korumak için, devlet kurumlarını kullanarak kapitalist piyasayı güçlendirmek yerine, kapitalist piyasa mantığını tamamen terk etmenin gerekli olduğu savunulmalıdır.

Yine Grundrisse el yazmalarında, 1857-58 krizinin ardından kapitalizmin "kendi kendini yok etmeden üretici güçlerini tekrar tam olarak devreye sokabileceği" şekilde toparlanmasına olanak tanımış sürece kafa yoran Marx, sermayenin sürüp giden gelişiminin başlı başına "harekete geçiren çelişki" haline geldiğini, üretimin baş aktörü olan işçilere, bu rolün ötesine atlayarak toplumun baş aktörü haline gelme imkânını verecek sıçrama taşını sunduğunu söylüyordu. Bu sıçramanın temel şartı ise, "toplumsal olarak gerekli emek-zamanın asgari düzeye indirilmesi sonucunda, bireyin sanatsal, bilimsel vb. gelişimini sağlayacak zaman ve araçların herkes için yaratılması" olacaktı.[35]

Kriz ne kadar derin, devletin içinde ve dışındaki seçkinlerin karşılaştığı sorunlar ne kadar zorlu, bunlara yönelik öfke ne kadar yaygın olursa olsun, günümüz krizinde kapitalizmin yoluna herhangi bir şekilde taş koyabilmek

için, pek çok eylemcinin zorlu ve kararlı bir biçimde uğraşması kesinlikle şarttır. Çalışma saatlerinin kısaltılması için sayabileceğimiz çokça iyi neden arasında, insanları dünyayı değiştirme yolunda gereksinim duydukları süreye kavuşturmak da başlara yazılmalı. Acil reformlara yönelik mücadelelere atılmak için harcanacak zaman da, gelecekteki demokratik planlamada rol üstlenmeyi sağlayacak yeteneklerin geliştirilmesi amacıyla kullanılacak zaman da buna dâhildir. Yirmi birinci yüzyılda sosyalizmi ciddi bir olasılık haline getirme yolunda ihtiyaç duyulan yeni hareketler ve partileri, sonunda da yeni devlet kurumlarını yaratmanın zorunlu bir stratejik ön koşulu, çalışma saatlerini kısaltma hedefinin gündemde yer aldığını açıkça ortaya koymaktır.

Krize Karşı Durmak:

Sınıfsal Bir Bakış

Hugo Radice

2007 yazında, Amerikan subprime[1] konut ipoteği piyasası başta gelmek üzere, aşırı kredi temininin muazzam boyutlara ulaştığı apaçık fark edilmeye başlayınca, bankalar arası küresel kredi piyasalarında bir kuruma baş gösterdi. Finans kuruluşları ve para politikalarına hükmeden kurumlar, belli şirketleri kurtarmaya yönelik acil krediler temin ederek, bunların bazılarını kamu mülkiyetine geçirerek (özellikle de İngiltere'de Northern Rock) ve finans piyasalarına likidite sunarak, takip eden on iki aylık dönemde sorunu dizginlemeye uğraştılar. Ancak, ABD'de ipotek bankaları Fannie Mae ve Freddie ile sigorta devi AIG'nin çökmesine, nihayet 2008 Eylül'ünde Amerikan Hazine Bakanı Paulson tarafından Lehman Brothers'ın iflasına izin verilmesine dek, kredi daralmasının gerçek ölçeği gün yüzüne çıkmadı. Bu son olay, dünya genelinde bir banka iflasları ve kurtarma operasyonları dalgasını tetikleyerek, iş dünyasında ve ayrıca tüketiciler arasında güven duygusunun hızla çökmesine yol açacaktı.

Sonraki aylarda, bankaların ve diğer finans şirketlerinin devlet tarafından kurtarılmasına ek olarak, merkez bankalarının piyasalara muazzam miktarda likidite sürdüğünü gördük. Bu hamle küresel finansın bütünüyle iflasının önüne geçecek, ne var ki bir küresel resesyonun gelip çatmasını engelleyemeyecekti. Belli başlı ekonomilerin hükümetleri ve merkez bankaları arasında, büyük kısmı Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası Ödemeler Bankası gibi mevcut kanallar üzerinden yürütülmek üzere, politika önlemlerinin eşgüdümüne girişildi. En üstü düzeyde, düzenli G8 zirvelerinin yerini, kısmen en büyük yükselen ekonomileri de içine alacak şekilde güçlendirilmiş bir G20 yapısı aldı. Gelgelelim, 2009 boyunca ABD ve Avrupa'daki üretim, yatırım ve istihdam rakamlarında sert düşüşlerden kaçılamadı. Az gelişmiş ekonomilerin pek çoğunda bankacılık sistemleri kredi daralmasına öncülük eden aşırı kredi teminine ve spekülasyona o ölçüde girmediği, ayrıca Çin, Hindistan ve daha genel anlamda Asya bölgesinde birikimin kazandığı büyük ivme sayesinde üretim düşüşleri yerine sadece büyüme hızlarının azalması yönünde bir değişiklik yaşandığı

için, ABD ve Avrupa dışındaki yerlerde daha karma bir tablo kendini göstermekteydi.

2009 sonunda, ilk toparlanma denemeleri artık küresel ölçekte fark edilebilir durumdaydı. Ancak, finansal mevzuatta reformla ilgili tartışmalar devam ededursun, dikkatler bankacılık sisteminin ödeme gücünden ve likiditeden saparak, kurtarma planlarının ve resesyonu önlemeye dönük harcamaların doğurduğu devasa kamu açıkları üzerine çevrilmişti. Başlangıçta, Letonya ve İzlanda'nın dâhil olduğu az sayıda ülkenin IMF önderliğinde kurtarılmasıyla başlayan süreç, Yunanistan'a yönelik destek paketine dair aylar süren çekişmelerin Avro Bölgesi tahvil piyasalarında büyük ölçekli spekülatif baskınlara yol açmasıyla, 2010 başlarında çok daha fazla ciddiyet kazandı. İngiltere'de, 2009-10'da GSYH'nin yüzde 12,5'ini aşması beklenen kamu açıklarını aşağı çekme vaadi, Muhafazakâr Parti'nin Mayıs 2010 genel seçimlerine yönelik kampanyasında baş sıraya oturdu. 9 Mayıs 2010'da, Avro Bölgesi ülkeleri, IMF'nin de katılımıyla Yunanistan'ın temerrüde düşmesini önlemek, aynı zamanda diğer üye ülkelere yönelebilecek spekülatif baskınlara set çekmek amacıyla, 750 milyarlık dev bir kredi ve teminat paketi üzerinde anlaşmaya vardılar. Dünya tahvil piyasalarındaki sancılara karşın ekonomik toparlanma hız kazanır gibi görünürken, kamu harcamalarında sert kesintilere gitme planları ise yeni bir küresel resesyon tehlikesini gündeme getirmekteydi.

Yaşananın dev bir küresel kriz olduğu apaçık ortadaydı. Krizin nedenleri ve sonuçlarının anlaşılmasını sağlayacak bir çerçeve çizebilmek de yazımızın başlıca amacını oluşturuyor. "Kriz" sözcüğünün bu defa üstüne aldığı, "finansallaşma"nın mutlaka merkezde yer aldığı çeşitli anlamları kabaca tarif ettikten sonra, son yirmi-otuz yıllık dönemde finansal hizmetlerde gözlenen olağanüstü genişlemeyi açıklamaya girişeceğiz ve bu genişlemenin kapitalist üretime ilişkin kurum ve uygulamalardaki önemli değişikliklerden ayrı düşünülemeyeceğini göstermeye çalışacağız. Bu değişiklikleri, eşzamanlı olarak gelişen, hem üretimi hem de devletin yapısını ve devletler sistemini etkileyen küresel bütünleşmenin bağlamı içerisine yerleştirmek zorundayız. Eşitlik, demokrasi ve sürdürülebilir geçim olanakları temelinde bir sosyalist alternatif inşa edeceksek, neoliberalizmin merkezî unsurları konumunda bulunan finansallaşma ve küreselleşmeye yöneltilen sol eleştiriyi, "devletle piyasa karşı karşıya"

şeklinde ifade edilen klasik yaklaşım yerine çalışmamızda sonuçlarına vardığımız sınıfsal çözümleme üzerine oturtmalıyız.

NE TÜR BİR KRİZ?

Klasik ekonomik veriler bakımından, 1930'lardan beri görülmüş en ciddi çöküntüyle karşı karşıya olsak da, aslında tüm ana hatların bir konjonktürel krize işaret ettiğini, ancak krizin doğuşunu geciktirmiş korkunç bir kredi genişlemesi nedeniyle bu kez ölçeğin büyüdüğünü düşünmek hâlâ mümkün. Bu doğrultuda akıl yürütecek olursak, tüketim ve şirket harcamalarındaki keskin düşüşün ardından, 2008 ortalarından itibaren işsizlik ciddi oranda arttı. Bu gelişmeler sonucunda vergi gelirlerinde ortaya çıkan gerileme ve zorunlu sosyal harcamalardaki artış, son yirmi yılda kamu borçlanmasının ulusal gelire oranında neredeyse tüm dünyada dayatılmış sınırların öylece bir tarafa bırakılmasını zorunlu kılmaktaydı. Artık yüzde 10 ve üstü seviyeler olağan hale geliyordu. Bu açıdan bakıldığında, finans sektörünün ölçüsüzlüğünü ve ulusal organlar üzerinden eşgüdümü sağlanacak kamu düzenlemeleriyle bu ölçüsüzlüğün engellenmesine yönelik beklentilere odaklaşıldığını görüyoruz.[2] Şişen kamu açıkları hakkında siyasetçiler ve medyada yaygın biçimde kendini gösteren kaygılar ve IMF'nin her bir durum için ayrı ayrı müdahale kararları vermesi de temelde, önceki konjonktürel durumlardan farklılık arz etmiyor.

İkinci ve daha yaygın bakış açısı, krizi küresel kapitalizmin uzun vadeli dinamikleri çerçevesinde ele alıyor. Pek çok Keynesçi ve Marksist bilimci, savaş sonrasında yaşanan ve kendisi de kimi özel başlangıç koşullarına bağlı olan büyük canlanma 1970'lerin başlarında sona erdiğinde gerçekleşmesi gereken ayarlamaların ertelenip durması nedeniyle resesyonun bu denli şiddetli hale geldiği görüşünde.[3] Canlanmanın koşulları sendelemeye veya bitkin düşmeye başladıkça, işçilerin canlanma dönemi boyunca kopardığı tavizler, yüksek kârlılığın ve dolayısıyla hızlı ekonomik büyümenin sürdürülmesini güçleştirdi. Brenner ve başka bazı araştırmacılar, günümüz "kriz"ini 1970'lerdekinin devamı olarak görmekteler: Otuz yıldan uzun süredir devam eden, ancak ve ancak belli kıymet balonları ve finansal spekülasyonun genişlemesi yoluyla, reel yatırımlar pahasına hasıraltı edilebilmiş bir üretim fazlası krizi.[4] Bu açıdan bakıldığında, kaçınılmaz çöküşün gelmesi sadece bir zaman meselesiydi. Kapitalizmin birikmiş çelişkileri, dünya genelinde merkez bankaları tarafından uygulanan gevşek para politikalarının oluşturduğu derme çatma

seti eninde sonunda yıkacaktı. Bu tür çözümlemeler temelinde ortaya atılan yaygın öngörülerden biri, sürekli yüksek işsizlik oranlarının ve düşük ekonomik büyümenin damga vuracağı, uzun bir durgunluk dönemine girdiğimiz yönünde. Bir taraftan, sağlam finans ilkelerinin tekrar başarıyla devreye sokulması sonucunda gerçekten de böyle bir durum ortaya çıkabilir: Denk bütçelere dönüş yapılması ve gerek hane halkının, gerekse ticari işletmelerin biriktirdiği "toksik" borç dağlarının temizlenmesi ile 1930'larda yaşanan türden kronik bir talep darlığı ve yatırım miskinliği baş gösterebilecektir. Diğer taraftan, daha "siyasi" içerikli bir değerlendirmeye göre, devletler klasik kemer sıkma politikaları dayatmayı siyasi açıdan olanaksız bulacak ve böylece içine düşülecek açmaz, uzun süreli bir durgunlukla hemen hemen aynı sonuçları getirecek.

Daha da yaygın olarak dillendirilen üçüncü bir bakış açısı, siyasi ve ideolojik boyutları daha açık biçimde ele alıyor ve son otuz yıllık dönem için neoliberalizm çağı tanımlamasını uygun görerek işe başlıyor. Bu görüşe göre, Thatcher/Reagan "neoliberal devrimi"nin kuluçkasından çıkan kuralsızlaşma, özelleştirme, finansallaşma ve küreselleşme furyası, 1980'lerde Üçüncü Dünya'nın başına sarılan borç krizi, 90'larda AB'nin yeniden inşası ve eski Sovyet uydularının bu yapı içerisine çekilmesi, yüzyılın son senelerinde de Doğu Asya kriziyle birlikte kalkınmacı devlet anlayışının terk edilmesi aracılığıyla dünya geneline yayıldı. Böylece tek boyutlu bir siyasi-ekonomik yapının ve yekpare bir küresel ekonominin yaratılacağı, bir zamanlar piyasaların tamamen serbest biçimde içine düştüğü "iniş-çıkışlara" mükemmel bir biçimde son verileceği farz edilmekteydi. Marksist soldan ve Keynesçi merkezden pek çokları, kapitalizme gerçek bir alternatif sunmak yerine, "başka bir seçenek yok" pankartı altında işçi direnişini ezmeye yönelik bir ideolojik kandırmaca saydıkları bu savları ısrarla reddettiler: Yukarıda sayılan unsurların her biri çelişkilerle delik deşik olmuştu, bu şekilde sürdürülebilir büyüme olanağı bulunmuyordu. Bu bağlamda, 2007-08 kredi çöküşü ve içinde bulunduğumuz resesyon da, neoliberalizmin fiyakasını bozan ve otuz yıllık deneye nihayet son veren bir neoliberalizm krizi olarak okunmakta; hatta bazı yorumcuların, yeni bir devlet müdahaleciliği beklentisi içinde olduğu görülmekte. Para, kredi piyasaları ve bankacılık üzerindeki denetimin artırılması ihtiyacı, en azından krizin etiyolojisindeki merkezî rolleri

nedeniyle, bu üçüncü bakış açısında her şeyden daha merkezî bir konuma oturtuluyor.[5]

Bu yaşananların "kapitalizm krizde" denebilecek bir duruma işaret edip etmediğini söylemesi gereken dördüncü bakış açısı ise, varlığından çok yokluğuyla öne çıkıyor. 1917'den 1991'de SSCB'nin yıkılışına kadar çoğu Marksist, ekonomik krizleri önceki üç bakış açısıyla irdelerken, aslında en azından zihninin bir köşesinde bu beklentiye de yer vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında sendika mücadeleleri ve sosyalist harekette gözlenen kabarmanın Avrupa'da ve diğer yerlerde nasıl söndüğü bilindiğinden, en saf olanları haricindekiler daima kapitalizmin sonuna dair tahminlere bulunmaktan kaçındılar. Bugünkü krizde, kendisi için "devrimci" sol tanımlamasını uygun gören kesim, krizin nedenleri ve sonuçlarına dair tartışmalarda halkın gözüne ve kulağına çok az ulaşabildiği gibi, kapitalizmin sona erip ermeyeceği ya da bunun nasıl gerçekleşeceği konusunda pek fazla net fikre sahip olmamasıyla da dikkat çekiyor. Bu siyasetsizlik sorunu –sosyalizmin krizi– ise yanıt bekleyen bir soru olmaya devam ediyor.

YENİ BİR DÖNEM: FİNANS ÇAĞI

Yukarıda değindiğimiz ilk üç bakış açısının hepsi, finans sektörünü krizin can alıcı odağı saymakta. Konjonktürel görüş çerçevesinde bakıldığında, 2001 dolaylarında "dot-com" krizi sonrasında başlayan canlanma, hane halkı borcunun hızlı bir artış göstermesine yol açan gevşek kredi koşullarıyla ifade bulmaktaydı. Finans sektörü, özellikle de ipotekli borçlar yaratmak ve bunları satmak için yeni yollar keşfederek, yükselen faiz oranları ve emtia spekülasyonu tarafından altı oyulana dek "borç dağı"nın giderek büyüyen kırılganlığını gizlemeyi bildi. Uzun süredir devam eden ekonomik gerileme yaklaşımında yine hemen hemen aynı sav ortaya atılırken, savaş sonrasındaki canlanmanın sona erişinden itibaren yaşanan dönemin tümü, her biri bir öncekinden daha şiddetli ve kırılgan bir şekilde gelen bu tip döngülerin oluşturduğu bir silsile olarak ele alınıyor. Bu bakış açısı, ilk olarak 1930'larda yürürlüğe konmuş ve 1944 Bretton Woods anlaşmasıyla küresel ölçekte kutsallaşmış yasa ve mevzuat kısıtlamalarının kademe kademe parçalanmasından beslenen finans sektörünün sergilediği uzun soluklu büyümeyi de işe dâhil ediyor. Neoliberalizmi merkez alan bakış ise, finanstaki serbestleşmeyi, savaş sonrası canlanma süreci boyunca egemenliğini sürdürmüş ve hatta bu canlanmanın mimarı durumundaki Keynesçi düzenin terk edilmesiyle yakın bağlantı içerisinde görüyor. Finansallaşmanın öyküsü, kapitalizmin başlangıçta finansa değil "reel" ekonomiye, halkın ve ticari işletmelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretimine dayandığı, ancak zamanla finansal etkinliklerin, kapitalist birikimin itici gücü olarak reel üretimin yerini alacak şekilde genişlediği kabulünü esas almakta.[6]

Finansın, örneğin 1960'lardan günümüze doğru giderek artan ölçüde öne çıktığını gösteren kanıtlar istemediğiniz kadar. ABD ve İngiltere'nin başı çektiği gelişmiş kapitalist ekonomilerde, finans sektörünün GSYH, istihdam, borsanın toplam piyasa değeri, vergi gelirleri, kârlar vb. içindeki payı, birbirini izleyen konjonktür dalgalanmaları ve kamu sektörü açıklarındaki büyümeyle birlikte 1970'lerden bu yana durmadan arttı. Aralarındaki neden sonuç ilişkisi ne yönde olursa olsun, kuralsızlaşma da finans sektöründeki genişlemeye koşut halde büyüdü. Bankalar, yatırım fonlarının yönetimine, sigorta ürünlerinin teminine ve menkul kıymet,

döviz, emtia ticaretine yönelmekte, özel sermaye fonları ve koruma amaçlı fonlar [hedge funds] da önemli aktörler olarak kendini göstermekteydi. Kredi piyasasının karşı yakasına bakıldığında, pek çok ülkede dayanıklı tüketim malları ve konut mülkiyetinin yayılması ile hane halkı borçluluğunda uzun vadeli bir yükseliş eğiliminin baş gösterdiği anlaşılıyordu. Reel iş sektörü ise, basitçe mal ve hizmet üretmek yerine yeniden yapılanmalar, birleşmeler, kaldıraçlı satın almalar, devirler ve benzeri yolların sunduğu kâr potansiyelini keşfetmekte ve bu süreçte genellikle daha yüksek borç düzeyleriyle karşı karşıya kalmaktaydı. Benzer şekilde bankalar ve diğer finans şirketleri de daha fazla borç almaya, bir yandan da gerçek borç düzeylerini zayıf düşürülmüş düzenleyici kurumlardan gizlemenin yeni yollarını bulmaya başladılar.

1990'lara gelindiğinde, yeni yeni neoliberalleşen Dünya Bankası ile IMF'nin büyük bir şevkle savunduğu Washington Konsensüsü[7]'ne yedirilmiş durumda, finansın yükselişi artık merkez kapitalist ülkelerden Doğu Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'nın "yükselen pazarları"na doğru yayılmaktaydı. Çevre ülkelerdeki bu finansallaşma, paranın konvertibilite kazanması ve sermaye akışlarının serbestleşmesi yönünde çok sayıda yeni menkul kıymet ve tahvil piyasasının kurulmasını, kırsal mikro-kredi girişimlerinin de dâhil olduğu modern bankacılık sistemlerinin hızla ortaya çıkmasını da kapsamaktaydı.

Tüm bunlar, bankalara dünyanın öbür ucundaki yatırımcılara kredi paketleri satma, böylece eskiden bankalarca üstlenilen riski bir havuzda toplayarak yatırımcıların üzerine yıkma olanağını veren menkul-kıymetleştirme [financialization] süreciyle yakından ilişkiliydi. 2007 yılındaki subprime ipotek ve kredi krizinin ardında yatan şey de bu riske yönelik farkındalığın giderek büyümesi olmuştur. Kuralsızlaşma aynı zamanda, menkul kıymetin temelinde yatan varlık üzerinde hiçbir doğrudan çıkarı bulunmayan üçüncü kişilere, gelecekteki fiyat hareketleri üzerinden spekülasyonda bulunma yolunu açan bir finansal varlık türü olarak tanımlayabileceğimiz türev ürünleri pazarlama imkânlarının olağanüstü ölçüde büyümesine de katıda bulundu.

Bu gelişmeleri küresel kapitalizm açısından bu denli sorunlu hale getiren şey ise, 1980'lerin sonlarında Japon emlak balonu ile başlayan, Meksika 1994, Doğu Asya 1997, dot-com 2000 ve Arjantin 2001 rotasını izleyerek

yoluna devam eden, 2007 küresel kredi krizinde zirvesini bulan spekülatif "balon" krizleri silsilesi oldu. İlk akla gelenler 1998'de Long Term Capital Management adlı koruma amaçlı fon kuruluşu ve 2001'de Enron olmak üzere, önemli şirketler ve finans kuruluşlarının iflasında yüksek kaldıraç kullanımı ve riskli yatırım stratejilerinin damgası dikkat çekiyordu. Finansallaşma ile spekülasyon krizleri arasındaki bağlantı, ana-akım iktisadın kuralsızlaşma için sergilediği entelektüel meşrulaştırma çabası tarafından da onaylanmış görünüyor: Onlara göre, 1930'lar ve 70'lerin "finansal baskı" zincirlerinden boşanan piyasa güçleri, kaçınılmaz biçimde verimli sonuçlara götürecek doğal bir yatak bulmuştu. Ana-akım iktisat bile finanstaki büyümenin kuralsızlaşmadan kaynaklandığını söylemişse, karşı saftakilere ancak katılmak düşer: Nedenler bakımından aynı, sonuçlar bakımından ise bambaşka bir değerlendirme.

Peki, finansallaşma niçin meydana geldi? David Kotz, kuralsızlaşmanın bizzat finans sektörü tarafından kanırtılarak elde edildiğini, "reel" ekonomi karşısındaki gücünü artırmaya dönük apaçık bir amaç doğrultusunda neoliberal ideoloji ve politikaları yükselten şeyin bizzat finans sektörü olduğunu söyleyenleri paylıyor.[8] Kotz bunun yerine, neoliberalizmin finanstaki büyüme için olanaklar yarattığını, kendisinin de savaş sonrası canlanmayı 1970'lerin başlarında sona erdiren krizin içerisinden doğduğunu belirtmekte. Kapitalistler açısından, krizi çözecek anahtar, hepsi de uluslararası rekabeti şiddetlendirme amacının çerçevesine girmek üzere, savaş sonrasında emekle kurdukları ittifakı dağıtmak ve devlet harcamaları ile vergilendirmede herhangi bir ilave genişlemenin yaşanmasını önlemekti. Friedman ve Hayek'in parasalcı iktisat felsefesi, özel mülkiyet haklarının ve ticaret serbestisinin meşruiyetini yeniden inşa ederek, emeğin hak taleplerine ve devlete yönelik yaygın bir saldırının temellerini sunuyordu. Daha sonra, özelleştirme, küreselleşme ve kuralsızlaşma, finans ürünleri ile hizmetleri için yeni ve genişleyen pazarlar temin edecek, bu süreç yalnızca finans sektörü eliyle işlemeyecek, üretim kanadındaki dev şirketler tarafından da genel olarak desteklenecekti.

Bu noktada, oluşum sürecinde finansın kapitalistler ve bir bütün olarak kapitalizmle nasıl bir ilişki kurduğu sorusu can alıcı önem kazanıyor. Kotz, bu sorunun Marksist gelenek içindeki en önemli çözümlemesi konumundaki Hilferding'in Finance Capital (1910) eserine işaret etmekle birlikte,[9] Hilferding tarafından ortaya atılan finans kapital kavramının,

bankalar üzerindeki mülkiyet ve sanayi kuruluşları üzerindeki hâkimiyetin dolaysız olduğu, o dönemde özellikle de Almanya'da baskın durumda bulunan model üzerine inşa edildiğini eklemeden geçmiyor. Finansallaşmanın modern biçimi, şirket yapılarının ABD ve İngiltere'de kaydettiği gelişme sonucunda daha fazla geçişkenlik ve süreklilik sergiliyor; farklı kişilere ait özel sermayelerin, hisse mülkiyeti temelinde, limitet şirketler bünyesinde kaynaşmasına imkân veriyor. Öğrenim kredisi geri ödemeleri, sınırlı doğal kaynaklardan elde edilen rant ve ileriki yıllara ait vergi gelirleri gibi her türden gelecek kazanç akışı üzerinde yasal "hisse"ler yaratıp pazarlama konusundaki yeteneği, sektörün son dönemde ortaya koyduğu genişlemenin ayırt edici özelliği durumunda.

Pek çok bakımdan, finansal araç "üretimini" herhangi başka bir ürün ya da hizmetin üretiminden farklı göremeyiz. Finansçı kapitalist (bununla Hilferding'in spesifik kavramını değil, yatırımını finansal ürünlerin üretimine yapan tüm kapitalistleri ifade ediyoruz), bu mal türünü imal edip satmak üzere işgücü kiralayacağı bir işletme kurar. Tüm diğer kapitalistler gibi o da yeni ürünlerden elde ettiği ortalama üstü kârı sektöre yeni gireceklere kaptırmamak için rekabet avantajları yaratma ve sürdürme peşindedir. Finansal araçlar söz konusu olduğunda, kapitalistin avantajı sanayi ürünlerindeki gibi yine tescilli üretim teknolojilerine veya maliyet etkinliğini artıran idari yöntemlere dayanabilmekle birlikte, avantajın en önemli kaynağı, ilgili finansal aracın gelecekte temin edeceği gelir akışına yönelik beklentiler üzerindeki bilgi ayrıcalığıdır. Finansçı kapitalist, işte bunu temel alarak, ortalama üstü kâr akışını devamlı canlı tutabilmek için sürekli yeniliklere girişir. Günümüz krizine doğru yuvarlanan çığda Royal Bank of Scotland gibi bankaların olağanüstü yüksek borsa değerine erişmesini açıklayan şey, kredi balonlarında erişilen son aşamalara eşlik eden hararetli spekülasyonun, bu kesintisiz yenilik zorunluluğu ile birleşmiş olmasıdır.

Ancak, finansal hizmetlerin alıcılarına da bir o kadar yakından bakmak zorundayız. Finans sektörünün belli başlı pazarlarından birini ticari işletmeler oluşturmakta. Bu işletmelere sunulan olanakları ise klasik olarak (a) ticari krediler, döner açık krediler, ödemeler gibi ticari bankacılık hizmetleri ve (b) menkul kıymet ihracı, birleşme ve devralma danışmanlığı, finansal varlıkların alım satımı gibi yatırım bankacılığı hizmetleri şeklinde sınıflandırabiliriz. Hem ticari işletmelere hem de hane halkına ait "pasif",

çok ucuz perakende mevduatlar riskli ama daha çekici yatırım faaliyetlerine aktarılırken, bu iki hizmet sınıfı arasındaki duvarda meydana gelen ve ABD'de 1933 tarihli Glass-Steagall Kanunu'nun 1999'da kaldırılması ile onay bulan aşınma, finans ile ticari işletmeler arasındaki ilişkilerde son dönemde baş gösteren yeniliklerin öne çıkan kaynakları arasında yer alıyor.

Bu gelişmeleri, kapitalist işletmenin ve özellikle de büyük işletmelerin bütününde meydana gelen, neoliberal çağın tartışmalarında epeyce göz ardı edilen değişikliklerle ilişki içerisinde ele almalıyız.[10] Bundan kırk yıl önce, büyük işletmelerin bir idari devrimden geçtiği görüşü hemen herkesçe kabul edilmekteydi. Bu devrim sürecinde klasik hissedarlık yapısı dağılmakta, konuyla ilgisiz kurumsal hissedarlar ortaya çıkmakta, profesyonel yöneticilerin ortaya koyduğu teknik ve ticari bilgi birikimi vazgeçilmez hale gelmekteydi. O dönemde hâlâ büyük ölçüde Keynesçi olan ana-akıma mensup iktisatçılar, ayrıca Galbraith gibi kurumsalcılar ve Baran ile Sweezy gibi Marksistler de bu görüşteydiler.[11] Büyük firmaların mülkiyeti ve denetimi üzerinde meydana gelen apaçık dönüşümün yanı sıra, muazzam büyüklükleri ve güçleri, bu yapıları artık etkin bir rekabetten muaf tutuyordu sanki. Dönemin ABD'de GM ve Ford, İngiltere'de ICI ve Dunlop gibi tanınmış firmaları, kendi sektörlerinde onlarca yıldır egemenlik kurmuş, sendikalarla ve hatta hükümetlerle son derece elverişli bir uyum içine girmiş durumdaydılar. Doğrudan yabancı yatırımların 1960'larda sergilediği hızlı büyüme, çokuluslu şirket biçimlenişi altında bu tip firmaların yerküre genelindeki egemenliğini genişletmekten başka bir sonuç doğurmamış gibiydi.

Ancak, daha 1970'lerin başlarında bile, uluslararası ticaret ve yatırımda meydana gelen hızlı büyüme, savaş sonrasının dev işletmelerinin rahatını bozmaya başlamıştı aslında.[12] Dünya pazarlarında rekabetin keskinleşmesi ile kaynak temininin dünya geneline yayılması sürecine doğru gidilmekteydi: Amerikan firmaları, emek yoğun üretim faaliyetlerini, maliyetin büyük ölçüde düştüğü Meksika ve Doğu Asya'ya kaydırmak için "seyyar fabrikalar" kurarken, Avrupalı ve Japon rakipleri de yanıt vermekte gecikmiyorlardı. Merkez devletler arasındaki yatırım akışlarının çok daha yüksek düzeylere ulaşması da bir o kadar önemliydi. Genellikle devralma hamleleriyle yürüyen bu akış, yurtiçinde egemen ulusal firmaların gönül rahatlığına büyük darbe vuruyordu. 1968 ile 1973 arasında yaşanan ekonomik, finansal ve siyasi şokların etkileri de buna eklenince, 1970'lerin

ortalarına gelindiğinde, en büyük şirketler bile kendini dinmek bilmez belirsizliklerin kavurduğu yeni bir dünyada buldu. Sonuç, hissedarlık yapılarında müthiş bir karşı devrim biçiminde kendini gösterdi. Bu noktada, şirketin büyüklüğü artık yönetim hatalarının ve bunun sonucunda meydana gelen el çekme ya da devretme zorunlulukları karşısında kalkan oluşturamıyordu. Ancak, şirket seçkinlerinin yaşadığı güç kaybı, yöneticileri hissedarların çıkarlarına bağlı kılan hisse senedi opsiyonlarının yükselişi ile telafi edildi. Thatcher/Reagan döneminin başlarına denk gelen kredi darlığı, bu süreci daha da hızlandıracaktı.

Finans sektörü, şirketlerde yönetimin becerisini ve etkinliğini esas alan yaklaşımın terk edilmesinden ve "hissedarlık getirisi"[13] anlayışına geri dönülmesinden muazzam fayda gördü. Bir taraftan, büyük firmaların satın alınması veya parçalara ayrılması sürecinde gerek finansal danışmanlık hizmetleri, gerekse yeni hisse ve tahvil ihraçları için büyük ücretler ödeniyor, ayrıca önemli spekülasyon fırsatları doğuyordu. Diğer taraftan, şirket kârları üzerindeki amansız baskı, büyük işletmelerin yönetim uygulamalarında ve kültürlerinde bir devrime yol açtı. 1920'lerde GM ve DuPont'un, pek çok alanda faaliyet gösteren dev şirketlerin karmaşıklığıyla baş edebilmek üzere öncülüğünü yaptığı çok birimli yapılar, bu kez şirket içi finansal yönetim sistemlerinin temeli haline geliyor, bu ise borsacı bakış açısının firma ölçeğinde yeniden üretilmesi demek oluyordu: Üst yönetim artık ürünlere değil para kazanmaya odaklanacaktı. Örneğin, tüketici finansmanı alanında erken davranarak yaptığı yatırımlardan destek alan General Electric, sonunda finans sektöründe bir deve dönüştü. Benzer şekilde, görünüşte enerji sektöründe faaliyet yürüten Enron kuruluşunun sıra dışı deneyimi de, asıl kârın finansal manipülasyonlardan elde edildiği gerçeğine dayanmaktaydı. Genel anlamda, şirketler artık likit varlıklarını "bankada" tutmuyor, bankanın bu varlıklardan olabildiğince getiri sağlamak için etkin biçimde çalışmasını istiyorlardı. Dolayısıyla, finans dışında faaliyet yürüten işletmelerle finans sektörü arasındaki bu kaynaşma, Kotz ve başka pek çok kişinin söz konusu dönem için dile getirdiği, "Finans sektörü J. P. Morgan[14] zamanındaki gibi diğer sektörler üzerinde egemenlik kurmamış, onlardan bağımsızlaşmıştır." savını kuşkulu hale getirmektedir.[15] Tam tersine, bu iki yapı arasındaki ortak yaşam, yeni bir biçim altında geri dönmüştür.

Aynı zamanda, hane halkı ile finans sektörü arasındaki ilişkilerde de önemli değişiklikler meydana geldi. Üst ve orta gelir grubundaki hane halkının refahında, önce gelişmiş kapitalist ülkelerde ve daha sonraları da az gelişmiş pazarlara kadar yayılacak biçimde gözlenen yükseliş, sektörün tasarruf kapasitesini ciddi biçimde artırdı. Bugün toplu veya bireysel emeklilik planları üzerinden, hane halkı tasarrufları uzun vadeli yatırımlara dönüşmek üzere finans kuruluşlarına aktarılmakta. Bu akışın, son yıllarda kamu emeklilik programlarının kısıtlanması ya da doğrudan doğruya özelleştirilmesi sonucunda giderek genişlediğini görüyoruz. Aynı zamanda, başta konut mülkiyeti olmak üzere, varlık edinimi de hane halkının gelecekteki gelir-gider durumunu dengeye kavuşturmak ya da sadece refahını yükseltmeye dönük keyfi finansal spekülasyonda bulunmak amacıyla borç alabilmesini sağlayan bir teminata dönüşüyor. Bu çerçevede, yoksul haneler subprime ipotek tedarikçilerinin yaptığı şişirme satışların açık kurbanı olurken, daha zengin olanlar konuttaki fiyat balonunun etkin ve istekli katılımcıları haline geliyor. Daha genel anlamda, ABD'de 1920'lerde dayanıklı tüketim malı satışlarını besleyen taksitli satış sisteminden, çok sayıda kredi kartına sahip günümüz tüketicisine gelinceye dek, borç yığılması "orta sınıf" adıyla anılan kesim için normal bir duruma dönüştü; daha düşük gelir gruplarının ve az gelişmiş ülkelerdeki hevesli tüketicilerin öykündüğü davranış normları yarattı.[16] Bu arada, süper-zenginler de koruma amaçlı fonlar gibi yeni finansal aracılık biçimlerine yönelik talebi doğrudan körükleme yolunda kurumsal yatırımcılar kadar önem kazandı.[17]

Son olarak, hükümetler de bir yandan finans sektörünü etkin biçimde kuralsızlaştırarak, diğer yandan bu sektörle bizzat doğrudan ilişki içine girerek finanstaki aşırı büyümeyi pompalamıştır. Başlangıçta, çoğunluğunu kamu hizmetlerinin oluşturduğu teşekküllerin borsalar üzerinden satışından ibaret olan özelleştirmeler, son yirmi yılda "yeni kamu işletmeciliği"ni yaygınlaştıracak şekilde genişleyip devlet kuruluşlarında "parasal değer" yaklaşımını yerleştirmiş[18] ve özel şirketlerin kamu hizmetleri taşeronluğu yoluyla kolay kârlar elde etmesinin önünü açmış, hatta son dönemde kamu-özel sektör ortaklıkları gibi çok çeşitli işbirliği girişimlerine kadar evrilmiştir. Bu işbirliği biçimi, kamu yatırımlarını devletin kendi bilançosunun dışına çıkarmak, dolayısıyla borcun GSYH içindeki oranını aşağı çekmek amacıyla düşünülmüş, ancak refahın işlem ücretleri ve

yüksek kârlar yoluyla finansörlere ve yatırımcılara aktarılması pahasına gerçekleşmiştir.[19]

Öyleyse, finansal güç ve nüfuzun yeni dünyası, vurgulamak gerekir ki, finans sektörünün reel ekonomiden "ayrıştığı" bir yer değildir. Aksine, ticari işletmeler, hane halkı ve devletlerin oluşturduğu reel ekonomi, baştan başa "finansallaşmış" durumdadır. Artık hepimiz para üretiyoruz; mal değil.[20]

KÜRESEL KRİZ Mİ, KÜRESELLEŞMENİN KRİZİ Mİ?

Tüm bu sürece ek olarak, finansallaşma giderek evrenselleşmiş ve kapitalist ülkelerin son yirmi ila otuz yıllık dönemde günden güne artan karşılıklı ekonomik bağımlılığında temel unsur haline gelmiş durumda. Sözünü ettiğimiz küresel finansal bütünleşme, 2007-08'de kredi piyasası sorununun beklenmedik bir hızla tüm dünyaya sirayet etmesi anlamına geldi. Amerikan subprime ipotek piyasasında meydana gelen çöküşün sadece ABD'de değil, yüksek getiri arayışlarının baskısını Anglo-Sakson ekonomilerden bile daha fazla hisseden Kıta Avrupası başta gelmek üzere bütün dünyadaki bankaları tehdit ettiğinin anlaşılması uzun sürmeyecekti. Finansal aracılar zincirinin uzayıp gitmesi ve farklı ülkelere ait finans sistemlerinin sergilediği kültürel farklılıklar nedeniyle risk düzeyi kolayca anlaşılamayacak her türden yeni finans ürünü tereddütsüz satın alınmıştı. 2008 sonlarında, küreselleşmenin kredi krizini körüklediği ve şiddetlendirdiği, krizin ortaya çıkarttığı ekonomik gerilemeyi gidermeye yönelik kamu girişimlerinin etkinlik kazanabilmesi için küreselleşmenin önemli ölçüde terse çevrilmesine [deglobalization] ihtiyaç duyulduğu açıkça görülebiliyordu. Bu farkındalık, finansal işlemlerin vergilendirilmesini savunan ve ayrıca vergi cennetlerine karşı çıkan kampanyalara yeni bir soluk verdi. "Küreselleşme mutabakatı" çatlamamışsa bile sarsılmış, 1930'ların başlarında Keynes'in ortaya koyduğu türden ulusal çözümlere yönelmenin gerekli olduğu düşüncesi öne çıkmıştı.[21] Bu doğrultuda, Grahame Thompson, finans sisteminin aslında küresel değil "uluslar-üstü bölgesel" bir yapı arz ettiği, yaşananın gerçekte dünyanın diğer bölgelerine de taşan bir Kuzey Atlantik krizi olduğu savını ortaya attı. Dünya genelinde etkinliğe sahip bir para yönetimi bulunmadığından, mevzuat önlemleriyle verilecek yanıt ulusal karakter taşımak zorundaydı ve öyle de oldu.[22]

Peki, hükümetler gerçekte nasıl yanıt vermekteler? Elbette, en azından demokrasilerde, sahip oldukları siyasi desteği payandalamak isteyen hükümetler, kararlarının ardındaki temel amacın istihdamı korumak, mali istikrarı geri getirmek, suçluları cezalandırmak ve benzeri şeyler olduğunu gösterme yoluna gittiler. Ancak, krize verdikleri tepkilerin tümüne baktığımızda, küresel çıkarlara öncelik verme anlayışından yüz geri

edildiğine dair herhangi bir emareye rastlamıyoruz. Bunun yerine, son üç yılda yapılanları incelersek, merkez bankaları arasındaki eşgüdüm ağının, gerek Uluslararası Ödemeler Bankası ile Uluslararası Para Fonu Mali İstikrar Forumunun resmî faaliyetleri, gerek gayriresmî yollar üzerinden, işlevini uzlaşı içerisinde ve etkin biçimde sürdürdüğünü görürüz. Başlangıçta, kamu borçları ve açıklarında meydana gelecek ciddi artışlar her yerde de facto (fiili, dayatılan) bir destekle karşılanmış, merkez bankaları da (ABD'de Avrupa'ya kıyasla çok daha belirgin olmak üzere) bu açıkları finanse etme yolunda ihtiyaç duyulduğu kadar para temin etmek, yani "parasal genişleme" sağlamak için belli bir istek göstermiştir.[23]

2010'a gelindiğinde, bütçe açıklarının kabullenilmesi konusunda artık sert bir geri dönüş yaşanmaktaydı. Avro Bölgesi, birliğin zayıf ülkelerinin karşısına dikilen parasal krizle boğuşurken, Alman Şansölyesi Merkel'in sergilediği tereddütler, kendi ülkesinin siyasi ve ekonomik çıkarlarını önde tutma gereksinimini yansıtır gibiydi. Fakat bu tereddütler nihayetinde IMF destekli kurtarma paketi üzerinde anlaşmaya varılmasını engellemeyecek, hatta Avrupa Merkez Bankası da "parasal genişleme" yolunu tutacaktı. Şu an için geleceğe giden yol net biçimde görünmese de, bankaların sermaye yeterlilik düzeyine ilişkin 2004 tarihli Basel II mutabakatının, bankaların kriz öncesinde kapıldığı "akıl dışı coşku"ya önemli oranda katkı yaptığı herkesçe kabul edilmekte. Bunun yanında, Almanya'nın açığa tahvil satışı konusundaki aceleciğine dair küçük çarpışmalar meydana gelse de, belli başlı merkez bankaları ve maliye bakanlarının hiçbiri, "ulusal" bir çözüme yönelmek üzere safları terk etmedi.

Küresel güçler arasındaki daha kapsamlı ilişkiler bakımından değerlendirildiğinde, Hindistan'ın ve devasa bir mali teşvik paketini uygulamaya koyan Çin'in büyümeye ara vermemesi, sanayi malları ve ürünlerine yönelik talebin ayakta kalmasına yardımcı oldu. Ticari gerilimler, bugün 2000'lerin başlarına göre daha düşük seviyede ve G8'in, hükümetler arasındaki en önemli küresel forum olma niteliğini çarçabuk G20'ye devrettiği görülüyor. Yine de, kamu harcamalarında ciddi kesintilere gidilmesi yönünde iş ve finans âlemlerinin liderlerinden gelen homurtular giderek yükselirken, bu küresel dayanışmanın sürüp sürmeyeceği henüz belli değil.

Hükümetler neden küresel eşgüdümden çekilmek yerine işbirliğini daha da derinleştirme yoluna gittiler? Yanıt hayli basit: Farklı bir rota izlemeleri, dünyanın her yerinde, büyük şirketler açısından yıkıcı sonuçlar getirirdi. Ulusal sınırlar içinde korumacılığa dönüşün kendilerine ancak çok kısa süreli avantajlar getireceğini düşünmeyen bir büyük şirket bulunamaz. 2009'da etkin bir korumacılığın uygulanması, kapitalist dünyanın parçalayıp atmak için altmış yılını harcadığı tarife engelleri ve tarife dışı engeller aygıtının yeniden inşa edilmesini gerektirmekle kalmayacak, bu şirketleri sarıp sarmalayan, son derece karmaşık bir yapı arz eden küresel tedarik ve talep zincirlerinin baştan kurulmasını da zorunlu kılacaktı. Dahası, bütünleşmiş bir küresel finans sektörünün ayakta tutulması asıl büyük işletmeler için önem taşımakta: Döviz kuru ve faiz risklerinden korunma yolunda büyük şirketlerin finans piyasasına bağımlılıkları başta gelmek üzere, küresel finans sektörü dünya genelinde üretim ve ticareti çok çeşitli yollardan destekliyor. Zaten, 2008 sonlarından bu yana yaşanan şirketler arası birleşme ve devir dalgası da, sermayelerini yeniden inşa etmelerine olanak tanıyacak gelirlere ulaşma konusunda, küresel yatırım bankalarına cankurtaran halatı uzatmış bulunuyor. Sel gibi gelen yeni devlet tahvili ihraçlarının pazarlanmasından kazanılan paraları da buna ekleyebiliriz.

Küreselleşmenin hâlâ tersine dönebileceğini düşünenler, dünya ekonomisinin başına bela olduğunu söyledikleri küresel ticaret dengesizlikleri savına sarılıyorlar. Ekonomik büyümenin yavaş seyretmesinde, savurgan döviz spekülasyonlarının sürmesinde ve büyük güçler arasındaki gerilimlerin sürekliliğinde bu dengesizliklerin ana etmenlerden biri olduğu kanısındalar. Brenner'in anlatımıyla, dünya ekonomisi son otuz yılda iki kilit basamaktan atladı. [24] Ödemeler dengesi fazla veren başlıca ülkeler ve özellikle Japonya'nın, doların göreli değerinin düşmesi gerektiği yönünde ABD tarafından ikna edildiği 1985 Plaza mutabakatı bunlardan ilkiydi. 1995'te ise, Brenner'in "ters Plaza mutabakatı" olarak tanımladığı anlaşma ile doların değerinin yükseltilmesi kararlaştırıldı. Brenner'in bakışı, 1970'lerin "kirli dalgalanma" eleştirisini anımsatıyor. O dönemde serbest piyasa yanlıları ve inatçı Keynesçiler, güçlerini birleştirmiş sabit kura dayalı Bretten Woods para sisteminin terki sonrasında hükümetin döviz piyasalarına yaptığı müdahaleyi kınıyorlardı. Kurlardaki şiddetli dalgalanmaların büyük belirsizlik yarattığı, bu belirsizliğin de uzun vadeli yatırımlar yapmak yerine kısa vadeli

spekülasyonlara girişmek doğrultusunda yatırımcıları teşvik ettiği düşünülüyordu. Bu görüşe göre, büyük kur hareketlerinden ve bunlara eşlik eden ödeme dengesizliklerinden kaçınmanın yolu, Keynes'in Bretton öncesi ilk tasarılarına dönüş yapılmasındaydı, bu çerçevede gerek fazla veren, gerekse açık veren ülkelerin, kendi yurtiçi makroekonomik politikalarında ayarlamalar yaparak dengeyi yeniden kurmasındaydı.

Bu bakış açısı, günümüz ekonomi politiğinde derin köklere sahip yöntemli ulusalcılığın somut bir örneği.[25] Bir zorunluluk olarak, dünya ekonomisinin birbirine rakip ulus-devletlerden oluştuğunu, bu yapının altında bir birliğin bulunmadığını söyleyen ontolojik bir konum söz konusu: Küresel bütünleşme, bu görüşe göre sermaye birikiminin sınır tanımaz doğası gereği gerçekleşmemekte, tarihsel planda olumsallık sergilemektedir. Ticaret dengesizliklerine yönelik itirazların büyük bölümü, bunların kaçınılmaz olarak sermaye bilançosunda da dengesizlikler ortaya çıkartarak dengelendiği tespitinden yola çıkıyor. Söz konusu dengelemenin en görünür örneğine, ABD'nin Doğu Asya karşısındaki muazzam ticaret açığında rastlıyoruz: Ticaret açığı, ABD'ye doğru gerçekleşen, aynı ölçüde büyük bir yatırım akışıyla karşılanıyor. Yatırım akışının hem dolaylı (kamu ve özel sektör menkul kıymetlerine) hem de dolaysız (ticari işletmelerin, gayrimenkullerin ve diğer ticari varlıkların kurulması ya da satın alınması) yollardan gerçekleştiğini görüyoruz. Son otuz yılda Amerikan işçilerinin yaşam standardını hedef alan amansız saldırıların doğrudan Amerikan işletmeleri ve hükümetlerinin elinden çıktığına dair her türlü kanıtın varlığına karşın, yabancı yatırımların kötü bir şey olduğuna, Amerikan ekonomisinin zayıflamasına katkıda bulunduğuna ve doların değerini tehdit ettiği için, Çinliler ve pek çok başkalarının günün birinde dolar varlıklarını satmak isteyeceğine yönelik inancın ilericiler [progressives] arasında hâlâ epeyce yaygın olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla, Çinlilerin ABD'ye yatırım yapmayı kesmesi ve ABD'yi ellerinde daha fazla rehin tutmamaları için Amerikan yönetiminin ticaret dengesizliğini düzeltmeye çalışması gerektiği kanısındalar.[26]

Ancak, ticaret dengesizlikleri konusunda bütünüyle farklı bir anlayışın da mevcut olduğunu söylemeliyiz. Açıkların son 50 yılda bitmek bilmemesinin tek nedeni kapitalizmin dünya genelinde bütünleşmesiydi. Göz ardı ettiğimiz bir gerçek var: Bir ülke içerisinde bazı bölgeler veya nüfus gruplarının "fazla", diğerlerinin "açık" vermesini, yani bazıları tasarruf

yaparken diğerlerinin borçlanmasını mümkün kılan şey, bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan akdi yükümlülüklerin yasal zeminde icra edilebiliyor olmasıdır. Sömürge dönemi sonrasında 1960'lar ve 70'lerde yürütülen kamulaştırmalarla ilgili durum ne olursa olsun, son otuz yılda devletler arasında çok yoğun birçok taraflı ve iki taraflı anlaşmalar ağı örülerek, etkin tahkim uygulamalarının da katkısıyla, bu icra olanağı dünya üzerinde birçok bölgeyi içine alacak şekilde genişletildi. Her durumda, kapitalist dünya ekonomisinin neredeyse bütün tarihi, sermaye akışlarıyla dengelenen küresel ticaret dengesizliklerinden oluşmaktadır. Kanada gibi bazı örneklerde bu dengesizlikler yüz yıl ve hatta daha uzun sürebilmekte, belli yer ve zamanlarda uluslararası borçlar üzerinde müthiş temerrütler ortaya çıksa bile, küresel birikimi besleyen sermaye akışları hızla kaldığı yerden yola koyulabilmektedir. Ayrıca, günümüzde bankalar da dâhil olmak üzere çoğu şirketin aktifleri ve pasifleri, kur dalgalanmaları sonucunda likiditelerin veya ödeme güçlerinin maruz kalacağı riskleri neredeyse sıfır noktasına indiren döviz riski koruma araçları yardımıyla yönetilmekte. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, küresel bütünleşmenin kapsamı ve derinliği şimdikinden çok daha düşük düzeydeydi ve liberal Keynes'in de gönülsüzce teslim ettiği gibi, bir uluslararası çözüm bulmaya dönük gayretli çabaların boşa çıkması hâlinde bağımsız ekonomi politikalarına dönüş yapmak hâlâ olanaklıydı.

Özetle, "reel ekonomi"ye ait üretim ve ticaret ağlarının coğrafi olarak yayılması, finansal hizmetlerin de paralel biçimde genişlemesini ve bütünleşmesini gerektirdiğinden, küreselleşme aslında finansallaşma ile kol kola ilerlemiştir. Bu ikili dönüşüm sürecinde, ekonomik faaliyetlerin ve ekonomi politikalarının ulus sınırlarından taşan karşılıklı bağımlılığında gözlenen artışa, bu karşılıklı bağımlılığın gerek kamu gerekse özel sektör eliyle eşgüdümünde ve yönetiminde meydana gelen ilerleme de eşlik etmiştir. Ancak, bu eşgüdüm ve yönetimin erişebileceği etkinlik düzeyi, krizin inişli çıkışlı ve çelişkilerle dolu rotası tarafından aktörlerin çıkarlarının ve yeterliklerinin nasıl şekillendirileceğine bağlıdır. Bu rotanın gerçekçi bir değerlendirmesini yapmamız gerekirse, finansallaşma ve küreselleşmeye dair düşünceleri, neoliberalizmin 1970'lerden beri kaydettiği yayılmanın daha derinlikli incelendiği bir çerçeve yerleştirmeliyiz.

NEOLİBERALİZM VE KRİZ

Daha önce belirttiğimiz gibi, neoliberalizmin 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında ortaya çıkarak savaş sonrası canlanma dönemine nokta koyan pek çok soruna tepki olarak boy verdiği kanısı hayli yaygın. Ayrıntılar üzerinde çokça anlaşmazlık bulunmasına karşın, genel olarak, savaş sonrasında şu üç boyutu bünyesinde barındıran bir Keynesçi refah devleti kapitalizminin baş gösterdiği anlatılmakta: Sermaye ile örgütlü emek arasında bir ittifakın kurulduğu, yüksek ücretlerin ve seri üretimin öne çıktığı sanayi ekonomisi; özellikle de kamu mülkiyeti ve refaha/savaşa yönelik kamu harcamaları yoluyla devlet müdahalelerinin muazzam düzeyde artması; liberal serbest ticaret fikrinin, Bretton Woods anlaşması kapsamında paranın denetim altına alınması çerçevesinde yenilenmesi. 1970'lerde savaş sonrası canlılık döneminin sona ermesiyle, refah devletinin her üç boyutu da baskı altına girdi. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, yeni bir ekonomi politiğin boy vermekte olduğu artık açıkça görülmekteydi. İlerici okul, değişikliklerin yapısı ve önem derecesi ile uğraşırken, farklı değişim alanlarını yansıtan yeni bir terimler yelpazesini devreye sokuyordu: üretim biçimleri alanında post-Fordculuk, makroekonomik politikada parasalcılık, siyasi uygulamalarda Thatchercılık ve kalkınma alanında da Washington Konsensüsü. 1990'ların ortalarında ise, neoliberalizm giderek daha fazla kullanılan bir sözcük haline gelecekti. Kapitalizmin daha önceki biçimlerinin aksine, neoliberalizm iki parçalı bir yapı sergilemekteydi: Kuzey'de Keynesçi refah devleti kapitalizmi ve Güney'de bağımlı kalkınma.

Öyleyse kapitalizmin her yere egemenmiş gibi görünen bu yeni biçimini nasıl anlamalıyız? Ana-akım toplumbiliminde ve ayrıca pek çok Marksist çözümlemede, gerek kapitalizmin zaman içinde ayrı aşamalardan geçen evrimsel yolculuğu, gerekse eş zamanlı olarak varlık gösteren farklı kapitalizm tipleri arasındaki karşılaştırmalarda, piyasa-devlet ilişkisi merkeze oturtulmakta. Dolayısıyla, böyle bir açıdan bakıldığında, herhangi bir esaslı ekonomik krizde baş gösteren sorunlar da kamu ile özel sektör arasındaki, yani piyasa ile devletin düzenleyici mekanizmaları arasındaki denge çerçevesinde ele alınacak, birden fazla devletin sahne aldığı tarihsel koşullarda, devletler arasındaki ilişkinin de hesaba katılmasını gerektirecektir. Bu durumda, kapitalizmin farklı tiplerinin küresel ölçekte eşzamanlı olarak bir arada varlık göstermesi de, krize verilecek yanıt

konusunda bir seçenek çeşitliliği şeklinde görülecektir.[27] Tercihlerin ana eksenini piyasa-devlet ilişkisi oluşturuyorsa, menüdeki seçenekler de daha devletçi bir düzene dönüş, piyasanın yeniden onaylanması, ya da bu ikisinin, aralarındaki çelişkiyi bir şekilde dizginleyip dengeleyecek bir bileşimi şeklinde sıralanacaktır. Hem Keynesçilikten neoliberal döneme geçişte, hem de öncesinde liberalizmden Keynesçiliğe geçişte kapitalist kurumlar ve uygulamaların sergilediği hatırı sayılır süreklilik de bu yaklaşımı hiç şüphesiz güçlendirmekte.[28]

Ancak, neoliberalizmin yükselişinin nedenlerini açığa çıkarmak isteyen sosyalistler için, devlet-piyasa yaklaşımı, vasıtalara dair soruya yanıt getirmekte güçlükler ortaya koyar: Bu değişiklikler fiiliyatta nasıl ve kimler tarafından hayata geçirilmiştir? Belli başlı çokuluslu şirketler gibi güçlü piyasa aktörlerinin ve devletin etkinliklerini yönlendiren siyasi rejimlerin oynadığı rolleri birbirinden ayırt edebilmenin çok güç olduğu ortada.[29] Neoliberalizmin kamuoyu önünde dillendirdiği ideoloji ile fiili uygulamaları arasında daima karşıtlıkların bulunması da bu güçlükler arasında sayılmalı. Ferguson'un sözleriyle, "Neoliberal siyaset, neoliberal öğretinin yazılı kaynaklarında göreceğinizden çok daha karmaşıktır."[30] Keynesçi ve neoliberal dönemler arasındaki keskin karşıtlık, günümüz krizinin önceki sisteme dönülerek hafifletilebileceği düşüncesinin ilericiler arasında destek görmesine neden oluyor ve böylece radikal seçenekleri marjinalleştiriyor.

Marksist gelenek içinden alternatif bir yaklaşım olarak, sermaye ile emek arasında kendini gösteren, bu arada hem piyasayı hem de devleti şekillendiren sınıf ilişkisi, kapitalizmin temel çelişkisi sayılmalıdır. Bu yaklaşımda, Marx tarafından Kapital'in birinci cildinde belirtilen bakış açısı hâlâ çözümsel bakımdan güçlü ve siyasi bakımdan etkilidir. Ancak, "reel" Marksist ekonomi politik, hem Marx'ın ekonomi politik eleştirisini yanlış yorumlayarak, hem de devleti en ön plana yerleştiren siyasi pratiğin baştan çıkartıcı cazibesine kapılarak bu bakış açısından durmaksızın sapmıştır.[31]

Bu alternatif yaklaşımda, ücretli emek merkezi üzerine oturtulmuş bir kavram olarak, sınıf sadece artık değerin (ve böylece sermayenin ve onun birikimi ile yeniden üretiminin) kökenlerini açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda, mutlakıyetçi devletin modern burjuva devletine dönüşümü de dâhil olmak üzere, kapitalizmin bir üretim biçimi olarak büründüğü tarihsel

özgüllükleri anlama yolunda kilidi açmaktadır.[32] Bu başlangıç noktasından hareket edildiğinde kapitalizmin tarihsel sosyolojisi inşa edilebilecek,[33] bu yaklaşım çerçevesinde, 1970'lerde yaşanan neoliberalizme geçişi yalnızca devleti geriletmeye ve işçilerin 1945 sonrası maddi kazanımlarını budamaya, uluslararası düzeyde de daha bütünleşik bir küresel ekonomiyle baş etmeye yönelik bir saldırı şeklinde anlama hatasına düşülmeyecektir. Bu saydıklarımız, sistem içerisindeki belli güçlü aktörler için hiç kuşkusuz önemli nedenler olsa da, böyle bir bakış yerine, savaş sonrası canlanma döneminin sonlarına doğru kendini gösteren ve kapitalizmin aşılmasını sağlayacak temelleri temin etme yolunda çok daha ciddi tehditler doğuran başka gelişmelere eğilmeliyiz.

Sisteme yönelik bu tehditlerden ilki olarak, sistemin mali bunalımı sadece "aşırı" devlet harcamalarının sermaye üzerinde yarattığı yükten kaynaklanmıyor, demokratik siyasetin kamu ile özel sektör arasına keskin sınırlar çekmemesi de etki yaratıyordu. Verilen en önemli yanıt, kamu harcamalarında kesintiye gitme ve hatta özelleştirme değil, merkez bankasının "özerkleştirilmesi", mali kurallar ve yürütme organlarına yetki devri gibi örneklerle ekonomi politikalarının depolitizasyonu oldu.[34]

İkinci olarak, gerek militan sendikacılığın amaçlarını ve yöntemlerini kuşanarak, gerekse bağımsız meslek sahipleri için kapitalist sınıf karşısında bağımsız bir ekonomik ve toplumsal statü talep ederek sistem içerisinde kendi çıkarlarını savunma eğilimini sergileyen işçi sınıfı üst tabakaları, savaş sonrası dönemde durmadan büyümüştü. Neoliberalizm, hem sendikaların temsil ve toplu sözleşme haklarını baltalayarak, hem de pek çok alanda meslek sahiplerini kapitalist işverene tabi kılarak sınıf içindeki bu iki dayanışma türüne de şiddetli saldırılar yöneltecekti.[35]

Üçüncüsü, merkez kapitalist ülkelerde yükselen reel ücretlerin, daha kısa çalışma saatleri ve daha erken emekliliğe dönük talepler yoluyla emek piyasalarına yönelttiği tehdit, ayrıca işçilerin giderek artan tasarruf kabiliyetinin bir "emeklilik fonu sosyalizmine" kadar varması tehlikesi karşısında, neoliberalizm militan bir kapitalist tepki olarak şekillenmiştir.[36] Neoliberalizmde, işçi bizzat kapitalistlerin düşünüş tarzını benimseyerek kendini sömüren bir yurttaşa dönüşme eğilimini taşıyacak, maddi ihtiyaçlarını karşılama amacı yerine parasal kâr temin etme mantığıyla kendi "insan sermayesi"ne, maddi ve finansal varlıklara yatırım

yapacaktır.[37] Kamu emeklilik ödeneklerinde kesintilere gidilmesi ve sınırsız bir tüketimciliğin desteklenmesi de bu doğrultudaki ilerlemeyi tamamlayan gelişmeler arasında yerini almıştır.

Dördüncüsü, neoliberalizm çağını birinci ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkiler bakımından da anlamaya çalışmak gerekiyor. Sömürge döneminin sona ermesiyle, Üçüncü Dünya'nın büyük bölümünde çok çeşitli rejim biçimleri altında ulusal burjuvaziler iktidarı ele geçirmiş, ithal ikameci sanayileşmenin başı çektiği farklı ekonomik korumacılık yaklaşımlarıyla ulusal kalkınma stratejileri izlemeye koyulmuştu. 1970'lerin karışıklık ortamında Üçüncü Dünya'nın kurduğu birlik, hem Amerikan egemenliğine, hem bir bütün olarak Batı emperyalizmine, hem de uluslararası toplumdaki Soğuk Savaş ayrışmasına kast edecek şekilde, "yeni bir uluslararası ekonomik düzen"e yönelik talepleri dillendirmeye kadar vardı. Gelgelelim, 1980'lerdeki küresel borç krizi Üçüncü Dünya'yı sert bir biçimde, her biri diğerleriyle rekabet hâlinde kendi çıkarlarını kovalayan bölgesel ve sektörel gruplara ayıracak, böylece Washington Konsensüsü'nde zirvesini bulan yeni emperyalist yönetim biçimlerinin doğuşuna imkân tanıyacaktı. Bu dikkat çekici dönüşümde en önemli nokta ise büyük güçlerin stratejisindeki değişiklik değil, tüm az gelişmiş ülkelerde, küçük ortaklar sıfatıyla bu yeni stratejiyi şevkle hayata geçirmeye çabalayacak "gayri ulusal" burjuvazilerin ortaya çıkmasıydı.[38]

Bununla da ilgili olan son tehdit, üretim ve birikimin doğal kaynaklar bakımından dayandığı sınırlardı. Savaş sonrası canlanma döneminin sonlarında çoktan anlaşılmış bulunan bu tehlike, söz konusu kaynakların ilgili ülke halklarına ait olduğu, dolayısıyla ancak onlar tarafından, sadece onların belirlediği ölçekte kullanılabileceği fikrinin yerle bir edilmesini gerektiriyordu. Küreselleşmenin genel başlıkları kapsamında hukukta, diplomaside ve ticaret uygulamalarında yapılan pek çok değişiklik işte bu amaca yönelmiştir. Yabancı yatırımcıların özel mülkiyet haklarını yüceler yücesi sayan iki taraflı yatırım anlaşmalarının pıtrak gibi çoğalmasını örnek gösterebiliriz.[39] Daha yenilerde, insan eliyle gerçekleşen iklim değişikliğini, dünya üzerindeki anlamsız refah ve güç eşitsizliklerinin kılına bile dokunmadan ele alma isteği de, mevcut küresel hâkimiyet sisteminin sınırlarını genişletme çabasının bir diğer boyutu haline geliyor.[40]

SONUÇ: KRİZE KARŞI SINIFSAL YANIT

Neoliberalizm bir sınıf tahakkümü projesi olduğundan, mevcut ekonomik ve finansal kriz, söz konusu tahakküm karşısında işçi sınıfından itirazların yükselmesi durumunda bir neoliberalizm krizi olarak tanımlanabilir ancak.[41] Politikaların odak noktasını bankacılık sektörünü "erimekten" kurtarma çabası oluşturduğu ve bu kurtarma da büyük ölçüde borç verenlerin istekle temin ettiği kredilerle finanse edildiği için, hükümetler genellikle halkın desteğini kazanmayı becerdiler. 2009 Sonbaharında toparlanma yoluna girildiği, iş hayatının alışıldık biçimde kaldığı yerden devam edeceği düşünülüyordu. Ancak, o günlerden bu yana, kriz siyasetinde yeni ve belirsizliklerin daha fazla olduğu bir evreye geçildi. Şimdi sermaye, tabandan gelebilecek her türlü hak talebi karşısında, neoliberalizm döneminde kopardığı tavizleri koruma mücadelesi veriyor. Devletlere karşı açılan ve 2009 sonunda Yunanistan krizinde su yüzüne çıkan mali savaş, devletlerin 2008-09 döneminde uyguladığı büyük gücün kalıcılaştırılmasına heves edilmemesini, düzenlemelerin maliyetinin emekçilerin omuzlarına bindirilmesini sağlamak amacını taşıyor. Kısacası, istenen şey vergi artışları değil, harcamalarda kesintiye gidilmesi ve özelleştirmelerin genişletilip derinleştirilmesidir.[42] Uzun vadedeki hedef, düzenleyici mevzuat reformlarının kapsamını yüksek finansın en yırtıcı biçimleriyle sınırlı tutmak, şirketlerin küresel ölçekli yeniden yapılanmasında ve yatırımda finansın oynadığı yönlendirici rolü devam ettirmektir. Bu yolda başvurulan standart hareket tarzının ise şantaj olduğunu görüyoruz: Kesintileri hayata geçir ve büyük finansı koru, yoksa borç vermeyi keseriz!

Ancak, beklenmedik biçimde dirilen Keynesçilerin de yüksek sesle ve haklı olarak ilan ettiği üzere, küresel tasarruf havuzu, denk bütçelere derhal geri dönülmesini gerektirmeyecek kadar büyük; yani yatırımcıların kaynak vanalarını kapatma tehdidinin altı boş. Dahası, Avrupa ve Kuzey Amerika'da kamu harcamalarında yapılan kesintiler, çift dipli bir resesyona yol açacak, dolayısıyla satış ve kârlarda gözlenen toparlanmayı sona erdirecek ve özellikle de yatırımlarda bir çöküşe neden olacak gibi görünüyor. Sermayenin arzu etmeyeceği diğer etkilerin yanı sıra, bu durum yatırım bankalarının kazancına da darbe indirecektir ve zaten öyle oluyor.

Düzenleyici mevzuat üzerindeki reformlar konusunda, piyasa-devlet kuramcıları, finans piyasasının çıkardığı arızaların piyasa ekonomisini ortadan kaldırmadan hafifletilebilmesinin uygun yöntemlerini bulma çabasındalar. "Refah" ve "iyi yönetim"in gerek ulusal, gerek küresel ölçekte herkesin çıkarına olduğu varsayımından hareketle, değişik ülkelerin ekonomi politikaları ve kurumları arasındaki gayet iyi bilinen farklılıkların varlığında, reformlar üzerinde nasıl anlaşmaya varılabileceğine kafa yoruyorlar. Şeffaflık, pazarlara erişim ve bilgi akışının odak noktasına oturduğu bu reform tartışmasında, küreselleşmiş, üretim âleminden yalıtılmış finans çevreleri risk yönetiminin sergilediği karmaşıklıklara derman arıyor.[43]

Diğer taraftan, sınıfsal bakışı benimseyenler içinse, düzenleyici mevzuat reformları, temel olarak sermayenin son otuz yılda kopardıklarını koruma, devletin kalbine ve yerkürenin merkezden uzak çevrelerine doğru devam eden sermaye yayılmasını kolaylaştırma amacını taşıyan bir projenin sınıfsal yapısını hasıraltı ediyor: Neoliberalizmin "ortak aklı", geçim olanaklarının halka kolektif biçimde sunulmasının arzu edilir ve mümkün bir şey olduğuna dair her türlü iddiadan ne pahasına olursa olsun korunmalı. Dayatılan tasarruf sadece "kesintilerin bedelinin ödenmesi" ile değil, işçilerin yaşam standardının kalıcı olarak aşağı çekilmesi ile de ilgilidir. Uluslararası rekabet gücüne dair kutsal sözler bir kez daha boy gösteriyor: Eğer bizler, Yunanlılar, Kanadalılar, Fransızlar, İrlandalılar olarak "gerçekçi" davranmazsak, geçim olanaklarımızı aksi yönde davrananlara kaptıracağız. Yanı sıra, krizin her nasılsa birdenbire keşfedilmiş "asıl nedeni" olarak kamu harcamalarının aşırılığına yapılan vurgu da bir ayrışmayı dayatıyor: Bir tarafta hemşireler, itfaiyeciler, askerler gibi kahraman "cephe hattı" çalışanları haricindeki savurgan, verimsiz kamu sektörü işçileri, diğerindeyse finans sektöründeki çürük yumurtaları saymazsak verimli mi verimli, fazlaca vergi ödeyen özel sektör işçileri. Kamu harcamalarını azaltma yolunda önerilen belli başlı çareler arasında, kamu hizmet sunumunda taşeronlaşmanın hızlandırılması sayesinde "parasal değer"in daha fazla öne çıkartılması da var. Gerek tüketici hizmetlerinde, gerekse kamu altyapısında artık özelleştirmenin başat biçimi durumuna gelmiş bu yöntem, sermayeye yeni yatırım alanları açıyor.

Peki, bu anlayış işçi sınıfını nereye koyuyor? Gırtlağına kadar neoliberalizme batmış kişiler için, elbette artık sınıf diye bir şey yok:

1970'ler ve 80'ler, örgütlü emeğin gelişmiş ülkelerdeki refah üzerinde kurduğu boğucu baskıyı parçaladı ve aynı zamanda çevre ülkelerdeki işçiler ile köylüleri yeni komprador kapitalizm biçimlerine tabi kıldı. Sınıfı bir kenara bırakan neoliberaller, bunun yerine getirdikleri toplumsal dokunun içine alınma/dışında bırakılma kavramlarını başarıyla bir adım öteye taşıyorlar: Dışlananlar, Kuzeyli işçi sınıflarının başarısız finansal özneleri ve Küresel Güney'de de başarısız devletler ve toplumlardır.[44]

Etkin bir direniş, bu dünya görüşünü reddetmekle başlayacak. Bütün dünyanın işçileri arasındaki dayanışma, ücretli emeğin evrensel deneyimini ve geçim olanaklarının fiziksel temininndeki karmaşık karşılıklı bağımlılık ağlarını temel almaktadır. Bütçe kesintileriyle mücadeleye girişmek, rekabet gücüne dair yanlış mantığı gerek işyerlerinde gerekse halkın arasında teşhir edecektir. Zira kamu hizmetlerinde kesintiye gitmek kendiliğinden özel sektörde istihdamı artırmayacak, üstelik yaratıcı çalışma ve etkin yurttaşlık için zorunlu sayılan hizmetlerin sunumunu azaltacaktır. Ayrıca, Alman otomobil işçileri varlıklı Yunan tüketicilere ihtiyaç duymakta, diğer yanda da Yunan turizm işçileri Alman tatilcilerin yolunu gözlemektedir.

Yerelden küresele kadar tüm ölçeklerde insan topluluklarını yeniden düşlemeye ihtiyacımız var.[45] Sendikalar, işyerlerinde toplu direnişi seferber etme yeterliklerinin saldırgan yasalarla, medyada görünme hakkı tanınmamasıyla, işçilerin bireysel olarak baştan çıkarıcı kariyer ve para ihtiyaçlarına yönelmesiyle yıldan yıla aşındığını gördüler. İşgücü fazlalığıyla, işyeri kapatmalarla ve emeklilik haklarının tırpanlanmasıyla mücadele etmek, ekonomik güvenceyi insan hakkı olarak talep etmeyi merkeze oturtacak, köklü bir düşünce tarzı değişikliğini gerektiriyor. Sürdürülebilirlik söylemi, ekonomik güvence sorunu etrafında, finansın değil, geçim olanaklarının sürdürülebilir kılınması talebiyle yeniden biçimlendirilebilir. Hane halkının ve benzer şekilde kamu organlarının içine düştüğü borç köleliği, özel mülkiyetin kutsallığını reddetme fırsatını sunmaktadır: Ödeyemiyorsan, ödemeyeceksin! Siyaset, neoliberalizmin egemenliğinde, hepsi de sermayeye hizmet etmeye kendini adamış farklı profesyonel ekipler arasındaki seçim rekabetlerine indirgeniyor. Bu tuzaktan kaçmamız şart. Ekonomide demokrasi ve adalet talep ederek kesintilere direnme etrafında geniş bir ittifak inşa ettiğimizde, bu yapıya meydan okumamıza olanak tanıyacak temeli kurabilir, günümüz krizine

verilen yanıtın ortada görünmeyen sosyalist boyutunu diriltecek zemini hazırlayabiliriz.

NOT

Önerileri için Pınar Bedirhanoğlu, Dick Bryan, Sam Gindin, Jim Kincaid, David Kotz, Huw Macartney, Tom Marois, Bill Tabb, Jan Toporowski and Robert Wade'e teşekkür borçluyum.

Yüzyılın İlk Büyük Buhranı

Anwar Shaikh

2008'de tüm dünyada dizginlerinden boşalan genel ekonomik krizi bir Büyük Buhran olarak tanımlamalıyız. ABD'deki finans krizi, buhranın tetikleyicisi olmak birlikte, nedeni değildi. Bu kriz, kapitalist birikimin bildik bileli süregiden, uzun süren canlanmaların gün gelip mutlaka uzun süreli gerilemelere dönüştüğü işleyişi içerisinde bütünüyle normal bir evredir. Canlılıktan gerilemeye doğru yaşanan bu dönüşüm gerçekleştiğinde, ekonominin sağlık durumu da iyiden kötüye gitmiş demektir. Gerileme evresinde krizin tetiklenmesi için bir sarsıntı yeterlidir; 1820'lerde, 1870'lerde, 1930'larda ve 1970'lerde genel krizlerin tetiğini çeken sarsıntılar gibi.[1] John Kenneth Galbraith, haklı bir ün kazanmış The Great Crash 1929 [Büyük Çöküntü 1929] kitabında, 1930'lardaki Büyük Buhran öncesinde azgın bir finansal spekülasyonun hüküm sürdüğüne, borsalardaki çöküşün bir ekonomik yıkımı tetiklemesine izin veren şeyin, ekonominin 1929'daki temelden çürük ve kırılgan yapısı olduğuna işaret ediyor.[2] O zamanki durum neyse, şimdi de aynısıyla karşı karşıyayız.[3] Bu gelişmelerin her birini, aslında apak olan yün yumağına tesadüfen düşmüş "kara kıl"lar gibi tekil olaylar şeklinde görmeyi yeğleyenler,[4] açıklamaya çalıştıkları tarihin kendi dinamiklerini unutmaktalar. Bunu yanında, işlerine geldiği gibi, bizi bu tarih tekerrürlerine mahkûm eden şeyin aslında kâr mantığı olduğunu görmezden gelmekteler.

Kapitalist birikim, çalkantılarla dolu, devingen bir süreçtir. Kendi yapısında zaten var olan güçlü ritimler, konjonktürel etmenler ve belli tarihsel gelişmelerin müdahaleleriyle değişikliğe uğrar. Dolayısıyla, birikimin somut tarihine dair bir çözümleme ortaya koyacaksak, içkin işleyişlerle, bunların şu ya da bu tarihsel ifade buluş biçimleri arasında ayrıma gitmek durumundayız. Konjonktür hareketleri, kapitalizm dinamiklerinin en gözle görünür unsurlarını oluşturuyor. Stoklar seviyesinde gerçekleşen, üç ila beş yıllık hızlı konjonktür döngüleri, toplam arz ve talepteki daimi dalgalanmalardan kaynaklanırken, toplam kapasite ve arzın daha yavaş işleyen dalgalanmaları da sabit sermaye üzerinde yedi ila on yıllık döngüler meydana getirir.[5] Ancak, bu dalgalanmaların altında,

uzun sürelerle birbirinin yerini alan birikim hızlanma ve yavaşlamalarından oluşan, bunlardan çok daha ağır ilerleyen başka bir döngü mevcut. Çeşitli türden konjonktür dalgalanmaları, işte bu ana dalgalara eklemlenerek kendini gösteriyor.[6] Kapitalizmin tarihi, dekorun durmaksızın değiştiği bir sahnede yol almıştır.

1930'lardaki Büyük Buhran'ın ardından, 1970'lerin Büyük Stagflasyon'u geldi. Bu kez, altta yatan krizin su yüzündeki görünümü, alıp yürümüş bir enflasyon biçimine bürünmüştü. Ancak, enflasyon büyük istihdam kayıplarının ortaya çıkmasını, borsa indekslerinin reel değerlerinde büyük düşüşlerin gözlenmesini, yaygın şirket ve banka iflaslarının yaşanmasını engelleyemedi. Ekonomik ve finansal sistemin topyekûn çözülebileceği yönünde kayda değer bir kaygı hissedilmekteydi.[7] Bu yazımızın amaçlarını dikkate aldığımızda, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde krizin yüksek işsizlik oranlarına, emekçilerle yoksullara yönelik kurumsal destekler ve sendikalar üzerinde yaygın saldırılara, gerek reel ücretleri, gerekse borsaların reel değerini hızla aşındıran bir enflasyona yol açtığını belirtmekte yarar var. Japonya gibi başka ülkeler, krizin süresini uzatacak, ancak ABD ve İngiltere'deki kadar derinlere ulaşmasını da engelleyecek önlemler alıp, düşük işsizlik oranlarında ve varlık fiyatlarında ağır ağır bir gerileme sağlamaya yöneldiler.

Ülkeler arasındaki bu farklılıklara karşın, 1980'lerde tüm kapitalist ülkelerde yeni bir canlanma dönemi baş gösterecekti. Canlanmayı teşvik eden şey ise, net sermaye getirisini büyük ölçüde yükseltecek şekilde faiz oranlarının sert biçimde düşmesi, yani kâr oranı ile faiz oranı arasındaki net farkın artması oldu. Düşen faiz oranları, aynı zamanda sermayenin yerküre boyunca yayılmasını da kolaylaştırarak, tüketici borçlarında muazzam bir artış getirecek, finans ve emlak alanlarında uluslararası balonların oluşumunu pompalayacaktı. Finans kuruluşları, finansal faaliyetler üzerindeki mevzuat dizginlerinin pek çok ülkede gevşetilmesini hararetle talep etmekteydiler ve Kanada gibi birkaç ülke dışında, bu yöndeki çabalar büyük ölçüde başarıya da ulaştı. Aynı zamanda, ABD ve İngiltere gibi ülkelerdeki emek sömürüsünde benzeri görülmemiş bir yoğunlaşma yaşanıyor, bu sömürü, reel ücretlerin üretkenlikteki artış karşısında durağan kalmasıyla kendini belli ediyordu. Ücretlerdeki düşüşün normalde reel tüketici harcamalarında durgunluğa yol açması beklenebilecekken, faiz oranlarının düşmesi ve kredi temin etmenin hiç olmadığı kadar

kolaylaşmasıyla, tüketici harcamaları ve diğer harcamalardaki artış sürüp gitti. Tüm sınırlar kalkmış, tüm hareket yasaları işlevini yitirmiş gibiydi. Derken, çöküş geldi çattı. ABD'deki ipotek krizi sadece tetikleyici unsurdu. Altta yatan sorun, faiz oranlarındaki düşüşte ve borçlanmadaki artışta, yani canlanmayı pompalayan iki eğilimde artık sınırlara ulaşılmış olmasıydı.

Kriz, yayılmasını halen durdurmuş değil. Belli başlı tüm gelişmiş ülkelerde muazzam miktarda para yaratılıp ticaret dünyasına akıtıldıysa da, bu paralara akıtıldıkları yerlerde büyük ölçüde el koyuldu. Bankalar, paralarını yeterli oranda kâr ile birlikte geri alacaklarının kesin olmadığı riskli ortamda borç verme faaliyetlerini hızlandırma isteği göstermiyor. Otomotiv gibi sektörlerdeki şirketler ise, büyük stok dağlarının altında ezildikleri için benzer bir sorun yaşamaktalar ve bu stokları eritmeden genişlemeyi akıllarına dahi getiremezler. Dolayısıyla, halkın çoğunluğu, ortalığa saçılan paradan hiçbir dolaysız fayda sağlamış değil ve işsizlik oranlarında yüksek seyir devam ediyor. Bu çerçeveden bakıldığında, 1930'larda Roosevelt iktidarı tarafından yapılanın aksine, devletin yaratacağı istihdam yoluyla işsizliğin doğrudan azaltılması dönük pek az adımın atılmış olması son derece çarpıcı.

Bu nokta bizi temel soruya götürüyor: Kendi evrim süreci içerisinde kurumları, yasal düzenlemeleri ve siyasi yapılanmaları bu denli büyük bir değişim sergilemiş kapitalist sistem, nasıl oluyor da aynı ekonomik rotaları sürgit tekrarlayabiliyor? Yanıt, bu rotaların, kapitalizmin tarihi boyunca ticari davranışların merkezî düzenleyicisi konumunda kalmış kâr güdüsü tarafından belirleniyor olduğu gerçeğinde. Kapitalizmin kabuğu durmaksızın mutasyona uğruyor, ancak bunu yaparken, aslında çekirdeğin değişmeden kalabilmesini amaçlıyor. Kuramsal dinamiklerin bütünüyle açıklanması yazımızın kapsamını aşmakta olsa da, birikim ile kârlılık arasındaki ilişkiyi irdeleyerek bu değişimin mantığını önemli derecede kavrayabiliriz. İlerleyen sayfalarda, gelişmiş kapitalist dünyanın merkezini oluşturduğu ve ayrıca krizin patlak verdiği yer olduğu için, Birleşik Devletler üzerinde yoğunlaşacağız. Ancak, gerçek faturanın tüm dünyaya kesildiğini, büyük ölçüde de dünyanın acılı kadınlarının, çocuklarının ve işsizlerinin payına düştüğünü söylemeden geçemeyiz.

BİRİKİM VE KÂRLILIK

"Ticari İşletmenin itici gücü ... Kârdır."[8] (J. M. Keynes)

"Kâr yoksa satış anlamsızdır."[9] (Business Week)

Varlık nedeninin kâr elde etmek olduğunu her ticari işletme bilir. Klasik iktisatçılar, birikimin kalbini kâr oranı (r) ile faiz oranı (i) arasındaki farkın oluşturduğunu savunmaktaydılar. Zira kâr aktif yatırımın, faiz ise pasif yatırımın getirisidir. Belli miktarda sermaye, emtiaların üretimi veya satışında da, başkalarına borç vermekte de, etkin spekülasyonda da kullanılabilir. Her bir durumda elde edilen kâr oranı, yatırılmış sermayenin getirisi olacak, girişimlerin tabi olduğu tüm riskler, belirsizlikler ve hataları da bağrında taşıyacaktır. Ticaret erbabının kavramış olduğu üzere, "Bilinen belirlilikler ve ... bilinen belirsizlikler olduğu gibi ... bir de bilinmeyen belirsizlikler vardır."[10] Diğer taraftan, aynı miktarda sermayeyi tasarruf hesabına ya da güvenli tahvile yatıran bir kişi, arkasına yaslanarak da görece garantili bir şekilde faiz geliri elde edebilir. Bu tercihte kıstas noktasını teşkil eden faiz oranı, aktif yatırım sağladığı getiri oranı karşısındaki güvenli seçenektir. Marx, girişim kârı oranı [enterprise profit rate] şeklinde tanımladığı, aktif yatırımın itici gücünü oluşturan şeyin bu iki oran arasındaki fark (r – i) olduğunu belirtiyor. Keynes de hemen hemen aynı şeyi söylemekte: Kâr oranını, sermayenin marjinal verimi (SMV) şeklinde tanımlıyor ve bununla faiz oranı arasındaki farkı, yatırımın yaşabilirliğinin temeli sayıyor. Neoklasik ve post-Keynesçi iktisat da yine bu farka odaklanmakla birlikte, meseleyi dolambaçlı bir yoldan ele alıyor: Üretim maliyetleri, sermaye stokunun faiz karşılığını gösteren "fırsat maliyetini" de kapsayacak şekilde tanımlandıktan sonra, girişim kârı "ekonomik kâr" terimiyle ifade edilmekte, buna karşılık düşen kâr oranı da düpedüz girişim kârı oranı (r – i) olmaktadır.[11]

Şu örneği ele alalım: Bir firmanın yıllık kârının 100.000 $, cari faiz oranının yüzde 4, yılın başındaki sermaye stokunun da 1.000.000 $ olduğunu varsayalım. Firmanın sermayesi, güvenli bir tahvile yatırılsaydı 40.000 $ kazanç getirecekti. Klasik bakış açısıyla, firmanın toplam kârını, sermayenin 40.000 $'lık faiz karşılığı ve 60.000 $'lık girişim kârı şeklinde iki bileşene ayırabiliriz. Neoklasik iktisat, faiz karşılığını da tıpkı ücretler,

malzeme ve aşınma gibi bir "maliyet" kalemi farz ederek, tüm bunları farklı bir kılığa sokuyor. Sonuçta, getirdiği ekonomik kâr tanımı da aslında örneğimizdeki 60.000 $'lık girişim kârından başkası değildir. Post-Keynesçi iktisat, bunun da aralarında bulunduğu pek çok konuda neoklasik yaklaşımları benimsemekte.

Kâr oranı, yıllık kâr miktarının yılbaşındaki sermaye stokuna oranı olup, burada $r = \frac{100.000\$}{1.000.000\ \$} = 0,10$ denklemiyle ifade edilir. Karşılık gelen girişim kârı oranı (re), girişim kârının sermaye stokuna bölümü şeklinde hesaplanmakta ve böylece $re = \frac{60.000\$}{1.000.000\ \$} = \%6$ oranı elde edilmektedir. Bu durumda, girişim kârı oranının, kâr oranı ile faiz oranı arasındaki farka eşit olduğunu görmek hiç zor değil: re = r – i = %10 – %4 = %6.

Pratik düzlemde iki başka durum daha önem kazanıyor. Birinci olarak, ulusal hesaplarda gösterilen kâr ne toplam kâr miktarını (P) ne de girişim karı miktarını (PE) ifade etmekte, bu ikisi arasında bir yerde durmaktadır. Ulusal hesaplardaki ekonomik kâr terimi, ödenmiş fiili faiz miktarı fiili kârdan düşüldükten sonra kalan tutarı tanımlar. Örneğimizdeki firma toplam sermayesinin yarısını (500.000 $) borç almışsa, yüzde 4 faiz oranı üzerinden 20.000 $ fiili faiz ödemesi yapacaktır. Ulusal hesaplarda, işte bu fiili faiz ödemesinin (20.000 $) fiili kârdan (P = 100.000 $) düşülmesiyle hesaplanan kâr tutarı (P' =80.000 $) dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, fiili kâr tutarını bulmak için, ödenen parasal fiili faiz miktarını da ulusal hesaplardaki kâr rakamına eklemek durumundayız. Sonrasında, girişim kârı miktarını ve oranını daha önce açıkladığımız gibi hesaplayabiliriz.[12]

İkincisi, pay kısmına cari dolar değeri üzerinden kâr tutarlarını ve paydaya da cari fiyatlara karşılık düşen sermaye stokunu koyuyorsak, tüm kâr oranlarının enflasyona göre düzeltilmiş reel oranlar olması gerektiği unutulmamalı. Böylece, gerçek bir değerlendirmenin gereği olarak, pay ve payda aynı fiyat türlerinden oluşacaktır.[13] Hem P hem de K cari fiyatları yansıttığında yapılan kâr oranı (r) hesaplamasında bu durum zaten açıkça ortadadır. Ancak, girişim kârı oranı (re) hesaplamasında da aynı şey geçerli. Pay kısmında, cari kâr ile yılbaşındaki sermaye stoku üzerindeki cari faiz karşılığı arasındaki fark yer alıyor (P – iK). Böyle ölçüldüğünde, re = r – i şeklinde hesaplanan girişim kârı oranı da reel bir oran olacaktır.[14] Ulusal hesaplardaki kâr ve sermaye ölçümlerine dair daha ayrıntılı bilgi, formül ve

değerlendirmeleri Ek: Veri Kaynakları ve Yöntemleri bölümünde bulabilirsiniz.

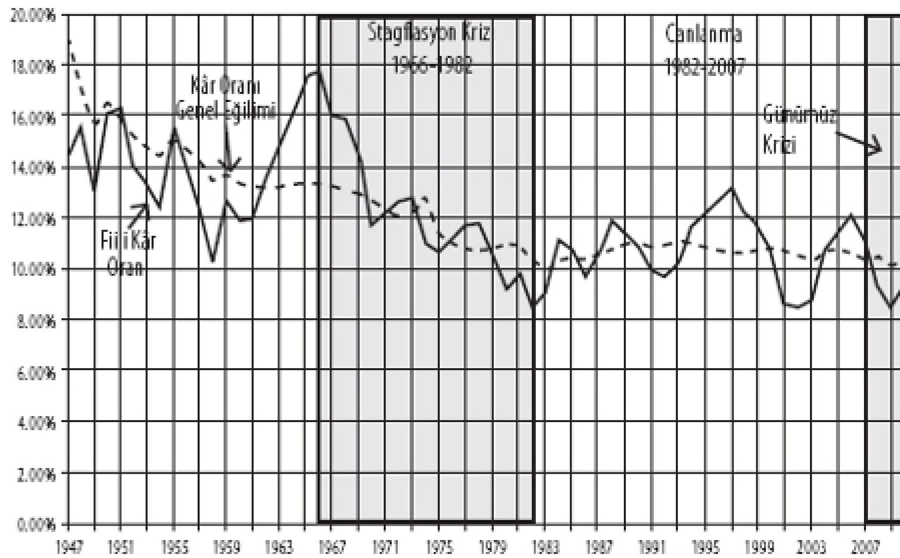
Şimdi, günümüz krizinin yolunu açan olayların çözümlemesine, bu tespitleri de cebimize koyarak devam edebiliriz. Kâr oranında meydana gelen hareketleri ilk ve en önemli sıraya oturtuyoruz.

ABD'DE SAVAŞ SONRASI BİRİKİM YAPISI

Genel kâr oranı

Şekil 1, faiz ve vergi öncesi kârın, yılbaşındaki tesis ve makine cari maliyetine oranı cinsinden, finans dışı Amerikan şirketlerinin kâr oranını gösteriyor. Aynı zamanda, kâr oranının sergilediği genel eğilimi de noktalı çizgi şeklinde görüyoruz (ayrıntılar için bkz. Ek). Daha önce açıkladığımız gibi, faiz ödemeleri öncesindeki kâra dair bir ölçüte ihtiyacımız var, çünkü sonunda bu ölçütü aynı sermaye stokunun faiz karşılığı ile kıyaslayarak girişim kârına ulaşmayı hedefliyoruz. Finans dışı şirketler, kâr rakamlarını fiili faiz ödemeleri düşülmüş halde yayınladığından, bu ödemeleri yayınlanan kâr rakamlarına tekrardan eklemek bize kalıyor. Gelirlerinin bir kısmını faiz ödemelerinden elde eden finans şirketlerine ait kârın bir bölümü de, doğal olarak, finans dışı şirketler için bu şekilde hesaplanan kâr tutarının içinde bulunuyor.

Şekil 1: Finans Dışı Amerikan Şirketleri İçin Fiili Kâr Oranları ve Kâr Oranı Genel Eğilimi, 1947-2010 (Kâr = Faiz ve Vergi Öncesi Kâr)

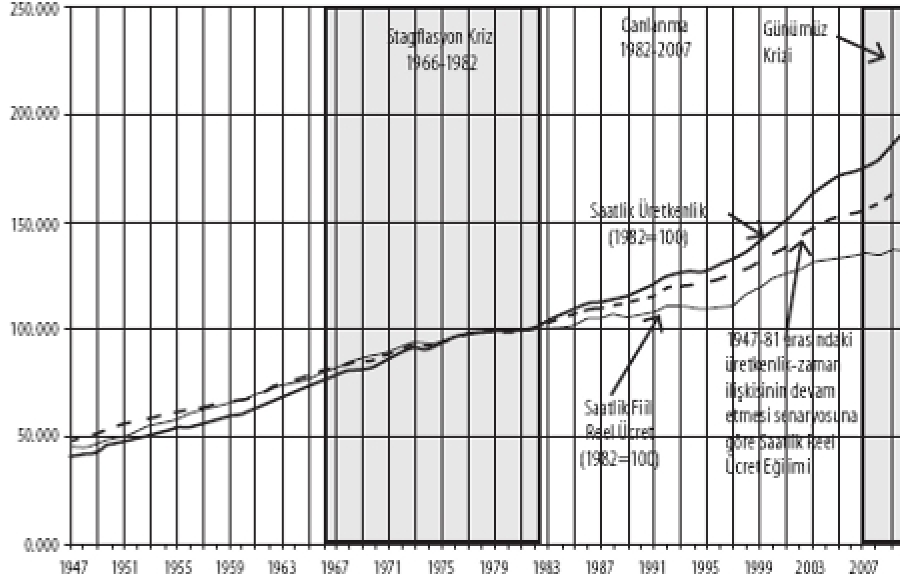
Fiili kâr oranının pek çok dalgalanmaya maruz kaldığı ve kısa vadede belli tarihsel olaylardan büyük ölçüde etkilenebildiği anlaşılıyor. Örneğin, kâr oranının 1960'larda sergilediği müthiş yükseliş, Vietnam Savaşı'nın aynı döneme denk düşen tırmanışını yansıtmakta. Savaşlar, en azından erken

evrelerinde, kârlılık açısından olumlu bir ortam yaratır. Yine Şekil 1'de görülen kâr oranı genel eğilimi ise, yapısal etmenlerin kâr oranı üzerindeki etkileri ile Vietnam Savaşı gibi konjonktürel olayların yol açtığı kısa vadeli dalgalanmalar arasında ayrım yapabilmek üzere eklendi. Kâr oranı eğiliminin otuz beş yıl boyunca aşağı yönlü seyrettikten sonra istikrar kazandığını görüyoruz. Peki, ne oldu da otuz beş yıllık eğilim değişti?

Üretkenlik ve reel ücretler

Şekil 2, bize en önemli ipucunu sunuyor. Amerikan şirketler kesiminde[15] 1947-2008 dönemi için saatlik üretkenlik ile emeğin saatlik reel gelirleri (reel ücretler) arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, reel ücretlerin üretkenliğe göre daha yavaş yükselme eğilimi sergilediğini, dolayısıyla sömürü oranının artması yönünde bir gidişatın varlığını fark ediyoruz. Ancak, 1980'lerde Reagan ile başlayarak, reel ücret artış hızında daha da dikkat çekici bir gerileme kendini gösteriyor. "Reel ücretler ile üretkenlik arasında savaş sonrasında gözlenen ilişki 1980'den sonra da devam etseydi nasıl bir eğriyle karşılaşırdık?" sorusunun yanıtını tespit ettiğimizde ve bu senaryoyu fiili durumla karşılaştırdığımızda, söz konusu değişimi açıkça ayırt edebiliyoruz. Eğilimde ortaya çıkan bu sapma, bahsettiğimiz dönemde emeğin dört koldan planlı bir saldırıya maruz bırakılması yoluyla elde edilmiştir. Söz konusu saldırıların kâr oranı üzerinde büyük etki yarattığını, çünkü emeğin gelirleri ile kâr arasında büyük bir ilişkinin mevcut olduğunu ilerleyen satırlarda göreceğiz.

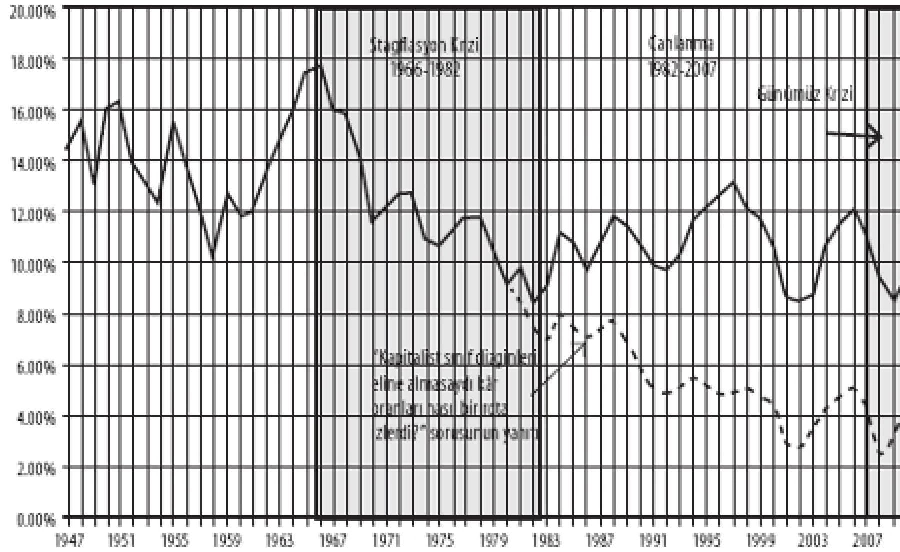
Şekil 2: Saatlik Reel Ücretler ve Üretkenlik, Amerikan Şirketler Kesimi, 1947-2010 (1992 = 100)

Reel ücret artışının bastırılması ile kârlılık arasındaki ilişki

Şekil 3, reel ücret artışının bastırılması sonucunda kârlar üzerinde ne kadar büyük bir etkinin ortaya çıktığını gösteriyor. Grafikte hem kâr oranlarının ortaya koyduğu fiili eğriyi, hem de "Finans dışı reel ücretler ile finans dışı üretkenlik arasında savaş sonrası dönemde yaşanan ilişki daha ileriki yıllarda da korunsaydı nasıl bir rota oluşurdu?" sorusuna yanıt veren eğriyi görüyoruz. Reagan dönemi ile başlayarak emeğe yöneltilen baskının açık bir amacı vardı: Yirminci yüzyılın geri kalan bölümünde ekonomik canlanmayı pompalamak.

Şekil 3: Finans Dışı Amerikan Şirketlerinin Fiili ve Varsayımsal Kâr Eğrileri, 1947-2009 (Varsayımsal eğri, reel ücretlerde savaş sonrasındaki eğilimin devam etmesi senaryosuna dayalıdır)

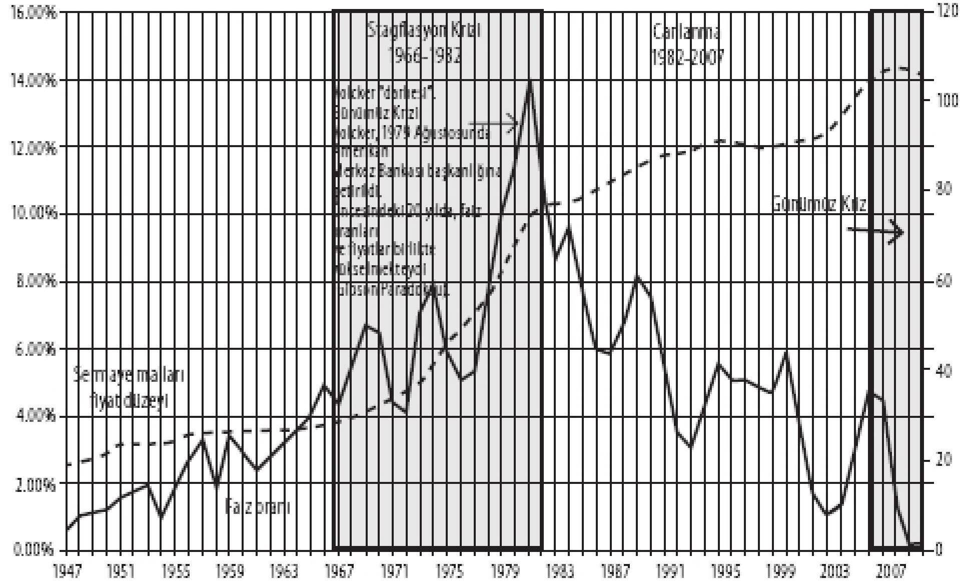

Faiz oranlarındaki olağandışı düşüş

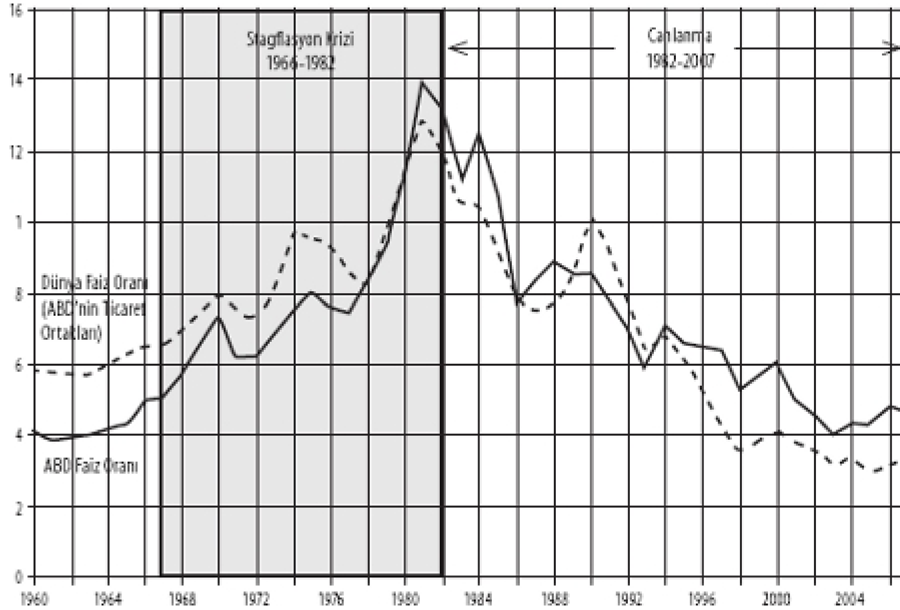
Kâr oranındaki düşüşün, reel ücret artışlarındaki çok daha derin bir yavaşlama ile durdurulduğunu az önce gördük. Ancak bu durum, 1980'lerde başlayan büyük canlanmaya dair açıklamamızda meselenin sadece bir bölümünü aydınlatıyor. Yazımızın başında vurguladığımız gibi, kapitalist birikimin itici gücü, kâr oranı ile faiz oranı arasındaki fark, yani girişim kârının oranıdır. Büyük canlanmanın kapısını açan diğer kilide de işte burada rastlıyoruz: Faiz oranlarında, aşağı yukarı aynı dönemde başlayan ve olağanüstü uzun bir zamana yayılan düşüş. Şekil 4, üç aylık Amerikan hazine tahvilleri faiz oranının sergilediği gidişatı ve noktalı çizgiyle de sermaye malları fiyat indeksini (pk) gösteriyor. 1947 ile 1981 arasındaki ilk evrede faiz oranının yirmi dört kat artarak yüzde 0,59'dan yüzde 14,03'e ulaştığını görüyoruz. 1981'den itibaren gelişen ikinci evrede ise faiz oranı sert bir biçimde çakılıyor ve yüzde 14,03 ile başladığı yolculukta, 2009'da yüzde 0,16'ya iniyor. Piyasa etkilerini politika müdahalelerinden ayırabilmek için, rekabete dayalı olarak belirlenen faiz oranları kuramını irdelemek gerekir ki, çalışmamızın kapsamı dışına çıkmadan bunu yapmamız mümkün değil.[16] Ancak, piyasa etmenleri ve politika kararlarının birbiri karşısındaki ağırlığı ne olursa olsun, faiz oranındaki uzun yükseliş dönemi ve onu izleyen uzun süreli düşüş, belli başlı kapitalist ülkelerin çok büyük kısmında gözlemlendi. Şekil 5, ABD'deki faiz oranı ile ABD'nin ticaret ortaklarındaki faiz oranlarının ortalamasını karşılaştırarak bu gerçeği gözler önüne seriyor. Pek çok başka şeyin yanında, ABD'de

gözlenen dinamiklerin aslında bir bütün olarak kapitalist merkezin karakterini yansıttığını da bu grafikte görüyoruz.

Şekil 4: ABD'de Faiz Oranı (3 aylık hazine tahvili), 1947-2008

Şekil 5: ABD'de ve Dünyada (ABD'nin Ticaret Ortakları) Nominal Faiz Oranları

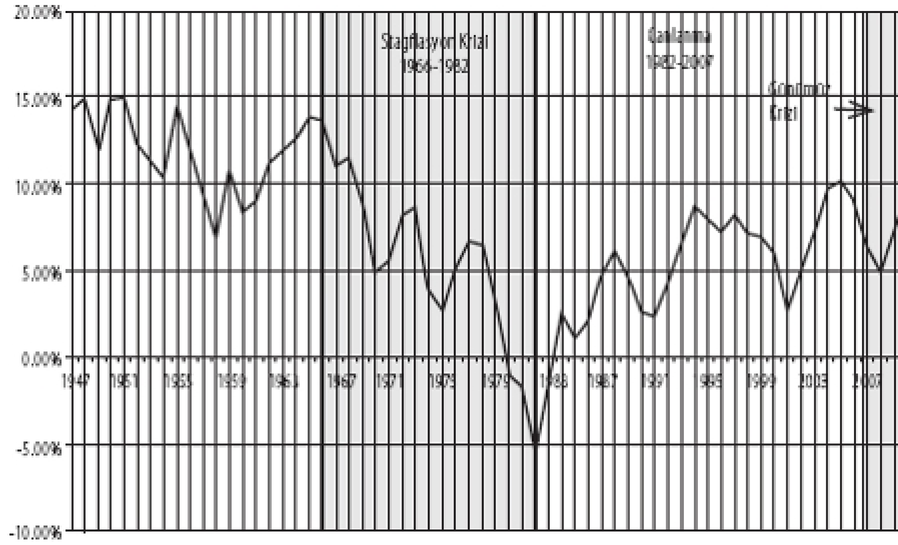

Girişim kârı oranı ve 1980'ler sonrası büyük canlanma

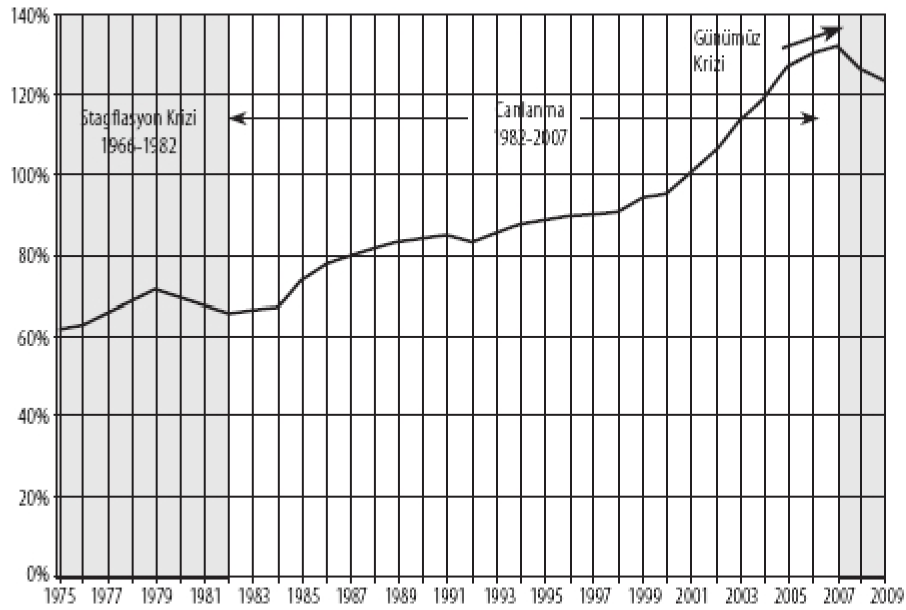
Şimdi tüm bu öğeleri toparlayabiliriz. Genel kâr oranı ile faiz oranı arasındaki farkın girişim kârı olduğunu görmüştük. Birikimin temel itici gücü, sanayi kapitalizminin "vahşi güdüler"inin somut temeli de budur. Şekil 3, genel kâr oranındaki uzun süreli düşüşün, emek üzerine yöneltilen, 1982 sonrasında reel ücret artış hızının önceki dönemden çok daha düşük seviyelere inmesine yol açan toplu bir saldırıyla tersine çevrildiğini ortaya koyuyor. Şekil 4 ve 5, 1982 sonrasında faiz oranlarının ne denli hızlı bir gerileme sürecine girdiğini gözler önüne seriyor. Şekil 6 ise, tarihte eşi benzeri bulunmayan bu iki hareketin, girişim kârına büyük katkıda bulunduğunu söylüyor. 1980'lerde başlayan büyük canlanmanın sırrı işte budur.

Büyük canlanma, kendi içinde çelişkilerle doluydu. Faiz oranlarındaki müthiş düşüş bir borçlanma çılgınlığının fitilini ateşleyecek ve tüm ekonomik kesimlerin borç yükü muazzam ölçekte artacaktı. Tüketici harcamalarındaki büyümeyi sürdürmek üzere, reel ücret artışındaki yavaşlama sonucunda gelirleri daralan hane halkına, görülmedik ölçüde düşük maliyetlerle borçlanma olanağı sunulmaktaydı. Nihayetinde, Şekil 7'de görebileceğimiz gibi, hane halkı borcu ile gelir arasındaki oran 1980'lerde sert bir yükseliş içinde girdi. İkinci olarak, faiz oranı sıfır noktasına kadar düştüğünden (örneğin bugünlerde 0,0017, yani %0,17), bu bakımdan gidilebilecek yol kalmadı. Bu taban faiz oranı ile ticari işletmeler ve tüketicilerin borçlanma faiz oranları (temel faiz, ipotek faizi) arasındaki farkın devlet tarafından hâlâ daraltılabileceği doğrudur. Ancak, belli bir faiz oranıyla para bulup, başka bir oranla aynı parayı borç veren finans sektörünün kârına kaynaklık eden şey de bu fark olduğundan, sözünü ettiğimiz daralmaya dair olanaklar sınırlıdır.

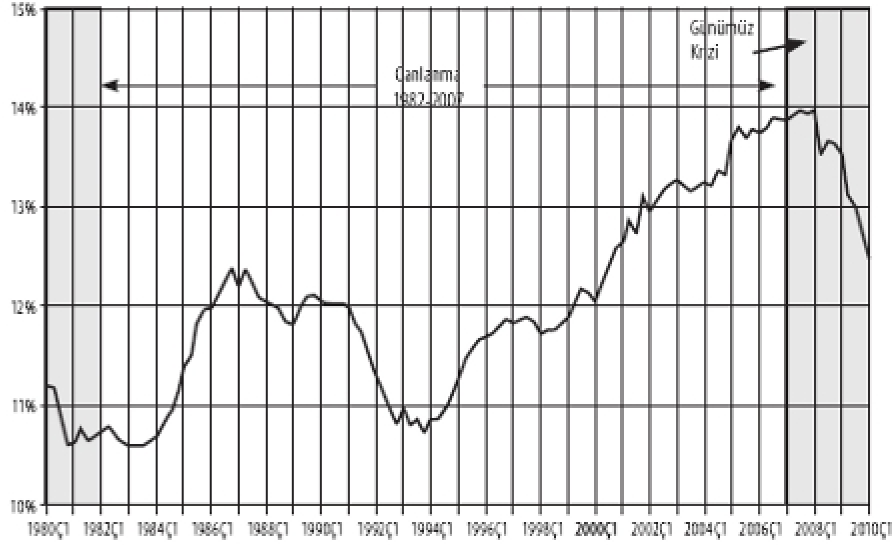
Şekil 6: Finans Dışı Amerika Şirketlerinin Girişim Kârı Oranı, 1974-2008

Şekil 7: Hane halkı İçin Borç-Gelir Oranı

Şekil 8: Hane halkı Borç Servisi Oranı

Peki, borç-gelir oranı büyürse ne olur? Sonuçta, borçlanmak ucuzladığına göre, daha büyük bir borç-servisine (aşınmalar ve faiz ödemelerinin gelire oranı) girilmeden daha fazla kredi temin edilebilir. Gerçekten de, Şekil 8'de görüldüğü üzere, 1980'lerde borç-gelir oranı sürekli büyüdüğü halde, borç-servis oranı dar bir aralıkta kalmayı sürdürdü: Hane halkı daha fazla borçlanıyor, ancak aylık geri ödemeleri pek fazla yükselmiyordu. Ne var ki, borçların artmaya devam ettiği 1990'larda borç-servis oranı da yükselmeye başlayacaktı. 2007'ye gelindiğinde borç dalgası tarihsel bir zirve yaptı ve yayılan krizin sancıları arasında, borçlanmadaki düşüşün gelirlerdeki azalmayı da geride bırakmasıyla, 2008'de dibe çakıldı.

Burada önemli bir nokta çıkıyor karşımıza. İşçilerin bulunduğu taraftan bakılınca, faiz oranlarındaki düşüş, reel ücret artışındaki yavaşlamaya karşın bir süre daha yaşam standartlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan hane halkı borçlanmasını kışkırttı. Makroekonomik pencereden bakıldığında ise, sonuçta hane halkı harcamalarında ortaya çıkan kabarma, canlanmaya yakıt pompaladı. Canlanmanın başlıca itici gücünü, faiz oranlarındaki sert düşüş ve reel ücretlerin üretkenlik karşısındaki bir o kadar sert gerileyişi (yani sömürü oranının yükselişi) teşkil etmiş, bu iki etmenin bir araya gelmesiyle girişim kârı büyük ölçüde yukarı çekilmiştir. Meselenin iki tarafı da (sermaye ve emek) aynı iki etmenle kaşı karşıya geldi; ama zarlar hileliydi.

1930'LAR BÜYÜK BUHRAN'INDAN ALINAN DERSLER

Günümüz krizi derinleşirken, dünyanın dört bir yanında hükümetler çukura düşen banka ve şirketleri kurtarmaya koşuştular. Bu süreçte çoğu kez, dudak uçuklatacak kadar büyük miktarlarda yeni para yarattılar. Etkisini gerileme dönemlerinde gösteren işsizlik ödeneği ve refah harcamaları gibi "otomatik dengeleyiciler", tüm gelişmiş ülkelerde mevcut. Ancak, bu dengeleme etkisi resesyonlar için gerçek olsa da, buhranlar için değil. Hükümetler, işçilere doğrudan destek olacak yeni harcama biçimleri oluşturma konusunda, bankalar ve şirketleri kurtarmakta olduğu kadar hevesli değil. Hatta bütçe açığı yaratan harcamalar konusunda, birbirinden derin bir uçurumla ayrılan iki farklı siyasi kamptan söz edebiliriz.

2010 Haziran'ında Toronto'da düzenlenen G-20 toplantılarında bu uçurumlar açıkça gün yüzüne çıktı. Taraflardan biri konumundaki Ortodoks iktisadın talep ettiği "kemer sıkma" politikaları, sağlık, eğitim ve refah harcamaları ile emekçilere destek olan diğer harcamalarda yapılacak kesintiler olarak düşünülmeli. Avrupa Merkez Bankası başkanı Jean-Claude Trichet, bu toplantılar sırasında, "Kemer sıkma uygulamalarının stagnasyonu tetikleyebileceği fikri yanlıştır," cümlesini kurdu. Almanya Maliye Bakanı Wolfgang Schauble ekledi: "Hükümetler, talebi canlandırma doğrultusunda bir kestirme yol olarak borç verme konusunda fazla meraklı davranmamalılar.... Bütçe açığına dayalı harcamalar, sürekli bir durum haline getirilemez." Ortodoks ekonomi anlayışında piyasanın kendi içinde hemen hemen mükemmel bir yapı olduğu ve hızla toparlanacağı yönünde bir inanışın bulunması, bu duruşun nedenlerinden biri. Zaten finans dışı şirketlerin girişim kârı oranları, Şekil 6'da görüldüğü gibi, 2010'da belirgin bir biçimde tekrar yükselişe geçmişti. Ayrıca, bazı yatırım bankaları için, para Meksika Körfezi'ne saçılmış petrolden farksız: Tek yapmaları gereken, yüzeydeki kaymağı sıyırıp almak. 2010 ilk çeyreği Goldman Sachs'a 3,3 milyar $ kazanç getirerek önceki yılı ikiye katladı ve şirket için 1999'da halka açıldığı günden beri en kârlı ikinci çeyrek oldu. Ortodoks kuramın iyimser bakışıyla, mutlu günlerin neredeyse geri döndüğünün işaretiydi bu. Bunun yanında, Avrupa merkez bankaları da 1920'ler Almanya'sında bütçe açığıyla finanse edilen hiper-enflasyona ve bunun yıkıcı toplumsal, siyasi sonuçlarına dair acı hatıraları unutmuş değil. Son olarak, Avrupa sermayesinin kemer sıkma programlarından elde edeceği olası fayda da

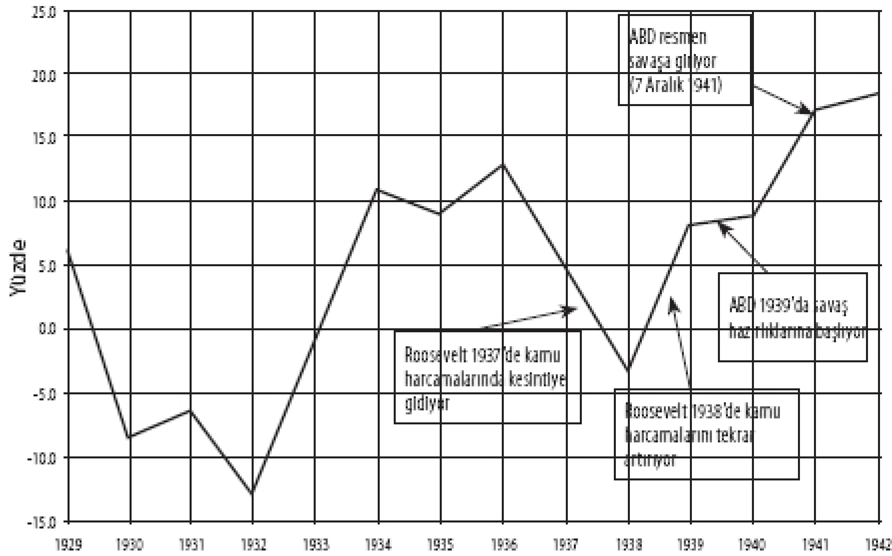
pratik bir mesele olarak orta yerde duruyor. Avrupa emekçileri, neoliberal çağı Amerikalı ve İngiliz emekçilerine kıyasla daha hasarsız atlattılar. Reagan ve Thatcher tarafından açıkça gösterildiği üzere, krizler emeğe yöneltilecek saldırılar için mükemmel bir kılıf sunar. Bu bakış açısıyla, kemer sıkma uygulamalarının tüm halk için işleri daha da kötüye götürmesi olasılığı, şayet bugüne dek direnmiş emeğin zayıflatılmasına yarayacaksa, kabullenilebilecek bir risktir.

G-20 toplantılarında Amerikan tarafı farklı kaygılar dile getirdi. Sadece ABD'de hane halkı refahı daha şimdiden trilyonlarca dolar düşmüştü ve yeni konut satışları şimdi 1981 düzeyinin bile altındaydı. Üstelik Uluslararası Çalışma Örgütü, "uzun ve ciddi" bir küresel istihdam krizinin kapıya dayandığı uyarısını daha o günlerde yapıyordu. Çeşitli savaşlara bulaşmış ve küresel jandarmalığa soyunmuş bir emperyal güç için, büyük ciddiyetle ele alınması gereken bir uyarıydı bu. Son olarak, yine burada da kritik bir tarihsel ders söz konusu. Başkan Barack Obama, AB liderlerine duruşlarını gözden geçirme çağrısı yaparken, "Geçmişte teşviklerin çok erken geri çekilmesiyle ekonomik güçlüklerin ve resesyonun tekrar baş göstermesine yol açan dolaylı hatalardan ders almaları" gerektiğini söyleyecekti.[17] Sözünü ettiği "dolaylı hatalar" 1930'larda yaşananlarla ilgiliydi. 1929'da borsalarda meydana gelen çöküş, 1929-32 döneminde üretimde sert bir düşüşe ve işsizlikte de aynı ölçüde keskin bir tırmanışa neden oldu. Ancak, takip eden dört yılda üretim neredeyse yüzde 50 artmış, işsizlik üçte bir oranında gerilemiş ve kamu harcamaları yaklaşık yüzde 40 yükselmişti. 1936'da üretimin büyüme hızı yüzde 13 gibi müthiş bir orana erişmiş durumdaydı. Sorun şuydu ki, federal bütçe bu dört yılda neredeyse yüzde 5 açık verilerek uygulandı. Nihayet 1937'de Roosevelt yönetimi vergileri yükseltme ve kamu harcamalarını ciddi ölçüde kesme kararını aldığında,[18] reel GSYH derhal düşecek ve işsizlik bir kez daha yükselecekti. Hatasını fark eden hükümetse hızla geri döndü ve kamu harcamaları ile kamu açıklarını 1938'de önemli miktarda artırdı. 1939'da üretimin büyüme hızı tekrar yüzde 8'i bulmuştu. Amerika ancak o andan sonra olası bir savaşın hazırlıklarına girişebildi ve nihayet 1942'de savaşa bütünüyle girebildi. Şekil 9, bu kritik dönemde gözlenen GSYH büyüme oranlarını gösteriyor.

Bu yaşananlardan çıkartılabilecek pek çok ders var. Birincisi, kriz döneminde kamu harcamalarında kesintiye gidilmesi "dolaylı bir hata"

olacaktır. Obama'nın bakış açısı bu yönde. İkincisi, ekonominin 1933'te toparlanmaya başladığı, hükümetin 1938'de harcamaları keserek attığı yanlış adım haricinde, 1939'da savaş harcamalarına başlanmasına, sonrasında 1942'de tamamen savaşa girilmesine dek (Pearl Harbor baskını 7 Aralık 1941'de gerçekleşti) bu toparlanma eğilimini devam ettirdiği son derece açıktır. Dolayısıyla, savaşın kendisi de üretimi ve istihdamı teşvik etmiş olmakla birlikte, gerçekte dokuz yıl önce başlamış olan toparlanmayı savaşa bağlamak yanlış olacaktır. Üçüncüsü, barış döneminde kamu harcamalarının toparlanmada kritik rol oynadığını söylemek gerekir. Dördüncü olarak, kamu harcamaları sadece mal ve hizmet alımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kamu hizmetleri yoluyla doğrudan istihdama da yönelmiştir. İş Projeleri İdaresinin (WPA) bile kamu inşaatlarında, sanat alanında, eğitimde ve yoksulların desteklenmesinde tek başına milyonlarca kişiyi istihdam ettiğini belirterek örnek verebiliriz.

Şekil 9: Büyük Buhran Sırasında Reel GSYH Artışı, 1929-1942

GÜNÜMÜZE DAİR SİYASİ ÇIKARIMLAR

Kamu harcamaları, bir ekonomiyi fazlasıyla canlandırabilir. Bütçe açığıyla finanse edilen, muazzam ölçülerdeki kamu harcamalarının hemen her zaman eşlik ettiği savaş zamanları da bu gerçeği doğrular. Örnek gösterebileceğimiz İkinci Dünya Savaşı'nda, 1943-45 döneminde ABD'de bütçe açığı ortalaması yüzde 25 oldu. Oysa bugün, 2010'un ikinci çeyreğindeki açık yüzde 11'in altında. Her ne olursa olsun, savaşın, üretim ve istihdam artışına olanak tanıyan belli bir toplumsal seferberlik biçimi olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Böylesi durumlarda sağlanan istihdamın bir kısmı, silahlara ve diğer yardımcı ürünler ile hizmetlere yönelik talepten, ayrıca bunların başka mallar için meydana getirdiği talepten kaynaklanır. Elbette, işin diğer kısmı da silahlı kuvvetler, devlet yönetimi, iç güvenlik, kamu ve özel tesislerin bakımı ve onarımı vb. çerçevesinde gerçekleşen doğrudan istihdamdır. Dolayısıyla, savaş dönemleri için bile iki farklı ekonomik canlanma arasında ayrıma gitmek durumundayız: Ticari işletmelerin parayı ellerinde tutmamaları veya borç ödemelerinde kullanmamaları kaydıyla, devletin doğrudan talebinden kaynaklanan istihdam teşviki ve istihdam edilen kişilerin gelirlerini tasarruf etmemesi veya borç ödemesinde kullanmaması kaydıyla, devletin doğrudan personel istihdamı.

Aynı iki teşvik biçimi, barış döneminde krizle başa çıkma amaçlı bir toplumsal seferberlik ile ilgili harcamalarda da geçerli olacaktır. Birinci teşvik biçiminde, kamu harcamaları ticari işletmelere ve bankalara yönlendirilir ve bundan faydalanan firmaların istihdamı artıracağı umulur. Geleneksel Keynesçi bakış tam olarak bunu söylüyor: Ticareti teşvik edin ve faydanın aşağı doğru süzüle süzüle inip istihdam yaratmasını bekleyin. İkinci teşvik biçiminde hükümet özel sektörde iş bulamayanlar için doğrudan istihdam yaratır. Yeni işe girmiş olan bu kişiler zaten kazandıklarını harcamak zorundadırlar ve bu kez fayda yukarı doğru çıkarak ticari işletmeler ve bankalara kadar ulaşır. Teşvik için kullanılan paranın harcanması hayati önem taşır. Son dönemde, dünyanın tüm büyük ülkelerinde bankalar ve finans dışı şirketlerin kurtarılmasına muazzam büyüklükte tutarlar yönlendirildi. Ancak, bu kaynakların yönlendirildiği yerde sık sıkı tutulduğunu görüyoruz: Bankalar bu parayı kullanarak sallantıdaki portföylerini payandalarken, işletmeler de borçlarını ödüyorlar.

Şurası kesin ki, yeterli getiri sağlama umudunun hayli düşük olduğu ortamda ne bankalar ne de işletmeler bu parayı sokağa atmak isteyecektir. Sonuçta, devasa kurtarma fonlarının ancak pek küçük bir bölümü aşağı katlara süzülebiliyor. Oysa ikinci teşvik biçimi tercih edilseydi, muhtemelen işler büsbütün başka yönde gelişecekti. Yeni işe giren kişiler, hayatta kalabilmek için, aldıkları parayı harcamak zorundadır. Böylece iki önemli avantaj kendini gösterecekti: En fazla ihtiyaç duyanlar için doğrudan istihdam yaratılacak ve bu kişilere mal veya hizmet satan şirketler de yükselen gelirlerden faydalanacaktı.

Öyleyse, hükümeti doğrudan istihdama yönelik programlar oluşturmaktan alıkoyan nedir? Yanıt, sermaye cephesinin şirketlere yönelik teşvik tipini tercih ediyor olmasıdır. Doğrudan işgücü istihdamı, kâr güdüsünü toplumsal faydanın altına ittiğinden, kapitalist düzen açısından bir tehdit, bir "sosyalistlik" olarak görülmekte. Dahası, böyle bir hamle, hem yurtdışında düşük maliyetli üretim yapmak hem de yurtiçindeki reel ücret artışlarını kontrol altında tutmak amacıyla dünya genelinde ucuz işgücü kullanımını daha da ileri boyuta taşımak isteyen neoliberal planla çakışacaktı. Dolayısıyla, günümüzün sorusu, bir Büyük Buhran'ın getirdikleriyle mücadele yolunda ihtiyaç duyulan toplumsal seferberliği, savaş oyununa gelmeden sağlayıp sağlayamayacağımızdır. İşsizlik, yoksulluk ve çevresel yıkım bütünüyle küresel nitelikli olduğundan, sorumuz da dünyanın genelini ilgilendiriyor. Ancak, doğaları gereği, seferberlikler yereldir. Hedef, güçlü çıkarlar ve korkak devletler karşısında seferberliğin dünyaya yayılmasını sağlamak olmalıdır.

EK: VERİ KAYNAKLARI VE YÖNTEMLERİ

Bu ek bölümünde, Şekil 1-9'da yer alan değişkenleri elde etmekte kullanılmış kaynaklar ve yöntemlere dair ayrıntılar verilmektedir. Verilerin büyük bölümü, Amerikan Ekonomik Analiz Dairesinin

http://www.bls.gov

adresinde çevrimiçi görülebilen Ulusal Gelir ve Üretim Hesapları (National Income and Product Accounts – NIPA) ile Sabit Varlıklar (Fixed Assets – FA) tablolarından alınmıştır. Diğer kaynaklar aşağıda belirtilmektedir.

Şekil 1: $r=\frac{P}{K(-1)}$ ve r'nin eğilim değeri (reğilim)

K, 2010'un ilk çeyreğine kadarki dönem için NIPA tablosu 1.14'ün 27'inci satırından alınmış finans dışı şirket kârları ile yıllık olarak 2008'e kadar mevcut olan ve her bir bileşenin eğilimleri doğrultusunda 2010'a kadar genişletilen Tablo 7.11'de 11'inci satırdan 17'inci satırın çıkartılmasıyla elde edilmiş finans dışı şirketler net parasal faiz ödemelerinin toplamıdır. NIPA'da belirtilen şirket kârları, fiili net parasal faiz ödemeleri düşülmüş kârlar olduğundan, faiz öncesi kâr rakamını bulmak için faiz ödemelerini tekrardan eklememiz gerekmiştir. Sonuçta, "Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç" adıyla aşina olduğumuz muhasebe ölçütünün NIPA hesaplamalarındaki karşılığı elde edilmiştir. Bu adımı gerekli görmemizin nedeni, girişim kârı tutarını ve oranını bulabilmek amacıyla daha ileriki basamaklarda tüm sermaye için faiz karşılığını (sadece borç alınmış sermaye için ödenmiş fiili net faiz tutarını değil) düşecek olmamızdır (bkz. aşağıda Şekil 6 ile ilgili hesaplamalar).

Kâr oranının payda kısmında, ilgili yıl için yatırılmış sermaye miktarı yer alır. NIPA tablolarında yılın sonundaki sermaye stokuna yer verildiğinden, bir önceki yılın finans dışı şirketler için cari maliyet esaslı sermaye stokunu [K(-1)] kullanmamız gerekir. Yıl sonu sermaye stoku, Sabit Varlıklar (Fixed Assets – FA) Tablosu 6.1'de, 4'üncü satırda yer almaktadır. Sabit varlık verisi yıllık olarak 2008'e kadar bulunabildiğinden, geçmiş eğilimlerden yola çıkılarak 2009'a kadar genişletilmiştir.

reğilim değeri, Eviews 5 yazılımı içerisinde P ve K(-1) için 0,50 bant genişliği ile LOESS regresyonu (yerel regresyon düzleştirme tekniği) yürütülerek hesaplanmıştır. LOESS, derece 1 (doğrusal) çokterimliliğe ve yerel tricube ağırlıklandırma fonksiyonuna sahip, en yakın komşu değer türünde bir regresyondur. Verilerdeki kısa vadeli dalgalanmalara karşı hassasiyet sergilemeyen bu teknik, böylece eğilimlerin tahmin edilmesinde fayda sağlamaktadır. reğilim, P'nin eğilim değerinin K(-1)'e bölünmesi yoluyla elde edilmiştir.

Şekil 2: Şirketler kesiminde saatlik üretkenlik ve fiili/varsayımsal saatlik reel ücretler

Saatlik üretkenlik ve fiili reel ücret değerleri, Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi (BLS)'nin

www.bls.org

adresinde mevcut "Önemli Sektörel Üretkenlik ve Maliyet İndeksleri" [Major Sector Productivity and Costs Indexes] başlığından alınmıştır. 2010 değerleri ilk çeyreğe aittir. Üretkenliğin (y) reel ücretlere (ec) oranında, savaş sonrasının "altın çağı" 1960-1981 döneminde gözlenen istikrarlı eğilim, ln(ec)'nin ln(y) üzerinde regresyonu ve bir zaman eğilimi ile elde edilmiştir. Daha sonra bu eğilim 1982-2009 dönemine uygulanarak, "Önceki eğilim devam etseydi ec nasıl bir rota izlerdi?" sorusunun yanıtı tahmin edilmeye çalışılmıştır. Oluşturulan senaryoda 1960-1981 dönemi yerine 1947-1981 dönemi eğilimi kullanıldığında, varsayımsal ücret eğrisi daha da yukarı çıkmaktadır. Reel ücretlerde Reagan-Thatcher döneminde başlayan yavaşlamanın kârlılık üzerindeki etkisini abartarak ifade etmiş olmamak adına, daha ılımlı olan eğilimin kullanılması tercih edilmiştir.

Şekil 3: Fiili kâr oranı (r) ile varsayımsal kâr oranı (rc) arasındaki karşılaştırma

Bu bölüme kadar hesaplanmış olan değişkenler kullanılarak, saatlik varsayımsal ücretlerin fiili saatlik ücretlere oranı elde edilmiştir (z - ecc /ec). 1982'den başlanarak, finans dışı şirketlerce ödenen toplam fiili ücretlerin (EC) z ile çarpılması yoluyla, 1982 öncesi eğilimleri devam etmesi varsayımında işçilerin alacağı ücretlerin toplamı (ECCc) tahmin edilmiştir. Aradaki fark (ECc — EC), reel ücret artışındaki gerileme sayesinde kazanılan kârı veriyor. Fiili kâr rakamına bunun da eklenmesiyle varsayımsal kâr miktarı bulunmakta, bu değerin sermaye stokuna K(-1) bölünmesiyle de varsayımsal kâr oranı tahminine ulaşılmaktadır.

Şekil 4: Faiz oranı ve fiyat düzeyi

Faiz oranı olarak, BEA tarafından

http://www.gpoaccess.gov/eop/tables10.html

adresinde yayınlanan Devlet Başkanlığı Ekonomik Raporu [The Economic Report of the President]'nda Tablo 73'ün ilk veri sütununda görülen 3 aylık hazine tahvili oranı esas alınmıştır. Fiyat düzeyi içinse, kârın satın alma gücünü gösteren değer olduğundan, yeni sermaye malları fiyatı kullanılmıştır. Bu değer de NIPA Tablo 1.1.9'un 7'inci satırında (sabit yatırım deflatörü) görülebilir.

Şekil 5: ABD'de ve ABD'nin ticaret ortaklarında faiz oranları

ABD faiz oranının nasıl belirlendiği yukarıda anlatıldı. ABD'nin ticaret ortakları içinse, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun Uluslararası Finans İstatistikleri'nden alınan faiz oranlarından yola çıkılarak bir ağırlıklı ortalama bulmak amacıyla, Amerikan Merkez Bankası Doların Döviz Değeri İndeksleri'nden

(http://www.federalreserve.gov/releases/h10/Weights)

alınan ticaret ortakları ağırlık değerleri kullanılmıştır. Bu hesaplamalar için Amr Ragab'a büyük teşekkür borçluyum.

Şekil 6: re = r – i için r ve i değerlerini önceki satırlarda açıkladık.

Şekil 7-8: Borcun gelire oranı ve borç servis oranı

Şekil 7, hane halkı borcunun bireysel kullanılabilir gelire oranıdır. Hane halkı borcu, Amerikan Merkez Bankası'nın D3 numaralı Fon Akışı tablosunda 2'nci satırdan, bireysel kullanılabilir gelir miktarı da NIPA Tablo 2.1'in 26'nci satırından alınmıştır.

Şekil 8, borç servisinin (ödenmemiş ipotek ve tüketici borçları üzerindeki aşınma ve faiz ödemeleri) bireysel kullanılabilir gelire oranı olup,

http://www.federalreserve.gov/releases/housedebt/default.htm

adresinde "Hane halkı Borç Servisi ve Mali Yükümlülük Oranları" başlığıyla yayınlanan Fon Akışı tablosunda değişken borç-servis oranı olarak belirtilmektedir.

Şekil 9: Büyük Buhran sırasında reel GSYH artışı, 1929-1942

1930'dan sonraki reel GSYH artışı değerleri NIPA Tablo 1.1.1, 1'inci satırda doğrudan görülebilmektedir. 1929 yılına ait artış oranı ise, The World Economy: Historical Statistics, OECD Kalkınma Merkezi, Paris yayınında mevcut 1928-1989 verileri (794.700, 843.334) kullanılarak hesaplanmıştır.

Krizin Girdabında

İşçi Aileleri

Johanna Brenner

Büyük resesyon, kuralsızlaştırılmış piyasaya yönelik Amerikan tapınmasını hiç kuşkusuz delik deşik ediyor. Şimdi, refah eşitsizlikleri karşısındaki öfke büyürken, Amerikan rüyası da darbe yemiş durumda. Muhafazakârların otuz yıllık egemenliği ve siyasette sağa doğru yaşanan kayma, yapacağını yaptı. Başta sendikalar ve yurttaşlık hakları, taban örgütleri gelmek üzere, işçi sınıfının direniş araçlarının aşındırılması/imhası ile işçi ailelerinin çoğunluğu artık ortak eyleme değil, kendilerini güvence altına almaya, çaresizlik içinde krizin darbelerinden kaçınmanın yollarını aramaya yöneliyor. Bireysel ayakta kalma stratejilerine bel bağlanması ve bu olasılığın mevcudiyeti, mevcut toplumsal bölünmeleri yeniden üretiyor ve sonuçta kriz karşısında takınılan egemen popülist tutum payanda buluyor. "Wall Street"in karşısına "Main Street – Ana Cadde"nin koyulduğu bu siyasi söylemde,[1] namuslu Amerikalılar (nam-ı diğer "emekçi aileleri"), sorumsuz, bencil seçkinler ile muhtaç, asalak (renkli) alt sınıf arasına sıkışmış sayılmakta. "Wall Street/Main Street" söyleminin farklı muhafazakârlık seviyelerindeki türlerinin hepsi de, Amerikan idealinin simgesini ve özünü kendi yağıyla kavrulan ailelerin oluşturduğu kabulünden yola çıkmakta. Ekmeği erkeğin getirdiği yapılanma şekli "iyi" aileler için bir standart olmaktan çıktıysa da, kendi başının çaresine bakabilen çalışkan aile düşüncesi, emekçi yığınların büyük çoğunluğunun dayandığı hayatta kalma stratejilerinde hâlâ merkezî yer tutuyor ve sonuçta vatandaşlığa, namusa, iyi yaşamaya dair egemen tanımların da kalbini oluşturuyor.

Kendi yağıyla kavrulan aile ideali, başarılı ailelere yaşam standartlarını koruma, çocuklarının zarar görmesini önleme olanaklarını vermek, böylece sınıf ve ırk imtiyazlarının bir nesilden diğerine aktarılmasını sağlamak üzere özel sektör ve devlet tarafından sunulan pek çok teşvikin üzerini örten bir efsane elbette. Öte yandan, varlığını yoğun kadın emeği sömürüsüne dayandıran aile yapısına da böylece meşruiyet kazandırılmakta. Ücretsiz olarak sundukları emeğe ek olarak ücretli istihdamdaki paylarını da artıran kadınlar, bu şekilde emekçi ailelerini batmaktan kurtarırken, bir yandan da

toplumsal yapının yeniden üretilmesi yükünün bir kısmını eşlerinin, şirketlerin ve devletin omuzlarından alıyorlar. Üstelik başında bir kadının bulunduğu aileler arasında mali bakımdan ayakta kalabilenler de var olmakla birlikte, annenin evi tek başına sırtlamaya çalışması genellikle bağımsızlık yerine yoksulluğa götürmekte.

Bekâr anneler[2] yoksunluk koşullarında bile ayakta kalabiliyor olsa da, bunu başarırken çoğunlukla çocuklarının babasını ve diğer akrabaları içine alan toplumsal ilişki ağlarına bel bağlamaktalar. Aile bağları, diğer bir deyişle, toplumun ve toplumsal sınıfların yeniden üretiminde kritik önem taşıyor. Normal koşullarda, kapitalist ekonomiyi ve toplumu sarmış rekabet savaşına meydan okumak yerine ona payanda olan, dar bir dayanışma biçimi sunduklarını görüyoruz aynı zamanda. Kuşkusuz, aile ilişkileri de her zaman düzeni muhafaza edici bir doğrultuda işlemek zorunda değil. Daha geniş direniş yapıları içerisine dâhil olduğunda, aile ilişkileri de dayanışmanın sınırlarını zorlayan toplu eylem çerçevesinde harekete geçirilebilir. Ancak, durum böyle olmadığında, aile ilişkileri sosyoekonomik ve ırksal/etnik endogamiye yönelme eğilimini taşıdığından, işçi sınıfının bunlar üzerinden örgütlenen hayatta kalma stratejileri de mevcut toplumsal bölünmeleri aşmak yerine güçlendirme eğilimindedir.

Dolayısıyla, işçi sınıfının yaşam standartları ve çalışma koşulları üzerinde kesintisiz krize olmasa bile uzun süreli bir kaymaya yol açacak gibi görünen bugünkü durum karşısında, radikal anti-kapitalist hareketlerin kısa vadede bu bölünmeler tarafından geciktirilmesini bekleyebiliriz. Diğer yandan, işveren tarafından ödenen emeklilik ve sigorta primlerini esas alan "özel sermaye refah devleti"nin parçalanması, erkek işçilerin ücretlerine yönelen onlarca yıllık saldırı ve bir de bunlara eklenen günümüz krizi karşısında, işçi sınıfının büyük bölümünü şimdiye dek ayakta tutabilmiş aile merkezli hayatta kalma stratejileri kaçınılmaz olarak sınırlarına gelip dayanacaktır. Dünyadaki tüm kaynaklar gibi, insan bedeninin yüklenebileceği zorlukların da bir sınırı var.

Şüphesiz, sıkıntının kendiliğinden direnişe dönüşmesi beklenemez. Ancak, hayatta kalma konusunda bugüne kadar görece başarılı olmuş stratejiler üzerindeki yükün giderek artması, sola belli fırsatlar da sunacaktır kesinlikle. Sol, bu fırsatlardan nasıl yararlanabileceğini düşünürken, hem destek verdiğimiz reform tiplerini hem de söz konusu değişiklikleri

savunma ve haklı göstermede kullandığımız dili titizlikle ele almak zorunda. Reform mücadelesini, kapitalizm karşısındaki alternatifleri vücuda getirme yolunda kullanmaya niyetliysek, cinsiyet ve ırk ayrımcısı, aile merkezli siyasi söylemler karşısında da alternatifler geliştirmek, aynı zamanda bu söylemlere gücünü veren duygu yüklü, maddi temele sahip adanmışlığa saygı duymak zorundayız.

KRİZE DOĞRU GİDERKEN

Esnek birikimi esas alan yeni bir kapitalist rejimin yükselişi, ekonominin küresel ölçekli yeniden yapılanması ve tek taraflı bir sınıf savaşı, geride kalan otuz yıllık dönemde Amerikan işçi sınıfının yaşama ve çalışma koşullarını yeniden biçimlendirdi. Kapitalizmin bu savaşta elde ettiği zaferin sonuçlarından biri, erkek işçilerin ücretlerinde ve güvenceli istihdama erişme olanaklarında gözlenen hızlı düşüş oldu. Ekmeği erkeğin getirdiği aile tipinin maddi temelleri de böylece oyuluyordu.[3] Evli çiftler, yaşam standartlarını ancak annelerin işgücüne katılmasıyla ve muazzam miktarda borç yükü altına girilmesiyle koruyabilirken, bekâr anne-babalar görülmedik ölçüde derin bir yoksulluğa sürüklendi.

Kadınlar aileyi ayakta tutuyor

Yirmi beş ile elli dört yaş arası erkeklerin işgücüne katılım oranı, 1972-2005 döneminde yüzde 95'ten yüzde 90'a geriledi. Bu genel gerilemeden en büyük payı alanlar ise, lise veya daha düşük eğitim düzeyine sahip erkeklerdi. Diğer taraftan, aynı temel yaş aralığında kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 51'den 75'e çıkıyor, en dikkat çekici değişiklik ise, küçük çocuğu bulunan evli annelerin ücretli çalışmaya yönelmesi oluyordu.[4] Erkek işçilerin istihdamında ve para kazanma olanaklarında ortaya çıkan gerilemenin bu artışta hayli önemli bir rol oynadığına hiç şüphe bulunmamakla birlikte, zorunluluktan dolayı çalışan anneler bile iş yaşamından hoşlanıyorlar ve ücretli çalışmayı bırakmak yerine, iş ile aile arasındaki çatışmaları mümkün olduğunca hafifletme yönünde bir tercih sergiliyorlar. Hiç olmadığı kadar çok sayıda kadın işte ayrı evde ayrı ter dökerken, aile içindeki cinsiyete bağlı işgücü ayrımı yerli yerinde duruyor. Annelerin büyük kısmı, ücretli ve ücretsiz çalışma arasında sihirbazlık yapmaya çalışırken, bu durumla başa çıkma konusunda yönetici sınıfa mensup meslek sahibi kadınlar ile işçi sınıfına mensup kadınlar birbirinden bütünüyle farklı olanaklara sahipler.

1979 ile 2007 arasında, üniversiteden daha düşük eğitime sahip, 25 yaş ve üstü erkeklerin reel ücretleri düşüş sergiledi. Düşüş, belli gruplarda daha da hız kazanmaktaydı: Liseden daha düşük seviyede eğitim almış erkeklerde yüzde 28, lise mezunu erkeklerde yüzde 16 ve bir miktar üniversite eğitimi

almış olanlarda yüzde 7. Aynı zamanda, lise diploması bulunmayanları bir tarafa bırakacak olursak, kadınların ücretleri tam tersine artmaktaydı. En dikkat çekici grup konumundaki lisans diplomalı kadınlarda reel kazanç yüzde 33 yükseldi. (Aynı eğitim düzeyindeki erkeklerde de reel kazanç artmış, ancak bu artış yüzde 18 ile daha düşük oranda gerçekleşmiştir.)[5] Feminist hareketin meyvelerini toplayan üniversite mezunu kadınlar, o güne dek erkeklerin tekelinde bulunan üst yönetim ve uzmanlık kademelerine doğru yükselmeye başladılar.

Bu yolun başında erkeklerin kazancı kadınlara göre önemli ölçüde yüksek olduğundan, cinsiyete dayalı farklılık tüm eğitim gruplarında hâlâ varlığını sürdürüyor. Bu farkın giderek kapandığını, ancak diğer yanda bu kez sınıfsal farklılıkların derinleştiğini belirtmeliyiz.

1979'da, lisans ve daha üstü eğitim almış bir kadın, tam zamanlı çalışma karşılığında, yüksekokul ya da lise eğitimi almış erkeklerden daha az kazanmaktaydı (lise diplomalı erkeklerin yüzde 86'sı ve üniversite terk ya da ön-lisans programı mezunu erkeklerin yüzde 80'i oranında). 2007'ye geldiğimizde, bu yapı artık tersine dönmüş durumdaydı: Lise mezunu erkekler, üniversite diplomalı kadınların yüzde 74'ü kadar ücret alıyor; bir miktar üniversite eğitimi almış erkeklerse lisans ve üstü diplomaya sahip kadınların yüzde 87'si kadar kazanabiliyordu.[6]

Meslek sahibi ve yönetici kademelerdeki kadın ve erkeklerin gelirlerinde bu kadar büyük bir artışın yaşanması, kaçınılmaz olarak aileler arasındaki gelir eşitsizliklerini de büyüttü. Anne ve babanın bir arada yaşadığı çocuklu ailelerin gelirleri 1979 ile 2000 arasında genel olarak artsa da, en üst yüzde 20'lik dilimdekiler yüzde 66'lık yükselişle aslan payını aldılar. Buna karşılık, orta yüzde 20'lik dilimdekilerde oran yüzde 24'e, en alt dilimde de yüzde 7,4'e iniyordu. En zengin yüzde 20 içindeki aileleri istisna sayarsak, erkek işçi ücretlerinin düştüğü veya en azından artmadığı bu dönemde, eve giren gelirdeki artışta evli annelerin kazançları belirleyici rol oynuyordu. En zenginlerin hemen altındaki yüzde 20'lik dilimde yaşanan gelir artışının yaklaşık yarısını kadınların kazancı oluşturuyor, orta dilimde bu oran yüzde 78'e fırlıyor, alttaki iki dilimde ise gelir artışının tamamı bu şekilde ortaya çıkıyordu. Krizden önce, evli çiftlerin gelirlerinin düştüğü veya ancak belli belirsiz artabildiği altı yıllık 2000-2006 döneminde farkı yaratan tek şey kadınların kazancı oluyor, çocuklu ailelerin alttaki üç yüzde 20'lik diliminin

gelirlerinde gözlenen düşüş bu şekilde yumuşatılıyordu (üst iki dilimde de yine bu sayede küçük artışlar sağlanıyordu).[7]

İşçi sınıfının görece daha yüksek kazançlı kesimini oluşturan erkek işçilerin ücretlerine yöneltilen kapitalist sınıf saldırısının etkileri, ailenin toplam gelirlerinde kadına ait payda gözlenen artışla da ortaya koyulabilir. Kadınların aile gelirine katkısı 1970'ler boyunca yüzde 26'lar dolayında gezinip dururken, 1980'den sonra tırmanmaya başladı ve 1991'e gelindiğinde yüzde 31'i buldu. Erkeklerin ücretlerindeki düşüş seyrinin durduğu 1990'lardaki büyüme döneminde oldukça sabit kalan bu oran, 1999'dan itibaren tekrar yükselişe geçti ve 2007 itibarıyla, şimdiye dek görülmüş en yüksek düzey olan yüzde 36'ya ulaştı.

Eşlerden ikisinin de çalıştığı ailelerde eşinden daha fazla kazanan kadınların oranı 1987'de yüzde 18 iken, 2007'de kriz vurduğunda yüzde 26'ya varmıştı.[8] Bunların bir kısmı, üniversite eğitimi almış kadınların kazancında gözlenen sert yükselişten faydalanan meslek sahibi yönetici aileleri olsa da, pek çoğunda erkeklerin düşük kazançlı işlerde, düzenli istihdamdan uzak biçimde çalıştığını görüyoruz. ABD doğumlu, 25-34 yaş aralığındaki erkekler ve kadınlar üzerinde yapılan 2007 tarihli bir çalışma, üniversite mezunu evli erkeklerin yüzde 18'inin eşlerinden daha az kazandığını, oysa daha alt eğitim gruplarında bu oranın yüzde 25'e yaklaştığını ortaya koydu.[9]

Temel yaş aralığındaki tüm kadın ve erkekleri işin içine kattığımızda, böylece birlikte yaşayan evli çiftlere, evlilik bağı olmadan birlikte yaşayan çiftleri, akrabaları ya da başka yetişkinlerle birlikte yaşayan çiftleri ve bekâr anne-babaları da eklediğimizde tablo biraz daha karanlıklaşıyor. Başında 25-54 yaş aralığındaki yetişkinlerin bulunduğu tüm aileler hesaba dâhil edildiğinde, en düşük yüzde 30'luk gelir düzeyindeki ailelerde ortalama gelirin son otuz yılda yüzde 29 azaldığı anlaşılıyor. Gelirdeki bu azalma, ortadaki yüzde 50'lik dilimde de yüzde 13,2'yi bulmakta. Öte tarafta, yüzde 20'lik üst dilimde ise gerileme bir yana, ortalama gelirin artmış olması dikkat çekici.[10]

Ayakta kalabilmek için borçlananlar

Ayakta kalmaya çalışan aileler, bir yandan kadınlarının ücretli işgücü içindeki payını artırma yoluna giderken, diğer taraftan da borç alarak

yaşamaya yöneldiler. Medya ve bilgiç uzmanlar, "savurgan ve sorumsuzca" borçlanmanın yaygınlaştığı suçlamasını dillerinden düşürmeseler de, en azından aileler söz konusu olduğunda, konut ve sağlık harcamalarının gittikçe tırmandığı, istihdamın ise dengesizleştiği bir ortamda, hane halkı borcu aslında yaşam standardını muhafaza etmeye dönük çabaların yansımasıydı.[11] Hem ipotek sektörü üzerindeki mevzuat dizginlerinin gevşetilmesi, hem de konut fiyatlarının yükselmesi sonucunda, çocuklu ailelerin aylık ipotek ödemeleri 1972 ile 2000 arasında yüzde 69 arttı. 2001'e gelindiğinde, ev sahibi olan "orta gelirli aileler" arasında (yılda 20.000 ila 100.000 $ kazananlar), "konut yoksulları" şeklinde tanımlananların (gelirlerinin yüzde 35'inden fazlasını konut için harcayanlar) oranı yüzde 13,5'i bulmuştu.[12] Bunun yanında, ailelerin ortalama sağlık harcamaları da son yirmi yılda yüzde 74 arttı.[13]

2006 itibarıyla, kişisel tasarrufların harcanabilir gelir içindeki ortalama payı, 1934'ten beri görülmüş en düşük düzey olan yüzde 0,04'te kalıyordu. Tasarruf oranları bu şekilde düşerken, kredi kartı borçları 1989 ile 2005 arasında reel dolar değeri üzerinden yüzde 315 arttı. 2005'te, kredi kartı borcu bulunan düşük ve orta gelirli haneler üzerinde yürütülen bir araştırma, hanelerin neredeyse üçte birinin son bir yıl içerisinde kira veya ipotek, sağlık, gıda, şebeke hizmetleri, sigorta gibi temel ödeme kalemlerinde kredi kartı kullandığını ortaya çıkardı.[14]

Kredi kartı borçları, aynı zamanda ipotek borçlarındaki artıştan da kısmen sorumlu. Sahip oldukları ev karşılığında kredi kullananlar, bu yola gösteriş amaçlı harcamalar yapmak için değil, diğer borçlarını ödeyebilmek için girdiler. 2005'te, kredi kartı borcu bulunan haneler için yürütülen araştırmada, bu hanelerin yarısının, kart borçlarını ödemek için konut teminatı göstererek kredi kullandığı sonucuna ulaşıldı.[15] Kredi kullandıran yağmacı kuruluşların hedef seçtiği konut sahipleri için, borçların finansmanındaki başlıca kaynak, büsbütün felakete sürükleyen subprime ipotekler[16] oluyordu.[17]

2006'da kullandırılan subprime kredilerin yüzde 61'i, aslında daha iyi şartlarda kredi alabilecek kişilere verildi.[18] Normal kredi yerine subprime kredi alma olasılığı kadınlarda erkeklere göre yüzde 32 daha fazlaydı ve yüksek maliyetli subprime ipoteklerde oran yüzde 41'e çıkıyordu. Gelir düzeyi arttıkça, kadınlarla erkekler arasındaki bu fark daha da açılmaktaydı:

Ortalama gelir düzeyinin iki katından fazla kazanan kadınların subprime kredi alma olasılığı, benzer gelir düzeyindeki erkeklere kıyasla yüzde 46 daha yüksekti. Öte yandan, beyaz olmayan kadınlar da beyaz kadınları geride bırakıyordu. Kadınların subprime ipotek havuzunda haddinden fazla paya ulaşması tüm ipotek tipleri için geçerli olsa da, subprime ve yağmacı ipoteklerin daha sık gözlendiği borç finansmanı ve konut iyileştirme kredilerinde söz konusu durum daha da ön plana çıkmaktaydı.[19] Bunların yanı sıra, beyaz olmayan kadınlar, hem subprime ipoteklere hedef seçildikleri hem de ırklar arası refah uçurumundan etkilendikleri için, rehinin paraya çevrilmesi durumuna tüm diğer gruplardan daha fazla maruz kalıyorlar.[20]

Borçlardaki yükselişi, 1980 ile 2002 arasında yüzde 44 artan bireysel iflaslar takip ediyor.[21] Yine burada da iflas kanunları üzerindeki sınırlandırıcı değişikliklere meşruiyet kazandırma çabasındaki bilgiç uzmanlar ve siyasetçiler, tüketicilerin sorumsuzluğuna işaret ediyorlar. Oysa aileleri mali yıkıma götüren şey aşırı harcamalar değildi. 2001'de, iflas eden ailelerin yüzde 6'sından daha azında bu durumun sorumlusu "paranın idaresine dair sorunlar" veya "aşırı kredi kartı harcamaları"ydı. Yüzden doksanından fazlası, işten çıkartılma, sağlık sorunları veya ailenin parçalanması nedenlerinden biri veya birkaçı yüzünden iflasa sürüklenmişti.[22]

Bakımı kim üstleniyor?

Son otuz yılda cinsiyet ilişkilerinde, evlenme ve ilk doğum yaşında, ortalama yaşam süresinde, ailenin biçimlenişinde derin dönüşümler kendini gösterse de, aile ve akrabalık ilişkileri hâlâ bu sorunun başlıca yanıtı olmayı sürdürüyor. İnsanın yaşamı süresince, aile ve evin özel bir güvenlik ağı oluşturduğunu, bu ağ içerisinde ücretsiz bakım işleri, yaşam alanı ve gelirin akrabalar tarafından paylaşıldığını görüyoruz. Burada dikkati çeken ilk ve en önemli nokta, bakımın hâlâ büyük ölçüde ailenin özel sorumluluk alanında kalmaya devam etmesi ve önemli ölçüde zaman ayrılmasını gerektirmesidir. Çocukların, hasta ve yaralı yetişkinlerin, yaşlıların ihtiyaç duyduğu bakımı temin edebilmek için, bireylerin zamanlarını ve gelirlerini bir havuz içerisinde birleştirmeleri şart. Hem erkek hem de kadının tam zamanlı çalıştığı ailelerde erkeğin üstlendiği ev ve bakım işlerinin miktarı, kadının yarı zamanlı çalıştığı veya hiç çalışmadığı ailelere kıyasla daha

fazla. Buna karşın, giderek daha da çeşitlenen aile yapılarının tamamında, ailenin ayakta kalmasının temelini hâlâ kadının bakım işlerindeki emeği oluşturmakta.

Annelerin ücretli çalışma saatlerini artırabilmesinin arkasında, evdeki ücretsiz emeklerinin yerine koyabilecekleri ürün ve hizmetlerin mevcut olması yatıyor. Sermaye ile emek arasındaki güç dengesini son derece sert biçimde sermayenin lehine değiştiren aynı kuvvetler, küçük çocuğu olan annelerin çalışmasına imkân veren şartları da yarattı. Sendikasızlaştırılmış işgücünün düşük ücretlerle çalıştırılması temelinde ucuz ürünler ve hizmetler sunabilen 7-24 ekonomisi, kadının hem işyerinde hem evde çalışmasını olanaklı kılıyor. Yurtlarında geçim olanaklarının paramparça edilmesi sonucunda ABD'ye sürüklenen göçmen kadınlar, çok düşük ücretli dadılık, bebek bakıcılığı, kreş işçiliği ve temizlikçilik işlerini üstlenerek, meslek sahibi/yönetici kadro kadınların kariyerli işlere yönelmesine, ayrıca işçi sınıfın kadınları için de kıt kanaat da olsa karşılanabilen çocuk bakım hizmetlerine imkân yaratmaktalar. Ancak, evdeki emeğin metalaşması diğer annelere ücretli çalışma imkânını verse bile, ailelerin altından kalkması gereken işin miktarı hâlâ oldukça fazla.

On sekiz yaşından küçük çocuklara sahip evli çiftler, sadece aile üyelerinin bakımı için her gün toplamda ortalama 7 ila 9 buçuk saat emek harcıyorlar.[23] Bunun yanı sıra, beş yetişkinden yaklaşık biri, 50 veya daha yüksek yaşta bir kişinin bakımını ücretsiz olarak yürütmek için haftada ortalama 19 saatini veriyor.[24] Anneler, ücretli çalışmaya zaman ayırabilmek amacıyla, ev işlerinde harcadıkları zamanı kısma ve eşlerinden yardım alma yoluna gidiyorlar. Evli babaların ev işlerinde harcadığı zaman, 1965 ile 2000 arasında ikiye katlanırken (haftada 4,4 saatten 9,7 saate), evli anneler için bu süre yüzde 44 kısaldı.[25] Gelgelelim, ev işlerinden kazanılan zamanın bir kısmı çocuklara ayrılan sürenin artırılmasına yönlendirildiğinden, kadınların sunduğu ücretsiz emeğin miktarı gerektiği kadar azalmış değil.[26]

Çocukların bakımı

Erkekler artık çocuk bakımı ve ev işlerine eskisine göre daha fazla zaman ayırıyorsa da, hem anne hem de babanın para kazandığı pek çok ailede babalar hâlâ asıl olarak ücretli çalışma ile ilgilenirken, bakım

sorumluluklarını da anneler omuzluyor. Her iki eşin çalıştığı, on sekiz yaşından küçük çocuğa sahip evli çiftlerde, tam zamanlı çalışan babaların, tam zamanlı çalışan annelere göre yüzde 16 daha fazla ücretli çalışma mesaisi yaptığı görülüyor. Öte yandan, tam zamanlı çalışan anneler, yine tam zamanlı çalışan eşlerine göre yüzde 52 daha fazla ev işi ve çocuk bakımı yapıyorlar. Babaların eğlence ve spor etkinliklerine yüzde 28 daha fazla zaman ayırabiliyor olması da şaşırtıcı değil. Tam zamanlı istihdam edilen annelerin ücretli ve ücretsiz çalışmaya ayırdığı toplam zaman, yarı zamanlı çalışan veya çalışmayan annelere göre çok daha yüksek.[27] Kısacası, her iki eşin de çalışmasına dayalı ayakta kalma stratejilerinin temelinde, kadının toplam çalışma süresinin uzatılması yatıyor.

Ücretsiz çalışmaya harcanan zaman konusunda kadın ve erkek arasındaki bir yakınlaşma mevcutsa da, başka bir boyutta uçurumun varlığı devam etmekte: Erkeğin tersine, kadının ücretli çalışmaya dâhil oluşunu hâlâ büyük ölçüde erkeklerin ve çocukların yaşları şekillendiriyor. 2007'de, resesyon dalgası vurmadan önce, 6-17 yaşında çocuğu bulunan babaların işgücüne katılım oranı yüzde 93,2 idi ve çocuk yaşı 6'nın altına indiğinde bu oran yüzde 95,7'ye yükseliyordu. Ayrıca, bu babaların neredeyse hepsi tam zamanlı çalışmaktaydı. Oysa annelere bakıldığında, işgücüne katılım oranı 6-17 yaş aralığında çocuğu olanlar için yüzde 77,2, altı yaşından küçük çocuğu olanlar için yüzde 63'tü ve bu üstelik annelerin sadece dörtte üçü tam zamanlı çalışmaktaydı. On sekiz yaşından küçük çocuk sahibi evli annelerin neredeyse yarısı ya çalışmaz (yüzde 31) ya da yarı zamanlı çalışırken (yüzde 18), babalarda bu oran yalnızca yüzde 9'du. Özellikle de çok küçük çocuğu olan annelerde tam zamanlı çalışmama eğilimi dikkat çekmekteydi. 2007 itibarıyla, 3 yaşında veya daha küçük çocuk sahibi evli annelerin çoğunluğu çalışmamakta (yüzde 43) ya da yarı zamanlı çalışmaktaydı (yüzde 17). Çok küçük çocuğu olan bekâr anneler için de aynı durum geçerliydi: Yüzde 36'sı çalışmazken, yüzde 16'sı yarı zamanlı çalışmaktaydı. Bekâr annelerde tam zamanlı çalışma oranı evli annelere kıyasla daha yüksek olduğu gibi, işsizlik oranları da yüzde 8 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmaktaydı.[28]

Bekâr annelere verilen gelir destekleri refah reformu ile birlikte önemli ölçüde son bulduğundan, işgücüne katılım oranlarının düşük seviyede kalması şaşırtıcı. Bu duruma getirilecek açıklamanın bir parçası olarak, bu annelerden bir kısmının kazançlarını beyan etmediğini söyleyebiliriz.

Bunun yanı sıra, işgücüne katılım istatistiklerinde yapılan aile sınıflandırmaları, geleneksel olmayan kimi aile yapılarındaki gelir bölüşüm biçimlerini göz ardı ediyor. Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi'nin temin ettiği işgücüne katılım ve istihdam verilerinde, sadece evli çiftlerle diğer birliktelik tiplerini benimsemiş çiftler karşılaştırılmakta. Oysa bu ikinci grup içinde, çocuğunun babasıyla evlenmeden birlikte yaşayan anneler, bir başka yetişkinle (genellikle bir akrabayla) birlikte yaşayan anneler ve çocuğunun babası dışında bir eşle birlikte yaşayan anneler de var. Diğer bir deyişle, çalışmayan veya yarı zamanlı çalışan evli anneler gibi, bu gruptaki annelerin bir kısmı da ücretsiz bakım işleri karşılığında bir ev içi gelir paylaşımı yapısında yer alıyor olabilir. 2007 rakamlarına göre, 18 yaşından küçük çocukların bulunduğu hanelerin yüzde 6'sı, evli olmayan iki eş tarafından idare edilmekteydi ve çocuğunun babasıyla bir arada yaşamayan annelerin üçte birinden fazlası da (yüzde 35) başka bir yetişkinle aynı evde kalmaktaydı.[29]

Aile ilişkileri, çalışan anneler için daima önemli bir destek kaynağı olmuştur ve bugün de durum farklı değil. İşçi sınıfına mensup ailelerin üçte biri, çocuk bakımında sırtını akrabalara dayıyor. Küçük çocuğu olan çalışan annelerin yaklaşık yüzde 20'si, bu konuda büyükanne ve büyükbabadan faydalanmakta. Bekâr anneler ise, büyükanne ve büyükbabalara yaslanma konusunda evli annelerden çok daha ileride. Ancak, bir çalışmaya göre, meslek sahibi/yönetici ailelerin de neredeyse dörtte biri çocuk bakımında akrabalara güveniyor.[30] Diğer yandan, işlerinin daha uzun çalışma saatleri gerektiriyor olmasının da etkisiyle, meslek sahibi/yönetici ailelerde çocuk bakıcısı/dadı tutma eğilimi üç kat daha kuvvetli. Aynı zamanda, kreşleri daha sık kullanıyorlar ve işçi ailelerine göre, eşlerinden bu konuda daha nadir yardım alıyorlar. Kreş hizmeti alan işçi aileleri ise, elbette toplam gelirlerinin daha büyük bir oranını çocuk bakımına ayırmaktalar.[31]

Yetişkinlerin bakımı

2009 itibarıyla ABD'de ücret almadan yetişkin bir akrabasının bakımını üstlenen kişilerin sayısı 61,8 milyon olarak tahmin ediliyor, bu kişiler bakım için her hafta ortalama 20 saatten fazla zaman harcıyordu. Yaklaşık 43,5 milyon kişi (ülkedeki tüm yetişkinlerin yüzde 19'u), 50 veya üzeri yaşta bir aile üyesi ya da arkadaşının bakımını yürütürken, bu kişilerin üçte ikisinin kadın olması göze çarpıyor.[32] Çoğu aile er ya da geç yetişkinlerine

bakmak zorunda kalıyorsa da, meslek sahibi/yönetici aileleri bu iş için çok daha fazla kaynak ayırabilecek durumda. Öz veya üvey anne-babalarının ücretsiz bakımı için haftada 30 saatten fazla çalışanlar arasında, düşük gelir grubuna dâhil ailelerin sayısı, daha üst gelir gruplarına göre iki kat daha yüksek ve yoksul ailelerin yüzde 20'si bu yolu izliyor. Ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşma riski daha yüksek olan işçi ailelerinde, hasta ve sakatların bakımı için harcanan emek de daha fazla.[33] Yetişkinlerin bakımını yürüten kişilerin yaklaşık dörtte üçü, aynı zamanda ücretli çalışmada da yerini almış durumda. Ücretli çalışmayla ilgili güçlükler, kendini bu kişilere daima hissettiriyor ve yaptıkları iş ile çalışma saatleri üzerinde, meslek sahibi/yöneticilere göre daha az söz hakkı olan işçi sınıfında bu durum daha da ön plana çıkıyor. Ayrıca, iş ile bakım arasındaki çakışmaları giderme konusunda devreye sokabilecekleri maddi kaynaklar da meslek sahibi/yönetici ailelerine göre daha geride.[34]

Yirmi beş yaş ve üstü yetişkinlere bakıldığında, anne-babalarıyla birlikte yaşamaya devam edenlerin oranının, 1970 ile 2000 arasında beyaz erkeklerde yüzde 48, siyah erkeklerde yüzde 66, beyaz kadınlarda yüzde 72 ve siyah kadınlarda da yüzde 73 arttığını tespit ediyoruz. 2007'ye gelindiğinde, 25-29 yaş aralığı için erkeklerin yüzde 20'sinin ve kadınların da yüzde 16'sının anne-babalarıyla birlikte yaşadığı görülüyordu.[35] Ailesiyle birlikte kalmayı sürdüren genç yetişkinlerin oranındaki artışın en yüksek noktaya çıktığı dönem ise, ekonominin yeniden yapılanması çerçevesinde, mavi yakalılara geçinmeye yetecek kadar gelir sağlayan işlerin önemli ölçüde azaldığı 1980'ler oldu. Ailesiyle birlikte yaşayan 25-34 yaş arası yetişkinlerin oranı, 1980'den 1990'a kadar yüzde 32 arttı.[36] Yirmi beş yaş üstü olup da anne-babayla birlikte yaşayan evli çiftlerin oranı da 1970-2000 döneminde sert bir yükseliş sergiledi. Üniversite mezunu kadın ve erkeklerde yirmili yaşların ortalarında evlenme olasılığının çok daha aşağıda kaldığını düşünürsek, bu gruptaki evli çiftlerin, özellikle de çocukları varsa kendi yuvalarını kuramayan düşük gelirli kişiler olması çok daha mümkün görünüyor. Siyah kadınlar ve erkeklerin ebeveynleriyle birlikte yaşama olasılığı daha yüksekken, siyah erkekler, güvenceli istihdamdan ve geçinmeye yetecek iş olanaklarından dışlandıklarını gösterir şekilde, bu konuda tüm diğer grupların açık ara önünde.[37]

Son 30 yılda Amerikan ekonomisinin başat unsuru haline gelen kapitalist birikim stratejileri, genç yetişkinler arasındaki sınıfsal eşitsizlikleri de derinleştirdi. Genel algının aksine, bu dönemde üniversite eğitimi hiç de yaygınlaşmadı. 2007'de, 25-34 yaş aralığındaki genç yetişkinlerin sadece yüzde 25'i lisans ve sadece yüzde 5'i lisansüstü program mezunuydu.[38] Bu arada, meslek sahibi/yönetici ailelerinde dünyaya gelmeyen çocukların yaşamda elde ettiği olanaklarda da ciddi bir kayma kendini gösterdi. Önceki sayfalarda değindiğimiz gibi, 1980'den sonra, üniversite diploması olmayan erkeklerin ücretler ve istihdamda elde ettiği pay giderek geriledi. Evlendikleri ya da birlikte yaşadıkları kadınların reel ücretleri belli düzeylerde arttıysa da, kadınlar hâlâ bu erkeklerin geçmişte kazanmaya alışık olduğundan çok daha az gelir elde ediyorlar. Meslek sahibi/yönetici çalışan sınıfında, eğitim veya tasarruf amaçlarıyla evliliğin ve çocuk sahibi olmanın ertelenmesi sayesinde kariyer başarısı sağlanabilirken, işçi sınıfında bu ertelemelerin nedeni, bağımsız bir yuva kurmaya yetecek ücretlerin elde edilemeyişi oluyor. Elbette, kurumsallaşmış ırkçılık bu ayrımları daha da derinleştirmekte.

Yetişkin çocukların anne-babalarından aldığı mali destekte de son yirmi yılda genel bir yükseliş göze çarpıyor. Üstelik bu destekler, çocukların eğitimi için yapılan büyük harcamaları bile geride bırakabiliyor.[39] Bir çalışmanın sonuçları, 29-30 yaşlarındaki kişilerin yüzde 13'ünün, temel yaşam giderlerini karşılamak üzere ebeveynlerinden az ya da çok ekonomik destek aldığını ortaya koyuyor. Bir diğer tahmine göre, alınan bu desteğin ortalama tutarı 1.600 $ civarında.[40] Yine burada da, aileler arasındaki gelir eşitsizlikleri önemli fark yaratıyor. On sekiz yaşında veya daha büyük en az bir çocuğu olan, 41-50 yaş aralığındaki anne-babalar üzerindeki bir araştırmada, 75.000 $ ve üzerinde kazanan ebeveynlerin neredeyse yarısının çocuklarına temel destek sunduğunu, 50.000 $'ın altında kazananlarda ise bu oranın dörtte bire indiği sonucuna ulaşıldı.[41]

AİLELER KRİZDE

Kriz, yukarıda açıkladığımız eğilimlerin tümünü daha da hızlandırdı ve ailelerce benimsenen ayakta kalma stratejilerinin ne denli kırılgan olduğunu da, önemini de ortaya koydu. Şimdi kadınların kazancı, ev için daha da kritik bir gelir kaynağı durumunda; genç yetişkinler mali destek alabilmek ve ortak barınma imkânlarından faydalanabilmek için anne-babalarına başvuruyorlar; birden fazla neslin bir arada yaşadığı ailelerin sayısı artıyor; evlenme ve doğum oranları geriliyor.[42] Kimi ailelerin tutunabildiği, bekâr anneler, düşük ücret alan çiftler, uzun süre işsiz kalanlar başta gelmek üzere diğerlerinin daha da büyük mali felaketlere sürüklendiği bir ortamda, işçi sınıfı içinde zaten var olan ayrımlar büsbütün derinleşiyor. Pek çok aile için, geçmişte iş görmüş olan stratejiler artık sınırlarına ulaşıyor. Bir gün içinde yeteri kadar saat yok; piyasada yeterince iş yok; yardım edebilecek insanlar yok.

Fırtına barınağı

Kadınların eskiden aileyi suyun yüzünde tutan kazancı, şimdi erkeğin işsiz kaldığı evleri hepten felakete batmaktan kurtarıyor. Ekonominin en fazla darbe yiyen sektörleri konumundaki inşaat ve imalatta daha çok erkekler istihdam edildiğinden, kadınlarda işsizlik oranları daha düşük.[43] Kadınlar da işlerinden oldular, ama 2009'da işsizlik oranları erkekler için yüzde 10,3 iken, onlarda yüzde 8,1'di.[44] Üyelerinden en az biri işsiz olan ailelerin sayısı, 2007 ile 2009 arasında neredeyse ikiye katlandı ve yüzde 6,3'te yüzde 12'ye, yani bu verinin toplanmaya başlandığı 1994 yılından bu yana görülmüş en yüksek düzeyine ulaştı. Öte yandan, erkeğin işsiz kaldığı evli çiftlerin üçte ikisinde kadın hâlâ çalışıyordu.[45]

Evli ve çocuklu aileler içerisinde, sadece annenin çalıştığı evlerin oranı da 2007 ile 2009 arasında büyük bir sıçrama kaydederek yüzde 4,9'dan yüzde 7,4'e çıktı.[46] Babaların işsiz kaldığı veya daha düşük ücretle çalışmaya mahkûm olduğu bir ortamda, artık daha fazla anne iş arıyor ve pek çok zaman da bulamıyor Kadının ücretli işe daha fazla zaman ayırmasının, gün içindeki toplam çalışma süresini artırıp artırmayacağı ise, evin sahip olduğu kaynaklara bağlı. Daha önceki ekonomik durgunluk dönemlerinde, babaların ev işleri ve çocuk bakımında üstlendiği rolün işsiz kaldıklarında

arttığını, iş bulduklarında azaldığını gösteren kimi verilere sahibiz.[47] Evlilik bağı içerisinde yaşamayan anneler, krizin üstesinden gelme konusunda çok daha büyük sıkıntı yaşıyorlar: 2007 ile 2009 arasında, bu gruptaki işsizlik oranı yüzde 8'den yüzde 13,6'ya fırladı.[48]

Kriz vurduğunda, yardım alabilmek üzere pek çok yetişkin anne-babalarına başvurdu. İşsiz yetişkinler üzerindeki bir araştırma, bu kişilerin yarısının arkadaşlarından ve akrabalarından, en çok da anne-babalarından borç aldığı sonucuna ulaştı.[49] Üniversite eğitimi almış genç yetişkinler bile, ebeveynlerinin yoğun yardımına ihtiyaç duymaktalar. Bu grupta anne-babaların yüzde 40'ı tasarruflarından para çekip çocuklarına vermiş, her altı ebeveynden biri de bu amaçla kredi kullanmış durumda.[50] Düşük ve orta gelir düzeyindeki aileler üzerinde 2008 yılında yürütülen bir başka araştırmaya göre, 65 yaş üstü kişiler arasında kredi kartı borcu bulunanların oranı, 2005'tekine göre yüzde 26 daha yüksekti.[51]

Ekonomik durgunluk, anne-babalarıyla birlikte yaşayan genç yetişkinlerin oranında da önemli bir sıçramaya neden oldu. 2007 ile 2008 arasındaki on iki aylık dönemde bile, birden fazla nesli bir arada barındıran evlerde yaşayan Amerikalıların sayısı 2,6 milyon kişi arttı. Bu grup içerisinde 25-34 yaş aralığındaki yetişkinlerin oranı da yüzde 6 yükseldi.[52] 2009'a gelindiğinde, anne-babaların yüzde 13'ü, yetişkin çocuklarının tekrar yanlarına taşındığını söylüyordu. Bu kişilerin büyük kısmını işsizlik oranlarının ciddi boyutta yükseldiği genç yetişkinler oluştursa da, diğer yaş gruplarının da ailelerinin yanına dönmek zorunda kaldığını biliyoruz. 25-34 yaş grubundakilerin yüzde 11'i, durgunluktan dolayı ailelerinin yanına taşındıklarını belirtiyorlar.[53] Aynı yaş grubunda, anne-babasının evinde yaşayanların oranı, 2009'da 2007'ye göre yüzde 10 daha yüksekti. Dahası, temel çalışma dönemi olarak kabul edilen 35-44 yaş aralığındakilerin de yüzde 11'i öz veya üvey anne-babalarının yanına taşınma kararı aldı.[54]

Ne darbe ne de kaynaklar eşit

Krizin aileler üzerinde yarattığı etkiler yaygınlaştı. 2009 Aralık'ındaki bir araştırmada, önceki bir yıl içerisinde her 100 aileden 44'ünde bir veya daha fazla kişinin ya işini kaybettiği, ya çalışma saatlerinin kısaldığı ya da ücretinin azaltıldığı sonucuna ulaşılıyordu.[55] Ancak, bu etkiler de topluma eşit biçimde yayılmış değil. Bazı aileler çok daha rahat ayakta kalırken,

farkı yaratan koşullar da kulağa yabancı gelmiyor: Tek ebeveynin bulunduğu ailelerde, meslek sahibi/yönetici sınıfa mensup olmayan emekçiler arasında ve beyaz olmayan ailelerde işsizlik, işsizlik ödeneklerinden mahrum kalma, iş aramaktan vazgeçme, sağlık sigortası kapsamından çıkma, iflas etme, ipoteğin ödenememesi nedeniyle evden atılma durumlarına çok daha sık rastlanmakta. 2009'da, üniversite mezunu siyah nüfus içerisindeki işsizlik oranı, beyazlardaki oranı ikiye katlıyordu. Daha kriz vurmadan önce, 2000 ile 2007 arasında siyahların istihdam oranı yüzde 2,4 azalmış, gelirleri de yüzde 2,9 düşmüştü. Her üç siyah çocuktan biri yoksulluk içinde yaşama mücadelesi vermekteydi. Siyahlar için durgunluk çoktan başlamıştı ve bugün krizin onlar için taşıdığı anlam ancak Siyahların Büyük Buhranı sözcükleriyle ifade edilebilir.[56]

Krizle başa çıkma yolunda devreye sokulabilen kaynaklarda da eşitsiz bir dağılım söz konusu. Örneğin, her dört ev sahibinden biri, evinin ederinden daha yüksek miktarda borçlu olsa da, Amerikalı ev sahiplerinin büyük bölümünün elinde belli miktarda ilave kaynak mevcut ve bizzat mülk sahibinin oturduğu yaklaşık 24 milyon evin herhangi bir ipotek borcu bulunmuyor.[57] Sakat, hasta veya yaşlıların bakımını üstlenen üniversite mezunları daha faza ücretli yardım alıyorlar ve bakımın büyük kısmını ancak nadiren tek başlarına yürütüyorlar. Öte yanda, işçi aileleri, sakat, hasta veya yaşlıların bakımı için sundukları ücretsiz emeğin miktarını daha da artırmak zorundalar. Yetişkinlerin bakımında ücretli yardım, ev hizmetlisi ve diğer benzer hizmetlerin kullanımı oranı 2004'te yüzde 41 iken 2009 itibarıyla yüzde 35'e gerilemiş durumda.[58] 2004'te ücretli yardım almaya yetecek kaynaklara sahip olan aileler de 2009'a gelindiğinde bu olanaklarının bir kısmını yitirmişlerdi.[59] Kamu güvencelerinden faydalanma olanakları da aynı şekilde eşitsizliklerle dolu. Düşük ücretliler, yarı zamanlı çalışanlar ve geçici işçilerden oluşan grubun sadece yüzde 30'u işsizlik ödeneğine hak kazanabilirken, diğer kesimde oran yüzde 55'e çıkmakta.[60]

Krizin aileler üzerinde yarattığı eşitlikten uzak etki ve kaynakların (tasarruflar, konut mülkiyeti, yeterli emekçi maaşları, gelir) çarpık dağılımı, siyasi sonuçlar da doğuruyor. Şimdilik, işçi sınıfının pek çok kesiminde aile ilişkileri fırtınadan korunmaya yetecek sığınakları temin edebilmekte. Ne var ki, hemen sona erecek veya yerini güçlü bir ekonomik canlanma

dönemine bırakacak gibi görünmeyen kriz, tasarruflar eridikçe, işsiz geçirilen aylara yenileri eklendikçe, anneler tekrar iş aramaya başladıkça, merkezî ve yerel hükümetlerde devletin bütçe açıklarını azaltmasını talep eden muhafazakâr yaygaranın da eşlik ettiği mali sıkıntılar sonucunda kadınların istihdamı darbe yedikçe, aileler üzerindeki baskıyı günden güne şiddetlendirecek. Merkezî hükümetten ciddi nakit akışı sağlanmadığı sürece, eyalet yönetimi ve yerel yönetim düzeyindeki harcamalar da amansız kesintilere mahkûm kalacaktır.

Bazı kesintiler, kamu çalışanlarına yapılan ödemelerin azaltılması yoluyla gerçekleştirilirken (doğrudan kesintiler ve ücretsiz izinler), kamu sektöründeki istihdamın aşağı çekilmesi de son derece olası. Kamu sektöründe kadınların oranı daha yüksek olduğundan, bu yöndeki adımlar kadınların işsizlik oranını artıracak, kadın istihdamının krizde şimdiye dek sağladığı tampon görevinin etkisini azaltacaktır. Kamudaki kesintiler, aynı zamanda ailelerin ücretsiz bakım hizmeti alma koşullarını da kötüleştirecek. Okul saatleri veya ders yılının kısaltılması, toplu taşımada tasarrufa gidilmesi, evde bakım hizmetlerinin azaltılması, çocuk yardımlarının aşağı çekilmesi... Hepsi de evde ihtiyaç duyulan ücretsiz işgücü miktarını artıracak. Bekâr anneler bu hizmetlere daha fazla bel bağlıyor olsa da, iki ebeveynin bir arada yaşadığı aileler de bakım işlerine daha fazla zaman ayırmak zorunda kalacak.

Bakım hizmetleri alanında yeni bir siyasetin geliştirilmesi

Sefalet, elbette kendi başına bir direniş yaratmaz. Ancak, aileler için bugün geçerli olan ayakta kalma stratejilerinde sınırlara ulaşılmasıyla, örgütlenme yolunda yeni kapılar açılacaktır. Bu arada, kamu çalışanları aleyhindeki yaygaranın şiddetlenmesi, ilgili sendikaları bir ölüm kalım savaşına itiyor. Sendikalar, halkla emek arasında ittifaklar oluşturmak üzere lafta kalmayan stratejiler geliştirebilirse, kamu çalışanlarına yönelik olarak giderek artan düşmanlığın üstesinden gelinebilecek ve bakım hizmetleri siyaseti etrafında etkin bir hareket inşa edilebilecektir. Geliştirilecek bu bakım hizmetleri siyaseti, bakım işleri ve bakım emekçileri üzerinde uygulanan değersizleştirme saldırısına dur diyecek ve aynı zamanda bu hizmetlerin kullanıcıları ile emekçiler arasında yeni bağlar oluşturacaktır.

Çok kısa sürede kazanımlar elde etmemiz olası görünmemekte. Ancak, stratejilerimizi biçimlendirirken, güç kazanan kapitalist ilkelere kafa tutan

ve toplumsal dayanışma ile katılımcı demokrasi konularında ufku genişleten, yeni bir bakım hizmetleri siyasetinin temelleri atılabilir.

Reform mücadelesini, daha geniş ölçekli bir anti-kapitalist siyaseti yükseltecek şekilde yürütmek için üç ana talebi öne çıkartabiliriz:

Özel yerine kamu: Kamu hizmetlerini savunur ve hatta bunların genişletilmesini talep ederken, bakım hizmetlerindeki piyasalaşmanın eşitsizlik ve güvencesizliğe battığını vurgulamalıyız. Örneğin, sağlık sigortalarının tek merkezden finanse edilmesi mücadelesi, sağlık hizmetlerinde ailenin kendi kaynaklarına bel bağlamanın getirdiği adaletsizlikleri ortaya dökecektir.

Hiyerarşi yerine demokrasi: Neoliberal siyasi söylemin en etkili ayaklarından biri, kamu hizmetlerinin, hizmet alanların ihtiyaçları karşısında sözde daha esnek ve duyarlı davranabilen özel şirketlere ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlara devriyle devletin şeffaflaştırılması yönündeki taleptir. Halk ve sendika mücadeleleri yoluyla devletin demokratikleştirilmesinde kazandığımız deneyimleri temel alarak bu neoliberal hedefin karşısına sağlamca dikilebiliriz. Bu yaratıcı girişimler, bürokrasi karşısında sahte katılımdan ve yüzeysel şeffaflıktan çok daha zorlayıcı seçenekler sunacaktır.[61]

Dışlanma yerine kucaklaşma: Göçmenlerin, lezbiyenler, homoseksüeller, biseksüeller ve transseksüellerin (LGBT) haklarına dönük kampanyalar, farklı yollardan sosyal vatandaşlık sorusunu gündeme getiriyor: Birbirini seven ve birbirini kollayan kişilerin oluşturduğu "biz" tanımına kimler dâhil? Bu kampanyalarda genellikle yapıldığı gibi göçmen ve LGBT topluluklarının da "bizim gibi" "çalışkan" kişilerden oluştuğunu ve dolayısıyla haklara sahip olduğunu vurgulamak yerine, kendi yağıyla kavrulan aile idealinin iç yüzünü aydınlatabilir, birbirimize kolektif biçimde destek olmanın şimdilerde çok sınırlı hale gelmiş önemli yollarını açığa çıkartabilir ve bu yardım ellerinin herkesi kucaklayacak biçimde uzatılmasını talep edebiliriz.

"Herkesten yeteneğinde göre, herkese ihtiyacı kadar!" diyebilecek miyiz?

NOT

Çalışmasını benimle paylaşan Mary C. King'e, ayrıca çok değerli yorumlarından dolayı Barbara Laslett'e ve Socialist Register editörlerine teşekkürler.

Krizden Önce ve Sonra:

Wall Street Hep Ayakta

Doug Henwood

Bu sayıda bana düşen iş, Wall Street'in kriz öncesi ve sonrası durumu hakkında yazmaktı. Başlangıçta, bunun çok kolay olacağını düşündüm. Wall Street kriz öncesinde ABD'nin en güçlü ekonomik, siyasi ve toplumsal gücü konumundaydı. Krizden sonra da Wall Street yine ABD'nin en güçlü ekonomik, siyasi ve toplumsal gücü konumunda. Öyleyse tamam; sıradaki yazıya geçebiliriz.

Aslında, krizin böyle bir sonuç doğurmasının beni de bir miktar şaşırttığını itiraf etmeliyim. Ben, hiçbir zaman kapitalist düzenin kırılganlığına ve Amerikan emperyal gücünün zayıflığına inananlardan olmadım (inanmak sözcüğünü kullanırken, kanıtların tahlili ile mantıklı bir sonuca ulaşmak yerine, mevcut olgu üzerinden destekleyici savların devreye sokulduğu iman etme durumunu kastediyorum). Sol, son otuz yıldır her gün usanmadan yeni bir krizin patlak vereceğini söyleyip duran kriz tacirleriyle dolu. Ancak, finansal kriz ve arkasından gelen resesyon ortamında ben de Wall Street'in bir miktar değer kaybına uğrayacağını düşünmekteydim doğrusu. Gücü, itibarı, gelirleri ve hareket özgürlüğünün, 1950'lerin başlarındaki düzeye varacak kadar olmasa bile, en azından 12 Ağustos 1982 öğle sonrasında ortaya çıkan boğa piyasasından beri keyfini sürdüğü egemenliği bir miktar kısıtlayacak seviyede daralacağı kanısındaydım.

Ne var ki, işler beklediğimiz biçimde yürümüş gibi görünmüyor. Wall Street, gücünü artırma yolunda değilse bile, gövde gösterisi yapma konusunda krizi kullanmakta. Konumuzun biraz dışında kalmakla birlikte, Marksistlerin 1929'dan beri buna benzer bir şeyler beklemekte olan kesimlerinin, krizden bir siyasi altüst oluş çıkaramama çaresizliği de hayli çarpıcı.

Wall Street'in son otuz yıldaki yükselişi ile egemenliğini ilan etmiş olmasının çeşitli boyutları var. Bu boyutlardan bir tanesini salt para üzerinden ifade edebiliriz. Amerikan milli gelir hesaplarının tutulmaya başlandığı 1929'dan beri, Ekonomik Analizler Dairesinin raporlarında yer

bulan 90 sektör arasında en yüksek maaşlı kesimin menkul kıymet ve emtia aracıları olduğunu söyleyerek hemen örnek verebiliriz.[1] Bu durumun iki istisnası, sanayi holdingleri ve yatırım kuruluşlarındaki kuzenlerinin biraz daha öne çıktığı 1940'ların sonları ile 1950'lerin başlarında yaşandı. Bunun yanında, menkul kıymetler sektöründe ücretler zaman içerisinde muazzam bir artış sergiledi. 1929 ile 39 arasında, ülkedeki ortalama ücretin yüzde 237'si düzeyinde olan maaşlar, İkinci Dünya Savaşı'nda ve takip eden dönemde gerileme kaydettiyse de, yine ortalamanın neredeyse yüzde 180'i düzeyinde kaldı. Ancak, boğa piyasasının 1982'de şaha kalkmasıyla, maaşlar tekrardan şişmeye başladı ve 1992'de yüzde 300, 2006'da yüzde 400 sınırını geçti. 2008'de yaşanan gerileme, oranı ancak yüzde 409'a kadar çekebildi. 2009'da inilen yüzde 366 düzeyi ciddi bir gerilemeye işaret ediyor olsa da, her şeye karşın 2004 öncesinde hiç görülmedik seviyede yüksekti. Bu sayılar finans sektörünün saltanatını ortaya koyarken, sektöre dair başka incelemelerde de, belki bu kadar çarpıcı olmasa bile, benzer sonuçlara ulaşılmakta.

Kâr rakamlarını ele alabiliriz. Finans sektörünün, 1982'de boğa piyasası şaha kalkmak üzereyken yüzde 12 olan vergi öncesi kâr oranı, 2008'deki tepe noktasına gelindiğinde üçe katlanarak yüzde 34'e ulaşmış durumdaydı. 2008 sonunda krizin ateşiyle yarıdan fazla eriyip yüzde 15'e düşen kâr, 2010 başında gerisin geri yüzde 34'ü bulacaktı.

Ya da finansal varlıkların nasıl gelişip yayıldığına bakalım. Her türden finansal varlığın (sadece borçlar değil; hisse senetleri ve Amerikan Merkez Bankasının fon akışı hesaplarına dâhil ettiği tüm diğer şeyler) toplam değeri, 1982'de GSYH'nin yüzde 462'si düzeyindeydi. Bu oran, sonraki 25 yılda düzenli bir şekilde yükseldi ve iki kattan fazla artarak 2007'de yüzde 1.058'e ulaştı. Finans krizinin ilk evrelerinde bir miktar düşüş kaydedildikten ve 2009'un ilk çeyreğinde dibi bulduktan sonra yeniden yükselişe geçti. Balonun tepe noktalarına yaklaşılan günlerdeki durumu andıran şimdilerde, 2006 düzeyinin epeyce üzerinde seyrediyor.

Kısacası, rakamlar önümüze şöyle bir hikâye koyuyor: Wall Street, 1930'lardan 50'lerin sonlarına dek, kapitalizmin pek de göze çarpmayan geri hizmet bürosu gibiydi (müdavimleri iyi bir yaşam sürüyor, ancak çok yüksek seviyelere ulaşamıyorlardı). Özellikle 1980'lerden itibaren müthiş boyutlara varan bir servet biriktirirken, aynı zamanda günden günde artan

bir güç ve itibarın sahibi oldular. Bunun nasıl bir sonuca vardığına aşağıda değinmeden önce, rakamları pekiştiren bazı kişisel anekdotlar aktaracağım. 1980'lere kadar, Yale üniversitesinden mezun olup finans sektörüne geçen pek az kişiye rastlayabilirdiniz (gerçi ben yaptım, ama düşük ücretli, kısa süreli bir işti). Lisans dönemi arkadaşlarımdan yalnızca bir tanesi bir Wall Street ailesinin mensubuydu. İyi, ama herkesinkinden çok da farklı olmayan bir yaşam sürmekteydiler. Hamptons'da bir evleri vardı, ama o da aileden kalmaydı. Evi satın alan dedeleri, Büyük Buhran'da iflas etmiş ve düşük maliyetli bir sığınak olduğu için bu eve geçmişti. Ev hakkında şimdi elimde herhangi bir veri yok, fakat komşu eve Zillow.com tarafından 22 milyon $ değer biçildiğini söyleyebilirim.

1970'lerin başlarında, Yale'in yüksek sosyete mensubu zarif rektörü Kingman Brewster'in birinci sınıflar yıllığında benim bölümüme yazdığı gibi, insanların New Haven Wall Street'ten New York'taki Wall Street'e bir bowling topu gibi yuvarlandığı günler geride kalmıştı.[2] Rektör, "Kuşkunun size sunacağı ayrıcılıktan faydalanın," diye ekliyordu. Mayflower[3] yolcuları arasında iki atasını da sayabilecek kadar Amerikalı olan Brewster, bir yıl önce, 1970'de şöyle söylemişti: "Ülkede işlerin böyle bir duruma gelmiş olması dolayısıyla dehşet ve utanç içindeyim. Siyah devrimciler için ülkenin herhangi bir yerinde adil bir mahkemenin bulunabileceğini sanmıyorum." Bugün, Yale rektörünün buna benzer şeyler söyleyebileceğini hayal etmek bile olanaksız. Ayrıca, Brewster'in yapmış olduğu gibi, "mirasçı öğrenci"lerin (aslolarak anne-babaları Yale mezunu olduğu ve üniversiteye yüklü bağışta bulundukları için kaydı yapılan öğrenciler) sayısını azaltacak bir Yale rektörü düşünebilir miyiz? Amerikan burjuvazisi, son 40 yılda derin bir değişim geçirdi.[4]

Brewster, yeni öğrencileri kuşkuya davet ettiğinde, Yale'in toplam kaynaklarının tutarı 500 milyon $'ın altındaydı.[5] Aradan sadece on dört yıl geçtikten sonra, Yale mezunları bowling topları gibi bir Wall Street'ten diğerine yuvarlanmaya başlamışlardı artık: Mezunların üçte birinin First Boston[6] şirketine iş başvurusunda bulunmuş olmasında[7] kuşkunun ne kadar payı olabilir?[8]

WALL STREET TAM OLARAK NEYE YARAR?

Diyelim ki yüce gönüllü davrandık ve Wall Street'in yatırımlar için gerçekten de belli miktarda finansman sağladığını kabul ettik. Peki, Wall Street'in etrafında palazlanmış, sadece menkul kıymet belgelerinin alım-satımıyla uğraşmayan, şirketleri tümden denetimi altına alabilen muazzam ticaret aygıtına ne diyeceğiz? Wall Street'i bir finans aracısı olarak düşünmektense, sınıf iktidarının kurulması ve uygulanması yolunda bir araç olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Wall Street ve özellikle de borsa, sermaye sınıfının kendini var etmesinin aracıdır. Burjuvaziye, tüm bir ekonomi içindeki üretici varlıkların mülkiyetini teker teker elde etme olanağını verir. Dolayısıyla, gerçek yatırımların finansmanı ile Wall Street ve en başta da borsa arasındaki teğetsel ilişki, finans üzerinde sıkı mevzuat ve ağır vergi uygulamaları getirmeye uygun bir yapının mevcut olduğu izlenimini ilk bakışta uyandırabilirse de, yöneten sınıf iktidarının oluşumunda finansın oynadığı merkezî rol, bu hedefi erişilmez kılıyor.

Bütüne bakıldığında, belki şaşırtıcı ama finans sektörünün gerçek şirket yatırımlarını finanse edecek parayı temin etmekle pek ilgisi yok.[9] Hatta bunu yaptığı pek nadiren görülür. Borsa söz konusu olduğunda bu tespit özellikle geçerlilik kazanır. 1990'lardaki dot.com balonunun en şaşaalı günlerinde bile, halka arzların şirket yatırımlarındaki payı yüzde 5 ila 6 gibi çok küçük oranlarda kalmış, üstelik değer olarak ilk arzların çok üstüne çıkan hisse geri alımları gerçekleşmiştir. 1995 ile 2000 arasında, şirketlerin hisse geri alım harcamaları, ilk halka arzların getirisinin 3,5 katı büyüklüğündeydi.

Bir başka açıdan da bakabiliriz: Hisse senedi arzlarının net getirisi (ki son çeyrek yüzyılda geri alımların ağır maliyetleri nedeniyle, 1982'den bu yana çoğu zaman eksi değerlerde gezinmiştir), devralma yatırımları (şirket nakdinin, hedef seçilen firma hissedarlarına dağıtılması anlamına da gelir) ve klasik temettüler, benim deyimimle "hissedarlara yapılan transferler" başlığı altında toplandığında, şirketlerin Wall Street'teki ceplere korkunç bir hızla para akıttığı görülür. 1950'ler ve 60'larda, finans dışı şirketler, kurum içi fonların (kârlar ve amortisman payları) yaklaşık yüzde 20'sini hissedarlarına dağıtmaktaydılar. 1970'lere gelindiğinde bu oranın yüzde 15'e gerilemesiyle, Wall Street'in 10 yıl boyunca tadı kaçtı. (Bu oran 70'lerin

ortalamasıdır; 1976'da yüzde 8'in altı görüldü.) Ancak, 1982 sonrasında hissedarlara ayrılan paylar durmaksızın artmaya başladı ve 1998'de yüzde 100'e dayandı. 2002'de yüzde 25 düzeyine geri indiyse de, 2007'de bu kez yüzde 126'ya kadar tırmanmıştı. Bunun anlamı, şirketlerin hissedarlara bu kaynak aktarımını yapabilmek için aslında borçlanıyor olmasıydı. Son krizde, 2009 ortalarında yüzde 21 oranının görülmesine neden olan bir düşüş yaşanırken, sonraki toparlanma ile 2010 başında tekrar yüzde 47'ye ulaşıldı.

Ticari işletmelerin dışarıdan finansman desteği aldıkları doğruysa da, bunun en önemli kaynağı, eski tip bankalardan alınan ticari ve sınai kredilerdir. Nominal rakamlarla 2008 sonunda daralmaya başlayan bu kredilerin yıllık ortalama oranı, 2010'un ilk beş ayında yüzde 21'e indi.

Hissedarların şirketler üzerindeki mülkiyeti, uzunca süre gerçek değil, soyut bir durum olarak kaldı. 1929 çöküntüsünün ardından, Wall Street bir miktar geri plana çekilecek ve Galbraith'in deyimiyle yönetici kapitalizminin [managerial capitalism] Altın Çağ'ını sahneye buyur edecekti. Ancak, ekonomi performansının 1970'lerde sendelemeye başlamasıyla, Altın Çağ, yükselen enflasyon ve düşen kârlarla ifade bulan Bronz Çağ'a yerini bıraktı. Wall Street, yani hissedarlar nihayet kendini öne çıkarabilecekti. Hissedarlık devrimi adıyla anılan şeyin dizginlerini boşalttılar; daha yüksek kârlar talep etmekle yetinmiyorlar, bu kârlar içerisinden alacakları payların artırılmasını da istiyorlardı. Şirketler üzerinde bu yönde denetim kurabilmek için devreye soktukları ilk araç, 1980'lerdeki devralma ve kaldıraçlı hisse alımı hareketleri oldu. Şirketleri boğazına kadar borçlandırarak, kârlar içerisinden işletmelere ve istihdama kaynak ayırmak yerine dış yatırımcılara aktarılan payların giderek artırılması, işletmeler bünyesinde ciddi maliyet düşüşlerinin sağlanması yönünde yöneticileri zorlamaktaydılar. Bu maliyet düşürme cinneti, taşeronlaşma hareketinin de itici gücü haline geldi.

1980'lerin borç çılgınlığı kötü sonla bitecek, yüksek oranda kaldıraç kullanmış şirketler, 1990'ların başında gelip çatan durgunlukla baş edemeyecekti. Böylece, hissedarlık devrimi, Kaliforniya Kamu Çalışanları Emeklilik Sistemi (CalPERS) öncülüğünde bir emeklilik fonları eylem hareketi olarak kendisini yeni bir kalıba döktü. Fonlar, şirketlerin yönetimi hakkında lobi çalışmaları yürütüyor, kötü yönetilen şirketleri gösteren kara

listeler hazırlıyor ve genel olarak, firmaların hissedarları için yönetilmesi gerektiği fikrini öne sürüyordu.[10] Bazı başarılar da elde ettiler. Şirket yöneticileri açısından, hisse senedi sahibi olmak doğrudan maaş ödemelerine göre daha cazip hale getirildi ve ücret yapıları yeniden düzenlendi. Ana fikir, yöneticilerin hissedarlar gibi düşünmesini ve hareket etmesini sağlamaktı. Zaten, bu yeni sistemde somut olarak hepsi birer hissedar sayılmaktaydı.

Ancak, 2000'lere doğru emeklilik fonları eylem hareketi bir şekilde miadını doldurdu. Yöneticiler, şirketleri idare ederken hâlâ hisse fiyatlarını esas alıyor olsa da, son finans krizi başladığından beri, hissedarlığın yarattığı etkinin sınırları açıkça görülmekte. Hisse fiyatları erirken de yöneticiler kendileri için inanılmaz maaşlar belirleyebiliyorlar. Hisse fiyatları gelir sağlamıyorsa, demode seçenekler de her zaman emre amade. Sorun, en çok da finans sektöründe keskinleşti: Örneğin, Bank of America'nın Merrill Lynch firmasını satın almasının nedeni, eski CEO'su Ken Lewis'in firmaya kişisel olarak göz dikmesiydi. Hissedarlar herhangi bir itirazda bulunacak olsalardı, o bu aracılık firmasının ne kadar hasta durumda olduğu konusunda yalan söyleyerek kolayca geçiştirebilirdi. Hissedarlık devrimi, en azından bu bakımdan, pek de gerçekleşmemiş gibiydi.

FİNANS DEVRİMİ

1980'lerde başlayan finans devrimine daha yakından bakmakta fayda var. Konu üzerine daha iyi odaklanabilmek istiyorsak, devrimin belli başlı kuramcılarından, Harvard İşletme Fakültesi profesörü Michael Jensen'in geçirdiği entelektüel evrimi incelemekten daha iyi bir yol bulamayız.

Sahneyi gözümüzde canlandırabilmek için, üst tabakanın bakış açısıyla değerlendirildiğinde, 1970'lerde finans dünyasının kâbustan farksız olduğunu belirtelim. Ekonomik büyüme zayıf bir seyir izlemekte, emeğin üretkenliğinde ciddi kayıplar yaşanmakta, hisse ve tahvil piyasaları felaket alanlarına dönüşmekteydi. Gerçi reel ücretlerdeki artışlar için de aynı durum geçerliydi, ama burjuva bilgiçlerinin bu tür şeyler karşısında kaygıya kapıldığını sanmıyoruz. Onları endişelendiren şey, S&P 500 indeksi üzerinden ölçülen hisse fiyatları reel değerinin 1970'lerde neredeyse yüzde 3 azalmış olmasıydı. Uzun vadeli hazine tahvillerinden oluşan portföyün değer kaybı yüzde 32'ye varıyordu. Şirketlerin 1969'da yüzde 7,6 düzeyinde olan kârlılığı, 1980'e varıldığında yarı yarıya azalarak yüzde 3,8'e inmişti.[11] Bunlar, toplumsal bakımdan tam bir acil duruma işaret etmekteydi. Kuralsızlaşmanın, rekabeti kızıştırarak ve işçi sınıfını disiplin altına alarak bu berbat durumu tersine çevirebileceği düşünülmekteydi.

Siyaset dünyasındaki dönüşümlere ek olarak, hissedarlarla şirket yönetimleri, yani Wall Street ile Fortune 500[12] arasındaki ilişkilerde de önemli dönüşümler meydana geldi. 1929 çöküntüsünün ardından Wall Street derin bir itibarsızlığa mahkûm olmuş, hissedarlar da temettülerini toplayıp, işlerin daha iyi olması için dua eden edilgen varlıklara dönüşmüştü. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki canlanma dönemi, edilgenliklerini ödüllendirecekti. Yöneticiler, şirket idaresinde dışarıdan çok az müdahaleyle karşılaşıyorlardı. 1970'lerde ekonomik ve mali performans kötüleşince, Wall Street ve sermaye sınıfı yararına kafa yormak için maaş alan kişiler, planlar yapmaya koyuldular. Plan yapanlar arasında öne çıkanlardan biri de, 80'lerde etkinliği giderek artacak finans esaslı şirket yönetimi kuramını geliştiren Michael Jensen'di. Wall Street adlı kitabımda da belirttiğim gibi, "Tam anlamıyla olgunlaşması biraz zaman almış olsa da, Jensen'in söylediği özetle şuydu: Hissedarlar, şirketleri idare etmeleri için

kiraladıkları yöneticilere güvenemezler ve köklü bir eksen kayması yoldadır."[13]

Jensen, 1976'da William Meckling ile birlikte yazdığı bir makaleden itibaren, modern şirket yapısının yeniden tasarlanması hakkında on beş yıl sürecek çalışmalarına başladı.[14] Serinin ilk çalışmasında, Jensen ve Meckling, hissedarların, kendi çıkarları ve hedefleri bulunan, tanımadıkları bir avuç yöneticiye şirketlerini neden emanet ettiklerini soruyorlardı. Yöneticiler rahat, iyi maaş aldıkları, hissedarların tepelerine binmediği bir hayatı tercih ederlerdi elbette. Hissedarlara kaynak aktarmaktansa, şirkete yeni bir jet almak onlar için çok daha memnuniyet verici olurdu. Ya da, gerçekte kârlı olmasa bile şirketi yırtıcı bir tarzda büyütmeye çalışmak, bir CEO ve çevresindekilerin egosunu okşayabilirdi. Normalde en başta gelmesi gereken hissedarlar, pek çok zaman önem sırasının en alt basamağında yer almaktaydılar. Ancak, bu sorunu tespit eden Jensen ve Meckling, pek bir çözüm de sunmamaktaydılar. Bunun yerine, yöneticilerin hem hisselerden hem de borçlardan sorumlu tutulması gerektiğini, böylece firma dışı mali çıkarların bu iki kolundan herhangi birini göz ardı etmeye yeltenemeyeceklerini söylüyorlardı.

Birkaç yıl sonrasında, Jensen artık sihirli bir formül bulduğunu düşünmekteydi: kaldıraçlı satın alma. Hissedarlar, özellikle de olgunlaşmış sektörlerde faaliyet gösteren ve kârlı bir biçimde yatırıma yönlendirebileceklerinden daha fazla nakit akışı yaratan köklü firmaların hissedarları, Kohlberg Kravis Roberts gibi butik yatırım şirketleriyle birleşmeli (1980'lerin yükselen yıldızı konumundaki bu şirketlerin bugünkü karşılığı Blackstone gibi gruplardır), kurumsal yatırımcılardan yığınla borç almalı ve halka açık kuruluşlarını özel şirket yapısına dönüştürmeliydiler. Şirket için ortaya çıkacak büyük borç yükü, şirket dışındaki yatırımcıların bolca nakde kavuşmasını ve devasa faiz faturalarıyla yüz yüze gelen yöneticilerin de ikramiyeler ya da kötü yatırımlarla parayı çarçur edememesini sağlayacaktı. Yöneticilere yapılacak ödemeler genellikle nakit olarak değil, hisse senedi opsiyonları şeklinde düzenlenmeliydi. Böylece, yöneticiler yaratıcılıkta büyük hüner sergilemeye yöneltilecek ve yüksek sosyete lordları gibi değil, hissedarlar gibi düşünmeye zorlanacaklardı. Uygun bir hantallıktan arınma sürecinin ardından (yatırımların azaltılması, işten çıkarmalar, taşeronlaşma ve hızlı hareket etme) firmalar çevik ve son

derece etkin bir yapıya kavuşturulup tekrar halka açılabilirdi. Yöneticilere sunulan opsiyonlar da böylece son derece kazançlı hale gelecekti.

Gelgelelim, işler hiç de hesaplandığı gibi gitmedi. İlk dönemdeki birkaç anlaşma, en azından yatırımcılar açısından rayında ilerlese de, zaman geçtikçe yatırımlar şişmeye ve isabet kaydedememeye başladı. Artan borçluluk, 1990'larda durgunluğun gelip çatmasıyla pek çok firmanın duvara toslamasına yol açtı: Faiz faturasının ödenebilmesini ve kapıya kilit vurulmasının engellenebilmesini sağlayacak kadar nakit yoktu.

Standart halka açık şirket tipinden, kaldıraçlı satın alma uygulamış firma tipine doğru bir kurumsal evrim gerçekleştiği halde, Jensen için hissedarların hakları daima en yücelerde durmaktaydı. Neden işçiler, müşteriler veya toplumun değil de hissedarların Kâbe sayılması gerektiği hakkında asla herhangi bir açıklama yapmazken, makalelerine yönelik bir eleştiri karşısında, hissedar olmayanların çıkarlarından bahsederken zehir saçıyordu. Ona kalırsa, "kendi çıkarlarının peşinden koşarken grev vasıtasıyla işverenin elindekini memnuniyetle yıkabilecek ya da yıpratabilecek Eastern Havayolları pilotları, Pittston kömür madencileri ve New York Telefon çalışanları," ekonomik ilerlemenin düşmanlarıydılar. "Ralph Nader'in tüketici eylem örgütü de bir diğer örnektir." diye eklemeyi ihmal etmiyordu.[15]

Birkaç yıl daha geçince, Jensen bu başarısızlığı kutsamaya girişti: Başaramayan firmalar yıkılmalıydı; gereğinden fazla büyük olanlar küçülmeliydi; yalnız başına yola devam edemeyecek kadar zayıf olanlarsa birleşmeliydi.[16] Bu, daha önceki içeriğin bir bakımdan geliştirilmesi anlamına geliyor, ama şimdi düşüş içindeki sektörler veya şirketlerin ayağa kaldırılmasından çok, ölmekte olan sektörler veya şirketlerden gerçekleşecek sermaye çıkışının nasıl yönetileceği üzerinde duruluyordu.

Jensen, 1990'ların sonlarında oldukça sessiz kaldı. Ancak, 2000'lerin başında Enron ve WorldCom gibi şirket skandalları yaşandıktan sonra, büyük anonim şirketlerin idaresinde ortaya çıkan karmaşıklık hakkında tekrar kamuoyu önünde fikir yürütmeye başladı.[17] Borsaların merkezî konumda bulunması fikrine sadık kalmayı sürdürse de, hisse senetleri üzerinden ücret alan yöneticilerin, hisse fiyatlarını yükseltmek ve yukarıda tutmak için defterlerde hile yapmaya yönelebileceğini kabul etti. Ancak

Jensen'e göre, sorumluluk sahibi yöneticiler, Wall Street'ten gelen kolay kâr baskısına "hayır" demek zorundaydılar. Gerçek görevleri, uzun vadede şirketlerinin piyasa değerini en üst noktaya taşımak olmalıydı. Ne var ki, yöneticilerin kendi şeflerine neden ve nasıl "hayır" diyeceği konusunu açıklığa kavuşturmayı ihmal etti.

Jensen, WorldCom ve diğer skandalların ardından, "fazla değer biçilmiş hisse senetleri"nin çeşitli bedeller getirdiğini de keşfediverdi. Yöneticiler ve yönetim kurulları, şişmiş hisse fiyatlarını devam ettirmek için her yola başvurabilir, hatta suça bile yönelebilirlerdi. (Jensen, suç sözcüğüyle elbette muhasebe suçlarını kastediyordu. Kendisinin 2004 tarihli çalışmasının sponsorları arasında yer alan BP firmasının, defterlerde oynama yapmaktan daha büyük suçlara da karıştığının sonradan açığa çıkması ne kadar ilginçtir!) Aşırı değerleme sorununun, açığa satış yapanlar eliyle düzeltilmemesinin kendisini şaşırttığını öne sürüyordu. Bu kâr avcılarının aşırı değer biçilmiş firmaları bulup çıkarması ve hisselerini satarak değer kaybetmelerini beklemesi gerekmez miydi? Kâr avcıları bunu yapamadığına, yöneticilerin de bu yönde herhangi bir çıkarı olmadığına göre, şişen hisse fiyatlarını aşağı indirme görevi yönetim kurullarına düşüyordu. Onlar, açığa satış işiyle ilgilenenlerle konuşup meselenin halledilmesini sağlayabilirlerdi. Peki, yönetim kurulları bunu neden yapacaktı? Yönetim kurulları, idare ettikleri varsayılan şirketlerde neler olup bittiğini ayda bir kez toplanarak nasıl bilebilirdi? İşte bunlar da Jensen'in savlarında kendine yer bulamayan sorulardı. Kendini soktuğu açmazın muhtemelen farkında olan Jensen, bir sofunun tanrıya yakarışını andırır biçimde, "Eroin üretmeyi ve tüketmeyi bırakmak zorundayız." diyordu. Eroin, fazla değer biçilmiş hisselerin etrafında dönüp duran kumarı ifade etmekteydi.

Jensen'in geçmişte söyledikleri düşünüldüğünde, hisse fiyatının aşırı değerlenmesi kavramı kulağa bir hayli tuhaf geliyor. Otuz yıl önce, sosyal bilimlerdeki en geçerli ilkenin etkin piyasa hipotezi (EPH) olduğunu öne sürüyordu. EPH doğru olsaydı, usta piyasa aktörlerinin muhasebe hilelerini fark etmeleri ve şişmiş hisseleri kafalarına basarak gerisingeri aşağı indirmeleri, böylece aşırı değerlenme durumunun devamlılık kazanamaması gerekmez miydi? EPH'nin takipçileri, şirketlerin performansını gerçek zamanlı olarak ölçme konusunda borsalardan daha iyi bir aracın düşünülemeyeceği inancındalar. Ekonomideki hiyerarşide hissedarlığa

atfedilen kutsallığı da buna eklediğimizde, son otuz yılda gelişen finansallaşmış kapitalizm için mükemmel bir kuramsal zemin elde etmiş oluruz. Kuşkusuz, 1990'ların başında yaşanan düşüş, Jensen tarafından ortaya atılan ağır borç yükü reçetesinin ölümcül olasılıkları beraberinde getirdiğini, 2000'lerin başlarındaki gerileme de yöneticilere hisse payı vermenin kendine özgü sorunlara yol açtığını açıkça kanıtlamaktaydı. Son kriz ise, bir bütün hâlinde finansallaşma stratejisinin planlandığı gibi yürümediğini ortaya koyuyor.

Finansın son dönemdeki macerasıyla ilgili düşüncelerini öğrenmek üzere, geçtiğimiz günlerde Jensen'e bir e-posta gönderdim. Aldığım yanıt, son otuz yılda finans ve şirket politikalarının en önde gelen entelektüel mimarları arasında yer alan bu kişinin söyleyecek bir sözü olmadığı yönündeydi: "Tüm zamanımı liderlik, bütünleşme ve değerden arındırılmış bir değer yaklaşımı konularına harcadığımdan, finansal kriz üzerinde doğrudan çalışma yürütmemekteyim. Bu konular tüm zamanımı alıyor ve krizi tartışmak için ne zamana ne de isteğe sahibim."

Değerden arındırılmış bir değer yaklaşımı, herhalde hissedarlık getirisi kavramından daha kapsamlı bir içeriği sahiptir. Hegemonyacılık, asla pişman olduğunu söylemek zorunda kalmamaktır.

AMERİKAN KAPİTALİZMİ YENİDEN YAPILANIYOR

Bu geçmişi incelemekle, Jensen'in son otuz yılda izlenen yoldan kişisel olarak sorumlu tutulması gerektiğini söylemiyoruz elbette. Harvard İşletme Fakültesinin saygın bir profesörünün bu denli büyük bir gücü elinde bulundurması da mümkün değil zaten. Süreci şekillendiren daha pek çok kişi ve ayrıca kişiler-üstü güç var. Ancak, 2008 çöküntüsünün uzun bir şeceresinin bulunduğunu görmek bakımından bu inceleme faydalı olacaktır.

Verimli sonuçlar elde edemese bile, Jensen de somut sorunlarla uğraşıyordu. Bir kapitalist şirketin mülkiyeti ve işletmesi kime, hangi biçimde ait olmalıydı? Mülkiyette payı bulunmayanların rolü, eğer böyle bir rol varsa, ne olacaktı? Kişisel çıkarı baş tacı eden ve pompalayan bir sistem içerisinde, tüm aktörler birbirini nasıl denetleyecekti? Dara düşen şirketler, sektörler ve bölgeler ne yapacaktı? Wall Street, 1980'lerin başlarından itibaren Amerikan kapitalizminin içine girdiği yeniden yapılanma sürecinde, pek çok zaman oynadığı rolün aksine salt asalakça davranmamış, sürecin kalbinde yer almıştır. Wall Street'in her şeyi alt üst eden devriminin köklerini New York kentinin 1975'te yaşadığı mali krize kadar sürebiliriz: Kent yönetimini ele geçiren bir avuç bankerin, yoksullara ve kentsel ıslaha yönelik kaynaklar üzerinde başlattığı kemer sıkma kampanyası, o günden beri kent politikalarında belirleyici unsur konumunda. Jensen tarafından teorisi yapılan tüm finansal dolaplar, iş güvencesini aşındıracak, işçi ödeneklerini buharlaştıracak, taşeronlaştırmayı ve kulağa tanıdık gelen tüm bu paketi dayatacak şekilde, ABD'de endüstri ve emek ilişkilerinin yırtıcı bir tarzda yeniden yapılandırılmasının tereyağından kıl çeker gibi yürütülmesine hizmet etti. 1982 ile 2010 arasında üretkenlik yüzde 90 artarken, reel ücretlerdeki artışın yüzde 34 ile neredeyse üç kat daha düşük kalmasının açıklanmasında bu dönüşümlerin payı çok büyük. Kârlılığın büyük bir hızla yükselmiş olması da boşuna değil.

Hem toplam talebin ayakta tutulması, hem de siyasi meşruiyetin temin edilmesi yolunda yüksek düzeyde kitle tüketimine dayanan bir sistem, kârlılığın ve seçkinlere akan kaynakların artırılması uğruna kitlelerin alım gücünde meydana gelen daralmayı telafi etmek için de bir şeyler yapmak zorundaydı kuşkusuz. (Seçkinlerin gelirlerindeki artışla ilgili bir veri: gelir

dağılımının tabanındaki yüzde 90'lık dilimin ortalama reel geliri 1982 ile 2007 arasında toplam yüzde 13 artarken, en zengin yüzde 0,01'lik kesimde oran yüzde 437'ydi.[18])

Wall Street, Amerikan ailelerine muazzam ölçülerde kredi temin ederek, bu açmaza bir çare bulma konusunda son derece faydalı oldu. Kârlı yatırım araçlarına muhtaç üst dilimlerde bu kadar fazla para birikirken, tabanda yine o kadar büyük bir para ihtiyacı hissedilmekteydi ve finans sektörü de aracılık yapmaya hazırdı. 1983'ün ilk çeyreği ile 2008'in ikinci çeyreğindeki zirve noktası arasında, konut ipoteği borçları 9,6 trilyon $, tüketici kredileri de 2,2 trilyon $ artacaktı. Böylece, hane halkı borcunun vergi sonrası gelire oranı yüzde 65'ten yüzde 134'e çıktı. Borç miktarı, balonun patlamasını takip eden iki yıllık sürede hem nominal olarak hem de gelire oranı bakımından düşse de, olağanüstü yüksek düzeyde kalmayı sürdürüyor. Şimdi, borç yaratma makinesinin eski hızında çalıştırılması pek mümkün görünmüyor. Peki, bu durumda açmaza nasıl çare bulunacak? Sermayenin elindeki tek seçenek, işçi sınıfına yönelik devasa bir kemer sıkma programıdır. Peki, ücret kesintileri, kredilerin daraltılması, tüketim düzeyinin aşağı çekilmesi sonuçlarını doğuracak bu programı sürdürmek, ekonomik ve siyasal bakımdan mümkün olacak mı? Amerikan kamusal yaşamında bu soruyu soran kişilerin sayısı şimdilik pek az.

Kârların ve ikramiyelerin yeniden patlayacak kadar şişmesiyle eski güzel günlerin geri geldiği Wall Street'te de kimsenin böyle soruları aklına getirmeyeceği muhakkak. Bunu nasıl başardılar? Ekonomik toparlanmayı finanse ederek yapmadıkları kesin. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, ticari ve sınai kredilerde sert bir daralma yaşanmakta. Genele bakıldığında, borçlanma ve kredi temininde hatırı sayılır bir düşüş söz konusu. Kredi akışında gözlenen geri dönüş son derece dikkat çekici. 2007'nin üçüncü çeyreğindeki tepe noktasında, Amerikan ekonomisinin bütününde 5,4 trilyon $ tutarında yeni borçlanma ve kredi temini gerçekleşirken, 2009'un son çeyreğinde karşımız çıkan miktar -841 milyar $ (tutarın ekside olması, eski borçlara ait ödemelerin, yeni alınan kredileri aştığı anlamına gelmekte).[19] Buna ek olarak, yeni borçların hemen tamamı Amerikan hükümeti tarafından alınmakta ve yeni kredilerin hemen tamamı da Merkez Bankasınca verilmekte. Bu iki devlet kuruluşunu bir tarafa ayırdığımızda, yeni borçlanma ve kredi temini tutarı -2 trilyon $'a yakın düzeyde

gerçekleşti (aynı şekilde, ödenen borç miktarı, alınan kredilerden hayli fazla).

Konut ipoteği sektörü, şu anda tam anlamıyla devletin koruması altında. 2010 başlarına kadar açılan ipotek kredilerinin neredeyse tamamında Washington'un teminatı var. Peki, normal finansal faaliyetlerin çok düşük düzeyde kaldığı bu ortamda Wall Street nasıl para kazanabiliyor? Kısmen, sistem kendi içindeki döngüyle imdada yetişiyor: Pek çok büyük banka, sermaye tabanlarını yeniden inşa etmek üzere piyasaya hisse ve tahvil arz ederken, yatırım bankaları da bu işlemlerden kendi alışıldık paylarını kesiyor. Hem kendi adlarına, hem de müşterilerinin adına alım satım yapıyorlar. Daha bir süre önce, koruma amaçlı fon [hedge fund] sektörünün, tümden ortadan kalkmasa bile radikal bir safra atma rejimine gireceği düşünülmekteydi. Artık tablo böyle değil. Bazı fonlar buharlaşsa da, ayakta kalanlar durumu gayet iyi idare eder gibi görünüyor.

Wall Street, kriz boyunca muazzam ölçekteki siyasi gücünü de göstermekten geri durmadı. 2010 Temmuz'unda, büyük pazarlıkların ardından, sonradan Dodd-Frank adı verilen yasa tasarısının Kongreden geçmesi ve başkan tarafından imzalanmasıyla yeni bir düzenleyici mevzuat çerçevesi oluştu.[20] Dodd-Frank, Wall Street'in iş yapma şeklini belli ölçüde değiştirecekse de, bankacılar en büyük tehlikeleri savuşturdular ve menkul kıymet analistleri, kârların yüzde 10'dan daha az darbe alacağı tahmininde bulunuyorlar. Bankalar sermayelerini artırmak zorunda kalacaklar, ama bu da Basel Komitesinin Uluslararası Ödemeler Bankası aracılığıyla koordine edilen uluslararası çabaları çerçevesinde gerçekleşiyor. Bankalar, ayrıca kendi hesaplarına alım satım yapmaktan alıkoyulacaklar (eski Merkez Bankası başkanlarından Paul Volcker'e ithafen, Volcker kuralı) ve türev ürünlerinden bir kısmını, ayrı sermayeye sahip bağlı şirketler arasında bölüştürecekler. Ancak, düzenleyici kurumlar mevzuatı esas alarak özel kurallar getirmek zorundalar ve bu da hiç şüphesiz, banka lobicilerinin baskın rol oynayacağı bir alan. Bunların yanında, kurallar dört ila beş yıldan önce tam anlamıyla yürürlüğe girmeyecek. Düzenleyici kurumların karman çorman kalabalığı (Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurumu, Vadeli Emtia İşlemleri Komisyonu, Ulusal Para Denetim İdaresi ve daha pek çoğu) büyük ölçüde aynen korunacak olmakla birlikte, daha yakın bir işbirliğine teşvik edilecekler. Bu adımlar, Bush'un Hazine Bakanı Henry Paulson tarafından yapılmak istenenlerden bile daha geri bir noktayı

ifade ediyor. Paulson, görev süresinin sonlarında hazırladığı bir Hazine raporunda, tek bir düzenleyici otoritenin oluşturulmasını önermekteydi. Sigorta sektörüne yönelik düzenlemeler de federal ölçekte değil, eyalet seviyesinde yürütülmeye devam edecek.[21]

Düzenleyici kurumlar büyük, sistemi tehdit eden kuruluşlara, kendi kendilerine iflasa sürüklenmeden önce kilit vurma yetkisine sahip olacak. Ancak, bu tip kararların maliyetini karşılamak üzere bankalara yönelik olarak hazırlanan 19 milyar $'lık vergi tasarısının düşürüldüğü gün, 1930'lardan beri görülmüş en berbat işsizlik dalgasının orta yerinde, Temsilciler Meclisi bir yandan da işsizlik ödeneklerinin genişletilmesine dönük çabaları heba etti. Obama'nın bağımsız ve güçlü bir tüketici mali koruma kurumu oluşturulması teklifi de benzer şekilde düşürüldü. Bunun yerine, tüketicileri açgözlü bankerlerden korumaya heves ettiği hiç görülmemiş Merkez Bankası bünyesinde yeni bir organ yaratılacak.[22]

Hazine Bakanı Timothy Geithner, tasarının Temsilciler Meclisi'nden geçmesinin hemen ardından, iş âlemindeki yaygın kanıyı düzeltmek ve hükümetin kesinlikle şirketlere karşı olmadığını ifade etmek amacıyla Lawrance Kudlow'un televizyon programına katıldı.[23] Bu görüşlerin kamuoyuyla paylaşılması için tercih edilen pencere hayli ilginçti: Reagan hükümetinin bütçe idarecileri arasında yer alan Kudlow, arz yanlısı ekonomi politikalarının militan destekçisi ve tek boyutlu dünya görüşüne sahip, dört başı mamur bir sağcı olmasıyla tanınıyor. Kudlow'u ve programını takip eden CNBC izleyici kitlesine, hükümetin sermaye kazançları ve temettüler üzerindeki elverişli vergi uygulamalarını tehdit eden tasarıları sümen altı edeceği güvencesini veren, "İstihdam yaratma işinin hükümetlere değil ticari işletmelere düştüğü, başkan tarafından bütünüyle anlaşılmaktadır." diye vurgulamayı ihmal etmeyen Geithner de bu tek boyutlu bakışın ricacısıydı. Hükümet, Kudlow'un da şahsen kullanmayı sevdiği ifadeyle, "büyüme yanlısı bir gündeme" sahipti. Ancak, tüm bu hoş görünme çabalarına karşın, sermayenin hükümete ve hükümetin en mütevazı mevzuat çalışmalarına karşı hayli düşmanca tutumu devam ediyor. Şüphesiz, bu tutum, Obama A.Ş.yi şirketlerin gönlünü alma doğrultusunda yeni çabalara itecek; derken bu çabalar da sermayeyi asla tatmin etmeyecek ve böylece bir kısır döngüye girilecek.

Dolayısıyla, finansal sistemi iflastan korumak için harcanan yüz milyarlarca dolarlık kamu kaynakları karşılığında, bankalar krizden büyük ölçüde örselenmeden çıkacak. Wall Street'in lobicilikteki başarısı ve Washington'un üzerine muazzam miktarda para saçabilme olanağı, bunun nedenleri arasında yerini alıyor. Public Citizen[24] tarafından da ortaya koyulduğu gibi, Wall Street 1998 ile 2008 arasında seçim kampanyalarını desteklemek için 5 milyar $ harcadı ve kendi bildiği yoldan gidebilmek amacıyla Kongrenin koridorlarında 3.000 lobici görevlendirdi.[25] Buradaki 5 milyar $ size çok görünebilir, ama Goldman Sachs'ın sadece 2009 için oluşturduğu kâr payı havuzunun üç kat daha fazla olduğunu belirtelim. Wall Street'in çok parası var ve üstelik Kongre de hayli ucuza kapatılabiliyor.

Bununla beraber, daha önce de değindiğim gibi, Wall Street aynı zamanda ekonominin hâkim tepelerini de temsil ediyor ve yöneten sınıfa ait ekonomik gücün meydana getirilip tatbik edilmesinde merkezî mekanizmayı oluşturuyor. Bankerlerce çalınan müzik eşliğinde Washington'un tüm sadakatiyle göbek atmasına şaşanlar, bu durumu kavrayamayanlardır sadece.

VE BİZ; HALKIMIZ

Ne yazık ki tüm sorumluluğu yöneten sınıfın iktidarına atamıyoruz. Kendimize yalan söyleyemeyiz; Amerikan halkının büyük kısmında derinlerde akan muhafazakâr damarı görmezden gelemeyiz. Şubat ayında Gallup şirketinin açıkladığı anket sonuçları, Amerikalıların yarıdan çoğunun, kesin rakamla söylersek yüzde 57'sinin, mevzuatın gereğinden gevşek olması nedeniyle değil, sıkı olması nedeniyle rahatsızlık duyduğunu ortaya koyuyor. Tersini düşünenlerin oranı yüzde 37'de kalıyor. Hükümetin iş dünyasına düzenlemeler getirme konusunda daha girişken davranması gerektiğini savunanlar, yüzde 24'lük oranla halkın dörtte birini bile oluşturmuyor ve hatta yüzde 50'lik orana ulaşan, iki kat daha büyük bir topluluk, devletin bu yönde daha az çaba göstermesini dilemekte.[26] Üstelik bu rakamlar, finansın tekrar tekrar balon olup patladığı, elektriğin günden güne pahalılaştığı, E. coli taşıyan hamburgerlerin yüz binlerce insanı hasta ettiği, havayolu sektörünün, tüm tarihi boyunca kazandığından daha fazlasını kaybettiği, otuz yıllık kuralsızlaşma deneyiminin ardından ortaya çıkıyor.

Elbette farklı eğilimler de var. Piyasa üzerindeki denetimi artırma konusunda nokta atışı sorular yöneltildiğinde, örneğin finans sorulduğunda insanlar daha içten yanıtlar verebiliyorlar. Yine de, anketin genel sonuçları, Amerikan halkının ortak kanılarını ve içgüdülerini önümüze seriyor. Bu genel sonuçlarsa, denetimi artırmaya yönelik nokta atışı girişimlerin bile sağ tarafından kolayca alaşağı edilebilmesine yol açıyor.

Gallup, biraz daha umut verici notlarından birinde, Amerikalıların yüzde 36'sının kafasında olumlu bir sosyalizm resminin bulunduğunu belirtiyor.[27] Gelgelelim, yüzde 95'lik kesim küçük işletmelere, yüzde 86 hür teşebbüse, yüzde 64 kapitalizme ve yüzde 49 da büyük şirketlere sempati beslemekte bir yandan. Fox News kanalı Obama'ya sosyalist etiketini her yapıştırdığında, Demokratlar arasında kolektivizm algısı daha yüksek bir noktaya taşınıyor olabilir. Ne yazık ki, bugünlerde halkın düşüncesinde sosyalizmle eşanlamlı sayılan statükonun perçinlenmesi için yığınla paranın Wall Street'e akıtılması anlamına geliyor bu. Belki de öyle değildir. Nihayetinde, anket Amerikan solunun büsbütün umutsuz olmaması gerektiğini de gösteriyor.

Durgunluk, en azından resmî tanımı itibarıyla, muhtemelen 2009 ortalarında sona erdi ve ekonomi o günlerden bu yana istikrar kazanmakta. Ancak toparlanma zayıf olacak, düşe kalka ilerleyecek gibi görünüyor ve durgunluk döneminde buharlaşan 8,4 milyon kişilik istihdamın yerine koyulması beş yıl ve hatta daha uzun zaman alabilir. Gerçekten de ABD'nin uzun dönem işsizlik tablosu dikkat çekecek kadar kötü. Modern tarihteki en zayıf istihdam genişlemesini, 1930'lardan sonra görülmüş en kötü durgunluk takip edince, 2010 Haziran'ındaki toplam istihdam ile 2001'deki zirve arasında 2 milyon kişilik bir fark oluştu. İstihdam artışında 2010'un ikinci yarısında gözlenen beklenmedik hızlanma bir kenara bırakılırsa, 21'inci asrın ilk onda birlik dilimi, kesin istatistiklerin tutulmaya başlandığı 1900'den beri istihdamın daraldığı ilk on yıllık dönem oldu. Bu tablo karşısında, büyük bölümü hızırı karşılar gibi krizi karşılayan, krizin gözlerdeki perdeleri indireceğini ve halkın sosyalizmle kucaklaşmasına ortam yaratacağını sanan radikal sol, ABD'de siyasal bakımdan en ufak mesafe kat edemedi. Aslında, ülkede şimdiye kadar kendini hissettiren radikal siyasi enerji çoğunlukla sağdan geliyor. Üstelik bu alışılmadık bir şey de değil. Ekonomik sıkıntılar Avrupa'da genellikle solun değil, yelpazenin en sağındaki partilerin oylarını yükseltmiştir.[28] ABD'de Tea Party'nin[29] yükselişi, 1990'ların başlarında milis hareketinin[30] ve Ross Perot'un[31] kaydettiği yükselişi anımsatıyor. 1970'lerin stagflasyon krizi sonrasında Ronald Reagan'ın iş başına geldiğini hatırlatmaya gerek var mı?

Belki, durağanlık yılları, siyasi manzaraya sol için daha elverişli görünümler de ekleyebilir. Ancak, finans krizinin patlak vermesinden üç yıl sonra kaleme alınan bu yazı hazırlanırken, Wall Street gücünü daha da pekiştirmişe benziyor. Tarihte beklenmedik gelişmeler de hep yaşanmış olmakla birlikte, şu an için akla bu tip şeyler getirmek hayli güç.

Fırsat Kaçtı:

Britanya'da Aldatmaca,

Seçkinler Siyaseti

ve Finansal Reform

Julie Froud, Michael Moran,

Adriana Nilsson ve Karel Williams

İngiltere'nin 1914 öncesinden bu yana gördüğü en büyük bankacılık krizi, ancak saman alevine benzer demokratik olanaklar yaratabildi; hem de City of London'a[1] ait önemli mali çıkarlar üzerindeki tehdidin gerek yürütme gerekse Parlamentodaki seçilmiş politikacılar tarafından açıkça görülebildiği, geniş halk güçlerinin finans seçkinlerine ciddi itirazlar yönelttiği bir ortamda. Şu ana kadar ortaya çıkan sonuçlar, bu fırsatın bütünüyle tepildiğini gösteriyor. Bu kadar ciddi bir krize devletin eşi görülmemiş kurtarma planları ve başka müdahalelerle yanıt vermesi sonucunda her türlü bulanıklığın bir çırpıda dağılması gerekirken, krizin sunduğu radikal değişim fırsatı ile sonunda elimizde kalan ürkek reformlar arasında bu kadar büyük bir uçurumun ortaya çıkması hayret verici. Kriz, kapitalizmin büyüme, düşük enflasyon ve düşük işsizliği bir arada sürdürebilmenin yolunu nasıl keşfettiğini anlatmak için Bernanke ve benzerlerinin sarıldığı "Büyük Ilımlılık" masalını, başka yerlerde olduğu gibi Britanya'da da itibarsızlaştırdı. Geçmişe bakıldığında, bu "Ilımlılığın" kredilere dayanan, gölge bankacılık tarafından şişirilen, finansal yeniliklerin faydalarına dair başka bir masal ile kamufle edilen bir varlık fiyatları balonu şeklinde meydana geldiği anlaşıldı.[2] Bu keşif, finansın konjonktür hareketlerini şiddetlendiren, istikrar bozucu bir etkinlik mi olduğu yönündeki soruları derhal gündeme getirdi ve İngiltere'de finansın sürdürülebilir maddi dönüşüm zincirlerini desteklemek yerine bir suni işlem ekonomisini beslediğini öne süren radikal eleştiriye kapı araladı.[3]

Hatta Britanya'da krizin ilk evresi (2007'de Northern Rock'un dara düşmesiyle, 2008 güzünde başlayan Lehman sonrası sistemik kriz arasındaki dönem) bütünüyle bulanıklıkları gideren bir süreç oldu. Finans sektörünün önümüze koyduğu mazeretler, teknokratların sunduğu uzmanlık bilgileri ve siyasetçilerin varsayımları beklenmedik olaylar karşısında sınanmakta ve kusurlarını, eksikliklerini açığa vurmaktaydı. 2007-08 banka kurtarma operasyonları, bankacılık zararlarının topluma bölüştürülmesi ve İngiliz vergi mükelleflerinin 1.000 milyar £'e varan, belki daha da yukarı çıkan (şarta bağlı borçları dâhil eder ve parasal genişlemeyi hariç tutarsak) bir maliyetle karşılaşması anlamına geliyordu.[4] Karşılığında halkın eline geçen şeyler ise pek küçüktü. Kısa süreli demokratik olanakların yarattığı

tehdit, piyasaya duyarlı "esnek" denetimin öneminden, finansın taşıdığı toplamsal değerden bahseden, kriz öncesine ait eski söylemin yeniden ısıtılmasıyla karşılandı. Bankacılık sisteminin kısmen devletleştirilmesi gibi müdahaleleri etkisiz kılmak amacıyla, hissedarlık getirisi gibi bildik kalıplar devreye sokuldu. Kamu mülkiyeti, bu yazımızda göstereceğimiz gibi, özel sektörün ihtiyaçları doğrultusunda uygulanan bir geçici düzenleme şeklinde tanımlanıyordu.

Tüm bunlar bir yandan bankacılığa ilişkin sorun ve çözümlerin toplumsal tanımlarını daraltırken, bir yandan da başarısızlığa uğramış tutum ve yapıların aslında temel bankacılık modelleri içinde ne kadar yerleşik olduğuna dair tartışmaları kapattı ya da söndürdü. Başarısız finansal yapılar aslında tam anlamıyla bir "sistem" değil, derme çatma bir araya getirilmiş uzun, kırılgan zincirler topluluğuydu. Para kazanma halkalarında son derece zekice işleyen bu zincirler, konjonktürle birlikte kaçınılmaz biçimde değişecek değerler ya da hareket tarzlarına bağlı oldukları uzun hatlarda aptallaşıyordu.[5] Bu zincirlerin getirdiği tesadüfi ve öngörülemeyen sonuç, başarısızlığa uğrama konusunda birbiriyle had safhada iç içe geçmiş bulunan ve kurtarma paketlerinin maliyetini vergi mükelleflerinin sırtına yükleyebilen piyasalar ile bankalar için felaket düzeyinde bir likidite ve ödeme gücü sorunu oldu. Yatırım bankacılığı alanındaki zincirler grubu, toptan bankacılık sistemini hissedarlar ile tepe yöneticiler arasında cazip bir ortaklığa dönüştüren "oransal ücret"[6] uygulamasına dayalı iş modeli eliyle bir ağ oluşturma yönünde teşvik edildi. Bu "oransal ücret" ittifakı altında, yatırım bankalarının tepe yöneticileri hem cironun belli bir oranını alıyor, hem de türev ürünlere yönelik finansal yenilikler sayesinde, işlemleri diğer sektörlerde mümkün olamayacak biçimde üst üste bindirerek bu ciroyu istedikleri gibi yükseltebiliyorlardı.

Ancak, bu tür bir bakış açısına sahip olmayan teknokratlar ve üst tabaka siyasetçiler, gerekli müdahale noktalarını bulma ya da krizi anlaşılabilir, siyasi açıdan hayata geçirilebilir bir reform hareketine dönüştürme basiretini sergileyemediler. Bunun yerine, ilerleyen sayfalarda göstereceğimiz üzere, eskiden kalma çeşitli sistem ve ekonomi masallarının yeniden ısıtılmasıyla, reforma set çekecek bir kafa karışıklığı yaratıldı. Şimdiye kadar elde edilen sonuç, solun ve radikal güçlerin marjinalleştirilmesi (ya da son yirmi beş yılda yerinde sayması) oldu. Anlattığımız bu arka fon karşısında, yazımızın birbiriyle bağlantılı iki

amacı var. Birinci olarak, 2007-08 krizine neden olan finans sektörünün demokratik denetime ve reformlara tabi kılınmasının önündeki siyasi engelleri inceleyeceğiz. Bu finans krizinin, bankaları kurtarmaya ve piyasaları desteklemeye dönük olağanüstü müdahaleler sonucunda, 2010-2011 itibarıyla ülkeler için bir mali krize ve Avro Bölgesi için de bir ülke borcu krizine dönüştüğünü unutmayalım. İkinci olarak, yine bu bağlamda, kullanılan dilin dünyayı nasıl biçimlendirdiğini, şimdilerde "edimsellik" adı verilen kavram üzerinden inceleyerek, "ideoloji"nin sosyo-politik süreçteki rolünü ele alacağız. Ayrıca, bu yeni çözümleme türünün, reformun önündeki siyasi engeller hakkında yeni bakış açıları meydana getirmek üzere nasıl geliştirilebileceğini ve kurumsal çözümlemenin daha yerleşik türleriyle nasıl birleştirilebileceğini göstereceğiz.

Sonunda, sisteme ve ekonomiye dair masalların, düzenleyici mevzuat tartışmalarını sümen altı edecek, statükoya muhafızlık yapacak şekilde tartışmayı ve katılımı daralttığı Britanya'da, reformları zihin bulanıklığı sayesinde suya düşürmek için seçkinler erkinin nasıl bir siyasi yol izlediği konusunda bir sava ulaşacağız. Söz konusu kafa bulandırma operasyonları, reformlardan beklenen sonuçların hep açık uçlu ve belirsiz kalabilmesini sağlamak amacıyla, daima kırılgan ve tartışmalı söylemlerin devreye sokulması yoluyla yürütülüyor. Biz, zihin bulandırma kavramını tamamen klasik anlamda kullanıyor ve toplumsal süreçlerin nasıl yürütüldüğü hakkında mantıksız olduğu ileri sürülemeyecek masallar anlatan, ama sonunda gerek söylemedikleri, gerek barındırdığı boşluklar, gerekse içerdiği çelişkiler yoluyla ekonomik çıkarlara hizmet eden yönetim ve piyasa söylemlerinin ayrıntılara gömülerek karmaşıklaştırılmasını ifade ediyoruz. Deneysel malzememizi Britanya'dan ve çoğunlukla krize gösterilen tepkinin ilk evresinden derledik. Bu dönemin düş kırıklığı içinde sona erişine işaret edecek şekilde 2009 Temmuz'unda hükümet tarafından yayınlanan Beyaz Rapor, bankacılık ve finansta önemli reformlardan geri durmasıyla öne çıkmaktaydı. Aşağıda ayrıca, 2010 Bankacılık Kanunu'nun ürkek ve sınırlı reformlarıyla sonuçlanan Beyaz Rapor'un, öte yandan tartışmayı bütünüyle kapatmayı başaramadığını, aksine, muhalif seçkin teknokratların öncülüğünde yeni ve halen devam eden bir reform mücadelesinin başladığını göreceğiz.

İlerleyen satırlarda yer alan düşünceleri, Britanya'dan derlenmiş kanıtlar eşliğinde ortaya atacağız. Bu çerçevede, amacımız buraya ait özgüllüklerin

bir çözümlemesini sunmak olsa da, ele aldığımız konular başka boyutlara ulaşıyor (ulusal ve uluslar-üstü). Reagan ve Thatcher'dan itibaren sözlerin önemini artırdığı günümüz kapitalist düzeninde seçkinler erkinin başvurduğu mekanizmalara dair kapsamlı soru işaretleri uyandırabilmeyi, aynı zamanda, finansın daha demokratik bir reforma tabi kılınmasını sağlama yolunda dilin gücüne nasıl karşı durulabileceğine dair akıl yürütmelere takviye güç sunabilmeyi hedefliyoruz.

KAÇAN FIRSATIN BİLMECESİ

Finansın zincirler ağı ve bankacılığın iş yapma biçimlerinin herhangi bir reforma tabi tutulmadan varlığını sürdürebilmiş olmasını neden şaşkınlıkla karşılayalım ve bilmece olarak algılayalım? Krizler, yapıları gereği bir tehdit ortaya koysa ve düzeni aksatsa da, nasıl çözüldükleri genellikle krizden önce egemen olan güç dengelerine bağlıdır ve genellikle de statükonun restorasyonu doğrultusunda gelişir. Kriz sırasında ve sonrasında solun ve radikal güçlerin marjinalleşmesi, sonraki bölümde inceleyeceğimiz, iyice yerleşmiş bir tarihsel eğilimin devamı niteliğinde zaten. Otuz yıldır geri çekilmekte olan, dağınıklık içindeki bir emek hareketinin, kriz anında sonuçları belirleyici bir güç şeklinde ortaya çıkması pek mümkün değildi. Öte yandan, kapitalist demokrasiye gücünü veren şeylerden biri, siyasi bakımdan kendiyle yüzleşmeye alan tanıması sayesinde, örgütlü emekten baskı gelsin ya da gelmesin bir reform kapasitesine sahip olmasıdır: Piyasanın tökezlemeleri kamuoyunun önünde irdelenir ve kanıtlar ile değerler ışığında reformlar yürürlüğe koyulur. Yazımızın sonlarına doğru göstereceğimiz gibi, İngiltere Merkez Bankası ve Finansal Hizmetler İdaresi gibi düzenleyici kurumlar bünyesindeki seçkin teknokratlar, kaçırdıkları reform inisiyatifini tekrar ele geçirebilme çabası içinde, bu tip sağlam sorgulamaları ancak gecikmeli olarak ortaya koyabildiler. Krizin hemen sonrasındaki dönemde ise, tüm partilerden merkez siyasetçiler (ve her türden sendikacılar), inanılır bir reform programı yürütmek yerine, şu ya da bu bankacıyı günah keçisi olarak gösterme seçeneğine hevesle sarıldılar.

Krizin hemen sonrasında sistemin kendiyle yüzleşme yeteneğini neden bu kadar az devreye sokabildiği bilmecesi, daha temel bir paradoksla bağlantılı olmalı. Reagan ve Thatcher'dan bu yana sosyal bilimciler, burjuvazinin yanlış yönlendirme kaynağı haline gelen ideoloji hakkında konuşmamayı giderek artan ölçüde tercih etmekteyken, kapitalizm ise, kapitalist iktidarın demokratik itiraz karşısındaki gücünü büyük ölçüde artıran bulandırma faaliyetlerine gömüldü. "Masal anlatmak", ekonominin seçkinleri elinde özel önem kazanan bir silaha dönüştü. Noel Coward'ın Private Lives oyununda "ucuz müzik"in etkisini kutsaması gibi, siyasetin ve ticaretin seçkinleri de sosyal hayatta ucuz masalların gücünü keşfetti. Bu, hatırı sayılır bir güç, çünkü söz konusu masallar söylemsel boyutları kadar,

edimsel boyutlarıyla da öne çıkmakta: İleride göreceğimiz gibi, yeni ekonomi masalları, eski sistem masalları gibi, eski ve yeni kurumlar ile düzenleyici mevzuat rejimlerinin tasarlanması ve yeniden tasarlanması için şablonlar temin ediyor.

Edimsellik konusu, son dönemde Donald Mackenzie gibi bilim ve teknoloji çalışmaları alanından gelme yazarlar tarafından da örnek durum çalışmaları üzerinden ele alınmakta.[7] Ancak, bu tip yaklaşımların vardığı tipik sonuç, dar bir odaklanma açısı sunan, teknik ayrıntılarda boğulan tarihsel örnek durum çalışmaları oluyor ve finansal yenilikler ile krizin geniş ölçekli dinamikleri hakkında ancak pek zayıf bir yol göstericilik niteliği taşıyor. Daha özel anlamda söylersek, bilim ve teknoloji kökenli yaklaşımlar, Black ve Scholes'un ekonomi piyasalarına ilişkin cebirsel finans kuramı benzeri, resmî bilginin edimselliğine yönelik dar açılı bir uğraşı teşvik ediyor ve ayrıca siyasi bağlam içindeki gayriresmî masalları gözden kaçırıyor. Seçkinler erkini pekiştirecek şekilde siyasi gündemi daraltan "sümen altı etme" çabasının bir parçası olduklarından, bu tür gayriresmî masallar da önemli. Bencil, rant avcısı özel çıkarların, hissiz, umursamaz bir halk yaratma pahasına genellikle kazanan taraf olduğunu varsayan "kamu tercihi" kuramınca ortaya koyulan kaçınılmaz esaret fikrini açıkça reddediyoruz. Sümen altı etme çabalarını çözümleyenler olarak, kesin sonuçları bulunmayan, daha karmaşık ve kültürel temelli bir dünyanın var olduğunu düşünmekteyiz. Bu dünyada masallar siyasi eylemi ve eylemsizliği güdülemek üzere kullanılırken, sık sık farklı söylemlerin rekabete girdiğini ve masalların dışında kalan pek çok öğenin bulunduğunu görüyoruz. Dolayısıyla, sümen altı edilme kaçınılmaz ve daimi bir sonuç değil, bir tür geçici özel durumdur. Bu açıdan bakıldığında, normal kapitalist siyaset, edimselliğin sınırlarını zorlamak üzere rakibinin söylemini engellemek ve böylece eylemi ya da eylemsizliği güvence altına almak şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda, hayatın farklı alanlarında farklı gündemlerin ortaya çıktığı bir dünyada, masalların yayılışında sınırları belirleyecek mekânı ve görev bölüşümü temin eden kurumlar da önemli hale geliyor. Bu dünyada, nerede duruyorsanız, ayağa kalktığınız yer de orası olacaktır.

Masallar, 1918 dolaylarında Britanya'da biçimsel kitle demokrasinin doğuşundan beri seçkinler erkinin önemli bir aygıtı olagelmiş. Kurumlarımızın hassas işlerliğine zarar verecek tek şeyin, çoğunlukçu

demokratik güçlerinin tecavüze uğraması olacağını ima ederek seçkinleri sorumluluktan kurtaranlar ve benzeri eşit egemenlik masalları konusunda ulu bir gelenek var ortada.[8] 1979'dan sonra yaşanan siyasi gelişmeler, iş dünyasına ilişkin masallara ekonomi alanında yeni bir ivme kazandırdı. Thatcher idaresinde Britanya tipi korporatizmin tasfiyesi, bir yanda örgütlü emeği mevzi dışına itmiş olsa da, öte yanda örgütlü sermayeyi ve klasik ticari birlikleri de tehdit ediyor, çünkü yaratılan bu dünyada elverişli düzenlemeler ve vergi rejimlerinin ortaya çıkması için, Muhafazakârlar veya Yeni İşçi Partisi'nin piyasalar lehine kenara çekilmesi tek başına yeterli gelmiyordu. Özellikle finans ve ilaç alanlarında faaliyet yürüten büyük şirketler, her bir firmanın kendi başına yürüteceği "kendi işini kendin gör" tipi lobicilik harcamalarını artırdı.[9] Kendi faaliyetlerinin toplumsal değeri hakkındaki masallarla şirketlerden yana yasal düzenlemeleri meşru gösterme yolunda yeterince başarı sağlayamayan tekil firmaların bu çabaları, şirketler arasında gevşek bölüşüm ittifakları örgütlenerek desteklendi. Buradaki toplumsal değer, siyaset sınıfının istihdam, vergi gelirleri, daha yeşil veya daha bilgi tabanlı bir ekonomi gibi her türlü isteğine iş dünyasının yaptığı katkı şeklinde tanımlanmaktaydı.[10]

Özel sermayenin daha iyi bir mülkiyet biçimi sunduğuna, ya da büyük finans sektörünün sunduğu toplumsal değere ilişkin yeni ekonomik aldatmacalarda, tıpkı eskinin eşit egemenlik aldatmacalarında olduğu gibi, sistemin seçkin mensuplarının tasarlanmış veya bilinçli yönlendirmelerinin payı pek küçüktür. Yeni finans seçkinlerinin önemini teslim etmekle birlikte,[11] bu seçkinlerin bir plütokrasi yürütme komitesi oluşturduğu, Davos'un sanayi alanında izleyeceği çizgiyi belirlemek üzere Goldman Sachs'ın toplantı odasında bir araya geldiği türünden şeyler düşünmüyoruz. Ucuz masallar, sermaye seçkinlerinin, fazlaca gelecek tasarımına ve hatta çok sayıda halka ilişkiler görevlisi ya da lobicinin emeğine ihtiyaç bırakmayan gevşek ittifaklar hâlinde iş görmesine olanak tanımakta. Masallarla kurdukları iş ilişkisi, kolay etkilenen ve unutkan bir hedef kitle arayışı bakımından, ayrıca aynı mesajın sonu gelmez tekrarlara ve basit güncellemelere tabi tutulması açısından, daha çok kitlesel televizyon reklamcılığına benziyor.[12] Basit masallar siyasi anlaşılırlık ve kabul temin etme umuduyla meseleleri basitleştirme yolunda kanıtların sadece seçilen bölümleri ve kesin kimlik teşhisleri üzerinden işlediği için, tüm bu süreç rutine bindirilebilme özelliğine sahip. Yine de, daha sağlam kanıtlara dayalı

alternatif bir söylem ortaya koyma konusunda zorluk çekmeyen uyanık muhalifler eliyle şirket masallarının çoğunu çözüp dağıtmak mümkün. Bir aldatmaca aracı olarak kullanılan şirket masalları, kurcalanmaya ve genellikle de saldırıya oldukça açık bir yapı sergilemekte. Büyük ilaç şirketlerinin yenilik ve AR-GE masallarına STÖ'ler tarafından yöneltilen başarılı saldırılarda bunu görebiliyoruz.[13]

KRİZİN ÖNCESİ

Finans, 1980'lerin sonlarından itibaren, gündemin sanayi liderleri, aynı saftaki teknokratlar ve destekçi siyaset seçkinleri eliyle oluşturulduğu yüksek siyasete ait bir alana dönüştü. Wright Mills tarafından "güdülemenin söz dağarcığı" olarak tanımlanan şeyin seçkinler ekonomisi ve siyaset için iki aldatmaca yoluyla temin edildiği süreçte, bir yandan halkın siyasete katılımı daralırken, bir yandan da entelektüel tartışmaların çerçevesi küçüldü. Birinci aldatmaca, finans piyasalarına kendi ipini kendi tutma iznini vererek belli bir mevzuat düzeninin meşrulaştırılmasına yardımcı olan, piyasaların öz-denetimi sağlamasına dayanan, kökü eskilere uzanan "bırakınız yapsınlar" düşüncesinin güncel bir türü şeklinde ortaya çıktı. İkinci aldatmaca, finansın iktisadi yapı içerisinde sunduğu toplumsal ve ekonomik değere dair daha yeni bir masaldı. Bu masal, finans piyasalarının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmiş bir ekonomi düzeni ve gevşek mevzuat rejiminin önemini vurgulayarak, finansın siyasi bakımdan güçlendirilmesine hizmet etti.

"Gevşek mevzuat"a ilişkin birinci aldatmaca, çerçevesi Britanya'nın tarihsel gelişimine ait özgüllükler tarafından çizilen bir tür hortlama sayılmalı. City of London, Britanya iş dünyasının en eski ve en fazla öne çıkan kesimi konumunda. Belli başlı kent borsaları ve kurumların (İngiltere Merkez Bankası, menkul kıymetler borsası ve sigorta alanında Lloyds) izlerini, 17'inci yüzyıl sonunda, Cain ve Hopkins'in tanımıyla "militarist para devleti"nin ortaya çıkışına kadar sürmek mümkün. Britanya'nın sanayileşmeye görece erken bir dönemde, herhangi bir demokratik veya siyasi gücün gelişimine olanak tanımadan önce adım atması, siyasi bakımdan imtiyazlı, geniş bir ticaret seçkinleri zümresi yarattı. Piyasa düzenlemeleri de, yasalar ve kamu denetiminin bulunmadığı bir ortamda bu zümre eliyle oluşturuldu. Varılan sonuç, öz-denetim ve müşterek denetim doktrinlerinde ifadesini bulacaktı: Devlet eliyle yapılacak her türlü düzenleme, bu düzenlemelere tabi kılınacak şirketlerle müşterek olarak yürütülmeliydi.[14] Bu doktrin, en eski, en fazla kök salmış ticaret seçkinlerinin egemenliği altındaki finans piyasalarına bütünüyle yerleşti. Finansal piyasalardaki öz-denetim doktrini, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Merkez Bankasının hükümet içerisinde City of London'ın sesi

haline gelecek şekilde yeniden örgütlenmesi, ayrıca City of London piyasalarının da baştan düzenlenmesi, esasında kartellere bölünmesi yoluyla yapısal payandaya da kavuşturuldu. Böylece, İngiltere Merkez Bankasının gözetimi altında, piyasalar kendi üyelerini kendileri denetleyebilecekti. Emek hareketinin kabarışı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından biçimsel demokrasinin boy gösterişi, müdahaleci devlet anlayışının yükselişi gibi eşiklerin öncesinde ve sonrasında, City of London düzenleyici mevzuatı, her zaman piyasa aktörleri eliyle uygulanacak, esnek bir denetim aracı olarak tanımlandı.

19'uncu yüzyıl sonlarında, metropolleşmiş İngiltere'de sanayicilik ruhunun gerilemesi, metropolün siyasi, idari ve finansal seçkinlerinin kaynaşması sonucunu doğuracaktı. Sonraki yüzyılın başında Hobson'un bu süreç için Emperyalizm eserinde getirdiği açıklama belleklere kazınmış durumda.[15] Söz konusu süreç içerisinde, finansal mesleklerin üst katmanlara doğru tırmandığı gözlendi. 19'uncu yüzyılın büyük kısmında borsa komisyonculuğu ahlaki açıdan tıpkı bahisçilik gibi az çok karanlık bir dünyanın parçası sayılırken, yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık üniversite mezunları için saygın bir uğraş olarak kabul edilmekteydi. Borsa komisyonculuğunda Eton Koleji mezunlarına ilk olarak 1891 yılında rastlıyoruz.[16] Gerek evlilikler, gerekse şirket birleşmeleri, finansın, aristokrasinin ve siyasetin seçkinleri arasında bağlar oluşturmaktaydı.[17] Finans piyasalarının yirminci yüzyıl boyunca sergilediği, sonunda City of London'ın 1980'lerki "Büyük Patlama"sıyla ve 1990'larda da kurumsal aracıların kendi hesaplarına menkul kıymet alım-satımına [proprietary trading] girişmesiyle taçlanan büyüme, yeni ve daha kalabalık bir finans seçkinleri zümresinin doğuşunu getirdi. Meritokratik köken iddiasındaki bu zümre, ulusal olduğu kadar Avrupalı ve dünyalıydı da. Bu küreselleşmeye karşın, yeni seçkinlerin siyasi temsilcileri, sanayi dönemi sonrasında Britanya seçkinleri arasında inşa edilmiş eski tip ittifakı yeniden biçimlendirmeye giriştiler. Bu yeniden biçimleniş, son krizin ilk evresinde Muhafazakâr muhalefetin lideri konumunda bulunan ve Mayıs 2010'da kurulan koalisyonda başbakanlık koltuğuna oturan David Cameron'da simgesini buldu. Eski bir Eton Koleji mezunu ve bir aristokrat eşi olan Cameron'un aile serveti 30 milyon £'i aşmakta, özgeçmişinde kurumsal halkla ilişkiler görevleri bulunmaktaydı. Panmure Gordon'un büyük ortağı olan babasını, "dördüncü veya beşinci kuşak borsa komisyoncusu" sözüyle

tanımlıyordu. 2007'de muhalefet lideri olarak, "yenilikçi finansal hizmetlerin ... geleceğin önemli sektörleri" haline geleceği yönündeki bütünüyle geleneksel görüşlerin altına imzasını attı.[18]

Öz-denetim aldatmacasının, 1980'ler ve sonrasında küreselleşen piyasalar, finansal yenilikler ve yeni şirket modelleri çağında varlığını sürdürmesi güçtü.[19] Büyük Patlama'ya eşlik edecek şekilde, 1986 tarihli Finansal Hizmetler Kanunu ile bir Menkul Kıymetler ve Yatırım Kurulu etrafında düzenleyici mevzuatın yeniden inşası sağlandı. Bu yeniden inşa işlemi, daha sağlam bir denetim kurmak, ama bir yandan da piyasalara avukatlar, demokratik seçimle gelmiş siyasetçiler gibi "olağan şüpheliler" karşısında dokunulmazlık kazandırmak amacıyla iki boyutlu olarak yürütüldü. Menkul Kıymetler ve Yatırım Kurulu'nun yarı kamusal, yarı özel bir kurum şeklinde yapılandırılmasının ve karmaşık "Öz-Denetimli Kuruluşlar" sisteminin üzerine yerleştirilmesinin, öte yanda bankacılık üzerindeki denetimin Merkez Bankasında kalmasının nedeni buydu.[20] Ne var ki, düzenleyici mevzuatın ardı ardına gelen başarısızlıkları ve hepsinden önemlisi, gevşek mevzuatın 1995'te House of Baring bankasının çöküşünü engelleyememesi ve hatta öngörememesi ile tüm bu düzenlemeler itibar kaybetti.[21] Ardından, 1997'de yeni bir düzenleyici kurum olarak Finansal Hizmetler İdaresinin (FHİ) oluşturulması ve hatırı sayılır biçimsel yetkiyle donatılması, daha resmî, kamu denetiminde bir sisteme doğru ufak da olsa bir adımın atılması anlamına geliyordu. Gelgelelim, tarihsel olarak kök salmış düzenleyici mevzuat ideolojisinin ve ayrıca piyasa çıkarlarının gücü, şimdi biliyoruz ki, yeni kuruma eski ideoloji tarafından boyunduruğun derhal geçirilmesine yol açtı. Böylece, finansal yenilikleri teşvik edeceği ve Londra'nın küresel finans piyasaları arasındaki öncü konumunu güvence altına alacağı inancıyla, FHİ 2007'ye kadar piyasa yanlısı, gevşek bir düzenleyici çizgi izlemeyi sürdürecekti.[22]

Yeni bir düzen istendiyse, eski düzenleyici mevzuat rejiminin hortlatılması için neden bu kadar fazla çaba harcanmış olabilir? Eğer salt Londra'ya rekabet avantajı kazandırmak amaçlandıysa, dünyaya liderlik eden bir finans merkezine sahip olmak neden bu kadar önemliydi? Peki, dar bir tabana sahip metropol seçkinlerinin klasik görüşleri neden bu denli geniş ölçüde kabul gördü? Yanıtlardan biri, uluslararası finans diplomasisinin bürokratik siyasetinde yatmakta. 1980'lere gelindiğinde

aksayan bir imalat sektörüne sahip olan Britanya, askerî ve diplomatik bakımdan gerileyen bir güçtü. Ancak, ülke finansının düzenleyici kurumları, uluslararası düzenleyici kurumların oluşturduğu şebekede, kendi ağırlıklarının üzerinde bir etkiye sahipti. İngiltere Merkez Bankası, örneğin, bankacılık düzenlemeleriyle ilgili önemli Basel komitelerinde, kurucu üyelik de dâhil olmak üzere daima sandalye elde etmekteydi. Benzer şekilde, Londra'nın bir finans merkezi olarak, Britanya ekonomisinin ölçeğini hayli aşan öneme erişmesi de bu düzenleyici kurumlara ağırlıklarının ötesinde bir etki bahşetti. Küresel bir finans merkezini elinde bulundurmak, BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyeliğin veya nükleer caydırıcılığa sahip olmanın uluslararası finansal düzenleme siyasetindeki karşılığı gibiydi.

1980'lerden itibaren, Londra'nın diğer merkezler karşısındaki avantajını güçlendirme hedefini meşrulaştırma yolunda, finansın toplumsal değeri konusunda da yeni bir destekleyici ekonomik açıklama getirildi. Bu açıklamaya bakılırsa, finans altın yumurtlayan tavuktu ve dolayısıyla Londra'daki küresel finans merkez için iyi olan ne varsa, Britanya ekonomisi için de iyiydi. Piyasa yanlısı düzenlemeleri meşru gösteren, sisteme dair eski aldatmacalar, şüpheli de olsa kanıta dayalı bazı temellere sahipti. Zira ABD'deki gibi yasalara ve iki ayrı tarafın karşıtlığına dayalı düzenleyici sistemlerin başarısızlığa yatkın olduğu ileri sürülebilmekteydi. Ekonominin geneli için finansın taşıdığı toplumsal değere dair yeni masal ise salt fanteziden ibaretti. Önemli bir gerçek, 1990'ların başlarından itibaren finansın önderliğinde yaşanan 15 yıllık canlanma döneminde finans sektörü tarafından sağlanan doğrudan istihdamın asla bir milyon kişiyi aşmamış olmasıdır. Finansın yarattığı talep de belki sektör dışında ilaveten beş yüz bin kişiye daha iş temin etmiş olabilir. İstihdam rakamlarının finans sektöründeki üretim ve kâr artışına paralel olarak yükselmediği ortadadır.[23] Sözünü ettiğimiz kâr da, çok büyük ölçüde, 1990'ların ortaları itibarıyla Britanyalı firmaları devralmış olan yabancılara ait yatırım bankaları ile finansal hizmet holdinglerinin ceplerine gitmiştir. City of London, onların gözünde kendi alım-satım sistemlerinin arenalarından sadece biriydi ve çok-uluslu bir işgücü istihdam ediyordu. Sektör, mümkün olduğunda az vergi ödeme amacı üzerine kurulduğundan, City of London'ın vergideki payı daima sınırlı kalmış ve 2002 ile 2007 arasında beş yıllık dönemde

hükümet gelirleri içinde ortalama yüzde 6,5'in biraz üzerindeki payıyla, Britanya imalat sektörünün yarısı düzeyine bile erişememiştir.[24]

Finansın toplumsal değerine dair bu yeni fantastik masal, finans piyasası katılımcıları, düzenleyici kurumlar ve karar vericilerin zihinlerinde 1990'larda güçlü bir yer tuttu. Güçlüydü, çünkü yeni bir lobicilik ve halkla ilişkiler aygıtının ağırlığı ile desteklenmekteydi; metropol seçkinleri arasında var olan ve bu seçkinlerin tarihsel kökenlerinde payı bulunan eski bir ittifak siyasetini yeniden harekete zorluyordu. Finansın toplumsal değerine dair anlatım bu denli etkiliydi, çünkü finansal yeniliklerin getireceği faydalar konusunda farklı seçkinler gruplarının sahip olduğu çıkarları (piyasalarda, ana yürütme organlarında ve düzenleyici kurumlarda) aynı safta birleştirmeye hizmet ediyordu. Ayrıca, Thatcher'ın gövde gösterisi yıllarında bir kez daha dümene geçen, gerek eski gerek yeni metropol seçkinleri arasında tarihsel olarak kök salmış işbirliği kültürüyle uyum içindeydi. Thatcher'ın devlet üzerinde kurduğu hâkimiyet, sadece metropolleşmiş güneydoğuda, yani Hobson'ın neredeyse bir asır önce unutulmaz çizgilerle çizdiği İngiltere'de yoğunlaşan, çoğunluğu teşkil etmeyen oylarla bir partinin iktidara gelmesine olanak tanıyan seçim sistemine dayanmaktaydı.

Buradaki aldatmaca, Thatcher sonrası uzlaşma ortamının bir parçası konumundaki şirket ve ücretler retoriğine uyum sağladığı için de daha esaslı bir ikna gücene sahipti. İşçi Partisi'nin 1997'de iktidara gelişi sonrasındaki on yıllık dönemde devreye sokulan düzenleyici mevzuat söylemi, gevşek mevzuata ilişkin yeni dilin içine oturtuldu. Yeni hükümet, City of London'ı hem vergi açısından bir sağmal inek olarak görüyor, hem de Britanya ekonomisi için bir büyüme, istihdam yaratma ve finansal yenilik motoru olarak değerlendiriyordu. City bir yandan da yırtıcı rekabetin hüküm sürdüğü uluslararası arenada faaliyet yürüten bir yapı olarak resmedilmekte, kendisi de bu resmin çizilmesine katkıda bulunmaktaydı. Bu resme göre, piyasa yanlısı mevzuatı en etkin biçimde kovalayan finans merkezi hangisiyse, rekabette avantajı da o kazanmaktaydı.

1997 sonrasında, rekabet gücü hakkındaki yeni bir tür neoliberal retorik ile City'nin tabi tutulacağı düzenlemelere dair, yine City tarafından ortaya atılan tarihsel bahanelerin birleştirilmesi şeklinde kendini gösteren bu

hortlağa Yeni İşçi Partisi neden uysalca boyun eğdi? Neden tüm bunlara razı oldu? City of London'ın düzenleyici mevzuatlara dair uzun geçmişine ve Muhafazakârların hüküm sürdüğü yıllarda İşçi Partisi'nin yüz yüze geldiği taktiksel sorunlara bir arada baktığımızda, yanıtın bir kısmına ulaşabiliriz. Kitlesel üyeliği esas alan, sınıf temelli siyasi partilerin yaşadığı gerileme, merkezdeki kararsız oyların seçim başarısında kilit rol oynadığını gören küçük bir kliğin İşçi Partisi'ni ele geçirmesine neden olacak kapıyı araladı ve sonuçta da arka arkaya üç seçim zaferi elde edildi. Yeni İşçi Partisi'nin kare ası (Blair, Brown, Campbell ve Mandelson), egosu aşırı şişmiş bir rock grubunu fazlasıyla anımsatacak şekilde başarıya ulaştı ve sonrasında başarısızlığa yuvarlandı. Bu ego nedeniyle, orijinalliklerinin kendilerini farklı kıldığı inancına kapıldılar. Oysa tuhaftır ki, Thatcher'ın da yine işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi, gelir ve kurumlar vergisinin düşürülmesi yoluyla ekonomik dönüşümün sağlanması konusunda öne çıktığının farkındaydılar.

Siyaset cephesine bakıldığında, Yeni İşçi Partisi sendikalarla arasına mesafe koydu ve dolayısıyla mali açıdan City kökenli bağışçılara bağımlı ve onlarla içli dışlı hale geldi. Murdoch tipi siyaseti benimsemeye başlamış City, seçimler sonrasında destek görme umuduyla artık merkez sağı değil, kazanacak tarafı destekliyordu. Ekonomi cephesinde ise, 1970'lerin ekonomik krizi karşısında Thatcher döneminde temelleri atılan, aslında Britanya özel sektörünün istihdam yaratma yeteneğine en ufak katkıda bulunmayan ekonomi yönetiminin başarılı olduğunu hiç sorgulamadan kabul ettiler (belki de aksi mümkün değildi). Bu sorgulamaya girişmek yerine, Merkez Bankasının bağımsızlaştırılması gibi siyasi altyapı değişikliklerine yöneldiler ve yapılan değişiklikler sayesinde "yükselme ve çakılma" döngülerinin artık sona bulduğunu söyleyerek övünüp durdular. Dolayısıyla İşçi Partisi, kafası karışmış bir halde, on beş yıllık canlanma döneminin parsasını toplama çabasındaydı. Gerçekte, bu canlanma yükselen konut fiyatlarından sermaye elde edilmesiyle ve 1997 ile 2007 arasında yaratılan istihdamın yarısından daha büyük kısmının hak sahibi konumundaki kamu harcamalarıyla sürdürülmüştü.[25] Ekonominin imalat zemininde devam eden daralma ise, bilgiye ve yaratıcı sektörlere doğru yaşanan paradigma değişimi, ayrıca City'nin finansal hizmetler sektöründeki konumunun pekişmesi sayesinde durumun telafi edileceği varsayımıyla geçiştirilmekteydi.

Çağın duygularına yönelik müzik yaparak başarıya ulaşmış rock grupları gibi, zaman değiştiğinde Yeni İşçi Partisi'nin de gülünç bir demodeliğe bürünmesi kaçınılmazdı. Öte yandan, Yeni İşçi Partisi'nin sorunu tarzdan ve kadrodan daha derin bir yerdeydi. Finansal kriz, ekonomik çözümleme ve çare üretme konusundaki temel yetersizliklerini olduğu gibi gün yüzüne çıkardı. Gordon Brown'ın 2010 Mayıs'ında parti liderliğinden ayrılması sonrasında, adaylardan hiçbirinin bankacılık reformları konusunda ciddi politikalara sahip olmadığını, girişimciliği teşvik etmeye dönük otuz yıllık deneyime krizin nokta koyduğu bir ortamda, ekonomik açıdan bir sonraki adımın ne olacağına dair herhangi bir fikir ortaya koymadığını gördük.

ŞİRKETLER CEPHESİNDE YENİ BİR ŞEY YOK

Aldatıcı masalların gücü, Lehman Brothers'ın 2008 Eylül'ündeki düşüşü ile 2009 yazı arasındaki bir yıllık dönemde bütünüyle gözler önüne serildi. Halk bankacılara karşı güçlü bir husumet beslediği halde, bankacılık reformlarına yönelik ivme saptırılabildi ve boşa çıkartılabildi. Elde edilen geçici sonuç, Britanya hükümetinin finansal reform için Temmuz 2009'da yayınladığı, son derece kısıtlı iyileşmeler vaat eden Beyaz Rapor ve Nisan 2010'da yürürlüğe konulan, raporun ürkek içeriğini neredeyse tamamen hayata geçiren Bankacılık Kanunu oldu.[26] Finans seçkinleri ve diğer müttefik seçkinlerin safları sıklaştırarak ve eski masalları ısıtıp tekrar sofraya koyarak 2008-08 travmasını ne kadar çabuk atlattıklarını düşündüğümüzde, bu gelişmeler daha anlaşılır bir hal alacaktır. Kamulaştırılan bankalarda işlerin alışıldık biçimde yürümesini sağlamak üzere, sisteme dair eski aldatmacalar ve "hissedarlık getirisi" masalı[27] hep birlikte sandıktan çıkartıldı. Diğer tarafta, "ayakta kalamayacak kadar büyük" bankaların parçalara ayrılması gibi radikal yapısal reform taleplerinin saptırılması için, finansın toplumsal değerine dair görece yeni bir masalın hemen devreye sokulması da ihmal edilmedi.

Bankacılık sistemini payandalama amaçlı olağanüstü devlet müdahalesi, Northern Rock ve Royal Bank of Scotland gibi bankaların hiç yoktan iyi sayılabilecek devletleştirilmesi ve kamu mülkiyetine geçmesiyle sonuçlandı. Devlet, Lloyds kuruluşunda da önemli bir azınlık hissesinin sahibi haline geldi. Kamu mülkiyeti, elbette kendi başına demokratik denetim anlamına gelmiyor, ama seçkinler erki açısından bir demokratik tehdit anlamı taşıyordu. Bankacılık sisteminin büyük bir bölümü artık devlete aitti ve dolayısıyla en azından ilke olarak, seçilmiş siyasetçiler her an bu bankaların ne yaptığını sorabilir, kredi verme veya ödemeler konusunda daha farklı bir yol izlemeleri talimatını verebilirlerdi. Bu noktada, seçkinler arasındaki kaynaşma ve birliktelik önem kazandı. Demokrasi tehdidi, bürokrat John Kingman (ki daha sonra Rotschild için çalışmak üzere görevden ayrılacaktır) ve İşçi Partisi tarafından Hazineden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanan eski fon yöneticisi Paul Myners gibi Hazine bünyesindeki kimi kilit adamlar eliyle bertaraf edildi. Bu yönde oluşturulan kurumsal yapı ise, devletin bankalardaki çoğunluk ve azınlık

hisselerini yönetecek Birleşik Krallık Finansal Yatırımlar (BKFY) adlı yeni holding oldu. Kurumda, yönetim kurulu başkanlıkları verilen City asilzadeleri ile icra başkanı Kingman el ele çalışacaklardı.

Safları sıklaştıran seçkinlerin sergilediği toplumsal savunma biçimi, anti demokratik uygulamaları harekete geçirecek gerekçelendirmelere ihtiyaç duymaktaydı. Bu doğrultuda, eski sistem masalını, hissedarlık getirisine dair yeni söz sanatlarıyla birleştirdiler. Kingman, BKFY'nin hükümet ile "mesafeli denetim" ilişkisi içinde yönetildiğini ısrarla tekrarlayıp durdu.[28] Böylece yeni kurumun, devlet organlarıyla Britanya demokratik devletinin oluşturduğu köklü kurumsal yapıdan ayrı düşünülmesi sağlanmış oluyordu. Zira Flinders'in çalışmasında, geçtiğimiz günlerde gördüğümüz üzere, "mesafeli" ilişki doktrini, Britanya'da sistem retoriğinin merkezî unsurlarından biri olarak, verilmiş görevleri bulunan kurumların çalışmalarını, demokratik devletin hesap sorma baskılarından yalıtan bir kilit aygıt konumunda.[29]

Bu çabalar, hissedarlık getirisine dair göndermelerin devreye sokulması ile desteklendi. Yurttaşlar/vergi mükellefleri, batan bankaların birer hissedarı olarak yorumlanıyordu. Bankalar, hissedarlara sunulan değerin en üst düzeye çıkarılmasını sağlayacak biçimde yönetilmeli ve sonra da satılmalıydı. BKFY'nin Mart 2009 tarihli Çerçeve Belgesi, "hissedar konumunda bulunan vergi mükellefleri için getiri yaratma ve koruma amacının her şeyin üzerinde olduğu"nu ısrarla vurguluyordu.[30] BKFY, yöntemli çözümlemelerden uzak bu belge ile devlete ait bankaların yönetimleriyle kurduğu ilişkileri bildik özel sektör yatırım hedeflerinin boyunduruğuna sokan, bağlı, sorumluluk sahibi ve büyük bir kurumsal yatırımcı kimliğini edinmiş oluyordu. Öyleyse gündelik idari kararlara demokratik müdahalelerde bulunulması veya ticari stratejilerin sorgulanması ve eleştirilmesi akla bile getirilemezdi. Örneğin, yöneticilere ödenen yüksek ücretler, hissedarlık getirisi değer modeli çerçevesinde "performans" ile bağlantı kurularak kolayca gerekçelendirilebilirdi. BKFY, rolünü ve yetkisini ayrıntılandırırken, bankaların devletleştirilmesini bir yana bırakın, tam aksine, yeni bir tür fon yöneticisi sıfatıyla Hazine'nin özelleştirilmesine hizmet ettiğini giderek artan ölçüde ortaya koydu.

Ardından, devletleştirilmemiş bankalar ve ayrıca piyasaların daha geniş ölçekli yapısal reformlara tabi tutulması talepleri de, finansın toplumsal

değerine dair eski sözlerin Bischoff ve Wigley raporlarında güncellenmesiyle savuşturuldu.[31] Finansal lobiciliğin kriz öncesindeki yüksek siyaseti içerisinden doğan bu raporlar, krizin nedenlerine veya düzenlemelerin elden geçirilmesi ile getirilecek çözümlere değil, Londra'nın bir uluslararası finans merkezi olarak rekabet gücünü korumaya yönelikti açıkça. Kriz öncesinde sipariş edilen, ancak krizden sonra yayınlanan raporlar, düzenleyici mevzuatın kapsamlı değişikliklere tabi tutulmasını ve yeniden yapılandırılmasını her şekilde engellemekle görevli finans seçkinlerinin, reform olasılığına yırtıcı bir müdahalede bulunması anlamına gelmekteydi.

Raporlar, sosyolojik açıdan bakıldığında, metropol seçkinlerinin daha da kaynaşması ve başka sesleri planlı bir şekilde dışarıda bırakması ile ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, finansa dair çözümlemeleri bizzat finansın kendisi yapıyordu. İlk rapor, Citigroup kuruluşunun eski başkanı Win Bischoff ile Maliye Bakanı'nın ortak yönetimi altında hazırlandı. İkincisi ise, Londra belediye başkanı tarafından, Merrill Lynch'in Avrupa Başkanı Bob Wigley'in liderliğindeki bir gruba ısmarlandı. Bischoff ve Wigley, City hakkında daha önce hazırlanmış raporlara (1931'de Macmillan Komitesi, 1959'da Radcliffe Komitesi ve 1980'de Wilson Komitesi) bütünüyle zıt yöntemler benimsediler. Önceki raporlar, tüm yanlılıklarına rağmen, hazırlık komitelerinde dikkat çekici City muhaliflerine de yer vermiş, şüpheyle yaklaşanların görüşlerini de almıştı. Bischoff ve Wigley ise, City bünyesinde yer almayan grupları tamamen dışladılar ve verilerin toplanması, sorunların saptanması, nihayetinde finansın çıkarlarından söz eden raporların ete kemiğe büründürülmesi süreçlerinde bu kesimlere hiç danışmadılar. Finans dışı şirketlere ve onların ticari birliklerine, artık bireysel finans hizmetleri emekçileri arasında da varlığını yaygınlaştırmakta olan sendikalara, tüketicileri temsil eden ya da toplumsal adalet için baskı yapan STÖ'lere, hatta ana-akım iktisatçılara ve aykırı entelektüellere en ufak söz hakkı tanınmadı.[32]

Finans ve siyaset seçkinleri arasındaki kaynaşma, bir kez daha kalıpların dil yoluyla inşasına girişti. Bischoff ve Wigley raporlarının her ikisi de, iki aşamadan oluşan bir mantık silsilesi izliyordu. İlk aşamada, finans hizmetlerinin ülke ekonomisine yaptığı katkıları sayıp dökerek, lobicilerin 2007 öncesindeki masallarını günümüze uyarladılar. Sonrasında ise, toplumsal açıdan büyük değer taşıyan, bu arada düzenleyici mevzuat

statükosunu da içine alan bu faaliyetlerin ayakta tutulması için gerekli koşulları listelediler. Ucuz hikâyelerin çoğunda olduğu gibi, masalın arka planındaki entelektüel öz yine son derece sığ ve yetersizdi. Örneğin, yöntem olarak, finansın sağladığı faydaları hesaba dâhil etmeyi seçmişler, ancak finansın yol açtığı maliyetleri çıkarmamışlardı. Finans tarafından ödenen ve toplanan vergileri hesaplamalarına ekleyen Bischoff, finans sisteminin kurtarılması için omuzlanan maliyeti hiç dikkate almamıştı.[33] Yine de, reformları yönlendirme konusunda hâkim konumda bulunan Hazine ile bağlantılı siyasetçiler ve bürokratlar arasında alıcı bulabilecek kadar iyi masallardı bunlar.

Öncelikle, önde gelen siyasetçiler, finansın toplumsal değerine dair sözlere açıkça rağbet etmeye başladılar ve sektörü besleyip büyütme taahhüdünde bulundular. Bischoff Raporu'nun önsözünde Maliye Bakanı işte bu nedenle "Finans hizmetleri Britanya'nın geleceği açısından kritik önemdedir." diyordu.[34] Wigley Raporu'na eşlik eden bir basın açıklamasında da Londra belediye başkanının şu sözlerini okuyorduk: "Bob'un ekibi nelerin yapılması gerektiğini saptadı ve ben de Londra'yı dünyanın en önde gelen finans merkezi olarak koruma yolunda tüm engelleri ortadan kaldıracağım."[35] İkinci olarak, Bischoff Raporu'nda finansın toplumsal değeri hakkında ileri sürülenler, 2009 Temmuz'unda yayınlanan Beyaz Rapor – Finans Piyasalarında Reform çalışması en başta gelmek üzere, diğer resmî raporlarda da çerçeveyi belirleyecek şekilde aynen kopyalandı. Beyaz Rapor, ilk bölümünde, krizin nedenlerini inceleyerek değil, "finans hizmetleri ve piyasalarının Britanya ekonomisi için taşıdığı önem ve İngiltere'nin küresel bir finans merkezi olarak taşıdığı üstünlük"ten bahsedilerek yola koyuluyordu.[36] Bischoff'un iddiaları ve verilerinin kopyalanıp ve Beyaz Rapor'a yapıştırılması ile yetinilmiş, böylelikle masalın yeniden üretilmesi sağlanmış ve tahmin edilebileceği gibi, hiçbir radikal önlem önerilmemişti.

City of London seçkinleri, Bischoff ve Wigley raporları ile konuyu kapatma çabasına girdiler ve Temmuz 2009'da da Beyaz Rapor ile istediklerini tamamen aldılar. Raporun başlığında geçen reform sözcüğünün içerikle pek bir ilgisi yoktu. Beyaz Rapor, sektörde ihtiyaç duyulan yapısal reformlara yönelik en ufak bir öneri getirmedi; ne büyük ve karmaşık finansal holdinglerin parçalara ayrılması, ne de kendi hesabına yapılan alım-satım işlemlerinin ayrı tutulması söz konusu oldu. Hatta düzenleyici

mevzuatın iskeleti bile ancak pek küçük değişikliklere tabi tutulmalıydı: FHİ, sektörün içinden gelenlerin baskın bir yer tuttuğu Finansal İstikrar Komitesinin de bünyeye eklenmesiyle yola devam edecekti. Tüm bu tasarılar, krizin sonuçlarını biçimlendirme yolunda masalların taşıdığı gücün bir göstergesi sayılması gereken 2010 tarihli Bankacılık Kanunu'nda sadakatle hayata geçirildi. Gelgelelim, ne kadar edimsel nitelik taşısalar da, siyasi masallar ancak nadiren bir konuyu kesin biçimde sümen altı edebilir. Kriz sonrasında Britanya'da yürütülecek finansal reformlar için de bu durum geçerliydi. Yürütme organı ve ona bağlı Hazine danışmanları kıllarını kıpırdatmayacağı için, demokrasi bir kenara itilmiş sayılırdı. Popülist siyasetçiler ise bankacılığı güvenli kılmak yerine seçim için avantaj elde etmekle ilgilenmekteydiler. İşte bu anda, reform yolundaki hareketsizlik, bir tür muhalif seçkinler gurubu biçiminde yeniden vücut bulan, diğerlerinden bağımsız hareket eden teknokratların önderliğindeki bir direnişle karşılaştı.

TEKNOKRATLAR MUHALEFETİ

Yirminci yüzyıl, kapitalizmi bir uzmanlar iktidarı biçiminde yeniden icat etmişse de, yirmi birinci yüzyılın ilk büyük krizi, FHİ ve İngiltere Merkez Bankası gibi düzenleyici kurumlardaki teknokratlara derin bir tehdit yöneltti. Merkez bankası ekonomi alanında doktora yapmış kişilerin faaliyet alanı olarak tanımlandıktan sonra, bu teknokratlar Büyük Ilımlılık çağında finans politikalarında egemen unsur haline gelmişlerdi. Ne var ki, son büyük darbe ile entelektüel sermayelerinin büyük bölümü havaya uçtu. Siyasetçiler, krizin girdabında doğaçlama müdahalelerde bulunmak zorunda kaldılar. Sonrasında, City ve onun Hazinedeki müttefikleri, finansı kurtarma operasyonlarının yönetimini ve finansal reformun iplerini ele aldılar. Ancak, teknokrat seçkinler, finansın yeni düzenlemelere tabi tutulması konusunda yürütülen ve aslında kapanmış gibi görünen tartışmayı zorla yeniden alevlendirerek, 2009 yazından itibaren bu saldırıya yanıt vermeye başladılar. Bir sonraki aşamada, finansın önüne sorunlar çıkartmakta başrolü üstlenecek, ancak tepedeki siyasetçilerle ve demokratik güçlerle ittifak oluşturma başarısını gösteremeyeceklerdi.

Montagu Norman'ın en başta kafasında canlandırdığının aksine ne City'ye tutsak düşmüş, ne de pratiğin içinden gelmiş kişilerin yönetiminde bulunan İngiltere Merkez Bankası, tahmin edilebileceği gibi, teknokratlar muhalefetinin en önemli kaynağı konumunda. Banka'nın City çıkarları karşısındaki görece bağımsızlığı, kültürel olarak Başkan King[37] ve ona bağlı finansal istikrar direktörü Andrew Haldane gibi bir grup teknokrat tarafından şekillendirilmekte. Bu kişilerin entelektüel altyapılarını piyasadaki deneyimlerinden değil, akademik ekonomi çalışmalarından aldığını görüyoruz. 2009 yazından itibaren ortaya koydukları muhalefete, kurumsal kültürden çok Britanyalı seçkinlerde gözlenen özgüven temelinde hareket eden FHİ başkanı Adair Turner da etkin bir destek sunmaya başladı. Etkin ilişkiler geliştirmiş bir iş bitirici konumundaki Turner, McKinsey kuruluşunda başlayan kariyerini, bankacılık ve kamu sektörlerinde ardı ardına gelen kalburüstü görevlerle devam ettirdi. Kriz sonrasında da finans sisteminde neyin yanlış gittiği hakkında kendi raporunu hazırladı.[38]

Merkez Bankası tepe yöneticilerinin yazı ve konuşmaları asla kendi kişisel düşünceleri sonucunda ortaya çıkmış değildir. Bu görüşler, küçük bir

seçkin teknokratlar grubu içinde devam eden iç tartışmalar sonucunda boy verdi. 2009'da Andrew Haldane tarafından yazılanlar ve Mervyn King tarafından söylenenler, 2007 öncesindeki politikalar ve sonraki bölük pörçük reform süreci hakkında radikal bir eleştiri dalgası başlattı. Şöyle diyorlardı: Finansal yeniliklerin getirdiği avantajlar büyük ölçüde abartılmıştır; Britanya ekonomisi çarpık bir yapı arz etmektedir, büyük bir finans sektörüne ve City'ye aşırı bağımlı durumdadır; kendi hesabına yapılan alım satımlara dayalı bankacılık faaliyetleri ile perakende bankacılığı birbirinden ayırmaya yönelik yapısal reformlara gereksinim duyulmaktadır; ve belki de, "ayakta kalamayacak kadar büyük" bankaların, vergi mükelleflerinin garantörlüğünde işleyen bir sistemde ciddi ahlaki sorunlar yaratacak şekilde "devletin sırtından" bankacılık yapması engellenmelidir.[39] Bankacılık sektörü hakkında McKinsey tipi kıvrak çözümlemeler getiren ve bunları "toplumsal bakımdan faydasız" finansa ilişkin manşet belirleyici sözlerle birleştirebilen Adair Turner da bu savlara ustalıkla destek verdi.

Cesurca ve bağımsız olmasına karşın, tüm bunlar bir yandan da teknokratlarım imgeleminde meydana gelen daralmaya işaret etmekteydi. Andrew Haldane bir J. M. Keynes ya da William Beveridge değil, çünkü özel banka zararlarının toplumun sırtına bindirilmesi uygulamasına düşmanca bakması dışında öne çıkan bir siyaseti yok. Dünya görüşü, naif bir bilimciliğin mührünü taşıyor. Haldane'in, finansal krizi açıklama ve dünyayı güvenli bir yer haline getirme yolunda teknokratlara yeni bir rol biçecek şekilde "finans şebekelerini yeniden tasarlayarak" teknokrat sermayesini yeniden inşa etme girişimini örnek gösterebiliriz. Finansal kriz ile diğer sistemsel çuvallamalar ve felaketler arasındaki bağlantıyı kurmanın bir yolu olarak, epidemiyoloji[40] (epidemiology) ve ekolojiye doğru cesur bir paradigma kayması önerdiğini biliyoruz.[41] Bu başlangıç, tüm sistemin haritasını çıkarma ve sistemi yeniden inşa etme yolundaki olası sorunları odak seçtiği için, entelektüel bakımdan radikal nitelik taşımakta. Ancak bir yandan da, uzmanların önderliğinde yürütülecek böyle bir bankacılık reformunu demokratik siyasetten yalıtladığı, üstelik hangi yeni paradigma üzerine inşa edilirse edilsin, makro öngörülere ve işlerliğe sahip yeni bir düzenleyici pratik geliştirilmeden çok daha önce böyle bir yola girdiği için, siyasi açıdan muğlaklıkla dolu.

Bu teknokratları bir grup sıfatıyla tanımlamak istersek, seçkinlerden kopmuş bir parça olduklarını, bilimsel kanıtlara rahatsız edici bir bağlılık duydukları için radikalleştiklerini söyleyebiliriz (ekonomiye ve finansın toplumsal değerine ilişkin daha önceki masallarda asla böyle bir bağlılık gözlenmemiştir). Seçkin teknokratların tartışmadaki cephaneliği, Montagu Norman'ın muhtemelen anlaşılmaz bulacağı şekilde, ekonomi verilerinin sistematik biçimde toplanmasıdır. Onları birbirine bağlayan şey, belli bir kuramsal bakış ya da cebirsel yöntem değil, ekonominin aritmetiğine duydukları ortak bağlılıktır. Bu çerçevede, Haldane de 2007 öncesinde banka bilançolarında meydana gelmiş şişmeyi açıklarken, zekice, elverişli çözümlemelere başvurarak, bankaların yüksek öz sermaye getirisi sağlamak üzere aktif kârlılıkları nasıl budadıklarını ve böylece borsaları olumlu bir ruh hâlinde tuttuklarını gösterdi.[42] Turner gibi, o da Cass Kolejinde verdiği konferansta, 1945'ten beri banka kredileri ve bankaların bilançolarında yaşanan, bankaları tasarruf yapan hane halkı ile borç alan firmalar arasındaki aracılık rolünden oldukça uzaklaştıran tarihsel değişimleri ele aldı.[43] Ancak, rakamlara duydukları bağlılık, şimdiye dek ülkede reform sürecine yeni bir enerji kazandırabilmiş değil. Zira teknokratlar bürokratik olarak bölünmüş durumdalar ve tepedeki siyasetçilerle ya da demokratik siyasi güçlerle ittifak halinde hareket etmiyorlar.

Bürokratik siyaset, normalde birbirlerinin çalışmalarından memnuniyetle alıntı yapabilecek Merkez Bankası ve FSA teknokratlarını bölen ilkel bir güçtür. 1997'de, şimdi itibarını yitirmiş olan sistemi yaratan reformlar en büyük darbeyi Merkez Bankasına vurmuş ve bankalar üzerindeki gözetim yetkisini Bankadan alıp yeni oluşturulan FHİ'ye vermişti. Merkez Bankasının 2007 sonrasındaki reform gündemi, "kaybedilen toprakların" bir kısmının FHİ'nin elinden geri alınması olasılığını getiriyor. Finansal Hizmetler İdaresinin 1997 sonrasında düzenleyici mevzuat sisteminin belkemiği olduğunu belirtelim. İdare, gevşek düzenleyici mevzuat uygulamalarını itibarsızlaştıran krizde, bu yetkisine paralel ölçekte bir darbe yedi ve o günden bu yana daha muhalif, müdahaleci bir düzenleyici kurum şeklinde kendini yeniden vücuda getirme çabasında.[44] 2009 tarihli Beyaz Rapor ve 2010 tarihli Bankacılık Kanunu pek çok kişi açısında düş kırıklığı anlamını taşısa da, FHİ bu belgelerin hasarı sınırlandırma yolunda son

derece etkili olduğunu, çünkü krizde yaşadığı itibar kaybına karşın, bu sayede düzenleyici mevzuatın belkemiği olarak kalabileceğini düşünüyor.

Bürokratik iç bölünmelerin yanı sıra, gücü elinde bulunduran, değişim yolunda demokratik unsurları harekete geçirebilecek üst düzey siyasetçilerle ittifaklara girmemeleri de Britanyalı teknokratları zayıf düşürmekte. Seçilmiş siyasetçilerin ataletini telafi etmeye yönelik teknokratlar girişimi, teknokrasi ile siyaset arasında bir kopuş yaratmakla kaldı. Beveridge ve Keynes, böyle bir durumu devre dışı kalmak şeklinde tanımlarlardı muhtemelen. Dolayısıyla, 2010 genel seçim kampanyasında Haldane, King ve Turner'ın varlığına ya da müdahalelerine yönelik en ufak bir işarete rastlanmadı. Zıtlıkları kışkırtan genel seçim siyasetinde bile, bankaları parçalayacak yapısal reformlar birinci veya ikinci parti tarafından değil, Vince Cable'ın[45] kişisel etkisiyle ancak üçüncü konumdaki parti tarafından savunulabildi. Yeni İşçi Partisi düzenin devamından yanaydı: Bildirilerinde, Beyaz Rapor ve Bankacılık Kanunu eliyle düzenleyici sistemin az buçuk değişime tabi tutulmasından övgüyle söz edilirken, bir yandan da BKFY'nin bankalardaki kamu paylarını, vergi mükellefleri için en büyük getiriyi sağlayacak fiyatlarla satma kararlılığı neredeyse harfi harfine tekrarlanmaktaydı. Muhafazakâr Parti ise, FHİ'nin lağvedilmesini ve bankacılık düzenlemelerine ilişkin yetkilerin Merkez Bankasına devredilmesini önererek, yeni düzenleyici aktörlere duyduğu güveni bir kez daha ortaya koydu. Bildiriler yerine siyasi girişimleri dikkate alacak olursak, Britanya'nın bu iki büyük partisinin de, bankacılığı reforma tabi tutmak yerine finansa yönelik popülist tacizlerle yetinme eğilimi sergilediğini söyleyebiliriz. İşçi Partisi Maliye Bakanı Darling'in banka yöneticilerine ödenen ikramiyeler için getirdiği bir defaya mahsus vergide, ya da Muhafazakâr Parti Maliye Bakanı George Osborne'un bankacılık vergilerinde olduğu gibi.

MAYIS 2010 SONRASINDA FİNANSAL REFORMLAR

6 Mayıs 2010'da düzenlenen genel seçimler, siyasi bakımdan şaşkınlık verici bir sonuç getirdi: İşçi Partisi kaybetmiş, ancak Muhafazakârlar da Parlamento da çoğunluğu elde edememiş, yürütülecek politikalar üzerinde sağlanan bir mutabakat ve kabine içerisinde verilecek koltuklar karşılığında Liberal Demokratlar ile bir koalisyon anlaşması düzenlemek zorunda kalmıştı.[46] Kendinden önce gelen Yeni İşçi Partisi gibi Demokrat-Muhafazakâr koalisyonu da parlamentodaki gücüne rağmen acil, radikal planlara sahip olmadığından, bankacılık ve finansın tabi tutulacağı reformlar konusunda sürecin kesintiye uğramadan devam etmesi anlamına geliyordu bu.

Birleşik Devletler ile Britanya arasındaki zıtlığı resmetmek de ilginç olacaktır. Bankacılık sektörünün amansız bir lobicilik yaptığı ve cömertçe para saçtığı ABD'de, her biri kendi bağımsız temelini oluşturan, kendi bağımsız mücadelesini yürüten bağımsız siyasetçilerin oluşturduğu yasama organının yürütmeye köstek olduğunu görüyoruz. Amerikan merkez solundan eleştirmenler, bir miktar da haklı olarak, özel türev ürünleri hariç tutmakla birlikte türev ürünlerin borsada alınıp satılmasını ısrarla desteklediği, ayrıca dev holdingleri parçalara ayırmak yerine bankaların kendi hesabına alım-satım yapmasını yasaklayacak tasarılar hazırlamakla yetindiği için yasama organına homurdanıyorlar.[47] Ancak, Başkan Obama'nın, yeni bir düzenleyiciler konseyi oluşturarak "sistemik riskler"in takibini büyük ölçüde güçlendiren bir tasarıyı Senatodan geçirmeyi başardığı da gerçek. Başkan, usulüne uygun iflasla ilgili yeni prosedürleri yürürlüğe koyarak, aynı zamanda çuvallayan kuruluşlar üzerindeki denetimi de sıkılaştırdı. Yanı sıra, bankaların kendi hesabına alım-satım yapmasına getirilen yasak, en azından perakende bankacılık ile yatırım bankacılığının birbirinden ayrılması yönünde Glass-Steagall[48] ruhunu diriltmeyi deniyor. Bu son adıma yönelik baskı hükümet dışından, Paul Volcker'den geldi. Her şeye karşın, ABD'de şimdiye dek ortaya çıkan sonuçların, Tim Geithner tarafından 2009'da hazırlanan, sistemin olanak tanıyacağı kadar büyük bir bankacılık reformu için bastırma hakkını saklı tutan, ancak doğrudan önemli reformlar vaat etmeyen Finansal Düzenleyici Kurumlar Reformu çalışması[49] ile uyum içinde olduğunu söylemeliyiz.

Yeni İşçi Partisi yönetiminde Britanya'nın konumu daha farklıydı ve şimdi Koalisyon yönetiminden de farklı. Önceki sayfalarda incelediğimiz sözlü aldatmacalar ve kurumsal bölünmeler, reform sürecini bütün boyutlarıyla baltalamış durumda. Yeni koalisyonla birlikte hangi çalışmaların hızlandırıldığına, hangilerinin hasıraltı edildiğine bir bakmak yeterlidir. Ortakların üzerinde anlaştığı en öncelikli konu, kamu finansmanındaki deliğin daralacağı konusunda finans piyasalarına güvence sunmak üzere kamu harcamalarını kısmak oldu. Gerçekten de, hükümet programının açıklanmasının ardından birkaç gün içerisinde, harcamalarda 6 milyar £'lık kesintiye gidildi. 2010 Haziran'ı sonundaki acil bütçede ise, çoğu faaliyet alanında yüzde 25'lik kesinti ilan edildi ve sosyal yardım tutarları donduruldu. Koalisyon, banka kayıplarının maliyetinin vergi mükellefleri ve kamu çalışanları tarafından yüklenilmesini sağlama yolunda hızla harekete geçiyor şimdi.

Bu arada, bankacılık reformu rafa kaldırılmış durumda. Liberal Demokratlar, seçim savaşında perakende bankacılık ile yatırım bankacılığını ayırmayı vaat ettilerse de, koalisyon anlaşmasına bu konu bir "bağımsız soruşturma komisyonu"na havale edildi. Konuyu inceleyecek olan komisyona, "raporunu sunması için başlangıç olarak bir yıllık süre" verilecekti.[50] Karar verme yetkisini, rekabetin patolojik bankacılık modellerini nasıl teşvik ettiğini anlamasına imkân bulunmayan rekabet yanlısı ekonomistlere veren komisyonun üyelerini belirlemeye yönelik pazarlıklar için haftalar harcandı. Komisyondaki bir adet ılımlı aykırı finans yazarının (Financial Times'dan Martin Wolf), kariyerlerini Thatcher'ın kamu hizmeti özelleştirmelerinin takipçileri ve uygulayıcıları olarak geçirmiş John Vickers ile Clare Spottiswoode karşısında bir ağırlık teşkil etmesi mümkün değil. Koalisyon pazarlıklarının daha en başlarında kaybedenler safında yer aldığı açıkça ortaya çıkan bir kurum, Finansal Hizmetler İdaresi oldu. Maliye Bakanı, 2010 Haziran'ındaki geleneksel Belediye Binası konuşmasında, kurumun parçalanacağını ve yetkisi dâhilindeki en önemli denetim işlevlerinin Merkez Bankasına devredileceğini duyurdu. Sonuç, etkin bir reformdan çok, bankalar üzerindeki denetim sorumluluğunu 1997'de kaybetmiş olan Merkez Bankası açısından bir bürokratik siyasi zafer özelliği taşıyordu.

Koalisyonunun oluşması sürecinde yapılan siyasi manevralar, yapısal bankacılık ve düzenleyici mevzuat reformlarına dair olasılıkları

karmaşıklaştırdı. Maliye Bakanlığına bir Muhafazakâr atanırken, Ticaret Bakanı da Liberal Demokratlar arasından seçildi ve bankacılık sistemiyle ilgili kabine komisyonunun başkanlığı, daha radikal tutumuyla tanınan Ticaret Bakanı yerine Maliye Bakanına verildi. Maliyenin kazandığı bu zafer, Gordon Brown'un Maliye Bakanlığı yıllarından devralınan yapısal mirasın ayakta tutulduğu anlamına gelmekte. Hükümet aygıtı bakımından, Maliyenin kilit önemde bir yürütme organı olarak rolü Brown tarafından büyük ölçüde genişletilmiştir.[51] (Britanya'da 2007-08'de gerçekleşen banka kurtarma operasyonlarının çok büyük bölümünün neden Merkez Bankası yerine Maliye içerisinden yönetildiğini de bu durum açıklıyor.) Dolayısıyla, bankacılık reform gündemi üzerinde devam eden egemenliği, Maliyenin bu alandaki politikalar üzerinde uzun vadede giderek güçlenen etkisine işaret etmekte. Bu etki artışı, bankacılık sistemi hakkında yapısal reformlar tasarlamasına izin verilecek herhangi bir "bağımsız komisyon"un, Maliye açısından kabul edilebilir sınırlar içinde kalmasını güvence altına alıyor.

Bu arka plan üzerinde, "bankaları parçalara ayıracak" yapısal reformlar için bastırma istekliliği, Britanya'da ciddi reform niyetlerinin en önemli siyasi turnusolu olmayı sürdürüyor. Ancak, "bankaları parçalara ayırma"nın reform için ne şart ne de yeterli olduğu sonucuna ulaşan entelektüel çözümlemelerin varlığında, bu turnusol da aslında kendi içinde çelişkili. Ciddi reformlar, bunun yerine, sürümden kazanma peşindeki bankacılık modellerinin dizginlenmesine, uzun zincir yapıların sınırlandırılmasına ve daha güvenli, daha sade ve küçük, toplumsal açıdan daha fazla sorumluluk sahibi bir finans sektörünün ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde kredi ve borç kanallarının yeniden tasarlanmasına odaklanmalı. İlk amaç, bankaların yöneticiler açısından tırtıklanacak para küpü şeklinde idare edilmesini engellemek, bankalar ve piyasaların kurtarılmasında üstlenilen maliyetin vergi mükelleflerine iadesini sağlamak olmalıdır. Tüm finansal işlemlerin vergilendirilmesi (Tobin vergisine benzer şekilde) ve daha kısa işlem zincirlerinin teşvik edilmesi yoluyla dolaylı olarak, zincirleri kısaltacak ve konut ipoteklerinin menkul-kıymetleştirilmesi sürecini şeffaflaştıracak kuralların getirilmesiyle de dolaysız olarak riski azaltmak ikinci hedef sayılmalıdır. Ancak, uzun vadede ihtiyaç duyulan şey, varlık fiyatlarında şişme ve patlamaların yaşandığı, maliyetin sonunda halk tarafından karşılandığı mevcut sistem yerine, yönü sermayenin tahsisinde toplumsal

amaçlara doğru çevirecek bir strateji programının geliştirilmesidir. Toplumsal açıdan daha fazla sorumluluk sahibi bir finans sektörü, sermayeyi borç ile kredi arasında sürdürülebilir kanallar yaratma yolunda kullanacak, bu borç ve krediler de düşük karbonlu bir ekonomiye ve istihdama yönelecektir. Yaşlılık güvencesine dair diğer önemli sorunlar, kaynakların ikincil piyasalardan çekilmesi ve tasarrufların doğrudan düşük getirili altyapı projelerine, karbon salımını azaltan teknolojilere aktarılması (devletin getiri garantisi altında) ile aşılabilir.

Böyle bir reform programı, bugün Haldane ve Turner gibi teknokratlarca savunulan reformların daha kapsamlı ve radikal biçimlerini ifade ediyor. Teknokratların sorunu, Maliye Bakanlığı, City of London lobicileri ve kendileri dışındaki tüm metropol seçkinleri karşısında siyasi zafer kazanma olasılıklarının bulunmamasıdır. Reformun önündeki en büyük engel, ne yapılacağına dair ekonomik kafa karışıklığı değil, hiçbir şeyin yapılmasına izin vermeyen siyasi statükodur. Bu yüzden, temel mesele, radikal bir reform gündemini dayatacak etkin siyasi aktörler bulmak veya yaratmaktır. Başka yerlerde olduğu gibi Britanya'da da eskinin siyasi güçleri zayıflamış, yeni siyasi güçler ise henüz finansla ilgili konulara el atmamış durumda. Sınıf temelli örgütlenmeler gerilemekte. Belli başlı partilerin (Muhafazakârlar, İşçi Partisi ve Liberal Demokratlar) ön safları tamamen City ve City'nin mali yardımları tarafından esir alınmış durumda ve bunda kitlesel üyeliğe dayalı particiliğin ölmekte olması da pay sahibi. Otuz yıllık ricatın ardından, sendikalar, özellikle de özel sektörde, zayıf bir konumda: İşyeri İstihdam İlişkileri Araştırması (WERS) sonuçlarına bakılırsa, Britanya'daki işyerlerinin üçte ikisinde sendikanın izi bile yok.[52] Öte yanda, pek çok sivil toplum örgütünün kalkınma, iklim değişikliği, ilaç fiyatlarının ahlaka uygun biçimde düzenlemesi gibi konularda güçlü bir varlık sergilediği, ancak finans üzerindeki uzmanlıkları ve lobi çalışmalarının zayıf kaldığı gözlenmekte.

Yine de, krizin ardından, "hissedarlık getirisi" tipi bankacılığın kaybedenleri safında bulunan vergi mükellefleri, tüketiciler ve perakende bankaları emekçileri için bankacılık bir toplanma noktası haline gelebilir. Eski ve yeni örgütlerin bir ittifak içine girmesi yönündeki olasılıklar akılda canlandırılabiliyor.

Tüm perakende sektörü işgücünün üçte birini örgütlemiş olan Unite sendikası, perakende bankalarının müşteri danışmanlarına sunduğu ücret teşvikleri gibi konularda STÖ'ler ile güç birliği yapabilir (Oxfam ve Tüketiciler Birliği bile buna dâhil edilebilir). Banka şubelerinin kapısında broşürler ve boykotlarla yürütülecek yeni bir siyaset türü üzerinden ("marka"larının aslında eylem karşısında ne kadar savunmasız olduğu gerçeğini göstererek), finansa ilişkin daha geniş demokrasi meseleleri yükseltilebilir. Bu tip eylemler, mütevazı bir dille ifade edecek olursak, en azından koalisyon hükümetinin gerekli finans reformlarını geciktirme ve engelleme eğilimlerini bir miktar törpüleyecektir.

Küresel Kriz ve Avrupa

Neo-Merkantilizminin Krizi

Riccardo Bellofiore, Francesco Garibaldo

ve Joseph Halevi

2007-08'de Birleşik Devletler'de patlak veren ve oradan dünyaya yayılan küresel finans krizi, Avrupa kapitalizminin köklü yapısal sorunlarını ve özellikle de neo-merkantilist boyutunu açığa çıkardı. Neo-merkantilizm terimi ile net dış fazla vermeyi en can alıcı kâr kaynağı olarak gören ekonomi politikalarını ve kurumsal yapılanmaları ifade ediyoruz.[1] Bu anlayışta, efektif talep sorununun çözümünde en büyük pay, her şeyden önce, artıda kalan bir ticaret dengesine veriliyor. Bunun yanında, cari işlemler fazlasının, özel sektör için uluslararası sermaye piyasalarında faaliyet yürütme yeteneğini artırdığı ifade ediliyor. Kapitalist kurumlar ve şirketler açısından (ayrıca Almanya, Hollanda ve İskandinavya söz konusu olduğunda sendikalar açısından) bu yönde bir bakışı benimsemek ise, yurtiçindeki istihdam ve ücret düzeyini, dış pazarlardaki genişlemeye kıyasla önemsiz bir konuma oturtuyor. İhracattan elde edilen net kazanç, firmaların görece daha küçük olan ve daha yavaş büyüyen iç pazara bağımlılığını azaltıyor. Avrupa'nın dış fazla veren ülkeleri, bu ihracat stratejisini izlemeseler yurtiçindeki yatırımların, kârın ve istihdamın da düşeceğinin tamamen farkında. İstikrarlı biçimde dış fazla vermek, özellikle de bu fazlanın kaynağı büyük ekonomilerse, işsizliğin yurtdışına ihracıyla eş anlamda.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa neo-merkantilizmi, 1957'de Ortak Pazar'ın kurulmasından başlayarak, sonunda Avrupa Birliği'nin (AB) oluşmasına kadar varacak aşamalar hâlinde kurumsallaştı. Birlik'in en büyük neo-merkantilist ülkeleri, 1999'da oluşturulan, Avro Bölgesi adıyla da andığımız Avrupa Para Birliği (APB) içerisinden faaliyet yürütmekte. Hatalı olarak "kapitalizmin Altın Çağı" şeklinde anılan 1950-1973 dönemi boyunca ihracatını en fazla artıran ülkeler, sırasıyla Japonya, İtalya ve Almanya oldu. Son ikisi, Fransa ile birlikte, Avrupa neo-merkantilizminin özünü temsil etmekteler. Hollanda ve Belçika, ticari stratejilerini Almanya'nın -ve Belçika için bir ölçüde de Fransa'nın- ticaret yapısına uydurmak durumunda kaldılar. Avusturya'nın izlediği strateji büyük oranda Almanya'nınkine doğru meylederken, Kuzey ülkelerinin İskandinavya sınırları haricindeki dış ticareti için de aynı şey geçerli. Her zaman ve sistematik olarak dış ticaret açığı vermiş İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın

neo-merkantilist kulübe katılması mümkün değildi. 1970'lerde Birleşik Krallık da kalıcı olarak bu üç ülkeyle aynı konuma geldi.

Avrupa'ya özgü sorunlar da işte bu noktada başlıyor. Avrupa içi ticaret, her bir ülkenin ticaretinde en büyük bölümü oluşturmakta ve böyle bir ortamda, elde edilen fazlanın Avrupa içinde yeniden bölüşümüne yönelik bir mekanizmanın mevcut olmaması, gerekli ayarlamanın bizzat açık veren ülkeler tarafından, durgunluğa girerek yüklenilmesini zorunlu kılıyor. Dolayısıyla, fazla veren ülkeler de bunun yansımasını ihracatlarındaki azalma ve karşılık gelen istihdam düşüşü şeklinde görecekler. Dış ticaret fazlası vermeyi sürdürebileceklerse de, bugün Almanya'da gördüğümüz gibi, bunun bedeli daha düşük bir iş hacmi ve sonuçta daha yüksek işsizlik oranları olmak zorunda. Son otuz yıllık dönemde, Avrupa içindeki dış ticarette ayarlamalar yapma ihtiyacının şiddeti, kıtadan Birleşik Devletler'e yapılan ihracat sayesinde hafifletildi. Öte yandan, Amerikan pazarının bu rolü de ülke ticaretinde Asya'ya doğru yaşanan kayma nedeniyle gerilemekte.

Avrupa'nın dış açık veren ülkeleri, ilke olarak, para birimlerini devalüe edip ticaret dengelerini düzeltebilirlerdi. Ne var ki, Bretton Woods anlaşmasında, 1979 ile 1992 arasında Avrupa Para Sistemi'nin sadece ılımlı ayarlamalara izin veren kur düzeninde veya APB'nin tek para birimi uygulamasında olduğu gibi bir sabit kur ya da kur kısıtlama mekanizması nedeniyle devalüasyon adımı atılamadığında, sıkıntıya yol açmayacak tek ayarlama şekli, ticaret fazlalarının açık veren ülkelere mali yollarla bölüştürülmesidir. Siyasi ve kurumsal etmenler bu adımı da engellediğinden, açık veren ülkeler için durgunluğa girmekten başka çıkar yol bulunmamakta, bu ise tüm bölge ekonomisini aşağı çekmektedir. Gerçekten de, 1971'de Bretton Woods sisteminin sona ermesinin ardından, neo-merkantilist nedenlerle ortaklaşma yoluna girmekten kaçınıldığından, Avrupa içi ekonomik ilişkilerin her evresi, sistemin iç çelişkilerini daha da şiddetlendirecek çözümlerle son bulmuştur.

Birleşik Devletler'in de Avrupa'daki neo-merkantilist konumlanışı pekiştirecek bir pazar olarak işlev görmesi kritik önem taşıyor. 1958'den itibaren, ABD'nin dış fazlası Avrupa ve Japonya tarafından yontula yontula aşağı çekildi. Almanya zaten fazla veren Avrupa ülkelerinin en önde geleni konumundaydı ve dış fazlayı asıl olarak Avrupa içi ticaretten elde

etmekteydi. Avrupa ülkeleri için, Almanya karşısındaki ticaret açıkları toplam cari denge içerisinde büyük ağırlığa sahip. Dolayısıyla, Birleşik Devletler'den ticaret fazlası elde etmeleri, hem Almanya karşısındaki bu daimi açıkları, hem de dolar üzerinden hammadde ve enerji satan ülkeler karşısındaki açıkları kapatma yolunda bir zorunluluğa dönüştü. ABD, net fazla elde etme konusunda AB ve özellikle de Avro Bölgesi için en büyük, en zengin ve en sağlam pazar olmayı sürdürüyor. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, bunun mümkün kılınması, Reagan döneminde Amerikan kapitalizminin borçla beslenen yeni evresi ivme kazandığında, ABD'nin küresel bir ithalat ekonomisine dönüştürülmesine doğrudan bağlıydı. Bu gelişme, tam da Avrupa'nın iç durgunluğa gömüldüğü, Avrupa Para Sistemi tarafından kısıtlandığı ve dolayısıyla Avro Bölgesi dışından elde edilecek ticaret fazlasının, önde gelen firmaların kâr arayışında hayati etmen haline geldiği bir zamanda gerçekleşti. O günlerden bu yana, dış fazla arayışı temel politika olageldi ve gerek AB organlarının, gerekse kapanması olanaksız dış açığa sahip Birleşik Krallık, İspanya, Portekiz ve Yunanistan dışındaki üye ülkelerin kurumsal duruşunu belirleyici konuma ulaştı. Bu politika duruşu, 1990'ların dotcom balonu ve ayrıca 2000'lerin çok daha ölümcül gayrimenkul balonu sırasında Avro Bölgesi'nin ABD karşısında neden dikkat çekici bir edilgenlik sergilediğini açıklamamıza yardımcı olacaktır.

Aynı zamanda, AB'de yukarıda açıkladığınız iç çelişkilerin doğurduğu uzun vadeli durgunluk eğilimi nedeniyle, Avrupa'nın finansal fazlaları, Birleşik Devletler'de üretilen toksik menkul kıymetlere yatırılmaktaydı. Ücretlerdeki değer yitimi üzerinden durgunluğu bile isteye besleyen Avrupa kurumsal ve ekonomik sistemi, ihracattan elde edilen fazlaları Amerikan subprime piyasasıyla bağlantılı "yapısal yatırım araçları"na ve türev ürünlere yatırması yönünde finans şirketlerini özendirmiş oluyordu. Küçük ve orta büyüklükte işletmeler ağına kredi temin etmesi yasalarla zorunlu kılınmış Avrupalı bankacılık kurumları bile, ne aldıklarını dahi bilmeden, aynı toksik menkul kıymetlerin teminatlandırılmış kanalına girdiler; çünkü gerçek yatırıma dönük talep pek bir şey vaat etmiyordu. Alman Landesbanken[2] örneğinde yaşanan tam olarak buydu: Üretim faaliyetlerini desteklemek üzere kurulan bu bankalar, sermaye piyasalarından sübvansiyonlu oranlarla borç alabilmekteydi. Ancak, Brüksel'in yeniden düzenleme politikaları çerçevesinde bu olanağın ortadan kaldırılmasıyla,

küçük ve orta büyüklükte işletmelerin yatırımlarını finanse etmek yerine, menkul kıymet kâğıtlarına yatırım yapmaya yöneldiler ve 2007'de finansal kriz patlak verdiğinde, salgının ABD'den Avrupa'ya yayılmasında önemli bir kanal haline geldiler. Kriz, birkaç ay içinde finans sektörünün sınırlarını aşarak tüm ekonomiyi girdabına çekti. ABD'nin BRIC ülkelerine (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) yönelik talebinde meydana gelen çökme, Almanya'yı da yatırım malları ihracatındaki düşüş şeklinde etkileyecek, derken tüm Avrupa'ya yayılacaktı. Efektif talebi yaratma konusunda "çalınacak ilk kapı" konumunda bulunan ABD'de ile bağlantıyı koparmanın olanaksızlığı kendini açıkça gösterirken, aynı zamanda AB'nin kendi iç krizine sürüklenmesi yolunda neo-merkantilist uygulamaların en önemli etmen haline geldiğini de meydana çıkardı.

"YENİ" AMERİKAN KAPİTALİZMİ:

VRUPA NEO-MERKANTİLİZMİNİN BELKEMİĞİ

1980'lerin başında ABD'nin yüzünü neo-liberalizme dönmesiyle artık adamakıllı beklenmekte olan büyük efektif talep krizi iki nedenle baş göstermedi. Birinci neden, Hyman Minsky tarafından "parayı yöneten kapitalizm"[3] ifadesiyle tanımlanan şeyin egemenlik kurmaya başlamasıydı. Bu yeni durum, kamu sektörünün toplumsal rolünün kısıtlanması ve finans sisteminin kuralsızlaştırılması yoluyla sözde Altın Çağ'a çelmenin takıldığı bir ortamda, daha 1970'lerde bile, itici gücünü emeklilik fonlarının oluşturduğu bir sermaye birikimi tipi üretmişti.[4] Emeklilik fonlarının yönetiminde, özellikle de ücretlerdeki düşüş sonucunda emeklilik primi tahsilatlarının azalması ve yaşlanan nüfusun yakın gelecekte ödeme yükünü artıracak olması nedeniyle, kısa bir zaman aralığında elden geldiğince fazla gelire ulaşma doğrultusunda hareket ediliyor. Bu fonların menkul kıymetlere, şirket hisselerine ve çeşitli türlerde senetlere "yatırılması", finansal kuruluşların yöneticileri ile üretim yapan firmaların yöneticileri arasında bir çıkar bağlantısı da oluşturmakta ve finans kuruluşları böylelikle tüm şirketler sisteminin yönetim kıstasları üzerinde büyük söz hakkı elde etmekte.

İkinci neden, ABD'de neoliberal çağın açılış töreni anlamına gelen resmî parasal hedeflerin çabucak çöpe atılması oldu.[5] Reagan'ın askerî harcamalara bağlı bütçe açıkları, beraberinde sıkı para politikaları uygulansa bile, Amerikan ekonomisini yeniden ateşledi; dolara tekrar değer kazandırdı ve ekonominin bünyesine yerleşik hale gelecek bir dış ticaret açığı artışına yol açtı. Ülke ekonomisini yeniden dengeye kavuşturma amaçlı başarısız girişimler, 1987'deki Wall Street çöküşünü getirecekti. İşte bu noktada, "Greenspan taahhüdü"[6] devreye girdi: Amerikan Merkez Bankası, büyük miktarlarda likidite ve düşük faiz oranlarıyla, hisseler ve sermaye varlıklarındaki değer artışını destekleyecekti. Finansal piyasa aktörleri, derhal beklentilerini bu politika sinyali doğrultusunda şekillendirdiler. Artık, bankalar ve diğer finansal aracıların garantörü konuma gelmiş Merkez Bankası, en ufak bir finansal kriz işaretinde bile son derece etkin müdahalelerde bulunacak, böylece Marcello De Cecco'nun parlak tanımıyla, "ilk kredi mercii"[7] haline gelecek ve sonunda, 2007'de de tek mercie dönüşecekti.[8]

Sonuç olarak, piyasalar gittikçe likitleşmekte, teminat amaçlı kullanılan varlıkların kalite düzeyinin sürekli yükseldiği varsayılmaktaydı. Oysa varlık fiyatlarındaki enflasyonun yarattığı yanılsamadan başka bir şey olmayan bu sanı, sahip olunan güvencenin sınırlarına yönelik algıyı da yukarı çekti.[9] Bu nedenlerle, borçluluktaki artış temelde finans dışı şirketlerin fiili yatırım amaçlı kredi kullanımlarından değil, finans şirketleri ve hane halkının yaptığı borçlardan kaynaklanmaktaydı. Finans dışı şirketlerin bankacılık sistemini kullanma ihtiyacının azalması, bankacılığın ana ilişkiler iskeletini de değişime uğrattı. Ana kredi kullanıcıları olarak sanayi firmalarını seçip takip etmek yerine, tüketici kredilerinden ve menkul kıymet paketleri üretiminden kazanç sağlayan kuruluşlara dönüştüler. Bankacılıkta "yap-sat" modeli ortaya çıkıyordu.

Sermaye mallarında yaşanan enflasyon da,[10] önce borsayı, sonrasında gayrimenkul piyasasını pençesine alan "mantıksız canlılık" için getirilecek açıklamalarda büyük paya sahip. Bu "yeni" kapitalizm dramasında başlıca karakterleri şu şekilde tanıtabiliriz: Travmaya uğramış işçiler, manik-depresif tasarruf sahipleri ve borçlu tüketiciler. Üstelik her üç rolü de aynı aktör oynuyor. İşgücü piyasasının kuralsızlaştırıldığı ve ücret taleplerinin bastırılması doğrultusunda kalıcı politikaların uygulandığı bir ortamda, işyerlerinde emeğe yönelik kesintisiz saldırıların baskısı altında kalan travmaya uğramış işçilerden, daha güvencesiz şartlarda yaşamayı, işlerinden olmamak adına daha yoğun çalışma tarzlarını kabullenmeyi, giderek yükselen sağlık sigortası ve eğitim masrafları için daha uzun çalışma saatleri boyunca durmadan koşuşturmayı da içeren bir senaryoya uygun hareket etmeleri beklenmekteydi. Manik-depresif tasarruf sahipleri ve günden güne borçlanan tüketici ise madalyonun öbür yüzünü oluşturuyordu. Konut başta gelmek üzere varlık fiyatlarında ortaya çıkan balon, kredi temelli tüketimin genişlemesine imkân tanıdı. Reel haftalık ücretlerde yaşanan durgunluk nedeniyle harcanabilir gelir içinden yapılan tasarruflar sıfıra yaklaştı ve hatta eksi düzeye indi. Bankalar ve ipotek karşılığı kredi açan kuruluşların "yap-sat" uygulamaları, konut mülkiyeti ve emeklilik ödenekleriyle bağlantılı bir refah algısı yaratırken, toplumun geniş yığınları için, tüketim dinamikleri ve efektif talepteki artışı kazançtan bağımsız duruma geliyordu.

Finans bünyesindeki en toksik unsurların reel büyümeyi felce uğrattığı bir ters mekanizma içinde, ücretlerdeki aşınma, sermaye mallarındaki

enflasyon ve hane halkı ile finans şirketlerinin giderek daha fazla borca dayalı hale gelen konumu birbirini tamamlayıcı öğelerdi. Sanayi sermayesi ile finans sermayesi arasındaki çelişkilere dair geleneksel görüşler artık geçerliliğini yitirmişti. Rant ile kâr arasında, ya da üretim etkinlikleriyle diğerleri arasında kolay yoldan ikna edici ayrımlar yapmak imkânsızlaşmıştı. Aynı zamanda, işçiler üzerindeki baskının kaynağını oluşturan aynı etmenler, Birleşik Devletler'in bir küresel ithalat ekonomisine dönüşmesi sürecinde "beğenilmeyen işler"in artmasına yol açmakta, bir tarafta da üretim ve perakende hizmetlerinin küresel tedarik zincirleri ve taşeronlaşma doğrultusunda düzenlenmesi eğilimi günden günde güçlenmekteydi (çok bariz bir örnek Walmart şirketidir). Kuralsızlaşma sürecinde finans şirketlerinin çoğalması ile her şey daha da kolaylaştı, zira bu yeni finansal aracılar, insanların hisse ve varlık fiyatlarında meydana gelecek artışlara ilişkin beklentilerini pekiştirerek kazanç sağlama peşindeydi. Şirketlerde maliyet düşürme ve taşeronlaşma önlemleri başarı kazandıkça, hisse değerleri de yükseldi. Maaşları hisse senedi değerine bağlı kılınmış şirket yöneticileri, bu politikaları bütün kalpleriyle benimseyerek, gözlerini "hissedarlık getirisi"nin kısa vadeli, hatta üç aylık dönemlerde en üst düzeye çıkartılmasına diktiler. Birleşik Devletler, yoğunlaşmadan merkezîleşme sonucunu doğuran yeni bir genişletilmiş birikim biçiminin öncüsü haline geldi.[11] Kilit sektörlerde şirketler arasında yaşanan kapsamlı birleşme ve satın alma hamleleri, dikey entegrasyona sahip sanayi kuruluşları yaratmadı. Aynı model, kısa süre içinde Avrupa ülkeleri tarafından da uygulanmaya başlanacak, ancak uygulama bağlamını neo-merkantilist ihracat hedefleri oluşturacaktı.

Doğu Asya'nın, son olarak da Meksika'nın ve özellikle de Çin'in Kuzey Amerikan kapitalizminin finans ve ithalat ağlarıyla bütünleştirilmesi, ABD'nin şişen ticaret açığının bir süreliğine de zorluk çıkarmayacağı, dinamik bir birlikteliğe imkân tanıdı. Finans şirketlerinin pıtrak gibi çoğalması, Çin'in mümkün olduğunca fazla sayıda yeni ticari işletme kurulmasını kolaylaştırma yönündeki politikasıyla çakışmaktaydı. Elbette, Çin'de pek çok sektörde üretim fazlası ortaya çıkacak ve ihracat fiyatlarını ısrarla aşağı çekecekti. Böylece, hammadde fiyatlarına bağlı olan kısım hariç kalmak üzere, ABD'de ithal edilen enflasyon düşecekti. Amerikan hisseleri ve varlık değerlerinde gözlenen artışa paralel olarak, bir yanda da tatmin edici ücretlerin ödendiği Amerikan sanayi şirketlerinin ürünleri

üzerinde rekabet baskısı oluşturan bir ithalat artışı yaşanmakta ve sonuçta ücretlerdeki aşınmayı kolaylaştırmaktaydı. Gelgelelim, yeni efektif talep kaynakları tasarlanıp oluşturulmadan sürecin bu denli uzun süre devam ettirilmesi düşünülemezdi. Para politikaları ile borsa arasındaki etkileşim, varlık değerlerinde sağlanan yükseliş üzerinden, tüketimin de artmasına katkıda bulundu.

Bu bağlamda, Merkez Bankasının liderliği altında yirmi yıl süren Greenspan dönemi, neo-liberalizmin bir tür "özelleşmiş finansal Keynesçilik" olarak tanımlanabilecek, yeni bir post-parasalcı evresine işaret etmekteydi.[12] Toplam talep tırmandı, çünkü hane halkı elindeki varlıklar karşılığında borç alıyor, Merkez Bankası ise varlık değerlerinin daha da artmasına yol açacak faiz oranlarıyla kredi genişlemesi sunarak sürecin altına onay mührünü basıyordu. Plana göre, Merkez Bankası bu şartlar altında Keynesçi olmayan tipte tam istihdamı hedefleyebilir, istihdamı artırarak tüketimi ve ithalat talebini ayakta tutabilirdi. Ancak, burada işgücü giderek belirsizleşen temeller üzerinde, aslında tam istihdam yerine tam istihdamsızlığı akla getirecek biçimde örgütlenecekti.[13] 1990'ların ortalarından itibaren, bireysel borçların artmasına, dış açığın günden güne büyümesine dayandığı için bu modelin sürdürülebilir olmadığı yönünde görüşler ortaya atılmaya başlandı.[14] Yine de, sermayenin finansallaşması, emeğin tedarik zincirleri ve taşeronlaşma yoluyla parçalara ayrılması, ekonomi politikasının parasal boyutunun gittikçe daha fazla öne çıkartılması üçlüsü üzerinde yükselen "yeni" Amerikan kapitalizmi, beklenenden daha uzun süre ayakta kalmayı başardı. 2000'deki dotcom krizi bu "yeni" kapitalizmi çökertse de, ultra-Keynesçi ekonomik ve askerî politikaların devreye sokulmasıyla, ayrıca konut ve subprime piyasalarının liderlik ettiği varlık balonu üzerinden pompalanan finansal Keynesçilik yoluyla diriltilmesi mümkün oldu. Sonuçta, birkaç yıl boyunca, hayli devingen bir yapı sergileyen, gelir ve refah dağılımında son derece büyük adaletsizlikler getiren, tüketici kredilerini merkez almış bir kapitalist gelişmeye şahit olduk. ABD'nin büyümesine borçlanan tüketiciler lokomotiflik yaparken, ABD de bunun karşılığında neo-merkantilist Japon ve Alman ekonomilerinin, diğer önemli Avrupa ülkelerinin, ancak en başta da Çin'in nihai ihracat pazarı konumundaydı.

Ne var ki, ABD'nin büyümesine içkin istikrarsızlık nedeniyle tüm bu yapı parçalanmaya başladı. ABD'deki büyümenin yarattığı zincirleme refah

etkisi, maliyetlerin daima daha da aşağı çekildiği bir ortamda, Çin'in ihracatına ve toplam birikimine olumlu etki ederek hammadde taleplerini artırdı ve hammadde fiyatlarının 2004'ten itibaren Merkez Bankası'nın hedef enflasyon aralıkları dışına taşacak şekilde yükselmesi sonucunu doğurdu. Oysa "yeni" kapitalizmin temelinde, varlık değerleri haricinde fiyat enflasyonunun engellenmesi gerekliliği yatmaktaydı. Şimdi Merkez Bankasının tek yapabileceği, faiz oranlarını yükselterek, yurtiçinde yeni bir ücret deflasyonu dalgası yaratmak ve böylece emtia fiyatlarındaki artışın ülke içindeki etkilerini dengelemekti. Ancak, enflasyonun yükselmesi de sermaye varlıklarının değerlerinde devamlı bir artış temin etmeye yönelik ana politika hedefine zarar verebilirdi. Finans şirketleri, varlık fiyatlarında yeni bir sıçrama yaratılarak, kredi başvurularında gösterilen teminatların değerinin artırılabileceğini ve böylece borçlanma maliyetlerindeki yükselişin telafi edilebileceğini ummaktaydı. Bu çerçevede, yoksul aileleri baştan çıkartarak finans bataklığına çeken subprime ipoteklerin pıtrak gibi çoğalması, gayrimenkul balonunun her ne şekilde olursa olsun devam ettirilmesine dönük çabanın ifadesiydi. Amerikan makamları ise, umutlarını gerçekleşmeyecek iki mucizeye bağlamış durumdaydılar: Eskisinden daha karmaşık ve belirsiz menkul-kıymetleştirme paketleriyle riskin tabana dağıtılması sonucunda temerrütlerin olası tehlikeli etkilerinin hafifletilmesi ve yine aynı mucizevi finansal araçların, yükselen ekonomilerde ortaya çıkan fazlaları ve tasarrufları çekerek Birleşik Devletler, Britanya, Avustralya ve İspanya'daki açıkları kapatması (dünya ticaret açıklarının büyük bölümü bu dört ülkeden kaynaklanmaktaydı). Bu mucizelerin gerçeğe dönüşmesinin neden artık mümkün olmadığını anlayabilmek için, Avrupa neo-merkantilizminin gittikçe büyüyen çelişkilerine bakmak durumundayız.

AVRUPA NEO-MERKANTİLİZMİ: BAŞARIDAN GÜNÜMÜZ KRİZİNE

Durgunluğun temel nedenlerini, 1945 sonrasında yayılan Avrupa neo-merkantilizminin evriminde bulabiliriz. İncelemeye başlamak için belirtmeliyiz ki, iki savaş arasındaki dönemde Almanya'nın yeniden ekonomik egemenlik kurması olasılığına, Fransa bir finansal ve ekonomik itilaf (anlaşma) görüşüyle yanıt vermek istemişti. O dönemde hüküm süren Uluslararası Çelik Karteli benzeri, kartelleşmiş bir Avrupa vizyonunu esas alan böyle bir itilafın hayata geçirilmesi, altın külçeleri biriktirmeye yönelik ortak çaba doğrultusunda her merkez bankasının kendi para birimini desteklemesini sağlayacak bir kurumsal düzenlemeyi gerektiriyordu.[15] Savaş sonrası Amerikan egemenliği döneminde, bu kartelleşmiş Avrupa görüşü, Avrupalı oligopoller için bir ortak ekonomik saha yaratma fikrine doğru mutasyon geçirdi. Tohumları, Kömür ve Çelik Ekonomik Topluluğu (1952) ile atılan Ortak Pazar (1957), bu yöndeki ilk hatırı sayılır adım olacaktı. Nesnel olarak bakıldığında, yeni bir Avrupa içi neo-merkantilizme yönelik arayışları, süreklilik kazanmış Alman ticaret fazlasının yarattığı baskı doğurmuştur. Başlangıçta, Washington'un finansal katkıları ve Marshall Planı kapsamındaki ilgili kaynaklarla kurulan Avrupa Ödemeler Birliği'nin (1949-1959) işleyişi, Avrupa içi ticaret açıklarının yumuşatılmasına olanak tanıdı. Ancak, konvertibiliteye geri dönülmesi ve 1959'da Ödemeler Birliğinin sona ermesi ile Avrupa'da ekonomi politikalarının ana ilgi alanı tekrar ticaret dengesi üzerindeki baskılara kaydı.[16] Ticaret dengesinin eksiye düşmesini önlemek amacıyla ihracata yurtiçi talep karşısında öncelik tanıma politikası, 1960'lar için baştan sonra belirleyici özellikti. Bu yıllarda hem Fransa'nın (1963-64), hem İtalya'nın (1963-65) hem de Almanya'nın (1965) dış ticaret fazlası verme hedefiyle dur-geç politikalarına yöneldiği gözlendi.[17]

1971-72 yıllarında sabit kur rejiminin bozulması ve arkasından gelen, petrol (ve ücretler) tarafından tetiklenen enflasyonist süreçler, Avrupa'da Almanya'nın net ticaret fazlasına tehdit yönelten ağır kur dalgalanmalarına yol açtı. 1970'lerde Almanya ve Fransa açısından en büyük tehlikenin kaynağı, enflasyondan faydalanarak farklı para birimleri için farklı kur değerleri politikasını uygulayan İtalya oldu. Liretin Alman markı karşısında

devalüe edilmesiyle ihracat kamçılanıyor, Amerikan doları karşısında değer yükseltilerek de enerji ithalatının maliyeti düşürülüyordu. İtalyan ihracatının en canlı olduğu bölge, Almanya ile yürütülen iki taraflı ticareti de içeren Avrupa'ydı. Fransız finans sektörünün görece güçlü konumu, Paris'i enflasyonla kumar oynamaktan alıkoymaktaydı. Ancak, tüketim malları endüstrisinde Fransa ile İtalya arasındaki benzerlikler dikkate alındığında, İtalya bu oyunda ne kadar başarılı olursa, Fransa'nın gerek kendi iç pazarında, gerekse diğer Avrupa pazarlarında bir o kadar darbe yiyeceği açıktı. Fransa'nın İtalya karşısında pes ederek aynı politikayı izlemeye başlaması ise, Almanya'nın ticaret fazlasına son verir, ücretleri dizginlemesine ve Alman endüstrisinin teknolojik hüneri sayesinde büyük üretkenlik artışlarının sağlanmasına güvenen Alman Merkez Bankası'nın, mark için güçlü nominal kur değerleri ile ticaret fazlasını bir arada devam ettirme hedefine darbe vururdu. Almanya'nın rekabete bağlı devalüasyonlardan kaynaklanacak tehlikelere verdiği yanıt, 1979'de Avrupa Pazar Sistemi'nin (APS) kurulması oldu. Sistemde yer alan döviz kuru mekanizması (DKM), Avrupa para birimlerini sonunda sabit bir pariteye götürecekti. Bu birbirine yakınsama evresi boyunca, enflasyona en yatkın ekonomiler (İtalya ve Avrupa Topluluğu'na katıldıktan sona İspanya ile Portekiz), para birimlerinin değerini reel olarak yükseltmişlerdir.

DKM mekanizması, hem aşağı hem de yukarı yönlü kur dalgalanmalarını sınırlandıran bir "bant" oluşturdu. 1979 yılında, ileride Birlik'in üyesi haline gelecek diğer ülkelerden çok daha yüksek bir enflasyon oranına sahip olan İtalya, daha geniş bir bant talep etmekteydi. DKM'nin amacını, enflasyon kaynaklı kur dalgalanmalarını ortadan kaldırmak, böylece bandın deflasyonist bir şekilde işlev görmesini sağlamak şeklinde özetleyebiliriz. Bu sayede, 1980'lerin ilk yarısında İtalya devalüasyonlara yine devam etmiş (ikinci yarıda DKM sabit paritelere ulaşmıştır), ancak bu devalüasyonların oranı enflasyonun altında gerçekleşmiş ve sonuçta reel olarak liretin değer kazanmasından kaçılamamıştır. Nihayetinde ülkenin ihracat dinamiklerinin de kötüleşmeye başladığını söylemeye gerek yok. Almanya'nın kaygıları doğrultusunda geliştirilen APS, daima Alman neo-merkantilizmi içerisinde bir kovuk aramış olan Hollanda ile Belçika tarafından da coşkuyla desteklendi. Ne var ki, 1979 yılında Fransa'nın katkısı olmadan APS'nin kurulması mümkün olamazdı ve önceki yıllarda Raymond Barre hükümetinin açıkça gösterdiği gibi, hem Fransız hükümeti hem de finans

sektörü, yurtiçinde talebi ve istihdamı sert bir daralmaya maruz bırakarak ithalatı azaltma yoluyla ihracattaki paylarını artırma peşindeydi.

APS rejimi altında, en azından 1990'da Doğu Almanya da bünyeye dâhil edilene kadar, Almanya'nın GSYH'ye oranla elde ettiği ticaret fazlaları emsalsiz boyutlara ulaştı; bu oranlar sonradan sadece 2007-08'de aşılabilecekti. APS, Avrupa'yı Alman ihraç malları için sağlam ve kârlı bir alan haline getirirken, Japonya ile ticarette açıklar büyüyor ve ABD'nin Avrupa'dan ihracatı da doların sallantıları karşısında çok büyük hassasiyet sergiliyordu. 1988-1991 dönemini bir kenara koyarsak, Alman ekonomisi bir neo-merkantilist durgunluk durumunda kaldı ve Avrupa'nın en yavaş büyüyen ekonomilerinden biri oldu. Dolayısıyla, Almanya'nın ithal mallarına olan talebi de Avrupa'nın geri kalanına kıyasla çok düşük düzeydeydi. Gelirin kârlar ile ücretler arasındaki dağılımı dikkate alındığında, Almanya'nın hızla büyüyen ticaret fazlası, şirketler açısından ülke dışı kârların müthiş yükselişler sergilemesi anlamına gelmekteydi. Öte tarafta ise, Almanya'nın Avrupa içi net ticaret fazlası her alanda yükselirken, İtalya'nın fazlası düşüyor, bu düşüş Fransa'nın ticaret yoluyla sermaye biriktirmesini de sağlamıyordu: 1980'ler boyunca hem ticarette hem de cari işlemlerde Fransa'nın açıkları GSYH'ye oranla artacak, işsizlik yüzde 10'u bulacaktı. Almanya merkezli DKM, İtalya'yı cari işlemlerde negatif konuma itiyor, ülkenin bütçe açığını sermaye piyasalarının insafına terk ediyordu. Kötüleşen bir cari işlemler dengesi ile DKM paritelerini korumaya çabalayan İtalya, tahvilleri için yüksek faiz ödeme ve böylece dış açıklarını sermaye çekerek finanse etme yoluna gitti. Sonuçta, üretim artışı getirmeyen finansal taahhütlerle kamu borcu da kabarıyordu. Şunu söylemeliyiz ki, şirketlerin baskı altına girmesini ve yeniden yapılanarak emeğin belkemiğini kırmak zorunda kalmasını isteyen İtalya Merkez Bankasının planlı bir politikasıydı bu. İspanya ve Portekiz ise, ekonomilerini hiçbir şekilde net ihracatçı konuma getirme olanakları bulunmadığından, daha da kötü dudumdaydılar. Finans şirketlerinin kısa vadeli devlet tahvili ve döviz alım-satımına girişmesinden kaynaklanacak bir güven krizinin önüne geçecek ihracat akışını yaratma olanağından yoksundular.

Tüm APS dönemi, 1992-93'te sona erişini getiren süreç de dâhil olmak üzere, bizi net bir sonuca ulaştırıyor. Alman hükümeti ve büyük şirketlerinin ana hedefi, net ihracat gelirleri yoluyla kâr birikimi sağlamaktı.

Büyük şirketler, yapacakları zamları planlayabilmek ve işgücü maliyetleri karşısındaki üretkenlik kazanımlarını olduğunca koruyabilmek için Avrupa'da fiyat istikrarı istiyordu. Sanayi firmalarıyla tamamen bütünleşmiş bulunan finans sektörü de aynı hedefleri paylaşmakta, fiyat istikrarı ve maliyet düşüşleri sayesinde finansal varlıklarda ortaya çıkan değer artışından faydalanmaktaydı. 1988 ile 1991 arasında Almanya güçlü büyüme oranları yakaladı. 1992'ye gelindiğinde ise, doğu-batı birleşmesinin getirdiği maliyetle bağlantılı Keynesçi genişlemeden kaynaklanan bir büyümenin ortaya çıkmasıyla, Alman Merkez Bankası APS'yi bozdu. İç talepteki büyük canlılığın ihracat açısından bir tehlike olduğu düşünülmekteydi. Yüksek düzeyde iç talep, ücretleri de yukarı çekebilir, bu ise uluslararası pazardaki rekabet gücüne zarar verebilirdi. Almanya'nın enflasyon korkusuyla faiz oranlarını yukarı çekmesi yüzünden APS'nin sona ermesi sonucunda Alman markının değeri yükseltilecek ve İtalyan lireti de sert bir devalüasyona tabi tutulacak, Fransız ve Alman hükümetleri, kendi para birimleri arasında pariteyi korumak üzere güç birliğine gidecekti. Markın yüksek değeri, Alman ihracatına beklenmedik ölçüde uzun bir süre boyunca zarar verdi. 1992 ile 2000 arasında ihracattan elde edilen fazlalar, Alman sermayesinin uluslararası pazarlardaki yayılmasını finanse etmeye yetmeyecek düzeyde kaldı. Aynı dönemde, liretin düşük değeri ise İtalya'yı net dış ticaret fazlası bakımından OECD'de en üst sıraya taşıyacaktı.

APS/DKM süreci, Avrupa'nın neo-merkantilist ticaret sistemi içerisindeki iki küreli ayrışmayı billurlaştırdı. Ayrışmanın kârlı tarafında, sürekli ticaret fazlası veren Almanya ile Hollanda en başa yazılmak üzere Almanya'nın neo-merkantilist uyduları yer alırken, ticaret açığı veren, ancak liretin "dans etmesine" izin verildiği (1992 sonrasında görüldüğü gibi) veya ücret sözleşmeleri ile enflasyon arasındaki bağ kopartıldığı anda (1991'de yaşandığı gibi) ticaret fazlasında sıçrama yapan İtalya da aynı safta bulunuyordu. Diğer tarafta ise, daimi ticaret açıklarıyla İspanya ve Portekiz görülmekteydi. Fransız iş ve siyaset dünyasının liderleri, fazla veren bir ülke olarak kendilerini Almanya'nın yanında görseler de, APS'nin 1992 krizinden önceki yılların büyük kısmında tam tersi yönde bir ekonomik gerçeklik ortaya çıkmıştır. Neo-merkantilist ticaret sisteminin kaybeden tarafına kayma tehlikesini def etmek isteyen, ancak bu yönde hiçbir ekonomik araca sahip olmayan Fransız liderleri, tüm dikkatlerini

Avrupa'nın inşasına yönelttiler. Daha 1988'de tek bir Avrupa pazarı için Delors Komisyonu'nun oluşturulması ile Fransa'nın fiilen Alman markının yörüngesine girmesini önleme, işler yolunda giderse Almanya'nın Avrupa para politikaları üzerindeki egemenliğine Fransa'nın da katılmasını sağlama ve rekabeti kızıştıracak yeni devalüasyonların önüne geçme yolunda, Başkan Mitterrand'ın tek para birimine yönelik çabaları başladı. Alman cari işlemlerinde 1992 sonrasında yaşanan kriz ise, Fransız liderlerinin kafasında Alman neo-merkantilizminin uzun süreli bir krize girdiği düşüncesini yerleştirdi. Fransa'nın, Almanya ile kuracağı hegemonyacı ittifak içerisinde Avrupa'daki yeni eksen haline geleceği kanısındaydılar. Ancak, bunun için Avrupa para birimleri arasında yeni bir düzenin getirilmesi ve Alman Merkez Bankası tarafından yürütülen yüksek faiz politikasının tersine çevrilmesi şarttı. Fransız görüşleri, Alman markı karşısında kuru sabit tutulduğu halde Fransız ekonomisinin büyük ticaret fazlaları biriktirebilmiş ve İtalya'nın aksine, aynı zamanda büyük cari işlem fazlası verebilmiş olması gerçeğinden yola çıkıyordu. Dolayısıyla, Fransa'nın net ticaret bilançoları ile net finansal bilançoları arasında, birbirini olumlu yönde etkileyen bir ilişki varmış gibi görünmekteydi. Alman Merkez Bankasının izlediği yüksek faiz politikasına yanıt olarak, Valery Giscard d'Estaing, Fransız frangını Alman markından bağımsız kılma tehdidini yöneltmekle görevlendirildi. Sonrasında, Şansölye Kohl'un baskısıyla, Merkez Bankası yumuşadı ve 1996'da Almanya'da faiz oranları aşağı çekildi. Bunu üzerinde peseta ve eskudo ile beraber, liret derhal değer kazandı. 1999'da avro para biriminin sabitlenen kur rakamlarında da bu yeni değerler esas alınacaktı.

1992-2001 dönemi daha yakından incelendiğinde görülür ki, Alman cari işlemler krizi, kontratak tipi İtalyan neo-merkantilizmine ve kibirli Fransız neo-merkantilizmine ancak kısmen alan açmıştır. Avrupa'nın Doğu Asya karşısında içine düştüğü kapanması olanaksız açıklar hesaba katıldığında(önce Japonya, Güney Kore ve Tayvan, sonrasında hepsini geride bırakacak ölçüde Çin ile), kıtanın 1990'larda elde ettiği dış ticaret fazlalarında Rusya'daki varlık satışları kaynaklı tüketim balonu ve para birimleri Amerikan doları karşısında sabitlenmiş Brezilya ile Arjantin'deki tüketim balonları rol oynamaktaydı. Fakat 1998 sonrasında bu balonların patlamasıyla Rus ve Latin Amerika "mucize"lerinde sona gelindi. Yüzyılın sonuna varıldığında, dolar karşısında sabit fiyat rejimi ortadan kalkmış, bu

ülkeler derin bir resesyona sürüklenmiş, hammadde ve enerjide net ihracatçı konumuna geri dönmüşlerdi artık. Bu ise, Avrupa karşısında ticaret açığı yerine fazlasına sahip olmaları anlamına gelmekteydi. Böylece, Avrupa'nın dış hesapları, Birleşik Devletler'deki "yeni" kapitalizmin ayakta kalmasına görülmedik ölçüde bağımlı hale geldi.

Gelgelelim, bu cephe de 2001'de dotcom balonundan darbe yiyecekti. Sonuçta baş gösteren daralmanın Avrupa ihraç malları üzerindeki etkisi, avronun dolar karşısında başlangıçta sergilediği değer kaybıyla giderilemeyecek denli ciddiydi. Ancak, şurası çok önemli ki, Almanya 2001'de net ihracatçı konumu tekrar elde etti ve bu eğilimini giderek artan bir hızda devam ettirerek, 2007'de net fazla tutarını GSYH'nin yüzde 8'i düzeyine kadar taşıdı (2008'de dünyada kriz başladığında bile hâlâ yüzde 6,6 seviyesindeydi). Avrupa'nın bütün olarak durgunluk içinde bulunduğu bir ortamda dahi, kıta içinde elde edilen net fazla, Almanya'nın sergilediği bu performansta can alıcı öneme sahipti. Dolayısıyla, bu durumun Avrupa neo-merkantilizminin bugünkü krizine nasıl etki ettiğini incelemeden önce, Alman kapitalizminin Avrupa Birliği içindeki oligopolistik hükümranlığını nasıl sürdürebildiği sorusunun hayati önemdeki yanıtlarını ele almalıyız.

ALMAN HÂKİMİYETİNİN DEĞİŞEN YAPISAL TEMELİ

Alman hâkimiyetinin yapısal temelini gayet iyi biliyoruz: Sermaye malları ve teknoloji sektörlerindeki üstünlük. Tarihsel olarak, en azından 1945'ten beri, Almanya'nın Avrupa politikalarını kendi neo-merkantilist hedefleri doğrultusunda yönlendirme olanakları daima sermaye malları sektörünün yeni makine ve teknolojiler yaratma yeteneğine, ayrıca Alman şirketlerinin Avrupa ve dünyada elde ettiği oligopolistik konuma bağlı olmuştur. Bu iki etmen, aynı zamanda Almanya'ya üretim faaliyetlerini taşeronlaştırma ve Doğu Avrupa'ya kaydırma, bu süreçte istihdamı azaltma ve net ihracatçı konumunu daha da genişletme imkânlarını verdi. 1992 tarihli Maastricht Anlaşması ve Fransa'nın teşvikiyle 1993'te yürürlüğe sokulan Delors Planı, Avrupa'da yeni rekabetçi neo-merkantilist oyun sahasının resmî ideolojik ve yasal çerçevesini temin etti. Bu oyun sahası şu mantığa dayanmaktaydı: (a) tüketime karşı yatırım (tüketim, daha yüksek ücretlerle bağlantılı); (b) üretkenlik oranlarındaki artışla ücretlerdeki artış arasında planlı biçimde yüzde birlik fark oluşturulmasının da yardımıyla rekabet gücünü artıracak yeni teknolojiler; (c) enflasyondan ve rekabete yönelik devalüasyonlardan kaçınmak üzere, sıkı denetim altına alınacak, tek bir Avrupa para birimi. Makroekonomik istikrar için, bunlara ek olarak, ekonomik genişlemenin enflasyonu ateşlemesi korkusu karşısında, kamu sektörü açıklarının düşük seviyede seyretmesi ve azaltılması gerekiyordu. Hem Maastricht Anlaşması hem de Delors Planı, istihdam düzeyini ekonomik büyümenin sadece dolaylı bir sonucu haline getirdi ve istihdamı açık bir politika hedefi olarak belirlemedi. Şu işe bakın: Brüksel'deki bütün bir Avrupa Birliği aygıtı, üye ülkeleri yüksek kâr getiren ileri teknolojili yatırım stratejilerine yönelmeye, sermayenin Avrupa içinde serbestçe dolaşması temelinde maliyet düşürücü finansallaşma adımları atmaya zorluyordu.

Tüm bunlar, Avrupa'da "yıkıcı" bir rekabet sürecini alevlendirdi. Sonuçta, 2007'de kriz başlamadan hemen önceki iki yıllık dönemde, şirketler arası birleşme ve satın alma hamleleri rekor düzeylere erişecekti. Daha büyük pazar paylarını denetim altına almaya dönük oligopol stratejisi, sermayedeki merkezîleşmenin daha da artmasını emretmekteydi. Öte yandan, birleşme hareketleri pek çok sanayi kolunda mevcut oligopolistik yapıyı tehdit ettiğinden, pek çok büyük aktör de giderek daha fazla riske

maruz kalmaktaydı. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Doğu Avrupa kapılarının Batı Avrupa sermayesine açılması, sanayinin 1970'lerin sonunda başlamış yeniden yapılanma sürecine hız kazandırırken, Çin'in küresel imalat pazarına dâhil olması da önemli bir itici güç oluşturdu. Pazar paylarının artırılması yolunda, kıtanın doğusu ile batısı arasındaki ücret uçurumundan faydalanmak üzere Doğu Avrupa'da yeni tesisler inşa edildi. Ancak, bu yeni tesislerin üretim kapasiteleri, aynı firmaların Avro-15 ülkelerindeki fabrikalarıyla yarışır hale geldi ve böylece kalıcı bir aşırı üretim durumu doğdu.[18]

Ev aletleri ve otomotiv sektörlerinden örnekler verebiliriz. Ev aletleri sektörünün 2007'deki istihdamı, büyük kısmı Almanya ve İtalya'da olmak üzere 200.000 kişi civarındaydı. Avrupa pazarının yüzde 53'ü en büyük dört üreticinin egemenliği altındaydı ve ilk yedi firma söz konusu olduğunda bu oran yüzde 71'e çıkıyordu. Bu yüksek merkezîleşme oranı, şirketler arası birleşme ve satın almaların bir sonucuydu elbette. 2002 ile 2007 arasında sektörün AB-15 ülkelerindeki istihdamı yüzde 23 azaldı. Yirmi yedi AB ülkesinin tamamında ortaya çıkan istihdam kaybı ise, sektörün toplam üretiminde Doğu Avrupa'nın payı yüze 30'a yükseldiği için, daha düşük seviyedeydi. Öte yandan, Doğu Avrupa'daki üretim artışlarının Doğu Avrupa'daki taleple büyük ölçüde bağlantısız olduğunu söylemek gerek. Zira Doğu'daki yeni tesisler, rekabeti Batı Avrupa'daki üretim kapasitesine karşı yürütmekteydi. Sonrasında gelen sert yeniden yapılan süreci, sektörün Avrupa genelindeki istihdam düzeyini daha da aşağı çekti.

Otomotiv sektörüne gelecek olursak, 2007 itibarıyla Avrupa'da sektör 2 milyon kişi istihdam etmekte, bu kişilerin yarısı belli başlı montaj firmalarında, geri kalan yarısı da sektörün tedarik zinciri içerisinde çalışmaktaydı. Teknik servisler de dâhil olmak üzere otomotivle bağlantılı diğer faaliyetler hesaba katıldığında toplam sayı 12 milyona çıkmakta, yani o dönem için Avrupa'daki istihdamın yüzde 7'sine karşılık düşmekteydi.[19] Yalnızca otomobil üreticileri dikkate alındığında, Avrupa pazarının yüzde 65'i beş büyük firmanın elindeydi ve en baştaki üç firma için de bu oran sadece yüzde 41'e düşüyordu. Yine burada da, üretim hacminde Doğu Avrupa'ya doğru bir kayma yaşandı. Otomobil endüstrisi için, yeni üye ülkelerin üretim kapasiteleriyle tüketim miktarları arasındaki farkın, 2007'de yıllık bir milyon taşıta kadar çıktığı hesaplanmaktaydı. Dolayısıyla, üretimi Doğu Avrupa'ya kaydırma stratejisi, Avrupa otomotiv sektöründe

zaten var olan fazla üretim kapasitesi sorununu şiddetlendirmiş, kapasite fazlası bugün için üretim potansiyelinin yüzde 30'u civarında dolanmaya başlamıştır.

Birleşme ve satın almalar yoluyla gerçekleşen merkezîleşme süreci, üretimin klasik anlamda, dikey entegrasyona sahip firmalarda yoğunlaşmasına yol açacak şekilde işlemedi. Belli başlı otomotiv üreticileri, bunun yerine, tedarik zincirlerinden oluşan, imalat faaliyetlerinin taşeronlaştırılmasına dayanan, çok sayıda küçük ve orta büyüklükte işletmenin meydana getirdiği üretim ağları kurdular. Her bir zincir, üretkenlik temeli üzerinde farklı katma değer yeteneklerine sahip katmanlara bölünmüş durumdadır. Örneğin, tüm sektörlerde, bütün hâlinde üniteler veya karmaşık aksamlar üreten firmalar, basit parçalar imal edenlere göre daha güçlü konumdadır. Bu ağların/zincirlerin ezici çoğunluğu hem katmanlar hem de kutuplar şeklinde örgütlenmiş olup, her bir katman kendi kutbu etrafında şekillenir.[20] Bu katlı pastanın en alt basamağına kadar indiğimizde, belli bir basit imalat/işleme faaliyetinden belli miktarda sunmakla sınırlandırılmış göreve sahip işletmelerle karşılaşırız. Bu işletmeler, hayatta kalabilmek için mücadele ediyorlar.

Sendikaların içinde bulunduğu zayıflık nedeniyle, çalışma koşulları büyük ölçüde her bir firmanın filièreler, yani tedarik ve değer zincirleri içindeki göreli konumuna bağlı olarak değişmekte. Bugün, bu filièrelerin geçmiştekine göre daha bütünleşmiş bir yapı sergilediğini görmekteyiz. Üretime dönük faaliyetlerde yer alan şirketler, kendin imal et ya da satın al seçeneğinde genellikle satın alma tarafında kaldıkları gibi, aynı zamanda hem filièrelerin kilit aktörleri konumundaki ana otomotiv üreticilerinin, hem de bulundukları katmandaki diğer kilit aktörlerin yönetimi altındadırlar. Beli bir dönem içinde üretim miktarlarının nasıl planlanacağını, her bir partinin ne kadar sürede tamamlanıp telim edileceğini, farklı ürünlere yönelik imalat faaliyetlerinin nasıl bir sırayla düzenleneceğini ve daha pek çok şeyi belirleyen hep bu kilit aktörlerdir. Klasik yönetici imtiyazlarıyla donatılmışlardır. Özel aksam gruplarının tedariki gibi yüksek uzmanlık seviyelerine erişmiş firmalar için, filière içerisindeki bütünleşmenin düzeyi ve yapısı, firmalar arasındaki sınırları belirsizleştirecek, yeni kurumsal yönetim düzenleri etrafında yeni işbirliği yollarını açacak biçimdedir. Çalışma koşullarına gelince; zincirin tabanında, ekonominin kayıt dışı ve yarı kayıt dışı bölümlerine çok yaklaşacak şekilde,

son derece tutarsız ve güven vermeyen şartların hâkim olduğu görülür. Sanayinin bu yeni örgütlenme biçiminde, pek çok sektörde kayıt dışı ve yarı kayıt dışı alanları artık serbest oyuncular değil, aksine, işlevleri bakımından sisteme bağlı şirketler oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, birbiriyle yakından ilişkili ve birbirini destekleyen iki ana süreç, Avrupa ve dünya "sanayi sermayesi" üzerinde derin değişiklikler yarattı: Yoğunlaşma olmadan yaşanan bir merkezîleşmeye ve her türden tüketimin durmamacasına genişletilmesine dayanan, bu nedenle yeni pazarlar arama zorunluluğu getiren bir rekabet modeli. Bu mücadelede, mevcut tesisler hâlihazırda önemli bir kapasite fazlası ortaya koymaktayken, üzerine yeni fabrikalar da ekleniyor. Yeni sistemin ayaklarından birini de, farklı yönetim anlayışlarına sahip şirketlerden oluşan pek çok alt sistemin, tek bir iskelet oluşturacak şekilde işlevsel bütünleşmeye tabi tutulması teşkil ediyor. 1990'ların sonundan beri dünya genelinde işgücünün ikiye katlanmış olması ise bu ürkütücü durumu daha da kötüleştiriyor.[21]

ALMAN STRATEJİSİNİN ÇELİŞKİLERİ

Fransa, 1990'ların ortalarında, özellikle de maliye bakanlığına Dominique Strauss Kahn'ın getirildiği Sosyalist Lionel Jospin hükümeti idaresinde, Almanya'nın içine girdiği kriz sayesinde, egemen bir konum üzerinden Avrupa'daki kartelleşme planını hayata geçirebileceğini düşünmekteydi. Oysa Maastricht Anlaşması ve Delors Planı ile oluşturulan yeni iskeletin büyük bölümünü şekillendiren, kendini daha da genişleterek yeniden üretip elde ettiği yapısal özelliklerle yine Almanya, ayrıca bir hizmet ve finans bölgesi olarak bu yapıyı besleyen Hollanda oldu. Dokuz yıl sürse de, Alman ticaret fazlaları geçen dönemin acısını çıkarırcasına geri dönmüştü ve yapısal olarak açık veren ülkelerin artık daha fazla devalüasyon yapamıyor, aynı zamanda kendi bağımsız mali politikalarını geliştiremiyor oluşu bunda en büyük pay sahibiydi.

Şimdi de sürecin Almanya'da nasıl işlediğine bakalım. İhracat şahlanışı, üretkenlikteki büyük artışları temel alarak gelişirken, çalışanların genel koşullarında (ücretler, iş koşulları ve sosyal yardımlar) hiçbir şekilde iyileşme sağlamadığı gibi, iç pazarda meydana gelen daralma nedeniyle aksine ücretler düşmekte ve sosyal yardımlar tırpanlanmakta.[22] Üstelik yırtıcı bir ihracat stratejisinin hayata geçirilmesi yolunda, üretimin aralarında kimi Avrupa ülkelerinin de bulunduğu düşük maliyetli yerlere kaydırılması ile bu durum katmerleniyor. Savaş sonrasının Almanya'sında hep görece yüksek olagelmiş ücretlerin önlerine engel diktiği algısında birleşen patronlar, bu engeli aşmaya dönük politikalarını doksanlarda köklü değişikliklere tabi tuttular. Yaşanan büyük kayma, yetmişler ve seksenlerdeki otomasyon stratejisinin yerine, ağırlık olarak Doğu Avrupa'yı, kısmen de eski AB-15'in kuzey İtalya gibi bazı bölgelerini içine alan yurtdışında üretim tercihinin benimsenmesi anlamına gelmekteydi. Eşzamanlı olarak, Doğu Avrupa'daki yatırımlarda da, Sinn'e şu açıklamayı yaptıracak ölçekte bir kayma yaşandı: "Şu anda net yurtdışı yatırımları, net yurtiçi yatırımların yüzde 50 üzerinde. Alman firmaları [yurtiçinde] bir yatırım grevi başlatmış durumdalar."[23]

Bu stratejinin arkasında yatan mantığı şöyle açıklayabiliriz: İleri teknoloji yatırımları, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde orta-üst seviye kitle pazarlarını Alman mallarına açabilecek ve bu yeni rakipler karşısında Almanya'ya

avantaj sağlayabilecekti. Bugünlerde Almanya'daki tartışmalar, "Almanya'da üretilmiştir" yerine "Almanya'da tasarlanmıştır" anlayışına geçilmesi merkezinde yürüyor.[24] Bu yeni pazarlar o kadar büyük ki, sadece en zengin kesimleri Alman ihraç mallarının erişim alanına sokulduğunda bile, Volkswagen'in Çin örneğindeki gibi, yeterli yatırım getirisinin sağlanması güvence altında olacak. Ancak, Çin'de faaliyet gösteren şu ya da bu Alman kapitalistine fayda sağlamakla birlikte, bu yaklaşımının aynı faydayı Alman ekonomisine de sunacağı şüpheli. Çin, sadece teknoloji transferini gerekli kılan doğrudan yabancı yatırımlara onay vermekte. Ayrıca, sanayideki teknik bilgi birikimi konusunda muazzam eğitim ve araştırma programları yürütmekteler.[25] Dolayısıyla, kendi iç pazarını, hem imalat hem de pazarlama ve satış faaliyetlerinin Çin merkezli olarak yürütüldüğü üretim süreçleriyle besleme kabiliyetini giderek artıran bir ülkeyle karşı karşıyayız. Sonuçta, küresel düzeyde pek çok sanayi kolunda kapasite fazlası daha da artıyor ve böylece yeni finansal riskler, uzun vadede de deflasyon yönünde yeni baskılar baş gösteriyor.

Almanya'nın belirlediği Avrupa algoritmasını sürdürmenin Avrupa açısından olanaksızlaştığı, aksi takdirde Birlik'in sonunda acımasızca parçalanacağı gerçeği bir süredir açıkça anlaşılmış olmalı. Yüksek ustalık gerektiren işlerde kalifiye olmayan işgücü kullanımının ihracat yapan ülkede istihdamı artıracağı fikri, olmayacak duaya âmin demekten başka şey değil. Gerçekte, son on yılda Almanya 1,36 milyon kişilik istihdam kaybı yaşamıştır.[26] Almanya'nın son 20 yıllık dönemde sergilediği sermaye stoku büyümesi de AB içindeki en düşük orana işaret etmektedir. Ülkedeki makroekonomik durgunluktan yarar sağlayanlar, ücretlerdeki aşınma ve ihracattan elde edilen kârlar temelinde, ihracat odaklı çalışan belli başlı Alman üreticiler ile finans şirketleri olmuştur sadece.

1999'da Ekonomik ve Parasal Birlik'in (EPB) kurulması, Almanya neo-merkantilizmini daha da pekiştirdi. 2000 ile 2008 arasında ülkede ulusal gelir artışının Avro Bölgesi ortalamasına ulaşamadığı gözlenirken, emeğin üretkenliği ise yüzde 35'in üzerine çıkarak ortalamayı geride bıraktı. Öte yandan, çalışan başına düşen toplam ücretteki artış, Avro Bölgesi ortalamasının ancak yarısı kadardı.[27] Bu sonuçları ortaya çıkartan, üretkenliği yükseltirken ücretleri denetim altında tutmayı amaçlayan deflasyonist politikadır. Bu gidişat, İtalya ile Fransa'dakinin tersine yapısal ve sektörler-arası bütünlüğünü asla kaybetmemiş olan Alman sermaye

stokunun teknolojik dönüşümü ile mümkün kılındı. Bundesrepublik bünyesindeki firmalara, üretkenlikte ilerlemeler sağlarken üretim faaliyetlerini Doğu Avrupa'ya kaydırma olanağını veren şey, ülkenin üretim aygıtının sergilediği uyum olmuş, üretkenlik artışıyla yurtiçindeki durgunluğun birleşmesi ise ihracat performansı açısından itici güç teşkil etmiştir. Almanya'nın iş âlemindeki liderleri, ihracatın, Asya'daki doğrudan yabancı yatırım projelerinin ve Doğu Avrupa'ya doğru gerçekleşen taşeronlaşmanın tüm sermaye malları sektörleri tarafından beslenmesinin zorunlu kılınması şartıyla, ülkenin bir düşük büyüme alanı olarak kalabileceğini açıkça ifade ettiler. Bu birikim modeli için çelikten bir zırh oluşturulmasına yönelik önceki girişimler, plansız ve üstünkörü yapıları nedeniyle başarısızlığa uğradı. Ancak, Maastricht Anlaşması ile İstikrar ve Büyüme Paktı'nın da EPB bünyesine dâhil edilmesiyle, Avrupa'nın herhangi bir yerinde ortaya çıkacak ticaret açıkları için Almanya'nın mali-kurumsal sorumluluk üstlenme zorunluluğu bulunmuyor. Alman ihracat sektörleri ise tek para birimi uygulamasından fayda görüyor ve böylece Avrupa içindeki ayrışma da kızışıyor.

GÜNÜMÜZ KRİZİ: AVRUPA'DA DERİNLEŞEN AYRIŞMA

Avro Bölgesi ve AB'de işlerin almış olduğu hal, AB'nin bugünkü üçe ayrılmış yapısını yansıtır nitelikte. İlk grubu, merkezinde Almanya'nın bulunduğu, Hollanda, Belçika, Avusturya ve İskandinavya'nın da yer aldığı neo-merkantilist ülkeler oluşturuyor. Daimi dış ticaret fazlası elde ettiklerinden, neo-merkantilist konumlarının güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Dış ticaret fazlaları ise, Çin karşısında giderek artan açıklar artık ABD karşısındaki inişli çıkışlı fazlayla dengelenemediğinden, büyük ölçüde Avrupa içinde elde ediliyor. Bu grubun net ticaret fazlaları, küresel oligopolistik şirketlerle bağlantılı güçlü bir sermaye malları sanayisine sahip olmalarının ve uzun vadede çok düşük yurtiçi büyüme oranları sergilemelerinin bileşik etkisine dayanmakta. Almanya, Avrupa'nın lokomotifi değil. 1970'lerden itibaren, Batı Avrupa'nın geri kalanı sistematik olarak çok daha yüksek büyüme oranlarına ulaştı ve böylece Almanya ile ekonomik uydularından yapılan ithalatı körükledi. Dolayısıyla, neo-merkantilist grubun kendi bünyesinde somutlaştırdığı klasik tekelci sermaye durumu, hem de Fransa tarafından talep edilmiş Avrupa'nın inşası süreci üzerinden, kurumsallaşmış bir makroekonomik rejime dönüştü.

Almanya, geçmişte, rekabeti kızıştıracak devalüasyonlardan kurtulmak amacıyla, kurlarda istikrar hedefliyordu. Tek para birimi rejiminde, rekabet gücünü yükseltmenin aracı mutasyona uğradı ve devalüasyonlar yerine, üretkenlik ile ücretler arasındaki farkı artırma yolu benimsendi. Yurtiçindeki durgunluk, Alman işçilerine ödenen ücretlerin, üretkenliğe kıyasla daha yavaş artmasını sağlıyor. Ülke sanayisinin, sermaye ile sendikalar arasındaki neo-merkantilist bağdaşmaya sırtını dayayan ilişkiler sistemi, üretkenlik ile ücretler arasındaki farkın, diğer Avrupa ülkelerinde görülmedik ölçüde sermaye lehine açılmasına olanak tanımakta. Tüm bu süreç, yolun sonunda düşük büyümeye ve ücretlerdeki aşınma yardımıyla Almanya'nın ihracattaki rekabet gücünün pekişmesine varıyor. Nihayetinde, Alman makineleri ve teknolojileri olmadan ayakta duramayan bir Avrupa'ya karşılık, ithalatını hızlı bir şekilde artırmayan ve böylece Avrupa'daki net talebe katkısı bulunmayan bir Almanya var önümüzde. Bu şekilde ortaya çıkan devasa dış fazla birikiminin bir kısmı, gerek dış ticaret açığı verenler de dâhil olmak çeşitli Avrupa ülkelerinde, gerekse Çin'e kadar uzanan başka bölgelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve girişim ortaklıklarının

finansmanında kullanılıyor. Ancak, Landesbankenin 2007-08 krizi, Almanya'nın dış fazla arayışının daha toksik kimi finansal sonuçlar da doğurduğunu gün yüzüne çıkardı.[28]

Avrupa'da, Fransa ile birlikte İtalya'nın başını çektiği ikinci ülkeler grubu, kendine has bir vaka olma özelliğini taşıyor. Portekiz, İspanyol ve Yunan şirketleri, net dış ticaret fazlası elde etmek isteseler de, ihracatlarını ne kadar artırırlarsa artırsınlar, yurtiçinde sermaye malı sektörleri zayıf olduğundan bunu başaramıyorlar. Bu zayıflık, uzun süreli ulusal gelir artışlarının, mutlaka ithalat artışlarını da bağrında taşıması anlamına geliyor. Teknoloji ve dayanıklı tüketim mallarındaki ithalat bağımlılıkları o denli güçlü ki, avroya geçiş öncesinde devalüasyonlar bile bu ülkelerin dış ticaret dengelerini olumlu yöne çeviremiyordu. Portekiz'i dışarıda tutarsak, İspanya ve Yunanistan, AB ortalamasının üzerinde büyüme oranları sergilediler. İspanya'nın büyümesi, ülkenin Londra aracılığıyla uluslararası gayrimenkul piyasasına dâhil edilmesinden kaynaklanmaktaydı. Yunanistan ise, ithalat odaklı bir büyümeyi ayakta tutma yolunda bütçe açıklarına bel bağlamaktaydı. Her iki ülkede de, yurtiçi talepteki artış ekonomik faaliyetleri canlandırdı ve kişi başına düşen ithalat rakamını yukarı çekti. İspanya, Portekiz ve Yunanistan, devamlı açık veren ülkeler olarak, Almanya, Fransa ve İtalya için kârlı bir ihracat sahası konumundalar ve bu üçlünün ihracatında sırasıyla yüzde 7, 10 ve 9'luk paya sahipler. Alman ihraç ürünlerinin, itici gücünü üretkenliğin oluşturduğu egemenliği dikkate alındığında, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in mevcut cari işlem açıklarını dizginleyemeyeceği, bu açıkların Yunanistan örneğindeki gibi devlet tahvili ihracı yoluyla sağlanacak sermaye girişleri tarafından ve/veya İspanyol gayrimenkullerinin Londra'da satılması örneğindeki gibi sermaye transferleri yoluyla finanse edilmesinin gerekeceği anlaşılmaktadır.

Neo-merkantilizmin zayıf bir biçimini temsil eden İtalya, geçmişte özellikle de Alman markı karşısındaki reel kur devalüasyonlarına bel bağlamaktaydı. Ancak, 2000 yılındaki dotcom krizi sonrasında, yüksek katma değerli ürünlere başarıyla yönelen küçük ve orta ölçekli çokuluslu şirketlerin ortaya koyduğu "dördüncü yol" kapitalizminden kökünü alan, önemli bir kapitalist dönüşüm süreci sergilediler. Avroya geçilmesiyle, İtalya'nın net dış fazla verme özelliği sert bir darbe yedi ve 2005 itibarıyla eksiye düştü. Toplama bakıldığında, avronun İtalyan kapitalizmi için Avrupa sahnesini sınırlandırıp daralttığı görülmüştür. 1990'ların

ortalarından beri, merkez sol hükümetler idaresindeki İtalya vahşi bir ücret aşındırma sürecini uygulamaya koyarken, bir yandan da giyim ve ayakkabı üretimini Romanya ve Arnavutluk'a kaydırdı. Ancak, Almanya'nın otomotiv ve ev aletleri sektörlerindeki üretim kaydırma hamleleri, net dış ticaret fazlasında ortaya çıkan muazzam artış dikkate alındığında tutarlı görünürken, İtalya'nın dış hesaplarında büyük gerileme gözlenmekte. "İtalyan malı" modeli, kendine içkin bir kırılganlığın etkisi altında ve ancak kesintisiz bir yeniden yapılanma pahasına ayakta kalabilir. Asya'dan ithal ürünlerin Avrupa pazarlarında İtalyan malları ile kafa kafaya rekabet etmesi ise durumu daha da kötüleştiriyor.

Geriye, söz etmemiz gereken iki büyük ekonomi kaldı: Britanya ve Fransa. Küresel ölçekli bir finans sektörüne sahip olmasaydı, Britanya da iç halkadaki daimi açık veren ülkeler grubuna katılırdı. Fransa ise, fazla veren ve açık veren gruplar arasında, kendine has bir konumda bulunuyor. Daha önce değindiğimiz gibi, göze batacak biçimde neo-merkantilistlik taslasa da, Almanya'nın en büyük net ihracat pazarı olmakla kalmayıp, İtalya karşısında da giderek artan ölçüde aynı konuma geldiğinden, Fransa'nın net fazla veren bir ülke olmayı ancak nadiren başarabildiğini görüyoruz. Buna rağmen, finans sektörünün ağırlığı nedeniyle, geçmişte rekabet amaçlı devalüasyonlardan kaçınmaya çalıştığını söylemeliyiz. Avronun kullanıma girmesi ile İtalya gibi Fransa da dış fazlalarını yitirmeye başladı. Avronun temin ettiği yeni, daha elverişli kur konumu Fransa'nın işine yaramadı ve 2005'te hem ticaret hem de cari işlemler alanında İtalya ile birlikte grafiğin ekside kalan bölgesine düştüler.

Bu arada, İspanya, Portekiz ve Yunanistan ise sadece birkaç yıl içinde açıklarının önce ikiye, donra hızını alamayıp üçe katlandığını gördüler. 1990'ların ortaları ile 2008 arasındaki dönemde İspanya ile Yunanistan'ın büyüme oranları AB ortalamasından hayli yukarıdaydı. Buna karşın, sermaye malları sektörlerinin zayıf yapısı, bu büyümenin net ithalata meydan verecek ve finansal sermaye girişlerini içerecek şekilde gelişmesi anlamına geliyordu. Uzunca bir süre, AB'nin görece az gelişmiş bölgelere yönelik yapısal fonları, İspanya ile Yunanistan'ın, bu arada ayrıca Portekiz ile İrlanda'nın ekonomik genişlemesine önemli katkı sağladı. İspanya'nın büyümesinde, Brüksel kaynaklı paranın üçte birlik paya sahip olduğu tahmin ediliyor. Madrid'in bütçesi, büyük açıkları veya borçlarla da ön plana çıkmıyordu: 2008'de ülkenin borç-GSYH oranı, yüzde 60'lık

Maastricht kriterinin epeyce altındaydı ve benzer şekilde bütçe açığı da yüzde 3'lük Maastricht kriterinin yine hayli altında, yüzde 2 düzeyindeydi. Ancak, İspanya'nın uluslararası gayrimenkul finans şebekelerine dâhil olması bir yandan ülkeye para çekerken, diğer yanda, 2007-08'de subprime balonu patladığında dalganın ülke kıyılarına derhal ulaşmasına yol açtı. Sadece birkaç ay içerisinde, işsizlik oranı yüzde 11'den yüzde 19'a fırlayacak ve Batı Avrupa'daki en büyük sıçramayı kaydedecekti. Tahmin edilebileceği gibi, daha önceleri göz ardı edilebilir düzeyde seyreden bütçe açığı-GSYH oranı da 2010'da 12'ye vurdu. Bunlar yetmezmiş gibi, "yeni kapitalizm", bütçe açıklarının finansmanı konusunda zayıf ülkeleri sermaye piyasalarının ve resmî ağızlardan aşağılanan derecelendirme kuruluşlarının insafına terk etti. İspanya'nın açıklarının sürdürülemez olduğuna dair algı, Alman tahvilleri ile sözüm ona daha fazla risk taşıyan İspanyol tahvilleri arasında paldır küldür bir faiz oranı uçurumunun oluşturulması yönünde kullanıldı.

Sermaye malları sektörünün elindeki birikim kudretinin İspanya'dan bile düşük kaldığı Yunanistan'ı da benzer bir kader bekliyordu. Yüksek büyüme rakamları tamamen Keynesçi uygulamalara dayanmaktaydı ve Keynesçi olmayan bir dünyada bunun bir faciaya dönüştüğü görüldü. Ülke ekonomisi, yüksek bütçe açıklarına dayalı kamu harcamaları ve normal AB yapısal fonları temelinde büyüdü. Yunanistan ekonomisinin zayıf üretim temeli, bu yüksek büyüme oranlarının cari açığı da görülmedik seviyelere çıkarması anlamına gelmekteydi. Küresel kriz patlak verdiğinde, Almanya'nın baskısı ve Fransa'nın da Almanya'ya boyun eğmesi ile Avrupa Merkez Bankası (AMB), Atina'ya açılan krediler karşılığında Yunan tahvillerini teminat olarak kabul etmeyi bırakacaktı. Derecelendirme kuruluşları, Yunan tahvillerindeki hastalığın, hükümetin faaliyetlerini sekteye uğratacak noktalara kadar yayılmasına önayak oldu. Bu aşamada, Sosyalist Pasok hükümeti de, Alman bankalarının elindeki Yunan tahvillerinin değerini muhafaza etmekten başka amacı bulunmayan Berlin karşısında diz çöktü.

Güney Avrupa ekonomilerinin içine düştüğü bela, krizin Avrupa'da ve özellikle de Avro Bölgesi'ndeki ayrışmaları nasıl derinleştirdiğini gözler önüne seriyor. Almanya, iş kendisine geldiğinde, diğer Avro Bölgesi ülkeleri için benimsediği dogmatik bütçe açığı yaklaşımını sergilemekten geri durabiliyor. Zira Avronun 2001'de Fransa ile birlikte Almanya'da

kullanıma girmesinden kısa süre sonra, bütçe açıklarının Maastricht Anlaşması ve İstikrar Paktı kriterlerinde belirlenmiş yüzde 3'lük sınırın epeyce üzerine çıkmasına izin verdi. Bu bütçe açığının önemli bir bölümü, yeni bir ihracat atağı başlatma yönünde ihtiyaç duyulan yeniden yapılanma için Alman şirketlerine yardım etmekte kullanıldı. Bunun başarılması ve sonuçta vergi gelirlerinin artması ile Berlin bir kez daha sıkı bütçe uygulamalarına dönmek gerektiğini hatırladı ve hatta Federal Meclis'ten, bütçede denge sağlanmasını gerektiren bir yasa bile geçirildi. Son krizde yüzde 5'lik GSYH düşüşüne maruz kalan Almanya tekrar Maastricht kriterlerini ihlal etme, bu arada kendisine ait tek bir sentin bile görece zayıf Avro Bölgesi ülkelerine transfer edilemeyeceğini üzerine basarak vurgulama yolunu izledi. Yurtiçinde ihracat odaklı yeniden yapılanma sağlayarak ve üretimi Doğu Avrupa'ya kaydırarak krizin üstesinden gelebileceğine bütünüyle inanan Berlin yönetimi, kendi kamu kaynaklarının sadece bu işlerde kullanılması, Yunanistan için kesinlikle "çarçur edilmemesi" konusunda son derece katı. Yunanistan, aynı zamanda Portekiz ile İspanya'ya da ibret olmalı!

Oysa bu ülkelerin durumu zaten apaçık ortada. Asıl ibret alması gereken, bütçe açıklarının hızla büyüyerek GSYH'nin yüzde 8'ini aştığı, böylece Almanya'daki açığı çok geride bıraktığı Fransa'dır. Fransa da, Yunanistan konusunda verdiği tavizlere ve Alman tipi mali Protestanlığa yönelmiş olmasına bakarsak, gerekli dersi almış görünüyor. Krizin kapitalist ülkeler arasındaki en belirgin sonucu, Fransa'nın konumunun olağanüstü zayıflaması ve Avrupa'nın kartelleşmiş itilaf merkezi haline gelecek Paris'in bir birleşik güç odağı olması fikrinin toprağa gömülmesidir. Fransız yöneten sınıfı çok uzun süredir bu fikrin üzerine titremekteydi. EPB'nin Şansölye Merkel tarafından uygulamaya sokulan yasal rolünün en önemli zayıflığını, Birlik'in Alman kurucularından Otmar Issing 2010 başlarında şöyle açıklıyordu:

Parasal birlik, iki ayak üzerinde yükseliyor. Birincisi, tartışmasız fiyat istikrarı yetkisine sahip bağımsız bir merkez bankası eliyle avroda istikrarın güvence altına alınmasıdır. İkincisi ise, her bir üye ülke tarafından temin edilmesi gereken mali sağlamlıktır. Üye ülkeler hâlâ bağımsız egemenliğe sahip. EPB bir devleti temsil etmemekte, tarihte benzeri bulunmayan bir kurumsal düzenleme olarak ortaya çıkmaktadır. 1990'larda, aralarında benim de bulunduğun pek çok iktisatçı, siyasi bir birlik kurmadan para

birliğini başlatmanın, arabayı ata koşmak anlamına geleceği uyarısını yapmıştır.[29]

2010 Mayıs'ı itibarıyla, Yunan krizi denen şeyin ardından, Almanya ile Fransa arasındaki çatışma, birbirine üstünlük kurmaya çalışan, ama yine de birbirine benzer iki Avrupa Birliği bütçe yaklaşımı arasındaki mücadeleye indirgendi. Ancak, gerek ürkütücü denk bütçe kanununu esas alan Alman planı, gerekse Fransa'nın denk bütçeye doğru rota çizen bütünüyle yeni tasarısı, gerek vergi gelirlerindeki büyük kayıplar karşısında devletlerin verdiği tepkilerden kaynaklanan toplumsal krizin, gerekse Avro Bölgesi içindeki dengesizliklerin baskısı altında paramparça olmaya mahkûm. Şimdi her ülke, toparlanmayı en iyi olasılıkla daha da sorunlu hale getirecek kemer sıkma önlemlerine yöneliyor.

Kriz tarafından fitili ateşlenen dibe vurma yarışı, gerçekte Almanya'nın eseri olduğu halde, Yunanistan'ın adıyla anılıyor. Bugünkü gibi bir kriz durumunda, Avrupa'nın yapısı içerisindeki uyumsuzluklar, kıtanın yapısal kusurlarını katlıyor. Avrupa, Marx'ın tanımladığı, temelleri son otuz yılın durgunluğunda yatan bir klasik üretim fazlası krizinin içinde buluyor kendini. Kapasite fazlası ve işçi sınıfının gelirlerindeki durağanlık, ülkeleri ürünleri için yeni pazarlar bulmaya, neo-merkantilizm ile borca dayalı bir ekonomi arasında tercih yapmaya itti. Bu ise, finans sermayesi için muazzam bir manevra alanı yaratmış durumda. Dönüp gerçeğe bakıldığında, neo-merkantilist yaklaşımın Almanya'yı aslında kriz karşısında daha savunmasız kıldığı anlaşılıyor. 2009'da AB-15 ülkeleri arasında en büyük üretim düşüşünü onların yaşamış olması rastlantı değil. Şansölye Merkel bu kalkınma rotasına yöneltilen tüm eleştirileri reddetse ve toplumsal standartlarını korumak için Almanya'nın ihracatta yüksek performans sergilemesi gerekliliğine duyduğu inancı vurgulasa da, çok geçmeden, 2009 yazına kadarki dönemde Alman hükümetinin bu söylemi hiçe sayan önlemler aldığını gördük. Nihayetinde, net ihracatçı olma hedefi de, pek çok başka etmenle birlikte, Opel-General Motors kavgasında görüldüğü gibi krizi göğüsleme yolunda ortak sanayi ve emek politikaları bulma başarısını sergileyemeyen, bunun yerine her bir ülkenin kendi statükosunu savunduğu ulusçu girişimlere kapı aralayan Avrupa Birliği'nin siyasi çöküşüne katkıda bulunmaktadır.

Almanya, İtalya ve Fransa tarafından (tam olarak bu hiyerarşik diziliş içerisinde) tercih edilen ve uzunca bir süre başarı sağlamış gibi görünen merkantilist yaklaşım, Avro Bölgesi'ni ölümcül bir sona sürüklemiş bulunuyor. 1970'lerden bu yana, finansal fazla birikimi temin etmek amacıyla, Almanya'nın kendi büyüme hızını Avrupa'nın geri kalanından daha aşağıda tutma yönünde planlı ve başarılı bir politika izlediğine şahit oluyoruz. Benzer şekilde Fransa da, Miterrand iktidarının da içinde bulunduğu birbirini izleyen hükümetlerin emekçilerden gelebilecek ücret taleplerinden korkması nedeniyle, kesintisiz bir büyümeye fazla merak salmadı. İtalya örneğinde, daha 1970'lerin sonunda büyüme üzerindeki kamu harcamaları desteğinin ortadan kalkmasıyla, ekonomi ancak elverişli kur koşullarının varlığında büyüyebilirdi. Bu şartlar altında, on yıllık dilimlerin son dördünde de Batı Avrupa'da büyüme oranlarının düşmüş olması şaşırtıcı sayılmamalı. İhracat fazlası elde edebildiği tek pazar Birleşik Devletler olan, üstelik Asya karşısında giderek büyüyen açıklarını orada da kapatamayan Avrupa, Almanya'nın dış fazla kıskacına her geçen gün biraz daha düştü. Avronun tedavüle girmesi, durumu daha da billurlaştırdı ve Avrupa günden güne derinleşen bir durgunluğun içindeyken, Almanya görülmedik dış fazlalara erişme olanağını buldu. Landesbankenin elindeki türev ürün kâğıtlarına da sıçrayan subprime krizi sonrasında Amerikan pazarının işlevini yitirmesi ile Almanya neo-merkantilist duruşunu daha da güçlendirdi ve oyunun kurallarını tek taraflı olarak yeniden belirlemeye girişti.

Yunanistan krizi, AB'nin işleyiş şeklini Fransa'nın zararına olmak kaydıyla değiştirme yolunda Berlin'in seçtiği yöntemden başka şey değildir. Gerçekte Yunanistan'ın baş edilmez açıkları bulunmamaktadır. Avrupa'nın ve özelde de Yunanistan'ın büyüme çizgisini düzeltmek üzere ortak politikaların belirlenmesi yoluyla bu sorun Avrupa düzeyinde kolaylıkla halledilebilir ve hastayı masada bırakmayacak tek tedavi de budur. Kamu harcamalarında sert kesintilere gitmek, modern toplumun yaslandığı tüm bir hizmet ve altyapı sistemini parçalayacak, öte yanda borç oranını, o da bir olasılıkla, ancak küçük ölçüde düşürebilecektir. Gelgelelim, Berlin'in neo-merkantilist bakış açısında ortaklaşmaya dayalı bir büyüme seçeneği, aşağıdaki nedenlerle, aklından bile geçmemiştir.

Almanya, Avro Bölgesi'ni, işlevi rekabet amaçlı devalüasyonları engellemekten ibaret olan bir sabit kur sistemi şeklinde görmeye devam

ediyor (geçmişte bu yola başvuran en belli başlı ülke İtalya'ydı). Batı Avrupa'nın asli rolü, Almanya'nın gözünde, Alman ihraç malları için net efektif talep ortaya koymakla sınırlı. Wolfgang Münchau'nun geçtiğimiz günlerde Financial Times'da yer alan yazısı da bunu ortaya koyuyor: "Ekonomi Bakanı Reiner Brüderle, geçtiğimiz hafta, talep konusunda hükümetin yapabileceği hiçbir şeyin bulunmadığını, çünkü tüketimin özel şahıslar tarafından verilen bir karar olduğunu söyledi. Alman Merkez Bankası'nın üst düzey yöneticilerinden biri ise daha da ileri giderek, Avro Bölgesi'ni, Almanya'nın birincilik koltuğunu gururla işgal ettiği bir futbol ligine benzetti."[30] Buradaki lig benzetmesinin yanlışlığı apaçık meydanda: Almanya ile rekabet edebilmek için, Avro Bölgesi ülkeleri daha fazla büyümek değil, kendi büyüme oranlarını Almanya'nın altına çekmek zorundaydılar. Bu ise sıfır büyümede ve hatta ekside kalmaları anlamına geliyordu.

Almanya'nın Yunanistan ve İber ülkeleri karşısındaki duruşunu sertleştirmesinde, Berlin'in kendi arka bahçesi saydığı Doğu Avrupa'ya ve Baltık ülkelerine odaklanmış olması da rol oynadı. Tümden bir bunalımın içinde bulunan bu bölgede, Slovakya ile Macaristan derin bir resesyonla karşı karşıya. AMB'nin bu ülkelere ait tahviller karşılığında kredi verdiği, böylece Avusturya ve İsveç bankalarını, bu ülkelere sonunu düşünmeden verdikleri borçların sonuçlarından kurtardığı, herkesin bildiği, ama dile getirmekten kaçındığı bir sır. Bu işlem, Berlin'in tam desteği alınarak yürütüldü. Almanya'nın Yunanistan'a yapılacak bir yardıma karşı koyuşu da, kaynakları Berlin'in yörüngesindeki bölgelere, ayrıca Alman şirketlerinin yeniden yapılanma stratejilerine ev sahipliği yapan alanlara tahsis etmeye dönük bu politikanın diğer kanadını oluşturmaktaydı. Doğu Avrupa örneği de bu çerçevede değerlendirilmeli.

Sarkozy'yi, çok geç kalmış olmakla birlikte, Merkel'in karşısında dikilmeye, Berlin'i 750 milyar avroluk bir fonu kabul etmek zorunda bırakmaya iten şey de bu bileşimdir. Financial Times'da yazan Romano Prodi gibi öne çıkan kimi figürler, bu kararı mali açıdan federalleşmiş bir Avrupa'ya doğru atılan adım olarak alkışlama yanılgısına düştüler.[31] Bu görüşün gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. En iyi olasılıkla, Alman ve Fransız bankaları için bir acil durum kaynağı olan bu fon, içeriği bilinmeyen özel bir yatırım aracı içerisinde yapılandırılmış durumda. Yeni fonun, devasa boyutta olsa da, piyasaları yatıştırma konusunda neden pek etki

sağlamadığını bu gerçekler açıklıyor. Üstelik yeni fonun mevcut Avrupa kurumlarının çerçevesi dışına konumlandırılmış olması, bu kurumların yetersizliğini de gözler önüne seriyor.

Dahası, "Yunan" vakası, AMB tarafından üstlenilen rolün ölümcül zayıflığını da açıkça gün yüzüne çıkarmış durumda. Banka, 2009 sonbaharında Berlin'in ısrarıyla Yunan devlet tahvillerinin artık krediler karşısında teminat olarak kabul edilmeyeceği kararını vererek, Yunanistan'daki krizi geri dönülmez noktaya sürükledi. Bu karar, hem Almanya hem de Fransa'nın resmî olarak etkisini sınırlamaya çalıştığı kredi derecelendirme kuruluşlarının gücünü pekiştirdi ve iç halkadaki Avrupa ülkelerine ait kamu borçlarının da bu kuruluşlar tarafından değerlendirilmesine olanak tanıdı (tüm finans şirketleri arasındaki en az şeffaf yapıda olan kuruluşlardan söz ediyoruz). İspanya ve Portekiz'e ait borçların arkası arkasına sorunlu hale gelmesiyle bir Rus ruleti başladı ve sonuçta bu borçlarla bağlantılı türev ürünleri aşağı çekti. Bu bağlamda, Birleşik Devletler'deki piyasa kaynaklı subprime krizine benzer bir süreç, bizzat AMB tarafından başlatılmıştır. Hastalık, türev ürünler boyunca bir salgın gibi yayıldı ve Mayıs ortalarına gelindiğinde, AB tarafından özel fonun hazırlanmasına paralel olarak AMB geri dönüş yaptı ve Yunan, Portekiz, İspanyol tahvillerini çuvalla satın almaya başladı.

AMB'nin hareket şeklinde kendini gösteren kurumsal başarısızlığın içeriği, 2009 Kasım'ı ile 2010 Mayıs'ı arasında Avrupa'da yaşananları, 2008'de Birleşik Devletler'de yaşananlarla kıyasladığımızda açıkça ortaya çıkıyor. Amerikan Merkez Bankası, bankacılık sistemini likiditeye boğdu ve sonrasında, ne kadar sınırlı ya da yetersiz olursa olsun çeşitli harcama programlarını yürürlüğe koyan Hazine tarafından desteklendi. Oysa AMB'nin denk bütçe dayatmalarına güçlü bir destek vermeyi tercih ettiği Avrupa'da bu tip bir durumun yaşanması olanaksız. AMB tarafından uygulanan politikaların "yanlış" bir bakış açısından kaynaklandığını da söyleyemeyiz. Bu politikalar, bir Avrupa Hazinesi'ne alan bırakmayan, ulusal hazineleri ise, talep ve istihdamın düştüğü dönemlerde bile vergi tahsildarlığından ibaret bir konuma indirgeyen Avrupa'nın inşası projesinin sonucudur. Ek olarak, bir yandan etkin mali politikalara karşı çıkarken diğer yanda hükümetlerin borçlarını satın almak zorunda kalmasıyla, AMB kendi kendisiyle de çelişir duruma düşüyor.

GELECEĞE BAKIŞ

Bu arada, Avrupa için geleceğe dönük beklentileri de aşağıdaki gibi resmedebiliriz. AB, mevcut krize ve durgunluğu körükleyen güçlere karşı hamle yapacak iç toplumsal ve kurumsal organlardan yoksun. Bu şartlarda, umutlar pek de muhtemel olmayan Schumpeter tipi, çığır açacak bir yenilik dalgasına ya da yeni dış pazarlara bağlanmış durumda. Oysa yeni dış pazar olanakları da artık son derece sınırlı. Hükümet ihracatı teşvik etmeye çalışırken hane halkının borç-deflasyon sarmalında olduğu Birleşik Devletler, bundan böyle AB ihraç malları için eskisi gibi bir tüketim pazarı olamayacak. Diğer yanda, AB'nin Çin ile Japonya karşısında açık verdiğini, artık ithalatını daha çok Çin'den yapmaya başlayan Latin Amerika'nın da bunlar arasında katıldığı görülmekte. Ancak, Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinin Çin ve Asya karşısındaki açıkları, toplamda fazla vermelerini engellemiyor. Büyük kısmını Avrupa içi ticaretten elde ettikleri bu fazlalar, Çin ve Asya'daki doğrudan yabancı yatırımlarını, Çinli ve Asyalı şirketlerle kurdukları girişim ortaklıklarını finanse etmelerini sağlayan kaynakları yaratıyor. Bu ülkelerin karşı safında ise Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan ile karşılaşıyoruz. Almanya ve diğer kuzey ülkelerinin ticaret fazlalarında can alıcı önem taşıyan bu pazarlar, aynı zamanda ihracatta ve iç pazarda Çin ihraç mallarının istilası ile boğuşmaktalar. Avrupa merkezli bir Schumpeter tipi mucizeyi olanaksız kılan Avrupa içi yapısal kusurlar, önümüzdeki dönemde daha da kötüleşmeye mahkûm.

Bugünkü kriz ortamında, olabilecek en düşük faiz oranlarıyla birlikte sınırsız likidite sunumuna dayalı Amerikan para politikası da büyük ölçüde yetersiz kalıyor. Nedenlerine gelirsek, birincisi, ağır kriz koşullarında temin edilen para sadece bankacılık sistemi bünyesinde kalır ve gerçekten de öyle oluyor. İktisatçıların jargonuyla, bir tür likidite kapanı oluşmuş durumda. İkincisi, sistemi likiditeye gark etmek, sıfır maliyetle alınan bu paranın, alan kuruluşlar tarafından başka yerlere aktarılması şartıyla sürdürülebilirlik kazanabilir. Ancak, reel efektif talebin düştüğü ya da durağan kaldığı, teminatların şüpheli hale geldiği ve büyüklüğünün pek kestirilemediği bir ortamda, borç verme konusunda isteksizlik yaşanacağı açık. Dolayısıyla, bedelsiz alınan para, ancak kazanç peşinde risk alındığında kullanıma girebilir. Üstelik riski kovalamak yetmiyor ve yapılandırılmış yatırım

araçlarının yeni biçimleri meydana getirilerek, hiç yoktan risk yaratmak gerekiyor. Bu şartlarda, kapasite fazlasına boğulmuş şirketlerde emek süreçlerinin yeniden yapılandırılması, işsizliğe yol açıyor ve üretkenlik artışı da bunda hem doğrudan, hem dolaylı rol oynuyor. Şimdi geçerliliğini yitirmiş "yeni" kapitalizm eliyle emeğin pazarlık gücünde yaratılan çöküş, bu krizle daha da şiddetlendiğinden, üretkenlikle birlikte ücretlerin de yükselmesi olası görünmüyor. Dolayısıyla, gerek var olan işsizlik, gerekse üretkenlikteki artış, başka güçlerin yokluğunda, ücretlerdeki aşınmayı şiddetlendirecek, Büyük Resesyon'u daha da vahim bir hale getirerek Büyük Buhran'a dönüştürecektir. Genişlemeci mali politikalar, sadece sistemi yukarı taşıma hamlelerine bel bağlayamaz. Japonya örneği, kamu açıklarına dayalı harcamalara körü körüne iman edilmemesi yolunda iyi bir ders olarak orta yerde duruyor.

Mesele, teşvik ile talep arasında, yatırımların toplumculaştırılması hedefli yapısal reformlar yoluyla bir bütünleşme sağlayarak, müdahaleleri yeni bir çehreye büründürebilmektir. Hem kalıcı hem de geçici bir çözüm olarak geliştirilecek bu yaklaşım, yatırımlardaki toplumculaşmayı istihdamın toplumculaştırılmasına dönüştürmeli, bu iki politika arasında bir ayrım ortaya çıkmamalıdır. Her iki tasarının ön şartı da, bankaları kamu varlıklarına dönüştürmek üzere bir bankaların toplumculaştırılması sürecinin izlenmesidir.[32] Kapitalizmin finansallaşması ve yeni biçimlere bürünmesi sonucunda, sermaye varlıklarının değerini artırma yönünde altyapı ağının çürümeye terk edildiğini de dikkate aldığımızda (ABD'de altyapının bugünkü hali ortadadır; aynı şey Britanya, İtalya ve Avustralya için de söylenebilir), finansın toplumculaştırılması da altyapıyı yeniden inşa edecek kamu harcama programlarının oluşturulmasında can alıcı önemdedir. Müdahalelerin taleple kurduğu ilişkiyi, tedarikle kurulacak ilişkiden ayırmayan, yapısal bir ekonomi politikasına ihtiyacımız var. İdealizme sürüklenmeyeceksek, tüm bunlar için, üretim alanlarındaki emek mücadelelerinin yeni bir güç kazanması gerektiğini de söylemeliyiz.

Kıta Avrupası'nda gerek siyasetin, gerekse iş âleminin liderleri, krizden çıkışın yolunu Avrupa sınırları dışında gerçekleşecek mitsel bir ihracat şahlanışına bağladıklarından, bu türden bir müdahale olağanüstü önem kazanıyor. Bu bakış açısı, liderleri ücretlerde bir artışa meydan vermeden üretkenliği yükseltme çabasına odaklamış durumda. Yine aynı nedenle, her tür olumlu önlemden geri durmaktalar. Mevcut bütçe açıkları, esas olarak

krizin edilgen sonuçlarından biridir. Etkin politikalar son derece sınırlı ve eşgüdümden uzak kalmış, yalnızca sistemin çökmesini önlemek üzere devreye sokulmuş, en kötü evredeki gerileme hızı biraz azaldığında da derhal devreden çıkartılmıştır. Gerçekten de, İber ülkeleri ile Yunanistan'da bütçe harcamalarının azaltılması yönünde bugün Almanya'nın büyük baskı yaptığını görüyoruz. Üstelik bu ülkelerin yoksullaşması, Almanya, Fransa ve İtalya'nın ihracat hacimlerine de darbe vuracaktır. Daha da fenası, Fransız hükümeti kamu hizmetlerinde itici gücünü finansın oluşturacağı yeni bir özelleştirme dalgası için bastırmakta ve asgari ücret mevzuatının esnekleştirilmesini planlamakta.

Neoliberal döngünün sonuna gelindiği ve "daha iyi" ekonomi politikaları ortaya çıkaracak şekilde tüm fazlalıkların buharlaştığı yanılsamasına kanıp keyif sürmemiz pek mümkün değil. Gerçek, kapitalizmi kapitalizm yapan kimi en derin özelliklerin sadece evrim geçiriyor olduğudur. Talebi ve eşitsizliği etkileyecek biçimde finansta ve kapitalist emek sürecinde meydana gelen değişikliklerle yüzleşmeden, krizden çıkmanın yollarını keşfedemeyiz. Bunun yanında, olumlu değişimlere yönelik politikalar veya projelerin geliştirebilmenin ön şartı da, işlerin bugün aldığı hale karşı duran toplumsal hareketlerle organik bağ kurmaktır.

Sadık Bir Muhafız?

Japonya, Kapitalizm ve Amerikan

Egemenliğinin Daim Kılınması

R. Taggart Murphy

Altmış beş yıl önce, Birleşik Devletler İkinci Dünya Savaşı'ndan dünya kapitalizminin tartışmasız egemeni olarak çıktı. Ancak, daha bir nesil boyunca, dünya kapitalist düzenini yönetmeye devam etme konusunda Amerika'nın istekli olup olmadığı da, istemesi hâlinde bunu başarıp başaramayacağı da kesinlik kazanmadı. Bu yazıda, 1970'lerin sistemi sallayan çalkantılarından bu yana Amerikan egemenliğinin nasıl onarılabildiğini ve sürekli kılınabildiğini anlamamazı sağlayacak kilidin, Japonya ve komşularının savaş sonrasındaki deneyimlerinde yattığını öne sürüyoruz. Söz konusu deneyimler, bir paradoksu da bünyesinde taşıyor: Kendi içindeki belirgin çelişkileri nedeniyle çökmesi beklenebilecek Amerikan merkezli dünya kapitalist sisteminin daha uzun zaman ayakta kalmasına katkıda bulunan şeylerden biri, Japonya'nın bu sisteme ait Ortodoks kapitalist yöntemlerden sapma anlamına gelen uygulamaları olmuştur ve bu sapmalar, Japonya ekonomi politiğinin belirleyici işaretleridir.

Perry Anderson'un geçtiğimiz günlerde yazdıklarına bakalım: "Japonya, Kore ve Tayvan'da savaş sonrasında ortaya çıkan devletler, Soğuk Savaş'ın cephe hatlarından birini teşkil eden bu bölgede, Amerikan işgali veya himayesinin yarattığı yapılardı. Stratejik açıdan, gerçek bir diplomatik ya da askerî bağımsızlıktan uzak biçimde, Amerikan üsleri ile bezenmiş ya da Amerikan savaş gemileriyle çevrelenmiş olarak, bugün de Washington'un koruması altında kalmayı sürdürüyorlar. Siyasi egemenlikten yoksun bulunan, ancak ülke içinde meşruiyete ihtiyaç duyan yönetenler ... bu bağımlılık görüntüsünü dengelemek üzere kendi olanaklarıyla kalkınma politikaları izlediler. Bir elleriyle yabancı sermayeyi uzak tutarken, diğeriyle de yerli şirketleri desteklediler."[1] Diğer bir deyişle, iktidar yapılarının siyasi meşruiyetiyle doğrudan ilgili olarak, bu devletler malların ve sermayenin serbest dolaşımına vurgu yapan neoliberal kalkınma doktrinini bir kenara ittiler. Japonya'da iktidarı elinde tutanlar, siyasi ve tarihsel sebeplerle ekonomilerini "liberalleştirmekten" kaçınma zorunluluğunu hissetmeseydiler, yani şirketlerin yönetimini sermaye

piyasalarına bıraksaydılar, varlık yönetiminin ana hedefi olarak finansal getiriyi yüceltecek teşvik düzenlemeleri getirseydiler, Amerikan egemenliğine destek verme olanakları da ölümcül bir darbe yerdi.

Amerikan egemenliği çağı, kapitalistler pazar paylarını savunmaya ve büyütmeye çalışırken kapasite fazlasının ortaya çıkması ve kâr oranlarının düşmesi gibi Marx'ın belirledikleri haricinde bir çelişki daha ekledi kapitalizme. Kapitalizmin egemen para birimi olarak boy göstermesinden bu yana, doların göreli değerinde sürekli bir düşüşe şahit olmaktayız. 19'uncu yüzyılın büyük kısmı boyunca satın alma gücünü korumayı başaran ve dünyaya Britanya'nın sermaye ihraçları yoluyla yayılan sterlinin tersine, dünya genelindeki dolar stoku, Amerikan cari açıklarından kaynaklanmakta. Bu ise, dolara duyulan güvende bir aşınmanın meydana gelmesi ve nihayetinde doğrudan kapitalizme duyulan güvene dair bir krizin patlak vermesi olasılığını artırıyor. İlk olarak iktisatçı Robert Triffin'in 1956'da dile getirdiği bu çelişki -ki Triffin tarafından "açmaz" terimiyle ifade edilmiştir-, ihracat odaklı büyüme modelini benimseyen bir Japonya eliyle çözüldü ya da en azından ertelendi ve kapitalist ilişkilerin tüm dönüşüm gücüne böylece kısmen ket vuruldu. Kalkınmanın finansmanında doğrudan yabancı yatırımlar yerine ihracat gelirlerine ve yurtiçi tasarruflara bel bağlanması, ekonomik ve siyasi kaderin kişiler-üstü piyasa güçleri değil, yerli erk sahipleri tarafından belirlenmesini sağlamaya yardımcı olmuştur. Ancak, ihracat odaklı kalkınma modeli de beraberinde kendi iç çelişkilerini getirdi: Dolarlar birikiyor, ama bu paralar yurtiçinde yeterli ölçüde alım gücüne dönüştürülemiyordu. Bu çelişkiyi çözmek isteyen yetkili merciler, kasıtlı olarak varlık balonları yaratıp beslediler. Balonlar, bir kez patladığında yeniden şişirilemiyor, ama kredi dalgalarıyla ekonomiyi sarsarak gerisingeri büyüme yörüngesine oturtma girişimleriyle, bu kez de yurtdışında (önce Güneydoğu Asya'da, sonra da Birleşik Devletler'de) balonların oluşması için lazım olan kredi büyük ölçüde temin ediliyordu. Yurtdışındaki balonlar patladığında ayakta kalabilmek ve egemen küresel para birimi olmayı sürdürebilmek için doların ihtiyaç duyduğu hayati destek de yine bu Japon kredilerinden gelmekte.

Japonların yurtiçinde devreye soktuğu, piyasayı engelleyici mekanizmalar, çelişkilerin en büyüğünün üstesinden gelme yolunda da tekrar tekrar işe koşuldu: Refaha ulaşma yolunda kapitalist olmayan araçlardan da faydalanmış bir ülke, küresel kapitalist düzeni kurtarmaya

soyunuyordu. Ancak, tam anlamıyla kapitalist olmasalar da, Japonya tarafından uygulanan bu yöntemlerin başarısı, Birleşik Devletler'in finansal egemenliğini eksen alan bir küresel kapitalist düzen içerisine yerleşmelerine bağlıydı. Ayrıca, bu yöntemler söz konusu düzeni tehdit etmeye başladığında, Japonya düzeni korumaya yönelecek, ancak bu arada, her zaman başarılı olamamakla birlikte, yurtiçindeki kapitalist liberalleşmeyi sınırlamak için de elinden geleni ardına koymayacaktı. Kapitalist ilişkilerin dönüşüm gücüne direnmesi, Japonya'nın dünya kapitalist düzenini destekleme istek ve yeteneğinin can alıcı bir göstergesidir.

1950'LER: "JAPON MUCİZESİ"NİN KÖKENLERİ

Japonya'nın, 1955 ile 1968 arasındaki on üç yıllık kritik dönemde, savaşın enkazı arasından başını kaldırabilmek için didinen yoksul bir ülke olmaktan çıkıp, bir sıçrayışta Komünist olmayan dünyanın ikinci en büyük ekonomisi haline geldiğini gördük (1968'de, Japon ekonomisi muhtemelen Sovyetler Birliği'ni de geride bırakacak büyüklükteydi). Katma değer zincirinin tekstille başlayıp, gemi inşası, motosikletler, elektronik ürünler ve çelik gibi halkaları boyunca yükselen pek çok sektörde küresel liderliği ele geçirdi. Renkli televizyon, torna tezgâhı ve otomobil sektörlerinde de hâkimiyet kurması an meselesiydi. Oysa bu sektörler, Japon rakipler birdenbire sahneye çıkıverdiğinde zaten yeterli arzın mevcut olduğu, çoktan oturmuş bulunan küresel pazarlara sahipti. Japonya'nın yeni sektörler oluşturmak yerine mevcut sektörleri hedef seçmiş olduğu gerçeğini akılda tutarak, sırasıyla Japonya'da ve küresel kapitalist sistemde nelerin olup bittiğini anlayabilmek büyük önem taşıyor. Kısaca açıklamak istersek, Japonya'nın savaşın getirdiği yıkımdan çıkarak ekonomik toparlanmayı sağlama stratejisi, ilk olarak, dikkate seçilmiş belli sektörlerde yabancı şirketlerin iç pazardan sökülüp atılmasını gerektiriyordu. Bunun sağlanmasıyla, koruma altındaki bir iç pazarda serpilip gelişen yerli şampiyonlar, Batılı şirketlerden pazar paylarını çekip almalarını ve dünya genelinde hâkim konuma gelmelerini sağlayacak bir Japon malları seli yarattılar. Bu stratejinin işleyebilmesi için, ihraç mallarında kalite düzeyinin en az Batılı rakipler tarafından satılan ürünlerle aynı olması, öte yandan daha düşük fiyatların sunulması zorunluydu.

Japonya'nın erk sahipleri, 1950'lerde ekonomik büyüme ve sermaye birikimi için dünyanın o ana dek görmüş olduğu her şeyin ötesine geçen bir formül keşfettiler. Başarılarının büyük bölümü, 50'lerin kendine özgü değişkenlerini lehlerine çevirme yeteneklerinden kaynaklanmaktaydı: İşgal altındaki Japonya'ya gerçek egemenliği geri vermek istemeyen, ama aynı zamanda, Japonya'nın sattığı her şeyi satın almaya hazır olan, üstelik karşılığında Japonya pazarına girmeyi talep etmeyen bir ABD. 50'lerin başında, gezegen üzerindeki satın alma gücünün yarıya yakını Birleşik Devletler'in elinde bulunmakta, Japonya ise savaşın yıkımından başını kaldırmaya yeni yeni başlamaktaydı. Dolayısıyla, Japonya ile tek taraflı bir ticaret ilişkisi yürütmek, Washington açısından bir taviz şeklinde

görülmezdi; hele de Japon takımadaları boyunca Amerikan üslerinin yerleştirilmesini, Japonya'nın Batılı/kapitalist kampa sağlamca dâhil edilmesini de içeren geniş bir paket kapsamında ele alındığında. Japonya tarafından uygulanan yöntemlerin birçoğunun pek de kapitalist görünmemesi kimin umurunda? Aslında Japon erk sahipleri de, kapitalizme uygun veya değil, ne yaptıkları hakkında gerçek bir plana sahip değildiler. Zihinlerinde, ister Keynesçi isterse sonrasındaki neo-klasik damardan olsun, ana-akım iktisadın önemli temellere sahip olduğu söylenemez. Büyük ölçüde idare hukuku alanında eğitim almış bu kişilerin ekonomiye bakışında,[2] o dönemdeki Japon akademik yapısının üst katmanlarına yayılmış olan Marksist düşünce de kısmen pay sahibiydi.

Ancak, Japonya'nın yürüyüşünü dünyanın sanayi güçleri arasında ilk tabakaya yönelten kişiler Marksist değildiler. Kaldı ki, öyle olsalardı bile, Birleşik Devletler'in işgali resmen sona erdirip Tokyo'ya sınırlı bir egemenlik tanırken dayattığı koşullar, Stalinist otarşik tarzda bir sanayileşme deneyimine veya Jawaharlal Nehru'nun Hindistan'ı, Juan Peron'un Arjantin'i gibi bağımlılık kuramının o dönemdeki takipçileri tarafından uygulanan ithal ikameci anlayışa yönelmelerine izin vermemekteydi. Japon erk sahipleri, bunun yerine, kıt bulunan sermayeyi uluslararası pazarlarda rekabet gücü vaat eden ihracatçı şirketlere yöneltmek üzere, savaş ekonomisinden miras alınmış kurumları yeniden düzenlediler. Böylece, dönemin kilit küresel para birimi olan Amerikan dolarında birikim yapabileceklerdi. Derken, bu dolarlar, hedef seçilmiş bir sonraki sektörde yatırım yapabilmek için ihtiyaç duyulan sermaye araç-gereçlerinin satın alınmasında kullanılacaktı. Doğru sektörleri seçmekte, dünya pazarlarından pay kapmak ve bu payları elde tutmak için gerek duyulan dayanıklı finans kaynaklarına ulaşmakta başarı kaydettiler. Bu hamleler, bir yandan da işgücü, toprak, para, sermaye araç-gereçleri gibi ana girdilere ait maliyetlerin öngörülebilmesini, dolayısıyla bunların fiyatları üzerinde merkezî bir denetimin kurulmasını gerektirmekteydi.

Ekonominin yeniden yapılandırılmasına verilen öncelik, toplumun tüm kesimleri tarafından olduğu gibi kabullenildiğinden, bu konuda herhangi bir siyasi tartışmanın yürütülmesi beklenmiyordu. Ancak, emekçilerin çıkarları konusunda gerekli dikkatin gösterilmemesi hâlinde Japon solunun sorun çıkarma yeterliğine de isteğine de sahip olması nedeniyle, Japonya'nın benimsediği ekonomik stratejinin zorunlu kıldığı öngörülebilirliğin temin

edilebilmesi için solun marjinalleştirilmesi hayati önem taşımaktaydı. Grevler kırıldı, sendikalar büyük ölçüde iğdiş edildi[3] ve yarı hileli bir seçim sistemiyle de seçimlerde solun bir zafer kazanması olasılığı ortadan kaldırıldı. 1955'te muhafazakâr güçleri çatısı altında toplayan Liberal Demokratik Parti, oyların çoğunluğunu nadiren alabildiği halde, parlamento çoğunluğunu neredeyse garanti ediyordu.

Bununla birlikte, 1950'lerin emek mücadeleleri içerisinden boy veren toplum sözleşmesi de solun ritüelci bir tali güce dönüşmesinde rol oynamıştır. Toplum sözleşmesi gereğince, mevcut şirketler, erkek aile reislerinin ekonomik güvencesini gözetecek, karşılığında da işyerindeki görev tahsisi ve içeriği üzerinde tam bir tasarrufa sahip olacaktı. "Yaşam boyu istihdam" adı verilen bu sistem, sadece mevcut şirketlerin çekirdek kadrosundaki erkek çalışanları kapsayacak şekilde düzenlense de, sonradan özel sektör veya kamuda her tür işletmenin istekle uyguladığı bir kural haline geldi. En önemlisi, şirketler sürekli çalışanları (sei-shain) işten çıkartamıyor, bürokrasi de yerleşik sektörlerde büyük şirketlerin iflas etmemesini garanti altına alıyordu. Büyük şirketler, zor koşullarda bile tedarikçilerine ayakta kalmalarını sağlayacak desteği sunma yönünde bir baskıya tabiydi. Bankalar, en üst kademedeki şirketlerin veya onların tanınmış ana tedarikçilerinin kredilerini kesmekten sonuna dek kaçınmaktaydı. Maliye Bakanlığı ise, alanına giren hiçbir finans kuruluşunun iflas etmesine izin vermeyecek, kapsayıcı bir güvence ortaya koydu.

Solun ana talepleri arasında yer alan ekonomik güvenceyi hemen herkese sunduğu için bu düzenlemelerin Japon solu adına bir başarı olduğu düşünülebilirse de, işgücü piyasasının kökleşmesi önlenerek, sanayinin öngörülebilir işgücü maliyetine dönük gereksinimi de bu şekilde sağlanmıştır. İşe yeni başlayan fabrika işçisinden, büyük bir şirketin icra kurulu başkanına varıncaya dek her seviyede ücretler ve maaşlar, sanayi federasyonları ve ekonomi bürokrasisi ile danışıklı biçimde hareket eden yöneticiler ve bir avuç kilit işyeri sendikası arasında belirlenmekteydi. Bu çerçevede, yıllık ücret artışları genel ekonomik büyüme düzeyine göre ayarlanabilmekteydi. Çalışanların önde gelen şirketler arasında geçiş yapması duyulmuş şey değildi; tanınmış bir firma, daha önce rakibinde çalışmış birini işe almazdı.

Sözü edilmeye değer bir işgücü piyasası bulunmadığı gibi, gerçek bir finans piyasası ve elbette şirketlerin idaresine hükmeden herhangi başka bir piyasa da mevcut değildi. Öne çıkan Japon firmaları, karşılıklı hissedarlık anlaşmaları yoluyla, hisselerinin büyük kısmının diğer öne çıkan şirketlerin elinde bulunmasını sağlamaktaydı. Japon hisse senedi piyasasında gerçekte alınıp satılan şey mülkiyet hakları ya da kârlar üzerindeki oransal paylar değil, şirket kârlarıyla ancak pek sınırlı bir ilişkisi bulunan, geleceğe ait temettülerin bugün sahip olduğu değerdi. Diğer tarafta, sanayinin ihtiyaç duyduğu finansmanın ezici çoğunluğu bankalar tarafından temin edilmekte, bankaların kendi fon maliyetleri ve kredilerde uyguladığı faiz oranları merkezî olarak belirlenmekteydi. Batılı bankacıların anladığı dilde bir kredi analizini anımsatacak en ufak şey yoktu. İyi bağlantıları olan şirketler, istedikleri kadar kredi alabiliyor, bağlantıları yetersiz olanlar ise başvuruda bulunma zahmetine bile girmiyordu.

Eğer kapitalist sözcüğünü feodalizm sonrası döneme ait olan ve Leninist sayılmayan tüm ekonomik yapılara yönelik basit bir etikete indirgemeyecek, sözcüğün analitik boyutunu ortadan kaldırmayacaksak, bu düzenlemelerin toplamı için "kapitalist" teriminin nasıl kullanılabildiğini anlamak güçtür. Japonya, 1955 ile 1968 arasında, Robert Brenner'in kapitalizm tanımında faydalanarak ifade edecek olursak, "üretici güçlerin amansız ve sistematik gelişimi" yönünde bir deneyim yaşasa da,[4] ülkedeki "ekonomik birimler", ihtiyaç duydukları şeyler için "piyasaya bel bağlamamaktaydı." Bu birimlerin gereksinim duyduğu emek ve para, merkezî olarak düzenlenen yöntemlerle tahsis edilmekteydi. Bu arada, Japonya'ya özgü kurumlar olan sogo shosha, veya genel ticaret şirketleri, sanayinin ihtiyaç duyduğu miktarlar ve fiyatlarla mal temin etme sorumluluğuna sahipti.[5] Brenner'in ifadeleriyle devam edersek, "ekonomik birimler", "mal ve hizmet tedarik taleplerine" bilindik biçimde yanıt verse de, öncelik tanınan daima yurtdışından gelen talepti.

ÇELİŞKİLER BAŞ GÖSTERİYOR

1968'e gelindiğinde, Japonya'nın ekonomi yöntemleri, içinden çıktığı küresel siyasi ve ekonomik ortamı gözle görünür biçimde değiştirmeye başladı. Savaş sonrası dönemde ilk kez, ABD'de bir başkanlık seçimi, Japonya karşısındaki ticaret sorunlarından etkileniyor ve belki de buna bağlı olarak sonuçlanıyordu.[6] Diğer taraftan, Japonya tarafından uygulanan yöntemlerin ülke içindeki parasal etkileri de siyasi bir güçlük doğurma yoluna giriyordu.

Kore Savaşı, ABD'nin askerî alımları sayesinde, Japonya'yı geçici olarak dolara doyurdu. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinden beri, Japonya da para politikalarını gelişmekte olan pek çok başka ülkeye benzer şekilde yürütmekteydi: Dolar varlığı, para arzının belirlenmesinde ana değişken olarak kullanılıyor, yurtiçinde dolar varlığının yaklaşık üç katı düzeyinde para arzının sağlanması hedefleniyordu. Tüm diğer makroekonomik değişkenler, mecburen bu hedefe tabi kılınmaktaydı. Ancak, 1960'ların ortalarına varıldığında, Japonya artık yapısal olarak cari fazla vermeye başlamış, bu ise ülkedeki dolar varlığının muazzam bir artış sürecine girmesine yol açmıştı. Mübadele edilmesi veya ithalatta kullanılması hiçbir şekilde düşünülmeden rezervde tutulan dolarlar, ulusal para birimi için güvenilir bir destek temin etme yönündeki ihtiyaç da doyurulduğundan, olumsuz parasal sonuçlar getirmeye başladı.[7] Ekonomide enflasyondan sakınılacaksa, yani yurtiçindeki para arzının rezervlerle paralel olarak artmasına izin verilmeyecekse, artan rezervleri dengelemenin bir yolu bulunmalıydı. Bu sorun, bugün de Çin başta gelmek üzere, ihracat odaklı tüm Doğu Asya ekonomilerinin karşısına şu ya da bu ölçekte çıkıyor. Japonya ise, ekonomide izlediği yöntemlerin bu yan ürünü ile 1960'ların sonlarından beri baş etmeye çalışmakta.

Böylece Japonya tarihinde ilk kez, halkın neredeyse bütününe yayılan, belli düzeyde bir refah hissedilmeye başlandı. Dolayısıyla, baş gösteren çelişkiler karşısında verilen tepkinin, savaş sonrasındaki risksiz durumu mümkün olan her yoldan yeniden yaratma şeklinde gelişmiş olması anlaşılır bir şey: İstikrarlı, değeri düşük tutulan bir para ve Amerikan pazarına sınırsız erişim olanağı. Yeni başbakan Tanaka Kakuei'nin iş başına gelişi, tekstil ihracatçılarının talepleri ile sinirleri gerilmiş Nixon yönetimini teskin

etme ihtiyacı arasında denge kurma başarısına dayalıydı. Nixon, Okinawa'nın Japon egemenliğine iade edilmesi karşılığında ihracatı azaltma sözü vermiş, ama sözünde durmamış Tokyo tarafından dolandırıldığı inancındaydı. Tanaka, Washington ile ilişkileri rayına oturttuktan sonra, dolar birikimiyle başa çıkma amaçlı ekonomik deneyler için gerekli siyasi mekanizmaları yönetmeye ve güçlendirmeye kaldığı yerden devam etti. Bu deneyler, sonunda planlı varlık balonlarının yaratılmasına kadar varacaktı. Tanaka, yaygın refahın da ülkedeki görece düşük refah düzeyine sahip kesimlerden gelecek yeni baskılara meydan vereceğini anlamış bulunuyordu. Kırsal imar dairesi yöneticilerini, çiftçileri ve küçük işletme sahiplerini, merkezî bürokrasiden bayındırlık harcamaları ve diğer tahsisatlar kopartabilme yolunda dâhice örgütledi.[8] Bu adımlar, güç dengelerini sarsabilecek baskı gruplarının hep birden satın alınmasını sağlarken, aynı zamanda Japon bankacılık sisteminde, dolar yığınlarını dengeleme vazifesi görecek bir mevduat birikimi meydana getirdi.

Tanaka'nın iktidarı, derin bir güç kaymasını temsil eder gibiydi. Öncüllerinin aksine, kökünü geri kalmış bir bölgeden almaktaydı. Hiç üniversiteye gitmemişti ve Tokyo'nun köhne seçkinlerinin aksine, kendini ayakları yere basan bir halkçı olarak tanımlamaktaydı. Ancak onun iktidarı, baş gösteren çelişkilerin üstesinden gelme yolunda, savaş sonrası siyasal düzene hiçbir temel tehdit yöneltmedi. Japon bürokrasisindeki erk sahipleri kümesinin, büyük şirketlerin ve önde gelen bankaların ekonomik karar alma süreci üzerindeki egemenliklerine dokunulmadı.

Ancak, Tanaka kabineleri etrafına kümelenmiş karar vericiler, kasıtlı bir varlık fiyatları enflasyonu yaratmanın zeminini tam olarak hazırlayamadan, Bretton Woods sistemi çöktü ve OPEC üyeleri dünya petrol piyasalarında denetimi ele geçirdi. Artık Japonya'nın karşısında, başarının getirdiği çelişkileri yönetmekten çok daha başka, çok daha büyük baskılar yaratan öncelikler durmaktaydı. 1971 Aralık'ındaki Smithsonian müzakerelerinde yenin değişim değerinin yükseltilmesini kabul etmek zorunda bırakılan Tokyolu ekonomi bürokratları, 1973'ün sonuna gelindiğinde, Japonya'nın artık bittiği düşüncesinin hem yabancı hem de yerli aktörlerde doğduğu bir ortamda, bu kez baş aşağı giden bir para birimiyle mücadele içindeydiler. Üstelik bu pek aptalca bir yargı da sayılmazdı. İthal enerjiye bütünüyle bağımlı olmakla kalmayan Japonya, şimdi çöküntünün eşiğindeymiş gibi görünen bir küresel para, ticaret ve güvenlik rejiminin içerisinden

doğmuştu. Smithsonian müzakerelerinin amacı, o günkü ekonomik gerçekliği yansıtacak kurlarla Bretton Woods sisteminin yeniden diriltilmesiydi. Ancak, yeni kur değerlerini yürürlüğe sokmaya dönük bir siyasi iradenin yokluğunda, anlaşma çabaları boşa çıktı. Dünya, ürküye kapılmış merkez bankalarının geçici hevesleri dışında hiçbir temele dayanmıyormuş gibi görünen bir para sisteminin içinde buldu kendini; tabii bir sistemden söz etmek mümkünse. Bu arada, neredeyse otuz yıl boyunca Japonya'nın güvenliğinin garantörü, ayrıca Japon ürünlerinin başlıca pazarı olarak hareket etmiş Birleşik Devletler ise, Watergate skandalı sonrasında görülmedik ölçekte bir siyasi krizle baş etmeye çalışmakta, bir yandan da tarihinde ilk kez bir savaştan yenik çıkmış olmanın sıkıntılarını yaşamaktaydı.

Japonya'nın geleceğine kötümser bakanlar, ülkenin dehşetli denetim kurumlarını hesaba katmamaktaydılar. Oysa 1955-68 döneminde müthiş bir büyümeyi getirmiş olan da yine bu kurumlardı. Ekonomi bürokrasisi bir kez daha dolar ve enerjinin karneyle istihkakına, yerli karteller kurup idare etmeye, yeni dalgalı kur dünyasında yenin gemlerini sıkı sıkı tutmaya girişti. Ve o dönem için parmak ısırtan sonuçlar alındı. Tüketici fiyat endeksi üzerinden ölçülen enflasyonu, 1974'te yüzde 20 iken, sadece bir sene sonrasında yüzde 3'e çektiler. 1970'lerde dünyanın geri kalanı, enflasyon ile yüksek işsizliğin bir arada görülmesi anlamına gelen yeni bir canavarla, "stagflasyon"la boğuşurken, 1975 sonuna gelindiğinde Japonya'da durgunluk son bulmuştu bile. 1930'lardan beri görülmüş en kötü küresel durgunlaşmaya rağmen hayli hızlı bir büyüme sergilediler ve son derece sağlıklı GSYH rakamları elde etmekle kalmayıp, yenin değerini düşük tutmaya yönelik planlı piyasa müdahalelerinin de etkisiyle, ihracatta da hatırı sayılır artışlara ulaştılar. Rakam verecek olursak, 1976'da tüm dünyada gerçekleşen ihracat artışının yaklaşık yarısında Japonya'nın imzasının bulunduğunu söylememiz yeterli sayılacaktır.

Brette Woods'un çökmesiyle içine koyulduğu tabuttan çıkma başarısı, Japonya'nın yeniden düzenlenmiş, ama hâlâ doların etrafında dönen dünya para düzeninde kilit tedarikçilerden biri olarak boy göstermesini sağladı. ABD'nin siyasi yöneliminde Yeni Düzen'den[9] beri görülmüş en büyük değişiklikte, yani Reagan Devrimi diye anılan şeyde Japonya merkezî ve belirleyici bir rol oynayacak, ayrıca Mao Zedong'un ölümünden sonraki Çin

başta gelmek üzere, diğer Doğu Asya ülkeleri için üstü örtülü bir model işlevi görecekti.

JAPONYA VE DOLAR EGEMENLİĞİNİN RESTORASYONU

Bretton Woods'un çöküşünün ardından, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri, müşterilerinin faturalarını dolar dışında bir para birimiyle düzenlemeye niyetlendiler. Sonunda Amerikan parasından ayrılmama kararını verdilerse de, bunun nedeni, 1973 sonrasında doların satın alma gücünde meydana gelen hızlı aşınmayı durdurma yönünde Washington'un bir istek veya yetenek göstermiş olması değildi. İş başkaydı; Amerikan askerî himayesine ihtiyaç duymaktaydılar ve dünya genelinde bir mübadele aracı olarak doların yerini alabilecek ölçekte tedavüle sokulmuş başka bir para yoktu. OPEC karteli, fiyatları belli aralıklarla yükselterek doların değerindeki düşüşleri telafi edebilirken, başka hiç kimsenin elinde böyle bir olanak bulunmuyordu. Yetmişlerde sona doğu yaklaşıldıkça enflasyon hız kazandı ve doların değişim değerindeki baş aşağı gerileme de sürdü.

Olaylar, 1978 yazında dört başı mamur bir dolar kriziyle zirveye ulaştı. İş başına gelecek olan Carter hükümeti, Amerika'nın artan ticaret açıklarında kabahati Japonya'ya yüklüyor, yenin değişim değerini bastırmak için piyasaya duyurulmadan yapılan müdahaleler hakkında "kirli kur dalgalanmaları" suçlamasını yöneltiyordu. Bu ortamda, yenin önceden akla gelmeyecek seviyelere yükseldiği ve dolar karşısında kritik 180/1 kur değerini kırdığı görüldü. Amerikalılar istediklerini aldıkları halde, Japonya karşısındaki tek taraflı ticaret açıklarında, temiz bir kur dalgalanmasının uygulanması hâlinde ortaya çıkacağını umdukları düşüş gözlenmiyor, bunun yerine doların tepetaklak yuvarlandığı bir uçurum gözlerinin önünde derinleşiyordu. Doları kurtarmaya yönelik bir operasyona girişme konusunda İsviçre, Suudi Arabistan ve Batı Almanya'ya Japonya da katıldı. Diğer tarafta, Carter da sağlam para yanlısı Paul Volcker'i Merkez Bankasının başına getirmenin şartlarını hazırlamaya zorlandı.[10] Carter'a siyasi bakımdan herhangi bir borçluluk duymayan Volcker, faiz oranlarında sert yükselişlere başvurarak ve aynı zamanda, Carter'ın yeniden seçilme şansını kötü bir yazgıya mahkûm eden derin bir resesyona yönelerek, doların alım gücündeki düşüşe dur demeye girişti.

Japonya, işte bu noktada, küresel finans ve ekonomideki Amerikan egemenliğinin diriltilmesinde ve yeniden yapılandırılmasında, dolayısıyla küresel kapitalizmi 1930'lardan beri yaşadığı en kapsamlı krizden çıkartıp

ayakta tutma yolunda yardımcı erkek oyuncu olmaktan çıkıp başrolü üstlendi. 1980'dek başkanlık seçimini Ronald Reagan'ın kazanması, Yeni Düzen'den ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hâkimiyet kurmuş liberal Keynesçi sistemden ne kalmışsa yok edilmesi anlamına geliyordu. Reagan'ın seçim kampanyası, enflasyonun ve 1970'lerin diğer ekonomik hastalıklarının suçunu bu sistemin üzerine atma konusunda başarılı olmuştu. Bu konuya dair ünlü bir sözü de vardı: "Sorunlarımızın çözümü devlette değildir. Devlet sorunun kendisidir." Koltuğa oturduğunda, Amerikan emekçi ve alt-orta sınıflarına ekonomik güvence sunan kurumlara doğrudan saldırılar yöneltmekle başladı işe. 1981'de hava kontrolörleri grevinin kırılmasıyla, Reagan yönetimi, emeğe bir daha belini doğrultamayacağı, felç edici bir kurumsal darbe indirme başarısını gösterdi.

Ancak iktidar, Yeni Düzen'den kalma mirasın çekirdeğini oluşturan sosyal yardım programlarını doğrudan geri çekme cesaretini verecek siyasi güçten yoksundu. "Arzdan yana" bir avuç uzman, vergi indirimlerinin ekonomi üzerinde çok büyük teşvik edici etki yarattığını ve hatta oranlar düştüğünde vergi gelirlerinin daha da artacağını söyleyerek sahne ışıklarını üzerlerine çekmeyi başarmışlardı. Vergi indirimlerinin ardından ortaya çıkacak mali felaket korkusunun, harcamaları azaltma yolunda hükümeti zorlayacağına inanan iş bilir Cumhuriyetçiler, gerçek niyetlerinin üzerini örtmekte bu abra kadabra iktisadını kullandılar. Refah devletinin içini boşaltma amacı doğrultusunda, "canavarı aç bırakma"ya dönük bu dolaylı araçlara sırtlarını dayadılar. Temsilciler Meclisi Başkanı Tip O'Neill gibi Demokrat Parti liderleri ise, özellikle de Nisan 1981'de Reagan'a suikast girişiminde bulunulmasının ardından, yönetimin vergi kesintisi saldırısına direnmelerini sağlayacak siyasi desteğe sahip değildiler. Mali felaketin önüne geçmek üzere harcamaların azaltılması konusu Kongre'de görüşmeye başlandığında nasıl olsa yönetimin halkçılıktan uzak idare biçimini belli etmek zorunda kalacağı beklentisiyle, Beyaz Saray'ın baskısı karşısında diz çöktüler.[11]

Bu beklentiler asla gerçekleşmedi. Açıklar gerçekten de çığ gibi büyüdü, ama bir piyasa krizi veya siyasi krize meydan verilmeden, sorunsuz bir biçimde finanse edildi. İktisatçı Robert Mundell haricinde bu durumu öngörebilen çıkmamıştı (Mundell de açıkları Suudilerin finanse edeceği kanısındaydı).[12] Kamu sektörünün açıkları, yıkıma yol açmadan sürdürülebileceği düşünülmeyecek seviyelere sıçradı. Birleşik Devletler, yapısal bir federal bütçe açığı ortamında, yüksek katma değerli ürün ve

hizmetlerin tasarımı ile sunumunda ülkenin belirginleşen göreli avantajına dayalı, sağlam bir ekonomi ortaya çıkardı. Bunun yanında, kalıcı bir federal bütçe açığı, işçi sınıfı ile alt-orta sınıfın doğrudan zararına olmak kaydıyla, Amerikan yöneten sınıfının gücünü ve refahını artıracaktı.

Burada bir noktayı vurgulamak önem taşıyor: "Reagan Devrimi"nin en kalıcı mali mirasını teşkil eden yapısal federal açık, özel sektörden gelen talepteki geçici konjonktürel düşüş nedeniyle kapasite ile kullanım arasında baş gösteren farkı kapatma amaçlı, Keynesçi kurama uygun bir tercih değildi. Reagan döneminde açıklar, atıl bekleyecek bir kapasiteyi kullanıma sokmak amaçlı kullanılmamış, ağır bir sendikasızlaştırma saldırısına maruz bırakılmış Amerikan imalat sektörlerinin yeniden yapılandırılmasını, ayrıca Wall Street, Silikon Vadisi, uzay ve savunma sanayileri şeklinde boy veren küreselleşmiş ekonominin altyapısını finanse etmiştir. Keynesçi kuramın öngördüğü klasik konjonktürel açıklar, ekonomiyi canlandırma yolunda düşük faiz oranları yeterli gelmediğinde, para politikası aynı şeyleri tekrarlayıp duran bir etkinliğe dönüştüğünde alınacak acil durum önlemidir. Reagan dönemi açıkları ise, aksine, tarihteki en yüksek faiz oranlarının uygulandığı bir dönemde devreye sokuldu. Bu politika tercihleri o kadar tuhaf görünüyordu ki, bir Japon gazetesi tarafından, klima ile sobanın aynı anda çalıştırılmasına benzetildi.

Bunu mümkün kılan ana etmen ise Japonya'ydı. Japon ekonomisi, 1979'daki "İkinci Petrol Krizi"nin getirdiği yüzeysel yavaşlama ortamından, hane halkı tasarruflarında hiçbir gerileme yaşamadan çıktı. Ancak, Japon sanayisinin yurtiçindeki tesis ve teçhizat yatırım ihtiyaçlarında kalıcı bir düşüş gözlenmekteydi. Ödemeler dengesi muhasebesinin basit kuralları gereği, ülke tasarruflarının büyük bir bölümünün yurtdışında konuşlandırılması şarttı. Aslan payı, Reagan dönemi açıklarını finanse etmek üzere kapı kapı dolaşan Amerikan Hazinesinin olacaktı. Amerikan ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve beraberinde Amerikan sınıf iktidarının yeniden rayına oturtulması, böylece nerdeyse hiç aksilik çıkmadan finanse edilebilecekti.

Japonlar, Amerika'daki süreci mümkün kılma rolünü kasıtlı bir siyasi tercihte bulunmadan, hatayla üstlenmemiş olabilirlerse de, sonuçta maruz kaldıkları siyasi, mali ve toplumsal çelişkiler giderek ağırlaşacaktı. Bretton Woods sisteminin çöküşünü takip eden on yıllık dönemde Japonya'nın

verdiği yanıt, neredeyse bütünüyle tepkiseldi.[13] Ülkenin ne yapması gerektiği hakkında asla gerçek bir tartışma yürütülmedi. Reagan Devrimi'nin finanse edilmesi bile enine boyuna düşünülmüş, bilinçli bir siyasi karar değil, mevcut mali şartlar karşısındaki bir refleksti. 1980 yılında Kambiyo Denetim Kanunu'nda değişiklik yapıldığı ve Japon finans kuruluşlarının her bir işlem için Maliye Bakanlığından izin alma zorunluluğunun kaldırılmasıyla yurtdışına varlık gönderme olanaklarının hızlandırıldığı doğrudur; ama bu zaten yaşanan gerçekliğin kabullenilmesinden başka şey değildi: Japonya'nın günden güne artan fazlalarını değerlendirme sürecinin verimli hale getirilmesi şarttı.

Bir sorun vardı. Yenin dolar karşısında hızla değer kazanması, Amerikan Hazine tahvillerine yapılmış tüm Japon yatırımlarının yen üzerinden getirisini yok edebilirdi. Japon sigorta şirketleri, sonuçta hak bedellerini dolarla değil yen ile ödemekteydiler. Bir Hazine tahvilini alırken 240 yen/dolar olan kur, tahvilin vadesi geldiğinde 200 yen/dolar veya daha altına iniyorsa, kambiyo zararı tüm faiz getirisini silip süpürürdü. Ancak, 1980'lerin başlarında varlık yöneticileri, bu yatırımların para kaybettirmesi için, kurun 180 yen/doların da altına inmesi gerektiğini hesaplıyorlardı. 180 değeri, 1978'deki dolar krizi sırasında sadece kısa süreyle aşılmış olan sınırı ifade etmekteydi. Japon varlık yöneticileri, Amerikan ve Japon hükümetlerinin, krizin tekrarlanmamasını sağlama gücüne sahip olduğunun bu olaylar ile kanıtlandığı sonucuna ulaştılar.

Gerçekten de, 1980'lerin sonuna gelinirken, dolar üzerinden hesaplanan menkul kıymetlere yönelik dünya genelindeki talebin Amerikan para birimini Bretton Woods sonrasının en yüksek seviyelerine taşıdığı bir ortamda, yeni bir dolar krizine yönelik korkular iyice uzaklaşmış gibi görünüyordu. Birbiri ardı sıra farklı sektörler Japon saldırılarına kurban giderken, düşük değerli yen avantajından faydalanan Japon üreticiler için ikinci altın çağ başlamıştı. Otomotiv, hafriyat makineleri, renkli film, torna tezgâhları, yeni geliştirilmiş VCR'lerden, taşınabilir müzik dinleme aygıtlarına kadar her türden elektronik eşya... Japonya, daha dumanı tüten yarıiletkenler sektörüne bile gözünü dikmiş durumdaydı.[14] Ancak, Japon üreticiler benzersiz ölçüde elverişli koşulların keyfini süredursunlar, Amerikalı siyasetçiler 20'nci yüzyıl sonunda, kendilerini Amerikan yöneten sınıfı içerisinde Wall Street'in "yeni ekonomi"si ile Silikon Vadisi'nin tanrıları ve eski sektörlerin şampiyonları arasındaki mücadelenin ilk

evrelerinin içine çekilmiş halde buldular. Reagan devrimi, sendikalara yöneltti̇ği saldırılar ve bütçe açıkları nedeniyle ağır sanayi çalışanlarının sırtına binen ekonomik yıkım yoluyla Amerikan beyaz işçiler sınıfının siyasi gücünü yok etme başarısını sergileyecekti. (Beyaz olmayan emekçilerin yok edilecek önemli bir siyasi gücü zaten yoktu.) Ne var ki, Amerikan sermayesinin kayda değer bölümleri, zenginliğini ve gücünü bu sanayilere borçluydu ve "haksız" olduğunu, sektörlerine yöneldiğini düşündükleri Japon saldırısı karşısında çılgına döndüler. Bu öfke kendini Washington üzerinde yaratılan bir baskı ve Japonya'ya yönelik düşmanca düşünceler dalgası şeklinde dışa vuracaktı.

Vardıkları bu düşüncenin tabi olduğu ideolojik sınırlar içerisinde ("serbest ticaret" ve "serbest piyasa"ya tapınma, ekonomik dönüşüme kaçınılmaz olarak eşlik eden iktidar ve sınıf mücadelelerinin kasıtlı olarak görmezden gelinmesi), kriz için çizebilecekleri, kabul edilebilir tek kavramsal çerçeve, suçu kur manipülasyonlarına atmaktı. Herhalde Japonya, ihracatçı firmalarına "haksız" avantaj temin etmek için kendi para birimini "manipüle ediyor" olmalıydı. (Bugün Çin'e yöneltilen suçlamaları akla getiriyor olması rastlantı değil.) Oysa neo-klasik iktisat bile, doların satın alma gücündeki aşınmayı durdurma, dünya finans sisteminde doların merkezî konumunu sağlamlaştırma, sonrasında da bu rolden faydalanarak devasa, siyasi bakımdan sıkıntı yaratmayan bütçe açıklarını sürdürme konusunda Volcker ve Reagan'ın sergilediği başarının mutlaka güçlü bir doları da beraberinde getireceğini söylerdi. Yine de, Amerikan yöneten sınıf çevrelerinde, doğrudan serbest piyasa tutuculuğuna yönelik bir karşı duruş akla bile gelmezdi. Caterpillar Başkan Yardımcısı Donald Fites gibi şirketler dünyasının liderleri, bunun yerine, yenin değerini düşük tutmak için yürütülen sözüm ona yılanca Japon uygulamalarının kanıtlarına ulaşma peşine düştüler. Döviz piyasalarına müdahale etme yolunda Amerikan hükümetine ideolojik açıdan makul bahaneler sunabilmeyi umuyorlardı.[15] Üstelik kendi söylediklerine inanıyorlardı da: Japon rekabeti nedeniyle Amerikan imalatının temellerinde meydana gelen kayıplar, kur manipülasyonlarından kaynaklanmaktaydı ve dolar/yen kurunun tekrar rayına oturtulması durumunda sorun ortadan kalkardı. "ABD-Japonya ticaret bilançosunda, 180 yen/dolar kurunun çözemeyeceği hiçbir sorun yok." ifadesi, dönemin Washington'unda sıkça tekrarlanan bir şeydi.[16]

Japonya'nın erk sahipleri, hiddetli bir nehrin öngörülemeyen akıntılarına yakalanmış kanocular gibi hissediyorlardı belki kendilerini. Sonuçta, bilinçli olarak yaptıkları tek şey, teklif üzerine Hazine tahvillerini almaktan ve kaliteli ürünleri düşük fiyatlarla satmaktan ibaretti. Amerika'daki siyasi akıntı ve girdapların boğucu gücünü kavradıklarında, büyük bir kızgınlıkla kürek çekmeye başladılar. Japon siyasi seçkinleri arasındaki birbirine rakip kesimler, aralarındaki farklılıkları bir kenara koyup, üzülerek de olsa, yetersiz kalan Suzuki Zenko'nun başbakanlıktan indirilmesi, yerine Tanaka'nın öğrencisi Nakasone Yasujiro'nun getirilmesi sürecini örgütlemeye koyuldular. Nakasone, doların değerini bir miktar düşürme yönündeki ortak çabaya Tokyo'nun köstek olmayacağı sinyalini Washington'a vermek üzere, Maliye Bakanlığının kilit bürokratlarıyla bir çalışma yürüttü. Ayrıca, yenin tekrar yükselişe geçmesi durumunda gerekli ayarlamaların yapılabilmesi için ülkenin hazırlanmasına yardımcı oldu. Beri yanda, kur avantajının yitirilmesi hâlinde Japon sanayisi için durumun öyle veya böyle telafi edileceği konusunda da güvence verdi.

Amerikan histerisinin darbeleri altında Japonya'nın altüst olmasını engellemek için bir şeyler yapma gerekliliği fark edilirken, Japon seçkinleri de ülkenin giderek artan finansal gücünün getireceği olası kazalar konusunda ayıkıverdiler. Zira 10 Mayıs 1984'te, Japon ticaret basınında, Illinois merkezli Continental Bank'ın sıkıntılar yaşadığına dair, yanlış tercüme edilmiş bir rapor yer aldı. Japon fon yöneticileri, Japon mercilerine ve hatta bazı örneklerde kendi tepe yöneticilerine bile haber vermeksizin bankadaki mevduatlarını çekmeye koştular. Japon fonları Continental'in kaynaklarında o denli önemli bir konuma gelmişti ki, banka bir sonraki gün acil kurtarma için Amerikan Merkez Bankasına başvurmak zorunda kaldı. Japonlar, bu yönde en ufak bir niyet taşımamakla birlikte, tam bir "bankaya hücum" halinin kıvılcımını çakmışlardı.[17] Continental Illinois'nin kurtarılması görece küçük bir olay olsa da, iki yeni gerçeğin altını çizmesi bakımından önemliydi: Japonya'nın attığı her adım piyasalarda hareketlenmelere neden olmaktaydı ve işler göz açıp kapayıncaya dek kontrolden çıkabiliyordu.

1985 Eylül'ündeki Plaza Anlaşması'nın getirdiği sonuçlar, bu gerçekleri daha da belirginleştirdi. Washington ve Tokyo tarafından New York'taki Plaza Oteli'nde sahnelenen piyes, Londra, Paris ve Bonn'dan gelen yardımcı oyuncuların da katılımıyla, bu ülkelerin dolara karşı güçlü bir ortak itirazını

dile getirme amacını taşıyordu. Hedef, döviz piyasalarındaki alım-satımcıları, doları aşağı çekmeye kışkırtmaktı. Dolar gerçekten de düştüğüne göre, dar anlamda Anlaşma'nın büyük başarı kazandığını söyleyebiliriz. Gelgelelim, bu düşüş herkesin beklediği ve istediğinden çok daha ileri boyuta ulaştı. Neredeyse on yıl boyunca tavan olarak görülen, yenin ulaşamayacağına inanılan 180 yen / 1 dolar kuru, bir daha geri dönmemek üzere kırıldı. Ancak, Japonya'nın dış ticaret fazlasındaki tırmanış, ABD'nin cari açığındaki kötüleşme yine devam etti ve Amerikan ekonomisini yeniden yapılandırma süreci de ivme kazanmayı sürdürdü. Bu öyle bir yeniden yapılanmaydı ki, doların gayet istikrarlı bir biçimde battığı 1986'da Microsoft halka arz edilecek, Pittsburgh'daki tarihî Homestead Steel Works çelik işletmelerinin kapısına kilit vurulacak, "çürük tahvil" merkezi Drexel Burnham Lambert ise 500 milyon $'ın üzerinde net kâr açıklayacaktı. Daha önce başka hiçbir Wall Street firmasının bu kadar yüksek kâra ulaşamadığını belirtelim.

Plaza Anlaşması'nın ardından, dünyanın önde gelen merkez bankaları tarafından doların değerini düşürmek için başlatılan muazzam kampanyaya karşın, doların uluslararası ödemelerdeki rezerv para tahtından inmesini Tokyo veya Washington'da hiç kimse istemiyordu gerçekte. Bu gerçekleşmediği sürece de Birleşik Devletler bütçe açığı vermeye devam edecek, bu açıklar otomatik olarak ABD'nin ticaret ortakları tarafından finanse edilecekti. Ancak, yenin değerinde baş gösteren ani ve durdurulamayacakmış gibi görünen tırmanış sonucunda, Japonlar ihracatta ortaya çıkan ilave külfetle baş etmek zorundaydılar. Üstelik iş bununla da kalmıyordu. İhracat odaklı büyüme modelinin doğrudan Japon hane halkına akıttığı kaynakların son bulduğu da çok açıktı. Japon sanayisinin güçlü ulusal paradan kaynaklanan yüklerini telafi etmek ve yurtiçinde işlerin tıkırında kalmasını sağlamak üzere, Bretton Woods dönemi çöktüğünde varlık piyasalarında balonlar şişirmek üzere hazırlanmış silahlar, Japon mercileri tarafından sandıktan çıkartıldı.

"BALON EKONOMİSİ"NİN ÖNDERİ

Brenner'in terimiyle "balon ekonomisi"ne Japonların önderlik ettiğini söylemek yerine olacaktır belki de. Zira Japon ekonomi stratejisinin bir parçası, küresel sektörlerde kasıtlı olarak kapasite fazlalarının yaratılmasıydı. 1980'lerin sonlarındaki Japon balonu, bu stratejinin er geç Japonya'yı yakalamış çelişkilerinin çözümüne yönelik bir girişimi ifade etmekteydi. Brenner'e göre, bu kritik kavşakta Japon ekonomi yetkilileri, uzun vadede zayıflayan sermaye birikimine, derin, sistemin geneline yansımış toplam talep düşüşüne ve sermaye getiri oranlarını yükseltme konusundaki başarısızlığa "çözüm" getirme konusunda "önderlik" ettiler. Bu sorunlar, büyük ölçüde, küresel imalat sektörlerinde daimi fazla kapasite, yani arz fazlası ortaya çıkarma yönünde işleyen eğilimden kaynaklanmaktaydı. Getirilen çözümün içinde yer alan "muazzam borç verme ve bütçe açığına dayalı harcama yapma dönemleri", "kâğıt üzerindeki servette ... ulaşılacak tarihî zirvelerle, bu ise varlık fiyatlarında kırılacak rekorlarla mümkün kılınacaktı."[18] Brenner, aslında 1990'ların ortalarında, "ekonominin itici gücünü", ağır borçlanma üzerinden "hükümet yerine şirketler ve hane halkının teşkil ettiği" Birleşik Devletler'de olan biten hakkında yazıyor olsa da, Japonya'nın bu sürece önderlik edişine dikkat çekerken haklıydı.

Çelişkiler doğrudan doğruya Japonya'nın ekonomi yöntemlerinden filizlendi. Birleşik Devletler için, malları gerçek değerleri üzerinden, yani Japonların istediği fiyatlarla satın almayı günden güne güçleştiren yöntemlerdi bunlar. 1980'ler Japonya'sında sıkça duyulan yakınmalardan biri, "Siz Amerikalılar, artık biz Japonların imal ettiği hiçbir şeyi satın almak istemiyorsunuz," şeklindeydi. Ancak, durum gerçekten böyle ise, Japon mallarının satılmaya devam etmesini sağlamanın tek yolu tüketiciye, yani Birleşik Devletler'e alım gücü transfer etmekti. Öyle de yaptılar. Bu alım gücünün nihai kaynağı ise, Japon hane halkıydı. Başka sözcüklerle özetleyecek olursak, Japon fabrikalarında çarkların durmaması için, Japonya içindeki talep kasıtlı olarak Birleşik Devletler'e transfer edildi.

Buradaki çelişki, Bretton Woods'un çöküşünden beri dünyaya rahat vermemiş finansal krizlerin giderek artan şiddeti ve sıklığına "küresel imalat sektörlerinde daimi fazla kapasite"nin kaynaklık ettiği şeklinde

Brenner tarafından dile getirilen görüşe gelip dayanıyor. Japon şirketleri için para kazanmak varlık sebebi değildi. İçinde yer aldıkları ekonomik sistem ve bu sistemin teşvik yapısı, teknolojik ilerlemeyi, brüt kazancı, montaj hattındaki maliyet düşüşlerini ve pazar payını ödüllendirecek şekilde düzenlenmişti. Kâr ise önemsiz sayılmakta ve aşırı yükseldiğinde utanç kaynağı haline bile gelebilmekteydi. Hiçbir Japon şirketinin icra kurulu başkanı, kârı en öncelikli hedef olarak ortaya koymazdı. Hatta sabit yatırım maliyetlerinin karşılanması dahi büyük ölçüde ikincil bir konuydu. Değişken maliyetleri karşılamaya yetecek miktarda kazanca ulaştığı sürece, bir Japon şirketi iflas riskinden korunmakta, pazar payı elde etmek ve elde tutmak için gerekli her tür makine ve teçhizat yatırımı için gerekli kaynakları alabilmekteydi. Japon iktidarları, getiri konusunda hisse senedi piyasalarının herhangi bir baskısıyla karşılaşmadı. Finansman hemen tamamen kısa vadeli banka kredileri yoluyla sağlanmaktaydı (banka kredilerinin finansman kaynağı ise hane halkı mevduatlarıydı) ve kredi vadelerinin gerektiğinde ötelenmesi de son derece olağan bir uygulamaydı. Dolayısıyla, sermaye yatırımlarından kaynaklanan sabit maliyetler, aslında topluma yayılıyordu, zira Japon şirketleri kendini karşılamayan sermaye yatırımlarından dolayı, varoluşlarını etkileyecek herhangi bir riske maruz kalmamaktaydı.

Demek ki, Japon şirketleri, Avrupalılar için olmasa bile en azından Amerikan rakipleri için bir şirketin elden çıkması ya da iflası anlamına gelen yatırılmış sermaye getiri oranları ve öz sermaye getiri oranları ile ayakta kalabiliyor, hatta büyüyebiliyordu. Ancak, bu durum da Japon sistemini, toplam yatırılmış sermaye getirisinin çok zayıf kalması ile ortaya çıkacak sonuçlardan bütünüyle bağışık kılmıyordu. Ülkenin savaş sonrasındaki ekonomik yapısı, daha önce belirttiğimiz gibi, yüksek kâr oranları değil, yüksek dolar varlığı oluşturacak şekilde düzenlenmişti. Zaman içinde bu dolarlar giderek artan ölçüde, yurtiçinde alım gücüne dönüştürülmek yerine Japonya'nın ihracat müşterileri için bir tüketici finansmanı aracı olarak kullanıldığından, ekonomik çelişkiler de kaçınılmaz hale geldi. Reagan devrimi ile Plaza Anlaşması arasında kalan kısa 1981-1985 dönemi için, Japon ihracat şampiyonlarının ceplerine akan dolarlar, bu firmaların alışılmadık ölçüde yüksek kâr oranlarına ulaşmasına imkân verdiyse de, bu paralar yurtiçinde alım gücüne tam anlamıyla dönüştürülmemekteydi. Ancak, Plaza Anlaşması sonrasında yenin

değerinde meydana gelen tırmanışla birlikte dolar akışı zayıfladığında, Japonya'nın politikalarını belirleyenler, ihracat odaklı büyüme stratejisinin artık ekonomiyi daha ileriye taşıyamayacağı gerçeğiyle yüz yüze geldiler.

Artık bunu kavramışlardı. Bir Japon Merkez Bankası yetkilisinin, balon için açıklama getirirken şu cümleleri kurduğu herkesin dilindeydi: "İlk başta hem hisse hem de gayrimenkul piyasalarını canlandırmaya niyetlendik. Yükselen piyasaların oluşturacağı bu güvenlik ağının desteğiyle, ihracat odaklı sektörlerin kendilerini yeniden biçimlendireceğini ve yurtiçi odaklı bir ekonomiye uyum sağlayacaklarını varsaymaktaydık."[19] Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası, kredi kanallarını doğrudan gayrimenkul ve menkul kıymet borsalarına yönlendirecek araçlara sahipti.[20] Japon bankaları asıl olarak gayrimenkul teminatları karşılığında kredi verdiğinden, mülk fiyatlarındaki artış hem ekonomiye akıtılan likidite dalgalarının bir sonucu, hem de bu likiditenin ucuz finansmana dönüştürülmesinin aracı haline gelmişti.

1980'lerin sonlarında yaratılan kasıtlı varlık enflasyonu, ihracat odaklı büyüme modelinin tam kalbinde yatan ana çelişkiyle hesaplaşma zamanını geciktirme başarısını gösterdi. Ana çelişki şuydu: Bu modelin başarılması hâlinde, ülke er ya da geç ekonomisini yeniden düzenleme veya modeli devam ettirmekte kararlıysa, alım gücünü müşterilerine transfer etme zorunluluğuyla karşı karşıyaydı. Japon balonunun kıvılcımını çakan mekanizmalar, çok adaletli bir şekilde olmasa bile hane halkına para yağdırarak, alım gücünün yurtdışına sistematik transferini bir süre dengeledi. Balon, şirketlerin finans yöneticilerini, sermaye finansmanının bedelsiz olduğu gibi bir yanılgıya itti; şirketlerin kendini kaptırdığı borç ve sermaye yatırımı cümbüşü, Japonya'yı o güne dek görülmüş en ileri üretim altyapısına kavuştururken, çok sayıda şaşaalı firma merkez binası, paranın su gibi akıtıldığı golf sahaları pıtrak gibi türüyordu.

Balon, 1987 borsa çöküşünün ardından dolar için kritik bir destek anlamını taşıdı. Continental Illinois örneğinde olduğu gibi, borsa çöküşü de Tokyo'da, Ağustos 1987 ticaret verileri açıklandığında Japon fon yöneticilerinin paniğe kapılması, Amerikan hazine kâğıtlarını elden çıkarma yarışına girmesi sonucunda patlak verdi. Plaza Anlaşması'ndan beri doların neredeyse yarı yarıya değer yitirmiş olması, ABD ile Japonya arasındaki ticaret dengesizliğinde herhangi bir düzelme sağlamamıştı. Doların 140

yenden daha düşük bir kura inmesiyle, 80'lerin ilk yıllarında Amerikan hazine kâğıtlarına yapılmış Japon yatırımları zaten zarardaydı. Kurun yeni bir baskıyla karşılaşacağını tahmin eden fon yöneticileri, her sektörde iyi tüccarlar ne yaparsa onu yaptılar ve zarardaki pozisyonlarını daha da fazla zarara gömülmeden önce kapatmaya çalıştılar. Tahvil fiyatları düştükçe kazanç potansiyeli yükseldi ve yurtdışındaki yatırımcılar, borsalardan tahvil piyasalarına para transfer etmeye başladılar. Dow Jones'un sadece bir gün içinde yaklaşık yüzde 23'lük bir çakılmaya maruz kaldığı görüldü. Dolar ve Amerikan piyasaları dua etsin ki, Japon Maliye Bakanlığı Tokyo'da bir toparlanma sürecini yoluna koyarak dünya borsalarında baş gösteren çöküşü durdurabildi.[21] Bakanlık, sonrasında, Japon fon yöneticilerini dolara bağlı menkul kıymetlerdeki yatırımlarını yenilemek zorunda bıraktı; Japonya Merkez Bankası, en düşük faiz seviyeleriyle daha da fazla kredi yaratarak baskıyı güçlendirdi; krediler tekrar dolar araçlarına yöneldi. 1980'lerin sonu itibarıyla artık dünya finans tarihinin en büyük cinnetlerinden biri gibi görünmeye başlamış olan Japon piyasa canlılığının keyfinden hiçbir şey eksilmemişti.

Varlık fiyatlarında fırlayış sürüp gitti ve derken absürt seviyelere ulaştı. 1989'a gelindiğinde, Tokyo ve banliyölerindeki arazilerin tahmini değeri, tahminen tüm Birleşik Devletler'deki arazilerin ederi ile New York Borsasında kayıtlı tüm şirketlerin hisse değerinin toplamını geride bırakıyordu. Bunun yanında, Tokyo Borsasının hisse değeri de tüm dünya toplamının yarısına yaklaşıyordu. Japon erk sahiplerini bu gerçeküstü fiyatlarından daha da fazla kaygılandıran şeyse, balonun yarattığı toplumsal etkilerdi. Küçük bir ev almak için ödenmesi gereken peşinat, dünya pazarlarının fethedilmesini sağlayan işgücü ordusunun piyade birliklerini oluşturmuş sıradan orta sınıf aile babalarının ulaşabileceği rakamların çok ötesindeydi şimdi. Öte tarafta, orada burada bir parça toprağın tapusunu elinde bulunduranlar, kendilerini en çılgın rüyalarında bile görmedikleri bir zenginliğin içinde buluvermişlerdi. Gençler, ekonomik güvence karşılığında ağır çalışmadan hiç şikâyet etmemiş eski nesillere tepeden baktıkça, toplumsal denetim mekanizmaları da birer birer dağılıyordu. Japonya'nın modern dönem öncesi parya sınıfından geldiği söylenen bir iş adamı, bir işgücü piyasası inşa etmeye girişti ve kurduğu insan kaynakları şirketi için siyasi himaye satın almak amacıyla önüne gelene rüşvet dağıtmaya başladı. Sonunda "İstihdam" skandalı şeklinde, şirketin adıyla patlak veren olayın

etkileri Japon iktidar yapısının en üst seviyelerine kadar ulaştı bir diğer Tanaka çömezi, Başbakan Takeshita Noboru'yu alaşağı etti.

Yetkililer korkuya kapılmışlardı. Balonda amaç büyük ölçüde hasıl olmuş sayılırdı. Döviz piyasaları istikrar kazanmış, Japon sanayisi de balonun gönderdiği finansman dalgalarını kullanarak, daha önce görülmemiş heybette bir üretim altyapısı inşa etmişti. Dolayısıyla, 1989'un Noel gününden itibaren faiz oranlardan sert bir yükseliş başlatan yönetim, balonun havasını almaya koyuldu. Ne var ki, olayların dizginini ellerinden kaçıracaklardı. Gayrimenkul fiyatlarını tırmandıracak araçlara sahiplerdi. Ancak fiyatlar düşmeye başladığında, düşüşü durdurmayı beceremediler. Yatırım dağları, Japon şirketlerini, kesinlikle "bedelsiz" olmadığını sonunda anladıkları borçların altında ezer hale gelmişti. Bu borçların bilançolarında açtığı delikleri yamamaları yıllar sürecekti.[22] Maliye Bakanlığı da, nihayetinde, sahasına giren tüm finans kuruluşları için üstü örtülü garantörlük yapma büyüklüğünü sürdüremeyecekti.

KAÇACAK YER YOK

Balonun patlaması sonrasında giderek derinleşip Japon ekonomisini kıskacına alan durgunluğa karşın, Japonya 1990'lar boyunca da dolara ve Amerikan egemenliğine can alıcı bir destek sunmayı sürdürdü. 1995 başlarında Meksika pezosunun içine girdiği kriz, bu durumu en açık biçimde ortaya koyan örnek oldu. ABD, kendi arka bahçesindeki bir ülkeyi kurtarma yönünde bir istek veya yeterlik sergilememekteydi. NAFTA'nın[23] yürürlüğe girmesi, yüksek getiri peşindeki sıcak paranın, sürdürülmesi olanaksız bir biçimde Meksika'ya akın etmesine yol açtı. Getirinin kısa süreli olduğu anlaşıldığında ise, para gerisingeri dışarı çıkacak ve geride bir ödemeler dengesi krizi bırakacaktı.

Meksika'nın kurtarılması ise, IMF için ilave kaynakların teminini gerektiriyordu. IMF'ye ve Cumhuriyetçilere düşman sol Demokratlardan oluşan ve pek başarı şansı tanınmayan bir ittifak, Clinton yönetimini sıkıntıya sokma yolunda fırsat elde edildiğini gördü ve IMF'nin kasasını doldurma tasarısının Kongre'den geçmesini engelledi. Ancak, Clinton'un yeni hazine bakanı olarak atadığı, Goldman Sachs'ın eski eş başkanı Robert Rubin, Kongrenin önüne dikilen engelde gedik açmayı bildi. Süreç içerisinde, 1978'den beri görülmüş en ciddi küresel "dolara hücum" olayını durdurdu. Ne var ki, diğer para birimleri dolar karşısında sabit bir seviyeye demir attığında, yendeki yükseliş devam etti. Mayıs ayı geldiğinde, bir dolar sadece 79 yen ediyordu ve bu oran, çoğu Japon ihracatçının en düşük maliyetleri bile karşılayabilmek için ihtiyaç duyduğu kurun çok altındaydı. Sözün kısası, yurtdışına sattıkları her üründe zarar etmekteydiler.

Sonuçta Japonya'da meydana gelen panik ortamında Maliye Bakanı alışıldık bürokratik atama sırasının dışına çıktı ve para birimi ile ilgili konularda en kilit mevki olan Uluslararası Finans Dairesi Genel Müdürlüğüne Sakakibara Eisuke'yi getirdi. Başına buyruk ve yapışkan bir tip olarak haklı bir ün yapmışsa da, dönemin Amerikan Hazinesi Uluslararası İlişkiler Müsteşarı Lawrence Summers ile yakın ilişkisi bulunduğu için bu işe uygun görülmüştü. (Summers Harvard iktisat fakültesinde ders verirken, Sakakibara da misafir profesör olarak oradaydı). Yeni genel müdür, Haziran ayında Washington'a uçup, Summers ve Rubin ile karşılıklılık esasına dayalı bir anlaşmanın şartlarını görüştü:

Amerikalılar yen/dolar kurunu düşürmeye yardımcı olacak, Japonlar da üstü örtülü biçimde Amerikan Hazinesine ait menkul kıymetler piyasasını destekleyecekti.[24] 1994 ara seçimlerindeki yenilginin ardından siyasi güç bakımından en düşük noktaya indiği ve yeniden seçilme olasılıkları hakkında kaygıya kapıldığı bir dönemde Clinton yönetiminin isteyeceği son şey, faiz oranlarını fırlatacak bir tahvil piyasası kriziydi.

Ağustos 1995'te sahneye koyulan müdahale, yen/dolar kurunu 100'ün üzerine çıkarma hedefine ulaştı. Yabancı borsalarda düşüncelerin yönünü değiştirmeye dönük taktikler Rubin tarafından yönetilse de, vurucu güç yeni likidite yaratma dalgaları biçiminde Japonya'dan geldi. Clinton yönetimi, Japonya'da bir bankacılık krizine meydan vermeme yolunda gerek duyulacak kurtarma paketi için siyasi kılıf da temin edecekti aynı zamanda. 1998 Japonya'sında bankaları kurtarmak siyasi olarak pek rağbet gören bir hareket tarzı değildi belki, ama 1997'nin sonlarında birkaç hafta arayla çeşitli finans kuruluşlarının çökmesi üzerine, tam bir erimenin yaşanmaması isteniyorsa başka bir seçenek de bulunmuyordu. Rubin, dönemin Japonya Başbakanı Hashimoto Ryutaro ile herkesin duymasının sağlanacağı bir telefon görüşmesi yapması için Başkan Clinton'u ikna etti. Clinton, bu görüşmede, yapılması gerekeni mutlaka yapması yönünde başbakanı teşvik edecekti. Bankaları kurtarmak için, barış zamanında bir hükümetin o güne dek yasalaştırdığı en büyük harcama paketi Diet'ten[25] geçirildi.

1990'ların sonuna yaklaşılırken, Birleşik Devletler ile Japonya'nın bir tür yeni hareket tarzı geliştirmiş olduğu açıkça görülür hale geldi. Bu hareket tarzında Washington ve Tokyo, küresel finans düzenini ayakta tutmak için gerekli düzenlemelerin siyasi kılıflarını temin etme yolunda birbirinden faydalanmaktaydı. 1980'lerin sonlarında, Japon seçkinlerinin ABD'den sonraki küresel egemen olma hayallerine kendilerini kaptırdığı kısa bir dönem yaşanmıştı. Ancak, 1990'ların olayları, onları bu rüyadan kısa sürede uyandırdı. Bu uyanıştaki etmenler, balon patladığında kontrolün kaybedilmiş ve ardından motorları yeniden çalıştırma başarısının sergilenememiş olmasından ibaret değildi. Ana ürünler ve imalat teknolojilerindeki hâkimiyet, her şeye karşın, Japon karar alma mercilerinin ellerinde tuttuklarını zannettiği ekonomik liderliği bahşetmiyordu. Microsoft, Intel, Apple, Cisco gibi yirmi yıl önce adı hiç duyulmayan Amerikan şirketleri, bilgisayar ve telekomünikasyon alanlarındaki teknolojik devrimlerin içinden büyüyen "yeni" ekonominin dinamoları

olarak boy göstermişti. Artık "imalat" ile "hizmetler" arasında ayrım yapmak pek öyle kolay olmadığından, yeni sektörlerde sağlanan kârların büyük bölümü, bu ikisinin bir pakete dâhil edilmesiyle ortaya çıkıyordu.[26]

Bu yeni dünyada, ABD ile Japonya arasındaki ticari çatışmalar temelde yok oldu. Son ciddi kavganın 1994 yılında, otomotiv parçaları konusunda yaşandığını belirtelim. Orada da, gözle görünür bir ticari kördüğümün tahvil piyasaları üzerinde yaratacağı etkilerden çekinen Rubin, Amerikan otomotiv parçalarının Japonya'da satılmasının önündeki engelleri kaldırma gayretinden elini çekmesi için (ki bu hayli güçlü bir eldi) Beyaz Saray'ı ikna etmişti. İki ülke, emeğin kullanımında kabaca bir ayrım üzerinde anlaşmış gibi görünmekteydi: Japonya, yüksek katma değerli imalattaki hâkimiyetini sürdürecek, ABD ise yeni sektörlerde ve yeni ürün sunumlarında öncülük edecekti. Boeing şirketi, ileride bir devrim olarak anılacak 787 Dreamliner modelinin teknik bakımdan hayli karmaşık kanatları ve kanat köklerini Japon firmalarının üreteceğini duyuracaktı. Apple tarafından tasarlanan ve satışa sunulan, LCD ekranlara sahip göz kamaştırıcı yeni küçük cihazlar ve pek çok başka yüksek katma değerli aksam, Japon tedarikçiler eliyle üretilecekti.

BALONLAR BALONLARI DOĞURUYOR

Ancak, hikâyenin sonu değildi bu. Meksika krizinin ardından yenin değerini düşürmek ve yalpalayan bankacılık sektörünü istikrara kavuşturmak için Japon Merkez Bankasının üstlendiği kredi dalgaları yaratma işi, öte tarafta doğrudan 1998 yılının Asya Finans Krizi'nin zeminin hazırladı. Japon bankacılık sistemi tümden yerle bir olmaktan kurtarılmış olsa da, iflas olasılığı karşısında hassasiyeti artmış bankalar hâlâ yurtiçine kredi vermeye soğuk bakıyordu. Merkez Bankasının yarattığı krediler, ülkede bir yatırım canlanmasını ateşleyemedi. Nakit ırmakları, bunun yerine, kur spekülasyonuna dayalı yatırımlara yönelmekteydi: Koruma fonları ve diğer yabancı aktörler yen ile borçlanıyor, bu kaynakları dolar gibi daha yüksek faizli paralara yatırıyorlardı. Bu noktadan sonra, paranın büyük bölümü yurtdışındaki yükselen pazarlara, özellikle de güneydoğu Asya'nın canlanan ekonomilerine gidiyor, orada gelgit şeklinde işleyen kredi dalgaları, Bangkok gibi yerlerde sürdürülmesi olanaksız balonları besliyordu.

Balonlar patladı. Asya finans krizi telafi edilene kadar, Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Rusya'da ödeme bilançolarında girilen çıkmazlar sonrasında hükümetler devrildi. Gelişmeler, Amerikan koruma fonu şirketi Long Term Capital Management'ın yaşadığı, Wall Street'in büyük kısmını da beraberinde dibe çekme tehlikesi yaratan çöküşle zirveye ulaştı. Ancak, hem doğrudan etkilenen, hem de en kötü etkilerden kaçmayı başarabilen Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde hükümetler, ödemeler bilançosundaki sıkıntıların siyasi kriz doğurabileceği durumlara bir daha asla kendilerini sokmama dersini aldılar. Bu ise, ihracatta rekabet gücüne sahip sektörler aracılığıyla uluslararası rezerv, örneğin dolar biriktirebilme çabalarını bir kat daha artırmaları anlamına gelmekteydi. 1950'lerin eski Japon stratejisi, şimdi yeni binyılın gerçeklerine göre güncellenip yeniden kullanıma sokuluyordu.

Bu durumun en bariz olduğu ve en fazla önem kazandığı yer ise Çin'di. Çin, yabancı yatırım akını altında tüm geleneksel bilgilere aykırı davranarak, aynı anda hem cari işlemler fazlasını hem de sermaye fazlasını yukarı çekmeye girişti. Sonuç önceden belliydi: Büyük kısmı Amerikan hükümetini ilgilendiren dolaylı veya dolaysız haklardan oluşmak üzere,

gittikçe kabaran, devasa uluslararası rezervler. Çin'den ve komşularından taşıp ABD'ye akan kredilerin oluşturduğu duvar, göreve gelecek George W. Bush yönetiminin yeni bir Reagan devrimini sahneye koymasına olanak tanıdı. Asya'nın Amerikan hazine kâğıtlarına duyduğu iştah sayesinde, Bush'un borçlanma cümbüşü de en az yirmi yıl önceki kadar sancısız geçiyordu. Nakit ırmakları Wall Street tarafından Amerikan zenginlerinin ceplerine akıtılırken, hiçbir yaptırımla karşılaşmadan, sıfır maliyetli askerî maceralara bir kez daha koşulabilecekti.

Bu arada, yeni binyılın doğuşu, ihracat odaklı büyüme modelinden uzaklaşamamanın yarattığı "politika çıkmazı"ndan kaçma yolunda Japonya'ya geçici bir zaman kazandırdı. Japonya bir yandan dolar biriktirmeye devam ederken, Çin'de yaşanan ekonomik canlılık da hem Amerikan egemenliğini destekleme konusunda ona yeni bir ortak kazandırmış, hem de on yıl önceki balon ekonomisinin geride bıraktığı borç deliğinden kurtulmak için geçerli bir yol sunmuştu. Ucuz Çin malları, uzun yıllardır ithal ürünleri Japon çarşılarına sokmayan ticaret sınırlamalarından birçoğunu yerle bir etti. Dolayısıyla, Japon hane halkı açısından reel gelirler durağan seyrini sürdürürken, yaşam maliyetleri hızlı bir biçimde düşüyordu. Japon yöneten sınıfı ise, Koizumi Junichiro'nun şahsında Ronald Reagan'ın ve Tony Blair'in bir karşılığını buldu. Medyanın gücünü iyi kavramış bu kurnaz adamın reformdan söz edişi ve neşeli, iş bilir tavırları, ekonomideki yapısal hastalıklara ve genişleyen toplumsal çatlaklara dair kaygıları dağıtabilecekti. Koizumi, 2001'den 2006'ya kadar başbakanlık koltuğunda kalarak, Nakasone'den beri görülmüş en uzun görev süresine ulaştı. Washington'a yaltaklanma konusunda Blair'i bile geride bıraktı. Bu yaltaklanma kapsamında, Japon ekonomisini neoliberal doğrultuda yeniden şekillendirmek için gizlisi saklısı olmayan sözler de verildi.

Ancak, Koizumi ve etrafındakilerce büyük bir neoliberal yaygara kopartılırken, doğrudan Washington tarafından öğütülmek üzere ortaya atılmamış figürler de, 1950'lerde oluşturulmuş toplum sözleşmesindeki gevşemeye kılıf olarak kullanılıyordu. Geleneksel olarak bir Japon firmasında işe girildiğinde sağlanan ekonomik güvenceyi vermeden geçici işçilerle, yani fureetalarla çalışma konusunda şirketlere esasen yeşil ışık yakılıyordu. Ancak Koizumi'nin en ünlü "reform"u sayılan, posta üzerinden tasarruf sistemi de dâhil olmak üzere Japon posta idaresinin elden geçirilmesi hamlesi, nüfusu azalan kırsal yerleşimlerdeki gereksiz

harcamalar için Japon hazinesinden akıtılan tutarları azaltma yolunda Maliye Bakanlığı bünyesinde yürütülen çalışmalar kapsamında ortaya çıkmıştı. Koizumi'yi söyledikleriyle değerlendiren hemen herkes (hem şirketlerin idaresine yönelik yeni piyasalar oluşturma çabasındaki Japon girişimciler, hem de kötü yönetildiğini düşündükleri Japon şirketlerini devralmak için teklifler veren yabancı yatırımcılar) şimdi şaşkınlığa gömülmüşlerdi.[27] Japon erk sahipleri, kapitalist ilişkilerin dönüştürücü gücü hakkında kararsızlık içindeydiler. Ekonominin yönünü, denetimlerinde tutamayacakları ve güvenemeyecekleri piyasalara çevirme konusundaki isteksizlikleri devam ediyordu.

LEHMAN SARSINTISI İHRACAT ODAKLI

JAPON MODELİNİN SONU MU GELDİ?

Koizumi'nin emekliye ayrılmasından birkaç ay sonra, Birleşik Devletler'de subprime ipotek krizi patlak verdi ve 1931'de beri görülmemiş ölçekte bir finansal erimeye yol açtı. Koizumi'nin görevde olduğu dönemde, muhtemelen ülkenin sıfır büyümeye uyum sağlaması sonucunu doğuracak bir ağır aksak kalkınmaya tahammül etmek, Japonya için siyasi bakımdan mümkündü. Artık hayati önem taşımasa da, üstün imalat teknolojilerinden oluşan zırhıyla Japon ekonomisi yine de kendi yağıyla kavrulabilirdi. Japonya, çok mutlu olmasa da Çin ile birlikte Amerikan finansal egemenliğini savunma rolünü sürdürebilir (belki de Asya'nın durgun İsviçre'si şeklinde), böylece kendisine yaşam alanı tanıyan küresel ortamın devam etmesini sağlayabilirdi.

Ancak, Eylül 2008'de yaşanan Lehman sarsıntısı, bu "ağır aksak kalkınma" imkânını ortadan kaldırdı. Çin'e yapılan ihracatın ABD'deki patlama nedeniyle bir süreliğine raydan çıkmasıyla, Japon ekonomisinde bunalım baş gösterdi. Zira hem Japon sermaye malları için Çin'den gelen siparişler dibe inmiş, hem de Japonya'nın imalattaki o çok övülen üstünlüğü, daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir meydan okumayla karşılaşmıştı. Örneğin, Apple'ın yeni iPhone ürününde tek bir Japon malı yarı iletken bile kullanılmamaktaydı. Ekran panelleri Kore'de imal ediliyordu. Üstelik doğrudan veya dolaylı olarak Çin üzerinden gerisingeri Amerikan bankacılık sistemine gönderilen dolarlar da artık Japon mallarına yönelik bir talep yaratmıyordu.

Geriye dönüp baktığımızda, Asya modelinin sonu hakkında felaket tellallığı yapanların az bir miktar erken davranmış olduğunu söyleyebiliriz. 1970'lerin ortalarında Japonya tarafından sergilenen performansın çok çarpıcı bir kopyası gibi görünen Çin, ekonomisini tekrar yoluna sokmayı başardı ve bu süreçte dünyanın büyük kısmını ağzı açık bırakırken, Japonya'ya da umut kırıntıları sundu. Ancak bu durum, o gün için Liberal Demokrat Parti'yi (LDP) seçim yenilgisinden kurtaracak kadar açıkça görünmüyordu. Koizumi'nin ardından iki renksiz LDP hükümeti gelmiş, ikisi de iktidarda bir yıldan uzun süre kalmayı başaramamıştı. Sonrasında iş başına geçen Aso Toro da Koizumi gibi biraz acayip bir kişilik portresi çizmekle birlikte, Koizumi'nin kavrayışından ve sıradan seçmene ulaşma

yeteneğinden yoksundu. Ekonomik erime karşısında Japon hükümet aygıtının çaresiz bir görüntü çizmesiyle, Ağustos 2009 seçimlerinde LDP kesin olarak iktidardan uzaklaştırıldı.

Seçimler, pek çok yabancı gözlemcinin fark edemediği kadar önemliydi aslında. Japonya Demokrat Partisi (JDP) zaferinin mimarları, sadece LDP'ye değil, önemli politika kararlarını bürokrasinin ellerine terk eden tüm bir devlet yapısına karşı mücadele yürüttüklerini açıkça ifade etmekteydiler. Uzun süre Japonya'yı gözleyip inceleyen Karel von Wolferen'in sözleriyle, farklı bir hükümet yapısı kurma niyetindeydiler.[28] İktidarda ise başarı hiçbir şekilde garanti değildi; JDP'nin ilk başbakanı Hatoyama Yukio, koltuğa oturduktan sadece sekiz ay sonra istifaya zorlandı.[29] Ardılı Kan Naoto'nun siyasi kökleri Japon soluna kadar uzansa da, kendisi ve kabinesi, belli kapitalist yöntemler konusunda, özellikle de iş risk alma yolunda girişimcileri teşvik etmeye geldiğinde, öncüllerine göre daha dostane bir tutum sergileyebilir. Kafalarında Japonya için belirledikleri ideal, başarılı kuzey Avrupa sosyal demokrasilerine paralel bir şeymiş gibi görünüyor. Bugüne dek aldıkları önlemler, günden güne yıpranan ekonomik güvence kurumlarının yerine, açık ve net zorunluluklar getirmek istediklerini gösteriyor.

Ancak, yeni liderler başarsın veya çuvallasın, Japonya'nın Amerikan merkezli küresel kapitalist düzende ana tedarikçi vazifesini gördüğü günler artık muhtemelen geride kaldı. JDP başarıya ulaşırsa, Japonya daha sosyal demokrat bir görünüme bürünecek ve paralar Amerika'daki talebi desteklemek üzere Japonya açısından atıl beklemek yerine, altyapıya ve sosyal yardımlara harcanacak. Çuvallamaları hâlinde ise, muhtemelen politikalar üzerinde bürokrasinin tekrardan hâkimiyet kurduğunu göreceğiz. Bununla birlikte, ülkenin siyasi yüzü artık sadece LDP'den oluşmadığı ve zayıf partilerin değişken koalisyonlarına yer açtığından, seçkinlerin daha parçalı bir yapı sergilemesi beklenebilir. Bu ise, ekonomik gerilemenin devam etmesine yol açacak bir siyasi formül olacaktır. Sonuç ne olursa olsun, hane halkı tasarruf oranı ve cari işlemler fazlasındaki düşüş sürecek gibi. Dolayısıyla, ödemeler dengesi muhasebesinin yasaları gereği, dolar piyasalarına geri dönen para miktarı da azalacaktır. Japonya kendini Asya'nın yeni dinamosuna ekonomik bakımdan ne kadar fazla bağlarsa, yurtdışında harcadığı tutarlar içerisinde doğrudan yabancı yatırımların payı da o ölçüde artacaktır. Şanghay'da havaalanından kent merkezine yapılan

bir yolculukta dikkat çeken sıra sıra Japon fabrikaları, Japonya'nın ekonomik açıdan nereye odaklandığını açıkça ortaya koyar nitelikte.

BAYRAK BAŞKASINA MI DEVREDİLİYOR?

Çin ve diğer Asya ülkeleri, kendilerine has nedenlerden dolayı Japon modelinin kilit parçalarını benimsediler ve sonucunda da büyük ölçüde aynı çelişkilerle karşı karşıya geldiler. Özellikle de kendi döviz varlıklarının değerini yitirmesi, mallarının satın alınmasını sağlayan finansman mekanizmalarının karaya oturması korkusuyla doların egemenliğine payanda olmak ihtiyacı içindeydiler. Gerçekten de, Çin'in Amerikan doları için denizler ötesindeki çok önemli bir payanda olarak kendini göstermesi sayesinde, Japonya da küresel ekonomik düzende sıkıntıya yol açmadan bu alandaki merkezî rolünü sonunda terk etme yolunda adımlar atma olanağına kavuşmuş olabilir.

Çin belki de Amerikan finansal egemenliğini mümkün kılan kilit aktör olma rolünü Japonya'dan devralacak. Ancak, Çin'in çok daha değişik bir tarihten gelen, son derece farklı bir ülke olduğu unutulmamalı. En azından sözde Marksist-Leninist olan bir yönetim şekli için fazlasıyla garip kaçacak şekilde, kapitalizme ait ilişkilere kucak açma konusunda Çin'in Japonya'dan daha az tereddüt sergilediğini söyleyebiliriz. Yazımızın başında Anderson'dan ödünç aldığımız tespit doğrultusunda, Çin hükümetine bu olanağı veren şey, elindeki meşruiyet zemini olabilir. Washington karşısında apaçık bir bağımlılık ilişkisi içinde olan Tokyo, savaş sonrası dönemin büyük kısmında böyle bir zemine sahip değildi. Pekin'in, kıyı kentlerinde üslenen yeni, nüfuzlu bir girişimciler ve finansörler sınıfının boy vermesine olanak tanıdığını belirten Hung Ho-Fung, "Amerika'nın Baş Hizmetkârı"nın belki de artık Çin olduğu iddiasında.[30]

Gelgelelim, eğer durum buysa, Çin'in hizmetkârlığı Japonya'nınkine benzemeyecektir. Savaş sonrası Japon ekonomi politiğinin çizgileri 1950'lerin ortalarında nihai şeklini aldığından beri, önceki sayfalarda gördüğümüz üzere, Japon erk sahipleri önde gelen ulusal hedeflere en azından saygı göstermeyi hiç ihmal etmediler. Zorluklar ve krizlerin karşısına, miras alınmış ilkeleri yeniden ayağa kaldırma girişimleriyle çıktılar. Bu tavır, başka şeylerin yanında, bürokrasinin çizdiği doğrultuya direnebilecek bağımsız bir girişimciler ve büyük patronlar sınıfının büyümesini engellemeye dönük planlı çabaları da içermekteydi. Dolayısıyla, Amerikan dolarının etrafından dönen bir küresel kapitalist

sistemi destekleme ya da bu sistemin çökmesine razı olma seçeneğiyle karşılaştığında, Tokyo tüm gerekli tedbirleri alma olanağına sahipti ve bunu yaptı da. Bedeli, Japon ailelerini tasarrufların alım gücünde ortaya çıkacak sert ve kronik bir düşüşe katlanmaya zorlamak da olsa bu tercihe yönelebildi. Bürokratlar, farklı amaçları bulunan güçlü kapitalistler tarafından baltalanma gibi bir kaygı taşımamaktaydılar.

Japonya'nın yaklaşık 35 sene önce fark etmeye başladığı aynı açmaz şimdi Çin'in önüne dikiliyor: Ülke ekonomisi, ABD ekonomisi ile o kadar iç içe geçmiş ve dolar piyasalarında o kadar muazzam bir pozisyon alınmış ki, gerek mevcut düzende, gerekse kendi kısa ve orta vadeli ekonomik beklentilerinde onarılmaz hasarlar oluşturmadan desteğini çekme şansı bulunmuyor. Bununla beraber, ne yaptıkları konusunda Çinli liderler Japonlara göre daha bilinçli olabilirler ve muhtemelen ellerindeki denetim aygıtları konusunda da daha şüpheci bir tutum içindeler. Japonya, en azından kuramsal düzlemde, liderlerin seçim beklentilerine göre hareket etmek zorunda kaldığı bir demokrasi iken Çin otoriter bir tek parti devleti olduğundan, bu farklılık mantığa aykırı görünebilir. Ancak, Pekin'in emirleri karşısında ayak direyen eyalet merkezli güçlerin ve elbette Hung'un açıkladığı, finansörler ve girişimcilerden oluşan, kıyı kesiminde palazlanan seçkinlerin giderek artan gücü, Çinli mercilerin son otuz yıldaki krizlerde Japonlar tarafından izlenen yolu taklit etme kabiliyetini sekteye uğratabilir; yani sadece birkaç isabetli telefon görüşmesi ile dolara hücumu durdurmak mümkün olamayabilir. Gerçekten de, Çin'in erk sahipleri arasında para ve kur politikaları hakkında baş gösteren uzlaşmazlıklar hakkında uluslararası basında su yüzüne çıkan haberler, derinde yatan iktidar mücadelelerine işaret ediyor ve bu sorunların özellikle de kriz dönemlerinde nasıl çözülebileceğine, hatta çözülüp çözülemeyeceğine dair sorular uyandırıyor. [31]

Aynı zamanda, ne yapmakta olduğu ve niçin yapmakta olduğu konusunda Çin önderliğinin daha yüksek bir bilinç düzeyinde bulunması da sonunda Amerikan egemenliğinin devamlılığı için kritik etmen haline gelebilir. Japon siyasi düzeni, bin yıllık bir erk sahipleri geleneğinin içinden büyümüştü. Bu erk sahipleri, bizzat güç uygulamadıkları, ya da imparatorlar, başkomutanlar, parlamentolar gibi aslında sembolik olan varlıklar adına uyguladıkları havasındaydılar. Başkalarının nasıl yaşayacağını belirleme konusunda karar alıcılara tanınan hakkın zemininde

karman çorman çıkar çatışmalarını hükme bağlamak için verilmiş, itiraza açık bir yetkinin değil, siyasetin erişim alanı dışında kalan, yüce bir düzenin yattığı iddiasındaydılar. Oysa var olduğu iddia edilen bu düzen, gerçek erk merkezinin üzerini örtme işlevi görüyor ve hatta bizzat erk sahiplerinin, güç uyguladıkları gerçeğini mecburen yadsımalarını sağlıyordu. Maruyama Masao'nun 1946'da işgal öncesi Japon iktidar yapısı hakkında yazdığı gibi, oligarşik idare ülke için zaten yeterince büyük bir bahtsızlıkken, aslında birer oligark veya despot olduklarının yönetenler tarafından anlaşılamaması ile felaket katlanıyordu. Oligarşinin türlü dallarını oluşturan bireyler, kendilerini düzeni belirleyen etkin aktörler olarak değil, aksine, başka bir yerlerde vücuda getirilmiş bir düzen tarafından çekip çevrilen kişiler olarak görmekteydiler.[32] İşgal'in bıraktığı miras ve Japonya'nın görünüşte bir oligarşi olmaktan çıkıp sözde liberal kapitalist demokrasiye dönüşmesi, bu temel siyasi gerçeklik üzerinde en ufak bir etki yaratmadı. Askerî güvenliğin temini ve dış ilişkilerin yürütülmesi gibi bir devleti tanımlayan genel erklerin ABD tarafından üstlenilmesi de, Japon karar alıcıların, yaptıkları şeyler üzerinde gerçekte tam bir güce sahip olduklarını yadsıma tavrını pekiştirdi. Oysa doların hâkimiyetini ve Amerikan egemenliğini destekleme yolunda refleksler sergilediklerinde, aslında hem ABD'nin hem de bizzat kendilerinin beklediği biçimde davranmaktaydılar.

Çinli liderler böylesi yanılsamalara kapılmış değiller. İnsanın kendi tarihini kendi eliyle inşa ettiğini, ancak bunu kendi keyfince, kendi seçtiği şartlarda değil, verili koşullarda gerçekleştirdiğini söyleyen Marx'ın yorumunu bütünüyle kavramış durumdalar. Çinli liderlerin, adında da görüldüğü gibi (Chung Kuo, "merkezdeki ülke") Çin'i insanlığın ekseni haline getirerek kendi tarihlerini inşa etmeye çalışırken içinde bulunduğu koşullar, öngörülemez ve hatta tehlikeli bir varlığın, rejimin kuruluşundan beri en azından örtülü bir varoluşsal tehdit ortaya koymuş olan Birleşik Devletler'in finansal egemenliğini bugün için kabullenmeleri anlamına geliyor. İzinden gittikleri Tokyo gibi, alım güçlerini kaybetme, belli ekonomik ve siyasi sonuçlar üzerindeki deneyimlerini yitirme pahasına da olsa zaman zaman doları savunmak zorunda kalabilmekteler. Ancak, bunu yaparken de gözleri daima dört açık.

Güney Afrika'da Kriz:

Eşitsiz Gelişme, Neoliberalizm

ve Finansallaşma

Sam Ashman, Ben Fine

ve Susan Newman

Neoliberalizmin, ekonomik ve toplumsal iktidarı emekten uzaklaştırıp sermayenin dizinin dibine çekmeye dönük bir küresel sınıf projesi anlamına geldiği artık geniş kesimlerce anlaşılmış bulunmakta. Ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutlar üzerinde karmaşık ve çok değişken bir yapı sergileyen neoliberalizmin gerek yapılan tahliller, gerek strateji bakımından geçerli bir terim olduğu da şüpheli. Zamana, mekâna ve konuya bağlı olarak değişkenlik sergilemekle birlikte, kendi ekonomik ve toplumsal efsanelerini ebedileştirmeyi biliyor: Neoliberalizmin getirdiği çeşitlilik sayesinde rengarenk, capcanlı bir kapitalizm. Başta Britanya ve ABD olmak üzere ulus devletler ve ayrıca uluslararası kurumlar içinde eriştiği nüfuzun köklerini savaş sonrası ekonomik canlılık döneminin çöküşüne ve bu çöküşün getirdiği 1970'ler ekonomik krizine kadar sürebiliriz. Ancak, neoliberalizmin hâkim politika pratiği ve ideoloji şeklinde yerleşmesi, ancak SSCB yıkıldıktan, Küresel Güney'deki alternatif kalkınma projeleri suya düştükten, emeğin ve sosyal demokrasinin geri çekilişi başladıktan sonra ortaya çıkan geniş konjonktür içinde mümkün olabildi. Çok boyutlu yapısına karşın, bugün genel olarak "finansallaşma" şeklinde andığımız süreçleri ve bunların etkilerini incelemeden neoliberalizmin doğasını anlamanın mümkün olmayacağı kanısındayız. Finans, neoliberalizmin payandalanması ve sürekli kılınmasında can alıcı ve hatta belirleyici unsur ve mekanizma olagelmiştir.

Bretton Woods sisteminin çöküşü sonrasında finans piyasaları, kurumları ve aktörlerinin pıtrak gibi çoğalmasıyla finansallaşma teriminin anlamı arasında ancak gevşek bir bağlantı kurulabilir. Kurumsal yatırımcıların giderek önemini artırması, ekonomi bünyesindeki finansal faaliyetler yelpazesinin günden güne genişlemesi, finansal hizmet ve araçların, ayrıca bugünün kepaze subprime ipotekleri de dâhil olmak üzere finans kuruluşları ile piyasalarının rüzgâr hızıyla yaygınlaşması hep bu geniş terimin çatısı altında toplanıyor; bu doğru. Yine bu süreçte, finansla haşır neşir olanların muazzam ödüllere kavuştuğu, daha önceki eğilimlerin aksine adaletsizliklerin gittikçe derinleştiği, finansın yeni yeni ekonomik ve toplumsal yeniden üretim alanlarına nüfuz ettiği de görülüyor. Finans sektörünün yaşadığı bu genişleme ve yayılma hakkında yeterince belgeye sahibiz. ABD'de, finansal varlıkların değeri 1980'de GSYH'nin dört

katıyken, 2007'de on katına çıktı. Dünya genelindeki finansal varlıklar toplam değerinin dünya GSYH'sine oranı da aynı dönemde üçe katlanarak 1,5'ten 4,5'e fırladı.[1] Finansal yatırımlarla elde edilen kazancın giderek artması karşısında Martin Wolf şöyle yazıyordu: "ABD'nin kendisi sanki dev bir koruma fonu gibi görünüyor. Finans şirketlerinin vergi sonrası kârları, tüm şirket kârları içinde 1982'de sadece yüzde 5'lik paya sahipken, bu oran 2007'de yüzde 41'i buldu."[2]

Ancak, finansallaşma kesinlikle finans piyasaları ve varlıklarının dört bir yanda türemesinden ibaret değil. Finans dışı şirketlerin finansal faaliyetlere de yönelmesi ve kârlarında bu faaliyetlerin payının gün geçtikçe artması kritik bir gelişme. Bunun yanı sıra, serbest piyasalardan temin edilen kazançlar veya borçların yatırım finansmanında oynadığı rol de büyümekte. Ortaya çıkan dinamik, pek çok bakımdan, Finans Kapital eserinde finans sermayesi ile sanayi sermayesi arasında derinleşen bir kaynaşmadan söz eden Hilferding'in söylediklerinin tam tersi yönde işliyor.[3] Hatta finansallaşma, bir derecede, sanayi sermayesinin bankalar şeklinde kendini gösteren finansal sermayeden ayrışmasını yansıtmakta. Sanayi kuruluşlarında finansallaşmanın artması ise, yatırım bankalarını ticari işletmeler yerine şahıslara finans hizmeti sunarak kazanç elde etmeye yöneltmekte.[4]

Borcun yaygınlaşması ve bireyselleşmesi -ki reel ücretlerde otuz yıl boyunca devam eden durağanlık ve düşüşü telafi etme çabası da bunda pay sahibidir-, talebin ayakta tutulması yolunda can alıcı öneme erişti. Tüketimin temelinde kredinin rolü giderek artarken, bu süreç ağırlıklı olarak, konuttaki değer artışının teminata dönüştürülmesi üzerinden işliyor. Bireysel hane halkı borçlarındaki artış son derece sıra dışı. ABD'de 1981'de yüzde 48 olan hane halkı borcu-GSYH oranı, 2007 itibarıyla yüzde 100'ü bulmuştu.[5] Öyleyse, finansallaşmanın sadece sermaye ile ilgili olmadığını, emeği de ilgilendirdiğini tespit etmeliyiz. Aşağıda borçlar yığılırken, tepede servetlere servet katılıyor. ABD'de, gelir dağılımdaki adaletsizlik de 1929'daki zirve seviyesine geri döndü: En üstteki yüzde 1'lik kesim, gelirler içerisinden yüzde 23'lük pay alıyor.[6] Aynı zamanda, gelişmekte olan, orta gelir düzeyine sahip ülkelerin dış borçlarının da kabardığını gözlemliyoruz. Gelişmekte olan ülkelerde bulaşıcı toksik varlıkların öne çıkan bir dolaysız etkisi gözlenmese de, ihraç mallarına yönelik talepte, doğrudan yabancı

yatırımlarda, yardımlarda ve yurtdışında çalışanların gönderdiği paralarda gerçekleşen düşüş nedeniyle finansallaşma yine büyük önem kazanıyor. İlerleyen sayfalarda Güney Afrika örneği için de göstereceğimiz üzere, bu tip ülkelerde de finansal çıkarlar siyaseti ve sınıf yapılarını etkiliyor. Buna ek olarak, pek çok emtia piyasasının giderek finansallaştığı bir ortamda, spekülasyonların fiyat dalgalanmaları üzerindeki etkisi güçleniyor (özellikle gıda ve enerji piyasalarında). Ayrıca, bir diğer kritik konu olarak, dünya ekonomisindeki büyümeye spekülasyonun ve bir dizi spekülatif balonun öncülük ettiğini gördük. Dolayısıyla, birikimin ritmi ve hızı da finansallaşmanın etkisi altında gelişmekte.

Birbiriyle bağlantılı bu gelişmeleri Marksist kuram içerisine nasıl oturtabiliriz? Marx, çözümleme yolunda elverişli iki ayrım yaptı. Bu ayrımlardan ilki, faiz getiren sermaye ile ister üretimde, ister mübadelede kullanılsın, sermayenin diğer biçimleri arasında ortaya çıkıyor. İkincisi ise, üretimdeki artık değerin çekilip alınması yoluyla gerçekleşen reel sermaye birikimi ile henüz üretilmemiş, ancak finansal sistemlerde mübadelesine başlanmış artık değerler üzerinde hak temin eden kâğıtlar, yani maddi olmayan sermaye birikimi arasında kendini gösteriyor. Bu iki birikim biçimi arasında bulunan, şartlara bağlı ve karmaşık denge, birikimin büründüğü yurtiçi ve uluslararası biçimler yelpazesi çerçevesinde, tarihsel koşullar tarafından belirlenmekte.

Neoliberal dönemde, spekülatif varlıkların reel yatırım aleyhine genişlemesi sonucunda reel birikimin maddi olmayan sermaye karşısında tali konuma indirgendiğine, ayrıca diğer tarafta da faiz getiren sermaye imparatorluğunun topraklarına dâhil edildiğine tanık oluyoruz. Böylece, sistematik bir finansallaşmış birikim modeli boy gösteriyor. Bu durumu, devlet öncülüğünde ekonominin ve toplumun yeniden yapılandırılması veya özelleştirmelerin yaygınlaştırılması gibi, finansal varlıkların ekonomik ve toplumsal önemini daha da pekiştiren gelişmelerden ayrı düşünemeyiz. Ortaklaşmaya dayalı dönüşüm projelerinin gerilemesi, demokratik katılım ve yönetimin giderek piyasa ve finansa eklemlenmesi, yurttaşların bir tüketici olmaya teşvik edilmesi ve kendini gerçekleştirmenin aracı olarak tüketimin özendirilmesi sonucunda, siyaset ve kimlik alanlarındaki daha geniş ölçekli ideolojik kaymaların da bu gelişmelere eşlik ettiğini görüyoruz.

Sınıflar arasındaki küresel güç dengesi, böylece iki yönlü bir kayma sergilemekte: Sermayeden emeğe doğru ve bazı sermaye biçimlerinden diğerlerine doğru. Bunu söylemekle, neoliberalizmin bir rantiye sınıfının geri dönüşü anlamına geldiğini ileri sürmüyoruz. Kriz konusunda, Minsky'nin getirdiklerine benzer aykırı açıklamalardan alınabilecek çok şey varsa da, bu açıklamaların, kapitalizm için yukarıda ana hatlarını çizdiğimiz ekonomi politik ve ayrıca sınıf dinamikleri içerisine yeterince oturtulmadığı anlaşılıyor.

Özetle, finansallaşma hakkında aşağıdaki tespitlerde bulunabiliriz:

• Finans araçları ve faaliyetleri, reel yatırımların zararına olacak şekilde genişlediğinden, belli sektörlerde, belli zamanlarda olağanüstü yatırımlar gerçekleşse bile, reel yatırımların genel düzeyi ve yararlılığı azalır.

• Hissedarlık getirisi veya diğer bir ifadeyle finansal değer, ekonomik ve toplumsal değerler karşısında öncelikli kılınır.

• Her alanda muhafazakârlık ve piyasalaştırma politikaları saldırıya geçer.

• Ekonomik ve sosyal politikalar üzerinde finansın sahip olduğu nüfuz hem doğrudan, hem de dolaylı olarak genişler.

• Ekonomik ve toplumsal yaşamın giderek artan sayıda boyutu, finansal istikrarsızlığın doğurduğu dalgalanma risklerine maruz kalır.

Neoliberalizmin başka, öngörülemeyen sonuçları da kapitalizmin dünya ölçeğindeki eşitsiz ve karma gelişimini etkilemiş bulunuyor. Kambiyo üzerindeki denetimin gevşetilmesi, pek çok ekonomiyi sermaye hareketleri karşısında kırılganlaştırmakta ve koruma kalkanı olarak yüksek seviyede rezerv biriktirme yönünde bir baskı yaratmakta. Bu durumda, küresel ölçekte ABD'nin muazzam bir ticaret ve ödemeler açığı ile karşılaştığını, diğer tarafta özellikle de Çin tarafından Amerikan dolar rezervlerinin biriktirildiğini görüyoruz. ABD'nin açıklarına ve çok düşük faiz oranları uygulamasına, benzer açıklara sahip başka ülkelere dayatılan türden politikaları benimsememesine rağmen, Amerikan doları çökmüş değil. Bunların yanında, savaş sonrası canlılık dönemi bittiğinden beri gözlenen genel durgunlaşma süreciyle finansallaşma arasından bağlantı bulunmakla birlikte, kendini işlevsiz finans biçimlerinden korumayı başaran, özel sermayenin reel birikimi yolunda devletin teşvik edici gücünü kullanan,

ücret artışlarını üretkenlik artışlarından düşük tutan, hem iç hem de dış pazar bulabilen ülkeler, ayrıcalıklı kalkınma limanları oluşturabiliyorlar. Bugün için en fazla göze batan örnek Çin olmakla birlikte, Doğu Asya'nın "kalkınmacı devletleri" de onu takip ediyor. Güney Afrika ise, geleneksel olarak çekirdek endüstrileri konumunda bulunan madencilik ve enerji etrafındaki kimi sektörel istisnalara karşın, bu kapitalist kalkınma modelinin tam tersi yönde bir örnek koyuyor önümüze.

GÖKKUŞAĞI ULUSUNA MERHABA[7]

Brezilya ile inatçı bir rekabet içerisinde bulunsa da, Güney Afrika bugün "resmî olarak" dünyanın en eşitsiz toplumu.[8] Devletin 2009 yılı Kalkınma Göstergeleri'ne bakılacak olursa, Güney Afrikalıların en yoksul yüzde 20'lik dilimi toplam gelir içerisinden sadece yüzde 1,6'lık pay alırken, en zengin yüzde 20'lik kesimin payı yüzde 70'i buluyor.[9] Birleşmiş Milletlerin "refah"a dair son İnsani Gelişmişlik Endeksi'nde, Güney Afrika bir sıra daha gerileyerek 182 ülke arasında 129'uncu oldu.[10] Küresel ekonomik kriz öncesinde, işsizlik oranı bakımından zirvedeki ülkeler arasındaydı ve şimdi de resmî oran yüzde 35,4'e, diğer bir deyişle çalışabilir nüfusun üçte biri oranına erişmiş durumda.[11] Sermayenin, yararlanmak üzere bir yedek işgücü ordusu yarattığı yönündeki Marksist düşünce, bugünün Güney Afrika'sında geçerliliğini bütünüyle sürdürüyor. Marx, bu ordudaki askerlerin dünyadaki en yüksek HIV oranlarıyla pençeleştiğini de öngörebileceği bir çağda yaşamadı.[12] Bu tablo, orta gelirli ülkeler sınıfında yer aldığı halde, Güney Afrika'da ortalama ömrün BM verilerine göre neden sadece 51,5 yılda kaldığını açıklamaya yardımcı oluyor.[13]

Peki, Güney Afrika'da apartheid rejiminin yıkılışından sonraki dönemi için yapılacak kapsamlı bir ekonomi politik çözümleme içerisine tüm bunlar ve daha başka gelişmeler nasıl oturtulmalı? Bizler, neoliberalizm ve finansallaşmanın bölgede büründüğü özgün biçimi, ayrıca dünya ekonomisinde ve kapitalist kalkınma sürecinde meydana gelen geniş ölçekli değişimler ile apartheid mirası arasındaki etkileşimi irdelemek gerektiği kanısındayız. Küresel birikim ile bu birikimde gözlenen kaymalar ve yeniden yapılanmalar, sınıf iktidarının şu veya bu ülkedeki belli ekonomik yapı ve biçimlerinin aracılığından faydalanmak zorunda. Güney Afrika'daki birikim sistemi için, "Maden-Enerji Bileşimi" (MEB) tanımlamasını uygun buluyoruz. Bu bileşimde, birikim süreçlerinin öteden beri bir avuç sektöre bağımlı kalması ve bu sektörlerin egemenliğinde bulunması söz konusu. Devletin yoğun teşviklerinden faydalanan ve madencilik ile enerji endüstrileri etrafında kümelenen bu sektörleri ham ve yarı-işlenmiş madencilik ürünleri, altın, elmas, platin, çelik, kömür, demir ve alüminyum şeklinde sıralayabiliriz.[14]

Güney Afrika'daki üretim faaliyetleri bakımından değerlendirildiğinde, finansallaşmanın, kısa vadeli yabancı sermaye girişleriyle, muazzam bir uzun vadeli sermaye çıkışı arasında, ülkeye has bir bileşim oluşturduğu görülmekte. Sermaye girişlerine, büyük bölümü lüks tüketimden kaynaklanmak üzere, tüketici borçlarındaki artışlar eşlik ederken, sermaye çıkışları ise ülke içinde sadece kârlı MEB sektörlerine yoğunlaşan büyük "yerli" şirketlerin yurtdışına yönelmesi ve faaliyetlerini uluslararası düzleme taşıması ile gerçekleşiyor. Sonuçta, son krizin dalgaları ulaşmadan önce bile, istihdam yaratmayan bir büyüme yaşanmakta, yeni siyah seçkinlerin de içinde bulunduğu küçük bir azınlık için yaşam standartları yükselirken, halkın büyük bölümü kalıcı kitlesel yoksullukla boğuşmaktaydı. Şekil 1, Güney Afrika'nın yıllık GSYH büyüme çizgisini gösteriyor.

Şekil 1: Güney Afrika'da yıllık GSYH büyüme hızı, 1990-2009

(Kaynak: SARB 2009)

Krizin Güney Afrika üzerindeki etkisi, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğundaki gibi, kendini asıl olarak küresel talepteki düşüş üzerinden hissettirdi. Madencilik ve imalat sektörlerine ulaşan bu talep dalgasına, likiditedeki sert düşüş ve Batı ekonomilerindeki kredi daralmasının Güney Afrika'ya özgü bir biçimi de eşlik etmekte. Tüm bunların nihai sonucu ise, son 17 yılın en büyük resesyonuyla birlikte eşitsizliklerin daha da derinleşmesi ve aşağıdaki rakamlar oldu:

• 2009'da yaklaşık 1 milyon kişilik istihdam kaybı.

• 2008 sonu ile 2009 ortası arasında GSYH'de yüzde 3'lük düşüş.

• 2008'in ilk çeyreğinde, madencilik sektöründe ortaya çıkan %33'lük rekor üretim düşüşü.

• Ulusal Otomobil Üreticileri Birliği'ne göre, Ocak 2009'da otomobil sektöründe yüzde 50'lik rekor üretim kesintisi.

• Nisan 2009 itibarıyla, imalat sektörünün yıllık üretiminde yüzde 21,6'lık rekor gerileme.

• En büyük etki otomobil, temel kimyasallar ve fabrikasyon metal ürünlerde görülmek üzere, 2009'un son çeyreğinde imalat sektörünün toplam üretiminde yüzde 4'lik daralma. 2010 başı itibarıyla imalat sektörü üretimi 2005 seviyesinin altında.

• 2008'in üçüncü çeyreği ile 2009 ortası arasında, özel sektör kredilerinde tam bir çöküş. Sonradan toparlanma gerçekleşse de, özel sektöre sağlanan kredilerdeki büyüme, 2009 Eylül'ü itibarıyla, son 43 yılın en düşük oranı olan yüzde 1,5 düzeyinde.

• 2009'un ilk yarısında tüketici harcamalarında yüzde 5'lik düşüş. Son 13 yılın bu en büyük daralmasının tüm perakende sektöründe yarattığı ciddi arz fazlası.

• GSYH'nin yüzde 7'sini bulan cari açık baskısını şiddetlendirecek şekilde, 2009'un ilk çeyreğinde toplan ihracat tutarında yüzde 24 azalma.

- 2009'da randın (yükselen piyasa para birimleri arasında en fazla alım-satımı yapılan para) değerinde yaklaşık yüzde 20'lık toparlanma.[15]

BİRİKİM SİSTEMLERİ VE MADEN-ENERJİ BİLEŞİMİ

Bu kısa vadeli ve yeni gelişmeler, küresel kriz karşısında ortaya çıkmış tepkilerden ibaret sayılmamalı. Her biri, madenciliğin Güney Afrika ekonomisinde merkezî konumunu sürdürdüğüne dair işaretler veriyor. Tarihsel bir bakış açısıyla bu da hiç şaşırtıcı değil, zira madencilik bu alt-kıtada daima kapitalizmin temel unsurlarından olagelmiştir. Maden rezervlerindeki üstünlüğü süren Güney Afrika, bu rezervlerin toplam değerini 2,5 trilyon $ olarak tahmin eden Citigroup'a göre, "emtia zenginliği" açısından dünyanın en varlıklı ülkesi durumunda.[16] Bu çerçevede, Güney Afrika'daki maden-enerji bileşimini, kendine özgü bir birikim sistemi örneği olarak görmek mümkün. Kaba hatlarıyla düşündüğümüzde, çekirdeği oluşturan bir sektörler grubundan ve bu sektörlerin kendi aralarında çok güçlü, diğer sektörlerle zayıf bağlar kurduğu bir yapıdan söz edebiliriz. Yine bu sınırlı çerçeveden baktığımızda, özellikle de MEB'in aslında daha geniş bir birikim sistemine tabi olduğu düşüncesini bir kenara bıraktığımızda, teknokratik bakış açılarını ve belki "doğal kaynaklar laneti" tipi savları doğrulayan bir tablo karşımıza çıkıyor. Marksist çerçeve içinde değerlendirdiğimizde, "maden-enerji bileşimi" adını verdiğimiz sermaye birikimi anlayışından yola çıkarak, kapitalist üretim biçiminin yönelimlerine dair kuramsal bilgiler ile kapitalist toplum ilişkilerinin belli bir yer ve zamanda üretimi ve yeniden üretimine dair gerçeklik arasında köprü kurabiliriz. Böylece, kapitalizmin ekonomi politiğindeki çeşitliliğin nasıl bir arada barındırıldığını ve devletin bu süreçte oynadığı can alıcı rolü kavrayabileceğiz.

Bir birikim sistemi, finansın da dâhil olduğu farklı sermaye kesimleri ve bunların devletle etkileşimleri çerçevesinde vücut bulan, tarihsel koşullara yaslanan bir bağlantılar zinciri üzerinden gelişir. Bu çekirdek sanayiler, diğer sektörlerin gelişim çizgisini de etkileyecek, dolayısıyla belli bir sanayi kalkınması biçiminin göstergesi haline gelecektir. Dolayısıyla, Güney Afrika'daki MEB örneğine bakıldığında, madencilik ve enerji sektörlerinin sahip olduğu ağırlık kadar, ekonominin geri kalanı üzerinde bu sektörlerin oynadığı belirleyici rol de öne çıkmaktadır. Devleti ve piyasayı, tek bir kapitalist bütünün ayrılmaz parçaları olarak düşünebilme imkânını sunması, bu bakış açısının bize sağlayacağı faydalardan biridir. Oysa neo-klasik

kalkınma yaklaşımları karşısında yararlı eleştiriler ortaya koyabilmekle birlikte, devlet ve piyasa arasında sistematik bir ayrım ve karşıtlık iddiasında bulunan kalkınmacı devlet anlayışı gibi başka yaklaşımlar, bunun bütünüyle aksi yönde şeyler söylemekte.[17]

MEB, 1870'lerdeki madencilik devriminden bu yana, Güney Afrika'da kapitalist kalkınmanın rotasını belirlemiş durumda. Bu rotada, madenlerin yeryüzüne çıkartılması, siyah emeğin alabildiğine sömürülmesine dayanacak, bunu sağlama yolunda da bir gurbetçi işçiler sistemi kurulacaktı. Ülkedeki kıymetli metal ve maden varlığının keşfedilmesiyle, madencilik sektörü üzerinde hızla egemenlik kurmak üzere, "İngiliz" sermayesi veya "yabancı" sermaye Güney Afrika'ya akın etti. Sadece yirmi yıl içerisinde, bölgenin ihracatında madencilik faaliyetlerinin payı yüzde 60'lar düzeyine yaklaşacaktı. Altın yataklarının derinlerde yer alması ve dağınık bir yapı sergilemesi nedeniyle sektörün ihtiyaç duyduğu büyük ölçekli sermaye yatırımları, maden mülkiyetinin kısa sürede altı finans kuruluşu ve üretim grubunun ellerinde toplanması sonucunu doğurdu. Bu altılının üretim, dağıtım ve pazarlama üzerindeki boğucu gücü, Madencilik Odası üzerinden pekiştirilmekteydi.[18]

Süreç, madencilik sermayesi üzerinde yabancıların sahip olduğu egemenlik ve mülkiyet ile Afrikaner[19] siyasi iktidarı arasında sağlanan sancılı bir uzlaşı ile kolaylaştırıldı. Özellikle de çelik ve elektrik alanlarında faaliyet yürüten devlet kuruluşları, ayrıca devletin işgücü üzerindeki denetimi hep MEB'e hizmet etti. Öte yandan, sanayinin çekirdek MEB faaliyetlerinin dışına çıkıp çeşitlenmesine yönelik politikalar zayıf kaldı. Ancak 1960'larda, siyahların ilerde kazanacağı tahmin edilen ekonomik güç karşısında, Afrikaner kökenli bir madencilik grubunun oluşturulmasına yönelik tartışmalar başlayacak ve büyük sermaye ile devlet müdahalesine yönelik politikalar arasındaki belli işlev bozuklukları giderilecekti. Bir "kalkınmacı devlet" tipi strateji için gerekli potansiyel mevcuttu. Ancak 1970'lere gelindiğinde, savaş sonrası ekonomik canlılık döneminin çöküşüyle, petrol krizleri ertesinde altın ve enerji fiyatlarının fırladığına tanık olunacaktı. Böylece, MEB'in çekirdek sektörleri etrafında şekillenen devlet-holding stratejisi tekrar pekişti.

Ardından, 1980'lerde apartheid düzeninin kendi krizi güç biriktirmeye başladı. Alınan önlemler ise çelişkili sonuçlar doğuracaktı. Kambiyo

kısıtlamaları, yerli finansörleri büyük ölçüde yurtiçi ekonomiye hapsetti ve yerleşmiş MEB sektörlerine yatırım yapmaya, yatırımsızlık sonucu elden çıkan yabancı bağlı kuruluşları satın almaya itti. Holdinglerin şirket sayıları ve faaliyet yelpazeleri katlanarak genişlerken, madencilik endüstrisi de "kapana sıkışmış" yerli finans için başlıca çıkış noktası olmayı sürdürdü. Sonuçta, Afrika Ulusal Kongresi (AUK) hükümetine, orta gelirli bir ülke için son derece gelişmiş sayılabilecek bir finans sistemi miras kalacaktı. Gelgelelim, yatırımların üretici faaliyetlere ve sermaye stoku birikimine değil, kökleri madencilikte yatan holdinglerin denetiminde ve/veya onlarla yakın bağlar içinde bulunan finansal varlıkların satın alınmasına yönlendirilmesi tercihi giderek daha baskın hale geldi. Bu işleyiş şekli, yerküre genelindeki finansallaşma yönelimlerini yansıttığı gibi, 1994'ten sonra Güney Afrikalı holdinglerin içine girdiği, kendine özgü yeniden yapılanmanın da ifadesiydi.

MEB altındaki bu çekirdeğin dışına taşacak çeşitlenmelerin ortaya çıkması, apartheid döneminde de, sonrasında da sağlanamadı. Hâkim madencilik ve enerji şirketlerince izlenen stratejiler ve bu şirketlerin devlet politikaları üzerinde etkisi, ekonomik kalkınmanın rotasının belirlenmesinde kritik unsur olmayı sürdürdü. Ekonominin geri kalanı üzerinde MEB'in sahip olduğu merkezî rol nedeniyle, imalat sanayisi, ana üretim faaliyetleri etrafındaki görece az sayıda sektörle sınırlanıyor, sermaye malları ve ara malları sektörlerinin gelişiminde zayıf kalıyordu. Tüketim malları başta gelmek üzere, diğer sektörler ancak koruma kalkanı altında ayakta kalabiliyordu. Dolayısıyla, 1990'larda GSYH içerisinde en büyük katkı "imalat sektörleri"ne ait olsa da, bu katkı madencilik ve enerji sektörlerine yakından bağlıydı. Hafif imalat faaliyetlerini ve diğer emek yoğun sektörleri geliştirme konusundaki başarısızlığın varacağı nokta, derinlere kök salmış bir işsizlikti. 1994'te Güney Afrika'da işsizlik oranı yüzde 20'yi buluyor, bu işsizlik ise düşük ve yarı vasıflı siyah işçiler arasında yoğunluk kazanıyordu (iş aramaktan vazgeçmiş olanlar da dâhil edildiğinde yüzde 31,5).[20] Kısa süre içinde, altın ve tarım sektörlerindeki uzun soluklu istihdam kayıpları da bu tabloya eşlik edecekti.

1994 SONRASINDA MEB: FİNANSALLAŞMA VE KRİZ

Apartheid rejiminin sona erdirilmesine ilişkin görüşmeler, siyasi eşitliğin sağlanması, öte tarafta ekonomik yapı ve işleyişe hiç el sürülmemesi üzerine inşa edilmişti. Peki, ama beyaz sermayeye dokunulmayacaksa, Güney Afrika'da kapitalizm ırkçılıktan nasıl arındırılacak, o bir yana, çoğunluk için makul yaşam koşulları nasıl temin edilecekti? Dönüşüme dair uzlaşı, refahın paylaşımıyla ilgili soruları gündem dışı bıraktı; kendini dar siyasi ve anayasal konularla, burjuva düzenin kurulması, demokratik haklar ve liberal demokratik yapıları inşasıyla sınırlandırdı. Beyaz sermaye ise, AUK'den gelebilecek radikal talepler karşısında Ulusal Parti'ye bir set olarak ihtiyaç duyulduğunu bir süre düşünse de, AUK'nin hem kapitalizme hem de kapitalizmin neoliberal biçimine bağlılık sergileyeceğini ispatlamasıyla, böyle bir desteğin gerekmeyeceğini kısa sürede fark etti. Bu bağlılık, AUK'nin kendi Özgürlük Tüzüğü'nde kutsallık atfedilmiş devletleştirme programının, ayrıca apartheid rejiminin yapısal kalıtlarını ele almak üzere tasarlanmış diğer müdahaleci politika önlemleri ve yaklaşımların bir kenara bırakılması anlamına geliyordu. Beyaz sermaye, Ulusal Parti ve AUK önderliği, "rekabet gücü"ne dayalı ekonomik büyüme tercihi, özel sektör yatırımlarına duyulan inanç, liberalleşme, özelleştirme, Merkez Bankasının bağımsızlığı vb. anlayışlar etrafında giderek daha yoğun bir birliktelik ortaya koymaya başladı.[21] Zac De Beer'in[22] kâbusu tanrıya şükür gerçeğe dönüşmeyecek, aparteid rejiminin tasfiyesi sırasında, kurunun yanındaki yaş olarak "hür teşebbüs" de yanmayacaktı.

Yaşanan bu kayma, ulusal kurtuluş hareketlerinin doğasını ve içsel sınırlılıklarını da kısmen gözler önüne sermekte, aynı zamanda değişen dünya koşullarını ve düşünceleri de yansıtmaktaydı. Bu kapsamda Ulusal Parti'nin de sahneden silinmeye başladığı yıllarda, ekonomi reçetelerinde neoliberal tutuculuğu kabul etme noktasına geldiğini belirtelim. Bu yeni koşullar, yeni düzende beyaz sermayenin mülkiyet hakları ve piyasa ilişkileri için güvence aramakla yetinmemesi, faaliyetlerini çok uluslu hale getirme ve finansallaştırma, küresel "aktörler"e dönüşme hakkını da talep etmesi anlamına gelecekti. Bunun yanı sıra, Batılı devletler ile uluslararası finans kuruluşlarından gelen baskılar ve ikna çabaları sonucunda, neoliberal doktrinlerin, finans piyasalarının kanatları altındaki iktisat fakültelerinde ve

uluslararası bankalarda bir dizi AUK ekonomik danışmanı ve liderinin eğitimler aldığı görüldü.[23] Ufukta görünen yeni siyah sermaye de bu furyaya katıldı. Aşırı sağcı beyaz hareketin marjinalleşmesi olumlu karşılanırken,[24] hükümetin 1996'da kabul ettiği Büyüme, İstihdam ve Yeniden Bölüşüm programı (GEAR), politikalar üzerindeki çatışmalara dair çözümlerin yüzeysel kaldığını, neoliberalizmin ise bütünüyle benimsendiğini ortaya koyuyordu. GEAR'da vurgu yapılan şeyler, mali kemer sıkma önlemleri, açıkların azaltılması, vergi ve harcamaların GSYH içerisindeki oranları cinsinden sabitlenmesiydi. GEAR ile birlikte ilan edilen makroekonomik öncelikler, enflasyonun dizginlenmesi, finans piyasalarına yönelik mevzuatın gevşetilmesi, gümrük vergilerinin düşürülmesi, ticaretin serbestleştirilmesi ve kamu harcamalarının sınırlandırılması oldu. Tuhaflık şuradaydı ki, doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekme gerekçesiyle hayata geçirilen bu politikalar, sonunda yurtdışına akan yerli sermaye tutarını artırmakla kaldı. Umulan sermaye girişleri gerçekleşmediğinde bile dışarı kaçış durmayacaktı. GEAR programının bugüne dek neden olduklarını şöyle özetleyebiliriz:

• Gümrük tarife engellerinin bir gecede kaldırılmasıyla, siyah işgücünün kullanıldığı emek yoğun imalat sektörlerini kırıp geçirdi ve işsizliği yükseltti.

• Sermaye ve kambiyo üzerindeki denetimin gevşetilmesiyle, holdingler dünyanın önde gelen finans merkezlerine taşınma, böylece küresel hisse senedi piyasalarından faydalanma, sermaye ihraç etme ve devlete bu şekilde sopa gösterme olanaklarını artırdı.

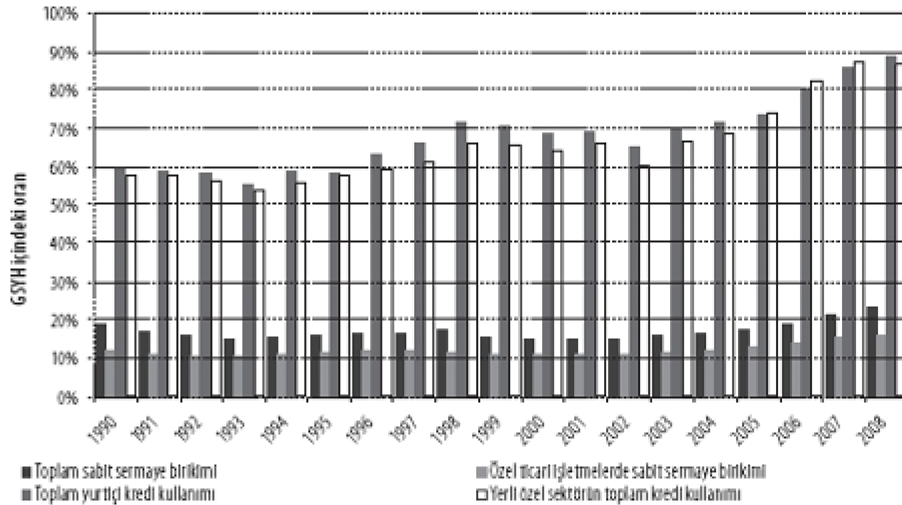
• Şirketleri "ayrıştırma" uygulaması ile apartheid döneminde kurulmuş, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren holdingler ve bağlı kuruluşlar parçalandı; ayrıştırma sonrasında zayıf kalanların satılması ve uluslararası rekabet gücüne sahip olmadığı düşünülenlerin birleştirilmesiyle, holding çatıları altındaki yoğunlaşmalar sözde azaltılırken, diğer tarafta sektör içi yoğunlaşmalar daha da arttı.

• Çekirdek MEB sektörleri dışındaki yurtiçi yatırım eksikliği nedeniyle madencilik sektörünün ihracatına bağımlı kalma durumu derinleşirken, kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlı kalınması ve sermaye çıkışlarına olanak tanınması da randın krize yatkınlığını artırdı.

• Siyahların yaşam alanlarına doğru genişleyen perakende sektörü ve ayrıca hizmet sektörü büyürken, bir yandan da geçici ve kayıt dışı istihdam arttı (gelişmekte olan diğer ülkelerde karşılaştırıldığında, kayıt dışı ekonominin yine de görece küçük kaldığını belirtelim.)[25]

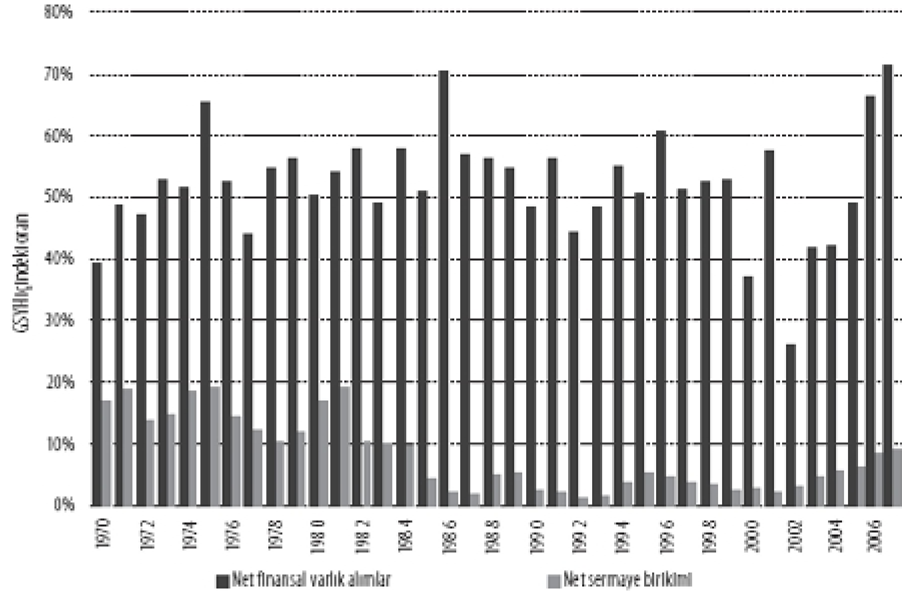
Yüksek faiz oranları da yurtiçi yatırımlarına sekte vuracak şekilde işledi. Bunun yanında, enflasyonu düşürmek için devreye sokulan sıkı para politikaları ile yüksek faizlerin bir arada var olması, Güney Afrika'ya özel finans sektörü üzerinden gerçekleşen kısa vadeli sermaye girişlerini artıracaktı.[26] Sermaye girişlerinin kısa vadeli oluşu ise, yerli finans kuruluşlarının kredi açarken sunduğu vadeler üzerinde etki yarattı. Ülkeye giren bu sermayenin çok büyük kısmı finansal spekülasyona ve hane halkına sunulan bireysel kredilerin genişletilmesine yönlendirilecekti. Şekil 2, 1990'dan sonra yurtiçi kredilerde gözlenen genişlemeyi ortaya koyuyor. 2002'de bir düşüş yaşandıysa da, yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı 1995'te yüzde 60'ının altındayken, 2007'ye varıldığında yüzde 85'i aşmış olacaktı. Öte yandan, ticari işletmelerin toplam yatırımlarında finansal varlık alımlarının payı günden güne arttığı için, kredilerdeki bu genişleme, fiziksel yatırımlar şeklinde herhangi bir yansıma da yaratmıyordu (Şekil 3).

Şekil 2. Kredi kullanımı ve yatırımların GSYH içindeki oranı

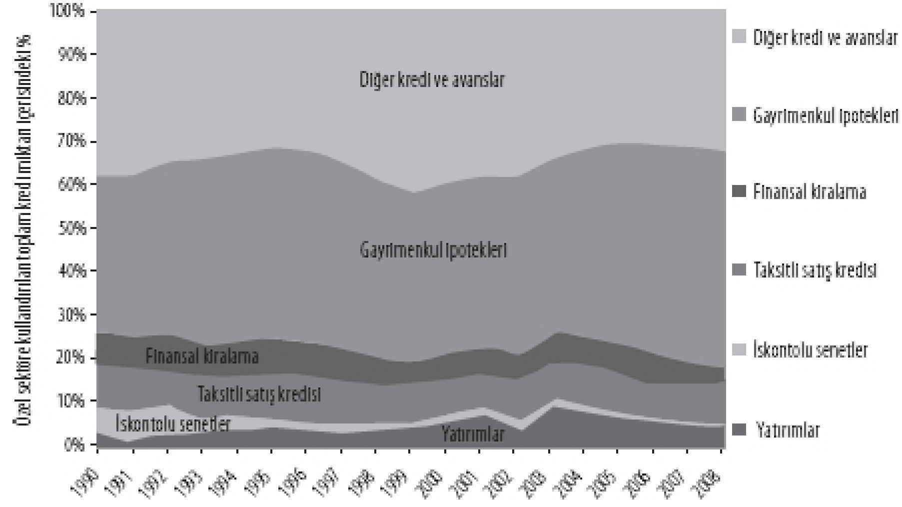
(Kaynak: SARB 2009)

Şekil 3. Net sermaye birikimi ve net finansal varlık alımlarının GSYH içindeki oranları, 1970-2007

(Kaynak: SARB 2009)

Şekil 4. Tüm para kuruluşlarının özel sektöre kullandırdığı krediler

(Kaynak: SARB 2009)

Şekil 4, özel sektöre kullandırılan kredilerdeki aksamayı gözler önüne sermekte. Yurtiçi kredi arzının yüzde 90'ından fazlası tüketime yönelmişken, en büyük payı, ülkede bir konut fiyatları balonunun yaşanmasını destekleyecek şekilde, gayrimenkul ipotekleri alıyor. İkinci konut alımlarının altında hane halkı borcundaki artış yatarken, 1997 ile 2008 arası dönemde, gayrimenkul fiyatlarını yüzde 389 artıran muazzam bir balon karşımıza çıkıyor.[27] Bu şartlar altında, ABD'de subprime piyasasının çökmesinin ardından, Güney Afrika bankaları borç-varlık oranlarını düşürme yoluna gidecek ve böylece ülke halkı da kendi kredi kriziyle yüz yüze gelecekti. Bu krizin ilk etkilerinden biri, borçluların elinden alınan otomobil ve konutların sayısındaki artış oldu. Finansa kiralama kredilerinin miktarı, Ocak 2007 ile Eylül 2009 arasında yüzde 36,9 geriledi. 2008 Temmuz'u öncesindeki 12 aylık dönemde alacaklı finans kuruluşlarınca el koyulan otomobillerin miktarı yüzde 75 arttı. Öte yandan, el koyulan konutların satışı da bankaların mücadele etmek zorunda kaldığı alanlardan biri haline geldi.[28]

Kredi genişlemesi toptan satış ve perakende sektörlerinde, ayrıca bireysel hizmetlerde de bir canlanma yaratmıştı. Toptan ve perakende satış sektörlerinin hasılatı, 2000 ile 2007 arasında ikiye katlanırken, bu alanlardaki istihdam da 30.000 kişiden fazla arttı. Ancak, perakende ve bireysel hizmet sektörlerinde yaratılan istihdam, düşük ve yarı vasıflı işçilere yönelikti. Dolayısıyla, kriz sonrasında toptan satış, perakende ve bireysel hizmet sektörlerinde baş gösteren daralma, düşük gelirli, düşük vasıflı işçiler arasında büyük bir işsizlik dalgasına neden olacak, diğer yanda imalat sektöründe de önemli istihdam kayıpları yaşanacaktı. Hâlbuki Güney Afrika'da resesyonun resmî başlangıç tarihini de içine alan aynı dönemde, finans sektöründe tam tersine yüzde 3,1'lik istihdam artışı kaydedilmiştir.

Kısacası, Güney Afrika ekonomisi klasik iletim [transmission] mekanizmaları üzerinden ve ayrıca kendi kredi daralması nedeniyle krizin etkilerine maruz kalırken, tüm bunlar ülkenin kendine özgü şartları içerisinde gerçekleşti. Apartheid sonrası dönemde büyümenin şampiyonu haline gelen finans sektörü, şimdilerde GSYH içinde yüzde 20'ye varan

paya sahip ve bu payın ekonomik faaliyetlere katkı sunduğu iddiasında. Diğer tarafta, yatırımların hayret uyandıracak kadar düşük kaldığı bir ortamda, bu finansal hizmetler halkın yüzde 40'ına hiçbir doğrudan veya dolaylı (istihdam şeklinde) fayda sunmuyor.

Apartheid rejiminin yıkılışını takip eden ekonomik gelişmeler ve ekonomi politikalarındaki başlıca dürtü, Güney Afrikalı yerli holdinglerinin küreselleşmesi ve finansallaşması sürecini yoluna koymak, bu arada holdinglerin ülke içindeki çekirdek sektörlerde kârlılıklarını muhafaza etmek olmuştur. Özellikle yüksek faiz oranları, uzun vadeli sermaye çıkışlarını dengeleyecek kısa vadeli sermaye girişlerine kapı açmış, kambiyo denetimleri birbiri ardı sıra sona erdirilerek randın çökmesi engellenmiş, ancak bu kez de rant cinsinden sermaye ihraçları alıp yürümüştür. Mali kısıtlamalar başta gelmek üzere, ekonomi performansı konusunda sonuçlar her açıdan önemli boyutlara ulaşmış, yatırımlar ise GSYH'nin sadece yüzde 10'u düzeyinde kalmıştır. Üstelik diğer tarafta, yasadışı ve yeterince denetlenmeyen sermaye kaçışlarının GSYH'ye oranı en az yüzde 20'yi bulurken!

SİYAH RENGİN YÖNETENLER ZÜMRESİNE

DÂHİL EDİLMESİ VE FİNANSALLAŞMA

Dolayısıyla, AUK'nin Güney Afrika toplumunu dönüştürme yeterlikleri son derece sınırlıydı. Güney Afrika, bugün de eşitsiz ve iki yanlı bir gelişmenin en uç örnekleri arasında yer almayı sürdürüyor: Üst düzey bir sanayi ekonomisi ve gelişmiş kapitalist ülkelerdekine benzer yaşam tarzları, en alçaltıcı yoksullukla, toplum ilişkileri ve kaynakların bölüşümünde en derin eşitsizliklerle bir arada var olmakta. 1990'ların sonlarına gelinirken ekonominin ana özelliklerini meydana getiren gelir ve refah adaletsizliği, yavaş büyüme [slow growth], azalan yatırımlar, artan işsizlik ve kırsaldaki çözülmenin çizdiği resim, on yıldan uzun bir sürenin ardından pek az değişmiş durumda. Apartheid sonrası varılan uzlaşmadaki liberal demokrasinin kurulması ve siyasi hakların tanınması şartları, ekonomik eşitsizliğe ve mülkiyet ilişkilerine hiç dokunulmayan bir ortamda, şiddetli küreselleşme, finansallaşma ve şirketlerdeki yeniden yapılanmayla kol kola ilerledi.

Tüm bunlar, kendi daralmış siyasi penceresinden baktığında, AUK'ye bir çelişkiyi miras bıraktı: Bu olağanüstü eşitsiz ve iki yanlı gelişme süreci içerisinde, mülkiyet haklarına hiç dokunulmamış ve kaynakların yeniden bölüşümü de gündem dışı bırakılmışken, "siyah kapitalizm" nasıl inşa edilecekti? Daha eskilerde, ayrıştırma ve apartheid politikaları, siyah kapitalizmin gelişimini planlı olarak engellemişti. Güney Afrika'da, çoğunluğu eski sendika liderleri ve siyasi eylemciler arasından çıkmak üzere, yeni ve küçük bir siyah seçkinler zümresinin oluşumu ve yapıya dâhil oluşu, 1994'ten bu yana gözlenen değişikliklerin önemli bir parçası. Bu yükseliş, hem kapitalistler arası sınıf ilişkilerinde, hem de ırksal ilişkilerde kendini gösterirken, ülkede en fazla kazanca sahip yüzde 20'lik dilimde siyahların oranı tahminen yüzde 10 dolayına ulaşıyor. "Siyahların Ekonomik Bakımdan Güçlendirilmesi" (SEBG) programı kapsamında tanınan olanakların maddi büyüklüğü, 2005 yılı için 55 milyar randı buldu. [29] Gelgelelim, bu yeni siyah seçkinler hem hayli finansallaşmış, hem de sıklıkla devlete büyük ölçüde bel bağlamış durumda. Yaşadıkları zenginleşmede, ne toprak mülkiyetinin (yeniden bölüştürülmüş maden hakları haricinde), ne de genel olarak üretim faaliyetlerinin rol oynamıyor olması dikkat çekici. Bütüne bakıldığında, ekonomide beyazların mülkiyeti

ve egemenliği el değmeden kalmış gibi görünüyor. Örnek vereceksek, Johannesburg Menkul Kıymetler Borsasındaki şirketlerin toplam piyasa değeri içinde "siyahların nüfuzu altındaki" ticari grupların payı 1998'de yüzde 9,6 iken, 2002'de yüzde 3,5 ve 2006'da yüzde 5,1 olarak belirlendi.[30]

Bu yeni seçkinler zümresinin mensupları, bir dizi gelişmeden fayda sağlamaktalar. Ticari işletmelerin "siyah bir vitrin"e sahip olma çabası çerçevesinde siyah müdürler ve yönetim kurulu üyeleri ortaya çıkıyorsa da, bunların sayısı epey düşük kalıyor. 2005 yılı için yapılmış tahminlere göre, Johannesburg Borsasına kayıtlı şirketler içinde, siyah icra direktörlerine sahip olanların oranı yüzde 10'u bile bulmuyordu.[31] Yeni siyah tepe yöneticilerin, birden fazla şirketin yönetim kurulunda yer alması durumuna sıkça rastlanıyor ve SEBG kapsamındaki faaliyetlerde aynı insanlar tekrar tekrar rol alıyor. Özellikle de programın başlangıç aşamalarında, "güçlendirme"nin ulaştığı düzey, siyahların elindeki mülkiyet sayılarına göre ölçülmekteydi. Beyazların mülkiyetindeki holdingler, bağlı kuruluşlarını ve/veya hisselerini, "güçlendirilmiş şirketler"in akın ettiği SEBG anlaşmaları üzerinden siyah şirketlere satıyordu. Güçlendirilmiş şirketlerse, "Özel Amaçlı Araçlar"dan faydalanarak, kurumsal yatırımcılara (bunlara, temel faiz oranına bağlanmış temettüler ödenmekteydi) imtiyazlı hisseler sunmaktaydı. Siyah gruplar, böylelikle aslında birer yatırım ortaklığına dönüştüler ve bu haliyle de oldukça kırılgan bir yapı sergilemekteydiler. 1997/98 döneminde Asya finans krizi vurduğunda, düşen hisse fiyatları ve yükselen faiz oranları, pek çoğunun, hisseleri satın almak için kullandıkları kredileri geri ödeyememesi sonucunu doğuracaktı.

Hükümet, 2000'lerin başlarından itibaren, güçlendirme programında yer alan öz sermaye mülkiyeti kıstasını bıraktı ve belli sanayi kollarında imtiyazlar tanıma seçeneğini uygulamaya koydu. Daha fazla kıstas içeren, Siyahların Ekonomik Bakımdan Geniş Tabanlı Güçlendirilmesi adını verdikleri bir yaklaşıma geçiş yapıldı. Ne var ki, sıkıntılar hâlâ ortadan kalkmış değil. Faaliyetlerin belli sektörlerdeki birkaç firmanın elinde toplanmış olması, şirket satın alma hamleleri haricinde yeni şirketlerin bu sektörlere girmesini zorlaştırırken, sadece mobil telekomünikasyon, medya, bilgi teknolojileri ve sağlık gibi gelişen sektörler istisna teşkil etmekte.[32] Öte yandan, önceden devlete ait olan varlıkların özelleştirilmesi ve siyah ticari işletmelere devri de siyahlar açısından önemli büyüme olanaklarını

bünyesinde barındıran bir alan. Bu süreç, Rusya'da veya Doğu Avrupa'nın diğer yerlerindeki yeni seçkinler yaratma çabalarından pek de farklı olmayan bir şekilde işliyor. Ancak, Güney Afrika'daki özelleştirmelerin en dikkat çekici yanı, ölçeğinin sınırlı oluşu. Ülkenin telekomünikasyon şirketi TELKOM ve taşımacılık devi Transnet, artık SEBG kapsamındaki şirketler ve yabancı sermaye ile kurulmuş ortaklıklardan ibaret. Gelgelelim, özelleştirme ve yeni bir sınıf oluşturma hedeflerinin birbiriyle çarpıştığı, kamu teşekküllerinde yatan fırsatların yeni siyah seçkinler lehine öne çıktığı, ancak kaynaklarını yurtdışına kaydırmayı yeğleyen beyaz holdinglerin de özelleştirme programlarında ihtiyaç duyulan finansmanı sağlamaktan uzak kaldığı görülüyor.

Siyah şirket gruplarına verilen kamu ve yerel idare ihaleleri de belli başlı servet büyütme alanları arasında yerini alıyor. Özellikle inşaat ve maden çıkarma sektörlerinde durum bu. Kamu ihalelerinin yıllık tutarı 120 milyon randa ulaşıyor. Bu tip anlaşmalar, SEBG seçkinlerinin finansallaşmış ve çokuluslu hale gelmiş yapısını sık sık gün yüzüne çıkartıyor. "Gautrain" hattının inşasını örnek gösterebiliriz. Johannesburg, Pretoria ve OR Tambo Havaalanı arasında uzanan bu pahalı ekspres tren hattının inşası için, Gauteng Eyalet Hükümeti ile kamu-özel sektör ortaklığı yürütmek üzere özel bir SEBG şirketi oluşturdular. Şirketin bünyesinde, Güney Afrika merkezli bir çokuluslu şirket, Kanada/Almanya merkezli bir diğer çokuluslu şirketin Britanya kanadı ve bir Fransız çokuluslu şirket bir araya getirilmişti.[33] Bu şekilde, faaliyetlerin vitrininde siyahlar yer alsa da, SEBG'den faydalananların pek çoğu aslında beyaz. Örneğini verdiğimiz türden "siyahları güçlendirme" çalışmaları, hem sembolik yönden, hem de "güçlendirme"de uluslararası sermaye ile kurulan bağların, Güney Afrika'da bir üretici sınıfın yaratılmasına katkıda bulunulmadığını açığa çıkarması bakımından son derece önemli.

Özel sermaye birikimini sağlama yolunda kamu varlıkları ve kaynaklarını sömürüye açmanın tek örneği Güney Afrika değil elbette. Öte yandan, Afrikalıların nesiller süren dışlanmışlığı nedeniyle, sınıf oluşumunu destekleme yolunda siyasi makamlar da büyük önem taşıyor. Sonuçta ortaya çıkan yolsuzluk, büründüğü pek çok elbise içinde, yine de Güney Afrika'da pek çok diğer sömürge sonrası topluma kıyasla çok daha nadir görülüyor. Genel anlamıyla bakıldığında, siyah sermayenin, siyasi bakımdan güçlü bile olsa sistematik bir zayıflık içinde bulunduğu fark

edilmekte.[34] Ayrıca, devletin hâlâ çok derin bir çelişkiler batağında çırpındığını da belirtmeli: Beyazlar bu kadar büyük bir ekonomik gücü elinde tutarken, siyah kapitalizm nasıl geliştirilecek ve apartheidın "iyi yönetim"den, şeffaflıktan hayli uzak mirası korunurken, siyah seçkinler gruplarının hızlı atılımlar yapması nasıl sağlanacak? Ekonomik krizin etkileri, bu açmazlarda birer kapı aralamaya hiç yardımcı olmadığı gibi, sorunları çok daha derinlere itmiştir.

SON TESPİTLER

Kriz, ekonomik ve toplumsal bakımdan işçiler ve yoksullara çok pahalıya mal olur, orta sınıfı da kemerleri sıkmaya iterken, ekonominin ve toplumun yapısında herhangi bir köklü değişime yol açmadı. Alışıldığı gibi, nedense, ticaret yine gündemin ilk sırasındaki yerini korurken, derinleşen yoksulluk ve giderek şiddetlenen adaletsizlikler hemen hiç akla gelmiyor. Başkanlığın Mbeki'den Zuma'ya geçişiyle birlikte, GEAR ve neoliberal modelin sınırlılıkları bir düzeyde fark edilirken, Güney Afrika'nın bir "Kalkınmacı Devlet" haline gelip gelemeyeceği hakkında baş gösteren -hayalci- tartışmalar da bu geçişin simgesi oldu. Fakat Zuma hükümetinin ilk yılı, önemli mevzuatların yürürlüğe koyulması açısından oldukça zayıf kaldı. Zuma, itibar kazandıran G20 üyeliğinin ardından, ülkeyi Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in bulunduğu BRIC grubuna dâhil etme konusunda kararlı görünüyor, ki Güney Afrika ekonomisinin hacmi düşünüldüğünde yine bu da hayalci bir tutum sayılabilir. 2010 Dünya Kupası'ndan da bu yönde destek almak ve dünya ragbi şampiyonasındaki başarılarını tekrarlamak istiyorlar (futbolda şanslarının çok daha düşük olduğu kesin). Yeni kurulan Ulusal Planlama Komisyonu ve Ekonomik Kalkınma Dairesi, bir yıllık sürede danışmanlarını belirlemenin ötesinde pek bir şey yapmadı. Madencilik şirketlerine ait olanlar en başta gelmek üzere, yerleşik çıkarlar aleyhine herhangi bir adım atılması yine gündemde yok. Bu çerçevede, MEB ve onun gerek ekonomik, gerek toplumsal yaşamdaki egemenliği de her yanı kuşatmayı sürdürmekte.

Bu gelişmeleri hem daha kapsamlı küresel eğilimler içerisine oturtmaya, hem de Güney Afrika'nın kendine özgü yönelimleri ve kurtuluş mücadelesi çerçevesinde incelemeye ihtiyaç var. Küresel ve yerli sermayenin rolü, ancak finansallaşmanın dünya ekonomisi üzerinde günden güne artan etkisiyle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilecektir. Dünya genelinde, neoliberalizmle bağlantılı finansallaşma, en çok da ABD ve Britanya'da finans seçkinlerinin yükselişine sahne olmakta. Bu yükseliş, hemen her ekonomik, siyasi, toplumsal ve ideolojik göstergede hükmünü sürdürüyor. Gelişmekte olan ülkelerde, finans seçkinleri yaratma ve bu seçkinlerin rollerini güçlendirme çabalarının bir arada yürümesi, girdabı şiddetlendiriyor. Bu durumun siyaset ve yönetim, buna paralel olarak da politikalar üzerinde önemli etkiler doğurduğunu görüyoruz. Nihayetinde,

neoliberalizm döneminde istikrar ve yapısal düzenlemelerin ifade ettiği şey aslında bu değil mi? Süreç sadece politikalarla değil, personelle (ayrıca onlara sunulacak ödüller ve çıkarlarla), kurumlarla ve bunları temin edecek yönetimle de ilgili.[35]

Güney Afrika'da, ekonomik ve toplumsal yatırımlara yönelik politikalara siyah seçkinlerin de dâhil olmasına yönelik teşvikler de bu paralelde geriliyor. Öyleyse, çelişkili gibi görünebilir ama finansallaşmanın ticareti ve kâr siyasetini, kârı mümkün kılan şartlardan, yani sermaye birikimine eklemlenmiş ekonomik ve toplumsal yeniden üretim süreçlerinden yalıttığı söylenebilir. Aynı zamanda, hükümet de Hazine'nin emri altında ve bunun en birinci sonucu, istikrar arayışına ve enflasyonun dizginlenmesine yönelik çabalara karşın, uzun vadeli sermayenin muntazaman yurt dışına kaçışının olanaklı hale gelmesi oluyor. Daha genel konuşursak, politikaları belirleme işinin ölçeğinde, doğasında ve şeklinde, isterse ekonomik ve toplumsal gelişim süreci delik deşik olsun, alternatif politikaların boy vermesini önleme ihtiyacının mührü dikkat çekiyor. Zira örneğin konut teminini devletin üstlenmesi fikri, ilgili örgütlere ve eylemlilikleri ileri taşıyor ya da en azından gerilemeye karşı bir direnç hattı oluşturabilir. Güney Afrika'da su ve elektriğin ücretsiz olmasına yönelik mücadele ve bu konu etrafındaki şekillenen yüksek protesto düzeyinde olduğu gibi.

Güney Afrika, yirminci yüzyılın son döneminde, çeşitli güçlerin ve eğilimlerin zaman ve mekân içindeki en olağan dışı birlikteliğini sergiledi. Apartheid, ırkçı kapitalizmin en kötücül ve uç bir biçimini ortaya koyarken, son yıllarında devlet ile holding sermayesi arasındaki aşırı yakın işbirliği üzerinden sırtını MEB'e dayamıştı; MEB'in devam eden ve değişen gereklilikleri açısından son derece avantajlı bir dönüşümü teşvik edip ortaya çıkardı. Oysa apartheid karşıtı mücadele, aynı zamanda güçlü bir sendika hareketi, ilerici bir sivil toplum eylemciliği ve radikal dönüşüm konusunda kararlı, gerektiğinde silahlı mücadeleye yönelebilecek, güçlü bir sol hareket doğurdu. Bunların yanı sıra, dünyanın her yerinde bu tip güçler düşüşe geçmiş veya hepten ortadan kalkmışken, neoliberalizm ile demokrasi ve insan hakları arasındaki gergin ilişkilere rağmen veya belki de bunun sayesinde, Güney Afrika'daki apartheid karşıtı mücadele dünya genelinde, benzersiz ölçekte bir dayanışma ve desteğe konu oluyordu (Filistin'e benzetilebilir).

Olguya bakıldığında, apartheid rejiminden yeni düzene geçiş, bu ilerici güçlerin gittikçe küçülmesini veya dağılmasını da beraberinde getirdi. Ulaşılan başarılar kahredecek kadar umut kırıcıydı. Siyasi olarak demokrasiye geçiş yapılmasının, ya da ilerici değerler ve siyasete biçimsel yönden bağlı kalınmasının halen devam eden itici gücü elbette hafife alınmamalı (sonuçlar Orta Doğu veya Afrika'nın geri kalanı ile karşılaştırılabilir). Bir başkan, kansız bir darbeyle alaşağı edildi ve sendikalar ülkede hayatı durdurma, ya da Merkez Bankası Başkanı gibi en üst bürokratları koltuğundan etme gücüne hâlâ sahip. Ne var ki, çok derin eşitsizliklerin, en uç noktalara varan ekonomik ve toplumsal yoksunlukların giderek kötüleştiği veya hatta işlerin normal akışıymış gibi bir kenara itildiği düşünüldüğünde, bunlar ancak sembolik bir önem taşıyor. Üstelik yapısında kaymalar meydana gelmiş olsa da, MEB ve onun ekonomik ve toplumsal yaşam üzerindeki egemenliği hâlâ her yanı kuşatıyor.

Peki, neden böyle oldu? Sosyalizm doktrinlerini kendine sadece örtü olarak kullanan, siyasi rejimde hedeflenen kaymalar gerçekleştiği anda bu örtüyü bir tarafa bırakan kurtuluş hareketlerine gereğinden fazla umut bağlanmış olması, yanıtlar arasında gösterilebilir. Şimdi sadece tarihsel bakımdan önem taşıyan bu gerçeği tamamlayan ikinci nedense, eskilerin ilericilerinin iktidarda zenginleşerek mevcut yapıyla bütünleşmesi olabilir. Güney Afrika'da, büyük kısmı sendika liderleri ve siyasi eylemciler arasından çıkan siyah seçkinlerin oluşumu, süreçte belirleyici rol oynayarak, ciddi entelektüel ve siyasi geri çekilmeleri de beraberinde getiriyor ve korkunç zararlara yol açıyor. Bir yandan da, en iyi olasılıkla sadece bir azınlığa sunulmak üzere, siyahlara yönelik istihdam ve olanaklarda da yine bir o kadar önemli bir genişleme kaydedilmekte. Asıl olarak devlet üzerinden sunulan bu genişleme karşılığında, sendika eylemliliğinde temel dönüşümlere dair amaçlardan, daha maddesel çıkarlara doğru, anlaşılabilir bir eksen kaymasının yaşandığı gözlenmekte. Bu çerçevede, militan hareketin geleneksel kaynaklarında, ayrıca madencilik sektörü ve büyük ölçekli sanayideki örgütlenmede bir düşüş yaşanmakta.

Güney Afrika örneğinde, ekonominin maruz bırakıldığı şiddetli küreselleşme ve finansallaşma dalgası, bir siyah seçkinler zümresinin de yapıya dâhil edilmesine olanak tanıyacak şekilde şirketlerin yeniden yapılandırılmasını da içermekte. Buradaki zenginleşme biçimi, üretici faaliyetlere hiç yaklaşmamasıyla dikkat çekiyor. Siyah seçkinlerin

ekonomik ve toplumsal yatırım politikalarında yer alma ve bu politikalara destek verme güdüleri, mevcut yapıyı devam ettirmenin en dar toplumsal, siyasi ve ideolojik zorunluluklarına hapsolmuş durumda.

Küresel ölçekte, neoliberalizmin 1970'lerin sonlarında ortaya çıkıp 1990'ların ilk yıllarında sona eren başlangıç evresi, genelde özel sermayenin, özelde ise finansın devlet eliyle doğrudan desteklenmesini içeren bir şok tedavisi biçimine büründü. Kriz tarafından geçici olarak silkelenmiş olmakla birlikte halen devam eden ikinci evre, gerek finansallaşmanın sürekli kılınması, gerekse yine finansallaşmanın en olumsuz etkilerinin yumuşatılmasına (özelleştirme yerine kamu-özel sektör ortaklıklarının meydana çıkartılması gibi) dönük, daha kapsamlı ve bariz devlet müdahalelerine sahne olmakta. Kronolojik bakımdan, apartheid rejiminin alaşağı edilişinin bu ikinci evreyle çakışması sonucunda, Özgürlük Bildirgesi gereklerinin yerine getirilmesi şöyle dursun, Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Programı'nın ilerici, müdahaleci hedefleri bile Güney Afrika'nın birinci evreyi yakalama mücadelesi ile çatışır hale geldi. GEAR'ın kabul edilmesi, hem neoliberalizmin bütünüyle benimsenmesi, ama aynı zamanda da Üçlü İttifak'ı (AUK, COSATU ve SACP[36]) zapturapt altında ve/veya hükümetin dışında tutma niyetini sergilenmesi yoluyla, çelişkinin vahşi yollardan çözüleceğini haber verir gibiydi. Güney Afrika'da neoliberalizmin ikinci evresine ancak şimdi, on yıldan uzun bir süreden sonra, tam da küresel krizin bastıran taleplerine karşı koyabilmek için tam zamanında kapının resmen açıldığını görüyoruz.

Bu yazımızda, Güney Afrika'da izlenen yörüngenin yarattığı düş kırıklığını salt küresel kapitalizmin inatçı dayatmaları ya da sadece yerli siyasetçilerin ihanetleriyle açıklamaya çalışmanın yetersiz bir çaba olacağını ileri sürmekteyiz. Bu türden bakış açıları, bu denli elverişli koşullara sahip olduğu halde, neoliberalizm döneminde kapitalizmin neden bir durgunluğa sürüklendiği ve suçu işçi sınıfına ya da ilerici hareketlerin taleplerine yüklenemeyecek bir krize nasıl girdiği sorularına açıklama getirmekten uzak kalacaktır. Öte yandan, pek çok yorumcunun zayıf ekonomi performansı karşısında yüksek ücretleri, sosyal harcamaları ve sendika militanlığını sanık sandalyesine oturttuğu Güney Afrika'nın bu duruma ilginç bir istisna teşkil ettiğini belirtmeliyiz. Sınıf güçlerinin bileşimi, ayrıca bu güçler arasındaki denge ve etkileşim biçimleri üzerinde temel bir kayma yaratmakta olan finansallaşmanın giderek evrimleşen

etkileri üzerinde küresel ve yerli sermaye ile siyasetin oynadığı rolü tespit etmek de büyük önem taşıyor. İlerici hareketler ve politikalar artık yapıya dâhil edilmek yerine marjinalleştirme, dışlama ve bastırma hareketleriyle karşılaşıyor.

Öyleyse, güçlü ilerici hareketlerin nasıl bir çırpıda çözülebileceği, sivil toplumun edilgenleştirilebileceği, sağlam toplum örgütlenmelerinin ve bu örgütlerle sendikalar arasındaki bağların dağıtılabileceği, solun büyük bölümünün çökertilebileceği konusunda Güney Afrika çok çarpıcı bir örnek sunuyor bize. Halkın en yoksul kesimine sunulan temel hizmetleri bir türlü iyileştirilemeyen ve hatta bu hizmetlere öncelik bile tanıyamayan devlet karşısında büyüyen öfkenin yarattığı protestoların muazzam bir ölçekte tekrar kendini göstermeye başlaması ise umut verici bir gelişme. Polis kayıtları, 2008 Mart sonundan önceki dört yıllık dönemde, her gün ortalama iki kez "huzursuzluk kaynaklı" protestoların gerçekleştiğini söylüyor. Sonrasında sayı daha da arttı. Bu protestolar, çoğu kez ülke genelini ilgilendiren siyasi tartışmalarla ve radikal solla bir bağ kuramasa, istenen alternatife dair tutarlı bir bakış getiremese de, kitleleri dışlayan bir birikim sisteminin kırılganlıklarına işaret ediyor ve bu kırılganlık, sistemin ekonomik boyutuyla da sınırlı değil. Finansın diktiği engelleri aşıp temel ihtiyaçları karşılamaya dönük ilerici politikalar ne kadar örgütlenebilirse, alternatif bölüşüm biçimleri ve düzeyleri karşısında inatçı bir tavır alan güç ve iktidar yapıları da o kadar açığa çıkacak, o denli büyük bir dirençle boğuşmak zorunda bırakılacaktır.

Sermaye (ve Emek) İçin

Bir Gelecek Türetiliyor

Dick Bryan ve Michael Rafferty

Finansal türev ürünler, son finans krizinin baş şüphelisi olarak gösterilmekte. Türev ürün analiziyle uğraşmayanlar, bu finans aracının gücü ve finansal riskleri gizleme yeteneğiyle ilk olarak iki yüzyılın buluşma noktasında, Long Term Capital Management, Enron ve WorldCom şirketlerinin başına gelenlerde karşılaştılar muhtemelen. Ardından, 2007-08'in subprime finans krizi gelecek, türev ürün temelli bir süreç olan "menkul-kıymetleştirme", yağmacı subprime kredilerin dünya genelindeki dağıtıcısı sıfatıyla öne çıkacaktı. Bir adım sonra, eldeki kartları şirketlerin iflasına oynamak anlamına gelen kredi borcu takas sözleşmeleri geldi. Bu şekilde başkalarının felaketine yatırım yapma olanağını veren türev ürünler, kısa sürede herkes için felakete neden olacak gibiydi. Hemen herkesin bu kâğıtları kriz taşıyıcısı mikrop olarak görmesi şaşırtıcı değil. Türev ürünler, Warren Buffet'in sıkça alıntılanan tanımlamasıyla, finansal kitle imha silahlarıydı.[1]

Vurulan bu damgayı gerekçelendirmek de hiç güç sayılmaz. Ancak, duruma böyle basit bir açıklama getirmek, yargıya gereğinden çok daha çabuk varıvermemize ve yolumuzun üstündeki pek çok başka şeyi kaçırmamıza neden olacaktır. Küresel finans krizini sistemde meydana gelmiş bir aksama ve spekülasyon çerçevesi içinde resmetmek, bu resimde finansal türev ürünleri başköşeye oturtmak, bizlere göre verimli sonuçlar getirmeyecektir. Biz, türev ürünleri kapitalizmin yanlış uygulanması nedeniyle ortaya çıkmış bir hastalık değil, bizzat kapitalizmin bir çarpıklığı olarak değerlendiriyoruz. Bunlar, kapitalist bünyenin bir parçası ve kapitalizmdeki mülkiyet ilişkileri ile yenilik arayışının ifadesidir. Türev ürünlerin içinde barınan çelişkiler, bizzat kapitalizmin çelişkileridir.

Finansal krize getirilecek açıklamalarda, sahip olduğu matematiksel sınırlar, şeffaflık eksikliği ve "toksik" özellikleri dolayısıyla türev ürünlerin temel alınması hâlinde, muhtemelen felaketin kaçınılmaz olduğunu söyleyen bir çözümlemeye ulaşılacak, türev ürünler öncesindeki o masum, güvenli finansal ortamın geri getirilmesini hedefleyen, nostaljik bir siyasete

varılacaktır. Üstelik sırtımızı bu türden yorumlara dayadığımızda, türev ürünlerin hem mevcut kriz içerisinde sahip olduğu, hem de gelecekte sergileyeceği gerçek gücü gözden kaçırmamız çok olasıdır.

Türev ürünler ticaretindeki büyüme, finansal kriz öncesinde gerçekleşti ve ne tuhaftır ki, bu ticaretin hacmi krizden hiç etkilenmedi. Aksine, büyüme kriz ertesinde de sürermiş gibi görünüyor. Kimileri, bu durumun bir sonraki çöküş için enerji birikimine yol açtığı yönünde basit çıkarımlarda bulunuyorsa da, Marksizm, geleceğe ilişkin spekülasyonlardan daha fazlasını söylemelidir bize. Kapitalizmin bugünkü durumunun ve olası geleceğinin türev ürünler eliyle nasıl şekillendirildiğine bakmak, günümüz finansal krizini bu devinim içerisine oturtmak zorundayız.

2007-08 krizine dair çözümlemelerin amacı, bir çöküş yatkınlığını tespit etmekten, kapitalizmin kırılganlığını bir kez daha açığa çıkarmaktan ibaret olmamalı (ki bu çaba, Gray'in de belirttiği gibi, sola özgü değildir).[2] Kapitalizmin, yeni sermaye birikim süreçleri inşa etmesine olanak tanıyacak uyum yeteneğine ilişkin işaretleri de aramalıyız. Bu yazı, Marx'ın kriz kuramlarından çok, kapitalist gelişmenin sınırlarını, bu sınırları zorlayan devinimleri tespit etmeye yönelik olarak yine Marx tarafından ortaya koyulmuş "başka" bir çabadan yola çıkıyor. Finans piyasaları ve diğer türev ürün piyasalarının günümüz kapitalist bünyesine nasıl dâhil olduğunu gösteren bir çözümleme sunmaya çalışacağız. Bu çaba, toplumsal açıdan ciddi sonuçlar doğurmuş son finansal krizin, yapılacak çözümlemelerde aynı ölçüde önem taşımadığını gösterebilir belki de.

Bu duruşumuzu ileri taşırken, öncelikle, sermaye birikiminin ayrılmaz bir parçası haline nasıl geldiklerini belirleyecek biçimde, türev ürünlerin doğasını ve rolünü açığa çıkaracağız. Mercek altında baktığımızda, türev ürünlerin yeni meta ve metalaştırma biçimleri sunduğunu, eskilerde sadece bir tedavül alanı olarak görülen yapılar içinde sermaye birikimine yeni ufuklar açtığını görüyoruz. Sonrasında, türev ürünlerin evrimine ve günümüz finans krizinde oynadığı role eğileceğiz. Bu rolü açıklama yolunda, yaygın kanının aksine krize türev ürünler piyasasının aşırı gelişmesinin değil, yeterince olgunlaşmamış olmasının yol açtığı savını ortaya atacağız. Gerçekten de, türev ürünler aslında sermaye birikimi için yeni bir potansiyel sunmakta. Vardığımız sonuç, 2007-08'de yaşananların bu finansal devinimden kaynaklanan bir kriz yerine, bizzat söz konusu

devinimin içine girdiği bir kriz biçiminde görülebileceğini söylüyor. Kriz, bu devinimi sağlama almaktadır. Aradaki bu fark sadece çözümsel açıdan önem taşımamakta, siyasi bakımdan da düzenleyici reformlar için başka bir gündem, emek için başka bir siyasetin gerekliliğini göstermekte.

TÜREV ÜRÜN PİYASASI NEDİR VE NEDEN BU KADAR ÖNEMLİDİR?

Türev ürünler için getirilebilecek kapsayıcı, basit bir tanımlamamız yok. Geçmişte sivrilen tanımların hepsi, finansal piyasaların evrimi içerisinde hızla devre dışı kaldı.[3] Tek cümlelik bir sözlük tanımı yapılırsa, türev ürünler, fiyatı bir veya daha fazla varlığa dayanan (ya da kelimenin gerçek anlamıyla, bu varlıklardan "türetilmiş") yeni bir varlık ya da menkul kıymet olarak gösterilecektir. Bu, türev ürünlere tarihsel olarak nasıl bakıldığını ortaya koyan bir tanımsa da, daha geniş bir toplumsal bakışa ulaşma peşindeysek, bugünün şartlarında pek yarar sağlamıyor. Sözlük tarifi, sadece türev ürünlerin fiyatlandırma temelini açıklıyor; türev ürünün ne olduğunu, ya da ne yaptığını değil.

Tıpkı faiz oranları ve döviz kurları gibi türev ürünler de klasik olarak finansal ürünlerle ilişkilendirilmekle birlikte, aslında ilgilendirdiği toplumsal boyutlar yine çok büyüktür. Resmî finans piyasalarında hâlihazırda geliştirilmiş ürünlere ek olarak, gelecekte de daha pek çoğu ortaya çıkacak. Dolayısıyla, hem bugünküleri hem de gelecekteki muhtemel türev ürünleri kapsayacak bir bakış açısı sunmak, böylece gelecekteki olasılıklara dönük bir çözümleme geliştirmek önem kazanıyor.

Türev ürünler, toplumsal ve ekonomik dünyayı şimdikinden daha kesin hatlara sahip bileşenlere indirgeyecek bir yapısöküm mantığının ifadesidir. Bu bileşenlerin her birinin ölçülebilir (ancak kimi zaman tartışmaya açık ve çoğunlukla da hassas) araçlara dönüştürülebilmesi, böylelikle fiyatlandırılabilmesi ve alınıp satılabilmesi hedeflenir. Masaya yatırdığımızda, bu mantığın en az üç boyutu çıkar karşımıza:

1. ayrıştırma: toplumsal ve ekonomik dünyanın, daha fazla sayıda ve daha kesin hatlarla tanımlanmış "bileşenler"e bölünecek şekilde ayrıştırılması. Bu, temelde bir imgeleme etkinliğidir.

2. nicelleştirme: her bir bileşenin, belirlenen risk tanımlamaları temelinde ölçülebilir varlıklar olarak düzenlenmesi. Böylece, her bileşen temelde diğer bileşenlerle karşılaştırılabilir hale gelir. Sonuçta, toplumsal ve ekonomik dünyadaki belirsizlikler, yani riskler, farklı bileşen ve niteliklerin birbiriyle karşılaştırılmasına olanak tanıyan bir ölçüm birimi ile ifade edilir.

Bu, esasında riskin bilinçli olarak düzenlenip hesaplandığı bir üretim etkinliğidir.

3. metalaştırma: her bir risk bileşeninin menkul kıymet, türev ürün ve sigorta piyasaları üzerinden alınıp satılması. Bu bir tedavül etkinliğidir. Bir türev ürünün hangi fiyatla tedavüle sokulacağı değişkenlik arz eder ve bu fiyat hem türev ürünün temelinde yatan varlıkların fiyatlarına, hem de masumca "piyasa duyarlığı" ya da "tahmin" şeklinde adlandırılan şeye göre belirlenir.

Bu üç boyutu açıklığa kavuşturma yolunda, kimi önemli sorularla türev ürünlerin daha genel bazı özelliklerini aydınlığa çıkarmak faydalı olacaktır.

Hangi tür varlıklar (temeldeki varlıklar) üzerinden türev ürün oluşturulabilir?

Değeri para ya da indeksler üzerinden bağımsız olarak ölçülebilen, yani bir fiyatı olan, varlık veya meta benzeri niteliklere sahip her şey için türev ürün tasarlanabilir. Türev ürünün odak noktası, varlığın (ya da menkul kıymetlerde olduğu gibi, varlık gruplarının) fiyatı/indeksindeki değişimler veya olası fiyat ve indeks hareketleridir. Dolayısıyla, türev ürünün türü, bu ölçütler aşağı veya yukarı hareket ederken kaç tanesinin el değiştireceğini belirleyecektir. Yaygın biçimde alınıp satılan türev ürünlerde faiz oranları, döviz kurları ve petrol fiyatlarındaki hareketler esas alınırken, son dönemde geliştirilen yeni türevlerin kredi temerrüt riski, konut fiyatı hareketleri ve hava sıcaklığındaki değişimler gibi şeylere dayandırıldığını belirtelim.[4]

Yapıları türev üründen ibaret olmamakla birlikte, menkul kıymetler de kritik bir türev ürün boyutuna sahiptir. Menkul kıymetler, temelde yatan varlıklar ve bu varlıklarla ilgili beklenen gelir akışları esas alınarak çıkarılan tahvillerdir. İpoteğe dayalı menkul kıymetleri satın alanlar, aslında bir ipotekler kümesine bağlı gelir akışını satın almaktadırlar. Bu yatırımın türev ürün boyutu ise, alıcının aslında bir varlığın performansı (ipotek geri ödemeleri) sonucunda ortaya çıkacak risk ve getirileri satın alıyor, temeldeki varlığın (ipoteğin veya konutun kendisi) mülkiyetini edinmiyor oluşundadır. Bu örnekte, menkul kıymetin fiyatı da konut fiyatlarına değil, geri ödenen ipotek oranlarına göre değişecektir.

Öyleyse, türev ürünlerin ana özelliklerinden biri, yaşanacak değişimlerin yönü ve ölçeği hakkında birbirine rakip çıkarlar ortaya koymasıdır. Ekonomik ve toplumsal yaşam pek çok yönden ve ölçülebilir biçimde değişirken, yeni türev ürünler geliştirme potansiyeli de muazzam boyutlara ulaşır. Bu potansiyel, piyasaların kolayca yönlendirilmesine imkân bırakmayacak şekilde bağımsız, doğrulanabilir bir değişim ölçütünün bulunup bulunmamasına, ayrıca türev ürün piyasasının kârlı bir biçimde işlemesi için yeterli talebin ortaya çıkıp çıkmamasına bağlı olacaktır.[5]

Bir türev ürünle satın alınan aslında nedir?

Bir türev ürün, temelde yatan varlığın performansı sonucunda ortaya çıkacak risk ve getirilerin mülkiyetini vermektedir. Bu temeldeki varlığın fiyatı/indeksi değiştiğinde sahip olunan bir alma/satma veya ödeme alma hakkıdır. Bu bakımdan, türev ürün şartlı bir hak temin eder, çünkü fiyatı gelecekteki şartlara bağlı olarak değişecektir. Ancak, can alıcı nokta şu ki, temeldeki varlık üzerinde herhangi bir mülkiyet hakkı vermez. Petrol üzerindeki bir vadeli işlem veya opsiyonu örnek verirsek, alınıp satılan şey bir varil petrol, yani temeldeki varlık değil (elbette işlemdeki nihai hedef bu olabilir), bir varil petrolün fiyatındaki değişimlerin sağlayacağı risk ve getiriler, yani olasılıklardır.[6] Bir başka örnek olarak hava durumuna bağlı türev ürünleri ele alırsak, temeldeki varlığın alınıp satılmadığı, başka türlüsü akla gelmeyecek kadar açıktır: Piyasalar yağış miktarı, sıcaklık veya donun indekslenmiş bir ölçütü üzerinden işlem yapar ve hava durumunun kendisini satın alacak biri yoktur. Bu açıklamalar ışığında, ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin de türev benzeri unsurlara sahip olduğunu anlayabiliriz. Menkul kıymeti elinde bulunduran kişi, bir grup ipoteğin geri ödemeleriyle ilgili parasal getirilerin, diğer bir deyişle, doğrudan ipoteklerin değil, ipotek geri ödemelerinin sahibidir.

Temeldeki varlığa sahip olmadan, varlığın performansı sonucunda ortaya çıkacak risk ve getirilerin mülkiyetini almak, iki önemli avantajı beraberinde getirir. Birincisi, temeldeki varlığın elde edeceği getirilerden misliyle faydalanma olanağını yaratır: Varlığa sahip olmaktansa, varlığın getirisinde pay sahibi olmak daha ucuzdur. İkincisi, bu tip mülkiyet haklarının devrini basitleştirir: Bir petrol türev ürünü mülkiyetinin alım satımı, bir varil petrolü alıp satmaktan çok daha kolaydır. Risk ve getirinin mülkiyeti ile ilgili devirleri basitleştiren türev ürünler, böylelikle farklı

riskleri yeni "sentetik" ürünler bünyesinde bir araya getirme olanağını da sunar. Türev ürünler piyasasını bu denli likit hale getiren de, varlıkların bu şekilde mübadele edilebilir mallara dönüştürülebilmesi, yani sermaye bileşenlerinden bir karışım oluşturulabilmesidir. Dolayısıyla, türev ürün mülkiyetinin odak noktasını oluşturan şey, sermayenin sergileyeceği performans üzerinde yürütülen, ancak fiziksel veya yasal varlık mülkiyetinin ayak bağlarından kurtarılmış, yoğun bir fiyat rekabetidir.

Türev ürünleri kimler alıp satar?

Türev ürünler, genellikle hangi yöne hareket edeceği her an kestirilemeyen fiyatlar veya indekslerle ilişkilendirilir. Öte yandan, kestirilmesi kolay olmayan bu hareketler yaygın veya önemli finansal sonuçlar getirecektir. Bir tarafta kimileri fiyatın ya da indeksin aşağı gitmesinden korkarken, öbür taraftakiler yükselmesini istemezler. Korkular önemli düzeydeyse, yatırımcılar bu korkuları dengeleyecek bir finansal araç satın alma yoluna giderler. Bu iki cepheye ek olarak, bir de fiyat ve indeks hareketleri için bahse tutuşan, genellikle "spekülatörler" sözcüğüyle tanımlanan başkaları var olacaktır.

Türev ürünler, anlaşılacağı gibi göbeğinden riske bağlıyken, riskler veya belirsizlikler hakkında çok ağzı sıkı bir tutum izlenir. Ne de olsa para kazanmak için bir miktar risk almanın şart olduğu herkesçe anlaşılmıştır. Ancak şirketler (ve şahıslar), her türden riskle karşı karşıyadırlar. Bazı riskler, işletme stratejisinin (veya şahıslar söz konusuysa, yaşam deneyimlerinin) bir parçası olduğundan seve seve yüklenilirken, diğerlerinin varlığı istenmez. Sonunda, tüm şirketler (ve şahıslar) bazı riskleri elden çıkartacak (dengeleyecek) ve bunun için en azından belli bir düzeye kadar para ödemeye hazır olacaktır. Elbette, bu risk devri anlaşmasının bir de diğer tarafı bulunmalıdır. Bu kişiler ise, risk değerlendirmesi bakımından simetrik olarak tam karşı tarafta yer almalı veya söz konusu riski üstlenerek bir getiri elde etmeyi hedefleyen yatırım bankaları, koruma [hedge] fonları, devlet fonları kimliği içinde ortaya çıkmalıdır.

Bu nedenle, çoğu türev ürün, fiyat/indeks hareketleri sonucunda bir kazancın ortaya çıktığı sektörlerle bağlantılıdır. Bu ürünleri kimlerin alıp sattığına bakmak isteyenlere, Uluslararası Ödemeler Bankasının üç yılda bir yapılan Döviz ve Türev Ürün Piyasaları araştırması fikir verecektir. 2007

yılında yayınlanan son araştırma, büyük bankalar[7] tarafından yürütülen işlemlerin ciro içerisinde 1998'de yüzde 60 olan payının yüzde 38'e kadar gerilediğini, "diğer finansal kuruluşlar"ın payının ise yüzde 20'den yüzde 43'e yükseldiğini gösteriyordu.[8] Emeklilik fonları ve koruma fonlarının bu "diğer finansal kuruluşlar" sınıfı içerisinde merkezî yer tuttuğunu belirtelim.

Menkul kıymetler, özellikle de özel borçlardaki (özel sektör, şahıs ve hane halkı borçları) artışta önemli bir kaynak olarak kendini göstermekte. 1990 ile 2008 arasında, varlığa dayalı menkul kıymetlerin gelişmiş kapitalist ülkelerde özel borçların %43'lük bölümünü teşkil ettiği, yıllık yüzde 19'luk bir artış hızı sergilediği görülüyor. Şirket tahvilleri ise, tersine, şirket borçları içinde sadece yüzde 8'lik pay elde etti ve yıllık büyüme hızı yüzde 6'da kaldı.[9] Bu, şirketlere borç vermek isteyenlerin şirket tahvilleri yerine menkul kıymetlere yöneldiğini ve şirketlerin de borçlanmak için finansal kurumsal borçlanma yerine menkul kıymetleri tercih ettiğini gösteriyor. Şirket menkul kıymetlerinin arkasında bir yığın başka varlığa dayalı menkul kıymet ve teminatlı borç senetleri yatmakta. Bu menkul kıymetler, iki ana yatırımcı tipi tarafından satın alınıyor: Bir tarafta yatırım bankaları, emeklilik fonları ve koruma fonları,[10] diğer tarafta ise Asya ve Orta Doğu'nun fazla veren ekonomilerinin devlet fonları.[11]

Kısaca değineceğimiz üzere, bu ürünler bütünüyle şirketler dünyası ve finans âleminin bünyesinden de çıkmıyor. Menkul-kıymetleştirme süreci, hane halkını da piyasa aktörleri şeklinde değil ama gelir akışını temin edenler olarak bu kazana dâhil ediyor.

Türev ürünler nasıl fiyatlandırılır?

Can alıcı teknik konu, riskin nasıl fiyatlandırılacağıdır. Başkasına devredilmesi çok pahalı olduğu için elde tutulan bir riskin bedeli nedir? Bir riski hangi fiyattan satın almak uygun olacaktır? Geçmişte, büyük ölçüde deneyim ve önseziler ışığında yapılan bu tür hesaplamalar, 1980'lerden sonra biçimsel, teknik piyasa problemleri olarak görülmeye başlandı ve teknik çözümler arandı. Sigorta istatistikleriyle birlikte, Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma modelinin istenen çözümü sunduğu düşünüldü.[12] Ne var ki, hep var olan iki sorun, son finansal krizle birlikte keskinleşmiş bulunuyor. İlk olarak, bir alıcı, hesaplanmış bir riski satın aldığında, beraberinde hesaplanması olanaksız belirsizlikler de ister istemez gelmekte.

Piyasalardaki oynaklık arttığında ve aşina olunmayan bir ortam baş gösterdiğinde, hesaplanamayan belirsizlikler de kendini daha fazla hissettiriyor.[13] İkincisi, piyasada alım-satımı yapılan sadece mevcut riskler değil. Gelecekteki risklere dair beklentiler ve dolayısıyla risk hesaplamalarının ne yöne gideceğine dair tahminler de bu alım-satımını konusu haline geliyor. McKenzie, türev ürün tacirleri tarafından uygulanmaya başlamasıyla, bu formülün fiyatı tahmin eden bir araç olmaktan çıkıp, fiyat dalgalanmalarına başlangıç teşkil eden bir kıstas noktası haline geldiği kanısında.[14] Gerçeğe dönülüp bakıldığında, tacirler bir sonraki piyasa hareketini yakalamaya veya en azından tahmin etmeye çalıştıkça, riskin fiyatlandırılması da teknik hesaplamaların bir adım önünde hareket etme eğilimi taşıyor.[15]

Birileri tarafından üretildiğine ve mülkiyet hakkı verdiğine göre, türev ürünler de birer meta olmalı. Hangi tür metalar türev ürün olarak tanımlanabilir?

Türev ürünler, riskin metalaştırılmış halidir. Ancak, "risk"in bir meta olarak değerlendirilmesi, insanların kafasındaki meta algısının sınırlarını zorlar. Özelikle de, meta denince genellikle bir fabrikada imal edilen fiziksel ürünlerin akla geldiğini düşünecek olursak. Aslında, buradaki karşıtlık, türev ürünlerde "gerçek olmayan" veya "hayali" bir boyutun bulunduğu savının da temelini oluşturmakta pek çok zaman. Bu savın köklerini, en azından anonim şirketlerin doğuşuna kadar sürebiliriz. O dönemde, hayali bir tüzel kişiliğin ("kuruluş") sermaye sahibi olması da aynı türden sorular uyandırmaktaydı.[16] Bu genel algının aksine, biz türev ürünlerin hem gerçek hem de sermaye birikimi bünyesinde bir parça olduğunu ileri sürüyoruz. Bu yüzden, sanayi sermayesinin çevrimi (tipik "fabrika" tipi birikim) de dâhil olmak üzere, genel anlamda birikimi kavrayabilmek için, türev ürünlerin mantığı ile boğuşmamız gerekiyor ve burada karşımıza iki nokta çıkıyor.

Birincisi, sanayi sermayesinin çevrimi, kredi veya öz kaynak şeklinde parasal sermaye ile başlamaktadır. Ancak, kredinin tabi olduğu faiz oranı ile öz kaynağın maliyeti, böylece üretilen artık değerin kredi veren kuruluşa ya da yatırımcıya giden kısmını da etkilemek üzere, zaman içerisinde belirsiz biçimlerde değişecektir[17]. Üretilen malların satılmasıyla gelir elde edilecek, ancak bu gelir de muhtemelen ödeme zamanında değerinin ne

olacağı bilinmeyen bir para birimiyle gerçekleşecektir. Bunların yanında, üretim süreçlerinin türlü türlü kesintilere uğraması, ayrıca tüketici talebinde kaymaların yaşanması riskleri de unutulmamalı. Böylece, olumsallık merkezî öneme erişir. Sanayi sermayesi resmedilirken bu olumsallığı tuvalden çıkarmak, sermayenin piyasa süreçlerinden soyutlanması değil, piyasa süreçlerinin idealleştirilmesi şeklinde yürütülmektedir. Bu idealleştirme, bir denge durumunun yaşandığını varsaymaktadır.

İkincisi, sanayi sermayesinin çevriminde, değişim değerinin üretilen metanın içinde yer aldığı düşünülür ve meta nihai tüketim için satıldığında, rekabet ortamını terk eder. Bir türev ürün söz konusu olduğunda ise, bu kez rekabet ürünün özünde yerleşik durumdadır ve sürekli kalır: Değişim değeri, ürünün yaptığı veya harekete geçirdiği şeyde yatar; harekete geçirdiği şey de rekabete dair hesaplamalardır. Basit bir örnek olarak, opsiyon benzeri boyutları da bulunan otomobil sigortasını ele alırsak, sigorta kuruluşu, kaza yapan taşıtların onarım masrafları ve ek olarak idari giderler ile karşı karşıyadır. Bunun üzerine, belli oranda kâr koymak isteyecektir. Ancak, tüketicinin penceresinden, satın alınan metanın değeri, belli miktarda onarım işi değil, hasar oluştuğunda kullanılabilecek onarım haklarıdır (onarım işini, yani üretimi harekete geçirme hakkı). Meta üretimi (yani onarım işi), ürün üzerindeki şartlı bir haktır. Abonelerin elektrik ödemeleri akışına dayalı bir menkul kıymet gibi farklı türev ürün türlerinde, menkul kıymetin varlığında, abonelerin ödeyeceği elektrik faturaları basitçe bir tüketim etkinliği sayılamayacak, elektrik üretimi ve dağıtımı sürecinin sonunu teşkil etmeyecektir. Bu kez, alımı satımı yapılan ürünün temelinde ödemenin kendisi yatmakta ve menkul kıymet de dolaşımda kalmaktadır. Dolayısıyla, üretilen malın sermaye âlemini terk ettiği sanayi sermayesi çevrimindekinin aksine, türev ürünler hep dolaşım içinde kalır. Başka yazılarımızda "meta-mal" olarak tanımladığımız bu ürünler için, sermaye çevriminin bütününe karışma yetenekleri dolayısıyla, "meta-sermaye" ifadesi de uygun görülebilir.[18]

Birikimin kavranmasında türev ürünler neden merkezî role sahiptir?

Türev ürünlerin normalden farklı bir meta türü ve işlevsel olarak da uç bir örnek gibi gösterilmesi yönünde bir eğilim mevcut: Öyleyse, kavramsal açıdan farklı olduklarına, işlevsel açıdan uçta bulunduklarına göre, vazgeçilmez de değildirler. Ne var ki, bu savlar ancak başka bir açıdan ele

alındığında doğru sayılabilir. Türev ürünlerin farklılığı, yeni birikim alanları yaratabilmelerinde, sermaye çevrimlerini ayrıştırıp sonra yeniden birleştirmenin yeni yollarını sunabilmelerinde yatıyor. Çok geniş bir yelpazeye dağılan, her biri birbirinden farklı, tasarlanıp üretildiğinde neredeyse hiç doymayacak bir taleple karşılaşan bir metalar topluluğu imgelemi yaratıyorlar. Bu imgelemdeki kilit nokta ise, önceden tekil, bütün hâlinde varlıklar olarak düşündüğümüz şeylerin farklı bileşenlere ayrılabilmesi, her bir bileşenin ayrı bir risk olarak düşünülmesi ve dolayısıyla ayrı bir riske dayalı meta biçiminde değerlendirilmesidir. Eskilerde sadece bir borç olarak düşünülen kredi, şimdi faiz oranı riskine, döviz riskine ve temerrüt riskine ayrıştırılmış durumda. Faiz oranı riski de, örneğin, LİBOR ve Amerikan ana faiz oranı gibi çeşitli faiz oranları arasındaki farklılık riskine, kredinin erken ödenmesi riskine (opsiyon riski), kısa ve uzun vadeli faiz oranları arasındaki farkların değişmesi riskine (getiri eğrisi riski) ayrıştırılabilmekte. Bu risklerden her biri, ayrı olarak fiyatlandırılabilmekte ve her gün milyarlarca dolarlık işlem hacmine ulaşacak şekilde alınıp satılabilmekte. Diğer yandan, bu risklerden her birini alt gruplara ayrıştırmak, böylece giderek daha hassas biçimde düzenlenen yeni ürünlere yönelik fırsatlar oluşturmak hâlâ mümkün.

Temel mesele, bu ayrıştırma, nicelleştirme ve metalaştırma sürecinin, yeni bir değer yaratma anlamında birikime katkı sağlayacak şekilde mi işlediği, yoksa "reel" ekonomi içerisinde yaratılan artık değerin yeniden bölüşümüne hizmet etmekten mi ibaret kaldığı sorusunun yanıtında yatıyor. Bu soruyu tam manasıyla irdelemek, çözümlememizin kapsamı dışında kalsa da, sürecin her iki işleve dair unsurları da bünyesinde barındırdığını bir çırpıda söyleyebiliriz. Ancak, türev ürünlerdeki büyümeyi artık değerin yeniden bölüşümünden ibaret sayarsak, yeni türev ürünlerin oluşumunda itici gücü oluşturan devinimi ve bu yeni ürünlerin içine girdiği özel biçimi gözden kaçırırız. Bu çerçeve içinde ele alındığında, türev ürünlerin, genellikle zaten mevcut olan etkinliklerin sınırları içerisinde birikim için yeni ufuklar açtığı, ancak bu etkinliklere yeni metalaştırılmış boyutlar eklediği söylenebilecektir.

Krediler çok uzun zamandır var; ancak kredileri metalaştırılmış risk bileşenlerine ayırma uygulaması, tamamen yeni bir icat. Bunun yanında, kredilerde yapılan, ekonomik ve toplumsal yaşamın pek çok alanı için de uygulanabilir. Reklamların faydalılığını veya yasal sektörlerin pek çok

yüzünü tartışabildiğimiz gibi, bu girişimlerin yaşamı gerçekten daha iyi bir noktaya taşıyıp taşımadığını da tartışabiliriz. Türev ürünler piyasasının gelişimi, hesaplamalara kesinlik kazandırma amacı çerçevesinde değerlendiriliyor: Bu, sermayenin mantığıyla bütünlük gösteren bir amaçtır. Sonuçta, finansın matematiği genişliyor ve risk, daha geniş toplumsal alanlara yayılıyor. "Finansallaşma" denilen şeyin altında yatan dinamik de muhtemelen budur. Şimdi, bu bakış açısını kaybetmeden, türev ürünlerin yakın geçmişte nasıl bir evrim geçirdiğini ve bu matematik mantığının ifadesi olacak şekilde, geleceğe ne tür gelişim olanakları taşıdığını inceleyebiliriz.

FİNANSAL TÜREV ÜRÜNLERİN YÜKSELİŞİ

Paraya dayalı türev ürünler

Meta üretimine ve ticarete dayalı türev ürünlerin uzun bir tarihi var. Finansal türev ürünler çağı içinse, 20'inci yüzyılın son üçte birlik dilimine kadar beklemek gerekti. Daha öncesinde, 19'uncu yüzyılda pek çok tipte sigorta piyasası geliştiyse de, altın ve/veya gümüşten oluşan emtia-parada hayli istikrarlı kurlar gözlendi ve dolayısıyla kur riskine karşı koruma yönünde herhangi bir talep baş göstermedi. Benzer şekilde, sanayi sermayesinin borçlanma olanağına en mütevazı ölçeklerde başvurması ve faiz oranlarında ancak ılımlı değişikliklerin gözlenmesi, faiz oranlarına ilişkin türev ürünlere yönelik ihtiyacın da son derece sınırlı boyutta kalması anlamına geliyordu. Bu tespitler, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Bretton Woods Anlaşması dönemi için de kabaca tekrarlanabilir. Yine bu dönemde de, sabitlenen döviz kurları ve ulusların sermaye üzerindeki kısıtlamaları, hem ihtiyaçlar, hem de yasal olanaklar bakımından finansal türev ürünlerin önünü kesmiştir. Aslında, türev ürünlerin pek çok biçiminin ulusal sermaye kısıtlamalarından kaçma girişimleri şeklinde doğduğunu veya hortladığını, ayrıca bunu yaparak Bretton Woods düzeninin fiili çöküşüne katkıda bulunduğunu belirtmeliyiz.

Paraya (para birimlerine ve faiz oranlarına) dayalı türev ürünler, 1970'lerden itibaren boy gösterecekti. 1971'de Bretton Woods Anlaşması'nın resmen sona erişinden itibaren, dünya genelinde para birimleri gittikçe şiddetlenen dalgalanmalar sergilemeye başlayacak, pek çok ülkede sermaye kısıtlamaları kalkacak ve uluslararası fiyat istikrar programları terk edilecekti. Dalgalı kurun ve açık sermaye piyasalarının entelektüel temellerini temin eden serbest piyasacı iktisatçılar, "temeldeki değeri", yani her ülke ekonomisinin "reel" performansını yansıtacağı için, dalgalı kurun istikrar getireceği iddiasındaydılar. Bu performans yavaş yavaş değişecek ve paralel olarak döviz kurları da ancak yavaş kaymalar sergileyebilecekti. Kuramsal açıdan yanlış tasarlandığı apaçık olan bu piyasa bakışı, aynı zamanda deneysel boyutta da bambaşka bir resim ortaya koydu. Döviz piyasaları hiç de beklendiği gibi istikrarlı değil, tersine ileri düzeyde oynaktı ve tahmin edilebilirlik sınırlarının ötesine geçiyordu. Dahası, Avrupa finans piyasalarının eşzamanlı gelişimi, ülke sınırlarını aşan

borçlanma ve kredi temininin hızlı bir artış sergilemesi, ayrıca "resmî" piyasalardakinden farklı faiz oranları ve kurlar üzerinden gerçekleşmesi anlamına gelmekteydi.

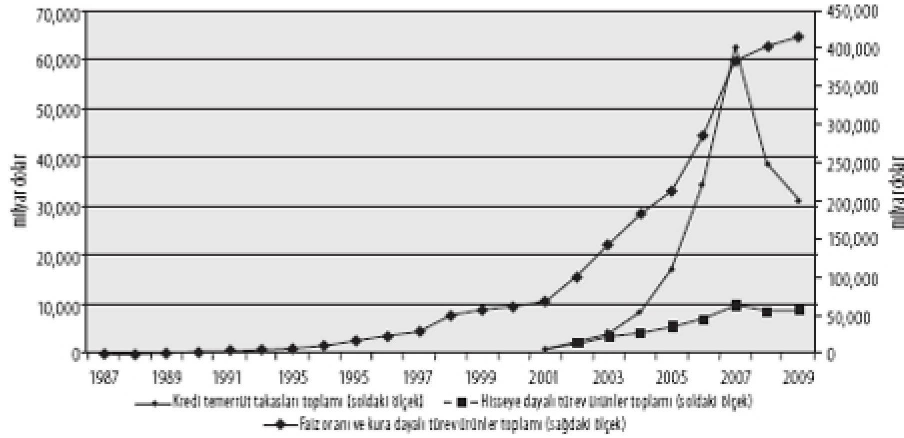
Oynak döviz kurları ile küresel borç piyasalarının gelişimi üst üste bindiğinde, paranın farklı biçimlerinin taşıdığı değerin gelecekte karşılaşacağı bu yeni belirsizlikler karşısında koruma sağlamak üzere, döviz kurları ve faiz oranlarına dayalı türev ürün piyasaları çabucak büyüdü. Bu ürünlerin gerektirdiği ve genelleştirdiği hassas hesaplamalar, birbirinden uzamsal olarak ayrılan piyasalar arasında arbitraj yapma olanağını da beraberinde getirmekteydi. Türev ürün fiyatlandırma modelleri üzerindeki "bilimsel" gelişmeler ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler de bu yayılmaya eklemlenecek şekilde rol oynadı.

Böylece, 1980'lerin başlarından itibaren, finansal türev ürünlerin alım satımını yapan piyasalar hızlı bir büyüme sergileyecekti. Koruma alanları şeklinde gelişen bu piyasalar, gelecekteki kur ve faiz hareketlerinin, yani kârlılık üzerinde derin etkiler doğurabilecek değişikliklerin getireceği risk ve belirsizliklerin ticaretini yapma olanağını sermayeye sunmaktaydı. Temeldeki varlıklar yerine fiyat risklerinin alınıp satıldığı son derece likit piyasalarda, türev ürünler aynı zamanda spekülasyon için de bereketli bir toprak temin etmekteydi. Yalnızca koruma fonları değil, giderek artan ölçüde sanayi kuruluşları ve finans şirketleri de, şu ya da bu düzeyde başarıyla açığa satış yapabilecekleri finans birimleri kurmaktalar. Piyasanın ne kadar büyük bir kısmının spekülasyondan oluştuğunu ölçmek zor. Bugün, spekülatörlük rolleri nedeniyle koruma fonları hemen herkesçe eleştiriliyor. Ancak, 2002'den sonra çok hızlı bir büyüme sergilemelerine karşın, 2006 itibarıyla yönetilen tüm fonlar içerisinde sadece yüzde 2,5'lik paya sahip olduklarını hatırlatmakta fayda var.[19] Yine de, son derece etkin işlemciler olduklarından, koruma fonlarının tüm işlemler içinde yüzde 2,5'ten hayli yüksek bir yer tuttuğunu, oranın kimi piyasalarda yüzde 50'ye kadar çıkabildiğini söyleyelim.[20]

Şekil 1, türev ürün piyasalarının 1987 ile 2009 arasındaki büyümesini göstermek için, en büyük üç türev ürüne ait verileri kullanıyor: paraya (faiz oranları ve kurlar) dayalı türev ürünler, kredilere dayalı türev ürünler ve hisselere dayalı türev ürünler. Grafik, yıl sonunda kapanmamış durumda bulunan sözleşmelerin değeri esas alınarak oluşturuldu.[21] Toplam değerin

çok hızlı bir büyüme sergileyerek, 2009'da 415 trilyon $'a vardığını görüyoruz. Krizin zirve yaptığı günlerde, türev ürünlerin genellikle toksik etkiler içerdiğine dair yaygın bir kanının yerleşmiş olmasına karşın, bir miktar hız düşüşü yaşansa da, büyümenin sonraki dönemde yine sürdüğü anlaşılıyor. Kredilere dayalı türev ürünlerin bu duruma istisna teşkil ettiğini belirtelim.

Şekil 1: Dünya Finansal Türev Ürünler Piyasası, Kapatılmamış Nominal Tutarlar, 1987-2009 (milyar dolar)

Kaynak: IDSA[22].

Sermayenin yerküreye yayılmasının önündeki en can alıcı risk, paranın zaman ve mekân boyunca sergilediği değer belirsizliği (kurlar ve faiz oranları) olduğuna göre,[23] son otuz yıldaki en baskın piyasa işlem etkinliği ve büyümenin, paraya dayalı türev ürünlerde ortaya çıkmış olması şaşırtıcı sayılmamalı: Faiz oranına ve kura bağlı vadeli işlemler, opsiyonlar ve takaslar.[24] Gerçekten de, paraya dayalı türev ürünlerin kurduğu egemenlik o denli büyük ki, Şekil 1'de bunları diğer türev ürün tiplerinden ayrı bir ölçekte göstermek zorunda kaldık. 2007'de, örneğin, paraya dayalı kapatılmamış türev ürünlerin değeri (neredeyse dört yüz trilyon dolar), krediye dayalı türev ürünler değerini 6 kat, hisselere bağlı olanların değerini de yaklaşık 40 kat geride bırakmaktaydı. 2009'da, kredilere dayalı türev ürünlerin yarı yarıya azalmasıyla, bu üstünlük daha da pekişti.

Paraya dayalı türev ürünler hayli dolambaçsız, açık bir yapı sergilemekte. Ancak, önceki sayfalarda verdiğimiz türev ürün tanımlarında, türev ürün mantığının toplumsal ve ekonomik yaşamda daha geniş alanlara uygulanması yolunda finansal yeniliklerin de devreye sokulduğu bir çerçeve çizmiştik. Faiz oranı ve kura dayalı türev ürünler, nicel bakımdan hâkim durumda bulunsa da, eşzamanlı olarak diğer türev ürün tiplerinde de önemli gelişmeler gözlendi. Bunlar, daha önce değindiğimiz ayrıştırma, nicelleştirme ve metalaştırma hamleleriydi. Riski belirleme ve ayrıştırmanın yeni yollarını tasarlamak üzere, bu hamleler günden güne belirgin ve fahiş hale geldi. Kuruluşların kazanç peşinde koştuğu ve varlık portföylerini çeşitlendirmeye çabaladığı finans piyasalarında, özel bir çekicilik sergilemiş olan bu yeni ürünleri iki sınıfa ayırabiliriz: Varlıklara dayalı türev ürünler ve gelir akışlarına dayalı türev ürünler. Ancak, bu bileşenleri bir araya getirecek şekilde işlev gören pek çok türev ürünün bulunduğunu da söyleyelim.

Varlıklara dayalı türev ürünler

Finans piyasalarında teknoloji ilerledikçe, finans borsalarında yeni ürünler icat edip listelere dâhil etmek de kolaylaştı. Eurex ve Chicago Mercantile Exchange gibi borsalar, alışıldık rollerinin yanı sıra, öncelikle vadeli emtia işlemleri ve opsiyonlarında, sonra da paraya dayalı türev ürünlerde, daha

geniş bir ürün yelpazesine yönelik türev ürün piyasaları kurdular. Bu kapsamda, gündelik her şey, alınıp satılabilecek finansal varlıklar şeklinde yeniden icat edilmeye başlandı. Hisselere, hava durumuna, metal fiyatlarına, enerji fiyatlarına, gayrimenkule ve ücretlerdeki değişiklikler gibi makroekonomik göstergelere dayalı türev ürün piyasalarında büyüme gözlenmekte ve bu değişkenlerden her birinin ve ayrıca kimi bileşimlerinin belli özelliklerini ölçen çok çeşitli indeksler ortaya çıkmakta.[25] Ek olarak, büyük kısmı yatırım bankalarında çalışan borsa dışı komisyoncular, işlemlere konu edilebilecek risklere sahip çeşitli taraflar arasında her türden risk alım-satımını tasarlayıp geliştirmekteler.

Bu yeni ürünlerin her birinin doğuşu, doğrudan riske açık durumlar karşısında korunma olanaklarının temin edilmesi çerçevesinde açıklanabilir. Örneğin, enerji tedarikçileri hava sıcaklığının, çiftçiler donun, sanayi de ücretlerdeki eğilimlerin etkilerine maruz kalmaktadır. Daha geniş anlamda ise, bu yeni risk ürünleri, portföylerin çeşitlendirilmesi yönünde bir araca dönüştü.

Kredi temerrüt takasları başta gelmek üzere, kredilere dayalı türev ürünler de bu anlamda kritik öneme sahip ve gerek sergilediği ani gelişim, gerekse küresel finans krizi öncesi ve sırasında ön plana çıkması nedeniyle özel bir ilgiyi hak ediyor (bkz. Şekil 1). Kredilere dayalı türev ürünler, kredilerle ilgili belli durumların gerçekleşme olasılığına yönelik işlemleri de içine alıyor (en önemlisi, bir krediyi geri ödeme aczi). 2001 ile 2007 arasında, en hızlı büyüyen türev ürün konumundaydılar[26] ve 2008'de yaşadıkları çöküş, önde gelen yatırım bankalarının acze düşmesinde merkezî rol oynadı.

Yukarıda değindiğimiz yeni ürünlerin pek çoğunun aksine, kredilere bağlı türev ürünler hem uzun vadeli (özellikle de şirketlerin kredi risklerinden korunması) hem de kısa vadeli amaçlara dönük olarak yapılandırılabilmekte ve çeşitlendirilmiş varlık portföylerinin parçası olarak etkin biçimde alınıp satılabilmekte. Standart bir kredi türevinde, "koruma satıcısı", "koruma alıcısı"ndan düzenli ödemeler alacak, karşılığında da temerrüt veya başka ödememe durumları hâlinde alıcıya belli ödemeler yapmayı taahhüt edecektir.

Bu süreç içerisinde, kredi temerrüt takasları başlangıçta koruma amaçlı olarak geliştirildi. Bankalar, kredi defterlerini ve menkul-kıymetleştirme

etkilerini korumaya almak için kredi temerrüt takaslarını kullanacaklardı. Bir bankanın kredi sunma faaliyeti, geri ödeme/temerrüt riskinden arındırıldığında, borçlanma ve borç verme faiz oranları arasındaki fark üzerinde oynanan basit bir oyundan ibaret hale geliyor. Sanayi kuruluşları da bu araçlardan olumlu sonuç alabileceklerini gördüler. Birbirinden bütünüyle farklı temerrüt risklerine sahip iki şirket (örneğin biri tarım, diğeri elektronik sektöründe faaliyet yürütüyor olsun), birbirinin temerrüt risklerini takas edebilecek, böylece kendi risklerini çeşitlendirebilecekti. Kredi temerrüt takası piyasalarında, bu koruma işlemleri asıl olarak "tek isimli araçlar" [tek bir referans borçluya dayalı araçlar – single name instruments] denen şey üzerinden, pek çok zaman yıllarca devam eden sözleşmelerle gerçekleşmekte.

Aşağı yukarı 2004'ten itibaren, kredi türevleri bu doğrudan koruma rolünün sınırlarını aşan, hızlı bir büyüme içine girdi. Bir türev ürün, temerrüt durumunun mülkiyetini edinmeye, yani temerrüde doğrudan maruz kalmaya gerek bırakmadan temerrüdün etkisine maruz kalma olanağını tanıdığından, kredilere dayalı türev ürünler, temerrüt durumuyla ilgisi bulunmayan üçüncü kişilerin varlık portföylerinde de tutulabiliyordu. Üçüncü kişilerden gelen bu yöndeki talebi karşılamak üzere, kredilere bağlı türev ürünlerin, üçüncü kişi portföyleri için daha elverişli olan, krediye dayalı tahviller ve portföyle ilişkili ürünler gibi biçimlerde geliştirildiği gözlendi.[27]

Bu ürünler, menkul-kıymetleştirilmiş yükümlülükler ve çeşitli "durumlar"ın daha geniş bir yelpazesi üzerinde uygulanır hale geldi. "Çok isimli araçlar" [birden fazla referans borçluya dayalı araçlar - multi name instruments] da bu yelpaze genişlemesinin kapsamına giriyor. İpoteğe dayalı menkul kıymetlerde ve diğer teminatlı borç senetlerinde artık alıştığımız "yap-sat" modeli için uygulananla esasen aynı süreç içerisinde işleyen çok isimli kredi türevleri, çeşitli kredi risklerinin bir araya getirildiği, dilimlendiği, derecelendirildiği ve küresel finans piyasalarına satıldığı ürünlerden, ayrıca kredi temerrüt indeksi işlemlerini esas alan ürünlerden oluşmakta. Uygulamada, bu çok isimli kredi türevleri de çeşitlendirilmiş bir portföy içindeki bir varlık sınıfı haline geliyor.[28] Cazip getiri sağlayacağı tahmin edilen bu ürünlerin, diğer varlık sınıflarından farklı bir fiyat döngüsüne gireceği düşünülmekteydi. Bir anlamda, çok isimli türevlerin tabi olduğu riskler, bu türevlerin diğer ürünlerden farklı

olması ve dolayısıyla riskin çeşitlendirilmesi anlamına gelmesi yanında ikincil öneme sahipti.

Şunu da belirtelim ki, küresel finans krizinde basın-yayın tarafından suçlu ilan edildikleri halde, kredi temerrüt takaslarında kriz sonrasında gözlenen gerileme ılımlı düzeyde kaldı. 2009'da, kredi temerrüt takas piyasalarındaki kapatılmamış nominal tutarlar, hem tek isimli, hem de çok isimli ürünlerde hâlâ 2006'daki düzeyi korumaktaydı.[29] Kuşkusuz, kredi türevleri de tüm türev ürünlerin doğasında var olan şeyi keskin bir biçimde ortaya koydu: Riskin metalaştırılması, risk portföylerinin çeşitlendirilmesine izin veriyor ve kazanç arayışını besliyor. Çeşitlenme ile herhangi bir riskin etkisi daha da yaygınlaşıyor ve sonuçta riskler büyük ölçüde yanlış fiyatlandırılıyor, sorunların başka yerlere bulaşması olasılığı ciddi biçimde artıyor. Ne var ki, kredi riskinin koruma altına alınması ve portföylerin çeşitlendirilmesi yolunda, bu ürünler kapitalizm için işlevsel bir rol oynuyor.

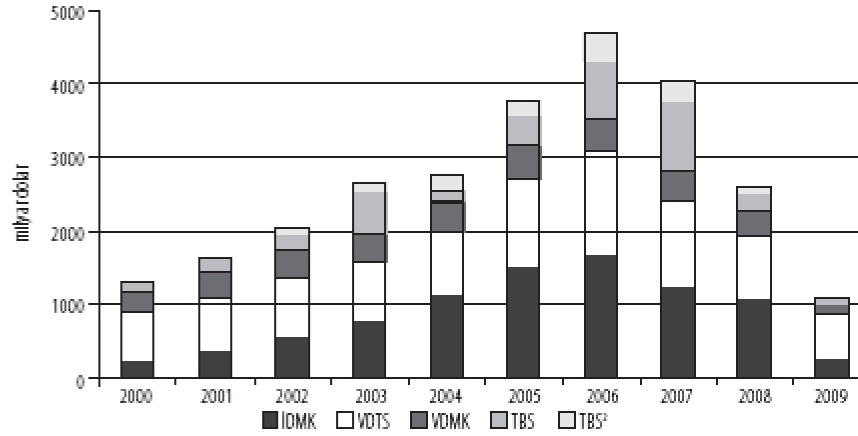
Gelir akışlarına dayalı türev ürünler

Gelir akışlarına dayalı türev ürünler, varlık değerlerindeki değişimlere veya durumlara dayalı türev ürünlerden farklı olarak, genellikle menkul kıymet biçiminde tasarlanıyor ve süreç de menkul-kıymetleştirme şeklinde işliyor. Finansal türev ürünlerden daha uzun bir geçmişe uzanan bu ürünler, tarihsel olarak türev ürün kapsamına sokulmamakta. Gerçekten de, bu araçları türev ürünler olarak ön plana çıkartan şeyin küresel finans krizi olduğu söylenebilir; zira türevlik boyutları krizde merkezî konuma erişti. Bu özel duruma kısaca değinelim.

Yeni tasarlanan varlıkların türev ürünlerinde olduğu gibi, gelir akışlarına dayalı türev ürünlerde de büyüme 1980'lerde, özellikle devlet tarafından çıkartılan menkul kıymetler üzerinden başladı. Ancak, 1990'larda artık büyümenin yönü özel sektöre ait menkul kıymetlere çevrilmişti. Şekil 2, 2000 ile 2009 yılları arasında özel sektör tarafından çıkartılan menkul kıymetleri şu ana sınıflar içinde gösteriyor: Varlığa dayalı ticari senetler (VDTS) (alacaklarını daha erken tahsil etmek isteyen şirketler tarafından kullanılır); varlığa dayalı menkul kıymetler (VDMK); ipoteğe dayalı menkul kıymetler (İDMK) ve teminatlı borç senetleri (TBS ve TBS2).[30] Toplam tutarlarına baktığımızda, 1990'ların başlarında neredeyse sıfırdan yola çıkıp, 2000'de 1,3 trilyon $ ve 2006'da 4,7 trilyon $ seviyesine

ulaştıklarını, 2009'da tekrar 1 trilyon $'a düştüklerini görüyoruz. 2000'den beri menkul kıymet ihraçlarında gözlenen büyüme ve sonrasında düşüşlerin büyük kısmı, ipoteğe dayalı menkul kıymetlerde ve teminatlı borç senetlerinde gerçekleşti.

Şekil 2: Dünya Genelinde Özel Menkul Kıymet İhraçları, 2000-2009, Tiplere Göre (milyar dolar)

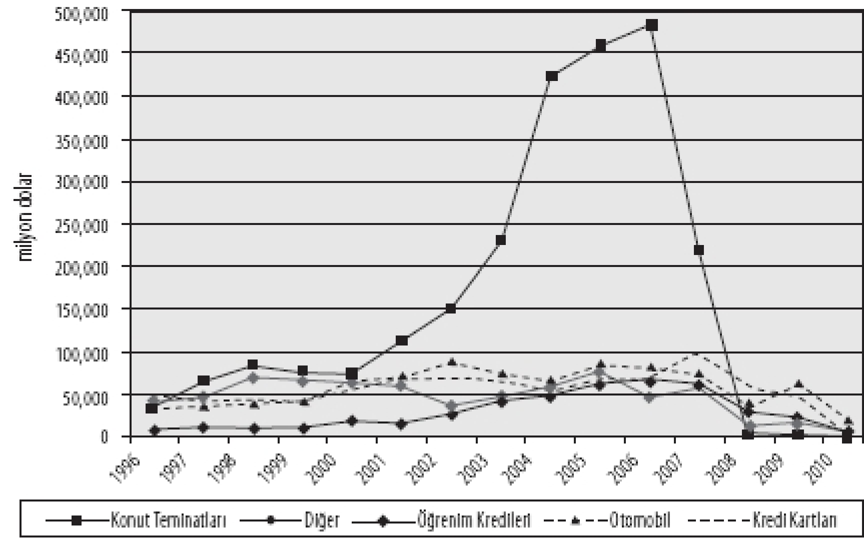

Kaynak: IMF[31].

İpotekler dışında, menkul kıymet ihraçlarının temelinde başka hangi tip gelir akışları yer alıyor? Moddy's kuruluşu, varlığa dayalı menkul kıymetlere temel oluşturan varlık sınıflarını şöyle sıralıyor: Uçak kiraları, konut teminatlı krediler, araç kredileri ve kiraları, prefabrik evler, kredi kartı alacakları, küçük işletme kredileri, perakende finansman kredileri, öğrenim kredileri, ekipman kredileri ve kiraları, marka kiralama kredileri, devre mülk kredileri, tütün anlaşmaları[32] ve sağlık hizmeti alacakları.[33]

Şekil 3, Birleşik Devletler'de Moody's tarafından listelenmiş belli başlı menkul kıymetlerin ihracına dair 1996 ile 2010 arasında elde edilmiş verileri gösteriyor. Konut teminatlı menkul kıymet ihracının, 2000'den 2007'ye kadar çok sert bir büyüme sergilediğini görüyoruz. 2007 itibarıyla, tüm menkul kıymet ihraçları içindeki paylarının yüzde 65'e çıktığını belirtelim. Finansal kriz döneminde ise, konut teminatlı menkul kıymet ihracı 2006'daki 483 trilyon $'lık zirve noktasından baş aşağı düşerek, 2009'da 2 trilyon $ seviyesine indi.[34] Doğrudan hane halkı kaynaklı gelir akışlarına dayalı menkul kıymetlerin ne kadar baskın olduğunu da yine Şekil 3'te fark edebiliyoruz: Konut teminatları, otomobil kredileri, kredi kartı kredileri ve özellikle 2001 sonrasında, öğrenim kredileri. Hatta şekildeki "diğer" sınıfı, doğrudan hane halkı gelirlerine dayanmayan menkul kıymet ihraçlarını içine almakta ve ilgili dönem boyunca hayli düşük kalmasıyla dikkat çekmekte.

Şekil 3: ABD'de Varlığa Dayalı Menkul-Kıymetleştirme Etkinliği, Varlık Tiplerine Göre Yeni İhraçlar, 1996-2010 (milyon dolar)

500,000
450,000
400,000
350,000
300,000
250,000
200,000
150,000
100,000
50,000
0
milyon dolar
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
Konut Teminatları
Diğer
Öğrenim Kredileri
Otomobil
Kredi Kartları

Kaynak: Thomson Reuters, SIFMA[35]

Hane halkı borçlarında gözlenen ve 2007'ye kadarki hızlı menkul kıymet büyümesinin temelini oluşturan artışta iki etmenin bir araya geldiği şimdi gayet iyi anlaşılıyor. Birincisi, reel ücretlerin durağan kalması ve hatta düşmesi nedeniyle, yaşam standartlarını korumak isteyen işçi sınıfının daha fazla borç talep etmesiydi.[36] İkincisi ise, kredi verenlerin, özellikle de ekonomik bakımdan kırılgan durumdaki kesimler karşısında yürüttüğü, yırtıcı, yağmacı pazarlama uygulamalarıydı.[37] Menkul kıymet piyasalarında en azından kısa bir süre için, bu iki etmen birbirini tamamlayıcı rol oynamıştır. Menkul kıymetler sektörünün benimsediği "yap-sat" modeli, hane halkına verilen kredilerdeki en önemli riskin, yani kredilerin geri ödenmemesi riskinin krediyi oluşturan kuruluştan, menkul kıymet alıcısına devredilebilmesi anlamına geliyordu. İlgili menkul kıymetler için piyasadan talep geldiği sürece, krediyi kullandıranlar açısından geri ödeme konusunda titizlik göstermenin gereği yoktu.[38] Bu menkul kıymetleri kimlerin ve neden satın aldığına da kısaca değinelim.

Moddy's kuruluşunun yukarıda verdiğimiz listesi, hane halkının menkul-kıymetleştirme sürecinin nesnesi haline geldiğine işaret etmekle kalmıyor, güvenilir gelir akışları temin eden bir dizi başka varlığın da bu kapsama girdiğini gösteriyor. Özellikle havaalanları (ve uçaklar), karayolları, elektrik ve su şebekeleri, telekomünikasyon ve sağlık sektörü gibi alanlar, yeni finansal hesaplamaların nesnesine dönüştü. Bu "altyapısal" ve "yarı-tekel" varlıklar, ki hayli istikrarlı nakit akışı sağladıkları ve ekonomik konjonktür dalgalanmalarıyla düşük ilişki içinde oldukları için böyle adlandırılmaktadırlar,[39] var olduğu farz edilen güvenilir gelir akışlarının, toplu ödeme (artı faiz) karşılığında finans piyasalarında satılmasına olanak tanıyacak şekilde düzenlendiler; kısacası menkul-kıymetleştirildiler. Örneğin bir paralı yolun sahibi, yol geçiş ücretlerine dayalı gelir akışı sağlayan bir ürünü finans piyasalarına satabilmekteydi.

Yineleyecek olursak, bir gelir akışı (veya gelecekte yaşanacaklara bağlı haklar) satılırken, bu gelir akışını yaratan temel varlığın satılmaması şeklinde işledikleri için, menkul kıymetler bir türev ürün boyutuna sahiptir. Paralı yol örneğimizde, menkul kıymeti satın alan kişi, yolun yarattığı gelir akışına sahip olmakta, ancak yolun mülkiyetini elinde bulundurmamaktadır.

İpoteğe dayalı menkul kıymetlerde ise, menkul kıymetin sahibi, ipotekler üzerindeki faiz ödemeleri akışında hak elde etmekte, ancak ipoteğin kendisine sahip olmamaktadır. Dolayısıyla, ipoteklerin temelini oluşturan konutlar üzerinde hak iddia etmesi mümkün değildir.

Menkul kıymeti ihraç eden açısından bu işlemin getirdiği fayda, gelecekte elde edilecek ve bu yüzden bir miktar belirsizliği de bünyesinde barındıran gelirlerin (geçiş ücretleri, elektrik faturası ödemeleri, öğrenim kredisi geri ödemeler vb.), garanti ve peşin gelire (menkul kıymetin satış bedeli) dönüşmesi, gelir akışı üzerindeki risklerin devredilmesidir. Böylece, tüm ödemeleri almak için uzun süre beklemek yerine, elde ettikleri peşin parayla yeni paralı yollar inşa edebilecekler, yeni elektrik şebekeleri kurabilecekler ve daha fazla kredi kullandırabileceklerdir. Menkul kıymetin alıcısı açısından ise, banka mevduatları veya hazine tahvillerine kıyasla daha yüksek kazanç sağlayacak gibi görünen, alınıp satılabilir bir varlığın getirisinden pay elde edilmekte, ayrıca temeldeki varlıklara sahip olma ihtiyacı doğmadan, riskler çeşitlendirilmektedir. Bu tip menkul kıymetler, hazine tahvilleri karşısında önemli bir seçeneğe dönüştü: Pek çoğuna AAA kredi derecesi verildi ve daha yüksek getiri sağladıkları halde, neredeyse hazine tahvili kadar güvenilir oldukları sanısı yaratıldı.

Bu noktada kendini gösteren can alıcı teknik soru, bu menkul kıymetlerin ne kadar risk taşıdığı ve fiyatlandırmalarına esas oluşturan risk-getiri hesaplamaları hakkındadır. İpoteğe dayalı menkul kıymetlerin oldukça iyi belgelenmiş tarihine ve küresel finans krizine dair açıklamalara baktığımızda, menkul kıymetleri ihraç edenlerin pek çok zaman "gerçek" riskleri fark edemediğini, ya da bunları gizleme yoluna gittiğini görüyoruz.[40] Kredi derecelendirme kuruluşları ve denetim firmaları, yatırım bankaları gibi piyasa verilerini derleyen, uzmanlık görevi bu tip hesaplamaları yapmak olan diğer kuruluşların da tabloyu bütünüyle yanlış okuduğu anlaşılıyor.[41]

Ürünlerin kalitesi ve hatalı kredi derecelendirmeleri hakkında kimlerin bilgi sahibi olduğu veya olmadığı, ayrıca risk fiyatlandırmasının doğruluğu çerçevesinde bakıldığında, çözümlemelerde ahlaki ve piyasa kaynaklı sorunlara ulaşılıyor. Böylece, bu piyasaları daha şeffaf hale getirmeye dönük stratejiler, ürünlerin ifşası ve tüketicinin korunması hakkında yeni politika gündemleri ortaya çıkıyor.[42] Ancak, bu gündemler, piyasaların bu

şekilde büyümesinin nedenlerini irdelemekten kaçıyor. Finans piyasalarının nasıl bir evrim geçirdiğini anlama temeline dayalı bir siyaset ve bu siyasetin emek için sunabileceği potansiyel, piyasaların işleyişini sınırlandırma hedefiyle yetinen, esasında muhafazakâr bir gündeme hapsolmamalı, söz konusu nedenleri gün yüzüne çıkarmalıdır.

PORTFÖYLERİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE KÂR ARAYIŞI

Yeni varlık tipleri ve gelir akışlarına dayalı ürün yenilikleri sonucunda ortaya çıkan türev ürünlerin, özellikle 1990'lardan itibaren sergilediği hızlı büyüme neyle açıklanabilir? Gevşek mevzuat ortamının da yardımıyla hane halkı borcunda meydana gelen büyümeye, yeni ürün tasarımlarına ve teknolojik yeniliklere değindik. Bunları, işin tedarik tarafındaki etmenler olarak tanımlayabiliriz. Öte yandan, Asya ve Orta Doğu'da devlet fonlarında biriken fazlalar, süper-zenginler tarafından hizmete alınan koruma fonları ve giderek artan ölçüde de emeklilik fonlarının oluşturduğu talep tarafında da başka etmenler vardı. Hepsi de, servetlerini yatıracakları ürünler aramaktaydılar. İşin talep boyutuna odaklandığımızda, sermayenin kâr arayışıyla ve bununla bağlantılı olarak da riskin çeşitlendirilmesi stratejisiyle karşılaşıyoruz.[43]

Tetikleyici etmen, düşük faiz oranları ve dolayısıyla ülke borçları üzerindeki düşük getiri oranlarıydı. Avustralya Merkez Bankası, 2004'te şunları söylüyordu:

Düşük riskli yatırımlarda faiz oranlarının pek çok ülkede alçak seviyelere inmesiyle, yatırımcılar şirket borçları ve yükselen piyasa borçları gibi daha yüksek risk taşıyan varlıklara yönelerek kazanç elde etme arayışına girmekteler. Bunu yaptıkları sırada, bu varlıklar üzerindeki kredi marjları gerilemekte ve böylece yatırımcılar da üstlendikleri risk karşılığında daha düşük getiri elde etmekteler.[44]

Benzer şekilde, İngiltere Merkez Bankası başkanı da 2007'de şu gözlemlerde bulunuyordu:

Daha yüksek kazanç isteğinin klasik yatırım fırsatlarıyla karşılanması olanaklı değildir. Bu durumda, yenilikçi ve kaçınılmaz olarak daha riskli finansal araçlara, daha yüksek kaldıraç oranlarına yönelik bir talep doğmakta. Finans sektörü ise, daha da büyük riskler karşılığında getiriyi artıracak, daha da karmaşık yollar sunarak yanıt vermekte.[45]

Bu kaymanın açıklanmasında, koruma fonları ve devlet fonları tarafından oynanan rol öne çıkıyor.[46] Avustralya Merkez Bankası, "klasik biçimde

yönetilen yatırımlara kıyasla koruma fonlarının yüksek risk pahasına daha yüksek ortalama getiri sağlaması nedeniyle, düşük faiz oranı ortamının aynı zamanda yatırımlarda koruma fonlarına doğru bir kaymaya da neden olabileceği" tespitini 2004 yılında yaptı. Kâr arayışı, çeşitlenmeyi de beraberinde getirdi. "Koruma fonları, içinde barındırdığı tipik yatırım araçlarının ‘kalabalıklaşması' sonucunda, eski getiri oranlarını korumakta güçlük çekermiş gibi görünüyor. Bu durum, bazı koruma fonlarının daha geniş bir yatırım yelpazesi elde etmeye çalışmasına ve daha fazla risk almasına yol açtı."[47] Kanıtlar, kazanç peşindeki devlet fonlarının da rezervleri giderek artan ölçüde koruma fonlarına yatırdığını, türev ürünlere ve varlığa dayalı menkul kıymetlere daha fazla yatırım yaptığını ortaya koymakta.[48]

Kâr arayışı, daha yüksek risklerin üstlenilmesini açıklamakta kritik öneme sahip. Ancak, finansal yenilikleri açıklama konusunda tek başına yeterli değil. Sonuçta, sermayenin kâr iştahı ve risk almaya amade oluşu yeni bir şey değil. Dolayısıyla, bu durumu açıklama yolunda iki başka unsura daha ihtiyacımız var.

Birinci olarak, yeni tip finansal ürünlerin geliştirilmesi, dünyanın "nesnel" bir finansal dayanak noktasından mahrum olduğu gerçeği çerçevesinde değerlendirilmelidir. Faiz oranları ve kurların oynak olduğu bir ortamda, mecburen belli bir para birimi cinsinden ifade edilen nakit para, önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Amerikan hazine tahvillerinde faiz oranlarının düşük seviyelere itilmesiyle, getiri oranları, oynak bir doların getirdiği riskleri telafi edemeyecek kadar düşük kaldı. Üstelik ABD'de makroekonomik göstergelerin gerilemesi, bu riski daha da büyütmekteydi. Varlıkları elde tutmanın risksiz bir yolu bulunmadığına göre, yatırımcılar da portföylerini çeşitlendirme ve dahası, fiyatları borsalardan, diğer standart tip ürünlerden farklı döngülere tabi olacak varlıklar arama yoluna gittiler. Öngörülebileceği gibi, türev ürünlere ve menkul kıymetlere yöneldiler. Kısaca değineceğimiz üzere, hane halkı kaynaklı gelir akışlarına (ipoteğe ve diğer kredi geri ödemelerine dayalı menkul kıymetler) yapılan yatırımlar, yatırım fırsatları bakımından yeni bir alan yarattı.

İkincisi, portföyü çeşitlendirme stratejisi kapsamında türev ürünlerin satın alınması da doğası gereği başlı başına bir kâr arayışını doğurdu. Bir tahvil (diyelim ki bir hazine tahvili), belli oranda getiri (faiz akışı) sağlayan bir

varlıkken, türev ürünler farklıdır. Varlığın sergileyeceği performans üzerinden getiri sağladıkları için, temeldeki varlığın performansına, ya da bu varlığın bağlı olduğu başka bir varlık veya indeksin performansına göre fiyatları değişecektir. Kendi içlerinde belli bir oranda getiri sağlamaları söz konusu değildir. Türev ürünler, kendi içinde belli bir getiri oranını taşıyan varlıklar değil, rekabet çerçevesinde hesaplanan bir getiri oranının eklemlendiği varlıklardır. Dolayısıyla, kâr arayışı ve bu arayışın matematiği doğasında vardır.

Çeşitlendirme çabası ve türev ürünlerin doğasında var olan kâr arayışı çerçevesinde bakıldığında, balonların ve gevşek mevzuatın ötesine geçen bir birikim deviniminin yaşandığı anlaşılacaktır. Eğer, ürün çeşitlenmesi, kısmen de olsa güvenli bir tasarruf aracının yokluğundan kaynaklanıyorsa, tuhaf türev ürünler satın almanın spekülasyon mu sayılacağını, yoksa istikrarlı bir değer biriminin bulunmamasının sonucu olarak mı görülmesi gerektiğini sormalıyız. Kâr arayışı türev ürünlerin doğasında varsa, bu arayışı tüm ahlaki çağrışımlar ve düzenleyici mevzuata dair çıkarımlarla birlikte "spekülasyon" biçiminde mi düşünmeli, yoksa ortaya çıkan hesaplamalar sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak mı ele almalıyız?

TÜREV ÜRÜNLER VE KRİZ SİYASETİ

Risk yönetiminin çuvallaması, piyasaların şeffaf olmaması, spekülasyonlar ve zenginlerin kurtarılmasına ilişkin kaygılar, düzenleyici mevzuat hakkında bir dizi tartışmayı da beraberinde getirdi. Bu tartışmaların gündeminde, spekülasyonun ve aşırılıkların dizginlenmesi, finansın ekonomide tali bir role indirgenmesi var. Bankaların hizmet işlevlerinin "kumar" işlevlerinden ayrılması, finansal işlemlere ve finans sektöründe ödenen maaşlara yeni vergiler koyulması yönünde çağrılar yapılıyor.

Bu tip programların hiçbiri, türev ürünlerin mantığına inmeyi başaramıyor ve sermayenin içinde var olan, bir yandan küresel finans krizine hız kazandırırken, aynı zamanda günümüz kapitalizminin devam eden bir özelliği ve yenilik alanı haline gelen devinimin okunmasına dayalı bir bakış açısı geliştirmeye girişmiyor. Tam tersine, türev ürün cirolarında bugünlerde gözlenen toparlanma, geniş kesimlerce, spekülatif pozisyonların yeniden inşa edilmesi, bir sonraki çöküntünün koşullarının yaratılması şeklinde değerlendiriliyor.

Yaptığımız şey, piyasaların şeffaflaştırılması veya finans sektöründe maaşların makul seviyelere indirilmesine karşı çıkmak değil. Bunun yerine, yukarıda değindiğimiz programların, finans ve finansal yönetim bünyesindeki aksaklıklara dikkat kesilirken, finansal yeniliklerin getirdiği dönüşümler ve çelişkileri bir kenara itiyor oluşuna itiraz etmekteyiz. Krize verilmesi gereken yanıtı, finansı "reel" üretim karşısında tali konuma itecek bir ortamın oluşturulması çerçevesinde resmediyorlar. Öyle ki, pek çok zaman geçmişe dönüp, türev ürünlerin yükselişi öncesindeki kapitalist ekonomiyi bir peri masalı gibi anlatmaktalar. Oysa "reel" olanla "finansal" olan arasındaki ayrım, en iyi olasılıkla sadece işlevselci bir bakış açısını ortaya koyuyor. Hatta bu ayrımın zorlama ve tarih dışı olduğunu bile söz edebiliriz. Böyle bir bakış açısı, çözümleme açısından sürdürülebilir ve düzenleyici mevzuat anlamında da uygulanabilir değildir.

Sermayenin türetilmiş biçimleri bir aksaklık veya sapma sayılamaz. Zira türev ürünler kapitalizmi kritik şekillerde değiştiriyorlar: Esnek olması için daima can atılmış şeye akışkanlık kazandırıyorlar ve sabit kalmak da

rekabet açısından kırılganlık demektir. Öte yandan, akışkanlık da düzenleyici mevzuatın düşmanıdır. Takas anlaşmaları, bir varlık biçiminin bir başka biçim altında görünmesine izin vermekte, böylece kısa vadeli finans uzun vadeliymiş gibi görünmektedir. Spekülatif transfer olarak adlandırılan şey, uzun vadeli yatırımlar gibi görünecek şekilde düzenlenebilmektedir. Rekabetçi performanstan faydalanma hakkı verirken, performansı sergileyen şeyin mülkiyetine sahip olma gerekliliğini ortadan kaldıran türev ürünler, kapitalizmdeki mülkiyet anlayışını değiştirmektedir. Türev ürünler, öz kaynaklarla borçlar arasındaki ayrımı, dolayısıyla "sahip olma"nın anlamını yerle bir ediyor. Bu arada, sermaye sınıfı da, Marksistlerin genellikle düşünme eğiliminde olduklarından çok daha kişiler üstü ve hatta şirketler üstü hale gelerek, şiş göbekli kapitalist ve dev şirket tasavvurlarını yıkıyor. "Peki, sermayenin karşısında durduğunda, emek aslında kimin karşısında durmaktadır?" sorusuna yanıt vermek zaten daima yeterince zor olmuşken, şimdi durum daha da karmaşıklaşıyor. Emek şimdi "sermaye" adını verdiğimiz, rekabete dayalı bir hesap-kitap sistemine karşı duruyor.

Dahası, emeğin kendisi de yeni yollarla sermayenin bünyesine dâhil ediliyor. Rekabete dayalı hesap-kitabın şiddetlenmesiyle birlikte ortaya çıkan işyeri disiplininin yanı sıra, menkul-kıymetleştirme süreci de bu bütünleşmeye hizmet etmekte. Kimileri bu gelişmeyi hissetmekle birlikte, durumu hane halkı borcunun büyümesi bağlamında ele alıyor ve emeğin gelirleri içinden kopartılan faiz ödemelerini, ilave bir artık değer "gaspı" şeklinde değerlendiriyor.[49] Oysa yaşananların kritik boyutu bu değil ve zaten bu durum yeni de değil: Emek, binlerce yıldır sermayeye faiz ödemekte (kira da, ücretlerden gasp edilen benzer bir kaynaktır). Asıl can alıcı gelişme, varlık portföylerin çeşitlendirilmesini ve kâr arayışını mümkün kılmak üzere, menkul kıymetlere konu gelir akışlarının tedarikçisi sıfatıyla emeğin yeni bir kalıba dökülmesidir. İpotekler, otomobil kredileri, kredi kartı borçları ve öğrenim kredilerinde gözlenen hızlı büyüme, ayrıca telefon, enerji ve sağlık hizmetleri üzerindeki sözleşmeler, hepsi de, küresel yatırımcıların taleplerini karşılamak amacıyla imal edilen menkul kıymetlerin hammaddelerini temin ediyor. Robert Shiller'in 2003'de yazdığı gibi:

> Dünya ekonomileri için borsalardan çok daha önemli olan şeyler, ücret ve maaş gelirleri ile evlerimizin ekonomik değeri gibi diğer

> finans dışı geçim kaynaklarıdır. Servetimizin büyük bölümü işte burada yatıyor.[50]

Emeğin harcamaları, artık sermayenin kârlılığı ve risk yönetim stratejileri üzerinde, Keynes'in efektif talebi kritik bir politika alanı olarak tanımladığı günlerde olduğundan daha da bütünleyici bir rol oynuyor. İşçi sınıfının yaşam koşulları (birden fazla kişinin çalıştığı aileler, yaşlılıkta ortaya çıkan ihtiyaçlar, eğitim, sağlık vb. gereksinimler), menkul kıymetlerin temelini oluşturacak ödemelerin öncelik alacağı biçimde yeniden düzenleniyor. "Emeğin sınıfı hangisidir?" sorusunu, riskin finansal yeniliklerle birlikte sistematik biçimde kaydırılması çerçevesinde ele alma ihtiyacı her geçen gün büyüyor. Uluslararası Para Fonu, hane halkı için yaptığı, finans sisteminin "nihai tamponu" tanımlamasıyla, bu sürecin kilit boyutlarından birini kavramış görünüyor.[51]

Sermayenin penceresinden bakıldığında, emek artık salt artık değer üreten bir emekçi sınıf değil. Emek, aynı zamanda sermaye tarafından bir "varlık sınıfı" olarak yeniden kalıba dökülmekte şimdi. Ancak, başkan Bush tarafından ortaya atılan "mülk sahibi toplum"daki anlamda değil, hisse senetleri, tahviller ve kredi türevleri gibi varlık kategorilerinden sadece bir diğeri olma anlamına gelen bir "varlık sınıfı"dır bu artık. Portföyleri çeşitlendirme ve kâr arayışı içinde, hane halkı ve onun ücret gelirleri, varlıkların kârlı bir şekilde işletme yolunda sermayeye yeni fırsatlar sunuyor. Özellikle de işçi sınıfının bir eve sahip olma özlemi, krize giden yolda ve sonrasında, sermaye için son derece çekici bir yatırım alanıydı. Konut, işçilerin gözünde yaşanacak yer anlamına geldiğinden (emeğin bakış açısıyla, likit olmayan bir varlık), emekçilerin evlerini kaybetmeme isteğine yatırım yapmanın pek çok başka yatırımdan daha güvenli olacağı düşünülmekteydi. AAA derecelendirmesine sahip ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin bolca bulunması da bu algıyı haklı çıkarır gibiydi.

Tarih, bir varlık kategorisi olarak emeğin, sermaye veya devlet tarafından iyi bir risk yönetimine tabi tutulmadığını göstermiş durumda. Aşağı yukarı 2003'ten itibaren, kredi kullanımları aşırı genişledi ve hane halkı da ödenmesi pek muhtemel olmayan borçlar altına girdi: Bugün herkesçe bilinen "subprime" ve "yap-sat" hikâyeleri başlıyordu. Emekçilerin önemli bir kısmı, ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin gelir akışını oluşturan geri ödemeleri yapamaz hale geldi. Pek çok menkul kıymetin fiyatında dibe

vurma kaçınılmazdı. 2007'ye gelindiğinde, ipotekli malların haczedilmesi dalgası başlamıştı ve ipoteğe dayalı menkul kıymetleri ellerinde bulunduranlar, hızla para kaybetmekteydiler. Dolayısıyla, pek çok önemli bakımdan, küresel finans krizini tetikleyen şey emeğin çalışan sınıf olarak gücü değil, bir varlık kategorisi olarak çuvallamasıydı.

"Finansal krizin suçu emeğe atılamaz" şeklindeki konumlanışa karşı, doğrudan krize giden süreçte emeğe biçilmiş rol üzerine odaklanmak gerektiğini savunuyoruz. Örgütlü emeğin, devlet eliyle mevzuat düzenlemeleri yapılmasını savunmanın ötesine geçebilecek güçte olduğunu görebilmek, ancak bu odaklanma ile sağlanabilecektir. Gerçekten, emeğin finans bağlamındaki gücü de üretimdeki emek süreciyle açık bir paralellik sergiliyor. Nasıl ki işçiyi ortaya koyduğu işgücünden ayrı düşünmek mümkün değilse (bu işgücü, emeği üretimin belirgin ve hayati bir girdisi kılar), kredi geri ödemelerini yapmaması durumunda piyasaların maruz kalacağı risklerden ayrı düşünmek de olanaksızdır. Bu ayrılmazlık ise, beraberinde siyasi gücü getirir. Tüm diğer üretim girdileri ve varlık tiplerinin aksine, emeğin üretim ve finans süreçleri içinde ayak direme yeteneği vardır. Sermayenin emeğe karşı üretim süreçlerinde sahip olduğu kırılganlık, finansta da aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Sermaye, emeğin gelirlerini hortumlama olanağı sunacak, ama aynı zamanda emeğin itaatkâr kalmasını da sağlayacak yatırım alanları talep ediyor. Oysa Lapavitsas'ın "finansal sömürü" adını verdiği, katlanılmaz faiz ödemeleri yoluyla emeğin kısa ve orta vadede yoksullaştırılması üzerine inşa edilen bu tip yatırımları sürdürülebilir kılmak olanaklı değil.[52] Menkul-kıymetleştirme yoluyla emeğin küresel finans sistemine dâhil edilmesi sürecinde sermayenin (ve devletin) yapmış olduğu hata budur. Sermaye, finans piyasalarında etkin biçimde yerini alacak ve menkul kıymet piyasalarının talebini karşılamak üzere uzun vadeli ürünler temin edecek, sürdürülebilir bir işçi sınıfına ihtiyaç duymakta. Hemen ardından, sermayeyi bizzat kendinden korumak üzere, piyasa şeffaflığının da dâhil olduğu çeşitli düzenleyici mevzuat tasarıları gelmekte.

Sermayeyi emeğin bir varlık kategorisi olarak çuvallamasından koruyabilmek için, emeğin daha iyi bir risk yönetimine tabi tutulması gerekmekte. Emeği finansal kriz kaynaklarından biri şeklinde ele alan devletlerin sermaye adına verdiği belli başlı yanıtlardan biri, emekçilere

finansal bilgi kazandırmak ve tüketici koruma düzenlemeleri getirmek oluyor. Sermaye açısından, işçilerin (ve hane halkının) birer finansal varlık olarak daha etkin bir işlerlik sergilemesinin, sermayenin bir varlık kategorisi karşısındaki beklentilerini karşılamasının sağlanması gerekiyor. Sermaye için odak noktası, finansal piyasaların oynaklıkları karşısında koruma sağlayacak ürünlerin emekçilere satılması faaliyetlerine doğru dönüyor. Gayrimenkul vadeli işlem piyasaları, gelir ve emeklilik sigortaları gibi ürünler bu kapsamda değerlendirilebilir. Devlet içinse, politikaların odak noktasında artık emekçilerin finansal açıdan bilgilendirilmesi yatıyor. Sözde kendi çıkarlarını daha iyi koruyabilecekleri umuduyla, işçilere finansal bilgilendirme programları sunuluyor. Ancak gerçekte, üzerine yatırım yapılabilecek, daha güvenilir bir varlığa dönüştürüldüğünü görüyoruz emeğin. Pek çok başkalarının yanı sıra, Uluslararası Para Fonu da bu hedefi açıkça dile getiriyor:

> Etraflıca bakıldığında, riskin bankacılık sektöründen, hane halkı sektörünü de içinde barındıran bankacılık dışı sektörlerde devredilmesi, finansal risklerin geniş bir tabana ve bu arada hane halkına yayılması yoluyla, finans siteminin esnekliğine ve istikrarına katkı yapmış gibi görünmekte. Politikaları belirleyenlerin atabileceği bir sonraki mantıklı adım, hane halkının finansla eğitim düzeyini yukarı çekmek ve finansal işlerinin yönetiminde destek sağlamak üzere, hane halkına elverişli tavsiyeler ve ürünler temin etmek olabilir. Gerek kamu sektöründe, gerekse finansal hizmetler endüstrisinde, hane halkının finansal eğitim düzeyini yükseltmenin önemi konusunda giderek büyüyen bir fikir birliği mevcuttur.[53]

Ancak, arzu edilen finansal bilgilenme seviyesine ulaşılabileceği şüpheli.[54] Finansal bilginin sonuçlarını gözden geçiren Schuberth ve Schurz'un vardığı sonuçlara itiraz etmek güç: "Finansal bilgilendirme programlarının temel amacı, bilgisiz yoksulların, kamu düzenlemelerini hükümsüz kılacak ve sorunların çözümünü piyasa güçlerine terk edecek şekilde davranma disiplinine sokulmasıdır."[55] Ancak, bizi bu bağlamda kaygılandıran şey finansal bilgilendirmenin piyasaları daha etkin veya işçileri daha ihtiyatlı hale getirmesi değil, sermayenin kafasındaki bir kalıba emeğin yeniden dökülmesi çabasıdır.

Bu senaryo karşısında emek için çeşitli sonuçlar doğuyor. Yazımızda, riskin metalaştırılması ve sermayenin riski kaydırma programına emeğin eklemlenmesinin artık odak noktasına oturduğunu vurguladık. Böylece, türev ürünlerin 1980'lerden itibaren sergilediği büyümenin "diğer yüzü"nü ortaya serdiğimiz, büyümenin aslında emek için bir yenilgi, sermaye için de yenilik anlamına geldiğini gösterdiğimiz kanısındayız.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, alternatif siyasetler de riskin kaydırılmasına direnme noktasında şekilleniyor: Kredi kullanımı ve ipoteklerin menkul-kıymetleştirilmesi sürecinin iyileştirilmesi, ya da işçilerin tasarruflarının daha ihtiyatlı bir biçimde yatırıma yöneltilmesi yerine, toplu konut, emeklilik ve eğitim hizmetlerinin kamu eliyle sunulmasına dönük mücadeleler. Bu, elbette yeni bir program değil. Aslında hem eski, hem de oldukça devlet merkezli görülebilir. Ancak çağımızda, bu tür duruşlar devletin savunulması değil (zira devletler de riskin kaydırılması süreciyle bütünleşmiş durumdadır), sermayenin yeni birikim cephesine bir saldırının yöneltilmesi anlamına gelecek. Alternatifimiz, gündelik mücadelelere küresel bir bağlam ve etki kazandırmaktır. Bunun yanında, riskin metalaştırılması ve türev ürünlerin de birer meta olduğunun fark edilmesi bize hatırlatıyor ki, riskin emekçilere doğru kaydırılmasına karşı tüm mücadeleler, ister ücretler ve çalışma koşulları, ister emeklilik ödenekleri, isterse ipotek geri ödemeleri ve banka ücretleri üzerinde olsun, hep kapitalist üretimin alanında yürütülmektedir.

Emek, aslında bu birikim cephesinin bir parçası olduğunu finansal krizden öğrenebilir. Aldığı kredileri geri ödeyemeyip, bu cephede faaliyet yürütürken başarısız olması ise, küresel finans krizinin katalizörü haline gelmiştir. İstemeden de olsa, bir güç gösterisi yapmıştır. Sermayenin, finansal yenilikler yoluyla emeğe yeni yollardan ve acil biçimde ihtiyaç duyduğunu görüyoruz.

Üretim sektörünün gerilemesi ve finansın yükselişi, emeği bir sınıf olarak sona erdirmemiş, ancak emeğin yeni bir kalıba dökülmesi olanağını sunmuştur. Bu durum, işçilere daha bireysel kazanımlar sunan sendikaları ve partileri temel alan sınıf örgütlenmesinin ötesine geçme ihtiyacını ortaya koyuyor. Bunun yerine, bireysel gelirlerin harcanmasını ya da bunun için borçlanmayı zorunlu kılmayan, herkese açık ürünler ve ortak hizmetler yönünde sınıfa kazanım sağlamaya odaklanacak sınıf örgütlenmelerine

doğru bir geçişin düşünülmesi gerekmektedir. Bu kazanımlar, toplumsal ilişkilerin ve bu arada emeğin işgücünün meta olmaktan çıkartılmasını da kapsayacaktır. Türetilmiş sermaye birikimine karşı sergilenecek direnişin temel siyasi gündemi bu olmalıdır.

Yamyam Kapitalizmi:

Emeklilik Ödeneklerinin

Neoliberal Paradoksu

Menkul-Kıymetleştirilmesi

Susanne Soederberg

OECD ülkelerinin dört bir yanında emeklilik fonlarının şirket hisseleri ve tahvillerine yaptığı yatırımların günden güne artmasıyla, çalışanların emeklilik tasarruflarının değeri de şirketlerin sergileyeceği ekonomik performansa giderek daha bağımlı hale geldi. Emeklilik ödeneklerinin menkul-kıymetleştirilmesi olarak adlandırılan ve işçinin söz konusu şirketler üzerinde bir hissedar olarak "güç kazanması" söylemi içinde allanıp pullanarak sunulan bu durum, neoliberal çağın belirleyici özelliklerinden birine ve son derece sorunlu bir boyutuna dönüştü.[1] Neoliberalizm ve kapsamındaki menkul-kıymetleştirme, yolun sonunda varılmış bir durum değil, toplumun piyasalaştırılması adımlarını derinleştirip yaygınlaştırma hedefi doğrultusunda devam eden, çelişkilerle dolu bir süreç olarak kavranmalıdır.[2] Bu süreç, sermaye birikimi üzerinde baş gösteren kriz belirtilerinin ve bu kapsamda neoliberal tahakkümün meşruiyetini yıkma tehdidini ortaya koyan mücadelelerin gerek zamansal, gerekse uzamsal bakımdan sönümlenmesini veya başka mecralara aktarılmasını amaçlıyor. Aynı zamanda, devletlerin ve kapitalist sınıfların, son derece büyük çelişkilerle dolu neoliberal birikim stratejilerinin inşası, yerlileştirilmesi ve toplumsal planda yeniden üretimi ile durmaksızın uğraşmasını gerektiriyor.

Yamyam kapitalizm, emeklilik fonlarında biriken tasarruflar yoluyla işçilere hem kendi borçlarını, hem de diğer işçilerin borçlarını kapatma olanağını tanıyan süreçleri ele geçiriyor. Bu borç kapatma ihtiyacında ise, reel ücretlerdeki durağanlığın ve işsizliğin payı çok büyük. Özellikle bu yazımızın odak noktasını oluşturan ABD'de açıkça görüldüğü üzere, yüksek riskli yatırımlara bağımlı hale gelmiş emeklilik fonları için izlenen yatırım stratejileri, giderek sıklaşan ve daha derinlere nüfuz eden, spekülatif canlanma dönemlerinde elde edilmiş kazançları silip süpüren finansal krizler gelip çattıkça, emeklilik tasarruflarının değerini yerle bir ediyor. Krizler, yamyam kapitalizmi zayıflatma yönünde etki etmek yerine, finans şirketleri ve onların hissedarları (aralarında emeklilik fonları da vardır) için mülksüzleştirilmiş işçileri yağmalaması yolunu açarak, neoliberalleşme

sürecini daha da derinleştiriyor. Bu işçilerse, kendilerini aşağı yuvarlanmaktan koruyacak engellerin bulunmadığı bir ortamda, kredi sistemine sarılarak en temel yaşam standartlarını devam ettirebilme mücadelesi veriyorlar.

Yamyam kapitalizmini bir tür finans fetişizmi olarak görebiliriz. Pierre Bourdeieu, bu fetişizmin bünyesinde barınan menkul-kıymetleştirme aldatmacasını, oyun masasına yatırılan bahsin değeri ve oyunun kendisi hakkında köklü bir inancın inşa edilmesi, emeklilik fonu hak sahiplerinin de aralarında bulunduğu toplumsal aktörler arasında bu inancın yaygınlaştırılması şeklinde değerlendirmekte.[3] Farklı görünümlere sahip olsalar da, menkul-kıymetleştirme süreçleri de tıpkı illüzyonlar gibi, yersiz bir inanç yaratmaya dönük hileleri devreye sokuyor. İnanılması istenen şey, sırtlarını devlet yerine piyasalara dayadıklarında, bireylerin hem daha fazla ekonomik özgürlük, hem de daha büyük ekonomik getiriler elde edeceğidir. İşin fetişizm boyutu ise, finans piyasalarının gerçek dışı sunuluş biçiminde ve buna yönelik söylemde yatıyor. İşçilerin, emeklerini para karşılığında gönüllü olarak sattıkları söylemindeki gibi, toplumsal ilişkiler, "nesneler" arasındaki ilişkilere indirgenerek sunuluyor. Bu bakışa göre, finans piyasaları "reel" ekonomiden apayrı bir şey gibi resmediliyor ve görece "sanal", hatta son derece soyut bir şey olarak tanımlanıyor.

Finans fetişizminin ana özellikleri, menkul-kıymetleştirmenin uygulanmasına ve yeniden üretimine yardımcı olmakta. Bu fetişizmin yarattığı profesyonel (yani sözde bilimsel) uzmanlık dini çerçevesindeki usule uygun araçlar ve teknik bilginin geçerli, nesnel, doğru ve yanılmaz olduğu, güvenimizi ve paramızı şüphe götürmeyecek biçimde hak ettiği baştan bir kenara yazılıyor. Bu ayrıcalıklı teknik bilgi, menkul-kıymetleştirmenin başarısı için gerekli iki aldatmacayı olanaklı kılıyor. Bir tarafta, yatırımlarının nasıl değer kazandığı konusunda, emekçiler kasıtlı olarak bilgi karanlığında bırakılıyorlar. Finans fetişizmi, emekçilerin sömürülmesi (ve bu arada doğanın sömürülmesi) ile faiz geliri arasındaki ilişkileri bu şekilde perdenin arkasında tutuyor. Finans sisteminde para sürekli ağaçlarda yetişen bir şeymiş gibi sunuluyor. Yanı sıra, riskin tamamen ekonomik bir olgu şeklinde tanımlanmasıyla, işin toplumsal içeriği ve özellikle de sınıf iktidarı egemen söylemin dışında bırakılıyor.

Diğer tarafta, siyasi içeriği boşaltılmış bu finans piyasaları sunumu, piyasa tipi halkçılığın yükselişine, diğer bir deyişle direnişin piyasalaştırılmasına da zemin oluşturuyor. İşçiler, birer hissedar (paydaş) olarak tanımlandıkları bu yapı içerisinde, kurumsal yönetim (şirket yönetimi) içindeki paydaşlıkları yoluyla, rahatsızlıklarını marjinal katılım biçimleri içerisinde ifade etmeye itiliyorlar. Rekabet dürtüsü sayesinde tüketici ve paydaşların "gerçek" bir güç ortaya koyabildiklerini, bu nedenle piyasaların devletten daha demokratik olduğunu ileri süren piyasa tipi halkçılık, serbestleştirilen piyasaların insanlara daha etkin ve verimli bir şekilde hizmet sunabileceği, özellikle de müdahaleci paydaşlığın bunda büyük rol oynayacağı iddiasında.

İşçilerle kapitalistler arasında sürüp giden, devletin aracılık yaptığı, karmaşık biçimlere sahip mücadeleler sonucunda emeklilik tasarruflarının menkul-kıymetleştirildiğini ve işçilerin finans piyasalarına gittikçe daha bağımlı hale getirildiğini kavrayabilmek büyük önem taşıyor.[4] Genel anlamda söyleyecek olursak, emeğin piyasaya bağımlı kılınması, yedek işgücü ordusunun hem içinde kalan, hem de dışına çıkmayı başaran işçileri disiplin altına alma doğrultusunda günümüzde de şiddetlenerek devam eden saldırılar yoluyla mümkün kılınmıştır. Bu disiplin iki yolla sağlanıyor: Birinci yol, hapishaneler vb. fiziksel baskı biçimlerini alan yapısal şiddet veya Loïc Wacquant'ın deyimiyle, "yoksulluğun suç haline getirilmesi" iken, ikinci yol ekonomik baskı üzerine inşa ediliyor (örneğin, çalışma yasalarının bir kenara itilmesi, istihdam üzerindeki mevzuat kısıtlamalarının kaldırılması, ortak ekonomik korunma yöntemlerinin geri çekilmesi vb.).[5] Finans fetişizminin özünde kendine yer bulan "daha küçük devlet" isteğiyle tezat oluşturacak şekilde, emeğin piyasalaştırılmasını mümkün kılmak için gerek duyulan "büyük devlet" de emeğin "reel" ekonomideki yeri sebep gösterilerek meşrulaştırılmakta.

> Sermayenin elindeki imtiyazlar ve emekten [ve onun emeklilik tasarruflarından] faydalanmak söz konusu olunca, "küçük devlet" için daha dün ayağa kalkmış ve gözle görülür bir başarıya çabucak ulaşmış aynı partiler, siyasetçiler, uzmanlar ve profesörler, şimdiyse ücretli emek konusundaki serbestleşmenin ve sosyal güvencenin aşındırılmasının alt katmanlarda yol açabileceği zararlı toplumsal sonuçlarını maskelemek ve denetim altında tutmak için, yine bir o kadar büyük bir coşkuyla, "daha fazla devlet" talep ediyorlar.[6]

Devlet müdahalesi, finans fetişizmi ve emeğin piyasalaştırılması süreçlerinde benimsenen çeşitli biçimlerin ortaya koyduğu üzere, menkul-kıymetleştirme ve onun yamyam kapitalizm bünyesinde yoğunluk kazanması ne doğaldır ne de tarafsız. Yamyam kapitalizm, birbiriyle iç içe geçmiş en az üç yoldan kapitalist sınıfa çıkar sağlamakta. İlk olarak, Wall Street'e bağımlı hale gelmeleri nedeniyle, kendilerini sömüren sistemin ayakta tutulması konusunda işçilerin (yani "Main Street"in[7]) büyük bir paya sahip olduğunu görüyoruz. Zira kapitalist sistemin felakete uğraması, artık işçilerin tasarruflarının da yok olması anlamına gelecek. İkincisi, her krizle birlikte, mülksüzleşen işçilerin kredi sistemine bağımlılığı giderek artıyor. Böylece borçluluğun tahsilat kuruluşları, tahvil derecelendirme kuruluşları, hapishaneler, mahkemeler ve daha pek çok kurum aracılığıyla ortaya koyduğu, disiplin altına alıcı, ayağa kalkmayı engelleyici ve bireyselleştirici etkilerine maruz kalıyorlar. Üçüncüsü, günden güne büyüyen işsizler ordusunun saflarına itilenlerin sayısı artıyor.[8] Bu ise, nihayetinde dayanışmayı aşındırıyor ve menkul-kıymetleştirme saldırısının sınıf temelli, kapitalist yapısına karşı ortak eyleme girişme olanaklarını zayıflatıyor.

NEOLİBERAL ÇAĞDA EMEKLİLİK ÖDENEKLERİNİN

MENKUL-KIYMETLEŞTİRİLMESİ

Emeklilik ödeneklerinin menkul-kıymetleştirilmesine dönük ilk dalganın izlerini 1960'lara, borsalarda menkul kıymetlerin ihracı (örneğin hisse senetleri biçiminde hissedarlık) yoluyla finansın (borçlanmanın) kaydettiği yükselişe kadar sürebiliriz. Bu tablo, neoliberal devletin sosyal güvence taleplerini piyasaya doğu kaydırma girişimleriyle, 1980'lerde yoğunluk kazandı.[9] Neoliberalizm, piyasa odaklı bir siyasi tahakküm biçimi olarak, 1970'lerin sonlarında yaşanan ve stagflasyon, işsizlik, ileri düzeyde toplumsal hoşnutsuzluk biçiminde ifade bulan aşırı birikim krizine bir yanıt şeklinde vücuda geldi. David Harvey'in açıkladığı gibi, sermayenin kârlılığı önündeki engelleri yıkıp geçmeye dönük neoliberal girişimlere, birbiriyle ilişkili iki eğilim damga vuruyordu. Birincisi, hisse değerleri, ekonomik etkinliklerde gösterge amaçlı kullanılan bir şey olmanın ötesine geçti. İkincisi, kâr payı ve faiz getiren nakdi sermaye ile kâr getiren sanayi ve ticaret sermayesi arasındaki fark giderek daraldı.[10]

Amerikan devleti, Bireysel Emeklilik Hesapları[11] ve 401(k) planları gibi piyasayla daha sıkı bağlar kuran, sabit primli özel emeklilik tasarruflarını teşvik ederek bu eğilimleri destekledi, doğallaştırdı ve yeniden üretti. Bu, primler yerine emeklilik ödeneklerinin önceden belirlendiği, daha güvenli emeklilik planlarının ortadan kaldırılması veya azaltılması anlamına geliyordu. Aynı zamanda, aşırı birikimin getirdiği sınırlarla baş etmeye çalışan emeklilik fonları, sabit oranlı devlet tahvilleri gibi sabit gelirli menkul kıymetlere kıyasla daha yüksek getiri sağlayan, ama öte yanda daha fazla risk taşıyan yatırım araçlarına ve en başta da şirket hisselerine yönelmeye başladı. Şirket hisselerine kayan emeklilik fonu varlıklarının toplam miktarı, 1980 yılında yüzde 35,1 (871 milyon $) iken, 1993'te yüzde 41,3'e (4 trilyon $), 1997'de yüzde 47,3'e (6,7 trilyon $) ve 2008'e gelindiğinde de yüzde 49,5'e (8,6 trilyon $) ulaşacaktı.[12] Bu süre boyunca, menkul-kıymetleştirmenin ayakta tutulmasında işçilerin giderek büyüyen paya sahip olduğu bir toplumsal gerçeklik inşa edildi. İşçilerden beslenen emeklilik fonlarının hisseye sahip olduğu şirketler de bu kapsamda değerlendirilmeli.

1990'ların sonları itibarıyla, yerküre genelinde ikinci derece menkul kıymetlerle iyice içli dışlı hale gelen emeklilik fonlarının sayısı da sürekli

artmaktaydı: Mevcut kredi alacakları bir havuzda toplanıp yeniden paketlenerek tekrar menkul kıymetlere dönüştürülüyor, bunlar da emeklilik fonları gibi yatırımcılara satılıyordu.[13] İkinci derece menkul kıymetler, işçilerin tasarruflarını kredi türevleri gibi görülmedik ölçüde riskli yatırım araçlarına, ayrıca koruma fonları [hedge funds] ve özel sermaye şirketleri gibi yüksek riskli varlık sınıflarına bağladı. 2007 yılında subprime fiyaskosunun patlak vermesiyle, OECD üyelerindeki ve özellikle de şirket hisselerine en fazla yatırımın yapıldığı ülkelerdeki (İrlanda, Birleşik Devletler, Avustralya ve Birleşik Krallık) emeklilik fonları, 27,8 trilyon $'lık toplam varlık değerlerinin 5,4 trilyon $'lık bölümünü kaybetti.[14] Öte yandan, 2008 finans krizinden bu yana, bazı örneklerde ikincil menkul kıymetlerin azalmak bir tarafa daha da yoğunlaştığı gözleniyor.[15]

İkinci derece menkul-kıymetleştirmeyi kolaylaştırma konusunda devletin yaptığı katkı, 1999'da bir adım ileri taşındı. Amerikan hükümeti, Yeni Düzen'in yapıtaşlarından biri sayılan, 1933 tarihli Glass-Steagall Kanunu'nu ortadan kaldırarak kurumsal yatırımcıların imdadına yetişecekti. Glass-Steagall'in yerine, Gramm-Leach-Bliley Finansal Hizmetler Modernizasyon Kanunu'nun getirilmesi, bankalarla aracılar arasındaki emniyet setinin yıkılması anlamına geliyor, ticari bankaların gelirlerinde menkul kıymet piyasalarının payını yüzde 10 ile sınırlandıran eski kural tarihe karışıyordu. Emniyet setinin yıkılmasının resmî gerekçesi, "verimlilik artışı sağlamak ve tüketiciler için yeni hizmetler temin etmek üzere, finans sektöründe bütünleşmeye olanak tanımak" şeklinde açıklanıyordu.[16] Bu stratejinin temel noktalarından biri de, varlığa dayalı menkul kıymetler (VDMK) olarak belirlenmişti. VDMK, temelde, geleceğe ait bir geri ödemeler akışının (kredi kartlarına bağlı tüketici borçları, öğrenim kredileri, ipotekler vb.) bir araya getirilmesi veya bir havuzda toplanmasını, böylece menkul kıymet ihracı, bunlar üzerinden faiz ve anapara ödenmesi için zemin oluşturulmasını ifade etmekte.[17] Varlıkların menkul-kıymetleştirilmesi 1970'lerden beri uygulanıyor olmakla birlikte, 1990'ların sonlarından itibaren baş döndürücü ve tehlikeli irtifalara ulaşacak, Long Term Capital Management adlı, aşırı kaldıraç kullanımına yönelmiş koruma fonunun çökmesinde, ayrıca 2000'lerin başındaki ileri teknoloji balonunun patlamasında, nihayet 2007'deki ipotek felaketinde asli rol oynayacaktı.

Finans fetişizminin önemi, VDMK'nin olgunlaşan (Üçüncü Dünya'daki "olgunlaşmamış" piyasaların tersine) ve dolayısıyla giderek karmaşıklaşan finans sisteminin mantıklı, verimli ve doğal (evrimin gereği) bir sonucu olarak sunulmasında bir kez daha karşımıza çıkıyor. Menkul-kıymetleştirmenin var olduğu iddia edilen yanılmazlığı, yani daha fazla kredi kullandırmak için taze para akışı sağlamak üzere alacakların yatırımcılara satılması, toplumsal planda bilimsel bilgi için inşa edilmiş güven duygusuna dayanıyor. Elvin Wyly ve arkadaşları, bu mekanizmaya iliştirilen [attached] öğretinin, hatalı bir biçimde, finansal yenilikler ile sermayeye (başkalarının parasına) demokratik erişim olanaklarını birbirine denk saydığı tespitini yapıyorlar.[18]

Tablo 1'de, emeklilik fonu varlıklarının bankalar ve koruma fonları, şirket hisseleri ve diğer yatırımlar arasındaki dağılımını görüyoruz. Emekçilerin geleceği dönük ücretleri ve maaşları Wall Street'in damarlarına aktıkça, menkul-kıymetleştirme de giderek derinleşip genişliyor. Diğer yanda, kuşatılmış durumdaki işçiler ağır borçlar altına girerek yaşam standartlarını devam ettirmeye çalışırken, fazla sermaye de tüketici kredileri alanındaki yayılışını sürdürüyor. Sadece yedi yıllık bir dönemde (2002-2009), tüketici borçlarının gelirlere oranı yüzde 40'a fırladı ve böylece 1970'lerin ortalarındaki değeri dörde katlamış oldu. Sonuçta, kredi kartı sektörü, ABD'deki en kârlı finansal hizmete dönüştü.[19] 2008 sonuna gelindiğinde, ABD'de hanelerin yüzde 70'i kredi kartı sahibiydi ve Amerikalıların toplam kredi kartı borcu da 2007'ye kıyasla yüzde 1,12 artarak 972,73 milyar $'a varmıştı.[20]

Tablo 1: Emeklik Fonu Varlıklarının Dağılımı, 1999-2008* (milyar $)

Yıl	Toplam Varlıklar	Hisseler	Toplamdaki Payı	Tahviller	Toplamdaki Payı	Diğer Varlıklar (Koruma Fonları, Sermaye Şirketleri vb.)	Toplamdaki Payı

		$	%	$	%		%
1999	8.329,6	3.941,8	47,3	1.948,4	23,4	2.015,6	24,2
2000	8.208,7	3.987,3	48,6	1.764,7	21,5	2.061,2	25,1
2001	7.541,3	3.714,2	49,3	1.708,2	22,7	1.771,0	23,5
2002	6.912,2	3.159,4	45,7	1.714,6	24,8	1.694,4	24,5
2003	8.391,8	4.188,2	49,9	1.855,2	22,1	2.006,6	23,9
2004	9.191,9	4.714,0	51,3	1.928,5	21,0	2.221,3	24,2
2005	9.683,9	5.028,4	51,9	1.960,6	20,2	2.347,3	24,2
2006	10.768,5	5.564,3	51,7	2.062,6	19,2	2.780,7	25,8
2007	11.313,8	5.599,7	49,5	2.187,4	19,3	3.146,8	27,8
2008	8.590,2	3.576,5	41,6	2.217,2	25,8	2.440,2	28,4

* Yukarıdaki dönem boyunca yüzde 4 ila 5 dolaylarında gezinen "nakit kalemler" kategorisi, ihmal edilebilir tutarları nedeniyle tablo dışında bırakılmıştır.

Kaynak: The Conference Board, The 2009 Institutional Investment report: Trends in Asset Allocation and Portfolio Composition, New York: The Conference Board, 2009, s. 14.

Menkul-kıymetleştirmenin gerek birinci, gerekse ikinci dalgası, neoliberalizmin iki yoldan yeniden üretimini temsil etmektedir. Birincisi, menkul-kıymetleştirme ile bir toplumsal gerçeklik inşa edilmekte, bu gerçeklik içinde işçiler de emeklilik tasarrufları aracılığıyla, menkul-kıymetleştirmenin korunmasında önemli bir çıkara sahip olmaktadır. Bu, emeğin, daha yüksek risklere dayalı yeni sermaye birikimi biçimlerine bağımlı kılınması demektir (risk daima toplumsal açıdan değil, finansal terimlerle ifade edilir). Daha temelden alacak olursak, işçiler artık kendilerini sömüren sisteme bağımlı durumdadırlar, zira kapitalist sistemin tahrip olmasıyla kendi tasarruflarının da yok olacağını bilirler. Ancak, aşağıda değineceğimiz gibi, yamyam kapitalizmi yıkılmadan da emeklilik fonları yine aşınmaya uğramaktadır.[21]

İkincisi, menkul-kıymetleştirme, Marx'ın "hayali sermaye" adını verdiği şey üzerinden neoliberalizmin toplumsal planda yeniden üretimini ifade etmektedir. Marx'a göre, hayali sermaye, herhangi bir meta hareketiyle desteklenmeyen veya gelecekte verilmesi beklenen emek karşılığında önceden kredi temin edildiğinde ortaya çıkan sermayedir (ülke borçları ve VDMK'de olduğu gibi).[22] Hayali sermayenin değeri, kredinin satış fiyatı tarafından belirlenecek ve "şimdilik üretilmemiş" artık değer üzerine

kurgulanacaktır. Marx, faiz getiren hayali sermaye yatırımlarının aksine, yalnızca üretime yönlendirilen sermayenin artık değer yaratabileceğini söylüyor: "Eğer herhangi bir gerçek birikim, yani üretimde ve üretim araçlarında bir artış meydana gelmemişse, borçlunun sağladığı para birikiminin getirdiği... ürün talebi neye yarayacaktır?[23]

Emeklilik fonu tasarruflarını menkul-kıymetleştirme süreçlerinin derinleşmesi ve yaygınlaşması eğilimi, aşırı sermaye birikiminin bir işareti olarak görülebilir; tarihte daime spekülasyona, yolsuzluğa ve yağmacılığa sahne olmuş kredi sistemi üzerinden kapitalizmin genişletilmesi ve yeniden üretilmesine dönük bir girişim şeklinde değerlendirilebilir. Marx'ın hatırlattığı gibi, kredi sistemi, kapitalizmin yatkın olduğu dengesizlikleri çözüme kavuşturma gücüne sahipse de, bunu ancak söz konusu çelişkileri içselleştirme pahasına becerebilir. Dolayısıyla, giderek daha yoğun spekülasyon, yolsuzluk ve yapma biçimlerine duyulan ihtiyacın doludizgin artması, kısmen finans fetişizmi ve emek üzerindeki yapısal şiddet aracılığıyla doğallaştırılmakta ve yeniden üretilmektedir. Bunlar da yamyam kapitalizmin alamet-i farikası sayılmalı.

Neoliberal çağda emeklilik fonlarının menkul-kıymetleştirmesinin sergilediği devamlılığı ve karşıtlıkları, ayrıca finansal kriz ertesinde ortaya çıkan yeni sendikal eylemliliği anlayabilmek, piyasaya bağımlılığın işçilerde siyasal anlayışı ve eylemi nasıl şekillendirdiğini açıklayan "kurumsal yönetişim" öğretisi hakkında bilgi sahibi olmayı gerektiriyor.

KURUMSAL YÖNETİŞİM VE YAMYAM KAPİTALİZMİ

Kredi sistemi ve hayali sermaye, sermaye birikiminin önündeki sınırların ve krizlerin üstesinden gelmeye yönelik devlet destekli stratejinin birer parçası konumunda. Günümüzün yamyam kapitalizmi, işçilerin borçluluğundan faydalanıyor, emeklilik tasarruflarını iç ediyor (varlık balonlarının patlamasıyla yok ediyor) ve işçilerin piyasaya bağımlığını artıracak menkul-kıymetleştirme stratejileri için yeni alanlar açıyor. Yamyam kapitalizmi tarafından izlenen birikim ve disiplin altına alma stratejisinin çok şey anlatan boyutlarından biri, piyasa gelirlerindeki sınıf dinamikleridir.

Bir tarafta, rekor seviyede kârlar elde eden J.P. Morgan ve Goldman Sachs gibi yatırım bankalarının, 2009 yılında yöneticilerine ağzı açık bırakacak ikramiyeler dağıttığını görüyoruz. Her ikisi de nihayetinde emekçilerin ödediği gelir vergileri ve diğer vergiler içerisinden karşılanan kamu kaynakları kullanılarak kurtarılmış bu kuruluşlar, devletin şirketlere payanda olmak için geliştirdiği, sermaye kazanç vergisi indirimleri, kredi piyasalarında tüketicilerin korunmaması, şeffaflığın sınırlandırılması, tekelciliği önleme yasalarının gereğince uygulanmaması ve daha pek çok cömert politika ile halen desteklenmekte. Emekçileri "kurumsal yönetişimde", yani şirketlerin yönetiminde yer almaya teşvik eden siyasi söylem, bu konularda her nedense sessizliğe gömülüyor.

Diğer yana baktığımızda ise, çok büyük bir toplumsal maliyetin emekçilerin sırtına yüklendiğini görüyoruz. 1990'ların sonralarında boy veren ikinci menkul-kıymetleştirme dalgasından bu yana, yedek işgücü ordusunun en hızlı büyüyen ve en kalabalık grubu "banliyö yoksulları" olmuştur.[24] Yeni ekonomik ortam, sayısız emekçiyi borç batağına fırlattı ve bu borcun menkul-kıymetleştirilmesi çerçevesinde yeni hayali sermaye biçimlerini özendirdi. Pek çok işçinin altına imza attığı, yamyam kapitalizminin işleyiş süreçlerini açığa çıkartan yüksek riskli, çürük ipotek kredileri, işçi sınıfının en savunmasız kesimlerini oluşturan, emekliliği yakın yaşlı işçiler ve ırk temelinde kenara itilmiş topluluklar için apayrı bir yıkım anlamını taşımakta.[25] 2007 subprime krizi ertesinde, resmî yoksulluk rakamlarının son on yıldaki en yüksek noktalara fırladığını gördük.[26]

Neoliberal politikaların subprime fiyaskosu sonrasında da hiç ara verilmeden sürdürülmesi ve birikimin kredi sistemine bağımlı kalmaya devam etmesi, içinde bulunduğumuz dönemin tanımlayıcı özelliğinin yine yamyam kapitalizm olduğunu gösteriyor. Emeklilik fonları, finans krizinin taşlarını döşemiş aynı riskli yatırım davranışlarına konu edilmekte hâlâ. Tablo 1, şirket hisselerinden bir miktar uzaklaşmanın yaşandığını, emeklilik fonu varlıklarının, mevzuat denetiminden büyük ölçüde uzak tutulan, son derece yüksek kaldıraç kullanımına tabi koruma fonlarına ve sermaye şirketlerine kaydığını gözler önüne seriyor. Belli başlı gözlemciler, 2007'deki erimede kaybedilen 5,4 trilyon $'ı telafi etme yolunda sermayeyi "alternatif yatırımlara" yönelten emeklilik fonları için ana tercihin bu yatırım araçları olduğunu belirtiyorlar (bu tutarın 1,5 trilyon $'lık bölümü 2009 itibarıyla yerine geri koyulmuştur).

Emeklilik fonlarının bugün daha riskli portföylere yatırım yapma kararı, en az iki bakımdan kaygıları yükseltmekte. Birincisi, koruma fonlarının denetimsizliği ve yüksek kaldıraç kullanımı riskli yatırımları özendirdiği halde, sonuçta diğer yatırım tiplerine göre daha yüksek getiri sağlanacağı garanti edilememekte (koruma fonu yöneticilerinin milyarlarca dolar maaş almaları bir yana). İkincisi, emeklilik fonları için tercih edilen riskli yatırım portföyleri, mevcut emeklilik sisteminin işçiler açısından ortaya koyduğu bölüşüm adaletsizliğini düzeltme yolunda hiçbir işe yaramadığı gibi, özel finans sistemine akan kaynakları çoğaltmakta.[27] Üstelik kredi sistemine bağımlılığın artması, gerek iyi zamanlarda, gerekse ekonomi gerileme dönemlerinde getirileri artırma ihtiyacı doğrultusunda, emeklilik fonlarını görülmedik ölçüde yüksek risklere yöneltmekte. Özel emeklilik sektörünün izlediği yüksek risk stratejisinin tersine, ağırlıklı olarak tahvillerin oluşturduğu tutucu bir yatırım portföyüne sadık kalan Amerikan Sosyal Güvenlik Sandığı, 2008 krizi süresince yüzde 5,1'lik kazanç elde etti.[28]

Emeklilik fonu hak sahiplerine, menkul-kıymetleştirmenin bindirdiği zararların nasıl telafi edilebileceği konusunda da yanlış, siyasi boyutu kenara itilmiş bir ikilem sunulmakta. Emekçilere, özellikle de kamu sektöründekilere söylendiğine göre, emeklilik ödeneklerini eski seviyelere getirmenin tek yolu, ücretlerinden daha fazla kesinti yapılması ve/veya sermaye şirketlerini ve koruma fonlarını, ayrıca diğer son derece spekülatif alanları içine alan, daha riskli yatırım portföylerinin benimsenmesiymiş. Aslında bir tercih sunmakla ilgisi bulunmayan bu ikilem, Wall Street ile

Main Street arasındaki sömürü ilişkisinde yaşanan derinleşmeyi yansıtır nitelikte. Sınıfsal bir dayatma ile menkul-kıymetleştirmenin doğal, kaçınılmaz ve mantıklı bir tercih olduğu algısı yerleştirilmeye çalışılmakta.[29]

Finansal menkul-kıymetleştirme, ister emeklilik fonları portföyleri, isterse diğer konularla ilgili olsun, mücadele ve iktidar sorunlarından ayrı düşünülemez. Ancak, menkul-kıymetleştirmeye ve onun işçileri piyasaya bağımlı kılmasına karşı koyma çabasında pek çok zaman aldatmacalara kanılmakta. Bu durumu, mücadelenin siyasi ve sınıfsal içeriğini boşaltacak şekilde direnişin piyasalaştırılması olarak adlandırırsak ironi yapmış olmayız. Emeklilik fonlarının menkul-kıymetleştirilmesi ve bazı sendika eylemcilerinin de benimsediği "kurumsal yönetim öğretisi", öne çıkan bir örnek sayılabilir.[30]

Kurumsal yönetişim öğretisi, 1980'li yıllarda neoliberal devletin gelişimiyle ve bu devletin gerek finans fetişizmini, gerekse emeğin piyasalaştırılmasını teşvik etme yaklaşımıyla eşzamanlı olarak boy verdi. Birinci menkul-kıymetleştirme dalgasına sahne olan bu dönemde, şirketlerin yeniden yapılandırılması ve suistimaller konusunda pek çok hissedar grubu arasında hoşnutsuzluklar da baş göstermekteydi. 1980'lerin sonlarındaki Tasarruf ve Kredi kurumları krizi, bunlar arasında en fazla dikkat çekeniydi. Bu hoşnutsuzluk, piyasa halkçılığı biçimini alacak bir hissedarlık eylemciliğinin patlak vermesine yol açtı.

Kurumsal yönetim öğretisi, işte bu türden bir halkçılık bağlamı içerisinde boy verdi. Öğretinin baskın tanımı, neoklasik ekonomi bünyesinde geliştirilmiş vekâlet kuramını esas almaktaydı.[31] Modern şirket örgütlenmeleri içinde, yöneticiler hissedarların (kuramdaki ifadeyle "iş sahibinin") "vekili" olarak görülüyorlar ve hisselerin piyasa değerini yükselterek hissedarlara sunulacak getiriyi en üst noktaya taşıyacak şekilde davranmaları bekleniyor. Yöneticilerin, piyasa değerini en üst noktaya çıkarma konusunda hissedarlara hesap verecek konumda tutulması, Anglo-Amerikan kurumsal yönetim biçimlerinin yapıtaşı ve tanımlayıcı özelliği sayılmakta. Şirketlerin resmî sahipleri ile şirket varlıklarını yöneten yöneticiler arasında giderek keskinleşen ayrımın uygulamada nasıl uzlaşıya dönüştürüldüğünü de bu tanım açıklıyor.[32] Kurumsal yönetişim, temelde işte bu "iş sahibi – vekil sorunu"nu anlama ve iş sahipleriyle (hissedarlar)

vekiller (yöneticiler ve yönetim kurulu) arasındaki çıkarların birbiriyle uyuşmasını sağlayarak uygun çözümler getirme konusuyla ilgilenmekte. Kurumsal yönetişim öğretisi, hissedarlar, yöneticiler ve yönetimin şirket bünyesindeki ilişkilerini şekillendiren kurumlar, süreçler ve uygulamaların birliğini sağlamaya çalıştığı gibi, bu ilişkileri kavramlaştıracak ve meşru kılacak bir çerçeve görevi de görmekte.

Kurumsal yönetişim öğretisinin örgütsel alanı içerisinde, şirketin faaliyetlerine karşı ortaya koyulan siyasi direniş de mülkiyeti elinde bulunduranlar (iş sahipleri) ile varlıkları yönetenler (vekiller) arasındaki demokratik ve biçimselmiş gibi görünen bir mübadelenin sınırları içine hapsedilmekte. Dahası, hissedarlarla yönetim arasındaki etkileşimin kapsamı ve içeriği de Sermaye Piyasası Kurumu gibi sözde tarafsız devlet organlarının getirdiği kurallarla yasal bir dayatmaya maruz bırakılmakta. Bu ortamda, hissedarlık eylemciliği de genellikle vekâleten oy kullanma, yönetimle diyalog ve nadiren de tasfiye biçimlerine bürünmekte.

Kurumsal yönetişim öğretisi, iktidar ve refah hiyerarşilerini perde arkasına gizleyen, şirketler bünyesindeki sömürü unsurlarını görmezden gelen bir finans fetişizmi biçimi olarak görülebilir. Şirketlerin, kökleri kapitalizmin içinde büyüyen, yerleşik bir yetki ve iktidar yapısına sahip olduğu gerçeğini yok sayıyor.[33] Dolayısıyla, iş sahibi ile vekil arasındaki gerilimleri yasal çerçeve içinde tutacak, sözde kişiler-üstü olan bir piyasanın sınırları içindeki mücadeleleri siyasetten arındıracak şekilde işlev görüyor. Aslında siyasi içerik taşıyan anlaşmazlıkları, yöneticilere ödenen aşırı yüksek maaşlar, ayrımcı politikalar gibi piyasa temelli bakışların penceresinden yeni bir odağa oturtuyor ve gerek sınıflar, gerekse devlet ile kapitalistler arasındaki ilişkilere dair herhangi bir unsur barındırmayan söylemlere mahkûm ediyor. Kurumsal yönetişim, menkul-kıymetleştirme aldatmacasına nasıl hizmet ettiğini gösteren iki örnek, bize çok şey anlatacak: Kurumsal yönetişimin bir hissedarı sayılan sendikalar etrafındaki "yeni eylemcilik" ve hissedarların yönetim kurullarında koltuk almasına dönük "eşit erişim" tasarıları. Her ikisi de, yamyam kapitalizminin nasıl doğallaştırıldığını, tarafsız gösterildiğini ve yeniden üretildiğini açıklamaya yardımcı oluyor.

Buradaki "yeni eylemcilik", sendikaların birer işçi örgütü olarak değil, ama kurumsal yönetim konularında "etkin hissedarlar" olarak ayakta

kalmasına yönelik bir stratejiye işaret etmekte. Sendika örgütleri, sendikalara bağlı emeklilik fonları, sendika üyesi bireyler ve emeğe yönelik yatırım fonları, hepsi de muazzam miktarda emeklilik fonu sermayesinin "sahipleri" olarak ne denli büyük bir gücü ellerinde tutuklarının giderek daha fazla farkına vardılar. Bazı yorumcular, bunun için "emeğin sermayesi" tabirini bile kullanmaktalar.[34] Toplu pazarlığa konu talepler etrafında ayağa kalkmaya dayalı geleneksel sendikal eylemcilik biçimlerinin aksine, bu yeni hissedarlık eylemciliği, vekâleten oy kullanma, yönetim ve diğer hissedarlarla diyalog ve müzakere gibi yollarla, şirketlerin iyi yönetilmesini sağlamak üzerine odaklanıyor.[35] Emeğin hissedarlık eylemciliğini konu alan söylem yeni bir şey değilse de, son dönemdeki canlanması, kurumsal yönetim öğretisinde merkezî konum işgal etmesi nedeniyle öne çıkıyor. Aslında, piyasa yapıları içinden çıkmadan, örneğin, kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde şirketlerin gücüne karşı koyduğunu söyleyen bazı "ahlak çıkışlı" kurumsal yatırımcıların durumuna da bu eylemcilik tipi ayna tutmakta.[36]

Bu yeni eylemcilik tipinin taraftarları, benimsedikleri hatalı hissedarlık bakışı doğrultusunda finansal nüfuzlarını ve şirketlerin karar alma mekanizmalarındaki etkinliklerini genişlettiklerinde, sendikaların, işçi haklarını sağlama alma yolunda, şirketlerin davranış biçimlerini değiştirmeye yönelik eski stratejilere kıyasla daha büyük olanaklar elde edeceğine inanıyorlar.[37] Emeğin hissedarlığı eylemciliği, ekonomi odaklı yatırımlar, sosyal sorumluluk takibi ve hissedarlık savunma girişimleri gibi farklı biçimlere bürünebilmekte. Ancak, halka açık şirketlerde değişimi hayata geçirme yolunda benimsenmiş ana strateji olarak, hissedarlık önergeleri [proxy proposals][38] öne çıkıyor.[39] Maureen O'connor, sendikalar önderliğindeki eylemlilikte, öneri niteliği taşımaktan öteye geçmeyen bu hissedarlık önergelerinin büyük yer tuttuğunu belirtiyor.[40] 2006 önerge döneminde, ABD'de şirketlerin sendikalarca desteklenen belli başlı emeklilik fonlarından gelen, 200'den fazla hissedarlık önergesini gündeme aldığını görüyoruz. Kurumsal yönetişimle ilgili olan bu önergeler, geniş kesimleri ilgilendiren toplumsal konular yerine, büyük ölçüde yöneticilere ödenen ücretler ve yönetim kurulundan hesap sorulması üzerine odaklanmaktaydı.[41]

Şirket yöneticilerini etki altına almak için hissedarlık haklarını kullanmaya girişen sendikalar, kendilerini diğer hissedarlarla aynı doğrultuya sokma arayışındalar, ki bu da menkul-kıymetleştirmenin getirdiği karşılıklı bağımlılığın bir yansıması sayılmalı. Bu doğrultu, daha geniş bir kapsamı ifade eden hissedarlık getirisini korumaya dönük ortak kaygı devreye sokularak mümkün kılınıyor. Bu şekilde, hak sahiplerinin ekonomik çıkarları, bir bütün olarak işçilerin daha öte çıkarları karşısında öncelik kazanıyor. Bazı yorumcular, sendikalar önderliğindeki hissedarlık kampanyalarında başarının toplumsal meseleleri arka plana atmaya bağlı olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyorlar. Bir gözlemcinin notları şu şekilde:

> Geçmişteki oylamalar, belli hissedar gruplarına özel çıkarlar doğrultusunda ortaya atılan hissedarlık önergelerinin genellikle genel kurullardan geçemediğini açıkça gösteriyor. Topluma veya emeğe dair meselelere odaklanmış hissedarlık önergeleri de çoğunlukla kabul görmezken, parayı yöneten profesyonellerce hissedarlık getirisine açıkça hizmet ettiği düşünülen önergelerin oylamaları geçebildiği anlaşılıyor.[42]

Diğer bir deyişle, finans fetişizminin biçtiği donun içinde kalan bu yeni eylemciliğin sınırları, kurumsal yönetişim çerçevesinde kârı en üst noktaya çıkarma hedefi tarafından çiziliyor. Böylece, yamyam kapitalizmindeki menkul-kıymetleştirmenin yarattığı piyasa mekanizmalarına bel bağlama illüzyonu da onaylanıyor ve yeniden üretiliyor. Karşılığında, durağan ücret düzeylerinin, işçi haklarının durmaksızın aşındırılmasının ve ortalama reel emeklilik ödeneklerinde 1980'lerden bu yana üçte birlik bir düşüş yaşanmasının apaçık önümüze serdiği üzere, yeni eylemciliğin kayda değer toplumsal refah kazanımları elde etme başarısından uzak kaldığını görüyoruz.[43]

Sendika eylemcilerinin kurumsal yönetim öğretisine yapışıp kalmasının tehlikesi, aslında şirketin faaliyetlerinde merkezî rol oynayan erk ilişkilerinin siyasi içeriğini boşaltması ve daha geniş bir toplumsal planda etki yaratılmasını engellemesidir. Direnişin siyasetsizleştirilmesini hayata geçiren en az iki yol biliyoruz. Bir tarafta, mevcut uygulamalar karşısındaki direniş, hissedarlık eylemciliğinin kendini dış dünyadan soyutlayan yapısı içinde yeni bir kalıba dökülmekte: Şirkette yeterince hisse sahibi olmayan,

şirketin uygulamalarına, gücüne veya politikalarına karşı da koyamaz. Diğer tarafta, siyasi içerikli direniş de, şirketlerin iktidarına ve menkul-kıymetleştirilmiş emeklilik fonları tarafından oluşturulan özgün sömürü ilişkilerine yönelik itirazın yönünü piyasanın siyasetsizleştirilmiş âlemine çeviren finans ilkeleri ve ekonomi kanunları içerisine hapsediliyor.

2001'de Enron'un çöküşüyle başlayan krizin ve sonraki pek çok başka yıkımın ertesinde, yeni eylemcilerin başını çektiği hissedarlar, yönetim kurullarının yönetimden bağımsız olmaması durumunu düzeltmek isterken, kurumsal yönetim öğretisinin cazibesi akın akın yükseldi. Sermaye Piyasası Kurumu'ndan, hissedarların şirket yönetim kuruluna aday göstermesini kolaylaştıracak kural değişiklikleri talep etmekteydiler. Resmî olarak "Seçim Rekabet Kuralları Önergesi" adıyla bilinen bir mekanizmaydı istedikleri (buradan itibaren "eşit erişim" terimiyle anacağız). Eşit erişimin merkezî öneme sahip boyutu, hissedarların yönetim kurulu üyeliklerine kendi adaylarını gösterebilmeleriyle ilgiliydi.[44] Kuramsal olarak, günümüz sisteminde hissedarların kendi yönetim kurulu adaylarını genel kurul vekâlet formlarına koyma hakları bulunuyor. Ancak, adaylığı sağlamak için maliyetli ve külfetli bir adaylık mücadelesinin üstesinden gelmek zorundalar.[45] Bu tip bir yarışa girmenin asgari maliyeti, genel olarak 250.000 $ civarında. Dolayısıyla, adaylık yarışında şirketin kasasına sırtını dayayabilen yönetim, pratikte her zaman dizginleri elinde tutuyor. Bu engeller nedeniyle, genellikle her bir yönetim kurulu koltuğu için, şirket yönetimi tarafından bizzat seçilmiş tek bir aday ortaya çıkıyor. Hissedarların herhangi bir adaya karşı oy kullanma hakkı bulunmuyor; tek yapabildikleri oy kullanmamak. Bir yorumcunun belirttiği gibi, "Buradaki ironi o denli muazzam ki, hissedarların ezici bir çoğunluğu karşı çıksa bile, yönetim tarafından gösterilmiş bir adayın koltuğu alabilmesi için tek oy yeterli oluyor."[46]

Eşit erişim önergelerinin böylece kısa sürede geri püskürtülmesi, "menkul-kıymetleştirme aldatmacasını" açığa vurmakla kalmıyor, kurumsal yönetime siyaset karıştığında neler olabileceğini de gösteriyor. 2007 Temmuz'unda, subprime krizinin gümbürtüleri duyulmaya başlandığında, eşit erişim etrafında yığılmaya başlayan tartışmaları tatlıya bağlamak isteyen SPK tarafından, her ikisi de hissedarların sesini kısma amacını taşıyan iki alternatif öneri yapıldı. İlk öneri, vekâlet önergelerine sponsor olmak isteyen bir hissedarın, şirkette en az yüzde 5 hissenin sahibi olması

gerektiği yönündeydi. Net bir tablo çizmek için halka açık en büyük 25 şirketin mülkiyet yapılarına baktığımızda, belli başlı finans kuruluşları arasında yalnızca Berkshire Hathaway, Barclays Global Investors, Fidelity Management & Research gibi birkaç tanesinin bu 25 şirkette yüzde 5'in üzerinde hisseye sahip olduğunu görüyoruz.[47] İkinci öneride, hissedarların "yönetim kurullarına aday gösterme" haklarının sınırlandırılması veya ortadan kaldırılması öneriliyordu.[48] ABD'deki 500 hissedar ve hissedar grubunun oluşturduğu korkunç güç birliği Social Investment Forum [Sosyal Yatırım Forumu], her iki öneriye de şiddetle karşı koyacaktı.

SPK'nın, 2008 vekâlet döneminde eşit erişim konusunda bir çözüme varması beklenmekteydi. Ancak, yönetimlerin müdür seçimleriyle ilgili belli hissedar önergelerini gündem dışı tutmasına izin veren kurallar hakkındaki tutumunu açıkça ortaya koymak dışında,[49] SPK'nın 2010'a kadar henüz ciddi bir kural değişikliği getirmemiş olduğunu belirtmeliyiz. Obama yönetiminin, subprime ipotek krizi boyunca finans şirketlerinin gözetim altında tutulması ve hesap vermesi hakkında benimsediği dil ne olursa olsun, durum budur.

Önde gelen Amerikan şirketlerindeki icra kurulu başkanlarından oluşan son derece etkili lobi grubu Business Roundtable'ın da aralarında bulunduğu pek çok muhafazakâr çıkar çevresinin, düşünce kuruluşunun ve ticaret örgütünün, SPK'ya eşit erişim önergesini reddetme tavsiyesini vermiş olması şaşırtıcı sayılmamalı. Onlara göre, belli çıkar gruplarıyla bağlantılı "altta yatan amaçlar" nedeniyle, eşit erişim hissedarların çıkarlarına hizmet etmeyecekti. Buradaki "belli çıkar grupları" ibaresinin yerine sendikalar sözcüğünü de yazabilirsiniz.[50] Roundtable'ın bakış açısını aktarmaya çalışan Lucian Bebchuk'un belirttiği gibi, bazı kurumsal yatırımcıların, özellikle de diğerlerinden daha etkin çalışan sendikaların ve devlet emeklilik sandıklarının (yani, eşit erişim önergesinin başını çekenler),[51] hissedar seçim önergelerinde, ücretler, sendikalaşma, sosyal yardımlar ve çevrenin korunması gibi, "vekâlet işleminin açıklığıyla ilgisi bulunmayan, kendilerine ait özel çıkarlar doğrultusunda" oy kullanması beklenebilirdi.[52]

Competitive Enterprise Institute tarafından, hissedar erişim önergesine karşı SPK'ya gönderilmek üzere kaleme alınmış mektubun bir bölümünü, kurumsal yönetim öğretisine kesintisiz destek verilmesinin altında yatan

kapitalist amaçları açığa çıkarması bakımından, aşağıda aktarmak faydalı olacaktır.

Emeklilik fonları üzerinden, sendikalar ve diğer piyasa karşıtı çıkar grupları, beli başlı şirketlerde ve ayrıca yeni girişimlerde önemli paylar elde ettiler. Getirilecek bir hissedarların erişim hakkı kuralı, bu gruplara diğer eylemcilere, siyasi süreçlerde yapamadıklarını, yönetim kuruluna aday gösterme süreci yoluyla nihayet başarma imkânını verecektir. [...] Durumun etkileri, sendikaları çok aşar niteliktedir. Kyoto benzeri karbon kısıtlamalarından, otomobil emisyon standartlarına, reçeteli ilaç fiyat denetimlerinden, hayvan hakları eylemciliğine, savunma sanayi müteahhitlerine müdahaleden, üst düzey dış politika hedeflerine kadar, piyasa karşıtı talepler listesindeki her şey mümkün hale gelecektir. Bu girişimler, doğruluk dereceleri ne olursa olsun, hissedarlık getirisini en üst noktaya taşıma üzerinde odaklanmanın gerektiği şirket toplantı salonlarına değil, siyaset âlemine aittir.[53]

Bu yakarışlar karşısında sendika eylemcilerine düşen şey şirketlerin içinde yer almak değil, şirketlerin hissedarlarına getiri sunmak uğruna para kazanma, kârı ve değeri "basit" toplumsal ve çevresel meselelerin önüne koyma hakkına sahip, siyaset dışı varlıklar olduğu savının meşruiyetini yıkmaktır.

KURUMSAL YÖNETİM ALDATMACALARI

Son subprime krizi gibi, emeklilik fonlarının menkul-kıymetleştirilmesi sürecinin özünde yatan çelişkilere karşın, neoliberal tahakküm biçimleri hâlâ derinleşip pekişmekte. Direnişin kurumsal yönetim öğretisi üzerinden piyasalaştırılmasına bakıldığında, bu durum çabucak görülebilecektir. Bu öğreti, özellikle kriz dönemlerinde mücadelelerin siyaset ve sınıf içeriklerini boşalttığı gibi, aynı zamanda yamyam kapitalizminin iki kilit unsurunu, finans fetişizmini ve emeğin piyasalaştırılmasını da derinleştiriyor.

Gerek Amerikan hükümetinin attığı adımlar, gerekse G20 zirveleri gibi krize verilen küresel tepkiler, bu eğilimleri doğrulamaktadır.[54] Kurumsal yönetimin ideolojik hatları doğrultusunda, hükümetin Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı üzerinden aktarılan 700 milyar $'lık kurtarma operasyonları, ABD'de halkın hoşnutsuzluk duymasına neden olan ana konular arasında yer alıyor. Başkan Obama ve hükümeti, kurumsal yönetimin dışarıdan bakınca demokratik görünen görüşlerine dikkat çekecek taktiklerle, seçmenlerin öfkesi üzerine oynamakta. Örnek vereceksek, hazırlanan finans vergisi taslağıyla, "finans şirketlerini kurtarmak için vergi mükelleflerinin cebinden çıkmış ‘her kuruşun' geri alınması" planlanmakta. "Wall Street'in [Obama'nın sözleriyle] ‘muazzam kârları ve ahlâka aykırı ikramiyeleri' göz önünde bulundurulduğunda, bu şirketler söz konusu bedeli ödeyecek güçtedir."[55]

Wall Street'in müthiş kârları ve olağanüstü ikramiyelerinin canlılık dönemlerinde bile gayrimeşru olduğu gerçeğini ve vergilendirilmesi gerektiğini bir tarafa koyalım. Ancak, devletin sahte bir yüzle bankaları öcüleştirirken bir yandan da bankacılık sistemini etkin bir biçimde desteklemesi ve yamyam kapitalizmini yeniden üretmesi, Wall Street ile Main Street arasındaki, finans kapitalistleri ile işçiler arasındaki eşitsiz, sömürgen sınıf ilişkisinin gerçekliğini ve karmaşıklığını çarpıtmaktadır. Obama'nın verdiği tepkiler ve G20 zirvelerinde ortaya çıkan küresel finans yapısını güçlendirme girişimleri, emeklilik fonlarının menkul-kıymetleştirilmesinde yeni alanlar yaratmaya dönük, sınıf temelli stratejiler olarak görülmeli.[56] Kurumsal yönetim benzeri, masum görünen teknik paradigmalar, işçilerin hissedarlar sıfatıyla bir güce sahip olduğu

yanılsamasını doğuruyor. Gerçekte ise, işçilerin sahip olduğu güvenceler, gerek bugün, gerekse gelecek için, yamyam kapitalizmin onlar üzerinde uyguladığı sömürüye daha da bağımlı kılınıyor.

Bu durum karşısında etkin bir siyasi alternatifin ortaya koyulabilmesi için, Wall Street ile Main Street'in çıkarlarını aynı doğrultuda birleştirmeye dönük beyhude çabalarla bağın kopartılması zorunludur. Yamyam kapitalizminin üretimi ve sonra yeniden üretimi ile finans fetişizmi ve emeğin piyasalaştırılması arasındaki bağlar yeniden kurularak, kurumsal yönetim öğretisinin ve bazı sendika mücadelecilerinin benimsediği yeni eylemciliğin sınırları aşılmalı. Çok uzun süredir, finans ve özellikle de günümüzün moda tabiri "finansallaşma" etrafında dönen tartışmalarda, işçiler, burjuva devleti, emeklilik fonları, kredi sistemi ve şirketlerin gücü arasında giderek derinleşen, bu arada karmaşıklaşan bağlantılara yönelik kuramların geliştirilmesinden kaçınılıyor. İşçi sınıfının maruz bırakıldığı bireyselleştirme ve piyasalaştırma etkilerinde bu boşluğun da payı var. Tüm bunlar, işçi sınıfı örgütleri üzerinden yürütülecek bir radikal kolektif siyasi eylemliliğin kapsamını daraltmakta. İşçiler ve sendikalar, emeklilik fonlarının hak sahipleri olarak, hem kurumsal yönetim öğretisine yeniden siyasi içerik kazandırıp kapitalist özünü ifşa etmek, hem de mücadeleyi bugünkü sınırlarının dışına, kâr ve faiz gelirlerine yönelik kavganın şirketler iktidarına karşı koyma yolunda hem araç hem de son nokta haline geldiği bir sistemin ötesine taşımak zorundalar.

Neoliberalizm Krizde mi?

Yoksa Neoliberalizmin Krizi mi?

Alfredo Saad-Filho

Bankalar hapı yuttu, biz hapı yuttuk, tüm ülke hapı yuttu.

Bir Britanya hükümeti bakanı[1]

Son krizin Birleşik Krallık üzerindeki etkileri hakkında yapılmış bu feraset sahibi değerlendirme (pek çok başka yer için de geçerli olmak üzere), ana-akım medyada "serbest piyasa"nın erdemlerini anlata anlata bitiremeyen, suçu da çılgın bankacılar, dalavereci kredi kuruluşları ile yetersiz düzenleyici kurumlar arasındaki şeytani bir ittifaka yükleyen sayısız gazeteci, iktisatçı ve siyasetçinin ortalığa saçtığı zırvalardan çok daha samimi ve gerçekçi.[2] Neoliberalizmi bizzat kendinden korumak için, serbest piyasacılar dünyanın en büyük finans kuruluşlarından bazılarını devletleştirdiler, finans piyasalarını toplumsallaştırdılar ve ekonomiye muazzam miktarda kamu parası pompaladılar. Bu cinneti meşru göstermek için söylemlerinde sergiledikleri döneklik ise, bütünüyle ideolojik bir bakışı temsil ediyor, hem de olabilecek en kötü türden: Halkın kafasını karıştırmak, muhalefeti etkisiz kılmak için, gerçeğin çizdiği tabloyu kasten saptırıyorlar. Diğer tarafta, krize dair Marksist değerlendirmeler ise, birikimin gerçeklerini temel alıp, neoliberalizmdeki sınıf ilişkilerinin sistemli çözümlemesi üzerine oturarak, bunun bir mevzuat/mevzuatsızlık krizi değil, neoliberal kapitalizm bünyesindeki sistemik bir kriz olduğu sonucuna varıyor.

NEOLİBERALİZM VE FİNANSALLAŞMA

Neoliberalizm, kapitalizmin günümüzde büründüğü biçimdir. Bu birikim sistemi, Keynesçi sosyal demokratik uzlaşının parçalanması, kalkınmacılığın kötürüm kalması ve Sovyet bloğunun çökmesi eşliğinde birikim koşullarının maruz kaldığı dönüşüme tepki olarak, 1970'lerin ortalarından itibaren aşama aşama kendini gösterdi.[3] Özüne bakıldığında, neoliberalizm, "müdahale düşmanlığı" şeklini alan ideolojik maske altında, aslında devlet gücünün sistematik bir biçimde kullanımına dayanmaktadır. Hedefse, sermaye iktidarının beş ayrı düzeyde yeniden vücuda getirilmesine yönelik tahakküm projesinin hayata geçirilmesidir. Bu beş düzeyi şöyle sıralayabiliriz: yurtiçi kaynakların tahsisi, uluslararası ekonomiyle bütünleşme, devletin yeniden üretimi, ideolojinin ve ayrıca işçi sınıfının yeniden üretimi. Mevcut krize giden yolu açmış çelişkileri yerli yerine koymak için, bu aşamalara kısaca değineceğiz.

Neoliberalizmde, devletin kaynakları ekonomik evreler arasında (yatırım ile tüketim arasındaki denge), sektörler arasında (üretim ve yatırımın oluşturduğu bileşim) ve uluslararasında (kapitalist üretim ve finansın sınırlar ötesinde birbirine eklemlenmesi) tahsis etme gücü, giderek küreselleşen, Amerikan kuruluşlarının hâkim rol oynadığı bir finans sektörüne, sistematik bir biçimde devredilmekte.[4] Kaynaklar üzerindeki kontrol, finans kuruluşlarına yatırımların düzeyi ve bileşimi, üretim ve istihdam, talep yapısı, devletin finansmanı, döviz kurları ve ülkeler arası işbölümü konusunda da belirleyici bir nüfuz sağlamakta. Finansın sahip olduğu nüfuz ve kaynaklarda gözlenen genişleme, bütün bir yelpazede yeni araçların ortaya çıkışına, bütünüyle spekülatif etkinliklerin hızlı büyümesine ve kaçınılmaz olarak, üst düzey finansçılara sunulan maaşlardaki olağanüstü patlamaya zemin oluşturmakta.[5]

Finansallaşma ve üretimin yeniden yapılandırılması, genelde "küreselleşme" sözcüğü ile ifade edilmek üzere, birikim devrelerinin ulus sınırlarını aşması süreci tarafından payandalanmakta. Bu gelişmeler, bir yandan reel ücretleri baskılarken, diğer yandan eskinin "ulusal" tedarik sistemlerini, şirket düzeyinde daha yüksek bir üretkenlikle yeniden oluşturdu, yeni küresel üretim zincirleri meydana getirdi, dünya ekonomisinin ülkeler düzeyindeki bütünleşmesine yeni bir biçim verdi ve

yeni teknolojiler ile emek süreçlerinin baş göstermesine olanak tanıdı.[6] Ve nihayet, Amerikan emperyalizminin tekrar ileri atılması da yine finansallaşma tarafından desteklenmekte.[7]

Finansallaşma, "saf kapitalizm"in maruz kaldığı bir sapma veya finans sektörü tarafından üretici sermayeye karşı yapılmış bir darbenin sonucu değil, birikimin ve toplumsal yeniden üretimin neoliberalizm çatısı altındaki yapısal bir özelliğidir. Bu anlamda, "finans" sadece bankaları ve kurumsal yatırımcıları (emeklilik fonları, yatırım fonları, koruma fonları, borsa acenteleri, sigorta şirketleri ve asıl olarak faiz getiren sermaye ile ilgilenen diğer firmalar) içine almakla kalmaz, aynı zamanda sanayi sermayesinin, kâr elde etme yolunda finans mühendisliğine giderek daha fazla bağımlı hale gelen finansal kolunu da temsil eder. Neoliberalizm çağında sermaye ilişkileri içinde sahip olduğu yapısal rol, finansa, finans dışı şirketler sektörünün kârları içerisinden giderek büyüyen bir bölümün üzerine oturma imkânını da vermekte. Bu süreç, neoliberalizmde gelirlerin maruz kaldığı kutuplaşmada önemli rol oynamakta.[8]

Finansın kaynakları verimli bir biçimde harekete geçirdiği ve tahsis ettiği, sistemin bütününe ait riskleri ciddi ölçüde azalttığı ve ekonominin tamamı için önemli üretkenlik artışı sağladığı yönündeki düşünceler, son kriz öncesinde bile savunulamaz duruma gelmişti.[9] Finansın ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle ekonomik büyümenin de hız kazanacağı beklentisi çoğu ülkede boşa çıkmakla kalmadı, üstelik finansın tetiklediği krizler de giderek sıklaştı.[10] Tam tersine, neoliberalizm çağında büyüme üzerinde gözlenen artışların, finans sektörü düzenlemelerindeki değişiklikler veya sermaye hareketlerindeki serbestleşmeyle büyük ölçüde ilişkisiz olduğunu görüyoruz. Daha akla yatkın bir açıklama var: Finansallaşma, üretimin uluslar üstü hale gelmesine destek verdiği, gelirlerin ve refahın belli noktalarda merkezîleşmesine olanak tanıdığı ve hiç ortadan kalkmayan sermaye kaçışı tehditleri üzerinden neoliberalizmin siyasi egemenliğine katkıda bulunduğu için, bu sınırlamalardan bağımsız olarak, günümüz kapitalizminde merkezî bir konuma sahip. Pek çok devletin, kamuya müthiş yükler bindirmek pahasına büyük kuruluşları ve bazı örneklerde tüm bir finans sistemini kurtarmak zorunda kalmasıyla, finansın gücü özellikle de son kriz süresince apaçık kendini gösterdi. Daha çarpıcı olanı, bu kez de kâğıt üzerinde en büyük bankalardan bazılarının

"sahibi" konumuna gelmiş devlet maliyesinin "sürdürülebilir" bir yapı sergilemediğini iddia eden aynı kuruluşlar, bir an bile soluklanmadan, devletten bütçe kesintileri talep etmeye başladılar.[11] Ekonomi tarihinde, bu denli büyük bir zarar ve hasara yol açtıktan sonra böylesine arsızca bir tutumun takınıldığı ikinci bir örnek yoktur.

FİNANSALLAŞMA VE TOPLUMUN DİSİPLİN ALTINA ALINMASI

Neoliberal finansallaşma, kilit toplumsal aktörlerin her birine özel disiplin biçimleri dayatıyor. Bu aktörler arasında devlet (kendini hep hissettiren mali kriz, döviz kuru krizi veya ödemeler dengesi krizi tehditleri altında, kısıtlı refah politikaları ve daraltıcı para politikaları uygulama zorunluluğu üzerinden), sanayi sermayesi (devletin desteklediği ve finansın olanaklı kıldığı küresel rekabet üzerinden) ve finans sektörünün bizzat kendisi (Amerika'nın düzenleyici liderliği altında, rekabetçi bir uluslararası bütünleşme üzerinden) de bulunmakla birlikte, disiplinin en zorlu biçimleri hiç kuşkusuz emekçi sınıflar üzerinde uygulanmaktadır.

Yüz milyonlarca işçinin son otuz yıllık dönemde uluslararası birikim devrelerine metazori dâhil edilmesine koşut olarak, sermayenin kendi içindeki ve farklı ülkelerin işçi sınıfları arasındaki rekabetler büyük ölçüde şiddetlendi. Üretimin küresel ölçekte yeniden yapılandırılması ve ona eşlik eden gerici yasal, düzenleyici, siyasi değişiklikler, çoğu ülkede istihdam yapılarını dönüşüme uğratacak, ücretler, sosyal ödenek ve haklar, ayrıca geçmişte müdahaleci ekonomi rejimlerinin getirdiği diğer piyasa dışı güvenceler üzerinde kapsamlı kesintilerin dayatılmasını mümkün kılacaktı. Bu teknolojik, ekonomik, yasal ve siyasi kaymalar, neoliberal kapitalizme karşı ortaya koyulan direnişlerin kapsamını ciddi ölçüde daraltmıştır.

Bir başka düzeyde, işçi sınıfının yeniden üretimi süreçlerinin finansallaştırılması üzerinden de bir toplumsal disiplin aracı devreye sokulmuş, bu finansallaşmanın en kayda değer boyutları, son yirmi yılda konut piyasasının şaha kaldırılması ve bireysel kredi piyasasının genişletilmesi olmuştur. Bu önlemler, çok sayıda finans kuruluşu için son derece kârlı iş olanakları temin edecek ve özellikle ABD ile İngiltere'de önemli bir toplumsal bütünleşme mekanizmasına dönüşecekti. Hem eskilerde iyi ücretlerin ödendiği milyonlarca kişilik istihdamın ortadan kalkması (veya başka ülkelere ihracı) ve yerlerine daha düşük ücretli hizmet sektörü istihdamının gelmesi, hem de refah devletinin küçüldükçe küçülmesi nedeniyle ortaya çıkan müzmin sıkıntı ortamında, çok sayıda işçi sistematik borçlanma girdabına çekildi. Bu koşullarda, sırf kendilerini yeniden üretebilmek için, sayısız ailenin müzmin borçlanma hastalığına

tutulmuş ve/veya varlık fiyatlarındaki artışa giderek daha fazla bel bağlar hale gelmiş olması şaşırtıcı sayılmamalı.[12] Örnek verebiliriz:

> [S]ağlık sigortasına sahip ortalama Amerikan ailelerinin ödediği primlerde yüzde 74'lük bir artışın meydana gelmesiyle, doğan bu farkı kapatmak isteyen 29 milyon Amerikalı yetişkin, teminatsız tüketici kredilerinin yükü altına girdi... [T]eminatsız borçlar, aynı zamanda üniversite eğitiminin sağlanmasından da önemli bir araç haline geldi... [O]rta gelir düzeyine sahip aileler de temel eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük kaynakların yokluğunda, ipotek kredilerine yöneliyorlar ve yine pek çok aile, iyi bir okulun kayıt alanına giren bölgelerden ev alabilmek için normalin üstünde fiyatlar ödeme yoluna gidiyor... Sağlık ve eğitim faturalarına ek olarak... orta ve düşük gelir gruplarındaki hanelerin önemli bir kısmı, gündelik yaşam harcamalarına kaynak bulabilmek için de teminatsız kredilere bir can simidi gibi sarılmakta... [A]merikan orta sınıfı için tarih boyunca inşa edilmiş yaşam standardı algılarının gereğini yapmak isteyen orta gelirli aileler, daha da büyük borçlar altına giriyorlar.[13]

Ücretlerdeki durağanlığı ve kamunun refah harcamalarındaki kesintileri aşmak isteyen pek çok ailenin neoliberal reformlara verdiği yanıt, kredi kartı limitlerini sonuna kadar zorlamak, evlerini ve emeklilik ödeneklerini sanal para makinelerine dönüştürmek oldu.[14] Ancak evlerinin, otomobillerinin ve itibarlarının ellerinden alınması tehdidi altında borçlarını zamanında ödemeleri için yapılan baskı, pek çok borçluyu mali güçlüklerle yüz yüze bırakacak, çalışma haklarının hiçe sayıldığı birden fazla işte daha uzun sürelerle mesai yapmaya zorlayacak, altına girilen yükü artıracak ve kaçınılmaz olarak, militan siyasi veya mesleki hareketlerde yer alma eğilimlerini törpüleyecekti.

Finansallaşmanın, sömürü düzeyindeki ciddi yükselişe destek vermiş olması da hiç şaşırtıcı değil. Bu yükselişin en fazla göze battığı alan olarak, çoğu ülkede ücretlerin ulusal gelir içindeki payı düşmekte. ABD'yi örnek verecek olursak;

1979-2004 döneminde en üst yüzde 5'lik dilime giren hanelerin gelirler içinden aldığı pay, yüzde 15,3'ten yüzde 20,9'a çıkıyor, en yoksul yüzde

20'lik kesimin payı ise yüzde 5,5'ten yüzde 4,0'a geriliyordu... [G]elirdeki artış, en tepedekiler arasında ayrıca daha da yoğunlaşmaktadır. 2000'de ve aynı şekilde 2005'te, Amerikan ailelerinin en zengin yüzde 0,01'lik dilimi ... toplam gelirlerin yüzde 5'ini alıyor, ki bu 1929'dan beri görülmemiş bir düzeyi ifade etmektedir. 1950'ler ve 60'larda, tepedeki bu yüzde 0,01'lik kesimin toplam gelirler içindeki payı hep yüzde 1 ile 1,5 arasında gezinmiştir.[15]

İngiltere'de de durum farklı değil:

> [N]üfusun en zengin yüzde 0,05'lik bölümünün ulusal gelirden aldığı pay ... 1937 ile 1970 arasında ... düşmüş, ancak 2000'e gelindiğinde, 1937'dekinin bile üstünde bir orana ulaşmıştır. Ayrıca bu çok zenginler, normal düzeyde varlıklı sayılanlardan çok daha hızlı bir zenginleşme sergilemiştir. 1980'lerde, vergi mükellefleri arasında en zengin yüzde 10'luk dilimde yer alan tüm grupların ulusal gelir içindeki payları artarken, 1990'larda bu yüzde 10'luk dilimin payındaki artış bütünüyle en tepedeki yüzde 0,1'lik kesimin cebine gitmiştir ... [İ]cra kurulu başkanlarıyla sıradan çalışanlar arasındaki ücret farkı 1999'da 47 kat iken, on yıl sonrasında 128 kata varmıştır.[16]

Bireysel krediler de temel makroekonomik politika araçlarından biri olarak devreye sokuldu. 1990'ların sonlarında, ardından dotcom balonunda ve 11 Eylül sonrasında yaşandığı gibi Amerikan ve İngiliz ekonomileri her yavaşladığında, iki ülkenin merkez bankaları faiz oranlarını düşürdü ve talebi desteklemek üzere, ipotek yenilemelerini ve teminatsız borçların artışını teşvik etti. Makroekonomik istikrarı elde etmek amacıyla uygulandığı, ancak bu yolda kamu sektörü açıklarının yerine belli ölçüde bireysel açıkları geçirdiği için, bu politikalar, "varlık fiyatı Keynesçiliği" şeklinde adlandırılıyor.[17] Bu politikayla geçici bir başarı da sağlandı ve menkul-kıymetleştirilen konut varlıklarının ortaya çıkardığı talep, 2002 ile 2007 arasında ABD'nin yıllık GSYH büyümesine yaklaşık yüzde 1,5'lik artış şeklinde yansıdı. Bu değerin, söz konusu dönemde ABD ile Avro Bölgesi arasındaki büyüme oranı farkına neredeyse tamı tamına denk geliyor olması anlamlı.[18]

Neoliberalizm çağında bireysel borçların toplumsal yeniden üretimde oynadığı önemli rol, bugünkü krizi yoksul Amerikalı ve İngiliz ailelerinin hovardalığına bağlayan sağcı görüşleri yalanlar nitelikte. Benzer şekilde, borçlu işçileri yapısal güçlerin kurbanları olmaktan ibaret gören sol kanat popülizminin iddiaları da bu çözümleme içerisinde destek bulamıyor. Yukarıdaki çözümleme, krizin sürdürülmesi olanaksız bir neoliberal finansallaşma süreci, emek piyasasının yapısında gözlenen olumsuz değişiklikler ve geçim olanaklarının sunumunda kendini gösteren gerici kaymalar nedeniyle patlak verdiğini, bu etkilerin, sınırlı makroekonomik politika araçları ve "rekabete", "kişisel tercihe" dair derin ideolojik iddialarla da desteklendiğini söylemektedir. Kriz ayrıca, yoksullara borç vererek yoksulluğun ortadan kaldırılamayacağını da göstermiştir: Yoksulluğun pek çok nedeni olmakla birlikte, krediye ulaşamamak bunlardan biri değildir.

Kitlesel kredilerin kurnazca kullanımı yoluyla, karmaşık ekonomik yapıları uzun süreler boyunca istikrarlı kılmak da olanaksızdır. Bu olanaksızlığı yaratan en büyük neden, ödeme gücündeki maddi sınırlılıklar nedeniyle, işçi sınıfının borçlanma kapasitesinde er geç sona varılacak oluşudur. En son noktaya varıldığında, emekçilere ait borçların devletleştirilmesi, enflasyon altında aşındırılması, ya da kanun çıkartılarak yok sayılması mümkündür. Ne var ki bu da ancak istisnai koşullarda gerçekleşebilir: Normal şartlarda, aşırı borçlanma sadece kişisel yoksunluklara ve toplumsal yozlaşmaya yol açacaktır.

NEOLİBERALİZMİN ÇELİŞKİLERİ

Neoliberal birikim sistemi, yapısal olarak beş farklı düzeyde istikrarsızlığa mahkûmdur. Birincisi, finansal yenilikleri destekleyen ve finansal işlemleri hızlandıran teknolojik gelişmelerin, ayrıca mevzuattaki serbestleşmenin kolaylaştırıcı etkisiyle finansın ekonomi içinde sahip olduğu katıksız ağırlık, neoliberalizmde birikimin sık sık balon benzeri finansal iniş-çıkışlar biçimine bürünmesine yol açmaktadır. Bu balonlar er ya da geç patlayacak, patlarken de yıkıcı etkiler yaratacak, devlet destekli kurtarma operasyonlarını zorunlu kılacaktır. Finansal iniş-çıkışlara örnek vermek hiç zor değil: 1980'lerin başlarındaki uluslararası borç krizi, yine 1980'lerdeki Amerikan tasarruf ve borç krizi, 1980'ler ve 90'ların borsa çöküşleri, 1980'lerin sonundaki Japon krizi, yüzyılın sonunda orta gelir düzeyine sahip pek çok ülkede yaşanan krizler ve 2000'lerde de, bugünkü küresel iflasla zirvesini bulan dotcom, finans ve konut balonları. Enron'dan Bernard L. Madoff Investment Securities'e kadar geniş bir yelpazede neoliberalizmin öncü şirketleri tarafından benimsenen iş modelinin sıklıkla yağma ve yolsuzluk üzerine kuruluyor oluşu da gözden kaçmayan bir gerçek. Sözünü ettiğimiz krizler ve takip eden büyük ölçekli iflaslar, neoliberalizm çağında birikimin sergilediği akıl dışılıkları gözler önüne seriyor olsa da, Amerikan Merkez Bankasının ortalığı toparlama operasyonlarını yönetme ve aynı zamanda dünya ekonomisinin bu dinamik merkezinde büyümeyi sürdürebilme konusundaki belirgin becerisi, yaratılan refah ve başarı yanılsamasını desteklemiştir.

İkincisi, yaşanan son döngü, hane halkı ve devletin dibi bucağı yokmuş gibi görünen kredi iştahı üzerine inşa edilmişti. Bu iştah, küresel şirketlerin ürettiği emtiaların ve hayali sermayenin piyasaya çıkış noktalarını sağladı. Gelgelelim, hane halkı harcamalarındaki artışın aralıksız devam ettirilmesi, ancak konut fiyatlarındaki yükselme yoluyla yeni değerlerin icat edilmesi, sonrasında bunların yeni krediler ve yenilenen ipotekler eliyle piyasaya çekilmesi ile mümkün olabilirdi.[19] Yükselen borçları sabit kalan hane halkı gelirleriyle ödemek, özellikle de varlık balonlarının havasını almak veya enflasyonu düşük düzeyde tutmak amacıyla faiz oranlarının yükseltilmesine mecbur kalınması hâlinde, nihayetinde olanaksızlaşacaktı. Konut fiyatlarındaki yükseliş, finans kuruluşlarının ipotek kredisi vanalarını

açık tutmasına da bağlıydı aynı zamanda. Bunun içinse, sözde "ev sahipliğini yaygınlaştırmak" amacıyla, ABD ve İngiltere'nin spekülatif sermaye girişlerini, kiralama amaçlı konut alımı düzenbazlıklarını (İngiltere'de) ve yağmacı subprime kredi kullanımını (ABD'de) teşvik edecek politikalar izlemesi gerekiyordu.[20] Bu krediler, dilim dilim ayrılarak finans kuruluşları arasında defalarca alınıp satıldı ve süreç içerisinde ağzı açık bırakacak servetler elde edildi.[21] Ancak, giderek şişen kayıpların finans sektörünü dibe çekmesi tehdidi doğduğunda, hükümetler bir çırpıda riskleri tabana yaydılar, zora düşen kuruluşları devletleştirdiler ve sektörün bilançosundaki gedikleri yeni basılan, sonu gelmez bir para akışıyla tıkadılar.

Üçüncüsü, döngünün işlemesi için, hisse senetlerini, hazine tahvillerini, ipoteğe dayalı menkul kıymetleri ve gayrimenkulleri satın alacak finansal kaynakların dur durak bilmeden ABD ve İngiltere'ye akması gerekiyordu. Bu kaynaklar, alınıp satılabilen finansal varlıklara dönüştürülüyor ve aracıların ülke ekonomisi içinde kredi kullandırmasına olanak tanıyordu. ABD ve İngiltere'nin, dünyanın geri kalanı tarafından durmadan ucuz mallar ve finansman sunularak desteklenmesi beklenemeyeceğinden, bu kaynak aktarımları da açık bir biçimde sürdürülebilirlikten uzaktır. Yine de, kapitalizmin finans eliyle yeniden yapılandırılması sürecinin başarıya ulaştığı, ABD ve İngiltere'nin, neoliberalizmi biraz daha çekinerek benimseyen diğer ülkelerden (özellikle Japonya ve Avro Bölgesi'nden) daha "iyi" performans sergilediği iddiası, bu aktarımlar sayesinde geçici olarak ayakta kalabildi. Kriz öncesindeki yıllarda gözlenen bu performans farkı, neoliberalizmin meşru gösterilmesine ve "Büyük Ilımlılık" şeklinde adlandırılan şeyin aslında borca dayalı, saptırılmış döviz kurları ile desteklenen, sürdürülemez bir büyüme üzerine kurulduğu gerçeğinin maskelenmesine yardımcı olmuştur.[22]

Dördüncüsü, makroekonomik istikrar, merkez bankası politikalarının öngörülebilirliği, tüm sorumlulukları kaldıran finansal mevzuat düzenlemeleri, Basel II çerçevesi ve "piyasaya göre ayarlama" muhasebe kuralları karşısında, ekonominin sallantılar, şoklar ve güven krizleri karşısındaki kırılganlığı arttı. Tüm bunlar, bir yandan kaldıraçların yükselmesini teşvik ederken, bir yandan da finans kuruluşlarının bireysel mevduatlar yerine kısa vadeli kurumsal finansmana bel bağlama durumunu pekiştirdi. Borcun alınıp satılabilen kâğıtlara dönüştürülmesi yoluyla

kaldıraç kullanımı ve likidite yaratılması, varlık fiyatlarını fırlattı ve böylece bir saadet zinciri gibi, kaldıraç kullanımı daha da arttı. Gelgelelim, likidite seviyesi düştüğünde, yüksek kaldıraç kullanımına yönelmiş finans kuruluşları bilançolarını birden kısmak zorunda kalacak ve bu şekilde krizin ciddiyetini daha da artıracaktı.

Beşincisi, menkul-kıymetleştirmenin, riski daha iyi taşıyabilecek kişilere aktararak birikim sürecinin direncini artıracağı umuluyordu. Oysa gerçekte, yaratılan kâğıtlar göz açıp kapayıncaya kadar alınıp satıldığından, finans kuruluşları riski değerlendirme yeteneklerini yitirdiler. Alıcılar ise, bilgisizliklerini örtme yolunda, anlamsız kredi derecelendirmelerine bel bağlamaktaydılar.[23] Böylece ortaya çıkan menkul kıymetler seli, küresel finans âlemini alttan alta istikrarsızlaştırdı.[24] Sonuçta, krizin tetiğini çeken şey, ABD'de subprime ipoteklerin çöküşü olduysa da, zincir üzerinde zaten çok sayıda zayıf halka mevcuttu: Amerikan ve İngiliz cari açıklarının döndürülmesi, bireysel borçların artış hızı, tüketim ile faiz oranları arasındaki ilişki, büyük finans kuruluşlarının bilançolarındaki ve yapılandırılmış yatırım açılarındaki kırılganlık, düşük enflasyona duyulan gereksinim, faiz oranlarındaki değişimlerin öngörülebilir oluşu vb.

Bu bakımdan, bugünkü kriz, küresel birikimin itici gücü olan finansallaşmanın gelip dayandığı sınırları açığa vurmaktadır. Krizin altında yatan çelişkiler, yaşanan şeyin neoliberalizm içindeki bütünlüklü bir kriz olduğunu gösteriyorsa da, neoliberalizm krizde demek mümkün değildir. Zira birikim sisteminin yeniden üretimi sarsıntıya uğramış olmakla birlikte, şu an için sistemli bir alternatif tarafından oluşturulan bir tehdit görmüyoruz.

DENİZ BİTTİ

Finansın çöküşü, Alan Greenspan'in son derece yerinde bir ifadeyle "sarsılmış bir güvensizlik hali" şeklinde itiraf ettiği üzere, neoliberal ittifakı afallatıcı bir darbeye maruz bıraktı.[25] The Economist dergisinin çizdiği resim de kıyametten farksızdı:

> [E]konomik özgürlük saldırı altında ve kapitalizm ... köşeye sıkışmış durumda ... ancak, kapitalizme inananlar, onun için savaşmak zorundalar ... Kapitalizmi savunmak, kısa vadede, çelişkili gelebilir ama devlet müdahalesi anlamını taşıyor. Mazur görülebilecek bir öfke duygusu hâkim ... zira vergi mükelleflerine ait 2,5 trilyon $'ın, hakkını zaten fazlasıyla almış bir sektöre harcanması gerekiyor. Ancak, dünya genelindeki kurtarma programı ideolojik değil, pragmatiktir ... Güven ve krediler azalmaya devam ederse, yaşanacağı konusunda çok az şüphe bulunan resesyon bir bunalıma, herkes için felakete dönüşecektir.[26]

2008'de, birkaç hafta süreyle, küresel kapitalizm kontrolden çıkmış bir şekilde kan kaybeder gibi görünüyordu. Kayıpların 40 trilyon $ seviyesine, diğer bir deyişle dünya üzerindeki servetin yüzde 45'ine ulaştığı belirtiliyordu.[27] Pek çok ülkede belli başlı finans kuruluşları, güvence altındaki mevduat ve finansal yatırımlar devletleştirildi, faiz oranları aşağı çekildi ve finansı, toplam talebi, istihdamı desteklemek üzere, genişlemeci mali politikalarla birlikte, "parasal genişleme" uygulamaları hayata geçirildi. Bu girişimlerin toplam maliyetini hesaplamak olanak dışı. Zira merkez bankalarının satın aldığı, bir süreliğine değerini tümden yitiren finansal varlıklar, dünya ekonomisinin istikrar kazanmasıyla tekrar değer kazanabilecekti. Ayrıca, istihdamı korumaya dönük "Keynesçi" girişimler de ilave vergi geliri yaratarak ve sosyal güvenlik harcamalarını düşürerek kendini kısmen karşıladı. Benzer şekilde, düzenli harcamaları finanse etmek için alınan önemli miktarda borç da, krizin vergi gelirlerinde yol açtığı düşüş nedeniyle gerekli olmuştu. Bu önlemler hiç şaşırtıcı sayılmazdı: Bir taraftan Büyük Buhran sonrasında ortaya çıkan, sert genişlemeci politikaların bir deflasyon sarmalını engelleyebileceği yönündeki fikir birliğini, diğer taraftan da finans sektörü istikrarının önem sırasında en üstte yer aldığı yönündeki neoliberal iddiayı yansıtmaktaydılar.

Büyük devlet harcamaları ve kayıplarla risklerin tabana yayılması, banka sermayesinin kan kaybını durduracak ve köklü Amerikan otomobil üreticileri başta gelmek üzere, bazı büyük imalat holdinglerinin çöküşünü de erteleyecekti. Ancak, banka kredilerine tekrar canlılık kazandırma başarısını gösteremediler ve kamuya bindirdikleri muazzam maliyet de özellikle ABD, İngiltere, Avrupa çevre ekonomileri ile kırılgan Körfez ülkelerinde ciddi mali sorunları tetikledi. Joseph Stiglitz'in sözleriyle;

[D]ünya ekonomilerini kurtaran girişimler, hükümetlerin açıkları finanse etme yeterliklerine dair soruların kendini hissettirmesiyle, maliye politikaları bakımından yeni bir problemin baş göstermesine neden oldu. Kendilerini kırk katır ile kırk satır arasında bulan en zayıf ülkelere yönelik spekülatif saldırılar gerçekleşiyor ... Krizin ve dolayısıyla bütçe açıklarının sorumlusu durumundaki finans piyasaları, kurtarma planları için paralar harcanırken çıt çıkarmıyordu. Şimdiyse, hükümetlere kamu harcamalarını kısmaları gerektiğini söylüyorlar. Öyle ya; banka yöneticilerine ödenen ikramiyeler aynen varlığını sürdürse bile ücretler azaltılmalıdır.[28]

Taktiksel açından ne denli usta olurlarsa olsunlar, bankaları desteklemek ve küresel ekonomiye payanda olmak üzere ansızın önüne koyulan trilyonlarca dolarla karşılaşan neoliberal burjuvazi ve onun emrinde çalışan ekonomistler, hayret verecek kadar büyük bir stratejik tasavvur eksikliği sergilemekteler. En ümit verici toparlanma senaryoları bile ancak yavaş bir büyümeye, on yıl sürecek bir kemer sıkma dönemine, bir nesil boyunca devam edebilecek işsizlik dalgasına işaret ediyor. Varılan fikir birliğine göre, birikim sistemini ufak tefek finansal düzenlemelerle, küçük döviz kuru ayarlamalarıyla, Almanya ile Doğu Asya'da ihracat ile iç pazar arasındaki yeni bir denge kurmakla, İngiltere'de ve nihayetinde ABD'de ücretler ve kamu harcamalarında kemer sıkmakla tekrar rayına oturtmak mümkün. Ancak, bu kozmetik değişiklikler, dünya ekonomisini yeniden dengeye oturtabilecek, ya da devam etmekte olan birikimi yeniden yapılandırma sürecinin yönetimine fazlaca katkı sağlayacak gibi görünmüyor. Basitlikleri, kriz konusunda yüzeysel bir kavrayış sergileyen ana-akım yorumcuların durumunu gözler önüne seriyor. Hepsi de yavaş ve son derece inişli çıkışlı bir toparlanmaya, birbiri ardı sıra çok sayıda ülkede baş gösterecek derin finans, maliye, döviz kuru ve işsizlik krizlerine işaret ediyorlar.

Çoğu toparlanma planı, toplumsal bütünleşme için alternatif bir mekanizmaya duyulan ihtiyacı göz ardı ediyor ve taleple istihdamı istikrara kavuşturma yolunda, bireysel borçları yönlendirme ustalığının yetersiz kalacağını kavrayamıyor. Kredilerde, ücretlerde ve emeklilik ödeneklerinde yaşanan daralmanın, mali tasarruf uygulamalarının uzun vadede talep büyümesinden ödün verilmesi anlamına geldiği gerçeği yok sayılıyor. Kriz boyunca açıklar devlet harcamaları tarafından kapatıldıysa da, vergilendirmede ve gelirlerin bölüşümünde ciddi değişikliklere gitmeden bu yapıyı sürdürmek olanaklı değil. Oysa bu tip köklü önlemler de masada hiç yer almıyor.[29] Toparlanma planları, devletlerin kredi derecelerini muhafaza etmek için kısa vadede daraltıcı mali politikalarının, uzun vadede de enflasyondan kaçınmanın zaruri olduğu varsayımından hareket ediyor; "normal" koşullara dönüşün ardından en önemli makroekonomik politika aracı olarak yine faiz oranlarının kullanılmasını öngörüyor aynı zamanda. Kısacası, neoliberal kamp, uzun ve hayli yüksek maliyetli bir istikrarsızlık dönemi sonrasında, bazı küçük kurcalamalar haricinde, aslında küresel birikim sisteminin kriz öncesi duruma geri dönmesini ummaktadır.[30]

Daha da endişe verici olan şu ki, krizle başa çıkmak ve bir tekrarının yaşanmasını engellemek için sayısız tasarı ortaya atılmakla birlikte, krizin doğuşundan bu yana üç yıl, Lehman Brothers'ın çöküşünden beri de iki yıl geçtiği halde, hayata geçirilen elle tutulur önlemler son derece kısıtlı. Masaya yatırılan veya dünya genelinde yasama organlarında tartışmaya açılan fikirler arasında, Amerikan ekonomisinin yeniden dengeyi bulması için doların devalüe edilmesini, sermayenin düşük enflasyonlu ülkelere kaçışının engellenmesi kaydıyla, kamu borçlarını aşındırmak amacıyla eşgüdüm içerisinde daha yüksek enflasyon hedeflerinin belirlenmesini,[31] banka varlıkları ve finansal işlemlerin vergilendirilmesini, denetim kurumlarına ait sorumlulukların gözden geçirilmesini, belli açığa satış tiplerinin yasaklanmasını, finans kuruluşlarını "vasiyet" hazırlamak ve/veya olası başarısızlıklara karşı sigorta hizmeti satın almak zorunda bırakacak mevzuat değişikliklerini, konjonktüre karşı sermaye gereksinimlerini artıracak kuralların getirilmesini, kaldıraç kullanımı ve spekülasyonun kısıtlanmasını, finans kuruluşlarının kendi nam ve hesaplarına alım-satım yapmasının yasaklanmasını, koruma fonlarının sınırlandırılmasını ve ikramiyeler için tavan değerlerin belirlenmesini sayabiliriz. Bunlar dışında, kredi derecelendirme kuruluşlarının daha sıkı bir mevzuata tabi kılınması,

türev ürün ticaretinde şeffaflığın artırılması (örneğin, merkezî bir alım-satım sisteminin oluşturulmasıyla) ve yağmacı kredilere karşı tüketicilerin daha iyi korunması da önerilmekte.[32]

Gelgelelim, şimdiye dek hatırı sayılır bir makroekonomik düzenleme hayata geçirilmiş değil. Beri yanda, finans kuruluşlarının, faaliyetlerini kısıtlamaya dönük her türlü girişime karşı kudurmuş gibi lobi faaliyetleri yürüttüğüne şahit oluyoruz. ABD ve İngiltere'nin, kendilerine rakipleri karşısında avantaj kazandıran bu büyük sektörü kasten kötürüm bırakmasının doğru olmayacağı, yeni vergiler veya düzenlemelerin getirilmesi durumunda bankalar, koruma fonları ve menkul kıymet tacirlerinin akın akın İsviçre'ye, Singapur'a ya da Körfez'e kaçacağı iddiasındalar.[33] Ancak, arkalarına büyük bir parasal destek alarak yürüttükleri kampanya, sorunun yalnızca bir bölümünü teşkil ediyor.

Makroekonomik düzenlemeler, aslolarak varlığını sürdüren bir dizi önemli ekonomik sorun tarafından kösteklenmekte. En başta geleni, dolar üzerindeki birbiriyle çatışan baskılardır: Amerikan cari açıklarının düzelmesi için düşmesi gereken dolar, dünyanın herhangi bir yerinde ve özellikle de sistem açısından önem taşıyan ülkelerde ya da Avro Bölgesi'nde belirsizlikler baş gösterdiği anda yükseliyor. Çin'in kendi parasının değerini yükseltme konusundaki isteksizliğini de ikinci sıraya yazabiliriz. Avro Bölgesi'nde, küçük ülkelerdeki krizi aşmak için genişlemeci politikaları devreye sokma ihtiyacı ile kemikleşmiş parasal tutuculuk arasında ortaya çıkan, daha temele inip söylemek gerekirse, parasal birlik ile bugün devam eden mali ayrışma arasındaki yapısal çelişkiler de listede yerini alıyor.

Dördüncü bir engel olarak, düşük enflasyonu muhafaza etmek üzere sürdürülen, esneklikten son derece uzak para politikaları aygıtına değinmeliyiz.[34] Sistemin katı yapısı, ABD, Japonya, İngiltere ve Avro Bölgesi arasındaki önemli para politikası farklılıklarıyla daha da pekişmekte. Örneğin, ABD ve Japonya'nın enflasyonu yükseltmeye yönelik bağlayıcı hedefleri bulunmazken, İngiltere tecrit edilmiş bir halde harekete geçemiyor ve düşük enflasyon uygulamaları esas alınarak inşa edilmiş Avrupa Merkez Bankasının yönetim yapısı da bir doğrultu değişimine olay kolay izin vermeyecek türden.[35] Belli ülkelerde enflasyonun çok hızlı yükselmesi hâlinde, hükümetler mali teşvikleri sınırlamak ve faiz oranlarını

yükseltmek zorunda kalacağından, bu kez farklı tip sorunlar kendini hissettirecek, muhtemelen toparlanma başka bahara kalacaktır.

Son olarak, finans sektörünün nasıl vergilendirileceği, sermaye gereksinimlerinin nasıl belirleneceği, ayakta duramayacak kadar büyümüş olan (dolayısıyla, pervasızca hareket etmelerine yol açan yerleşik dürtülere sahip) kuruluşların nasıl parçalara ayrılacağı, piyasa aktörlerinin davranışlarını şekillendiren güdüler için nasıl bir çözüm bulunacağı (kârlı dönemlerde ikramiyelerin fahiş noktalara ulaşması ve devlet tarafından desteklenirken bile finans sektörünün kredi kullandırmayı reddetmesi) konularında yasama organlarında uzlaşı sağlama ihtiyacı da başka bir güçlükler yığını getirmekte. Amerikan Kongresine gelen finans piyasası reform taslağı etrafından dönen tartışmalar, bu güçlükleri bütünüyle gözler önüne serdi. Sonuç olarak, 1929'dan beri yaşanan bu en büyük ekonomik krizle, sermayenin dizginlerini finansın ellerine bırakma tercihinin spekülasyonu ve sistemsel istikrarsızlığı teşvik ettiği, öte yandan makroekonomik performansa da katkı sağlamadığı anlaşılmıştır. Yine de, neoliberalizmin yeniden üretimine dair kurumsal zorunluluklar, hükümetler eliyle yeni bir ekonomik politika çerçevesi oluşturulmasını güçleştiriyor.

SOLUN SUNDUKLARI

Neoliberal saldırı döneminde ciddi bir güç kaybına uğradığı ortada olmakla birlikte, sol da bu tartışmalara müdahalede bulunarak, istihdamı, ücretleri, emeklilik ödeneklerini, refah standartlarını savunmak için demokratik politika alternatifleri sunmanın, yaşanan şeyi neoliberalizm bünyesindeki bir kriz olmaktan çıkartıp bir neoliberalizm krizine dönüştürmenin yollarını aramalıdır.[36] Bu müdahaleleri iki ayrı eksen üzerinden ele alabiliriz.

Birinci olarak, istihdam, emeklilik ödenekleri ve refah üzerinden herhangi bir ödünde bulunulması konu edilmemelidir. Bedelini ödemesi gerekenler, kârlı dönemlerin kaymağını başka kimseye bırakmamacasına ziyadesiyle yiyen ve krizin nedeni oldukları konusunda fikir birliği bulunanlardır. Bunun yanı sıra, bireysel olarak çalışanları veya ülkeleri korumak için ödünler sunmak, neoliberalist idare altında dibe inişi hızlandırmaktan başka işe yaramayacaktır.

İkincisi, finans sisteminin devralınması ve bir kamu hizmetine dönüştürülmesi de sol tarafından talep edilebilir. Böyle bir hamle için iki makul gerekçemiz var. İlk olarak, kârı esas alan ekonomik savlarda, sermayesini katlamak ve zarardan kaçınmak isteyen kapitalistlerin, kâr güdüsü sayesinde akılcı yatırımlara yöneleceği varsayılıyor. Oysa eğer finans sektörü üretkenlikten uzaksa ve özellikle de büyük zararların halka yayılması gerekiyorsa, sektörün kâr odaklı çalışmasını haklı çıkartacak bir gerekçe bulunmamaktadır. Ayrıca, devletler tarafından bankalara muazzam miktarda para sunulduğu halde, bankalar kredi açmayı halen reddetmekte. Bankalar, bir yandan düşük riskli ve aynı zamanda düşük getirili faaliyetlerle kesinlikle ilgilenmezken, diğer yanda rezervlerini yeniden oluşturmak zorundalar. Bu darboğaz, krizin süreklilik kazanmasına yardım etmektedir. Finans sisteminin kurumsal yapısı, rekabetin gereklilikleri ve krizin dayattığı kısıtlar dikkate alındığından, bir çıkmaza girilmesi kaçınılmazdır.

Bu Gordion düğümünü çözecek olan, daha fazla bedel ödenmeden devletleştirmenin hayata geçirilmesidir. En tercih edilir senaryoda, koruma fonlarının ve yalnızca kendi aralarında alım-satım yapan, ekonomi

açısından üretime dönük hiçbir hizmet sunmayan diğer kuruluşların kapatılması, bankacıların gelirlerinin devlet memurlarının maaşlarına sabitlenmesi, sermaye üzerinde denetimlerin getirilmesi, döviz ticaretinin merkezîleştirilmesi, devlet tahvillerine yönelik ikincil piyasaların kaldırılması ve finans sektörü için, demokratik yollardan hesap sorulabilecek bir yönetim yapısının oluşturulması da buna eklenmelidir. Bankalar devlet tarafından, kamunun politika hedefleri doğrultusunda işletilmesi hâlinde kısa vadeli kârlılığı hesaba katılması gerekmeyecek, bankalar artık toplumsal açıdan yıkıcı faaliyetlerde yer almayacak, toplum da gelecekte yeni finans krizleri veya kurtarma operasyonlarının yaşanmayacağından emin olabilecektir. Stratejik düzeyde bakıldığında da, finansal varlıkların mülkiyeti, günümüzde kapitalizmin yeniden üretiminin tam çekirdeğinde yer aldığından, devletleştirme büyük önem taşıyor. Çelişkili ama bugün hem ekonomik hem de ideolojik açıdan en zayıf durumdaki toplumsal ilişki de budur aynı zamanda. Dolayısıyla, finansın devletleştirilmesi hedefiyle yola çıkacak bir kitlesel kampanyanın, neoliberalizmin tam çekirdeğinde sınıf ilişkilerini istikrarsızlığa uğratma olasılığı bulunmaktadır.

Finansı devlet mülkiyetine geçirmenin, kapitalizmin ilgasına dair bir işaret sayılamayacağını söylemeye gerek bile yok. Fransa ve İzlanda'da finansın mülkiyeti ya da finans üzerindeki denetim, birkaç yıl öncesine kadar bütünüyle devletin elindeydi. Brezilya ve Güney Kore'de de aynı işlevi askerî diktatörlüklerin yürüttüğünü belirtelim. Mülkiyetin devlete geçmesi fayda sağlayabilecekse de, asıl önemli olan, hükümet politikalarında hangi hedeflerin belirleneceği, ayrıca finans kuruluşlarının sınıfsal ve diğer çıkarlara ne yönde hizmet edeceğidir. Finans sisteminin liderliği altında işleyen sistemlerin aksine, ekonomik faaliyetlerin devlet öncülüğünde düzenlenmesi, işçi sınıfı açısından daha fazla fayda sağlama olasılığını bünyesinde taşımaktadır. Zira en azından potansiyel olarak demokratik hesap sorma mekanizmalarına açık tutulabilecek, aynı zamanda da istihdam, üretim ve bölüşüm yapılarını toplumun bütünü ölçeğinde değiştirebilecek tek toplumsal kurum devlettir.

Demokratik bir ekonomi stratejisi, yukarıda taslak haline andığımız finansal reformlara ek olarak, iki tamamlayıcı alanın genişletilmesine de odaklanabilir: Emekçilerle yoksullar için mal ve hizmet üreten sektörler (ayrıca inşaat ve dayanıksız tüketim malları gibi, üretimin çoğu zaman

görece emek yoğun olduğu sektörler) ile açık veren veya kırılgan yapı sergileyen ülkelerde de ödemeler dengesinin yol açtığı kısıtlamaları rahatlatacak sektörler. Sermaye kısıtlamaları getiren politikaların benimsenmesi, cari işlemler bilançosuna uygun döviz kurlarının sağlanması, iç ve dış borçlardan kaçınılması, denkleştirici mali ve parasal politikaların devreye sokulması, vergi oranlarının yükseltilmesi, kamu yatırımlarının ve çevresel açıdan sürdürülebilir ürünlere yönelik yatırımların güvence altına alınması yoluyla bu sektörlere öncelik kazandırmak mümkündür. Tüm bu hedefler, dünya genelinde bir çevresel yıkımı önleme yolunda özellikle büyük ekonomilerde bir zorunluluğa dönüşen çevreci yatırım stratejilerine de uyum sergileyecektir.

Bu cepheler boyunca ayağa kalkıp harekete geçecek solun neoliberal seçkinlerce çiçekle karşılanması söz konusu değildir elbette. Sol, sırf tanım gereği finansal kazançlar sanayi sermayesinin sağladığı artık değer içinden çekilip alınıyor diye, neoliberalizm çağında üretimle finans arasında düşmanca bir ilişkinin baş gösterdiğine dair yanılsamalara kendini kaptırmamalı. Bu ilke, sol ile sanayi burjuvazisi (ya da "ulusal" burjuvazi) arasında bir siyasi ittifakı ayakta tutmaya yetecek somut dayanaklardan yoksundur. Sanayi sermayesi, maddi açıdan neoliberalizmin yeniden üretilmesine amadedir ve sanayici kapitalistlerin bir anda Keynesçi, kalkınmacı, ya da demokratik ekonomi politikalarını benimsemeye başlayacağını düşünmek, günümüz kapitalizminin en kökünden yanlış kavranması anlamına gelmektedir.[37]

Bu yazıda, neoliberalizmin, birikim sistemini, uluslararası mübadeleyi, devleti, ideolojiyi ve işçi sınıfının yeniden üretimini içine alan, "serbest piyasa" şemsiyesi altında çok çeşitli politikalarla uyum içinde işleyen bir toplumsal yeniden üretim ve yönetim biçimi olduğunu öne sürüyoruz. Kriz, bu bütünlüğün içindeki istikrarı bozmuştur ve neoliberal uzlaşı, şimdi kriz öncesindeki statükoyu mümkün olduğunca geri getirme çabasında. Bu hedef, toplumsal yeniden üretimin gerçekleri üzerine inşa edilmiştir ve neoliberalizmin ortaya çıkardığı, ayrıca neoliberalizmden faydalanan sınıf ittifakları tarafından desteklenmektedir.

İstikrar arayışına dönük bu hedeflerin tam tersine, radikal solun projesi ise neoliberalizmin istikrarsızlaştırılması yönündedir ve üst katmanlardaki ittifak olanakları son derece sınırlıdır. Öte yandan, dünya toplumunun

tabanındaki ittifak olanakları ise sınırsız bir potansiyel vaat ediyor. Neoliberalizme baskın çıkacak bir sol strateji, devleti, sosyoekonomik yeniden üretim ve siyasi temsil süreçlerini dönüştürecek kitlesel siyasi hareketlere dayamak zorundadır. Bu ise, yeni birikim sisteminin dayatılması, bu kapsamda ekonominin yeni bir düzenlemeye kavuşturulması, gelir, refah ve iktidarın daha eşitlikçi bir biçimde bölüşülmesi anlamına geliyor.

Dünya işçi sınıfının edilgen tutumunu sürdürmesi hâlinde, krizi sömürünün düzeyini yükselterek çözüme kavuşturma yolu izlenecektir. Kapitalizmin, bir müdahaleyle karşılaşmadığı takdirde, krizlerin yükünü diğer herkesten fazla çekme, bununla da kurtulamayıp, kapitalistlerin kayıplarını telafi etme rolünü biçmektedir işçilere.[38] Bu rolün biçilmesinde, kapitalist ekonomilerin darbeleri emme ve yönlendirmede izlediği yollar kadar, işçilerin ölüm kalım mücadelesinin sınırlarında geziniyor olması ve bu nedenle şartları kendi lehlerine çevirme olanaklarının çok daha kısıtlı kalması da etkilidir. Bu durum, kriz süresince, ekonomik ve sosyal politikalar arasındaki bağların güçlendirilmesi yoluyla, ekonomi politikalarının bölüşüme ilişkin boyutlarının desteklenmesini zorunlu kılıyor. Böylece, savunmasız kişiler en çok ihtiyaç duydukları bu anda koruma altına alınacak (asgari şart olarak, zenginler ve büyük şirketler için olağanüstü "kriz vergisi"nin getirilmesi yoluyla), aynı zamanda ekonomi ve toplumun bugünkü yeniden üretim tarzı, ilerici yapısal değişikliklere zorlanacaktır.

Genele baktığımızda, işçilerin elindeki seçenek, finans sisteminin devlet tarafından devralınmasına ve finansın demokratikleştirilmesine, dolayısıyla neoliberalizmin istikrarsızlaştırılmasına dönük bir kampanya yoluyla, krizin faturasını kapitalistlerin hesabına yazdırmaktır. Büyük ölçekli hareketlerin ortaya çıkması ise, demokrasi, dayanışma, temel ihtiyaçların karşılanması ve çevresel sürdürülebilirlik değerlerini içine alan, alternatif bir geleceğin zihinde tasarlanması konusunda solun sergileyeceği yetenek düzeyine bağlı olacaktır. İş gününün kısaltılması, halk sağlığı ve eğitimi, yurttaşlık hakları, demokrasinin genişletilmesi mücadelelerinden ilham almak mümkündür. Bu mücadelelerde olduğu gibi, şimdi de halkın önemli kazanımlara ulaşmasında, milyonlarca solcu eylemcinin yorulmak bilmeden vereceği emek hayati rol oynayacaktır.

Kriz, Bütçe Açığı ve Doların Gücü:

Kamu Sektörünün

İtibarsızlaştırılmasına Direnmek

Karl Beitel

Subprime fiyaskosunun geride bıraktığı yıkıntılar, krizin yönetimi ve sınırlandırılmasında devletin rolünü bir kez daha ön plana çıkardı. Bu mücadele sonunda kazanılacak veya kaybedilecek şeyler, hem sermaye hem de ilerici toplumsal hareketler bakımından çok büyük önem taşıyor. Neoliberalizmin gayretkeş savunucular bile, yaşadığımız ekonomik gerilemenin en önemli nedeninin, Wall Street'in yirmi yıllık bir finansal serbestleşme sonunda doruk noktasına çıkmış spekülatif aşırılıkları olduğunu kabul ediyorlar. Şimdiyse, Amerikan ticaret ve finans âleminin öncü sektörleri başka bir sorunla karşı karşıya: Kriz sonucunda, özel yatırımların getiri oranlarını yukarıda tutmak için kamu harcamalarına bağımlı hale gelinmiş olması, neoliberal projenin ideolojik meşruiyetini tehdit ediyor. Katılan seslerin her geçen gün arttığı bir koro, kamu açıklarını artırmanın, ABD'nin uzun vadedeki büyüme potansiyeli üzerinde yol açacağı sözde zararlı etkilerden, ayrıca doların uluslararası statüsünün maruz kaldığı tehditten söz edip duruyor. Obama yönetimini savunanlar da içinde olmak üzere, liberalleşme taraftarlarının, devam eden devlet müdahalelerinin ölçeği ve içeriği hakkındaki anlamlı tartışmaları sınırlandırmaya girişmiş olması hiç şaşırtıcı değil.

Dünyada solun karşısına çıkan görevler arasında, Amerikan solunun üstlenmesi gerekenler özellikle acildir ve ürkütücü boyuttadır. Başarısız olduğu iddia edilen devlete yönelik saldırıların, neoliberalizmin ideolojik inşasında merkezî yer tuttuğunu düşünürsek, alternatiflerin tartışılmasına zemin oluşturmanın ilk adımı, kamu sektörünün itibarsızlaştırılması dalgasına karşı durmaktır. Bu kapsamda, aciliyet bakımından ilk sırayı, on milyonlarca işsiz emekçinin yaşam standardının ve iş beklentilerinin savunulması alıyor. Bunun için, kamu açıklarının sözde enflasyonu azdırıcı etkilerine dair iddialara, ayrıca borçla finanse edilen kamu açıklarının özel yatırımlara hareket alanı bırakmayacağı safsatalarına karşılık verilmelidir. Bunun yapılması da, kamu açıkları ile doların uluslararası para birimi olma durumu arasındaki ilişkiye değinen savların gerçekte ne anlama geldiğinin açıklığa kavuşturulmasını gerektiriyor. Kamu açıklarının, para arzında

enflasyona yol açacak bir artış yaratması zorunlu değildir. Aynı şekilde, açıkların özel sektör yatırımlarına kesinkes alan bırakmayacağı da söylenemez. Açıklara dair tartışmada aslında konu edilen şey, güçlü özel çıkarlara ve özellikle de küresel finans devrelerine yatırılmış sermayeye hizmet edecek bir siyasi-ekonomik düzenlemeler dizisinin savunulması ve sürekli kılınmasına yönelik çabalardır. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, bütçe açıkları gerçekten de kapitalistler açısından bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle şiddetli kriz dönemlerinde, yatırım ve kâr oranlarındaki baş aşağı gidişi dengelemek üzere açıklara ihtiyaç duyulur. Ama aynı zamanda, devlet harcamalarının halka doğrudan fayda sunacak şekilde kullanılması olasılığı da açıklarla beraber artacaktır. Sermaye, bu duruma kendi penceresinden baktığında, kafasındaki ekonomik çıkar algısına zıt hareket eden bir devlet hayaleti görüyor. Açıklar hakkında giderek yükselen bir sesle feryat edilirken aslında istenen şey, bugünkü ve gelecekteki Amerikan hükümetlerinin, zengin yatırımcılara ait çıkarları halkın refahından çok daha önde tutma bağlılığını açıkça sergilemesidir.

Bu konuda tahakkümcü fikir birliğine karşı koymak, kamu açıklarının durgunluk ve düşen yatırım getiri oranları için her derde deva bir ilaç olarak görülmesi anlamına gelmemektedir. Zaten, bugünkü krizin daha "verimli" bir şekilde yönetilmesine yönelik tasarılar sunmak, sosyalistler olarak bizlere düşen bir görev de değil. Devlet müdahalelerine ilişkin tartışma, piyasaların verimliliği, mevcut politika girişimleri ile hizmet edilen sınıf çıkarları ve daha ilerici, eşitlikçi seçeneklere dair olasılıklar hakkında anlamlı soruları gündeme getirecek bir siyasi alan yaratma mücadelesinden ayrı düşünülemez.

AÇIKLAR GERÇEKTEN DE ENFLASYONA YOL AÇAR MI?

Günümüzde bütçe açıklarına getirilen eleştiriler, etkisini hâlâ sürdüren parasalcı iktisadın bir türünü imdada çağırıyor. Esasına indiğimizde görürüz ki, açıklarla enflasyon arasında bağlantı kuran düşüncenin temelinde, kamu açıkları sonucunda banka rezervlerinin "sistem dışı" bir şekilde para devrelerine aktığı iddiası yatıyor. Bankalar, bu rezervleri kredi olarak kullandırma arayışına giriyorlar ve bu da ilave mevduatların yaratılması anlamına geliyor. Bu ilave mevduatları alan bankaların da daha fazla kredi kullandırmaya yönelmesiyle para arzı, dolayısıyla toplam harcamalar, üretimdeki artış hızını çok çok geride bırakacak bir noktaya çıkıyor. İddiaya bakılırsa, mal ve hizmet fiyatlarında enflasyona yol açan şey de işte bu parasal genişleme süreci.[1]

Oysa bu değerlendirme, para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi daha en temelinden yanlış sunmaktadır. Kamu açıkları, genel olarak, likidite fazlasının ya da banka mevduatlarında aşırıya kaçan bir genişlemenin nedeni değildir. Yanı sıra, Amerikan hükümeti de mevcut bir mevduat havuzundan pay almak için rekabete girip faiz oranlarını yükselterek özel yatırımları baskılamamaktadır. Hazinenin, açıkları Merkez Bankası tarafından sunulan "krediler" yoluyla finanse ettiği doğuysa da, para piyasasına pompalanan ilave likidite, yeni devlet senetleri ihraç edilerek, ya da Merkez Bankası eliyle yürütülen "açık piyasa" ve "ters repo" operasyonlarıyla yeniden emilebilmekte ve eritilebilmektedir. Dahası, yeni devlet borç senetleriyle, devletin başlangıçta ödediği tutarlarla oluşmuş rezervler "gerisingeri ödünç alındığından", devletin yatırım arayışındaki bir mevduat toplamını kendi kasasına çektiğini söylemek doğru değildir. Tersine, devletin borç alması sonucunda, açığın başlangıçtaki finansmanı ile yaratılmış fazla likidite emilmektedir.[2]

Ortodoks görüşlerin aksine, para arzının (kullandırılan krediler yoluyla oluşturulan ödeme araçları) kendini üretimin ihtiyaçlarına ve toplam emtia üretiminin dolaşımına göre ayarladığını söylemek, bizi doğru başlangıç noktasına götürecektir. Para arzında, yani mevduatlar şeklinde tutulan satın alma gücünde meydana gelen artış ve azalışlar, hâlihazırda üretilmiş mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki yükseliş ya da düşüşlerin temel nedeni değildir. Aynı şekilde, fiyatlar, "parayı kapmaya çalışan mallar" tarafından da

belirlenmez. Tersine, fiyatlar şirketler tarafından, birim maliyetler ya da toplam maliyet üzerine kâr ilave edilerek belirlenir. Ürün fiyatlarındaki değişikliklerin yansıttığı şey, ücretler, dolaysız girdiler, genel giderler ve faiz gibi birim maliyetlerdeki değişiklikleri, ayrıca şirketin talep ettiği kâr miktarıdır.

Sermaye-hasıla oranındaki yükselme nedeniyle kâr oranı düşüyorsa, şirketler birim maliyet üzerine yaptıkları kâr ilavelerini artırarak önceki kâr marjlarını korumaya çalışacaktır.[3] Para arzındaki değişimler bu türden bir enflasyon dinamiğinin nedeni değildir. Aksine, fiyatların belirlenmesi sürecinde bankaların oynadığı rol, şirketlerin istenen kârları hayata geçirebilmesine olanak tanımak üzere, ihtiyaç duyulan alım gücünü temin etmektir. Hane halkının, devlet tarafından başlangıçta yapılan ödeme sonucunda oluşmuş vadesiz mevduatları kullanarak harcama yapabileceği doğrudur. Ancak, bu durumun fiyatlarda bir artışa yol açabilmesi için, ekonominin tam veya tama yakın istihdamla işliyor olması, ya da şirketlerin, istihdamı ve üretimi artırmak yerine kâr payını artırma kararını alarak bu ilave nominal talebi emmesi şarttır. Dolayısıyla, doğru bir ilişki kurulacaksa, para arzındaki artışın daha yüksek fiyatlara neden olacağı söylenemez. Tersine, daha yüksek fiyatlar, daha fazla miktarda ödeme aracının dolaşımını gerektirecektir.

Bu anlamda, para arzı tamamen sermaye devresi içinde ortaya çıkmaktadır. Ödeme araçlarının toplam hacmi, kendini, üretim süreçlerine yönelik işgücü ve diğer girdilerin satın alınması, ayrıca metanın dolaşıma girmesi için kapitalistlerin sahip olduğu ihtiyaçlara göre ayarlayacak, bu süreçte kredi kullandıranların kredi arzını kısma veya sınırlandırma kararlarından da etkilenecektir. Bu temel dinamik, kamu açıklarının ulaştığı düzeyden bütünüyle bağımsızdır. Benzer şekilde, kamu açıkları, fazla likiditeyi bankalar arası piyasadan çekerek gecelik faiz oranlarını düzenleme konusunda Amerikan Merkez Bankasının sahip olduğu olanakları da baltalamaz (bkz. dipnot 2). Bu yazının ek bölümünde ABD, Japonya ve Almanya için verdiğimiz grafiklerde görüldüğü gibi, belli başlı gelişmiş kapitalist ülkelerde, onlarca yıllık bir dönem içerisinde bütçe açıklarının ulaştığı seviyeyle enflasyon veya faizlerdeki artış arasında temel bir bağıntı bulamamamızın nedeni de budur.

BÜTÇE AÇIKLARI VE YATIRIMCININ GÜVEN DUYGUSU

Kamu açıkları hakkındaki Ortodoks bir yaklaşım sergileyen yorumcular, açıklar ile yüksek enflasyon veya düşük kârlar arasında herhangi bir kanıtın yokluğunda, yukarıda değindiğimiz noktalardan birçoğunu kabul edeceklerdir. Ancak, bu kabullere karşın, hükümetlerin mali kısıtlamalara neden yönelmesi gerektiği hakkında ortaya attıkları en somut savı dile getirmekten geri durmayacaklar: Yüksek kamu açıkları, bir noktada, hükümetin politika tercihleri hakkında yatırımcıların "güven" duygusunu zedeler. Sorunu bu şekilde masaya koyduklarında, güven kaybına yol açan nedeni de önem düzeyi bakımından ikinci dereceye itmiş oluyorlar. Güven kaybının tetiğini çeken şey enflasyon korkusu, özel yatırımlara alan kalmayacağı düşüncesi, uzun vadede vergi artışlarının geleceği kaygısı (ki genellikle başlıca kaygı konusudur), ya da ülke borçlarının GSYH içerisindeki oranının kabul edilebilir sınırı aşmasıyla bir güven krizinin patlak vereceği algısı olabilir. Bu noktaya gelindiğinde, o bilinen olaylar dizisi patlak verecek, güvenin sarsılmasıyla sermaye kaçışı başlayacak, yatırımcılar ilgili devletin para birimi cinsinden düzenlenmiş tahvilleri ve diğer yatırımları terk edeceklerdir. Hem tahvil fiyatları, hem de paranın değeri baş aşağı çakılacaktır. Bu ise, uzun vadeli faiz oranlarını yükseltecek ve döviz kurundaki değer kaybı üzerinden de ithal mal ve hizmetlerin fiyatını artıracaktır.[4] Yüksek faiz oranları ve artan enflasyon, güveni daha da zedeleyip, yatırımları iyiden iyiye azaltacaktır. Böylece istihdam ve üretimde de daralma meydana gelecek, sermaye kaçışı hızlanacak, daha da yüksek enflasyon oranları görülecektir. Sonunda, para birimini korumak ve yatırımları tekrar çekmek için, hükümet faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalacaktır. Yatırımcılar, hükümetin "sağlam finans" ilkelerine yeterince bağlı kalacağına (yani mali kemer sıkma politikaları uygulayacağına, sosyal harcamalar ve ücretleri sınırlandıracağına, vergileri azaltacağına) kanaat getirdiğinde, sermaye geri dönecek ve enflasyon yatışacaktır. İş dünyasında güvenin yeniden tesis edilmesiyle, daha yüksek bir yatırım hızıyla restorasyonun başlaması yönünde yeni bir teşvik ortaya çıkacaktır.

Şurası açık ki, bütçe açıklarıyla ilgili kaygıların ağırlıklı bölümü, borçlu hükümet tarafından uygulanacak politikalara alacaklıların duyduğu güvenle bağlantılı. Ancak, sorun bu şekilde ele alındığında da bir soru kendini

gösteriyor: Neye duyulan güven? Açıkların yüksek enflasyonu da, özel yatırımlara alan kalmamasını da doğrudan tetiklemediğini önceki satırlarda gördük. ABD'de kamu açıklarının artması yüzünden devletin borcunu ödeyemez hale geleceğinden korkmak için de neden yok. Zira ABD kendi para birimiyle borçlanabildiği için, vadesi gelen borçlarını salt dolar basarak ödeyebilir. Senyoraj hakkının doğası da bunu söylüyor: Egemen bir ülke, kendi para birimiyle borçlanmış olması kaydıyla, her türlü ödeme yükümlülüğünü daha fazla para basarak karşılayabilir. Yatırımcılar, yabancı merkez bankaları da dâhil olmak üzere, Amerikan hükümetinin borçlarını satın aldıklarında, gerek yabancı gerek yerli kapitalistler ve merkez bankaları, aslında Amerikan Merkez Bankası (yani Amerikan hükümetinin bankacılık kolu) üzerindeki haklarını, Hazine Bakanlığı (merkezî hükümetin harcama ve vergilendirme kolu) üzerinde sahip olunan bir hakla değiştirmektedirler. Tahvillerin vadesi geldiğinde, yatırımcılar daima dolar cinsinden ödeme talep edebilmekte ve böylece borcun biçimini, Amerikan merkezî hükümetinin borcu olmaktan çıkartıp, gerisingeri uluslararası piyasada ödeme aracı olarak işlev gören dolar rezervlerine çevirebilmekteler. Ancak, bu fonların (rezervler) genellikle yeniden yatırıma yöneltileceği düşünüldüğünden, alacaklar çoğu zaman vadesi gelen borçları, o gün için ikincil piyasada geçerli olan faiz oranıyla yenilemeyi kabul etmektedirler.

Tahvil sahipleri, nihai ödeme tarihini bu şekilde erteleyerek, aslında ABD'de açık uçlu bir kredi temin etmekteler ve kredi, her türlü pratik amaç çerçevesinde, "sonsuzmuş" gibi düşünülebilir. Varlıklı yatırımcılar ve yabancı merkez bankaları, ABD'ye açık uçlu bir kredi temin ederken, ABD'nin kendi sınıf çıkarlarına zararlı davranışlar sergileyerek bu güveni suistimal etmeyeceği konusunda kendilerini güvende hissetmek istiyorlar. Seçkinlerin bütçe açıklarına ilişkin gerçek kaygısı da işte bu noktada yatıyor. Sermaye, bütçe açıklarına bağımlı olduğu gibi, bu bağımlılığın tehdidi altındadır bir yandan da. Merkezî hükümetlerin senyoraj imtiyazları, uluslararası piyasalardan kendi para birimleriyle borç almalarına olanak tanır. Bir tarafta, büyümenin ve birikimin devam ettirilmesi için kamu harcamaları zaruridir ve ayrıca bu harcamalar, tipik olarak finansal araçlara yatırılan ya da hane halkına temettü şeklinde dağıtılan şirket kârlarının birincin kaynağı konumundadır. Ancak aynı zamanda, devletlerin ilerici,

hatta potansiyel olarak sosyalist programlar ya da girişimlere yönelme serbestliğini de açığa vurmasıyla, sermaye için bir tehdit durumundadır.

Amerikan hükümetinin, örneğin, mevcut harcama taahhütlerine ek olarak kentsel yatırım girişimleri için 1 trilyon $ daha tahsis etme yeterliği üzerinde teknik bir kısıt bulunmamaktadır. Hükümet, çevresel açıdan daha sürdürülebilir bir kentsel gelişim biçimi yaratmak üzere, kamunun öncülüğünde bir altyapı yatırımı programı benimseyerek tam istihdam politikası oluşturabilir. Dahası, merkezî hükümetin elindeki vergilerin düzeyini ve dağıtımını belirleme serbestliği de, açıkları kapatmak için varlıklı hanelere yönelik yüksek vergiler koyma yoluna her an gidilebileceği anlamına gelmektedir. Şurası çok açık ki, kamu harcamalarının ölçeğinin ve içeriğinin, sağlık hizmetleri ve kamu istihdamı gibi sosyal programları genişletecek yönde yeniden belirlenmesi ve devlet öncülüğünde, hükümetin denetiminde bir çevreci altyapı yatırım hamlesinin başlatılması, kapitalistlerin son otuz yılda kazandığı siyasi ve ekonomik mevzilere önemli bir tehdit yöneltecektir. Kamu harcamalarının, emekçilere dönük sosyal destekleri genişletecek şekilde artırılması yönündeki her türlü olasılık, işte bu yüzden sert bir direnişle karşılaşacaktır.[5]

Dolayısıyla, kamu açıklarıyla "güven" arasındaki ilişki üzerinde dönen tartışma, ABD'de yumuşak başlı ve disiplin altına alınmış bir işgücünün, istikrarlı fiyatların, finansal yatırımlara cömertçe ve istikrarlı bir biçimde kazanç temin eden ortamın, yasal düzenlemeleri sümen altı etme itme tavrının ve vergi sınırlamalarının sürdürülmesine yönelik talebin şifresi gibi algılanmalı. Amerikan finans sektörünün de içinde bulunduğu küresel yatırımcılar için güvenin karşılığı, kapitalist sınıf kaymak tabakasının son otuz yılda elde ettiği önemli politika kazanımlarının (finansın liberalleştirilmesi ve mevzuatın gevşetilmesi, vergilerin azaltılması, finansal mülkiyet sahiplerinin birleşmeler ve kaldıraçlı satın almalar yoluyla şirket yönetimleri üzerinde uyguladığı erkin büyütülmesi, eskiden koruma altından olan pazarlarda kapıların "serbest ticaret" anlaşmalarıyla ardına kadar açılması, zararların halka yayılması yönünde açık uçlu bir taahhüdün sunulması) korunması yönünde gerekli kararlılığın sergilenmesidir. Benzer biçimde, Obama yönetiminin sosyal harcamalarda meydana gelecek herhangi bir artışın ilave yük getirmeyeceği yönündeki taahhütlerinde dile getirdiği şey, ABD'nin egemen varlıklı sınıfın çıkarlarının en mümtaz savunucusu olarak hareket edeceğini söyleyen, ideolojik şifrelere sahip bir

sadakat yeminidir. Yükselen fiyatlara, özel yatırımlara alan kalmamasına, dağıtılan kârların ve kapitalist ailelerin sermaye kazançları üzerinde uygulanan yüksek vergilerin "istihdamı yok edici" etkisine, Wall Street'in "aşırı" düzenlemelere tabi tutulmasının uzun vadeli refah üzerinde yaratacağı tehdide dair kaygıların tamamı, bu imtiyazlı seçkinlerin savunulması için seferber edilecektir.

Köküne indiğimizde, "kabul edilebilir" kamu açığı miktarına dair tartışmada söz konusu olan şey, Amerikan siyaset sınıfının, egemen mülk sahiplerine ait çıkarların mümtaz savunucusu olma yönündeki kararlılığıdır. Bu savunma sadece ABD'deki çıkarlarla da ilgili değil. Amerikan devleti, Japonya ve Batı Avrupa merkezli kapitalistler karşısında, kapitalizmin "küresel başkomiseri" gibi davranmaya devam ediyor.[6] Kuşkusuz, bu da doğrudan yabancı yatırımların güvenliğini garanti altına alma yolunda Amerikan askerî gücünün kullanılması kararlılığını gerektiriyor. Bu askerî gücün finansmanı nedeniyle kamu açıkları üzerinde ortaya çıkan etkinin ciddi kısıntı taleplerine konu edildiğini hemen hiç duymayız. Reagan döneminde alınan derslerden biriydi bu: ABD, kapitalist sınıfın en ileri boyutta uluslararası hale gelmiş kesimlerine ait olan ve tüm sistemi ilgilendiren çıkarları güvence altına alma yolunda katkı sağlayacaksa, bütçe açıklarını hiç düşünmeden artırabilir. ABD işte bu nedenle, özellikle de bir Demokrat yönetim altındayken, şirketlerin ve yatırımcıların piyasalara ve kâra ilişkin haklarını, halkın toplumsal haklarından daha üstte tutma kararlılığının sürdüğünü göstermek zorunda. Yabancı varlıklara sahip olma ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma, elde edilen kârları hiçbir sınır olmadan kendi ülkesine kaçırma hakkını veren çok taraflı "serbest ticaret" anlaşmaları ilkesini savunmaya mecburdur. Günümüz şartlarında en can alıcı olanı ise, normalden yüksek değer biçilmiş, aşırı kaldıraç kullanımına tabi tutulmuş küresel finans devrelerine yatırılan sermayenin büyük bir devalüasyona maruz kalmasını önlemek amacıyla, ucuz krediye erişim imkânı ile fiyat kontrolleri arasında denge kurma kararlılığına ve kabiliyetine sahip olduğunu göstermelidir.

YATIRIMCILAR AMERİKAN HÜKÜMETİNİ

CEZALANDIRABİLİRLER Mİ?

ABD'nin, yatırımcılar sınıfının gönlünü almak için sosyal harcamaları sınırlandırması gerektiği iddiasının en önemli halkasını, yeterli rekabet gücüne sahip bir ticari ortam yaratamayan hükümetlerin, sermaye kaçışı tehdidiyle uğraşmak zorunda kalacağı savı oluşturuyor. Küçük devletlerde, özellikle de uluslararası piyasada kendi para biriminde borçlanamayan ülkelerde, politikaların finans tarafından veto edilmesi gibi bir durumla karşılaştığı doğrudur. Uluslararası ödeme aracı olarak kullanılan para birimlerini basanlar başta gelmek üzere, öne çıkan kapitalist ülkeler söz konusu olduğunda ise, işler bu kadar sıkıntılı değil. Bugün, doların uluslararası rezerv para durumunu sürdürme yeterliğini sergileyip sergileyemeyeceği konusunda ciddi anlaşmazlıklar var.[7] Doların durumu uzun vadede kesinlikle tartışmalı olsa da, şu an için ciddi bir rakibin meydanda görülmediği, dolayısıyla doların uluslararası rezerv para konumunu 2010'larda da sürdüreceği açıktır. Bunun anlamı şu ki, küresel yatırımcıların, salt özel piyasa devrelerini kullanarak, yani sadece Amerikan hükümetinin borcunu alıp satma kararlarını yönlendirerek politika tercihleri üzerinde sahip olabilecekleri veto gücü sınırlıdır. Bu nedenle, liberalleşmiş finansın dayatmaları ile uluslararası ödeme aracı ve rezerv servet stoku olarak kullanılan paraları basan hükümetlerin elindeki politika tercihleri arasındaki ilişkiyi kavrama yolunda ayrıntılara inmeliyiz.

Finansal serbestleşme hikâyesinin hasıraltına itmeye çalıştığı şey şu ki, hareket halindeki finansın gücü piyasa entegrasyonu sayesinde kesin biçimde pekişmiş olmakla birlikte, hâlâ sermayeyi sınırlandıran iki etmen var: Uluslararası ticaret ve finans devrelerinin akışkanlığını sağlayacak bir uluslararası ödeme aracına yönelik ihtiyaç ve son derece likit, getiri sağlayan, "güvenli liman" rezerv para işlevi görev bir varlığa duyulan gereksinim. Bu ihtiyaçlar üç şekilde çözüme kavuşturulabilir. Birinci yol, uluslararası para sistemini emtia temeli üzerine kurmak, altını bir değer standardı ve nihai uluslararası ödeme aracı haline getirmektir (altının uluslararası ödemelerde nadiren bu şekilde kullanıldığını belirtelim). İkinci yol olarak, bir uluslararası ödeme aracı basıp yönetecek bir dünya merkez bankası inşa edilebilir. Bu işlev, ülkelere bir tür çekme hakkı [drawing

right] tanıyacak, çeşitli şart ve koşullara tabi bir takas birliği üzerinden düzenlenir.

Bugün uygulanmakta olan üçüncü seçenek ise, uluslararası sistemin değerli, hilesiz bir "ülke parası" temeli üzerine inşa edilmesidir. Dünyaya egemen devletin bastığı para, genel hesap birimi (aracı para) [vehicle currency], ödeme aracı ve rezerv değer olarak kullanılır. Dolar, günümüzün rakipsiz uluslararası ödeme aracı olarak öne çıksa da, bu düzenleme kendi içinde sorunlar taşıyor. Bir kere, herhangi bir emtia karşısında çevrilebilir [convertible] olmadığından, tüm diğer para birimlerine ait kurların ölçülmesinde doların mutlak standart işlevi görmesi mümkün değildir. Ayrıca, ticaret açıklarının doğal sonucu olarak, ABD'nin geri kalan dünya karşısındaki toplam borcu sürekli arttığından, Amerika'da mukim kişilerin (hükümetler, şirketler ve hane halkı) dolarla yaptığı ödemeler, nihai uluslararası ödeme anlamını taşımamaktadır. Buradaki sorun, ABD'nin muazzam ölçekli ve aynı zamanda giderek artan bir "açık senedin" karşılığını ödeme aczine düşme olasılığı değildir. Altına çevrilebilirliğin olmadığı bir ortamda piyasadaki muazzam dolar yükü, doların uluslararası piyasalardaki alım gücünün devalüasyona uğraması kâbuslarının görülmesine yol açmaktadır.[8] Bu durumda şu soru kendini gösteriyor: Birincisi, yabancı merkez bankaları ve küresel bankacılık kuruluşları neden dolar kabul etmeyi ve elde tutmayı sürdürüyor ve ikincisi, Amerika hükümetinin borçlarını satın alma ve elde tutma isteğine ne darbe vurabilir?

Dolara yönelik dış talep, "neo-fermancı" (devlet temelli) para yaklaşımının yurtiçindeki dolar talebine getirdiği türden açıklamalarla kavranamaz: Tablo, vergi çıkarma ve halkın merkezî hükümete bu vergileri ödeyeceği para birimini belirleme konusunda devletin sahip olduğu yetkileriyle açıklanacak gibi değildir.[9] Zira bu yetkiler, merkezî hükümetin egemenlik alanı içindedir. Aynı şekilde, Amerikan Merkez Bankası da yabancı bankalara rezerv koşulları dayatma yetkisine sahip değdir. Dolayısıyla, küresel piyasalarda bir uluslararası ödeme aracına duyulan ihtiyaç ile paranın hâlâ asıl olarak ulusal sınırlar çerçevesinde basılıp yönetildiği gerçeği arasında bir çelişki kendini göstermektedir. Soru değişmemiştir: Dünyanın en fazla öne çıkan rezerv varlığı neden yen veya avro değil de dolardır?

DOLARIN GÜCÜ

Güçlü sistem aktörleri, bir ödeme aracı ve uluslararası rezerv olarak dolara yönelik uluslararası talebi alttan desteklemeyi şimdilik sürdürüyor. Avrupa ve Doğu Asya'nın büyük kesiminde, birikimin ayrılmaz bir biçimde Amerikan pazarına bağlı kalmaya devam ettiğini açıkça görüyoruz. Benzer şekilde, uluslararası petrol ticaretindeki faturaların aracı para birimi de dolardır. Bu yüzden, yabancı üreticiler ve merkez bankaları, dolar kabul etme ve biriktirme dışında pek az şansa sahip. Yabancı merkez bankaları, doları gerisingeri Amerikan sermaye hesabına gönderdiğinde, bu hareketin uzun vadede Amerikan faiz oranlarını düşürme eğilimi taşıdığını, kendi mallarına yönelik Amerikan talebini desteklediğini ve ihracatçılarının elindeki kâr imkânlarına destek olduğunu bilerek adım atıyor. Rezervde dolar tutma istekliliği, her iki tarafa da fayda sağlayan, sembiyotik bir anlaşmanın bedelidir. Bu anlaşma sayesinde yabancı ihracatçılar, dünyanın bu en büyük pazarına girme olanağını elde ederken, ABD de uluslararası piyasada satılan Hazine tahvillerinin yabancılar tarafından satın alınmaya devam edeceği konusunda güvenceye kavuşmaktadır.

Doların konumu, uluslararası ticaret ve yatırımın önemli bir kısmını denetim altında tutmayı sürdüren Amerikan çokuluslu şirketlerinin korkunç gücünden de besleniyor. Ellen Frank'ın karşı konulması güç bir biçimde belirttiği gibi, hem dolar cinsinden ifade edilen varlıkların Amerikan çokuluslu şirketlerinin servetlerinde büyük pay tutması, hem de bu şirketlerin borçlanma ve ödemelerde (hissedarlara dağıtılan kâr da dâhil olmak üzere) doları tercih etmesi nedeniyle, söz konusu gücün bir dolar talebi yarattığı açıktır.[10] Doların piyasa tarafından desteklenmesi sisteminde bir o kadar önem taşıyan diğer etmen, Wall Street'in gücü ve küresel nüfuzu ile Londra merkezli avro pazarlarında Amerikan sınır ötesi bankacığının sergilediği varlıktır. Çokuluslu Amerikan bankaları, yurtiçi mevduatlarının ve varlık temellerinin, dünyanın en büyük pazarında konumlanmış olması ayrıcılığına sahip. Amerikan bankaları, ABD Hazinesi ile Merkez Bankasının bağlantı noktasında konumlanmış durumda ve bu da dünyanın en derin, en likit yurtiçi tahvil piyasasına ayrıcalıklı bir erişim imkânı sunmakta. Aynı zamanda, sınır ötesi bağlı kuruluşları aracılığıyla da Londra merkezli avro piyasalarına erişebilmekteler. Amerikan tahvil ve

para piyasasının benzersiz derinliği ve likitliği, ayrıca dolar cinsinden varlıklar ve mevduatların oluşturduğu olağanüstü büyük taban, Amerikan finans sektörünün küresel erişim ve egemenliğini genişletme, pekiştirme yolunda Londra avro piyasalarının temin ettiği platform aracılığıyla daha da yukarılara kaldırılabiliyor.

Son kriz tarafından havası bir miktar söndürülmüş olmasına karşın, Wall Street hâlâ özel finans sektörünün en yeni yatırım stratejilerini belirlemeyi sürdürüyor. Amerikan yatırım bankaları bugün de uluslararası tahvil aracılık yükleniminde, birleşme ve satın alma tavsiyelerinin sunulmasında lider konumda. Amerikan kapitalist sınıfının tasarruflarını toplayıp yöneten koruma fonları ve özel sermaye şirketlerinin oynadığı rol de yine doların merkezî konumunu pekiştirir nitelikte. Bu tasarruflar, dünyanın en büyük ulusal temelli, ama küresel ölçekli finans havuzlarından birini oluşturmakta. Tüm bu etmenler, Wall Street'e ABD ile uluslararası finans piyasası arasındaki kritik bağlantı olma konumunu bahşediyor ve böylece, dünya üzerindeki en güçlü hükümetin güvencesi altında bulunan doların uluslararası rezerv para olma niteliğini de pekiştiriyor.

Şu an için tutunabilecek bir seçeneğin mevcut olmaması da doların yapısal payandalarına güç katmakta. On yıl kadar önce avro ortaya çıktığında doların karşılaştığı "tehdit" ile ilgili yapılan konuşmaların ne kadar abartılı olduğunu bugün açıkça görüyoruz.[11] Yazının ek bölümündeki Şekil II ve III'te görüleceği gibi, resmî yabancı rezervlerin bileşiminde, doların aleyhinde ve avronun lehinde herhangi bir önemli kayma yaşanmış değil. Hatta döviz kurundaki değişikliklere ayak uydurma çabasındaki yabancı merkez bankaları, avro ile kıyaslandığında dolar varlıklarını artırmakta.

Yabancı döviz rezervlerinin avroyu da içerecek şekilde çeşitlenmesi ilke olarak hâlâ gerçekleşebilirse de, Amerikan Hazinesi-Merkez Bankası "bileşimi"nin mevcut konumunun avro ve Avrupa Merkez Bankası tarafından devralınması olasılığı, çeşitli etmenler tarafından zayıflatılmakta. Bir kere, dolara yönelik tercih, Avrupa para birliğinin "parçalı egemenlik" yapısından da etkilenmektedir. İşin para boyutunda, AB pratik bakımlardan avronun hesap birimi ve ödeme aracı olarak kullanıldığı tek bir ülke gibi düşünülebilir. Gelgelelim, mali politikalar üzerindeki güç ise hâlâ, halkın yaratacağı etkilere açık durumdaki ulusal hükümetlerin egemenlik

düzeyinde kullanılmakta. Sonuçta, avroyu çokuluslu bir kurum olan Avrupa Merkez Bankası'na bağlı bir parasal birlik olarak ayakta tutan ve yeniden üreten prosedürlerle, hükümetlerin kamu finansmanı üzerindeki yetkilerini ortaya çıkartan ulusal yasama alanı arasında yapısal bir ayrışma boy gösteriyor. Amerikan Hazinesi-Merkez Bankası örneğinin aksine, Avrupa Merkez Bankasının ulusal denetim altında bir hazine karşılığı bulunmuyor. Avronun hesap birimi olarak işlev gördüğü coğrafi alan üzerinde tek bir devletin egemen otoritesi uygulanmadığından, avro birleşik ve yeterince likit bir ülke borçları piyasasından mahrum kalıyor. Sonuçta, bambaşka siyasi ve toplumsal dinamiklere sahip, birbirinden son derece parçalanmış ülke borçları piyasalarından oluşan, bir yapıyı tek bir para biriminin düzenlemeye çalıştığı, anormal bir durumla karşı karşıyayız.

Avro, daha en başından beri sorunlu olan bir girişim nedeniyle belaya bulaşmış durumda: Yunanistan gibi küçük bir çevre ülkenin borcuna, Almanya ve Fransa gibi büyük, güçlü ekonomilerin borcuyla aynıymış gibi muamele ediliyor. Maastricht Anlaşması'nın şartları ve Avrupa Merkez Bankası'nın kuruluşuna temel oluşturan hükümler, üye ülkelerin kamu bütçelerini mali doğruluk ilkelerine tabi tutacak bir kurallar temelli politika çerçevesinin getirilmesi yoluyla bu çelişkiyi çözüme kavuşturma doğrultusunda belirlenmişti. 2010 Yunanistan krizinin yansımaları, Avrupa para birliğini destekleyen kurumsal düzenlemelerin altta yatan çatlaklarını ve zayıflıklarını bir bir gün yüzüne çıkardı. Önde gelen Avrupalı hükümetler, baskı altındaki ülkeler için 750 milyar €'luk bir paketin devreye sokulmasını, o da çok sert şartlar doğrultusunda nihayet kabul ettilerse de, bu aşamaya kadarki karar alma süreçleri, kriz dönemlerinde ayrıcalıklı rantiyeci-yönetici kesimlerin direncini pragmatik düzenlemelerle dengeleyecek, net bir siyasi-ekonomik liderlik merkezinin bulunmadığına dair kanıtlar ortaya koydu.

Bunun yanında, Yunanistan krizine verilen tepki, önde gelen Avrupalı hükümetler arasında devam eden gerilimleri, özellikle de Alman ve Fransız siyasi önderliklerinin siyasi yönelimlerindeki ayrılıkları açığa çıkardı. Mali ayarlamaların getirdiği maliyetin, refah harcamalarındaki kesintiler yoluyla halk sınıflarına ödetilmesi konusunda aynı kararlılığı paylaşmalarına karşın, Fransa'daki liderlik, ihtiyaç duyulan devlet teşviklerinin sunulabilmesi için yüksek bütçe açıklarının hoş görülmesi konusunda daha istekli bir tutum sergiliyor. Karşı kampı oluşturan Almanya ise, gerek tarihsel nedenlerle

(hiper-enflasyonun ve daha yenilerde de, Doğu Almanya ile birleşmenin getirdiği maliyetin belleklerden silinmeyen anıları), gerekse Avrupa'nın "kurtarıcısı" olma konusundaki isteksizliği pekiştiren ülke içi siyasi güçler bileşimi yüzünden, kıtada denk bütçe ilkesine en sıkı sarılan ülke konumunda. Herhangi bir üye ülkenin kurtarılması operasyonuna Almanya'nın da dâhil edilmesi için Merkel hükümetinin koştuğu sert şartlar da bu gerçeğe işaret etmiş, krizin yönetiminde daha pragmatik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulurken, denk bütçe ilkesine böylesine ideolojik bir bağlılık sergilemenin mantıklı olup olmadığı hakkında soruların doğmasına yol açmıştır.[12] Bu tablo, Avrupa para birliğinin uzun vadedeki kaderi hakkında iyi şeyler vaat etmeyen, kronik ve belki de giderek derinleşecek bir yönetim krizine dair olasılıkları akla getiriyor.[13]

En önemlisi, Avrupalı seçkinler, avroya duyulan güveni pekiştirme yolunda, uzun vadede geçerliliğini koruyabilecek tek yolun sosyal harcamalarda tasarrufa gidilmesi olduğu konusunda ortak bir ısrar içindeler. Bu tutum, avroya ilişkin mevzuat yapısının sahip olduğu deflasyonist, temelden emek karşıtı taraflılığın boyutları hakkında çok şey söylüyor. Avro projesinin özündeki kilit toplumsal çelişki de bu muhtemelen. Diğer taraftan, avronun bir uluslararası para birimi olarak durumu, en azından sözde halka karşı hesap vermek zorunda olan üye ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmesine bağlı hâlâ. Krizde meydana gelecek bir derinleşme, Avrupa Birliği'nin ayakta kalacağı konusunda piyasanın güvenini kazanma amaçlı sosyal ve mali tasarruflara yönelik talepleri şiddetlendirecek. Bu politika, belli tehlikeleri de beraberinde getiriyor. İlk olarak, kemer sıkma önlemleri, AB-avro projesi payandalarının rantiye ve yönetici sınıflardan yana derin taraflılığını gün yüzüne çıkartacağından, kamu bütçelerinde daha aşikâr bir siyasileşmeye yol açabilir. Dahası, köklü bir sosyal uzlaşı ve sınıf mücadelesi tarihini yansıtan sosyal refah haklarını öylece hükümsüz kılmak kolay değil. Kapitalist mülk sahiplerinin penceresinden bakıldığında sınıf sorunu, Avrupa hükümetlerinin özel finansa tanınmış imtiyazlara karşı yumuşak davranma isteğini ve gücünü ortaya koyacak mesajların verilmesi için gerekli kemer sıkma politikalarına ve yaşam standartlarındaki düşüşe halk sınıflarının set çekmesi olasılığını ifade ediyor. Bu tip önlemlerin direnişle boşa çıkartılması, günümüzün Avrupa mevzuat yapısına yönelik uluslararası güven üzerinde de aynı düzeyde derin etkiler yaratacaktır.

Krizin Avro Bölgesi'ndeki sonuçları neler olursa olsun şurası kesin ki, avronun altta yatan zayıflığı, doların uluslararası rezerv para olma konumunu en azından şimdilik pekiştirmeye yarayacaktır. Yatırımcılar, ödeme aczine düşmeme konusunda hâlihazırda Amerikan hükümetine karşı besledikleri güvenin aynını Avrupa devletlerine karşı da ortaya koyma isteğinde değiller. Bugün uluslararası piyasada alınıp satılanlar arasında, risksiz bir varlık olmaya en yakın şey Almanya veya Fransa'nın değil, ABD'nin ülke borçlarıdır. Tüm bu nedenlerden ötürü, doların ve Amerikan hükümet borçlarının uluslararası ödeme aracı ve dünya piyasalarında akışkanlığı sağlayan şey olarak oynadığı rolü avronun ve Almanya ile Fransa'nın borçlarının devralması mümkün görünmüyor.

Çin, potansiyel olarak, ABD'nin uluslararası finans âlemindeki yerleşik egemenliği karşısında daha geçerli bir uzun vadeli tehdit olarak görülebilir. Çin'in sonunda bir süper-güç konumuna yükselip yükselemeyeceği ve ABD'nin küresel tahakkümüne kafa tutup tutamayacağı hakkında fazlasıyla tartışma yürütüldü. Ülkenin uzun vadede küresel süper-güç konumuna yükselmesine dair soruları şimdilik bir kenara koyarsak, yuanın önümüzdeki on yıl içinde dolar karşısında küresel bir alternatif olarak ortaya çıkması, önemli engellerin aşılabilmesine bağlı. Birincisi, yuanın bir uluslararası rezerv paraya dönüşmesi için, dünya genelindeki yuan arzının muazzam ölçekte artması şart. Bunun gerçekleşmesi içinse, Çin'in uzun süre ticaret açığı vermesi, ya da yuan cinsinden krediler, doğrudan yatırımlar, finansal varlık alımları yoluyla, sermaye hesabından büyük bir yuan çıkışı sağlaması gerekiyor. Ayrıca, yuanın belli başlı rezerv servet stoklarından biri olarak işlev görebilmesi için, küresel piyasada serbestçe alınıp satılabilecek, yeterli miktarda yuan cinsinden tahvil stokunun temin edileceği konusunda Çin tarafından güvence verilmesine ihtiyaç duyulabilir. Çin'in, sermaye hesabında tam ve serbest konvertibiliteye geçmesi, yabancıları istenen miktarda yuan (ve devlet tahvilleri) alma ve satma konusunda serbest bırakması gerekecektir. Son olarak, merkezî hükümetin sermaye hesabında liberalleşme doğrultusunda şaşmaz bir kararlılık sergileyeceği, ayrıca asla borcunu ödememe yoluna gitmeyeceği konusunda uluslararası yatırımcılara güvence verilmesi şart.

Bu koşulların önümüzdeki on yıllık dönemde karşılanması olası görünmüyor. Yuanın, açık piyasada serbestçe dalgalanmaya bırakılması hâlinde ulaşacağı seviyelerden daha düşük değerde tutulması, Çin'in

ihracattan elde ettiği sermayeye büyük katkı sağlıyor. Ayrıca, Çin'in, sermaye hesabında tam liberalleşmeye ihtiyatla yaklaşacağını düşünmek için bolca sebebimiz var. Zira bu yönde bir adımın atılması, yuan üzerinden ihraç edilmiş borç senetlerine uygulanan uzun vadeli faiz oranları üzerindeki kontrolü ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, yuanın bugün için bir rezerv para olmadığı düşünülürse, yabancıların yuanı bir uluslararası ödeme ortamı olarak kabul etme konusunda sergileyeceği istekliliğin sınırları vardır. Benzer şekilde, Çin Merkez Bankası ve Hazinesi, yuanın uluslararası ölçekte rezerv para olarak yönetilmesi için gerekli teknik ve kurumsal altyapıdan yoksundur. Çin bankacılık sektörü, Amerikan Hazinesi/Merkez Bankası/Wall Street'in elindeki hudutsuz küresel erişim olanağına, Amerikan tahvil piyasasının müthiş likiditesine ve derinliğine karşılık düşecek bir ülke içi araca sahip değil. Çin bankalarının, uluslararası tahvil ve hisse senedi piyasalarındaki yeni ihraçlarda aracılık yüklenimine girişme yeterlikleri sınırlıdır ve Londra merkezli avro piyasalarında anlamlı düzeyde kurumsal varlık sergileme imkânları yoktur. Ayrıca, Çin'in borçlarını daima ödeme taahhüdüne, yabancı yatırımcıların Amerikan hükümeti taahhütleri kadar güven duyması mümkün görünmemektedir. Saydığımız tüm bu nedenlerle, kısa ve orta vadede Çin'in yuanı ciddi bir uluslararası seçenek olarak ortaya sürme isteği de gücü de bulunmamaktadır.[14]

Doğu Asya para birliğinin günün birinde kurulmasına ilişkin tartışmalara da aynı şekilde ihtiyatla yaklaşılmalı. Ticaret ve yatırım alanlarında giderek derinleşen bir büyüme, bugün bölgenin tanımlayıcı özelliği haline gelmiş olsa da, Çin-Japon ilişkisindeki köklü gerilimler, yakın vadede bir para birliği olasılığını çöpe atacaktır.[15] Dahası, Çin'in uluslararası plandaki duruşunda, ikili ticaret anlaşmaları kapsamında yuanın bir aracı para ve ödeme aracı olarak kullanılmasından faydalanılmakta. Pekin, bugüne dek, bölgesel birlik yolunda ulusal kalkınma hedeflerinden ödün verme istekliliği göstermedi. Bir o kadar önem taşıyacak şekilde, para birliğinin kilit ön şartı olan piyasa altyapısını ve mevzuat desteğini bütünüyle kurmak için ihtiyaç duyulan teknik yeterliklere bugün ne Japonya ne de Çin sahip. Kısacası, Avrupa'daki para birliğinin şartlarını biçimlendirme yolunda kritik siyasi ve teknik liderlik sunmuş olan Almanya ve Almanya Merkez Bankası'nın Doğu Asya'da bir karşılığı bulunmamaktadır.[16] Ek olarak, oluşacak bir birliğin şartları üzerinde Çin'in sahip olacağı kaçınılmaz

egemenlik dikkate alındığında, ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ülkelerinin de Çin ile yakın dönemde eksiksiz bir para birliğine girmekten yana tercihte bulunmaları olası görünmüyor. Chiang Mai Girişimi ve Asya Tahvil Fonu, bölge sermaye piyasalarındaki derinleşmeye katkı yapmaya devam edecek ve böylece bir para birliğinin temellerini atabilecekse de, böyle bir sonuca henüz çok var gibi.

Özel çekme haklarının (SDR) bir biçimi esas alınarak bir uluslararası para birimine geçme tasarılarının içi, şu anda bu yönde somut bir olanak bulunmadığı için, büyük ölçüde boştur. Keynesçi tipte bir "bankor" hesap birimi ve uluslararası ödeme aracının oluşturulması, büyük kapitalist ülkelerin para politikası imtiyazlarını çeşitli kısıtlamalara maruz bırakır. SRD'ler için daha büyük roller biçen tasarılar ortaya atsa da, Çin'in gerçekte böyle düzenlemelerin şartlarını kabul edip etmeyeceği de bir muamma. En başta, cari hesabındaki fazlayı ortadan kaldırmak üzere, Çin'den yuanın değer kazanmasına izin vermesi istenecektir. Benzer biçimde, kalıcı açıklarla boğuşan ülkelerin çekme haklarını finanse etmesi beklenecektir. ABD'nin böyle bir düzenlemeyi asla kabul etmeyeceği ise son derece açık. Japon ve Avrupalı seçkinler de döviz kurları üzerindeki denetimi bir küresel takas bankasına terk etmeye istekli olmayacaklardır. Çin Merkez Bankası'nın SDR'ye ilişkin son teklifleri, gerçekte, yuanın küresel piyasadaki fiyatını yönetme konusunda Çin'in temel dayanak noktasını teşkil eden doların uluslararası değerinin ABD tarafından korunması yönünde bir taleptir.

Bu değerlendirmeler, bizi can alıcı bir noktayla karşı karşıya getiriyor. Bir Dünya merkez bankası eliyle basılan dünya para biriminin yokluğunda, doların rezerv para olarak sahip olduğu konum, para birimlerinin aslolarak ulusal temelde basılıp düzenlendiği bir uluslararası ekonomi içerisinde (avro, bir ara durum sayılabilir), küresel bir ödeme aracı ihtiyacına yönelik ihtiyacı karşılamak zorundadır. Amerikan ticaret açıkları, ticaret ve finansın uluslararası devrelerine akışkanlık kazandıran ödeme araçlarını temin etmeyi sürdürüyor. ABD'nin bütçe açıkları ise, talep hâlinde uluslararası ödeme aracı olarak işlev gören dolara çevrilebilen, en önemli değer stoku konumunda bulunan varlığın (Amerikan hükümetinin borçları) ortaya çıkmasını sağlıyor. ABD, vadesi gelen tüm yükümlülüklerinin daima ödeneceği konusunda verdiği üstü kapalı güvencenin güvenilirliği sayesinde, pratikte neredeyse sıfır riskli bir varlık muamelesi gören borç

senetlerini uluslararası piyasaya ihraç edebiliyor. Avrupa'nın önde gelen güçleri de dâhil olmak üzere, bugün için benzer bir güvence sunabilen başka bir devlet daha yok.

Özet olarak, uluslararası finans dünyasında, 2010'larda da doların ayrıcalıklı bir yer tutmayı sürdüreceğini düşünmek için ikna edici temellere sahibiz. Gerek beli başlı kapitalist devletlerin kendi çıkarları, gerekse sistemin uluslararası bir ödeme aracına ve değer stokuna duyduğu ihtiyaç, doların uluslararası piyasada rezerv para rolüne dayanak oluşturmaya yakın vadede devam edecek. Yabancı hükümetler, ABD'nin senyoraj imtiyazlarını suistimal etmesinden rahatsız olacaklar. Bugünkü uluslararası finans düzenlemelerinin uzun vadedeki geçerliliği hakkında soru işaretleri doğacak ve dünya ticaretinin bir bölümünün dolardan uzaklaşması tehlikeler baş gösterecek. Evet, bu tehlikeler bir gün gerçeğe dönüşebilir. Ama şimdilik, Amerikan menkul kıymetler piyasasının derinliği ve boyutları, küresel finansın sinir merkezlerini oluşturan Wall Street ile Londra'nın egemen konumları karşısında gerçek bir alternatif görünmüyor.

Bu değerlendirmeleri yapmakla, on yıl içinde bir dolar krizinin patlak vermesi olasılığını olduğu gibi bir kenara itmiyoruz elbette. Söylediğimiz şey, ciddi bir döviz krizinin baş göstermesi hâlinde diğer önemli devletlerin de doları desteklemek üzere müdahale edeceği, dolara yönelik bir spekülatif saldırıya set çekmek isteyecek Amerikan Merkez Bankasının yüksek faiz oranlarına yönelmek zorunda kalması hâlinde ortaya bir küresel felaketin çıkması kâbusu ile çok taraflı bir desteği derhal devreye sokacağıdır. Amerikan Merkez Bankasının örgütlü emeği ezmek ve dolara yönelik uluslararası güveni yeniden tesis etmek için yüksek faiz oranları çaresine başvurabildiği 1979-1985 döneminin aksine, bugün ABD ve dünya ekonomisi sarsıcı bir borç yükünün altında. Şu anki ortamda faiz oranlarını yükseltmek, müthiş bir varlık deflasyonuna yol açacak ve dünyayı derin bir resesyon batağına saplayacaktır.[17]

Tüm bunlar, ABD'den sermaye sınıfı ayrıcalıklarının ihtiyatlı bir muhafızı olarak hareket etmesini isteyen küresel finansın taleplerine ivme kazandırıyor: Sosyal harcamalar kısılmalı, finans piyasalarının "aşırı" mevzuata tabi tutulmasından kaçınılmalı, serbestleşmeye yönelik desteğin devam ettiği gösterilmeli ve sistemin genelini içine alacak kriz durumları için büyük bankalara kapsayıcı garantiler verilmeli, vergiler ya da

kapitalistlerin gelirleri ile varlıkları üzerinde kayda değer vergi artırımlarına gitme önerileri reddedilmelidir. 1980 sonrasındaki dizginsiz, aşırı yüksek kaldıraç kullanımına dayalı finansın maruz kaldığı meşruiyet aşınması nedeniyle, sınıf iktidarı ve imtiyazları karşısında bir tehdit gibi algılanan politika girişimlerinin def edilmesi, tekrar aciliyet kazanmış durumdadır. Bir dolar krizinin patlak vermesi tehlikesinin sorunsuzca bertaraf edilmesi, finansal imtiyazların korunması uğruna sosyal harcamaların kısılması ihtiyacı etrafında Amerikan halkını toplamanın bir aracıdır.

Dolar temelli mevcut uluslararası finans sistemine karşı ilerici bir seçeneğe gerçekten ihtiyaç var ve bu ihtiyaç hiçbir yerde Küresel Güney'deki kadar somut değil. Sol ise bu arada, küresel finansın zirvelerini elinde tutanların çıkarlarına hizmet eden "kemer sıkma" görüşlerini sorgulamalı. Ortodoks yaklaşımların reddi, çözümsel açıdan yerinde olduğu gibi, hükmünü sürmeye devam eden neoliberal, piyasa yanlısı fikir birliğinin tahakkümüne karşı geliştirilecek muhalefetin entelektüel çerçevesini oluşturma yolunda da kısmi ama gerekli bir adımdır. ABD'nin ve bu arada diğer önemli egemen devletlerin, şimdikinden daha da yüksek açıkları sürdürmemesi için hiçbir teknik neden yok. Servetin sahiplerine uygulanan vergileri artırmak, uzun vadede açıkları azaltabilecek ve uluslararası finansın daima lanetine konu olmuş sermaye kısıtlamalarının yeniden getirilmesi de devletlerin politika alanındaki özgürlüğüne katkıda bulunabilecektir.

Daha geneli ilgilendiren bir konu olarak, politika tercihleri, ekonomik süreçlerdeki işleyişin kişiler üstü zorunlulukları ya da küreselleşme tarafından asla sıkı sıkıya kısıtlanmış değildir. Uluslararası finansın kuralları toplumsal ölçekte inşa edilmiştir ve bu nedenle de yeni bir toplumsal zorunlulukla, çıkarlar dizisine hizmet edecek şekilde değiştirilebilir. Devletlerin elleri de denk bütçe zorunluluklarıyla bağlanmış sanılmamalı. Öne çıkan egemen devletler için, senyoraj imtiyazları, doğrudan işçilere hizmet eden, mülk sahiplerinin çıkarlarını zedeleyen sosyal programların yürütülmesine imkân tanıyor. Daha fazla ekonomik güvenceye, istikrarlı bir gelir ve istihdama, uzun vadede sürdürülebilir altyapı yatırımlarına dönük istekleri "mantıklı finans"ın yüce adak taşı üzerinde kurban etmek şart değil. İdeolojik alanı merkez sağın elinden geri alma süreci, kamu açıklarının olumsuz etkilerine dair tutucu iddiaların hiç dolandırılmadan, koşulsuz biçimde reddi ile başlamalıdır. Gerçekte

tartışılan şey, mevcut düzenlemelerin hangi toplum ve sınıf çıkarlarına hizmet edeceğidir.

KAMU AÇIKLARININ SINIRLARI

Kamu açıklarına dair tartışmanın altında ekonomi "yasa"larının değil, sınıf çıkarları ve seçkinlere ait imtiyazların yattığını öne sürdüğümüzde, düşen kâr oranlarından ve müzminleşmiş yatırım yetersizliğinden kaynaklanan birikim engellerinin salt devlet harcamaları ile aşılabileceğini iddia etmiş olmuyoruz. Özel yatırım yetersizliğine bağlı olarak nihai talepte ortaya çıkmış gerilemeden dolayı yatırımların getiri oranlarında meydana gelen düşüşlerin bütçe açıklarıyla dengelenmesi mümkündür. Ancak, kâr oranını belirleme konusunda işin arz tarafında kalan etmenlerde meydana gelen kötüleşmelerin açıklar eliyle dengelenmesine dönük olanaklar çık daha sınırlıdır (örneğin, kârların toplam gelirler içindeki payının yükseltilmesiyle telafi edilmeyen bir sermaye-hasıla oranı artışı). Benzer şekilde, açıklar bir süre için üretimde ve istihdamda ortaya çıkan konjonktürel düşüşleri telafi edebilir. Ancak, yatırımlar üzerinde çok daha kapsamlı bir sosyalleştirmeye gidilmeden, devlet teşvikleri, net yatırım oranında meydana gelen ve gelişmiş kapitalist ekonomilerde yaygın bir hastalık gibi görünen uzun vadeli düşüşleri düzeltme konusunda çok daha az etki gösterecektir.

Bu durum, egemen devletleri daha yüksek borç yükümlülükleri altına sokan uzun vadeli birikim ve istihdam yetersizliğinin, baş gösterecek ülke borcu krizlerinde asıl çekirdek unsur olacağı korkusunu uyandırmakta. Bu durumda, aralarında en büyük merkez bankalarının da bulunduğu küresel yatırımcılar, kabul edilebilir ülke borçları düzeyinin uzun vadede yükselmesine uyum sağlamak zorunda kalabilirler. Özellikle de doğrudan halk sınıflarına fayda sağlayacak şekilde düzenlenmesi hâlinde, bu borçlar yönetici sınıfların çıkarları ile imtiyazlarına karşıtlık teşkil etmektedir. Bu karşıtlıktan kaçınmak isteyen kapitalistler, önde gelen siyasi partilerdeki temsilcileri aracılığıyla, kamu bütçelerini kötürüm bırakacak bir daralmayı dayatmaya çalışacaklar. Bu tip daralmaların dayatılması ise, emeklilik ödeneklerinin ve sağlık giderlerinin yükselmesi anlamına gelen nüfus yapılarına, sosyal sigortalardaki kesintilere karşı halk sınıflarının sergileyeceği siyasi direniş ve kapitalistler açısından en önemlisi, baş aşağı çakılan net yatırımlar karşısında bütçe açıklarının kârları ayakta tutucu etkisi hesaba katıldığında, tereyağından kıl çeker gibi gerçekleşmeyecek.

Kuşkusuz, şirketler üzerinden işleyen küresel birikim aygıtını elinde tutanlar ve yönetenler, salt toplumsal bütünlük ve uzlaşının korunması uğruna, kâr paylarına uygulanan vergilerin yükseltilmesine razı olmayacaklardır. Ama öte yandan, 1979-89 ülke borçları krizindeki gibi, ABD (veya Avrupa) tarafından değişikliklerin yükünün gelişmekte olan ülkelere yüklenmesi de mümkün olmayacaktır. Kısacası, Doğu Asya bir kenara bırakılırsa, gelişmiş "çekirdeği" oluşturan Kuzey Amerika, Japonya ve Batı Avrupa'daki sermaye, krizi ihraç etme ve daha yatırım merkezli bir kalkınma rejimine geçmek için elverişli koşulları yaratma yolunda daha az "ülke dışı" seçeneğe sahipmiş gibi görünmektedir. Öyleyse, 21'inci yüzyılda yaşanacak uzun soluklu bir birikim krizinin yayılmasında, egemen ülkelerin borçlarında ağır ağır gerçekleşecek sürekli artış belirleyici rol oynayacaktır.

SOLUN İZLEYEBİLECEĞİ STRATEJİLER

Bu durumda, önümüzdeki dönem Amerikan solu açısından hangi siyasi ve stratejik etkileri beraberinde getirecek? Dolara yönelik desteğin, küresel finansın eksenini oluşturan derin temelleri, önemli merkez bankaları arasında devam eden eşgüdüm ve dolar karşısında geçerli bir seçeneğin bulunmayışı, hepsi de solun son on yılda küresel finans hakkında işaret ettiğinden daha esnek bir politika alanının varlığına işaret etmekte. Tüm bu dinamiklerin ne şekilde sahneye çıkacağını kestirmek olanaksız. Ancak, açıkça görünen bir şey var ki, kamu bütçelerinin düzeyi ve bileşimi, toplumsal güçlerin birbirine karşıt çıkarlarının mevzi kapma mücadelesine sahne olacak ve kritik bir cephe haline gelecek. Bu durumda ise şu soru kendini gösteriyor: Genel olarak sol, önümüzdeki on yılda bu gelişmelerden stratejik olarak faydalanmayı nasıl başarabilir? Açıkçası, bugünkü güçler dengesi, bırakın sosyalizmi, solcu-ilerici bir projenin ileriye taşınması için bile elverişsizdir. Ancak, kamu açıklarına yapıştırılan klasik yaftaları bütün gücümüzle reddederek, neoliberal, piyasa yanlısı, tahakkümcü ittifakın halen süren egemenliğine karşı durma yolunda bir alan yaratmaya başlayabiliriz. Gelir güvencesini devam ettirme ve doğrudan istihdamı artırma yolunda kamu açıklarına dayalı harcamaların kullanılması ile askerî bütçenin küçültülmesine, kapitalistlerin daha yüksek vergilere tabi tutulmasına yönelik talepleri birleştirebiliriz. Gelişmiş kapitalist ülkelerde sola düşen bir o kadar önemli diğer bir görev de, sermaye kısıtlamaları, küresel bir takas birliği, bölgesel kalkınma bankalarının Küresel Güney'deki çok taraflı ticaret anlaşmalarını desteklemedeki rolünün güçlendirilmesi ve küçük devletlerin borçlarını kendi para birimleriyle ödemesine izin verilmesi aracılığıyla, uluslararası finansın tabi olduğu yönetim kurallarının dönüştürülmesini desteklemektir.[18]

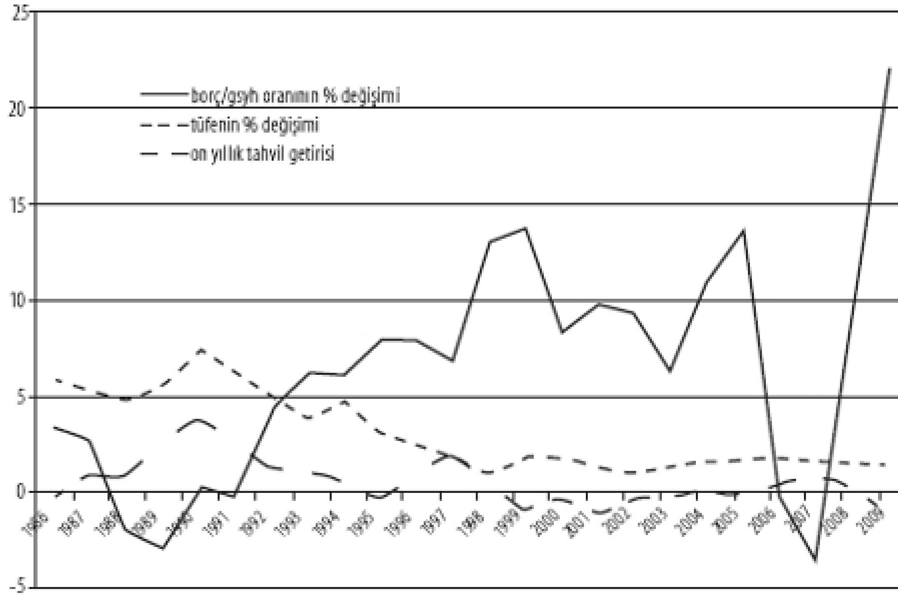
Bu tip talepler için bastırma becerimiz ise, nihayetinde halk güçlerinin siyasi gelişmişlik ve bağımsızlık düzeyine gelip dayanacaktır. Bağımsız bir solcu-ilerici siyaset geliştirme yolunda atılması gereken ilk adım, işte bu yüzden, emekçi sınıflara doğrudan fayda sunacak acil ve somut mücadelelere girişmektir. Aynı zamanda, daha geniş tabanlı, farklı kesimleri bünyesinde barındıran ve nihayetinde anti-kapitalist bir halk ittifakının inşa edilmesi ile bu talepler arasında bağlantı kurmak gereklidir. Şüphesiz,

mevcut finansal düzenlemeler üzerinde yapılacak herhangi bir değişiklik, bugün gökten zembille inmiş sayılan gücün ve imtiyazların tecavüze uğraması gibi görüleceğinden, kapitalistlerin cansiperane direnişiyle karşılaşacak. Kamu bütçelerinin düzeyi ve bileşimi üzerindeki siyasi mücadeleler de işte böyle bir zemin üzerinde gerçekleşecek. Keynesçi müdahalelerin radikal özü, bugün de hükümetlerin ilerici, potansiyel açıdan sosyalist harcama girişimlerine yönelme serbestliklerini açığa çıkarması bakımından katkı yapabilir. Sosyalistler bu sayede yatırımların giderek derinleşen ve demokratikleşen biçimde toplumculaştırılmasının mümkün olduğuna işaret edebilirler. Kapitalist krizler karşısında kamu sektörünün değerini savunma, kamu istihdamını genişletme mücadelelerinin, kapitalizmi aşan, sosyalist bir potansiyele sahip alternatifleri nasıl ortaya çıkartabileceğini bulma görevi de biz radikal aydınlara düşmektedir.

EK

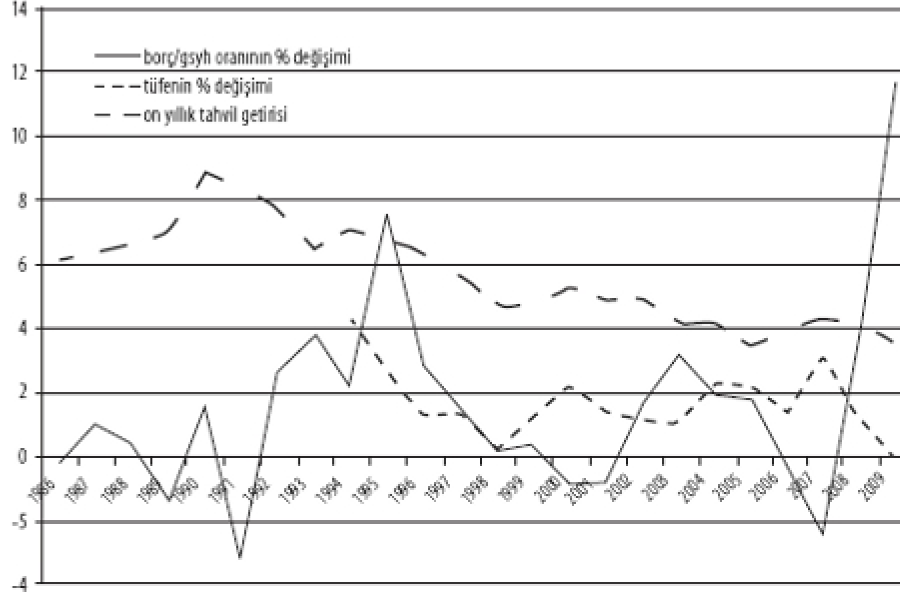
Şekil Ia, b ve c, sırasıyla Japonya, Almanya ve ABD için kamu açıklarındaki yıllık değişimi, yıllık enflasyon oranlarını ve 10 yıllık faiz oranlarını gösteriyor. Açıkların artmasıyla enflasyon arasında bağlantı bulunduğuna dair herhangi bir kanıt göremiyoruz. Aynı şekilde, açıklarla uzun vadeli enflasyon oranları arasında da net bir bağlantı yok.

Şekil Ia: Japonya, 1986-2009

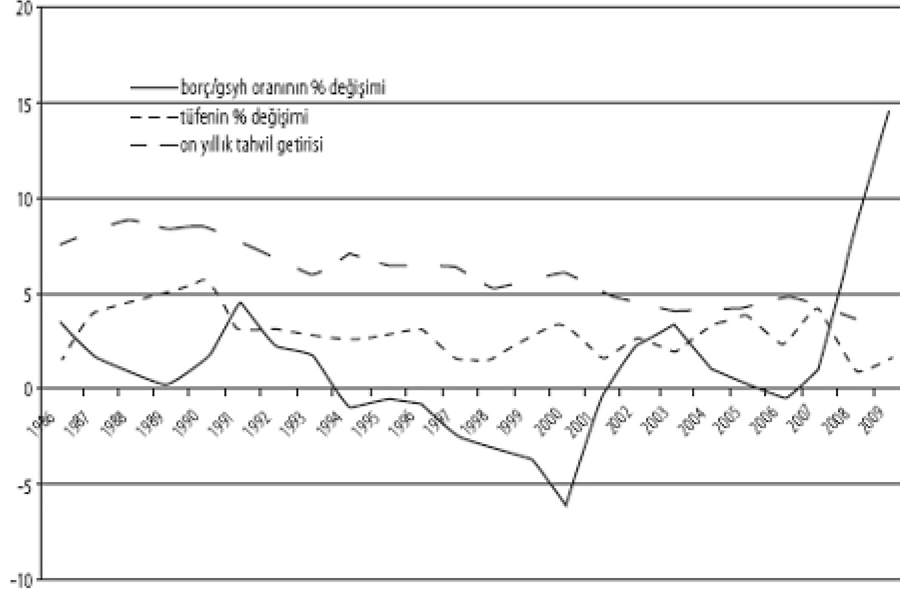
Kaynaklar: Dünya Ekonomik Görünüm Raporu (IMF) ve Japonya Merkez Bankası.

Şekil Ib: Almanya, 1986-2009

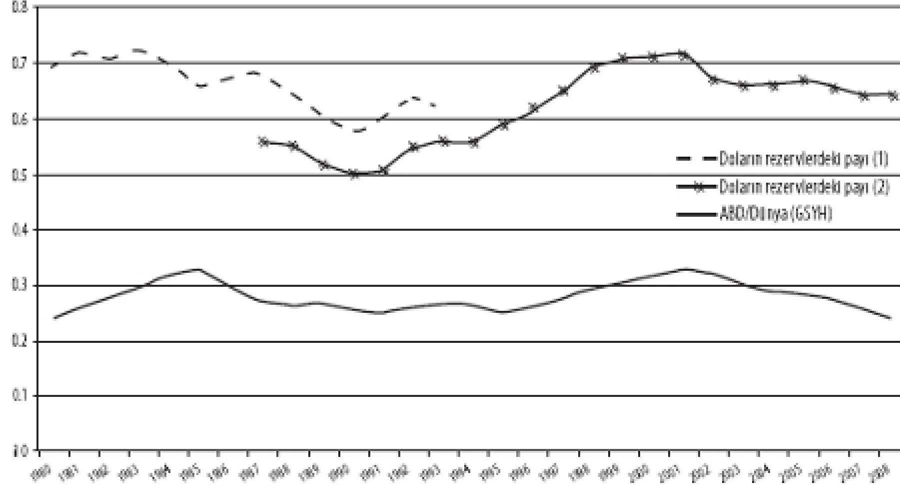
Kaynaklar: Dünya Ekonomik Görünüm Raporu (IMF) ve Alman Merkez Bankası.

Şekil Ic: ABD, 1986-2009

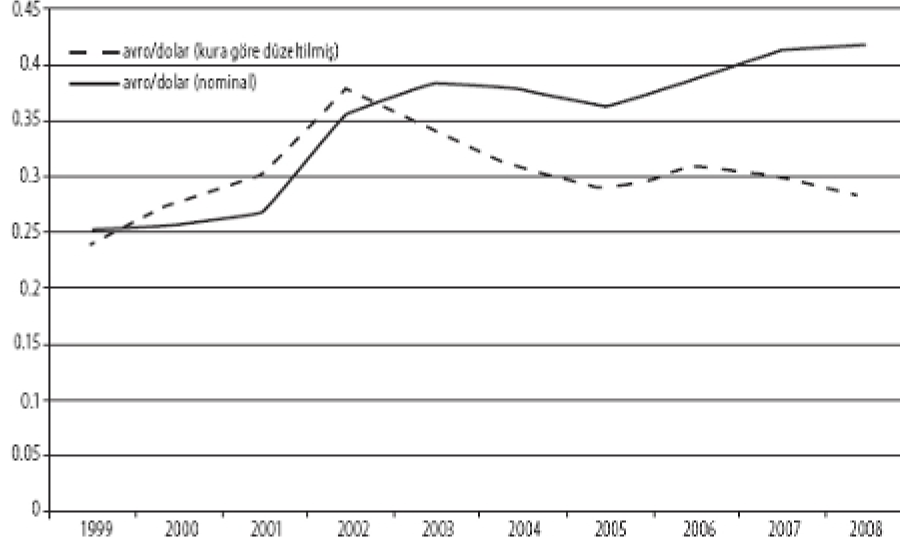
Kaynaklar: Dünya Ekonomik Görünüm Raporu (IMF) ve Amerikan Merkez Bankası.

Şekil II: Resmî Rezervlerde Doların Payı

Kaynaklar: Resmî Döviz Rezervlerinin Dağılımı ve Dünya Ekonomik Görünüm Raporu (IMF).

Şekil III: Resmî Döviz Rezervlerinde Avro/Dolar Oranı

Nominal: Resmî Döviz Rezervlerinin Dağılımı (IMF) ve Amerikan Merkez Bankası.

Not: Şekil II'de, IMF tarafından uygulanan farklı kayıt ve hesap yöntemleri nedeniyle, doların resmî rezervlerdeki payı için iki farklı çizgi verilmiştir. Şekil III'de, avro ile dolara arasındaki "kura göre düzeltilmiş" oran, avro-dolar kurundaki değişiklikleri hesaba katacak şekilde düzeltilmiş toplam nominal oranı ifade etmektedir. Dolayısıyla, düzeltilmiş oran, dünya merkez bankalarının tuttuğu resmî rezervlerdeki birim dolar tutarının birim avro tutarına oranını ortaya koymaktadır.

Kurtarma Stratejilerinden

Çıkış Stratejilerine Geçiş:

Kamuda Kemer Sıkma Kavgası

Greg Albo ve Bryan Evans

Devam etmekte olan küresel finans krizi piyesi, başrol oyuncularını sürekli değiştiriyor ve senaryoda beklenmedik dönüşler gerçekleştiriyor. 2007 ortalarında, spekülatif kentsel gelişim projelerini merkez alan yüksek riskli subprime ipoteklerindeki bir likidite krizi şeklinde patlak verdikten sonra, 2008 sonbaharına gelindiğinde, Lehman Brothers, Black Rock, AIG ve sistemin temellerini ilgilendiren pek çok başka finans kuruluşunun ürkütücü çöküşüyle, Amerikan ve İngiliz finans sistemleri açısından genel bir ödeme aczi krizine evrildi. Tüm finans sistemine bulaşma olasılığını defetmek mümkün değildi. Finansal girdabın yarattığı karşı konulmaz akıntıda, Avrupa'nın kuzey sınırlarındaki küçük ülkeler (ayrıca, serbestleşmiş finans piyasasının etkinliği hakkındaki aldatmacalara kapılmış "Kelt Kaplanı" ekonomi modeline sahip İrlanda), bankacılık sistemlerinin tümden çöküşüyle ve ciddi ekonomik durgunlukla karşı karşıya kaldılar. O noktadan itibaren, ana kapitalist ülkelerin tümünde finans kuruluşları ve kredi kullanıcısı şirketlerin paniğe kapılmış bir halde kaldıraçları terk etmesi sonucunda para piyasalarının donması, yeni yatırım olanakları ve küresel ticaretin yerle bir olması anlamına geliyordu. 2009'a varıldığında, finansal kriz artık bir genel ekonomik daralma durumuna dönüşmüştü ve dünya piyasaları üzerinde bundan bağışık kalmış hiçbir köşe yoktu.

Arkasından, çöken piyasaların oluşturduğu ölüm anaforunu durdurmaya dönük "kurtarma stratejileri" (ipotek piyasalarının desteklenmesi, banka bilançolarına sermaye pompalanması, para ve maliye politikalarında, genişlemeci doğrultuda radikal değişikliklere gidilmesi), onlarca yıldır görülmemiş acil devlet müdahalesi biçimlerini hortlattı. Sonuçta, 2009-10 döneminde kamu bütçelerinde sert açıklar ortaya çıktı ve açıkların öngörülebilir gelecekte de kırmızıyla işaretli alanda kalmaya devam edeceği düşünülüyor. Üç yıllık sürede, tarihin en büyük finans krizi, eşi görülmemiş bir kamu sektörü krizi biçimine bürünüverdi. Yapısal rekabet gücü sorunlarından mustarip olduğu, sanayi politikaları üzerindeki AB kısıtlamalarının deli gömleğini giydiği varsayılan güney Avrupa

ülkelerinde, Yunanistan'ın başı çektiği, dört başı mamur bir ülke borcu krizi baş gösterdi.

Kamu sektörü krizi, krizin yarattığı talep şokunu telafi etmek amacıyla devreye sokulmuş acil mali önlemlerden "çıkış stratejileri"nin planlanma ve uygulanması sürecinde somut bir hal alıyor. Ekonomilerin durağanlıktan kurtulamadığı bir ortamda neoliberal denk bütçe tutuculuğuna hızla geri dönmenin uygunluğu konusunda ciddi kaygılar bulunsa da, hem sağın hem de sosyal demokratların kamu sektöründe tasarruf çağrıları yaptığını duyuyoruz. Ancak, bu konuda asıl yaygaranın, küresel kapitalizmin eşgüdümünü sağlayan uluslararası kurumlarca kopartıldığını söylemeliyiz: IMF, OECD ve AB, G20'nin de katkılarıyla, can alıcı bir rol oynuyor. Finans konularıyla ilgilenen ana aygıt konumunda bulunan ve neoliberal politikaların ulus devletlere dayatılmasında uzun bir geçmişe sahip olan IMF, yirmi yıl sürece bir "mali ayarlamanın" (siz ona uzun vadeli kemer sıkma da diyebilirsiniz), "borçların istikrara kavuşturulması" yolunda uygun bir strateji haline gelebileceğini öne sürecek kadar ileri gidiyor.[1]

Kriz, 2010'da, çıkış stratejisinin bedelini hangi sınıfların ödeyeceği konusunda şiddetli siyasi mücadelelerin yaşandığı bir evreye girdi. Kriz stratejilerinin bütün türlerini ve devreye sokulan değişken direniş biçimlerini dikkate alarak, bu yazımıza tasarruf politikalarının mevcut konjonktürdeki genel bir görünümün sunarak ve kamu sektöründeki kesintilere ilişkin mücadelenin yapısını çözümleyerek başlayacağız. Ana kapitalist ülkelerde devletin daha da ileri bir neoliberal doğrultuda yeniden yapılandırılması çerçevesinde bu kesintilerin ne ifade ettiğine değineceğiz. Ardından, ABD, İngiltere, İrlanda ve Yunanistan örnekleri üzerinden, çıkış stratejisi mücadelelerini inceleyeceğiz. Son olarak, kamu sektörü cephesinin kesintilere direniş mücadelesini nasıl bir siyasi ortamda yürüttüğüne bakacağız.

ÇIKIŞ STRATEJİLERİ VE NEOLİBERALİZM

Kriz boyunca devletlerin izlediği politika konusunda büyük bir kafa karışıklığı ile karşı karşıyayız. En yaygın yorumda, hatta pek çok Marksist değerlendirmede, devletlerin başlangıçta Keynesçiliği yeniden keşfettiği ve kurtarma stratejilerinin bir parçası olarak, piyasa istikrarsızlıklarını dizginlemek amacıyla gücü piyasalardan geri aldığı, şimdi ise, piyasaların baskısı karşısında geri çekilip güç kaybederek neoliberal tasarruf stratejilerine yöneldiği ileri sürülmekte. Mali kemer sıkma uygulamalarına geçişin, piyasa aktörleri karşısında devletin zayıflaması nedeniyle gerçekleştiği izlenimini bırakan, dolayısıyla bugünkü siyasi mücadelenin, teşvik önlemlerinin sürmesini ve finansı "bastıracak" bir mevzuat rejiminin benimsenmesini sağlama yolunda "güçlü devlet"i amaçlaması gerektiğini ima eden böyle bir çözümleme bütünüyle yanıltıcı olacaktır. Devlet müdahalesinin boyutlarını yapılan harcamaların düzeyine ya da mali açıkların ölçeğine göre değerlendirmek mümkün değildir. Bunlar, hiçbir şekilde ekonomiye müdahale gücünün göstergeleri sayılamaz. En önemlisi, müdahalelerin aldığı şekil, yürütülen sınıfsal stratejilerin türleri, bunlara karşı hangi alternatif stratejilerin koyulması gerektiği hakkında bize en ufak bir şey söylemezler. Kesinti politikaları, devletle piyasanın birbirleri karşısındaki ağırlığını kıyaslayan ham ölçütlerle değil, devletin gücü ve piyasa disiplini, bunların siyasi geçerliliği ve sınıf mücadeleleri bakımından değerlendirilmelidir.[2] Ekonomi politikalarının genel amacı, daima sermaye birikiminin genel koşullarını muhafaza etmektir ve bunu da işgücünü sömürüye hazır tutarak, para ve kredi arzı üzerindeki kapitalist dizginleri sürekli kılarak yapar.[3] Bunu becerebilmek için, hem devlete hem de piyasa aktörlerine kısıtlamalar getiren özel piyasa ve finans disiplinleri kurmalıdır. Bu disiplinler de genel politika çerçevelerinin, bütçe kararlarının ve idare biçimlerinin dolaylı etkileri şeklinde ortaya çıkar.

Son krizde, gerek kurtarma gerekse çıkış stratejilerinde devreye sokulan ekonomi politikaları, serbestleştirilmiş finans sistemini istikrara kavuşturmak ve devam ettirmek üzere tasarlanmakta. Devlet politikasının can alıcı koşulu, ta en başından beri, ilk olarak ne kadar büyük "manevi zararlara" patlarsa patlasın özel bankacılık sisteminin sağ salim kurtarılması ve ayakta tutulması, ikinci sırada da, mümkün olması hâlinde, finans

sektörünün bütün hâlinde ve sistematik biçimde yeniden yapılandırılmasından kaçınılmasıdır. Bunun anlamı şuydu: Krizin tetiği, özel finans sistemi içerisinde sindirilemeyecek kadar büyük bir borç hacmi tarafından çekildiğinden, çürük krediler ya merkez bankalarının bilançolarına yerleştirilerek, ya doğrudan kamu hesaplarına nakledilerek, ya da geçici devletleştirmeler yoluyla "toplumsallaştırılacak", topluma yayılacaktı. (Tahmin edilebileceği gibi, bankacılık sisteminin tümden kamu mülkiyetine geçirilmesi, halkın sırtını sıvazlamaya dönük konuşmalarda ve sağlam kuramsal açıklamalarda bile, kabul edilebilir politika seçeneklerinin dışında tutulmakta.)[4] Geçmişteki finansal krizlerde olduğu gibi, politikalara dair can alıcı sorular yine "bölüşüm çatışmaları" etrafında boy veriyor: Finans sektörünün çürük krediler için ödeyeceği bedel ve karşılaşacağı yeni vergiler; kamu borç yükünün vergiler ve uzun vadeli tahvil arzları arasında paylaştırılması; kesintileri farklı kamu faaliyetleri arasındaki tahsisi.[5]

Toparlanmanın 2010'da sergilediği istikrarsızlık, çok sayıda bankanın riskli bilançolara sahip olmasıyla yakından bağlantılı. Yeni "stres testleri", hâlâ büyük bir zayıflığa işaret etmekte. Bu ortamda, finans sektöründeki piyasa disiplinleri de ancak yavaşça geri getiriliyor. Finans sektörüne yönelik acil devlet önlemlerinin birçoğu yerli yerinde duruyor. Merkez bankalarından borçlanmada uygulanan olağanüstü düşük faiz oranları ve bununla ilişkili gevşek para politikası, bu önlemler arasında en fazla öne çıkanları oluştururken, öte yanda bankalar hâlâ kredi kullandırma konusunda isteksiz. Açıkladığımız bu tablo, genel çıkış stratejisinin hayati bir unsuru olan, özel banka borçlarının devlet tarafından aşağı çekilmesi işlemini ortaya çıkardı. Finans sektörü, bankaların borçlarını bütünüyle geri ödemesi düşüncesine kendini alıştıramıyor gibi görünmekte. Ülke temerrüdü riskinin iyiden iyiye arttığı bazı vakalarda sektör ile zaman zaman kimi bedel ödeme görüşmeleri yapılsa da, kapitalist çekirdeğin bütün hâlinde böyle bir politikaya yöneldiği söylenemez.[6] Tersine, finans disiplinlerinin kamu maliyesi üzerindeki üstünlüğünü bir kez daha açığa çıkaracak şekilde, özellikle de devlet tahvillerini derecelendiren, alan ve satan finans piyasalarında, Ortodoks bankacılık yönetmelikleri hortlatılıyor.[7]

Ancak, saydıklarımızı, "kazandığından çok yiyen" bir devletin nesnel önlemleri biçiminde görmek bütünüyle saçma olacaktır. Bu, belli bir

yöneten sınıfın, finans krizinin faturasını ödetmek üzere emekçi sınıflar ve kamu sektörü üzerinde kemer sıkmayı dayatma stratejisinin ürünüdür; neoliberalizme ait finans ve piyasa disiplinlerinin yeniden yerli yerine koyulması sürecinden doğmaktadır. Gündelik algıların tersine, çıkış stratejileri aslında kapitalist devletler tarafından izlenen güçlü ve müdahaleci bir ekonomi politikasına işaret ediyor, ancak buradaki müdahale, "piyasa düzenlemelerini" tekrar ayağa kaldırma doğrultusunda uygulanıyor. Zaten, neoliberal çağ boyunca devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri bu amaç yönünde, ayrıca daha genelde de, bu çağda kapitalist devleti oluşturan siyasi ilişkileri yeniden üretme yolunda daima geniş bir ölçeğe erişmiştir.

Neoliberal finans disiplinlerine dönme girişimi, tasarruf uygulamalarına geçişin çerçevesini çizen, daha ileri bir bölüşüm dinamiğini de gündeme getiriyor. Borçların ödenmesinde, ücretlere ve birim işgücü maliyeti üzerindeki düzenlemelere yönelik saldırıların sağladığı ihracat artışları eliyle temin edilen büyümenin getirdiği vergi gelirleri de kısmi rol oynayacak. Ayrıca, kamu harcamalarının düzeyindeki genel bir düşüş çerçevesinde, borç ve faiz ödemeleri yoluyla gelir desteği programlarından, kamu çalışanlarının gelirlerinden ve kamu varlıklarının satışından çekilerek kamu sektöründen özel sektöre yapılacak net kaynak aktarımları da bu süreçte yerini alacak. Bu maliye stratejisinin getireceği sonuçlarsa apaçık ortada: Finans sistemi üzerindeki kapitalist denetimi sürekli kılma amaçlı restorasyonun ve krizin bedeli, gerek uluslararası rekabet gücünü yükseltme doğrultusunda ücretlerin baskılanması yoluyla, gerekse vergi artışları ve kamu sektörü kesintileri yoluyla emekçi sınıflarca ödenecek.

Bu mantık, kamu sektöründe uygulanan maliye stratejilerinin büründüğü somut biçimlere yedirilmiş durumda. Bir bütün olarak, kamunun borçlanmasındaki sınırlara ilişkin neoliberal "altın kurallar", kapsayıcı bütçe kılavuzları şeklinde yeniden vücuda getiriliyor. Pratikte bunun taşıdığı anlam, tasarrufa geçiş amaçlı borç ve bütçe açığı hedefleridir. AB bünyesinde ve IMF tavsiyelerinde hâlihazırda kendini göstermeye başlamış bu konumlanışın ardından, Toronto G20 bildirisinde bütçe açıklarının 2013'e kadar yarı yarıya azaltılması (farklı ülkeler ve bölgeler için kimi değişkenlikler taşımak kaydıyla) ve brüt borçların GSYH içindeki oranının da 2016'ya değin aşamalı olarak düşürülmesi hedefleri dile getirildi.[8] Vergilendirme konusunda da, çıkış stratejilerinin ana neoliberal

konumlanışlara uyum sergilediğini görüyoruz: Vergi yükünün sermayeden emekçilere kaydırılmasına yapılan vurgu; vergi artışlarında ağırlığın KDV tarafından çekilmesi ve finansal vergiler konusunda da ancak en ılımlı önlemlerin alınması; üstelik bu önlemlerin de yeni kurumlar vergisi indirimleriyle telafi edilmesi. Çıkış stratejileri konu edildiğinde, yığılmış servetler ve yüksek gelirler üzerinde uygulanacak sistematik bir "kriz vergisi"nin dile getirildiğini hiçbir yerde duyamıyoruz.

Neoliberal yönetim biçimlerinin güçlendirilmesinde ve kamunun tüm kollarında uygulanan kesintilere verilen öncelikte de devlet aygıtının yeniden örgütlendiğini görebiliyoruz. Mali konular üzerindeki denetim pek çok zaman, İngiltere'deki "Bütçe Sorumluluğu Dairesi"[9] gibi, kesintileri yönlendirmek amacıyla düzenlenen, devletin idari organları eliyle özel yaptırımlar uygulayabilen, kurumların bütçelerini inceleme yetkisine sahip "özel idari aygıtlar" şeklini almakta. Bu aygıtlar, kimi bakımlardan 1980'lerde, neoliberalizmin ilk evresinde kurulan gözden geçirme kurul ve komisyonlarını da anımsatıyor.[10] Ancak, bugünkü kesintiler o döneme kıyasla daha ciddi boyutlara ulaşmakla kalmıyor ve bazı önemli idari farklılıkları da beraberinde getiriyor. Yeni mali denetim aygıtları, kamu kurumları üzerinde daha büyük yetkilerle donatılmakta, parlamentoların gözetiminden daha fazla yalıtılmakta, kamu sektörü sendikalarına boş verme, toplu sözleşmelere karşı çıkma konusunda daha özgür kılınmakta ve varlık satışlarına, ticarileştirmeye, başka idare biçimlerine yönelik olanakları keşfetmeye mecbur bırakılmakta. Başkan Obama'nın Kongre karşısında yaşadığı güçlükler göz önünde bulundurulursa, 2010'da Ulusal Mali Sorumluluk ve Reform Komisyonu'nu kurmuş olması ve arkasından da Clinton'un eski bütçe direktörü Jack Tew'i Beyaz Saray Yönetim ve Bütçe Dairesi direktörlüğüne getirmesi bu bakımdan özellikle önem taşıyor (Tew'in başlıca özelliği, Clinton'un "bilinen anlamıyla refah sosyal yardımları sona erdirmesi" sürecinde Kongrede Cumhuriyetçilerle yapılan anlaşmalara aracılık etmesiydi).

Neoliberalizmin alametifarikası konumundaki bir dizi idari norm da mali denetim yetkilerindeki bu güçlenmeye paralel olarak ilerlemekte.[11] Açıkların azaltılması büyük ölçüde vergilerin artırılmasından değil, harcamaların kısılmasından beslenecek; müzakere yoluyla tavizler kopartılamazsa, kamu sektöründe ücretlerin dondurulması veya kesintiler doğrudan yasalarla dayatılacak; kamu istihdam düzeyi işten çıkarmalarla,

taşeronlaşmayla, emek süreçlerinin esnekleştirilmesiyle ve hatta kapsamlı yurtdışı üretim uygulamalarıyla düşürülecek; kamu çalışanlarına yönelik emeklilik planları daraltılacak; devletin sosyal hizmetleri, eğitimi ve kültürü destekleyen kurumlarında benzersiz bir geri çekilme yaratacak kesintilere gidilirken, birikim süreçlerini destekleyen kurumlar bu durumdan ancak pek az etkilenecek; devletin zor aygıtlarında ise bütçeler büyük ölçüde korunacak.

Toronto G20 bildirisi de aynı boruyu şu sözlerle öttürüyordu: "Küresel ekonomik kriz, ticarette yetmiş yıldan uzun süredir görülmemiş sertlikte bir gerilemeye yol açtıysa da, G20 ülkeleri, piyasaları ticaretin ve yatırımın sunacağı fırsatları açık tutmayı tercih etmektedirler." Ve şimdi, "Mali konsolidasyon planları... toparlanmayı sağlama, yeni şoklara yanıt verilebilmesini sağlayacak esnekliği temin etme... gelecek nesillere bir bütçe açığı ve borç mirası bırakmaktan kaçınma yolunda bir zorunluluk haline gelmiştir."[12] Öte yandan, çıkışın ne kadar hızlı gerçekleşeceğine dair siyasi gerilimler de G20'nin çelişkili "büyümeye dost mali konsolidasyon" çağrısında ifadesini bulmaktaydı. Sözün özü, çok fazla tasarruf, toparlanmaya zarar verebilir, ancak açıkların azaltılamaması da büyümeyi ve yatırımcıların güvenini sarsabilirdi. Bu idaresi güç denge, neoliberalizme payanda olan politikalarda ve dünya piyasasının küresel eşgüdümünde, daha derinlerde yatan çelişkileri yansıtmakta.

Neoliberal proje, daha en başından itibaren, sömürü oranının yükseltilmesi, sermayenin muazzam ölçekte yeniden yapılandırılıp uluslararası hale getirilmesi ve finansallaşmanın sağlanması temelleri üzerinden yükselmiştir. Devletin gücü ve idari işlevleri de piyasanın bu dayatmalarına destek verecek ve bunları pekiştirecek biçimde reforma tabi tutuldu. Yaşanan dönüşümler, kapitalist kârlılığı geri getirecek, ancak üretilen değerdeki artışın paraya çevrilmesi konusunda sorunlar çıkaracaktı. Bu çelişki, ulusal düzeyde, bir taraftan en yüksek gelir dilimindekilerin aşırı tüketime yöneldiği, diğer tarafta yaşam standartlarını muhafaza etmek isteyen emekçi sınıfların borç batağına günden güne daha fazla saplandığı bir toplumsal eşitsizlik tablosunda ifade buldu. Dünya piyasaları düzeyindeyse, ihracat odaklı büyüme doğrultusunda tüm ülkelerin "rekabet gücü temin edecek tasarrufa" yöneldiği bir ortamda, ABD nihai tüketici rolünü üstlenecek ve bu rolünde doların döviz piyasalarındaki konumundan, ayrıca sahip olduğu kredi piyasalarının derinliğinden ve yenilik getirme

yeteneğinden destek alacaktı. Sayısız Keynesçi ve Marksist yorumcunun haklı biçimde dikkat çektiği üzere, benimsenen tasarruf stratejileri, finansal krizin koşullarını yaratmış aynı kredi piyasalarına ve Amerikan dış açıklarına geri dönmek dışında, ücretlerin giderlerdeki payını daha da aşağılara çekmek, ihracat odaklı büyümeye daha da merkezî bir konum vermek üzere tasarlanmıştır ve bunu da net efektif talep kaynaklarının son derece belirsiz olduğu bir ortamda yapacaktır.

Şu veya bu türden tasarruf stratejilerini benimseyen muhafazakâr ve sosyal demokrat partilerin oluşturduğu cephede neredeyse hiç gedik yok. Dahası, kapitalist çekirdekteki siyasi gruplaşmalarda gözlenen kemikleşme, uluslararası güç bağıntılarında da kendini gösteriyor. Kriz ertesinde, 2008'deki genişletilmiş G20 Washington toplantısında ve küresel mali teşviklere yönelik anlaşmada, benzeri görülmemiş bir devletler arası ittifak ortaya çıkıverdi. Ancak, bu yapıdan çıkarak tasarrufa geçiş süreci, dünya piyasasının uluslararası ticarette fazla ve açık veren bölgeler arasında nasıl yeniden dengeleneceği çıkmazını bir kez daha kapıya dayadı. Bu, neoliberal çağ boyunca hep orta yerde durmuş, dünya piyasasındaki rekabet çekişmelerini beslemiş bir çelişki. Neoliberal politikaların tekrar devreye soktuğu ulusal siyasi yapılar ve sınıf ittifakları da bu çelişkinin nasıl çözüleceği konusundaki belirsizliği yansıtır nitelikte. Bu durum, artık belirginleşmiş bulunan uzun süreli durgunluk olasılığının ve IMF'nin kamu sektörü için öngördüğü kalıcı tasarrufların ana nedeni konumunda.

Özellikle Keynesçi yorumcuların dile getirdiği üç fikir ayrılığı da dikkat toplamaya devam ediyor: Çıkış stratejisinin konjonktür dalgalanmaları karşısındaki zamanlaması, yapısal düzenlemeler üzerindeki vurgu ve küresel dengesizlikler üzerinde herhangi bir ciddi düzenlemeye gidilmiyor oluşu. Birbiriyle açık bir bağlantı içinde bulunan bu üç eleştiri de, krizin dalgaları bütünüyle çekilmeden, yeni birikim kaynakları ve dünya genelinde bir talep baş göstermeden çıkış stratejilerine geçilmesinin sakıncaları hakkında. En başta, "uygunsuz zamanlama" korkusu, toparlanmanın kırılganlığı dikkate alındığında, para ve maliye politikalarında çıkış stratejilerine geçişin gerekenden çok erken olabileceğiyle ilgili. Bankaların kredi protföyleri ve rezerv durumları henüz tam anlamıyla istikrar bulmadığı ve özel yatırımlar hâlâ yeni bir birikim ivmesini harekete geçirecek yeterliliğe ulaşmadığı için, mali teşviklerin kaldırılması hâlinde gerisingeri resesyona kayma riski açıkça ortada duruyor. İkincisi, çıkış

stratejilerinde ücretlere ve emek piyasasının esnekliğine, sosyal harcamalardaki kesintilere çok fazla bel bağlandığı, diğer tarafta finans sektörü için muazzam kaynakların harekete geçirildiği belirtiliyor. Ekonomik düzenlemelerde para politikasına ve faiz oranlarına yeniden öncelik verme çabası, çıkışın bedelini farklı kesimlere paylaştırma konusunda müthiş bir adaletsizliği de beraberinde getiriyor.

Üçüncü olarak da, tasarruf uygulamalarına dönüşte şimdiye dek eşgüdümün çok yetersiz düzeyde kaldığı görülüyor. Avrupa'da Almanya ve Doğu Asya'da da Çin başta gelmek üzere, büyük ihracat bölgelerinde teşviklerin kaldırılma şekli, dünya piyasasını tam olarak kriz öncesindeki durumla yeniden baş başa bırakıyor ve üstelik darbe üstüne darbe yemiş Amerikan tüketici piyasalarına daha da bağımlı hale getiriyor. Aslında, bugünkü tartışma, en çok 1970'lerin ortalarından başlayıp 1980'ler boyunca devam eden, ABD, Almanya ve Japonya üçlüsü arasındaki "dönüşümlü Keynesçilik" tartışmasına benziyor. Açmaz, o zaman da olduğu gibi, ABD'nin "nihai tüketici" konumunun terk edilmesi ve Amerikan doları ile avro ve şimdi de yuan arasındaki neredeyse sabit kurların yeniden düzenlenmesi hakkında. Almanya'nın önderliğinde, AB bölgesi tasarruf politikalarına ve zayıf iç talep yapısına (Almanya'nın yapısal cari hesap fazlalarıyla birlikte), daha zayıf bir avroya ve ihracatta rekabetçiliğe geçiş yaparken, Doğu Asya kapasite fazlası, muazzam yedek işgücü ordusu ve "zayıf" yurtiçi talep sorunlarını aşma yolunda hâlâ kendi ihracat odaklı kalkınma modellerine kilitlenip kalmış durumda. Diğer yanda ABD ise, mali sürdürülebilirlik politikalarının merkezine, hiç inandırıcı gelmeyen bir "ihracatı ikiye katlama" hedefini yerleştiriyor. Doğrusu, kriz öncesindeki küresel dengesizliklere dönüş yapılacağını, üstelik bunun bu kez çok daha olumsuz koşullarda gerçekleşeceğini düşünmek için her türlü nedene sahibiz.[13] Obama yönetiminin Toronto'daki G20 zirvesinde yaptığı uyarıların ve özellikle de Almanya ile Çin'e yöneltti̇ği, teşviklerin geri çekilmesi ve para birimlerinin yeniden düzenlenmesi yoluyla küresel dengenin yeniden kurulması çabalarına yeterli katkı sunmadıkları eleştirilerinin altında bu gerçek yatıyor. Tasarrufa geçişin bir "üçüncü bunalıma" sürüklenme tehlikesini yaratacağını düşünen bir dizi liberal ve sol iktisatçının sık sık panik düzeyine varan kaygılarının temelinde de bunlar var.[14]

Mevcut sınıf yapıları hesaba katıldığında, neoliberalizme alternatif inşa etme doğrultusunda, devlet öncülüğünde Keynesçi teşvik uygulamasını merkeze oturtacak bir "merkez sol" alternatifin hayatta kalma şansı, en iyi olasılıkla şüphelidir. Krizin patlak vermesinden sonraki bir süre boyunca, kamu harcamalarındaki artışları borçlanma ve gevşek para politikaları yoluyla finanse etmek mümkün oldu. Ancak, işin eninde sonunda yeni vergilere ve bölüşüm üzerinde bir kavgaya varacağı baştan beri açıkça görülmekteydi. Çıkış stratejilerinin tümünde finansın "baskı altına alınması" reddedilirken, devletin kapitalist sınıfı vergilendirme gücü, "uluslararası rekabet yeteneğini" artırma girişimleriyle daha da aşındırılmakta. Özel yatırımları artırma girişimlerine karşıtlık teşkil eden vergilendirme taleplerinin, hane halkı borcunda kaldıraçların terk edilmesi ve gelirlerdeki düşüş nedeniyle azalan tüketimi daha da kısıtlayacağı korkuları hâkim. Bununla birlikte, "paylaşılmış tasarruf" stratejisi adı verilen, fazla mesainin yasaklanması yoluyla istihdamın artırılması, kamu sektörünü ayakta tutmak amacıyla emekçilerin vergilendirilmesi, beri yanda genel eşitsizliklerin büyümesine izin verilmesi üzerinden işleyecek alternatif bir maliye politikasının da daha sağlam olduğu söylenemez. Zira böyle bir stratejinin, ayakta kalabilmek için, geniş emekçi kitlelerinin desteğini alan, çok büyük bir siyasi ittifakı bir arada tutabilmesi gerekiyor. Tabandan gelen belli başlı siyasi mücadeleler, temelde tasarrufun en olumsuz etkilerinin hafifletilmesini hedeflemekte ve daha iddialı hedeflere yönelecek stratejilere büyük ölçüde mesafeli durmakta.

Neoliberal tasarruf uygulamalarını savunan siyasi ittifaklar kayda değer bir esneklik ve direnç sergilerken, sosyal demokrat sol herhangi bir alternatif ittifak ve program oluşturmayı beceremiyor. Finansal krizin, alternatif taktik gündemler doğurmakla kalmayıp, iktidar bloğunda çatışmalara da neden olduğu (finans ile sanayi, büyük sermaye ile küçük sermaye, farklı bölgesel merkezler arasında) bir örneğe rastlamak kolay değil. Aynı şekilde, muhafazakâr, liberal ve sosyal demokrat hükümetlerin yaklaşımları arasında, neoliberalizmi sosyal liberalizmden ayıran kurnazlıkların ötesinde sistemsel farklılıklar bulmak da bir o kadar güç.[15] 2010 baharı ve yazı boyunca ardı ardına genel grevlerin patlak verdiği çevre Avrupa ülkelerinde bile, radikal tasarruf paketleri onaylanırken, siyasi çözümsüzlüklerin vardığı nokta bir parlamento krizinin ya da sosyal demokrat partiler bünyesinde bir krizin yanına dahi yaklaşmıyor.

KESİNTİLER VE KAMU SEKTÖRÜ MÜCADELELERİ

Birleşik Devletler: Tek taraflı sınıf savaşı

ABD, kendi finans sektörünün yarattığı krizin en kötü etkilerinden bağışık kaldıysa da, her şeye karşın küresel finans krizinin göbeğinde yer alıyor. Ülkede GSYH büyüme hızı, kriz öncesinde, 2007 yılında yüzde 2,7 iken, 2009 sonu itibarıyla yüzde -2,4'e geriledi. 2007'de yüzde 4,6 olan işsizlik oranı 2009 boyunca yükseldi ve 2010 Mayıs'ında yüzde 9,7'ye vardı. Yeterli miktarda iş bulamayanlar da dâhil edildiğinde, Amerikalıların "Büyük Resesyon" adını verdiği şeyin, ülkedeki işgücünün yüzde 17'sinden fazlasını şu ya da bu düzeyde işsizlikle tanıştırdığı görülüyor.[16]

2009'da Obama yönetiminin yürürlüğe koyduğu Amerikan Toparlanma ve Yeniden Yatırım Kanunu aracılığıyla uygulanan 800 milyar $'lık devasa federal teşvik programı, ABD'nin toparlanma stratejisinin bir parçasını oluşturan kamu borç yükünün teşviklerden ne kadar etkilendiğine dair tartışmaları da alevlendirdi.[17] Oysa bu denli yüksek federal devlet harcamaları bile (teşvik uygulamalarının 2010 boyunca devam etmesi düşünülmüştü), kamudaki kapsamlı kesintileri dengelemeye yetmemiştir. Çeşitli tahminlere göre, 2009'da ulusal ekonomide meydana gelen, GSYH'nin yüzde 0,5'i oranında daralmanın temel nedeni de bu kesintilerdi. Krizin başlangıcından itibaren, Amerikan bütçe siyaseti, devlet kurumlarında yürütülecek tasarruf savaşlarına da en az teşvikler kadar odaklanmış durumda (aynı zamanda, piyasacı tipte yeni uç yönetim biçimi deneylerinin baş gösterdiği Amerikan kentlerine yönelik bütçe kesintilerine). Üstelik bu durum, ulusal düzeyde bir çıkış stratejisi daha netleşmemişken yaşanıyor.

2008 yazından bu yana, kamuda ve yerel idarelerde 231.000 kişilik istihdam kaybı meydana geldi ve yerel idareleri pençesine almış mali krizin dizginlenememesi hâlinde, kamu ve özel sektörde 900.000 kişilik bir kaybın daha buna eklenebileceği hesaplanıyor. 2010 itibarıyla, hâlâ en az 33 eyaletin yüzde 20 veya daha yüksek oranda bütçe açığıyla karşı karşıya bulunduğu görülüyor. Ayrıca, tüm eyaletler toplandığında ortaya çıkan açık tutarının toplam bütçe gereksinimleri içindeki payı yüzde 30,2'yi buluyor.[18] Kamu sektöründeki kıyıma dair kısa bir çetele dahi korku salmaya

yeter: 25 eyalet, ilk ve orta öğretime verilen desteği azaltma sürecinde; 34 eyalette, devlete ait yüksekokul ve üniversitelere verilen destekler aşağı çekiliyor; 26 eyalette işe alımlar donduruldu; 13 eyalet işçi çıkarmaya başladı; 22 eyalet, kamu çalışanlarının ücretleri ve maaşlarında kesintiye gitti.[19]

Amerikan tarihinin son otuz yıllık bölümünü hiç düşünmeden tek taraflı bir sınıf savaşı şeklinde ifade edebiliriz. İşçi sınıfının siyasi ve ideolojik örgütlülük bakımından çözüldüğü bir ortamda, yöneten sınıfın zaferden zafere koştuğu bir savaş bu. Sonuç olarak, Amerikalıların gelir dağılımında gözlenen kutuplaşma hayret verecek düzeylere ulaşmış durumda. Kongre Bütçe Dairesinin yaptığı veri incelemelerine bakılırsa, 1979-2007 döneminde Amerikan hanelerinin en tepedeki yüzde 1'lik diliminde gözlenen gelir yoğunlaşması, 1928'den sonraki en yüksek düzeyine ulaştı ve en varlıklı ailelerin vergi sonrası gelirlerindeki çarpıcı artış bunda başrol oynadı.[20] Sadece 1992 ile 2007 arasındaki dönemde bile, orta sınıf ailelerin vergi sonrası kazançları sadece yüzde 13,2 artarken, en zengin 400 hanenin gelirlerinde yüzde 476'lık, akla sığmayacak türden bir artış gerçekleşti.[21] En zenginlerce ödenen vergi oranının üçte bir oranında azalmış olması, bunda en büyük pay sahibiydi. Ancak, orta sınıfın 1992-2007 döneminde kaydettiği mütevazı gelir "artışı" bile, 2008 ile 2009 arasında kişi başına düşen gelirde ortaya çıkan yüzde 2,6'lık düşüşün yanında çok olumlu görünüyor. Kaliforniya, Connnecticut, New York, Arizona, Nevada, Wyoming, Teksas, Florida, Georgia ve Minnesota eyaletlerinde bu düşüş %3'ü aştı.[22]

Yükselen işsizlik oranlarına, kamudaki kesintilere ve krizin büyüklüğü karşısında sinen bir sendika hareketine rağmen, bazı hatırı sayılır direniş örnekleri de yaşanmakta. Mali krizin ayrı bir keskinlik kazandığı, kamu hizmetlerine yönelik saldırının en vahşi biçimde yaşandığı, Cumhuriyetçi Vali Arnold Schwarzenegger'in 12,4 milyar $'lık kesinti tasarısının 331.000 kişilik istihdam kaybına yol açacağı (saçmalığa bakın ki, istihdam kaybı ağırlıklı olarak, federal fonlarla desteklenen sağlık ve insani hizmet programlarında meydana gelecek) Kaliforniya, bu direnişlerde öne çıkıyor.[23] Direnişin fitilini ateşleyen ilk şey, Kaliforniya Üniversitesi'nin harç ücretlerine yüzde 32 zam yapmayı kararlaştırması oldu. Öğretmenleri temsil edenler başta gelmek üzere, kamu sendikaları, tasarrufa direnmek için bir

cephe inşa etme çabasının en ön safında yer alıyor. Sendikaların yanı sıra, geniş bir yelpazeden halk ve göçmen grupları ile kamu hizmeti kullanıcıları da bu cephede yerlerini almış durumdalar. Yükseköğrenime erişim olanaklarının kısıtlanması kapsamında, sınıf, ırk ve cinsiyet sorunları da (özellikle de büyük darbe yiyen Afro-Amerikan toplulukları ve giderek siyasallaşan Latinler için) mücadelenin can alıcı boyutlarını oluşturuyor. Düşük maliyetli yükseköğrenime yöneltilmiş saldırıları karşılamak için, öğrencilerle işçiler benzeri görülmemiş birlik kurmuş durumdalar. Büyük ölçekli yürüyüşlerin, tartışmaların, grevlerin ve bina işgallerinin örgütlenmesi de bu birliğin etkinlikleri arasında yerini alıyor. Yanı sıra, emekçilere dönük ekonomik mücadelenin ötesine geçen, daha dönüştürücü bir siyasete bünyesinde yer veren kimi izlere rastlamak da mümkün.

Kamu eğitim sistemine yönelen saldırı, Kaliforniya Öğretmenler Federasyonu'nu (CFT), 2010 yılında bir "4 Mart Eylem Günü" örgütlemeye itti. Eyalet genelinde öğretmenleri ve güç birliği yapan başka kesimleri bir araya getiren eylem, eğitim ve diğer kamu hizmetleri üzerindeki kesintilere karşı durulacağını gösterme amacını taşıyordu. Hemen sonraki gün, eyaletin başkenti Sacramento'ya doğru 48 günde 400 km'den fazla mesafenin kat edileceği "Kaliforniya'nın Geleceği Yürüyüşü" başlatıldı. Daha geniş bir ittifak oluşturmanın gerekliliğini kavramış olan CFT'ye, Uluslararası Hizmet Sektörü Çalışanları Sendikası (SEIU) ve Amerikan Kamu, Yerel İdare ve Belediye Çalışanları Federasyonu (AFSCME) ve Kaliforniya Halkının Güçlendirilmesi Birliği (ACCE, önceki adıyla ACORN) de katıldı. Yürüyüşün amacı, bütçe krizine hangi güçlerin ve geçmişteki hangi kararların yol açtığı konusunda halkı bilinçlendirmek, bütçe kesintilerinin Kaliforniyalılar üzerindeki etkilerinin kavranmasını sağlamak ve aralarında ilerici bir vergi politikasının da bulunduğu alternatif çözümleri ifade etmek şeklinde belirlendi.

CFT'nin önderliğindeki yeni bir kampanya ve ittifak olarak ortaya çıkan Kaliforniya'nın Geleceği İçin Mücadele, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri ve park alanları gibi halka yönelik tesislerdeki kesintilere karşı direnişin kapsamını genişletme amacını taşıyor.[24] Mücadele sürecinde ise, hareketin pek çok alanında daha iddialı bir gündem boy veriyor: Sosyal harcamaların, okul öncesinden başlayarak yükseköğrenimi de kapsayacak biçimde ücretsiz eğitimi de içerecek şekilde genişletilmesi; kamu sektöründeki tüm kesintilerin iadesi; kamu hizmetlerinin artırılması; göçmenler için eksiksiz

yurttaşlık haklarının temini ve daha pek çoğu. Bu arada, 4 Mart eyleminin etkileri Kaliforniya sınırlarını aşacak, 32 ayrı eyalette öğrenciler, öğretmenler ve sendika eylemcileri tasarruf önlemlerine karşı gösteriler düzenlemeye girişeceklerdi.[25]

ABD'de en fazla umut vaat eden sendika kampanyaları, Kuzey Amerika toplu sözleşme sistemlerinin getirdiği yasal sınırlamaları siyasallaştırıp dönüştürerek, çağrılarını örgütlü veya örgütsüz emekçi gruplarının bütününü ilgilendiren konular ve mücadeleleri içerecek şekilde genişletenler arasından çıkıyor. Ancak, kamu sektörü birleşik cephe direniş örneklerinin pek çoğu bugüne dek mücadele yolunda büyük ilham vermiş olmakla birlikte, çoğu zaman tecrit edilmiş ve dağınık durumda kalmaktan, karşı durdukları şey konusunda tam bir siyasi kavrayış ya da örgütsel derinlik sergileyememekten kurtulamıyorlar. Sonuçta, San Francisco'daki POWER ve Miami İşçi Merkezi gibi militan halk örgütlenmelerinin en iyi örnekleri bile, büyük kentlerdeki belli topluluklar içerisine sıkışma, eyalet veya ülke genelinde benzer bir etkinlik ortaya koyamama eğiliminde. Demokrat Parti'ye bağlılık, sendika liderlikleri ve ilerici grupların büyük kısmı arasında hâlâ hâkim bir unsur olsa da, yapıcı bir ittifak inşa etme yolunda bu bağlılık artık miadını doldurmuş, ayrıca tabandaki emekçilerin büyük bölümü üzerindeki etkisini yitirmiş durumda. Bill Fletcher, Amerikan emekçilerinin içine girdiği çıkmazı şöyle dile getiriyordu: "Sendikalarımız köklü bir muhafazakârlığın, meydana gelmekte olan değişimleri ve dolayısıyla öngörülü bir harekete yönelik ihtiyacımızı algılama yetersizliğinin pençesinde."[26] Eylemciler, Amerikan emekçilerini sıkıntılı duruma düşüren etmenler hakkında işte böyle bir kavrayış sergilemek zorundalar.

Britanya: Thatchercı anlayış ilerliyor

2007'de finans krizi patlak vermeden önce bile, Britanya İşçi Partisi hükümeti kamu istihdamını azaltma ve ücretleri aşağı çekme telaşındaydı. 2009'da krizin derinleştiği noktalarda, GSYH'de neredeyse yüzde 5'lik bir daralma ortaya çıkmış, 2010'a dair öngörülerde ancak yüzde 1,2'lik zayıf bir büyüme tahmini yapılmışken, Gordon Brown hükümeti, kamu emeklilik ödeneklerine yapılan katkının yıllık 1 miyar £ azaltılacağını, kamudaki ücret zamlarının da yüzde 1 ile sınırlandırılacağını açıkladı (enflasyonun daha hızlı yükseldiği biliniyorken).[27] Bu ilk adımlar, 2009'da GSYH'nin

yüzde 11,3'üne varmış bir bütçe açığının denetim altına alınması çabalarını ifade etmekteydi (brüt borç tutarı da GSYH'nin yüzde 72,3'ü düzeyinde). 2010'un ilk çeyreğinde, Britanya'daki işsizlerin sayısı 2,5 milyonu aşarak 1994'ten beri görülmüş en yüksek seviyeye çıktı ve ülke genelindeki işsizlik oranını yüzde 8'e, bazı bölgelerde yüzde 14'lere taşıdı.[28] Gordon Brown, 2010 seçim kampanyası sırasında Muhafazakârların kamuda acilen ve büyük ölçekli kesintilere gidilmesi yönündeki tasarılarının bir bunalım riski doğuracağını söylerken, kendisine bağlı maliye bakanı Alistair Darling, seçimlerin yapılacağı ilan edilmeden sadece birkaç hafta önce tam tersini yapmış, partinin kamu harcamaları kesintilerini de içeren bir tasarruf uygulamasına geçiş planladığını böbürlenerek anlatmıştı. Darling'e göre bu kesintiler, 1980'lerde Thatcher'ın becerdiğinden "daha derin ve sert" olacaktı.[29]

24 Mayıs 2010'da, yeni Muhafazakâr-Liberal Demokrat koalisyon hükümetinin Muhafazakâr maliye bakanı George Osborne, kamu harcamalarında tasarruf programının, Darling'in böbürlenmesini dahi geride bırakacak ilk aşamasını açıkladı. Eğitim, istihdam programları, çocuklara yönelik güvence sandıkları ve yerel idarelere sunulan kaynaklar, kesintilerden açık ara en büyük darbeyi yiyecek alanlar olarak belirlenmişti. İlk kurban, Britanyalı bankacıların yaptığı spekülasyonun bedelini işleriyle ödeyecek 30.000 ila 60.000 kamu çalışanı olacaktı.[30] Arkasından, kamu harcamalarında 2014-15'e kadar yıllık 32 milyar £'lik kesinti öngören, kamu sektörü borçlanmasının 2009-10'da yüzde 4 olan GSYH içindeki oranını 2015-16'da yüzde 1,1'e düşürmeyi planlayan Haziran bütçesi geldi.[31] Tasarruf dönemi boyunca kamudaki istihdam en az 500.000 ila 600.000 kişi azalacaktı.[32] Bütçenin "istihdamı yok edici" etkisi hakkında Hazine tarafından yapılan ve The Guardian sayfalarına sızan incelemeye bakılırsa, işsizlerin sayısı 1,3 milyona çıkabilecekti.[33]

Hükümetin ceza niteliğindeki kemer sıkma uygulamaları, City of London tahvil simsarları kadar, Britanya Sanayi Konfederasyonu tarafından da coşkuyla karşılandı: "Resesyon döneminde, özel sektör firmaları için geçerli olduğu gibi, kamu sektörünün de maliyetleri düşürme yolunda sağlam önlemler alması gerekiyordu. Kamuda hizmet sunumunun yeniden düzenlenmesi ile tasarrufun hâlâ kayda değer ölçekte artırılabileceğine inanmaktayız."[34] Konfederasyona kalırsa, kamu emeklilik ödenekleri

sürdürülebilir değil; gençler ve stajyerler için ayrı, daha düşük bir asgari ücret uygulaması gerekli ve ticari işletmelerin kârlılığı artırma konusunda çok işe yaramış esnek işgücü stratejilerine kamu çalışanları da tabi tutulmalı. Britanya Ticaret Odaları Birliği'nin, "yükselen işgücü maliyetleri nedeniyle ülkenin rekabet gücünü giderek yitirdiği" yönündeki inancı da aynı noktalara işaret ediyor.[35]

Britanya'nın yöneten sınıfı, finansal kapitalizmin yarattığı krizi bir kamu sektörü krizine dönüştürme ve kamu emekçilerini eşi görülmemiş bir saldırıya maruz bırakma fırsatına sonuna kadar yapışma konusunda eksiksiz bir uyum içinde. Britanyalı sendika ve işçi sınıfı hareketleri ise, karşılarındaki bu güçten çok daha etkisiz kaldıklarını, üstelik çok daha dağınık, bölünmüş bir yapı sergilediklerini gösterdiler. On yıl süren "Yeni İşçi Partisi" iktidarında işler Thatcher'ın bıraktığı yerden devam ettirildiği ve hatta kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması, özelleştirilmesi alanında sık sık daha da ileriye gidildiği halde İşçi Partisi'ne karşı duyulan bağlılığın da bu tabloda epey payı var.

Sendikalar Meclisi'nin savunmada kalan siyasetini bir kenara bırakırsak, kamu emekçileri, kamudaki tasarruf önlemlerine direnişin ön safında yer alıyorlar. Tüm büyük kamu sendikaları, emekçileri ve kamu hizmetlerini savunma yolunda sayısız kampanya yürütmekte. 2008 başlarında düzenlenen, öğretmenlerin son 21 yıldaki ilk ulusal grevi, birkaç ay sonrasında da Britanya'nın en büyük iki sendikası Unison ve Unite'ın İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda'da 500.000 yerel idare çalışanıyla gerçekleştirdiği iki günlük eylem, bu gerçeği kanıtlamış durumda. Bir başka örnek daha verecek olursak, İletişim Emekçileri Sendikası (CWU) tarafından temsil edilen Kraliyet Posta İdaresi çalışanları, taşeronlaşma, yarı zamanlı çalışma ve yeni teknolojilerin devreye sokulması yollarıyla işlerinin esnek işgücü modellerine tabi tutulması girişimlerine 2007'den beri direnmekteler. 2009 Eylül'ünde yapılan grev oylamasında, sektörde eyleme geçilmesi yönünde yüzde 75'lik çoğunluk sağlandı ve 2010 Mart'ına kadar sürecek bir ulusal eylemler dizisi başladı. Sonunda, önemli iş güvencesi taahhütlerinin alındığı bir anlaşmaya varılacaktı (ancak, yeni koalisyon hükümeti, İşçi Partisi'nin Posta İdaresini kısmen özelleştirme planlarını tekrar gündeme getiriyor).[36] Bu arada, Kamu Hizmetleri ve Ticari Hizmetler Sendikası da Mark Serwotka'nın militan önderliği altında,

tasarruf önlemlerine 2004'ten beri grevler örgütleyerek direniyor. 2010 yılı Mart ayında iki kez 200.000'den fazla çalışanı ayağa kaldırmayı başardılar.

Tüm bunlar, sendikaların yürüttüğü, sınıf mücadelesinde yeni seviye ve biçimlere erişme yeterliği sergileyemeyen sektörel direnişler şeklinde öne çıkıyor. 2009 Mart'ında, İşçi Partisi'nin sol kanadı ve diğer sol çevrelerden oluşan bir grup (aralarında Tony Benn, Ken Loach, Billiy Bragg, Suresh Grover, Pete Tatchell ve eski futbolcu Gordon Taylor, milletvekilleri John McDonnell, Alan Simpson, Jeremy Corbyn, George Galloway ve sendika liderleri Bob Crow, Paul Kenny ve Tony Woodley de var) Halkın Değişim Bildirgesi'ni ilan etti. Bildirge, finansın devletleştirilmesini ve demokratikleştirilmesini, tam istihdamı, işgününün kısaltılmasını, asgari ücretin ortalama saatlik ücretin yarısı düzeyine çıkartılmasını, 3 milyon adet ucuz konut inşasını, özelleştirmelere son verilmesini, özelleştirilmiş varlıkların tekrar kamu mülkiyetine geçirilmesini ve emeklilik ödeneklerinin iyileştirilmesini de içine alan bir alternatif siyasi program sundu.[37] "Dev bir talep kampanyası" şeklinde ilan edildiyse de, Bildirge'nin 2009'da pek fazla etki yaratamadığını gördük. Sendikalar Meclisi'nin Bildirge'yi desteklemesi, ancak Britanya'nın en büyük sendikası Unite'ın açıkça imzasını atmasından sonra mümkün olabildi (sendikanın lideri Tony Woodley, ilk imza atanlar arasındaydı). Bildirge'nin İşçi Partisi'ne karşı bir alternatif olarak hazırlanmadığı, tersine parti içerisinde bir politika platformu şeklinde düşünüldüğü açıkça anlaşılıyordu. Tahmin edilebileceği gibi, 2009'daki İşçi Partisi konferansında, Gordon Brown hükümeti tarafından izlenen politikalarla taban tabana zıtlık teşkil eden Bildirge'den pek az söz edilecekti.

Ancak, genel seçimlere gidilen süreçte, iş dünyası ve üç büyük siyasi partinin kamu hizmetlerine karşı oluşturdukları fikir birliğine kafa tutacak şekilde, 2010 Mart'ında sekiz farklı sendikanın bir "direniş programı" geliştirmek amacıyla eklektik bir tarzda bir araya getirilmesiyle oluşturulan Sendika Eşgüdüm Grubu, Bildirge'yi bir kez daha gündeme taşıdı ve RMT (Ulusal Demiryolu, Deniz ve Nakliye İşçileri Sendikası) lideri Bob Crow, Yunanistan ve Portekiz'deki genel grevlerin Britanyalı işçiler için olumlu örnekler sunduğuna dikkat çekti.[38] Britanya işçi sınıfı içerisinde, tasarruf politikalarına karşı olası bir direniş odağının doğuşuna dair bu umut verici başlangıç, bir kamu sektörü birleşik cephesinin bazı unsurlarını deneysel olarak kurmaya yöneldiği ve apaçık bir anti-neoliberal yaklaşım sergilediği

halde, Bildirge'nin arkasındaki öne çıkan İşçi Partisi sol kanat figürü John McDonnel'in parti içi liderlik mücadelesinde yeterli sayıda milletvekilini saflara çekememesi sonucunda kısa sürede düşüşe geçti. Sendika önderlikleri (ve hatta Britanya solu içindeki pek çok kesim), henüz Yeni İşçi Partisi'nin iç karartıcı projesinin safralarından kurtulabilmiş değil.

İrlanda: Kemer sıkma yolunda toplumsal ittifak

İrlanda, finansal krizin kapsamı ve derinliği bakımından, OCED ülkeleri arasında İzlanda'nın hemen ardından ikinci sırada ve dolayısıyla krizin faturasını kamu sektörüne ödetme siyasetinden de çok daha şiddetli biçimde etkilenmekte. 2006'da, kriz parlamadan bir yıl önce, ülkenin GSYH'sinde yüzde 6'lık sağlam bir büyüme gözlendi. 2008'e gelindiğinde ise, "Kelt Kaplanı" artık kükreyemez olmuştu: Yüzde 3,0'lık küçülme, 2009'da daha da derinleşerek yüzde 7,1'i buldu. 2010'da da en iyi olasılıkla ihmal edilebilir düzeyde bir büyümenin yaşanabileceği öngörülüyor. İrlanda'da, kriz süresince hanelerin yaklaşık yüzde 25'i ipotek yüzünden haciz tehlikesiyle yüz yüze geldi.[39] Devlet, zararları üstüne almak için, ABD'deki finans sektörü kurtarma operasyonlarında harcanandan 10 kat daha yüksek kişi başına harcama yaptı.[40] 2006'da yüzde 4,5 olan işsizlik oranı, 2010'un ilk çeyreği itibarıyla üçe katlanarak yüzde 13,2'ye vardı.[41] Özel sektördeki istihdam kaybı, eşi görülmemiş şekilde yüzde 16'ya ulaşıyor. Sonuçta, bütçe açıkları 2009'da GSYH'nin yüzde 14,3'ü seviyesine, kamunun brüt borcu da GSYH'nin yüzde 70,3'üne çıktı.

Avronun kullanılmaya başlanması sonucunda ekonomik kriz anlarında parayı devalüe etme seçeneği devre dışı kaldığından, Brian Cowen liderliğindeki Muhafazakâr Parti hükümeti, OECD'nin tavsiyesine uyarak bunun yerine vahşi bir "iç devalüasyon" yoluna gitti: Bir neoliberal laf oyunu olan bu terim, ücretlerin azaltılmasını ve kamu sektöründe tasarrufu içeren bir ezme politikasıydı. Onlara göre sorun, yüksek ücretler ve kamu harcamaları yüzünden "İrlanda ulusu"nun uluslararası rekabet gücündeki düşüştü. 2008 Ekim'ini izleyen 14 aylık sürede, parlamentonun alt kanadı Dáil'e hükümet tarafından üç ayrı kriz bütçesi getirildi ve her birinde, kamu hizmetlerini daraltıp, kamu istihdamına ve ücretlerine saldırarak krizin acısını çıkarma çabası biraz daha hız kazandı. Eğitim ve sağlık hizmetlerinde kapsamlı kesintiler ilk kez gündeme geldiğinde, bir dizi gösteri ile karşılık verilecekti: Dublin'de 25.000 emekli ve öğrencinin

katıldığı gösterinin ardından, 21 Şubat 2009'da yine Dublin'de, bu kez 120.000 kişiyle son otuz yılın en büyük hükümet karşıtı protestosu gerçekleşti. Birkaç gün sonrasında, emeklilik ödeneklerini önemli ölçüde düşürecek bir vergi uygulamasına karşı, devlet memurları sektörel eylem düzenledi. Bir ulusal genel grev hareketi yoldaydı artık. Ancak, önemli bir ortak cephe yükselmeye başlamışken, İşçi Partisi'nin destek vermeyi reddetmesiyle çalışmalar durdurulacaktı. Nisan ayındaki acil durum bütçesiyle, ilave gelir vergisi artışları sayesinde kamu maliyesinde 4,5 milyar avroluk yeni bir aşınma hedeflenmekteydi. Finans fiyaskosunun bedelini ödemek üzerine getirilen kamu sektörü kesintilerine ve vergi artışlarına yönelik halk öfkesi, Haziran başındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde hem İşçi Partisi'nin, ama hem de Sosyalist Parti'nin yükselmesini, eşzamanlı yerel seçimlerde ise Kâr Değil Halk İttifakı ve İşsiz Emekçiler Eylem Grubunun önemli zaferlere imza atmasını sağladı. [42]

2009 sonunda, siyasi ayrımlar şiddetleniyor ve sendikalarla büyük şirketler arasındaki yirmi yıllık "toplumsal ortaklık" artık bozulmaya başlıyor gibiydi. İrlanda İş ve İşverenler Konfederasyonu'nun, 2008 Ağustos'unda kararlaştırılmış yüzde 6'lık ücret artışı konusunda kararlılıkla yan çizmeye çalışması karşısında özel sektör sendikalarının sergilediği direniş, Konfederasyonun ortaklık sözleşmesinden tamamen çekilmesiyle sonuçlandı.[43] Aynı zamanda, 2010'da kamu hizmet sektörünün 1,3 milyar avroluk ücretler faturasının nasıl aşağı çekileceği konusunda hükümetle kamu sendikaları arasında yürütülen müzakereler, 4 Aralık 2009'da koptu (3 Aralık tarihi için planlanmış bir genel kamu grevi, bir anlaşmaya varılmak üzere olduğu yanılgısıyla devre dışı bırakılmıştı). Müzakereleri sona erdiren Başbakan Cowen, ücret kesintilerinden başka bir seçeneğin bulunmadığı iddiasındaydı. 9 Aralık bütçesi, krizin yükünü kamu sektörünün ve kamu çalışanlarının sırtına yükleme konusunda hiç lafı dolandırmıyordu. Kamu sektörü ücretlerindeki yüzde 7'lik ve sosyal yardımlardaki yüzde 4,1'lik düşüş (işsizler ordusunun giderek büyümesine rağmen), ayrıca halkla doğrudan temas hâlindeki hizmetlerin bazıları ile sermaye yatırımı projelerinin iptali de dâhil olmak üzere, kesintilerin toplamı 4 milyar $'ı aşacaktı.[44]

İrlanda Öğretmenler Sendikası'nın, bütçeyi kamu hizmetlerine karşı bir savaş ilanı olarak tanımlaması ve Kamu ve Hizmetler Sendikası'nın (en

düşük ücretli kamu çalışanlarını temsil etmektedir), Ocak 2010'da pasaport hizmetlerinden sağlık idare hizmetlerine kadar hayatın her alanında kesintilere yol açan, son derece etkili bir dizi greve girişmesiyle, işçi sınıfı militanlığının yükselişe geçtiği yönünde bir algı doğdu. Ne var ki, sendika liderliğinin, ücret kesintilerinin iptal edilmesi koşuluyla, kamu hizmetlerindeki yeniden yapılandırma sürecine sendikaların da destek vermesi gerektiğini açıklamasıyla, bu yükseliş çok kısa soluklu oldu. Bu adım, İrlanda'da kemer sıkma politikalarına geçişi kontrol altında tutmanın bir yolu olarak, sendikaların toplumsal ortaklığa geri dönme isteğini yansıtmaktaydı aslında. Hizmetler, Sanayi, Meslek Sahipleri ve Teknik Sendikası (SIPTU), sendika eylemlerinin bir siyasi krize ve hükümetin istikrarsızlaşmasına yol açabileceği yönünde medyada dile getirilen kaygılara yanıt olarak, eylemlerin müzakereleri teşvik etmek dışında bir amaç taşımadığını açık açık söyleyecekti. Derken, kamu sendikaları, müzakerelere yeniden başlanıp başlanmayacağı konusunda hükümete düşünme süresi tanımak için, emek eylemlerini tek taraflı olarak dört hafta süreyle durdurma kararı aldılar.[45] Sendika önderliğinin hız kesmesi, öğretmenler, hastane emekçileri, memurlar ve diğer kamu çalışanları tarafından planlanmış grevlerin süreç içerisinde iptal olması anlamına geldi.

Sonunda, 30 Mart günü sendikalar ile hükümet "Croke Park Anlaşması" üzerinde uzlaştı. Sendikalar kamuda müthiş bir istihdam kaybına razı geliyor (müzakere edilen sayı 18.000'e kadar çıkıyordu), karşılığında da Cowen hükümeti kimsenin kendi isteği dışında işten çıkartılmayacağı, yeni ücret kesintilerinin yaşanmayacağı garantisini veriyordu. Ancak, o ana dek yapılmış istihdam düşüşlerinin aynen kalması konusunda hükümet kararlıydı. Mevcut kesintilerin iadesi ise, ancak en düşük ücretli kamu çalışanları için mümkün olabilecekti.[46] Memur ve öğretmen sendikalarının muhalefetine rağmen, İrlanda Sendikalar Kongresi, emek ilişkileri cephesinde bir "savaşa" girişilse bile "durumu etkileyen dış etmenler"in değişmeyeceği savunmasıyla, anlaşmanın kabul edilmesini istedi.[47] 1 Mayıs'ta, SIPTU başkanı Jack O'Connor, sendikaların hükümeti yenilgiye uğratması mümkün olsa bile, böyle bir zaferin borç ve finans piyasaları sorununu olduğu gibi bırakacağını, Croke Park Anlaşması'nın ise "ortaklık sürecinde kamu hizmetlerine kayda değer bir nüfuz" kazandırdığını söyleyecekti.[48] İrlanda sendika önderlikleri, böylece İrlanda devlet aygıtı içerisinde küçük bir rica sahibi konumunda, "toplumsal ortaklık"

yaklaşımına sadık kalmayı sürdürdü; hem de İrlanda sermayesi böyle bir ortaklığı reddederken! Lider kadroların büyük bölümünde, ortaklık sürecinin yeniden yürürlüğe konması baş öncelik haline gelmişti. Sonuçta, bir kamu sektörü ortak cephesine açılmış kapı da bir tekmeyle kapanmış oldu.

Yunanistan: Kriz ve direniş

Kemer sıkma politikalarının Avrupa'da en militan ve örgütlü muhalefetle karşılaştığı yer, her bir kenti ve kasabasıyla Yunanistan oldu. 2007 yılı içinde, gelmekte olan finansal krizin derinliği daha anlaşılmamış ve hissedilmemişken, tüm Yunanistan'daki grevlerin toplam sayısı sadece beşti. Bugünse, silindir gibi geçen işçi sınıfı eylemlerinin çetelesini tutmak neredeyse imkânsız. Hükümet, 2010 başlarında tasarruf önlemlerine yöneleceğini açıkladığından beri, beş kez 24 saatlik genel grevler düzenlendi (24 Şubat, 11 Mart, 5 Mayıs, 20 Mayıs ve 29 Haziran). Öne çıkan bu dev hareketlerin yanında, yerel ve sektörel düzeyde de yüzlerce küçüklü büyüklü eylem gerçekleşmekte.

Yunanistan'ın karşı karşıya kaldığı müthiş mali baskının nedeni, ülkede Avrupa'nın geri kalanına kıyasla çok daha sert bir resesyonun yaşanmakta oluşu değil. Yunan ekonomisi 2007'yi yüzde 4,5'lik sağlıklı bir büyümeyle kapadı ve GSYH'deki artış da yüzde 2'lik mütevazı bir düzeyde devam etti. 2009'da yaşanan yüzde 2'lik GSYH düşüşü ise, Avro Bölgesi'nin genel ortalaması olan yüzde 4'in ancak yarısı kadardı.[49] Ancak, ekonomik daralma, 2009'da Yunan kamu açıklarının GSYH'ye oranını yüzde 13,5'e, brüt borç oranını da yüzde 119,0'a yükseltti.

Açıklar ve kamu borcunun sebebi, İrlanda ve Britanya'daki gibi bankacılık sisteminin çökmüş olması değil. Benzer şekilde, Yunan refah devletinin ve bu devlet eliyle sunulan hizmetlerin muazzam boyutlara ulaştığını ileri süren görüş de hayli saçma (orantısız bir seviyeye ulaşan, ülkenin askerî harcamalarıdır). Sorunlar, devletle Yunan yöneten sınıfları arasındaki ilişkilerden, ayrıca azalan oranlı, dar kapsamlı vergi rejiminden doğmakta. Yunanistan'da kurumlar vergisi oranı, Avrupa ortalamasının hemen üstünde kalacak şekilde, yüzde 25 olarak belirlenmiş olsa da, Yunan şirketlerinin maruz kaldığı fiili vergilendirme oranı çok daha aşağılara iniyor.[50] Bu durum, kamu maliyesinin belini büken pek çok kalıcı

etmenden sadece birisi. Diğerlerini şöyle sıralayabilir: Alıp yürümüş vergi kaçırmalar; kamu yatırımlarının ve özel sektörle düzenlenen sözleşmelerin normalden daha pahalıya mal olmasına yol açan, yapılaşmış yolsuzluk; KDV tahsilatından tutarsızlık ve istikrarsızlık; Yunan tahvillerinin satışında elde edilen kâr, gemicilik gelirleri, aile şirketlerinin satışında ortaya çıkan sermaye kazançları da dâhil olmak üzere, sayısız ticari faaliyetin hiçbir şekilde vergilendirilmemesi. Sonuçta, Avro Bölgesinde en düşük vergi gelirine sahip ülkelerden biri Yunanistan. 1991 ile 2006 arasında hükümetin toplam gelirlerinin GSYH'ye oranı yüzde 37,9 iken, Avro Bölgesi'nin bütünündeki oran yüzde 45,3'ü buluyordu.[51] Diğer bir deyişle, mali krizi yaratan şey, özellikle de ülkeyi yöneten sınıfların yaygın bir biçimde vergi kaçırması veya vergiden kaçmasıdır. Vergi gelirlerinin AB ortalamalarına yükseltilmesi, bütçe krizini büyük ölçüde çözüme kavuşturacaktır.

Ancak, Yunanistan Avrupa'da neoliberal çıkış stratejisinin ana savaş alanı haline gelirken, Başbakan George Papandreou liderliğindeki sosyal demokrat PASOK hükümeti, yurtdışından gelen büyük baskıların altında ve tıpkı İrlanda gibi, Avro Bölgesi'nin bir üyesi olarak devalüasyon olanağından mahrum kalmış durumda, 2010 Mart'ında 5 milyar avroluk kesinti öngören bir "Ekonomiyi Koruma Tasarısı" açıkladı. Arkasından, sadece Komünist Parti (KKE), Radikal Sol Koalisyon (SYRIZA) ve iktidardaki PASOK'un bazı milletvekillerinin muhalefeti altında, Yunan Ulusal Meclisi tarafından Mayıs'ta kabul edilen "İstikrar Programı" geldi. Tasarruf programının 2010'da ekonomiye yüzde 3,7'lik, 2011'de de yüzde 2,5'lik ilave daralma yaşatacağı öngörülüyor ve Yunanistan'da resmî işsizlik oranının daha şimdiden yüzde 12'yi aştığını belirtelim (2007'de yüzde 8,3). OECD tahminlerine göre, 2011'de oran yüzde 14'ün üstüne çıkacak.[52] Benzer yapısal uyum programlarında olduğu gibi, kesintilerin, 110 milyar avroluk AB/IMF Yunanistan İstikrar Programı dâhilindeki "mali konsolidasyon planı" koşullarını karşıladığı görülüyor (AB, ilave olarak 440 milyar avroluk bir Avrupa Finansal İstikrar Fonu'nu devreye sokuyor).

Kesintiler, kamu sektörünü sendeletecek cinsten: Ücretler derhal yüzde 7 kesiliyor ve beş yıllık bir süre için donduruluyor; ücretli izin ödemeleri ve diğer ikramiyeler azaltılıyor (toplamda yüzde 20'lik bir ücret kesintisine denk düşüyor); kamu sektöründeki sözleşmeli ve geçici işçiler işten çıkartılıyor; kamudan emekli olan her beş kişinin yerine sadece bir kişi işe alınıyor; aralarında Olympia Havayollarının, su hizmetlerinin, elektrik

üreticilerinin, toplu taşımanın, posta idaresinin ve limanların da bulunduğu çok sayıda devlet kuruluşu kısmen veya bütünüyle özelleştiriliyor. Tüm emekçilere hizmet veren Yunan emeklilik sistemi de seçilen hedeflerden biri: Emeklilik yaşı kadınlarda 55'ten 60'a yükseltiliyor ve erkeklerde de ortalama ömre göre belirleniyor; emekli olunduğunda, artık emekli maaşı çalışılan son yıla göre değil, tüm alışma yaşamında elde edilen kazanca göre belirleniyor; tam emeklilik maaşı alabilmek için gerekli çalışma yılı sayısı 37'den 40'a çıkartılıyor. Bu değişikliklerle, Yunan emekçilerin emeklilik ödeneklerinde yüzde 45 ila 60'lık bir düşüşün meydana geleceği hesaplanmakta. Başka alanlardaki değişikliklere baktığımızda, şirketlere işçi çıkarmada daha fazla esneklik tanındığını, gençler ve uzun süre işsiz kalanlara yönelik asgari ücretin yüzde 40 düşürüldüğünü görüyoruz. KDV oranı yüzde 21'den yüzde 23'e çıkartılır (öncesinde de PASOK tarafından yüzde 19'dan yüzde 21'e yükseltilmişti) ve başka bir yığın dolaylı vergide aynı şekilde artırıma gidilirken, kurumlar vergisi oranının 2014'e kadar her yıl yüzde 1 düşürülerek yüzde 20'ye çekilmesi kararlaştırıldı. PASOK eliyle uygulanan Yunan tasarruf programının saçmalığına bakın ki, vergilerini zaten ödemekte olan insanların gelirleri daraltılır, dolayısıyla devlet gelirlerindeki düşüş daha da kızıştırılırken, vergi ödemekten sonuna kadar kaçan kapitalistlere indirim ödülleri sunuluyor.

5 Mayıs genel grevi, Ulusal Meclis'te tasarruf programının görüşülmesine derhal yanıt verme çağrısında bulundu ve 300.000 protestocu Atina sokaklarını işgal etti. Eylemin örgütlenmesinde gerek Komünist Partisi, gerekse SYRIZA büyük bir seferberlik örneği sergilerken, özel sektör sendikalarını çatısı altında toplayan Yunan Genel Emek Konfederasyonu'nun liderleri, sayısız işgale girişen işçilerin yeni sendikaları tarafından, kemer sıkmaya muhalefet etmedeki ikircikli tavrı nedeniyle şiddetli bir eleştiri yağmuruna tutuldu. Olympic Havayolları, çöp toplama merkezleri, banka şubeleri, emeklilik fonu büroları, yerel idareler, Çalışma Bakanlığı ve hatta AB Bürosu gibi çalışma alanlarını hedef seçen işgallerin giderek sıklaşması da militanlığın yükselişini kanıtlar nitelikte.[53]

Tasarruf politikaları karşısındaki bu hatırı sayılır muhalefeti derinleştirerek sürdürmenin mümkün olup olmayacağı hiçbir şekilde belli değil. SYRIZA'nın mahalle ve işyeri mücadele komiteleri üzerinden direnişin ideolojik ve örgütsel yeterliklerini yukarı taşıma girişimleri, hükümetin yoluna taş koyabilecek, örgütlü bir yapının kurulmasında önemli

unsurlar haline gelebilir. Bununla birlikte, KKE'nin siyasetine hâlâ damga vurmakta olan eski tip, tavandan tabana bir "halk cephesi"nin inşası yönelimi, ayrıca sendika liderliklerinin büyük kısmının PASOK'a yakın bir çizgi izlemesi, üstelik de emekçi tabanından giderek kayan, göstericilere karşı polis şiddetini benimseyen PASOK'un bir parti olarak varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği bile şüpheliyken, bu süreci sendeletebilir. Açık olan bir şey var ki, Yunanistan'da devam eden mücadelenin sonuçları, kıtanın geneli üzerinde yansımalar yapacaktır.

KEMER SIKMA SİYASETİ VE SOL

Liberal ve sosyal demokrat merkezin, siyasi güç anlamında neoliberal kemer sıkma politikalarına alternatif bir çıkış stratejisi sunamamış olması, sosyalist solun hesaplamalarında dikkate alınması gereken bir durum. Mevcut mali krizin hiçbir şekilde bir devlet krizine karşılık düşmediği, neoliberal yönetim biçimleri ve bütçe politikalarının tahkim edilmesine yöneldiği gerçeği de öyle. Hepsinden de önce, yöneten sınıflar arasındaki siyasi ittifakların gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde güçlendiği, aynı zamanda emekçi sınıflar ve sosyalist solun kendi örgütlenme krizinin üstesinden gelemediği, anti-kapitalist bir programın önderliğini yapamadığı kenara yazılmalı. Sol, yükselen mücadelelerde öne çıkan çeşitli güçleri dikkatle değerlendirmek zorunda: İşten çıkarmalar ve ücret kesintileriyle yüz yüze gelen, hizmetlerin kalitesindeki düşüşle veya özelleştirmeyle mücadele eden kamu emekçileri; kamu hizmetlerine bağımlı topluluklar, sosyal hizmet kurumları ve kullanıcıları ile sosyal demokrasi ile arasına mesafe koymuş sendikalar, toplumsal hareket eylemcileri ve radikal sol. Öyle veya böyle, bir anti-neoliberal ittifak oluşturma mücadelesi veren, solun yirmi yıldır içinde bulunduğu krizden alternatif örgütlenme pratikleri çıkarmaya çalışan toplumsal hareketler ve tabakalar işte bunlar. Sağın sertleşmesi ve merkez solun da ya tasarruf stratejilerinin yolundan gitmesi, ya da ikna edici bir alternatif sunamamasıyla, tasarruf karşıtı direnişin ön saflarında yeni bir fırsat doğuyor.

Mevcut siyasi partiler ve üst devlet kademelerinin "halkın genel çıkarlarını" temsil etmekten ya da finans sermayesi karşısında inandırıcı bir "tarafsız" duruş sergilemekten ne kadar uzak kaldığının tasarruf siyaseti tarafından gözler önüne seriliyor oluşu da solun dikkate alması gereken konular arasında. Finans sermayesinin devletin tam kalbinde sahip olduğu, pek çok zaman doğrudan siyasi yürütme içerisinde ve bürokrasinin üst kademelerinde elde ettiği siyasi hâkimiyet, krizden çıkış stratejilerini biçimlendirme sürecinde, neoliberal piyasa disiplinleri için dile getirilen "tarafsızlık" ve "ekonomik gereklilik" aldatmacalarını tuzla buz ediyor. "Yunan ulusunu kurtarmak", "güçlü Wall Street güçlü Amerika'dır", "Britanya halkının birlik içinde çalışması" gibi sloganlarla halkın "milliyetçi-halkçı" imgelemini harekete geçirme yolunda yöneten zümrelerin harcadığı çabalar, sıradan yurttaşlar arasında itibarını yitirmiş

durumda. Bu sözlerin apaçık sahteliği, krizin ve kesintilerin, daha temelde de kapitalist demokrasinin yorumlanmasında ideolojik alternatiflere alan yaratıyor.

Dolayısıyla, "halk" ile "bankalar ve devlet" arasındaki ayrım üzerinden, genel grevlerde, kitlesel gösterilerde ve büro, fabrika işgalleri gibi başka eylemlerde, kesintilere karşı direnişte ortak cephelerin kendini göstermesi mümkündür. Kuşkusuz, örneklerin bize gösterdiği gibi, bu siyasi eylemliliğin devam ettirilmesi konusunda büsbütün farklı başarı düzeyleri ortaya çıkmakta. Yine de, tasarruf karşıtı cephelerin derinleşmesi, kamu emekçileri, hizmet kullanıcıları ve genel olarak sol tarafından yürütülen siyasi mücadelelerin, yalnızca krizin bedelini kim ödemeli sorusunun etrafında da olsa birleşmesi için yeterli siyasi alan açılmış durumdadır. Tasarruf önlemlerinin uygulanması ve neoliberal yönetim biçimlerinin genişletilmesi sürecinde, parlamenter partiler, siyasi yürütme ve devletin üst idari kadrolarının, devletin idare birimi, çalışmanın yoğunlaştırılması, ücretler, kamu hizmetlerinin kalitesi ve demokratik hesap sorulabilirlik konularında kendilerini açık biçimde kamu emekçilerinin karşısında konumlandırdığı görüldü. Diğer tarafta, bu hizmetleri kullananlar ve toplumsal gruplar ise, kamuda hizmet sunumunun düzeyinden, kalitesinden ve mevcudiyetinden doğrudan etkilenmekteler. Bu durum, söz konusu mücadeleleri, örneğin toplu taşıma emekçileri ile sürücüleri, nüfus dairesi memurları ile göçmenleri, kütüphane çalışanları ile okurları birbirine bağlama yolunda her gün daha da fazla fırsat sunabilmeli.[54]

Hizmetlerin düzeyi, ücretlere yöneltilen saldırılar ve kemer sıkmanın dayattığı bölüşüm adaletsizlikleri karşısında savunma duygusuyla harekete geçmiş mücadeleler, kısa süre içinde daha kapsamlı bir neoliberal çıkış programıyla yüz yüze gelecektir. Bu durum, kemer sıkma programlarının meşruiyetine dair demokratik mücadelelerin, neoliberal söylemle ve hatta onun idari programıyla çarpışmasına olanak tanıyacak. Sosyal adalete ve halkın egemenliğine ilişkin meselelerle bu mücadeleler arasında bir çakışma ortaya çıkabilir ve böylece, kamu hizmetlerinin sunulduğu dağınık alanlarda siyasi ittifakların inşa edilmesi kolaylaşabilir. Buradaki siyasi güçlük, halkın egemenliğine yönelik mücadeleler ile devletin gerek içinden gerekse dışından devlete karşı çeşitli siyasi ölçeklerde yürütülen mücadeleler arasında kaynaşma sağlayacak örgütsel bağlantıların oluşturulabilmesinde yatıyor.

Ancak, direniş cephesinin karşısında, hâlâ gücünü koruyan bir neoliberal devletin, ayrıca çıkarlarını hem ulusal hem uluslararası düzlemde zinde bir biçimde kovalatan bir güç bloğunun bulunduğu artık anlaşılmış olmalı. Bu tablo, kapitalizmin zayıflıkları hakkında sistematik eleştiriler sunabilmeye, sosyalist alternatifler yolunda bakış açıları ve programlar geliştirebilmeye can alıcı önem kazandırıyor. Krizin ilk evresinde bu yönde kimi yaklaşımlar şekillenmeye başlamıştı: Yeşil istihdam, kapatılmış fabrikaların el koyulup çalışır hale getirilmesi, "bakım sektörleri"nde kolektif hizmet sunumunun derinleştirilmesi, işgününün kısaltılması ve daha pek çoğu. Bankaların devletleştirilmesini eksen almak, oradan kamu maliyesi ile özel tahvil piyasalarının birbirinden ayrılmasına, sermaye kısıtlamalarına yönelik yeni mekanizmaların oluşturulmasına sıçramak üzere, finans alanında da yeni stratejiler boy vermekteydi.[55]

Bu tür bakış açıları ve programlarının ayakları, kamu emekçileri ile halk tarafından yürütülen somut mücadelelerinin oluşturduğu temel üzerine oturtulmalı ve en tepede de kemer sıkma politikalarının siyasi meşruiyetine, bölüşümdeki etkilerine ilişkin ulusal mücadelelerle bağlantılar kurulmalı. Böyle bir yaklaşım, mücadeleyi ya sadece devletin ve parlamentonun içinde ulusal düzeyde, ya da devletin dışında, salt sokaklarda yürütme anlayışının da üstesinden gelecektir (bu ayrım, solun içinde bulunduğu krizi de yansıtmaktadır). Kemer sıkma programlarına karşı yürütülen mücadelede yapılması gereken, iki cephede birden ilerlemektir: Bir taraftan devletin içinde, siyasi gücün yoğunlaştığı ve neoliberal gündemin uygulamaya koyulduğu zirve noktalarında, diğer taraftan da kamu sektörü işyerlerinde ve halkın arasında, kesintilerle savaşın doğrudan yürütülebileceği, alternatif idare ve egemenlik biçimlerinin boy verebileceği alanlarda.[56]

Hiçbir ekonomik kriz için hazır bir reçete verilemez. Amerikan emekçilerinin, 2007'de kendilerine düşen Amerikan Rüyası kırıntılarına ait ipotek ödemelerini geri ödeyemez hale gelmesinden üç yıl sonra, 2010 Bahar'ında kamu sektörü kesintileri nedeniyle tüm Avrupa'nın genel grevlerle sarsılacağını ve Avrupa'nın krizdeki düğüm noktasına dönüşeceğini kim söyleyebilirdi? Daha da ciddi bir örnek verecek olursak, kapitalizmin tarihindeki en hummalı finansal girdabın her şeyden çok da 20'inci yüzyılın sonlarında militan sendikacılığın ve sosyalist siyasetin uğradığı yenilgilerden arta kalan boşluğa ışık tutacağını kim tahmin

edebilirdi? Beklenmedik bu iki gelişme birlikte ele alındığında, ne yapılması gerektiği de açıkça anlaşılacaktır.

Merkez Tutunamıyor:

Radikal Düşünceyi Harlamak

Noam Chomsky

18 Şubat 2010 tarihinde, Joseph Andrew Stack adlı bir adam, kullandığı küçük uçağı IRS şirketinin Austin, Texas'taki binasına çarparak intihar etti. Arkada, bu eylemi açıklayan bir de manifesto bıraktı.[1] Genellikle alaya alınmış olsa da, bu manifestonun aslında daha ciddi bir bakışı hak ettiği kanısındayım.

Stack'in manifestosu, kendisini sonunda bu gözü dönmüş eyleme götüren yaşam çizgisini ortaya seriyor. Hikâyenin başında, bir zamanlar büyük bir sanayi merkezi olan Harrisburg, Pennsylvania'da kıt kanaat ayakta durmaya çalışan genç bir öğrenci görüyoruz. Emekli bir çelik işçisinin 80 yaşlarındaki dul karısı olan komşusu, kedi maması yiyerek yaşıyor. Hayatını orta Pennsylvania'daki çelik fabrikalarında çalışarak geçirmiş kocası, şirketin ve sendikanın söylediğine göre, 30 yıllık hizmeti karşılığında, yaşlılığında bir emeklilik maaşına ve sağlık sigortasına kavuşacaktı. Oysa o, emeklilik ödeneklerini çalan şirket yönetimi ve sahtekâr sendikanın yüzünden (devleti söylemeye gerek yok), sonunda eline hiçbir şey geçmeyen binlerce işçiden biri haline geldi. Kadının sahip olduğu tek şey sosyal güvence ödeneğiydi ve kırıntıların bile süper-zenginler tarafından yalanlarla, örgütlü, sonu gelmez bir çaba ile iç edilmeye çalışıldığını yazsaydı, Stack hiç de gerçeği saptırmış olmazdı. Stack, işte o günlerde, büyük şirketlere güvenemeyeceğine ve kendi yolunu çizmesi gerektiğini anladı. Çıktığı bu yolda, zenginlerin ve imtiyazlıların çıkarları karşısında kendisi gibi insanları hiç mi hiç umursamayan devlete, ayrıca kendisinin sözleriyle, "her bir kanun için, biri çok zenginlere, diğeri de geri kalanlara uygulanmak üzere iki ‘yorum'un bulunduğu" hukuk sistemine de güvenemeyeceğini kavrayacaktı. Bizleri, "Amerikan sağlık sistemi dediğimiz, her yıl on binlerce insanı öldüren ilaç ve sigorta şirketlerinin de içinde bulunduğu", sağlık hizmetinin büyük ölçüde ihtiyaca değil refaha göre dağıtılması saçmalığıyla baş başa bırakan bir devletti bu. Bunların hepsi de, "bir avuç haydut ve çapulcunun akla gelmez canavarlıklara imza atabildiği ... üzerine yattıkları paraları kendi açgözlülükleri ve müthiş aptallıkları nedeniyle kaybettiklerinde ise, devletin birkaç saat, olmadı

birkaç gün içinde tüm gücüyle yardıma koştuğu" bir toplumsal düzen içinde gerçekleşiyordu. Satırlar böyle uzayıp gidiyor.

Stack, yolun sonunda çaresizlik içinde yöneldiği gözü dönmüş eyleminin, özgürlükleri için ölmeye razı kişileri birleştirmeye, insanları derin uykularından uyandırmaya dönük bir çaba olduğunu belirtiyor. Bu eylemi sırasında, bir delikanlıyken kendisine gerçek dünyanın nasıl bir yer olduğunu anlatmış, sonra erkenden yaşama veda etmiş çelik işçisini düşündüğünü duysam şaşırmazdım. Gerçi, o çelik işçisi ıskartaya ayrıldıktan sonra intihar etmedi ve kaderinde kesinlikle yalnız değildi; devlet kapitalizminin işlediği kurumsal cinayetlerin muazzam bilançosuna daha pek çok benzer örnek ekleyebiliriz. Devlet ve şirketler tarafından yürütülen finansallaşma ve sanayisizleştirme programının fabrikalara kilit vurması, aileler ve toplulukları parça parça etmesi sonucunda bir kenara atılanların içine düştüğü öfkeye dair çok çarpıcı çalışmalar var. Hepsi de, şirketlerle ve devletle aralarındaki sözlü anlaşma uyarınca toplum önündeki görevlerini yerine getirdiklerine inanan, karşılığında ise kâr ve iktidarın oyuncağı haline gelmekten başka bir şey bulamayan, doktrin merkezleri tarafından bu gerçeklerden itinayla uzak tutulan emekçilerin hissettiği ihanet duygusunu ortaya koyuyor.

Ching Kwan Lee'nin Çin emekçileri arasında yürüttüğü, derinlere erişen araştırmalarında ortaya koyduğu gibi, dünyanın bu en büyük ikinci ekonomisi de, yukarıda anlattıklarımızla çarpıcı benzerlikler sergiliyor.[2] Lee, ABD'nin ıskartaya ayrılmış sanayi sektörlerindeki emekçilerin öfkesi ve çaresizliği ile Çin'in eski ağır sanayi kuşağındaki (ülkenin kuzeydoğusunda bulunan, güneydoğudaki yeni kuşağın canlandırılması uğruna gözden çıkartılan, devletçi sosyalizmin ürünü sanayi merkezi) işçilerin kızgınlığı arasında yakın benzerlikler tespit etti. Farklı karakterlerde dışa vurulmakla birlikte, Lee her iki bölgede de emekçilerin muazzam protestolarıyla karşılaştı. Çin'in terk edilmiş sanayi kuşağında da, tıpkı ABD'deki kader ortakları gibi, emekçiler bir ihanet hissi içindeler. Sözlü bir anlaşma olduğunu düşündükleri, dayanışmaya ve toplumun ilerlemesine dönük Maoist ilkelerin şimdi acı bir yalana dönüşmüş olduğunu görmenin verdiği duygu bu. Yeni sanayi kuşağında ise, işçilerin böyle bir kültürel bakışı yok ve hâlâ gerek aile yaşamı, gerekse dayanışma için köylerine bel bağlıyorlar. Devlet kurumları, yaşanabilir en basit yasal işyeri şartlarını ve maaş adı verilen üç kuruşu bile temin etmekten aciz.

Resmî istatistiklere göre, eski sanayi kuşağındaki tek bir eyalette, 2003 yılında 58.000 toplu protesto gerçekleşti ve bu eylemlere 3 milyon kişi katıldı. Lee'nin sözleriyle, işlerinden olan yaklaşık 30-40 milyon işçi, ülkenin dört bir yanında "öfke ve çaresizliğe" yol açan, "derin bir güvencesizlik hissinin pençesine düşmüş durumda".[3] Lee'nin sözleriyle, kırsalda belirmeye başlayan topraksızlık krizi sonucunda, bağımsız sendikalara benzer en ufak bir araca sahip olmayan, yeni sanayi kuşağındaki işçiler için hayatta kalma olanaklarının zayıflamasıyla daha kötüsü de gelebilir. Eski sanayi kuşağında, Birleşik Devletler'de genellikle mevcut olan sivil toplum desteğini andıracak bir şey yok. Gerek Lee'nin çalışması, gerekse ABD'deki eski sanayi kuşağı üzerinde yapılan incelemeler, devletin ve şirketler iktidarının geride bıraktığı öfkenin derinliğini, bu öfkenin sık sık kendi kendine zarar vermeye de yönelen karamsarlığını hafife almamamız gerektiğini açıkça söylüyor bize.

Hindistan kırlarında da benzer durumlara rastlıyoruz. Neoliberal reformların kısmen hayata geçirilmesinden bu yana büyük çoğunluğun gıda tüketim miktarlarında sert bir düşüşün yaşandığı ülkede, olağanüstü yüksek büyüme rakamlarına düzülen övgüler arasında, intihar eden köylülerin sayısı da milyarderlerle beraber artıyor. Bazıları için olağanüstü bir büyümenin gerçekleştiği doğruysa da, işgücü maliyetlerini düşürmek isteyen ve şimdi personelinin dörtte üçünü yurtdışında çalıştıran IBM şirketinin Hindistan'daki işçileri için durum pek öyle sayılmaz. [4] Businessweek dergisi, IBM için, "Amerikan işletmeciliğinin en saf örneği" tanımlamasını uygun görüyor ve bunda haksız da sayılmaz: Şirket, Amerikan vergi mükelleflerinin farkında bile olmadan sunduğu cömertliğin de büyük etkisiyle, bilgisayarda bir küresel deve dönüştü. Aynı vergi mükelleflerinin, en çok da "Ruslar geliyor" bahanesi etrafında, yüksek teknolojiye dayalı pek çok başka firma ile birlikte IBM'in de bel bağladığı bilgi teknolojileri devriminin önemli finansörlerinden biri haline getirildiğini belirtelim.

Bugünlerde, büyük bir küresel güç kayması hakkında hararetli konuşmalara tanık oluyoruz. Egemen küresel güç konumunun Çin ve yanı sıra Hindistan tarafından ABD'nin elinden alınıp alınamayacağı, olursa bunun ne zaman gerçekleşebileceği konusunda spekülasyonlar yapılıyor. Böyle bir durum, Avrupa'nın fetihleri öncesindekini andıran bir küresel sisteme geri dönülmesi anlamına gelecek. Bu iki ülke hâlihazırda gerçekten

de hayret verici GSYH büyüme oranları sergilemekte. Ancak, bu tespit dile getirildiğinde, yanında eklenmesi gereken daha çok şey var. Hindistan, BM insani gelişmişlik endeksinde diplerdeki yerini koruyor ve 134'üncü sırada, Kamboçya'nın biraz üzerinde, Laos ve Tacikistan'ın altında yer alıyor. 92'nci sıradaki Çin ise Ürdün'ün bir miktar üstünde, Dominik Cumhuriyeti ile İran'ın altında konumlanıyor. Bir karşılaştırma yapmak istersek, 50 yıldır ABD'nin acımasız saldırılarıyla boğuşan Küba'nın 52'nci sırada olduğunu, Orta Amerika ve Karayip ülkeleri arasındaki en üst basamakta, Arjantin ile Uruguay'ın çok az altında bulunduğunu söyleyebiliriz. Hindistan ve Çin halkları, aynı zamanda son derece büyük toplumsal eşitsizliklerden de mustarip ve bir milyardan fazla sayıda vatandaşları, ölçeğin en diplerinde yaşıyor. Dahası, klasik ölçütlerin ötesine geçen titiz bir muhasebe yapıldığında, ekoloji, doğal kaynakların tüketilmesi gibi, iki ülkenin uzun süredir yadsıdığı başka ciddi sorunlar da karşımıza çıkıyor.

Gücün küresel ölçekte el değiştirmesine ilişkin spekülasyonlar, aslında hepimizin bildiği bir şeyi görmezden geliyor: İflah olmaz radikal Adam Smith'in dikkatimize sunduğu apaçık bir gerçek var ki, uluslararası ilişkilerdeki gerçek aktörlerden söz edildiğinde, kendi içindeki iktidar bölüşümünden bağımsız bir biçimde ulusal çıkar peşinde koşan ülkeler akla gelemez. Smith, İngiltere'de iktidarın asli mimarlarının mülk sahipleri, yani o gün için tüccarlar ve fabrikatörler olduğunu fark etmişti. Bu mülk sahipleri, İngiliz halkı üzerindeki etkileri ne kadar büyük acılara yol açarsa açsın, dünyanın başka yerlerinde "Avrupalılar tarafından sergilenen insafsız vahşetin" boyutları nereye varırsa varsın, kendi çıkarlarının siyaset eliyle itinayla korunacağından emin olmak isterlerdi: Britanya'nın Hindistan'da işlediği suçlar, ancak artık modası geçmiş, ahlaki değerlere sahip muhafazakârları endişelendirebilirdi.

Bu açık gerçek, sanki yeni bir şeymiş gibi, New York Times düşünürü David Brooks tarafından, "dünya tarihinin, perde arkasındaki korporatist / emperyalist şebekeler tarafından nasıl yönlendirildiği hakkında tafsilatlı kuramlar" denilerek alaya alınıyor ve 60'ların en trajik miraslarından biri olarak gösteriliyor.[5] Brooks aslında 60'lar yerine 70'ler demeliydi; tam tarih vereceksek 1776.[6] Günümüz "muhafazakârlığının" entelektüel ve ahlaki düzeyi ile kendi tarihsel kahramanlarının kavrayış düzeyi arasındaki farkı gözler önüne seren pek çok örnekten biri bu da.

Brooks'un beni de Adam Smith'in sapkınlıklarını benimseyen bir zalim şeklinde tanımladığını belirtmeliyim.

Smith'in dile getirdiği radikal iktidar gerçeğini akıldan çıkarmamak kaydıyla, gerçekten de küresel bir güç kaymasının yaşandığını, ancak bu kaymanın merkezî bir rol üstlenmediğini görebiliriz: Neoliberal dönemde büyük hız kazanan bu kayma, dünya emekçilerinden çokuluslu sermayeye doğru gerçekleşiyor. Ortaya çıkan maliyetse, Joe Stack gibi Amerikalılar, aç Hint köylüleri, feryat eden milyonlarca Çinli işçi gibi sayısız insan için ürkütücü boyutlara varmakta. Çin'de emekçilerin ulusal gelir içinden aldığı pay, diğer ülkelerin çoğunda olduğundan daha hızlı geriliyor.

Martin Hart-Landsberg ve Paul Burkett, aydınlatıcı çalışmalarında, bölgesel ölçekte bir üretim sisteminin montaj tesisi haline gelmiş olan Çin'in, dünyadaki bu gerçek güç kaymasında öncü rol oynadığı tespitini yapıyorlar.[7] Bu montaj faaliyetinde gerekli parça ve aksamları, ayrıca ihtiyaç duyulan ileri teknolojinin büyük kısmını Japonya, Tayvan ve diğer Asya ekonomileri gönderiyor Çin'e. ABD'nin Çin karşısında büyüyen ticaret açığı hakkında sık sık kaygılar dile getirilirken, sözünü ettiğimiz yeni bölgesel üretim sisteminin şekillenmesi kapsamında Japonya ve diğer Asya ülkeleri karşısındaki açıklarda sert bir düşüşün yaşandığı dikkatten kaçıyor. Wall Street-Journal gazetesi, Sloan Vakfı tarafından 2007'de yürütülmüş bir çalışmadan yola çıkarak şu tespiti paylaşıyor: "Son montajı ve ihracat işlemleri Çin'de yapılsa bile, 150 $ maliyetli bir iPOd için Çin'deki maliyet sadece 4 $'dır. Geri kalan 146 $'lık kısmı, ürün için Çin'e ithal edilen parçalar oluşturur."[8] Gazetenin vardığı sonuca göre, yalnızca Çin'deki üreticilerin eklediği katma değer dikkate alınacak olsa, ABD'nin Çin karşısındaki ticaret açığı yüzde 30 düşer, Japonya karşısındaki ise yüzde 25 artardı. ABD'li üreticiler de aynı yolu izliyor ve montajı yapılmak üzere parçaları Çin'e gönderip, büyük kısmı gerisingeri ABD'ye gönderilmek üzere, ürünleri oradan ihraç ediyorlar.

Finans kuruluşları, perakende devleri, üretici firmaların sahipleri ve yönetimleri, ayrıca bu güç kavşağına yakın konumlanmış diğer sektörler için bu durum tam bir cenneti ifade ediyor. Ancak, Joe Stack ve onun gibi pek çokları için öyle değil elbette.

Halkın durumunu anlama yolunda, ekonomik büyümeyi ölçmek için klasik GSYH ölçütünden faydalanmanın büyük ölçüde yanıltıcı olduğunu hatırlayalım. Daha gerçekçi ölçütler geliştirme çabaları devam ediyor. Bunlardan biri olarak ortaya çıkan Genel İlerleme Göstergesi, halka fayda sağlamayan GSYH harcamalarının (suçlar, kirlenme vb.) hesaplamalardan çıkartılması ve başka gerçek faydaların (gönüllü çalışma, serbest zamanlar) tahmini değerlerinin eklenmesi esasına dayanıyor. ABD'de, GSYH durmadan artarken, Genel İlerleme Göstergesi'nin 1970'lerden beri gerilediği, büyümenin çok az sayıda kişinin cebini doldurduğu görülüyor. Bu tespit, bir toplumun sağlık durumunun standart göstergesi sayılan sosyal göstergelere ilişkin çalışmaların sonuçlarıyla da uyum içinde. 1970'lerin ortalarına kadar ekonomik büyümeyle paralel bir rota izleyen sosyal göstergeler, sonrasında gerilemeye başladı ve 2000'e gelindiğinde de 1960 seviyesine inmişti (daha sonrası için elimizde veri yok). Ekonominin finansallaşması ile sosyoekonomik ölçütler arasındaki bağıntı gözden kaçacak gibi değil ve hiçbir şekilde bu durumun ABD'ye özgü olduğu da söylenemez.

Sanayisizleştirme sürecinin özünde yeni herhangi bir şeyin bulunmadığı doğru. Şirketlerin sahipleri ve yöneticiler doğal olarak işgücü maliyetlerini en düşük seviyeye çekme arayışındalar ve Henry Ford'un ortaya koyduğu ünlü örnekteki gibi aksi yönde davranma girişimleri geçmişte hep mahkemeler tarafından bertaraf edildi. Dolayısıyla, söz konusu arayış bugün için yasal bir zorunluluk. Bunu başarmanın araçlarından biri, üretimi başka yerlere kaydırmak. İlk dönemlerde, bu kayma büyük ölçüde yurtiçinde, özellikle de emekçilerin daha sert yollarla baskı altında tutulabileceği güney eyaletlerine doğru gerçekleşiyordu. Aynı zamanda, yüce hayırsever Andrew Carnegie'in sahibi olduğu Amerikan Çelik gibi büyük şirketler, 1877'de Yeniden Yapılanma Dönemi'nin sona ermesinin ardından siyahlar için yaşamanın bir suç haline getirilmesiyle, hapishanelere dolduran mahkûmların özel şirketlerde çalıştırılması biçiminde yaratılan yeni köle işgücünden de İkinci Dünya Savaşı'na kadar faydalanabildi. Neoliberal çağda da, büyük kısmını siyahların oluşturduğu fazla nüfusu hapishanelere tıkmak için uyuşturucuyla mücadele bahanesinin kullanılması ve uluslararası çalışma anlaşmalarını ihlal edecek şekilde mahkûmların işgücünden faydalanılması ile aynı şey kısmen yeniden sahneleniyor. Kolonilere kaçırıldıkları günlerden beri, sayısız Afro-

Amerikalı için yaşam, köleliğin sınırları dışına pek az çıkabildi ve kimi zaman daha da kötüsünü ifade etti.

Son derece güvenilir bir yayın olan Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences'ın [Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi Bülteni] sayfalarında, "Amerikan hapishaneler sisteminin, tarihte benzeri görülmemiş bir canavara dönüştüğü" ve böylece ABD'yi, "tüm gezegen üzerinde, özgürlüğün kitlesel ölçekte yağmalanmasına yönelik en büyük altyapının sahibi" haline getirdiği tespitini okuyoruz. Kurbanların çoğunluğunu siyahların oluşturduğu bu sistem de, ABD'nin "bir yanda kanser rakamlarında, diğer yanda ise yöneticilere ödenen paralarda dünya lideri" olduğu gerçeği gibi, son otuz yılın ürünü. Bir Harvard İşletme Fakültesi profesörünün işaret ettiği gibi, bu gerçeklerin birbiriyle bağlantılı olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılıyor. ABD'nin çevreci teknolojiler alanında dünyanın büyük kısmından ve özellikle de Çin ile Avrupa'da açık ara geride kalmış olması da ayrı düşünülmemeli.[9]

Joe Stack gibilerin son derece gerçek ve haklı meseleleri ifade etme biçimlerini alaya almak kolay; ama yapılması gereken bu değil, onların hislerinin ve eylemlerinin ardında yatan şeyi anlayabilmektir. Özellikle de, merkez siyasetin çöktüğü bu kadar açıkça görülürken, radikal düşüncenin bu kişilere neden yapıcı bir yol sunamadığı, bu gerçek acıların sahiplerinin neden kendilerine ve başkalarına zarar vermeyecek biçimlerde ayağa kaldırılamadığı sorularını kendimize sormalıyız.

Stack'in manifestosu, çağrışımlar yaptıran iki cümleyle sona eriyordu: "Komünist ilke: Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar. Kapitalist ilke: Herkesten enayiliğine göre, herkese açgözlülüğü kadar."

Stack, kapitalist ilke hakkında lafı zaten hiç gevelememiş; biz sadece, karşısına koyduğu komünist ilke ile ne demek istediği konusunda yorum yapabiliriz. Bu cümleyi, içtenlikli bir manevi boyutta, bir ideal şeklinde düşünmüş olması olası. Eğer öyleyse, bunu da şaşırtıcı sayamayız. Bazılarımız, Anayasa'nın iki yüzüncü yıldönümü dolayısıyla 1987 yılında yapılan bir anketi hatırlayacaklardır. İnsanlara bir ifadeler listesi verilmiş ve bu ifadelerden hangilerinin Anayasa'da yer aldığını düşündükleri sorulmuştu. O dönemde, Anayasa'da nelerin yazdığı hakkında pek kimsenin fikri olmadığından, muhtemelen, aksi düşünülemeyecek kadar kesin

doğrular akla geliyordu. Ankette bariz bir çoğunluğun işaretlediği ifadelerden biri de, Joe Stack'in hatırlattığı "Komünist ilke" olacaktı.[10]

Yukarıdaki yorumunda "o dönemde" ifadesini kullandım. Zira bugün, toplumda Anayasayı ezberleyen ve ona, en azından içindeki sözlere tapınan bir kesim var. Tea Party,[11] saflarında siyaset yapmak isteyenler için hazırladığı şartnamede şu şartı koşuyor: Vergi kanununu yürürlükten kaldırılmasını ve yerine en fazla 4.543 kelimelik yeni bir kanunun getirilmesi kabul etmek. Bu üst sınır, Anayasa'nın ilk hâlindeki kelime sayısını ifade ediyor.[12] Anayasaya sonradan eklenmiş kısımların sadece bazılarına bu ölçüde bir kutsallık atfedilmekte ve özellikle de ikinci ek, Yüksek Mahkemedeki gericilerin son yorumları çerçevesinde el üstünde tutulurken, kilise ile devletin birbirinden ayrılmasını ima ettiği düşünülen birinci eke daha şüpheyle yaklaşılıyor. Bu arada, Texas eyaleti, ders kitapları için belirlediği yeni şartları duyurdu.[13] Eyaletin büyüklüğü düşünüldüğünde, bu şartların tüm ülkeyi etkileyeceği ortada. 18'inci ve 19'uncu yüzyıl devrimlerinin ilham kaynakları arasından Jefferson ismi çıkartılırken, yerine Thomas Aquinas, Calvin ve Blackstone koyuluyor. Bu karar, başka aykırılıkların yanı sıra, en çok da "kilise ile devlet arasında ayrılık" ifadesini ortaya attığı için Jefferson'a karşı duyulan nefreti yansıtıyor. Bugünün muhafazakârlık bakışında, İran nasıl bir İslam cumhuriyeti, İsrail nasıl bir Yahudi devleti ise, ABD de bir Hıristiyan bir ülkedir. Bu pencereden bakıldığında, İsrail devletini kurucularından Golda Meir, çocukların öğrenmesi gereken birisiyken, Hispaniklerin adı anılmaz. Burada, normal ırkçı tutumun yanı sıra, sağ kanat dini kesimlerin uç noktadaki Yahudi karşıtlığı ile İsrail'e verilen desteği aynı sepete attığı tuhaf bir karışım da karşımıza çıkıyor.

Tea Party hareketinin vergi karşıtlığındaki uç görüşleri, Stack'in çaresizliğe gömülmüş eylemindeki gibi kendini bir çırpıda yakıp yok etmese de, fazla ayrıntılandırmaya ihtiyaç olmayan sebeplerle, sonunda yine kendini yok etmeye mahkûm. Günümüz Kaliforniya'sı çarpıcı bir örnek sunuyor. Dünyanın en iyi yükseköğrenim sistemi parça parça ediliyor. Vali Schwarzenegger, federal hükümetin yaklaşık 7 milyar $ para sökülmemesi hâlinde, eyaletin sağlık ve refah programlarını kaldırmak zorunda kalacağını söyledi ve onu başka eyaletlerin valileri de izledi. Eşzamanlı olarak, federal hükümetin eyaletlere karışmamasını isteyen bir eyalet hakları hareketi de şekillenmekte. Orwell'in "çiftdüşün" dediği, artık

günümüzün simgesi haline gelmiş şeyin güzel bir örneği ile karşı karşıyayız: Birbiriyle çelişen iki fikre aynı anda inanmak. Kaliforniya'nın içinde bulunduğu güç durum, büyük ölçüde, fanatik vergi karşıtlığından kaynaklanıyor. Başka yerlerde ve hatta varlıklı banliyölerde bile durum hemen hemen aynı.

Vergi karşıtı hassasiyetlerin kaşınması, doktrin sisteminin egemen unsuru haline gelmiş şirketler propagandasında uzun süredir başat konumda. İnsanlara, devletten nefret etme ve korkma fikrinin aşılanması gerektiği düşüncesindeler ve bunun için çok geçerli nedenleri de var: Devlet, mevcut iktidar sistemleri arasında, kuramsal olarak ve hatta zaman zaman pratikte de halka hesap vermek zorunda kalan, ayrıca sermayenin talanına kısıtlamalar getirebilen bir unsur olmasıyla öne çıkıyor. "Devleti sırtımızdan atma"nın doğal sonucu, hiç sorgulanamayacak sermaye tiranlarının daha da ezici ağırlığı altında inlemek olacaktır. Ancak, şirketlerin devlet karşıtı propagandasının çeşitli incelikleri bulunuyor. Adam Smith'in sözünü ettiği asli mimarların hesabına çalışan, çok güçlü bir devlet elbette sermayenin işine gelecektir. Bugünün mimarları ise artık tacirler ve fabrikatörler değil, çokuluslu şirketler ve finans kuruluşlarıdır. Kendi içinde bu şekilde çelişen bir propaganda mesajının inşası ise hiç kolay değil. İnsanlar, egemen finans kuruluşları ile onların Washington'daki yardakçılarının elinde yerle bir olmuş ekonominin yeniden canlandırılması yolunda gerekli bir araç olan kamu açıklarından nefret edecek ve korkacak biçimde terbiye edilmeliler. Fakat aynı zamanda, rekordan rekora koşan askerî bütçeyi büyütmeli, sigorta ve ilaç şirketlerinin hatırına, vahşice ve iflah olmaz biçimde özelleştirilmiş sağlık sisteminin bütçe üzerindeki istilasına vakfedilmiş kamu açıklarını onaylamalılar.

Bu çelişkinin yarattığı güçlüklere karşın, propaganda görevi çok etkileyici bir başarıya ulaşıyor. Vergi beyannamelerinin sunulduğu 15 Nisan tarihi hakkında halkın hissettikleri, bu başarının bir göstergesidir. Bir anlığına, daha özgür ve adil bir topluma dönük düşüncelerimizi kenara koyalım. Bugünkü biçimsel uygulamaya benzer türden, işlerliğe sahip bir demokraside, 15 Nisan tarihi bir kutlama günü olmalıdır. Seçtiğimiz programları hayata geçirmek için bu günde bir araya geliyoruz. Oysa şimdi bir matem günü yaşıyoruz: Hiç tanımadığımız bir güç, ter dökerek kazandığımız paraları çekip almak için üzerimize doğru geliyor sanki. Bu, sınıf bilinci son derece yüksek sermaye topluluğunun, "insanoğlunun

zihninde hep süregelmiş savaş" diye tanımladığı şeyi kazanma yolundaki çabalarında ulaştığı başarının capcanlı bir göstergesidir.

Propaganda başarısının en hayret verici göstergelerinden biri de, modern çağın en büyük suçluları arasında yer alan, katil ve işkenceci Ronald Reagan üzerine inşa edilmiş külttür. Reagan, bugünün Afganistan-Pakistan'ında Ziya Ül-Hak ve Gülbeddin Hikmetyar'dan tutun da, Orta Amerika'nın en gözü dönmüş katillerine ve tahminen 1,5 milyon kişiyi öldürmüş Güney Afrikalı ırkçılara (dünyanın "en azılı terörist grupları", Nelson Mandela önderliğindeki Afrika Ulusal Kongresinin saldırısına uğradıkları için) kadar, en vahşi terörist ve katilleri kollama konusunda şaşmaz bir sezgiye sahipti. Kayda değer bir tutarlılığı gözler önüne serecek şekilde, daha pek çoğunu ekleyebiliriz. Dehşet verici performansının yerine, bir anda, Kim il-Sung'u bile kıskandıracak mitsel yorumlar getirildi. Diğer becerilerinin yanında, bir serbest piyasa havarisi olarak da kutsandı. Oysa öte yanda, korumacı duvarları savaş sonrasında hiçbir başkanın yapmadığı kadar yükseklere çekiyor (belki de bu bakımdan kendinden öncekilerin toplamını bile geride bırakıyor), ekonomiyi muazzam ölçekli devlet müdahalelerine maruz bırakıyordu. Küçültülmüş devletin, "yasa ve düzen"in savunucusu olarak göklere çıkartıldı. Hâlbuki Reagan'ın döneminde devletin GSYH karşısındaki görece büyüklüğü artıyordu. Bir taraftan da, çalışma yasalarının uygulanmayacağı konusunda sermayeye güvence veriyor, sendika örgütçülerinin yasa dışı bir şekilde rahatça işten çıkartılması uygulamalarının kendi döneminde üçe katlanmasına kapı aralıyordu. Emekçilere beslediği kini geride bırakabilen bir duygusu varsa, o da sosyal yardım çeklerini almak için limuzinleri içinde bürolara giden zengin siyah kadınlar karşısındaki nefretiydi belki de.

Bunları daha böyle uzun uzadıya sıralamanın gereği yok. Sonuçta ortaya çıkanlar, entelektüel ve ahlaki kültürümüz açısından bize çok şey anlatıyor. Başkan Obama'ya kalırsa, yaratılan bu canavar "dönüştürücü bir role" sahipti. Ronald Reagan, Stanford Üniversitesi'ne bağlı itibarlı Hoover Enstitüsünde, "manevi etkisi hâlâ ülkeyi kuşatan, bizleri sıcak ve içten bir ruh gibi izleyen" bir dev olarak kutsanıyor.[14] Washington'a vardığımızda ya Ronald Reagan Uluslararası Havaalanı'na, ya da adını bir diğer meşhur terörist şefinden alan John Foster Dulles Uluslararası Havaalanı'na iniyoruz. Dulles'in marifetleri arasında, işkenceci Şah rejiminin, ayrıca Orta Amerika'nın en vahşi hükümranlıklarının kurulmasını sayabiliriz. Bu

hükümranların dağlardaki faaliyetleri düpedüz soykırımlara dönüşürken, katliamcıların en kötüsü Rioss Montt ise Reagan tarafından, "kendini bütünüyle demokrasiye adamış ... insan hakları örgütlerinin haksız suçlamalarıyla karşılaşan ... dosdoğru bir adam" sözleriyle övülüyordu.[15]

Acıyla belirtelim ki, yaşamları "sıcak ve içten ruh" tarafından harap edilen pek çok Joe Stack de bu dalkavukluğa katılıyor ve Reagan'ın temsil ettiği güç ile şiddetin şemsiyesi altında yerini alabilmek için telaşla koşuyor.

Tüm bunlar, merkez siyasetin ayakta kalamadığı başka tarihsel durumları getiriyor aklımıza. Unutulmaması gereken bir örnek olarak Weimar Cumhuriyeti'ni gösterebiliriz: Batı uygarlığının bilim ve sanatta ulaştığı zirve ve aynı zamanda demokrasi için model olarak gösterilen bir yönetim. Hep Reich'ın başında kalmış klasik liberal ve muhafazakâr partiler, 1920'ler boyunca, daha Büyük Buhran'ın dalgaları yoğunlaşmadan, amansız bir düşüş yaşıyordu. 1925 yılında General Hindenburg'u seçen toplumsal ittifak, sekiz yıl sonrasında Hitler'i başa geçirecek, aristokrat Hinderburg'u, hor gördüğü bir "küçük onbaşı"yı Şansölye olarak seçmek zorunda bırakacak kitle tabanından pek farklı sayılmazdı. Oysa 1928'de Nazilerin oy oranı yüzde 3'ü dahi bulmuyordu. Aradan sadece iki yıl geçtiğinde, Berlin'in en güvenilir yayın organları, bu "son derece uygar ülkede ... en sıradan, en sahte ve en kaba şarlatanlığa oy vermiş" milyonlarca kişinin ortaya koyduğu görüntü nedeniyle dert yanıyordu artık.[16] Merkez siyaset çöküyordu. Halk, Weimar siyasetinin bitmek bilmez kavgalarından, klasik partilerin güçlü çıkarlara hizmet etmesinden, halkın acılarına çare bulma konusundaki yetersizliğinden nefret duyar hale gelmişti. Ulusun yüceliğini sürdürmeye ve algılanan tehditler karşısında yeniden diriltilmiş, silahlı, birlik olmuş bir devlet eliyle ulusu savunmaya, utkulu bir geleceğe yürümeye kendini adamış güçler, "tanrının takdirini, evrenin yaratıcısının isteğini" yerine getiren karizmatik bir figürün liderliği altında halkı kendine çekti. Hitler, büyülenmiş kitlelere böyle nutuk atıyordu. 1933 Mayıs'ına gelindiğinde, Naziler hem klasik yöneten sınıf partilerini, ama hem de dev işçi sınıfı partileri olarak Sosyal Demokratlar ve Komünistleri, çok güçlü kurumlarıyla birlikte büyük ölçüde yerle bir etmişti. Sol partilerin asla başaramadığı bir iş yaparak, 1933 1 Mayıs'ını işçiler için tatil ilan ettiler. Sayısız emekçi, devasa vatanseverlik gösterilerine katıldı ve merkez siyaset çökerken, Kızıl Berlin'in kalbinde bir milyondan fazla insan, çiftçiler, zanaatkârlar, küçük esnaf, paramiliterler, kilise örgütleri, spor kulüpleri ve

şekillenen bu koalisyonun diğer unsurları bir araya geldi. Savaş başladığında, muhtemelen Almanların yüzde 90'ı kahverengi gömleklilerle yan yana yürüyordu.

Dünya, tarihin tekerrür edemeyeceği kadar karmaşık bir yer olsa da, akılda ve belleklerde tutulması gereken kimi dersler var. Almanya'nın, seçkin Alman tarihçisi Fritz Stern'in sözleriyle, ılımlılıktan çıkıp Nazi barbarlığına gömüldüğü ürpertici ve uğursuz günleri hatırlamaya yaşım güç bela yetiyor. Stern, "yaldızları dökülmüş bir seküler dünyanın yarattığı düş kırıklığı karşısında, kurtuluşun baş döndürücü bir akıl dışılığa kaçışta bulunduğu bu tarihsel süreci" incelerken, aklına hep Birleşik Devletler'in geldiğini belirtiyor.[17]

Radikal düşüncenin yetersiz kaldığı bir ortamda, merkez siyasetin çökmesi hâlinde karşılaşılacak olası sonuçlardan biri budur.

Halkın bugün içinde bulunduğu ruh hali, bir yandan umutlar aşılayacak, öte yandan içimizi karartacak kadar karmaşık. Anketlerde kendilerini "devlet karşıtı" olarak tanımlayanların, sosyal harcamalar karşısındaki tutumları, bu karmaşıklığı gözler önüne seren durumlar arasında yer alıyor. Yeni bir bilimsel çalışma, bu grubun büyük çoğunluğunun "Sosyal Güvenlik, çocuk bakım hizmetleri, yoksullara yardım harcamalarının" ve diğer toplumsal refah önlemlerinin devam ettirilmesi veya artırılmasından yana olduğu, oysa iş "siyahlara ve sosyal yardım alanlara yardım etme" konusuna geldiğinde bu desteğin düştüğü sonucuna ulaştı. Devletin rolünün küçültülmesi gerektiğini savunanların yarısı, "yoksullara yardım harcamalarının çok düşük" kaldığı inancında.[18] Halkın bütününe bakıldığında, çoğunluk (bazı durumlarda büyük çoğunluk), halkın sağlığını koruma ve iyileştirme, Sosyal Güvenlik, uyuşturucu bağımlılığı ve çocuk koruma programları konularında devletin çok az harcama yaptığını düşünürken, siyahlara ve sosyal yardımların mevcut alıcılarına destek olunması yine bir istisna teşkil ediyor. Bunu da kısmen Reagan haydutluğuna kaptırılmış bir haraç olarak görebiliriz.

Sonuçlar, radikal düşüncenin çok uzağındaki vaatlerle bile neler başarılabileceği, ayrıca çok daha ileri hedefler için aşılması gereken kimi ayak bağları hakkında fikir veriyor.

2010 yılı Ocak ayında gerçekleşen ve Senatodaki çoğunluğun altını oyan Massachusetts seçimi, merkez siyaset ayakta duramadığında ve sınırlı reform önlemlerine inananlar bile halka ulaşmayı başaramadığında nelerin yaşanabileceği hakkında daha iyi bir görüşe sahip olmamızı sağladı. Senatonun "liberal aslan"ı Ted Kennedy'den boşalan koltuk için düzenlenen seçimde, Cumhuriyetçi Scott Brown, Ted Kennedy'nin siyasi yaşamı boyunca mücadelesini verdiği sağlık hizmetlerine karşı verilecek oyların 41'incisi olmak üzere Senatoya girdi. Eyalette halkın çoğunluğu Obama'nın önergelerine muhalifti, ancak bu muhalefetin en büyük nedeni, önergelerin fazlasıyla sigorta sektörü tarafında yer almasıydı. Ulus genelinde de hemen hemen aynı şey geçerli.

İlginç durumlardan biri, Obama'nın doğal müttefikleri sayılabilecek sendika üyelerinin oy tercihleriydi. Oy kullanmaya zahmet edenlerin çoğunluğu Brown'ı seçecekti. Sendika liderleri ve eylemcileri, Obama'nın genel performansı karşısında işçilerin öfkelendiğini, ama en çok da sağlık hizmetleri konusundaki duruşu nedeniyle kızgın olduğunu belirtmekteydiler. Bir tanesi şöyle diyordu: "Obama, kamu seçeneğinde veya sigorta temini konusunda işverenlerin mecbur bırakılması konusunda hiç ısrar etmedi. Sağlam bir duruş sergilediği tek konunun", sendika mücadeleleri sonucunda kazanılmış sağlık hizmetleri üzerindeki "vergi indirimleri olduğu kolayca görülebiliyordu." Böylece, Obama vaatlerini geri çekmiş oluyordu. [19]

Kampanyanın son günlerinde, finans sektörü tepe yöneticilerinden gelen müthiş bir para akışı yaşandı. Bu durum, Joe Stack ve diğerlerinin, demokrasi diye öğretilmiş maskaralıktan tiksinmek için her türlü nedene sahip olduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyan gerçeklerin bir parçasını oluşturmakta.

Obama'nın 2008 seçimlerindeki ana seçmen gücü, 70'lerden itibaren ekonomide egemen bir konuma erişmiş olan finans kuruluşlarıydı. Obama'yı McCain'e tercih ettiler ve seçimi büyük ölçüde Obama adına satın aldıklarını söyleyebiliriz. Karşılığında ödüllendirilmeyi umuyorlardı ve öyle de oldu. Ancak Obama, birkaç ay önce, Joe Stack gibilerin yükselen öfkesi karşısında, kamu tarafından kurtarılmış "açgözlü bankacılar"ı eleştirmeye başladı ve hatta bu adamların aşırılıklarına dur diyecek bazı önlemler tasarlamaya koyuldu. Yoldan sapmasının cezası derhal kesilecekti. Belli

başlı bankalar, Obama'nın saldırgan söylemini devam ettirmesi hâlinde, kaynakları Cumhuriyetçilere kaydıracaklarını açıkça anlaşılacak biçimde duyurdular.

Obama mesajı aldı. Sadece birkaç gün içinde, bankacıların aslında "iyi" çocuklar olduğunu gazetecilere ilan ediyordu. Devletin kurtarma paketlerinden en büyük desteği alanlar arasında bulunan JP Morgan Chase ile Goldman Sach'ın başkanlarına özel olarak şükranlarını sunuyor, halkı çileden çıkartan devasa ikramiye ve kârlar hakkında, "Amerikalıların büyük kısmı gibi ben de insanların başarısı veya servetini kıskanmıyorum." sözleriyle iş dünyasına güvence veriyor, "Bu, serbest piyasa sisteminin bir parçası." diye ekliyordu. Devlet kapitalizmi doktrinindeki "serbest piyasa" yorumu dikkate alınırsa, haksız olmadığı ortadadır.[20] Ancak, attığı bu geri adamlar, Senatoda 41'inci koltuğun kaptırılmasına neden olacak para akışının kesilmesini sağlayamadı.

Dürüst davranacaksak, açgözlü bankacıların bir bakımdan haklı olduğunu da kabul etmeliyiz. Amaçları, kârı ve pazar paylarını en üst noktaya taşımak ve aslında yasal olarak da bunu yapmakla yükümlüler. Yapmazlarsa, yerlerini yapabilecek başka birilerine bırakırlar. Sisteme ait riskleri göz ardı etmelerine neden olan, piyasa içi verimsizlikler gibi, bunlar da kurumsal gerçekler. Söz konusu görmezden gelme durumunun ekonomiyi dibe yollayabileceğini son derece iyi bilseler de, bu dış etmenlerle uğraşmak onların işi değil ve kurumsal nedenlerle, olamaz da. 1990'ların sonundaki teknoloji balonu için Alan Greenspan'in yaptığı gibi, onları "akıl dışı taşkınlıklar" ile suçlamak da haksızlık olacaktır. Zira içine girdikleri taşkınlık hiç de akıl dışı sayılmazdı: Hep birlikte çökerlerse, devlet babanın kolları altına sığınabileceklerini biliyorlardı. Ticaret Odası, Amerikan Petrol Enstitüsü ve insan kaynaklı küresel ısınmaya dair kaygıların yersiz olduğu konusunda halkı ikna etmek için muazzam bir kampanya yürüten diğer sermaye liderleri için de aynı şey geçerli. Bu kampanyada çok büyük başarı elde ettiler ve artık bu "liberal uydurma"ya halkın ancak üçte biri inanıyor. Gerçekte, kampanya için varını yoğunu ortaya koyan tepe yöneticiler de herkes gibi bunun bir liberal uydurma olmadığının, geleceğin karanlık göründüğünün farkındadır. Onlar sadece kendilerine biçilmiş kurumsal rolü oynuyorlar. Türlerin kaderi, onları ilgilendirmeyen, kendi alanları dışında bir konudur; yeter ki piyasa sistemi ayakta kalabilsin.

Bize çok şey anlatan Massachusetts seçimine dönecek olursak, seçimdeki en temel etmen, oy verme davranışlarıydı. Varlıklı banliyölerde coşku hâkimdi ve sandığa gitme oranları yüksekti. Demokratların ağırlıkta olduğu kent merkezinde ise lakayt bir hava hissediliyordu ve oy kullanma oranı düşük kaldı. Seçmenin Obama'ya bir mesaj verdiğini söyleyen manşetler haklıydı. Mesajı zenginler gönderiyorlardı ve Obama'dan o ana dek kendileri için yaptığından daha da fazlasını istiyorlardı. Geri kalanlar ise Joe Stack ile aynı mesajı paylaşmaktaydılar: "Benimle veya söylemek istediğim şeylerle en ufak bir ilgileri bulunmayan" siyasetçiler, efendilerin söyledikleri karşısında dikkat kesiliyorlar. Kuşkusuz, Cumhuriyetçi aday için halkla ilişkiler aygıtının hünerle yarattığı halkçı görüntü de bir miktar etkili olmuştur ("Ben Scott Brown ve bu da benim kamyonetim", "sıradan bir adam", "olduğu gibi birisi" vb.). Gelgelelim, bu etkiler ancak ikincil bir rol oynamış olabilir. Devlet babanın bankalara yönelik kurtarma paketleri ve sayısız başka kıyağı karşısında geniş kesimler derin bir durgunluğa gömülmüşken, halkın öfkesi tamamen gerçek ve ayrıca bütünüyle anlaşılır. İşsizlik, resmî rakamlara göre bile yüzde 10 düzeyinde ve üstelik her altı kişiden birinin iş beklediği imalat sektöründe, Büyük Buhran dönemindeki oranlara ulaşıyor. Bunun yanında, ekonomi yeniden biçimlendirilirken, kaybedilen istihdam tiplerinin yeniden yerine koyulması olasılığı da hayli düşük.

Ülke genelinde düzenlenen anketler de bu durumu fazlasıyla ortaya koyuyor. 2010 Mart'ında tamamlanan güncel bir araştırma, coşku konusunda da iki parti arasında yüzde 21'lik bir farkın varlığına işaret ediyordu: Kasım seçimleriyle yakından ilgilendiklerini beliren Cumhuriyetçilerin oranı yüzde 67'yi bulurken, Demokratlar arasında oran yüzde 47'de kalıyordu.[21] Alışıldık standartlarda meydana gelen önemli bir kaymaya işaret edecek şekilde, Kasım seçimlerine en yoğun ilgi gösteren kayıtlı seçmenler arasında, Cumhuriyetçilerin ekonomiyi daha iyi yönettiğine inananların oranı yüzde 10 daha yüksek ve böyle düşününler arasında, büyük kısmı varlıklı, kemikleşmiş Cumhuriyetçiler kadar, düş kırıklığına uğramış Demokratlar da var. Öte yandan, Amerikalıların yarısı, kendi seçtikleri kişiler de dâhil olmak üzere, tüm Kongre üyelerinin ilk seçimde kaybetmesini istiyor. Halkın demokrasiye ilişkin algısı neredeyse iş dünyasına yönelik algı kadar olumsuz. İş dünyası, şirket yöneticilerinin seçiminde, toplumsal paydaşları, çalışanları ve halkı bir yana bırakın,

hissedarların bile söz hakkı elde edememesi için amansız bir lobi çalışması yürütmekle meşgulken, bazı liberaller de şirketin yönetim demek olduğunu yüz yıl önce kayda geçirmiş mahkeme kararlarını üstü kapalı onaylarcasına, Wall Street Journal sayfalarında belirtildiği gibi, "şirketlerle hissedarlar arasındaki uçuruma köprü kuracak ‘adil bir durum'" bulmaya çabalıyorlar. [22]

Devlet eliyle bir ekonomik teşvik programının yürütüldüğü, çok küçük olsa da bir etki yarattığı doğru. Kongre Bütçe Dairesine göre, program sayesinde 2 milyon kişilik istihdam korundu. Ancak, bunun tam bir fiyasko olduğu algısına kapılan Joe Stack gibilerin söyledikleri de hiç temelsiz değil. Zira ABD'de kamu harcamalarının üçte birinden fazlası eyaletler eliyle yapılıyor ve eyalet harcamalarındaki düşüş de federal teşvik programının tutarına yaklaşacak boyutta. Dolayısıyla, Ulusal Ekonomik Araştırmalar Dairesinin çalışmalarına göre, toplamda mali harcamaların sabit kaldığı anlaşılıyor.[23]

Merkez siyasetin ayakta duramadığı apaçık ortada ve bu durumdan zarar görenler de bir kez daha kendi ayaklarına sıkıyorlar. Massachusetts seçiminin ilk sonucu, Reagan'ın emekçilere karşı kazandığı zaferden bu yana fiilen işler durumda bulunmayan Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Kurulu'na sendika yanlısı bir üyenin atanması kararının Kongreden geçememesi oldu. Yapıcı alternatiflerin yokluğunda ancak bu tip gelişmelerin yaşanması beklenebilir.

Peki, yapıcı alternatiflere sahip miyiz? General Motors şirketinin fabrikaları kapatmaya devam ettiği, sanayinin kalbi Ohio'ya bakalım. 2010 Mart'ında, New York Times'da çalışan ve emek dünyasına ilişkin konulara ilgi gösteren bir avuç gazeteci arasında yer alan Louis Uchitelle, yeni kapanmış bir fabrikanın yarattığı manzarayı yazdı: "Otomotiv sektörü kurtarma paketi sonrasında General Motors'un hâkim hissedarı devlet olduğu halde, Başkan Obama bu fabrikayı geri açmaya hiç niyetlenmedi. Başkan, bunun yerine, halkı teselli edecek, insanlara umut ve yardım sunacak bir elçi göndermeyi tercih etti." Bu yardımların büyük ölçüde nasihatlerden oluştuğunu da söylemeliyiz.[24] Bu arada, Ulaştırma Bakanı Ray LaHood'da İspanya'da elçilik yapıyor, hızlı tren sistemlerinin inşasında kullanmaları için, devletin ekonomik teşvik paralarını İspanyol şirketlerine sunuyordu. Oysa ABD'nin de ölesiye ihtiyaç duyduğu bu sistemler, bugün

Ohio'da sadakayla yaşar hale getirilmiş, son derece vasıflı Amerikan işçileri tarafından inşa edilemez miydi?[25] Joe Stack'in Harrisburg'da yaşadıkları işte bir kez daha karşımıza çıkıyor.

1999'da, Cumhuriyetçi Parti'den Kongre üyesi olan LaHood, bir ulaşım altyapısı için finansman temin edilmesine yönelik bir kanun taslağını Kongreye sundu. Taslağın yasalaşması hâlinde, Amerikan Hazinesi, aralarında ulaşım altyapısının da bulunduğu sermaye yatırımları için eyalet hükümetleri ve yerel idarelere yıllık 72 milyar $ faizsiz kredi açma yetkisine sahip olacaktı. Hazine, bu kaynağı temin etmek için borçlanmayacak, Lincoln'ün İç Savaş'ı finanse etmek, Roosevelt'in Büyük Buhran'ı hafifletmek için yaptığı gibi, banknot basacaktı. LaHood, bugün geldiği noktada ise, federal teşvik paralarının, aynı amaç için Amerika'da kullanılmak yerine İspanyol şirketlerine gitmesini kabul ediyor.[26] Bu da son 40 yıllık dönemde merkez siyasetin nasıl sağa kaydığının bir diğer göstergesi.

Bu noktada, radikal düşünce bir yanıt sunmak zorunda. Kaderine terk edilmiş toplulukların desteğiyle, fabrikanın çalışanları tarafından devralınması, hızlı tren sistemlerinin ve çok ihtiyaç duyulan başka malların üretimine yönlendirilmesi mümkün olabilirdi. Bu fikir pek öyle radikal de sayılmaz. 19'uncu yüzyılda, "Fabrikalar, içinde çalışanların olmalıdır." düşüncesi, New Englandlı işçiler için apaçık bir sezgisel gerçekti. Aynı şekilde, ücretli çalışma ile kölelik arasındaki tek farkın süreli çalışma olduğu hissi, Lincoln'ün Cumhuriyetçi Parti tarafından slogan biçiminde benimsenecek kadar yaygındı. Finansallaşma ve sanayisizleşme sürecinin içinde bulunduğumuz son yıllarında, kapatılan fabrikaların halk tarafından devralınması uygulamalarının hayata geçirilmesi için defalarca çaba sarf edildi. Bu fikirler, durumdan etkilenen işçiler ve topluluklar üzerinde derhal bir manevi etki yaratıyor olsa da, bununla yetinilmemeli ve halkın yeterli desteğini arkasına alan, tamamen uygulanabilir planlar ortaya koyulmalı.

Radikal düşüncenin yeniden yükselmesi ve içine düştüğümüz bu çölde yolu aydınlatabilmesi için ihtiyaç duyulan şey, titizlikle tasarlanmış bu sisi dağıtmak, çıplak gerçeği gözler önüne sermek, bu gerçeklerin zaman zaman harekete geçirebildiği halk mücadelelerinde doğrudan yer almak üzere emek harcayacak insanlardır. Kısacası, büyük bir kayıp saydığımız Howard Zinn gibilere ihtiyacımız var. Yeni bir Howard Zinn gelmeyecekse de,

"adları bilinmeyen insanların sayısız küçük eylemleri"ne yönelttiği övgüye, yüreğimizde yer verebiliriz. Kendini yok eden ve belki dünyayı da yok edebilecek sayısız Joe Stack daha iyi bir geleceğe yöneldiğinde, büyük tarihi anların yaratıcısı haline gelebileceklerdir.

[1] ABD'nin kuzeydoğusundaki sekiz özel üniversitenin oluşturduğu spor ligi. Sonradan bu sekiz üniversitenin oluşturduğu grubu tanımlayan bir ifade olarak kabul görmüştür –çev.

[2] Sağlıksızlık Semptomları: Kapitalizmde Sağlık, İngilizceden çeviren Umut Haskan, Yordam Kitap, 2011 –çev.

[1] Michael R. Kratke, "Marx's 'Books of Crisis' of 1857-8", Marcello Musto (der.), Karl Marx's Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy 150 Years Later içinde, Londra: Routledge, 2008, s. 169-75. Kratke ayrıca, Marx'ın New York Tribune için kaleme aldığı bir makalede de Britanya devletinin krize vereceği tepkiyi dosdoğru öngördüğünü belirtiyor. Britanya, 1844 tarihli Bankalar Kanunu'nu askıya alarak, bankaların likidite sorununa çözüm getirmek üzere kendi banknotlarını ihraç etmesine izin verdi.

[2] Aktaran Marcello Musto, "Marx's Life at the Time of the Grundrisse: Biographical Notes on 1857-8", Musto, Karl Marx's Grundrisse içinde, s. 153.

[3] "Chapter on Capital, Notebook VII", Karl Marx, Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy içinde, Çeviren Martin Nicholas, Harmondsworth: Penguin, 1973, s. 410, 750.

[4] Rudolf Hilferding, Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development, Brighton: Harvester Press, 1981 [1910], s. 288.

[5] Aktaran F. R. Hansen, The Breakdown of Capitalism: A History of the Idea in Western Marxism, 1883- 1983, Londra: Routledge ve Kegan Paul, 1985, s. 36-7.

[6] Aynı eser, s. 64.

[7] Lucio Colletti, From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society, Londra: New Left Books, 1972, s. 59.

[8] Aktaran aynı eser, s. 60.

[9] Bkz. Peter Cain, Hobson and Imperialism: Radicalism, New Liberalism and Finance 1887-1938, Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 111-15; ve Carl P. Parrini ve Martin J, Sklar, "New Thinking about the Market, 1896-1904", The Journal of Economic History, XLIII(3), 1983.

[10] Bruce Cumings'in ifade ettiği gibi: "Kıtalararası Pasifik demiryolu, ulusal sınırların tamamlanmış olduğunu simgelemekteydi; 1860'lar itibarıyla ABD artık bağlarını tamamlamış bir kıta imparatorluğuydu. Ancak, ücra batı kasabaları ve çiftlikleriyle kurulan uzak bağlantılar, Pony Express posta hizmeti ve Los Angeles gibi çevre kıyılar bir ulusal pazar meydana getirmemekteydi. Kırk yıl boyunca (kabaca 1890'dan 1940'a kadar), Amerikalılar ülke topraklarındaki insansız alanlara yerleşmeye devam ettiler. ABD, dünyanın en önemli sanayi gücü haline gelirken... Hâkim eğilim, kıyılara doğru yayılmak ve bu devasa, görece yeni pazarı sömürmek şeklindeydi." "Still the American Century", Review of International Studies, 25(5), 1999, s. 282.

[11] Leo Panitch ve Sam Gindin, "American Empire and Global Capitalism", Socialist Register 2004. Ayrıca bkz. yine bize ait "Gems and Baubles in Empire", Historical Materialism, 10, 2002.

[12] Finans Kapital, Almancadan çeviren Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 1995 –çev.

[13] Hilferding, Finance Capital, s. 288.

[14] Karl Marx, Theories of Surplus Value, Kısım II, Moskova: Progress Publishers, 1975, s. 497.

[15] Stagflasyon: Durgunluk (stagnation) ve enflasyonun bir arada görüldüğü durum –çev.

[16] David Harvey, "160 Yıl Sonra Komünist Manifesto", Karl Marx ve Friedrich Engels, Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 4. Basım, İstanbul, 2010, s. 254.

[17] Giovanni Arrighi, "Towards a Theory of Capitalist Crisis", New Left Review, 111, 1978 (belgenin orijinali 1972'de İtalyanca yayınlanmıştır).

[18] Kolko, "Avrupa kapitalizminin doğuşu ile ortaya çıkan uluslararası olgu" hakkında şu ustaca açıklamayı yapıyordu: "Marx'ı bir kenara bırakacak olursak, hiçbir ulusun yöneten sınıfı, mevcut düzeni yıkacak bir yedek sanayi işgücü ordusunun meydana gelmesine öylece izin vermemiştir. Hiyerarşik toplumsal düzenlerini devam ettirebilmek için, emperyalizme, göçe ve her türden başka şeye bel bağlamışlardır. Zaten işçilerin tamamı da ekmek bulmak için sosyalizmin gelmesini beklemeyecektir. Başlangıçta ne kadar sabırla beklerlerse beklesinler, açlıktan ölmeden önce pek çoğu göç edecektir...". Gabriel Kolko, Main Currents in Modern American History, New York: Harper & Row, 1976, s. 65.

[19] Özellikle bkz. Barry Eichengreen, Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, New York: Oxford University Press, 1995, ayrıca yine Eichengreen, Globalizing Capitalism: A History of the International Monetary System, Princeton: Princeton University Press, 1996.

[20] ABD başkanı Roosevelt tarafından, Büyük Buhran'ın ekonomik etkilerini silmek amacıyla 1933-1938 yılları arasında uygulanan program. Amerikan ekonomisi, Yeni Düzen döneminde, durgunluğu aşmak üzere devlet müdahalesine tabi tutulmuştur –çev.

[21] Bu düşünceyi, Verso tarafından basılacak The Making of Global Capitalism: The Political Economy of American Empire eserimizde savunuyoruz. Ancak, "kârlılığın daralması"na ilişkin Marksist tartışmalar çerçevesinde, David Yaffe karşısında (Leo Panitch, "Profits and Politics", Politics and Society 7(4), 1977; ayrıca Working Class Politics in Crisis, bölüm 3, Londra: Verso, 1986), daha sonradan da Robert Brenner karşısında (Sam Gindin, "Turning Point and Starting Points: Brenner, Left Turbulence and Class Politics", Socialist Register 2001) daha önceden de dile getirmiştik. "Kârlılığın daralmasına" yol açan etmenler arasında işçi sınıfının sahip olduğu gücün de bulunduğunu yadsıyanlar, işyerindeki direnişin üretkenlik üzerindeki etkisini, ayrıca kârlılıktaki düşüşün ardından işçilerin daha düşük ücretleri kabul etmeyişini hafife almalarının yanı sıra, ücretler ve ödenekler toplamının o dönemde sermaye açısından taşıdığı önemi de tam anlamıyla değerlendirememekteler. Ücretler ve sosyal yardımlar birlikte hesaba katıldığında, ödenekler toplamı, üretkenlikteki artış hızının gerisinde kalmadığı gibi, tüketici fiyat endeksine göre düzeltilmiş rakamlara (şirketlerin ürünler için kazandığı tutarları yansıtır) bakıldığında, reel ödenekler toplamından daha hızlı artmıştır. İşçilerin sanayi üretiminde sağlanan katma değer içerisinden aldığı pay, sermaye aleyhine büyümüştür.

[22] Küresel Güney, yerkürenin kuzey-güney çelişkisi çerçevesinde Afrika'yı, Orta ve Latin Amerika'yı, ayrıca Asya'nın büyük bölümünü içine alan bir siyasi tanımlamadır. Ekvatoru sınır çizgisi olarak almamasıyla "güney yarımküre" teriminden ayrılır –çev.

[23] Bkz. Charles W. Calomiris, "Is the Discount Window Necessary? A Penn Central Perspective", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, Mayıs 1994; ve Charles D. Ellis, The Partnership: The Making of Goldman Sachs, New York: Penguin, 2009, bölüm 7.

[24] Geri ödeme gücü ve kredi notu görece düşük kişilere yüksek faiz karşılığında verilen kredi türü –çev.

[25] Londra'nın City of London bölgesi, İngiliz finans sektörünün merkezi olması dolayısıyla, Wall Street'in İngiltere'deki karşılığını konumundadır – çev.

[26] C.P. Kindleberger, International Money: A Collection of Essays, Londra: Allen & Unwin, 1981, s. 103.

[27] Efektif para arzı: Ekonomideki para arzı ile paranın dolanım hızının çarpımına (MxV) eşittir –çev.

[28] Varlık enflasyonu: Toprak, hisse senetleri vb. varlıkların fiyatlarında, ekonomik büyüme oranından daha hızlı bir artışın gözlenmesi durumu –çev.

[29] Manevi zarar: Riske giren kişilerin, nihayetinde bu risklerin bedelini ödemeyeceği algısının yerleşmesi sonucunda, uygunsuz risklerin alınması yönünde bir eğilimin doğması durumu –çev.

[30] Devlet Başkanlığı Ekonomik Raporu, 2010, Washington: US Government Printing Office, 2010, Tablo B-91. 2007 yılına ait Devlet Başkanlığı Ekonomik Raporu (s. 36), 2006'daki durumu şöyle özetliyordu: "Saatlik ücretler toplamındaki artışın düşük düzeyde kalması, öte yandan üretimde ve toplam talepte güçlü bir büyümenin elde edilmesi sonucunda, kârların gayrisafi milli gelir içindeki payı, 1966'dan beri görülmüş en yüksek düzeyine ulaşmıştır."

[31] Bu ve sonraki paragraflarda öne sürülen düşüncelerin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Leo Panitch ve Martijn Konings (der.), American Empire and the Political Economy of Global Finance, Londra: Palgrave Macmillan, 2009, ikinci baskı içindeki, "The Political Economy of the Subprime Crisis" başlıklı yeni Bölüm 12.

[32] Detroit Üçlüsü olarak da anılan General Motors, Ford ve Chrysler şirketleri –çev.

[33] Bkz. Anita Chan, "Labor Unrest and Role of Unions", China Daily, 18 Haziran 2010,

http://www.chinadaily.com.cn

adresinde mevcuttur.

[34] Devam eden paragraflarda yararlandığımız düşünceler için bkz. "ten theses on the crisis", Greg Albo, Sam Gindin ve Leo Panitch, In and Out of Crisis: The Global Financial Meltdown and Left Alternatives içinde, Oakland: PM Press, 2010.

[35] Marx, Grundrisse, s. 705-6.

[1] Geri ödeme gücü ve kredi notu görece düşük kişilere yüksek faiz karşılığında verilen kredi türü –çev.

[2] Finans sektöründe krizin doğuşuna ve gelişimine ilişkin faydalı değerlendirmeler için bkz. Gillian Tett, Fool's Gold, Londra: Little Brown, 2009; John Lanchester, Whoops! Why Everyone Owes Everyone and No One Can Pay, Londra: Allen Lane, 2010; Andrew Ross Sorkin, Too Big to Fail: Inside the Battle to Save Wall Street, Londra: Allen Lane, 2009; ve Paul Mason, Meltdown: the End of the Age of Greed, Londra: Verso, 2009.

[3] Canlılığın koşulları arasında, bunalım ve savaş yıllarında kapasite fazlasının erimesi; bastırılmış teknolojik ilerlemelerin gecikmeli olarak uygulamaya sokulması; savaştan barışa geçiş sürecinde devlet harcamalarının muazzam ölçekte genişletilmesi; Bretton Woods sistemi altında ticaretin ve yabancı yatırımların yeni bir dinamizm kazanması ve ABD'nin rakipsiz egemenliği de sayılmakta.

[4] Robert Brenner'in oldukça iyi bilinen düşüncelerinin bu defaki krize yönelik uzantıları için: "What is Good for Goldman Sachs is Good for America: The Origins of the Present Crisis",

adresinde mevcuttur. Kabaca benzer başka çözümlemeler içinse bkz. John Bellamy Foster ve Fred Magdoff, The Great Financial Crisis: Causes and Consequences, New York: Monthly Review Press, 2009; ve Graham Turner, The Credit Crunch: Housing Bubbles, Globalisation and the Worldwide Economic Crisis, Londra: Pluto Press, 2008.

[5] Krizi bu şekilde çözümleyen bir bakış için bkz. Andrew Gamble, The Spectre at the Feast: Capitalist Crisis and the Politics of Recession, Londra: Palgrave 2009. Kredi krizi öncesinde kaleme alınmış, öngörülü bir çözümleme için bkz. Anastasia Nesvetailova, Fragile Finance: Debt, Speculation and Crisis in the Age of Global Credit, Londra: Palgrave Macmillan, 2007. Ayrıca bkz. Elmar Altvater, "Postneoliberalism or Postcapitalism? The Failure of Neoliberalism in the Financial Market Crisis", Development Dialogue, 51, 2009 ve aynı sayıdaki diğer makaleler; ve John Gray, "After the Gold Rush", New Statesman, 23 Nisan 2009,

http://www.newstatesman.com

adresinde mevcuttur.

[6] Finansallaşma kavramına dair tartışmalar için bkz. Gerald Epstein (der.), Financialization and the World Economy, Cheltenham: Edward Elgar, 2005; ve Andy Pike ve Jane Pollard, "Economic Geographies of Financialization", Economic Geography, 86(1), 2010.

[7] IMF, Dünya Bankası, Amerikan Hazine Bakanlığı gibi Washington merkezli kurumların üzerinde anlaşmaya vardığı neoliberal politikalar için 1989 yılında ortaya atlan tanımlama –çev.

[8] David Kotz, "Neoliberalism and Financialization", Gary Teeple ve Stephen McBride (der.), Relations of Global Power: Neoliberal Order and Disorder içinde, Toronto: University of Toronto Press, 2010'da basılacak. Finansın reel ekonomiden "koptuğu" fikrinin dile getirildiği bir değerlendirme için bkz. Edward LiPuma ve Benjamin Lee, "Financial Derivatives and the Rise of Circulation", Economy and Society, 34(3), 2005.

[9] Rudolf Hilferding, Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development, Brighton: Harvester Press, 1981 [1910]. Hilferding ile bugünkü kriz arasındaki dönemde, bu konu Marksizm içerisinde dikkat çekecek kadar az işlenmiştir. Yine de bir örnek için bkz. Costas Lapavitsas, "Financialized Capitalism: Crisis and Financial Expropriation", Historical Materialism, 17, 2009.

[10] Göz ardı etmeyenlere etkileyici ve güncel bir örnek için bkz. Susanne Soederberg, Corporate Power and Ownership in Contemporary Capitalism, Abingdon: Roudedge, 2010.

[11] Bkz. John Kenneth Galbraith, The New Industrial State, Londra: Deutsch, 1972 ve Paul Baran ve Paul Sweezy, Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order, New York: Monthly Review Press, 1966.

[12] O dönemdeki ulus-aşırı şirketlere dair önemli bir inceleme için bkz. Hugo Radice, International Firms and Modern Imperialism, Harmondsworth: Penguin Education, 1975.

[13] Şirket yönetiminde temel hedefin, kazançlar, kâr payları ve hisse fiyatlarındaki artış yoluyla hissedarlara sağlanan getiriyi en üst düzeye çıkarmak olduğunu savunan idare anlayışı –çev.

[14] 1813-1890 tarihleri arasında yaşamış, kendi döneminde şirketler finansına damga vurmuş Amerikalı finansör ve bankacı. 1892'de Edison General Electric Thompson-Houston Electric Company şirketlerinin birleşerek General Electric'i oluşturma süreci Morgan tarafından yürütülmüştür –çev.

[15] Kotz, "Neoliberalism", s. 16.

[16] Bkz. Paul Langley, "Financialization and the Consumer Credit Boom", Competition and Change, 12(2), 2008 ve Johnna Montgomerie, "The Pursuit of (Past) Happiness? Middle-Class Indebtedness and American Financialization", New Political Economy, 14(1), 2009.

[17] Photis Lysandrou, "The Root Cause of the Financial Crisis: The Structure of Inequality versus the Structure of Finance", Konferans Bildirisi, CRESC, Manchester Üniversitesi, Manchester, Nisan 2010.

[18] Örneğin bkz. Rod Rhodes, "The Hollowing-Out of the State: The Changing Nature of Public Service in Britain", The Political Quarterly, 65(2), 1994 ve Michael Power, The Audit Society: Rituals of Verification, Oxford: Oxford UP, 1997.

[19] Bu yeni biçimlere yönelik bir karşılaştırmalı uluslararası inceleme için bkz. Dexter Whitfield, Global Auction of Public Assets, Nottingham: Spokesman Books, 2010.

[20] Amerikan işçi sınıfının maruz kaldığı bu değişişime dair ilginç bir antropolojik çalışma için bkz. E. Paul Durrenberger ve Dimitra Doukas, "Gospel of Wealth, Gospel of Work: Counter-Hegemony in the US Working Class", American Anthropologist, 110(2), 2008.

[21] Karşılaştırma yapmak için bkz. Robert Wade, "Is the Globalization Consensus Dead?', Antipode, 41(S1), 2010 ve John Maynard Keynes, "National Self-Sufficiency" [1933], Keynes, Collected Writings, Cilt XXI içinde, Londra: Macmillan, 1982.

[22] Grahame Thompson, "'Financial Globalization' and the 'Crisis': A Critical Assessment and 'What is to be Done?'", New Political Economy, 15(1), 2010. Savın doğrulanmasında, "gerçek" durum ile, tamamen küreselleşmiş, tek bir para birimine ve homojen piyasa yapılarına sahip bir finans sistemi modelini birbiriyle karşılaştırma yöntemi benimsenmiş. Bu yöntemin daha önceki kullanımlarına yönelik bir eleştiri için bkz. Hugo Radice, "The Question of Globalization", Competition and Change, (2)2, 1997.

[23] Merkez bankalarının, ticari işletmeler ve hane halkına kullandırılacak krediler için nakit temin etme amacıyla özel bankalara finansal varlıklarını satın alma teklifinde bulunduğu bu sözde radikal müdahale, gerçekte merkez bankalarının para piyasalarını yönlendirmek için başvurduğu klasik "açık piyasa işlemleri"nden çok da kapsamlı değildir.

[24] Brenner, "What is Good for Goldman Sachs".

[25] Bkz. Charles Gore, "Methodological Nationalism and the Misunderstanding of East Asian Industrialization", European Journal of Development Research, 8(1), 1996.

[26] Bu düşüncenin yeterli bir örneği için bkz. Martin Wolf, "Grim truths Obama should have told Hu in Beijing", Financial Times, 18 Aralık 2009, s. 15.

[27] Bkz. Gamble, The Spectre at the Feast, bölüm 6. Kapitalizmin türlerine dair tartışma hakkında en iyi başlangıç kaynağı için bkz. David Coates (der.), Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches, Londra: Palgrave Macmillan, 2005. Metodolojik bir eleştiri içinse bkz. Hugo Radice, "Comparing National Capitalisms", Jonathan Perraton ve Ben Clift (der.), Where are National Capitalisms Now? içinde, Londra: Palgrave Macmillan, 2004.

[28] Neoliberalizm kavramının geçmişine yönelik eksiksiz bir inceleme için bkz. Jamie Peck, "Remaking Laissez-Faire", Progress in Human Geography, 32(1), 2008. Terimin modern kullanımı hakkında ise bkz. Jamie Peck, Nik Theodore ve Neil Brenner, "Postneoliberalism and its Malcontents", Antipode, 41(S1), 2010.

[29] Örneğin, Batı Avrupa'daki yeni değişimlerin karşılaştırmalı bir incelemesi için bkz. Vivien Schmidt, The Futures of European Capitalism, Londra: Oxford University Press, 2002.

[30] James Ferguson, "The Uses of Neoliberalism", Antipode, 41(S1), 2010. Ayrıca bkz. Chris Harman, "Theorising Neoliberalism", International Socialism, 117, 2007.

[31] İlerleyen paragraflardaki düşüncelerin tümünün kaynağı için bkz. Hugo Radice, "Political Economy and the Revolutionary Subject", Critical Sociology, yayına hazırlanıyor.

[32] Örneğin bkz. Benno Teschke, The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modem International Relations, Londra: Verso, 2003.

[33] Derek Sayer, "The Critique of Politics and Political Economy: Capitalism, Communism and the State in Marx's Writings of the mid-1840s", Sociological Review, 33(2), 1985.

[34] Depolitizasyon hakkında bkz. Peter Burnham, "The Politics of Economic Management in the 1990s", New Political Economy, 4(1), 1999. Bu depolitizasyon, politika tartışmalarının Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Uluslararası Ödemeler Bankası gibi atanmış uzmanlar komisyonlarına ve devletler-arası organlara devredilmesi sonucunda uluslararası arenaya da taşındı. Bu durumun, krize verilen küresel yanıtlar üzerindeki etkileri konusunda bkz. Paul Cammack, "The Shape of Capitalism to Come", Antipode, 46(S1), 2010.

[35] Meslek sahiplerinin kendi çalışma alanları üzerindeki söz ve karar haklarını kaybetmesi hakkında bkz. Stephen Ackroyd ve Daniel Muzio, "The Reconstructed Professional Firm: Explaining Change in English Legal Practices", Organization Studies, 28(5), 2007. Akademi üzerindeki etkiler hakkında bkz. "Universities, Corporatization and Resistance" özel sayısı, New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry, 3(2), 2010 ve Chris Shore, "Audit Culture and Illiberal Governance: Universities and the Politics of Accountability", Anthropological Theory, 8(3), 2008.

[36] Bu türden tek ciddi tehdit olan Meidner Planı'nın yenilgiye uğratılması, İsveç'te sosyal demokrat idarenin sonunu haber veriyordu. Bkz. Stuart Wilks, "Class Compromise and the International Economy: The Rise and Fall of Swedish Social Democracy", Capital and Class, 58, 1996.

[37] Bkz. Ben Fine, Social Capital versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium, Londra: Routledge, 2001.

[38] Dünya genelinde kalkınmacılığın savaş sonrasında izlediği yörünge için bkz. Socialist Register 2004: The New Imperial Challenge; Hugo Radice, "The Developmental State under Global Neoliberalism", Third World Quarterly, 29(6), 2008; ve Gillian Hart, "Developments after the Meltdown", Antipode, 46(S1), 2010.

[39] Latin Amerika örneği üzerinde bir inceleme için bkz. Ronald Cox, "Transnational Capital, the US State and Latin American Trade Agreements", Third World Quarterly, 29(8), 2008.

[40] Finans ve çevre krizleri arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Ulrich Brand, "Environmental Crises and the Ambiguous Postneoliberalising of Nature", Development Dialogue, 51, 2009 ve Noel Castree, "Crisis, Continuity and Change: Neoliberalism, the Left and the Future of Capitalism", Antipode, 46(SI), 2010.

[41] Bkz. Peck ve diğerleri, "Neoliberalism" ve Greg Albo, "The Crisis of Neoliberalism and the Impasse of the Union Movement", Development Dialogue, 51, 2009.

[42] Bkz. Hugo Radice, "Cutting Public Debt: Economic Science or Class War?", The Bullet, 350, 4 Mayıs 2010,

http://www.socialistproject.ca

adresinde mevcuttur.

[43] Bu alandaki eleştirel incelemeler bazen bu noktayı yakalayabiliyor. Örneğin bkz. Duncan Wigan, "Credit Risk Transfer and Crunches: Global Finance Victorious or Vanquished?", New Political Economy, 15(1), 2010 ve Yuval Millo ve Donald Mackenzie, "The Usefulness of Inaccurate Models: Towards an Understanding of the Emergence of Financial Risk Management", Accounting, Organizations and Society, 34(5), 2009.

[44] Sınıfsal tahakkümün yerine sosyal dışlanmışlık kavramının getirilmesi hakkında bkz. Radice, "Political Economy and the Revolutionary Subject"; başarısızlığa uğramış devletler hakkında bkz. Shahar Hameiri, "Failed States or a Failed Paradigm? State Capacity and the Limits of Institutionalism", Journal of International Relations and Development, 10(2), 2007.

[45] Umut vaat eden bir örnek için bkz. Hilary Wainwright, Mathew Litde ile birlikte, Public Service Reform... But Not As We Know It, Hove: Picnic Publishing, 2009.

[1] 1825 krizi, ilk gerçek sanayi krizi olarak değerlendirilmekte. 1847 krizi o kadar ciddiydi ki, Avrupa'nın dört yanında devrimlerin kıvılcımını çaktı. Maurice Flamant ve Jeanne Singer-Kerel, Modern Economic Crises, Londra: Barrie & Jenkins, 1970, s. 16-23. "1873-1893 Uzun Bunalımı" tanımlamasının kaynağı için bkz. Forrest Capie ve Geoffrey Wood, "Great Depression of 1873-1896", D. Glasner ve T. F. Cooley (der.), Business Cycles and Depressions: An Encyclopedia içinde, New York: Garland Publishing, 1997. 1929-1939 Büyük Buhran'ı zaten fazlaca biliniyor. 1967-1982 Büyük Stagnasyonu için bkz. Shaikh, "The Falling Rate of Profit and the Economic Crisis in the U.S.", R. Cherry ve diğerleri (der.), The Imperiled Economy içinde, New York: Union for Radical Political Economy, 1987. 2008'de patlak veren dünya ekonomik krizini de ileride bir ad verilecektir.

[2] John Kenneth Galbraith, The Great Crash, 1929, Boston: Houghton Miflin, 1955, bölüm I-II ve s. 182, 192. Galbraith, Büyük Buhran'ın tekrarlama olasılığı hakkında kararsızlık içindeydi. Bir tarihçi olarak gereğinden fazla önem verdiği bir şey vardı ki, finansal "coşku ve panik döngüleri ... insanların son felaketi unutması için gereken süreye kabaca karşılık düşecek şekilde" işliyordu. John Kenneth Galbraith, Money: Whence It Came, Where It Went, Boston: Houghton Mifflin Company, 1975, s. 21. Bu döngülerin, "yüz binlerce bireyin özgür tercihleri ve kararlarının bir ürünü" olduğunu belirtiyor, bir önceki felakete dair anıların artık aynı sorunlar karşısında topluma bağışıklık kazandırması umulsa da, "yeni bir spekülatif cinnetin baş göstermesi olasılığı hayli yüksektir" diyor ve şunları ekliyordu: "bir sonraki canlanmada, serbest girişim sisteminin yeni keşfedilen bazı hünerleri devreye sokulacak ... bu adımları kabul edecek ilk kişiler arasında, denetim görevinden sorumlu olanlar da yer alacak ... sonra bu kişiler, denetimlere ihtiyaç duyulmadığını açıkça dile getirecekler ... "zaman içerisinde, düzenleyici kurumlar, bazı istisnalarla birlikte, üzerinde yaptırım uyguladıkları sanayinin bir koluna dönüşecekler, ya da demode olacaklar." Galbraith, The Great Crash, 1929, s. 4-5, 171, 195-96. Yine de, karar verme konumundaki kişilerden birisi olarak, kendisi bu durumlardan hiçbirinin yaşanmamasını umuyordu.

[3] Floyd Norris, "Securitization Went Awry Once Before", New York Times, 29 Ocak 2010.

[4] David Smith, "When Catastrophe Strikes Blame a Black Swan", The Sunday Times, 6 Mayıs 2007.

[5] Shaikh, "The Falling Rate of Profit"; J.J. van Duijn, The Long Wave in Economic Life, Londra: Allen and Unwin, 1983, bölüm 1-2.

[6] E. Mandel, Late Capitalism, Londra: New Left Books, 1975, s. 126-27.

[7] Shaikh, "The Falling Rate of Profit", s. 123.

[8] John Maynard Keynes, A Treatise on Money, New York: Harcourt, Brace and Company, 1976, s. 148.

[9] Lewis Braham, "The Business Week 50", Business Week, 23 Mart 2001.

[10] Donald Rumsfeld, "DoD News Briefing - Secretary Rumsfeld and Gen. Myers", Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı, 12 Şubat 2002,

http://www.defense.gov

adresinde mevcuttur.

[11] Eckhard Hein, "Money, Credit and the Interest Rate in Marx's Economics: On the Similarities of Marx's Monetary Analysis to Post-Keynesian Analysis", International Papers in Political Economy, 11(2), 2004, s. 20-23; Karl Marx, Capital, Cilt III, New York: International Publishers, 1967, bölüm XXIII; Shaikh, "The Falling Rate of Profit", s. 126n1.

[12] Sermaye için uygun ölçütün cari fiyatlar üzerinden brüt sermaye stoku miktarı olduğunu daha önceden savunmuştum. Shaikh, "Explaining the Global Economic Crisis: A Critique of Brenner", Historical Materialism, 5, 1999, s. 106-7. Ancak, sermaye mallarının sonsuz bir yaşam süresi boyunca geometrik olarak aşınmaya uğradığı varsayımına geçiş yapıldığından, artık ulusal hesapların büyük kısmında bu ölçüte yönelik tahminlere yer verilmiyor. Bu varsayım, bazı yorumcular tarafından "deneysel olarak mantıksız" bulunduğu halde, "basitliği nedeniyle, [neoklasik] sermaye kuramının kuramsal açıklamalarında yaygın biçimde kullanılıyor". Charles R. Hulten, "The Measurement of Capital", E. R. Berndt ve J. E. Triplett (der.), Fifty Years of Economic Measurement: The Jubilee of the Conference of Research on Income and Wealth içinde, Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 125. Varsaydığı "sonsuz kuyruk" da yine pek çok soruna yol açmakta. Michael J. Harper, "The Measurement of Productive Capital Stock, Capital Wealth, and Capital Services", Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi Raporu No. 128, Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi, 1982, s. 10, 30. Sonsuz yaşam varsayımı, brüt sermaye stoku ölçütlerini hesaplanmasını olanaksız hale getiriyor. Zira bu hesaplamalar, her sermaye malı için belli yaşam sürelerini esas almakta. İleride yayınlayacağım bir çalışmada, belli sermaye malları için önceden mevcut olan kullanışlı ömür rakamları ile yeni elde edilmiş zincir-ağırlıklı toplam sermaye stoku davranış kurallarının birleştirilmesi sayesinde brüt stok ölçütlerinin nasıl hesaplanabileceğini göstereceğim. Yeni sermaye stoku ölçütleri, kâr oranının 1947-1982 arasında izlediği güzergâhı da değiştirmekte, ancak yazımının odak noktasını oluşturan, 1982'den bugüne kadarki dönemdeki güzergâh üzerinde için ancak pek sınırlı bir etki yaratmaktadır.

[13] Kâr oranı, tanımı gereği, parasal büyüklüklerin bir oranını ifade etmektedir. Dolayısıyla, hem kâr (P) hem de sermayenin (K) cari fiyatlarla ölçülmesi hâlinde, r = P/K yazabiliriz. Cari maliyet esaslı K'yı KR ≡ K / pK'ya, yani reel (enflasyona göre düzletilmiş) sermaye stokuna dönüştürmek için, paydayı sermayenin fiyat indeksi PK kadar düşürebiliriz. Bu durumda, orandaki boyutsal homojenliği korumak için, nominal kâr değeri P'yi PR ≡ P / pK'ya, yani sermaye üzerindeki satın alma gücü cinsinden ölçülen reel kâra dönüştürecek şekilde, payı yine PK kadar düşürmemiz gerekecektir. Bu iki reel ölçütün oranı yine r'yi verecektir.

[14] Girişim kârı oranının ölçülmesinde, nominal faiz oranına ilişkin herhangi bir varsayımda bulunuyoruz. Standart neoklasik Fisher hipotezinde, reel faiz oranı (ir), nonimal faiz oranı (i) ile yatırımcının beklediği enflasyon oranı (pe) arasındaki fark şeklinde tanımlanmakta. Bu durum, reel faiz oranının dış kaynaklı bir verili değer olduğu varsayımı çerçevesinde, nominal faiz oranının, (beklenen) enflasyon oranını takip edeceği anlamına geliyor. Ancak, rasyonel beklentiler altında, beklenen faiz oranı da fiili enflasyon oranının izinden gidecektir. Dolayısıyla, tüm söylenenlerin özeti olarak, nominal faiz oranlarının, enflasyon oranını takip ettiği hipotezi ortaya çıkmaktadır. Bu varsayım ise o kadar yaygın biçimde çürütüldü ki, artık sadece ders kitaplarında kendine yer bulabilmekte. Pierluigi Ciocca ve Giangiacomo Nardozzi, The High Price of Money: An Interpretation of World Interest Rates, Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 34. Tooke ve Marx'dan beri bilinen, Gibson tarafından tekrar ortaya koyulan ve Keynes tarafından da yorumlanan karşıt bulgular ise, faiz oranlarının genellikle fiyat düzeyinin değişim oranlarını değil, fiyat düzeyinin kendisini takip ettiği yönünde. Bu gözlem, tutucu iktisat açısından o kadar rahatsız ediciydi ki, "Gibson Paradoksu" başlığı altında inceleniyor. J. Huston McCulloch, Money & Inflation: A Monetarist Approach, New York: Academic Press, 1982, s. 47-49.

[15] Şirketler kesimi [business sector]: Ekonominin şirketler tarafından oluşturulan bölümünü ifade etmekte, ülke ekonomisi içinde kamunun, hane halkının ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetleri dışında kalan bölümü oluşturmaktadır –çev.

[16] Faiz oranlarındaki dikkat çekici hareketlerde politika kararlarının ne kadar rol oynadığını değerlendirebilmek için, bu değişken üzerindeki farklı etkenlere dair, yeterli bir kuram geliştirmek gerekir. Böyle bir kuram mümkün olsa da, yazımızın kapsamı dâhilinde ele alma olanağımız yok. Söz konusu kuramın, faiz oranını fiyat düzeyine ve bankacılık maliyetlerine bağlı olarak değerlendireceğini söyleyerek yetinebiliriz. İşin fiyatlar kısmına baktığımızda, nominal faiz oranının fiyat düzeyiyle birlikte yükseldiği ("Gibson Paradoksu") 1947-1981 dönemine hâkim olan yapı bu şekilde açıklanabilecektir. Aynı zamanda, 1979'da yüzde 10,4 olan faiz oranını 1981'de yüzde 14,03'e taşımış "Volcker darbesi" gibi açık politika müdahaleleri de açıklanabilir. Paul Volcker'in Amerikan Merkez Bankası başkanlığına ancak 1979 Ağustos'unda getirildiğini, oysa faiz oranlarının daha önceki otuz yıllık dönemde de fiyat düzeyiyle birlikte yükseliş sergilediğini hatırlatalım. İşin maliyetler ayağında ise, böyle bir kuram ile bankacılık maliyetleri düştüğünde faiz oranının da fiyat düzeyi karşısında göreceli olarak gerileyebileceği, hatta fiyat düzeyindeki yükselişe karşın mutlak bir düşüş sergileyebileceği açıklanabilir, ki 1981 sonrasındaki durum da budur. Faiz oranlarının savaş sonrasındaki rotası üzerinde piyasa güçlerinin ve politikanın göreli etkilerini ancak böyle bir değerlendirme ışığında ele alabiliriz.

[17] Vurgular tarafımdan eklenmiştir. Tüm alıntıları kaynağı için: "G20 Summit: An Economic Clash of Civilizations", The Christian Science Monitor, 25 Haziran 2010.

[18] "Roosevelt ve o günün enflasyon şahinleri, bir hisse senedi piyasası balonu olarak gördükleri şeyi patlatmaya ve enflasyon yılanının başını küçükken ezmeye kararlıydılar. Bu çerçevede, bütçeyi dengeye kavuşturmak önemli bir adımdı, ancak bankalara daha yüksek rezerv şartları getirerek sıkılaşan Merkez Bankası politikası da daha önemsiz sayılmazdı... Roosevelt, 1937 yılı boyunca, ekonomik faaliyetlerdeki bariz gerilemeye karşın mali disiplinde ısrarcı oldu. Bütçe ... 1938 mali yılında neredeyse dengelendi... Sonuç ise, GSYH'nin düştüğü, işsizliğin yükseldiği, muazzam bir ekonomik gerileme oldu.". Bruce Bardett, "Is Obama Repeating the Mistake of 1937?", Capital Gains and Games Blog, 25 Ocak 2010,

http://www.capitalgainsandgames.com

adresinde mevcuttur.

[1] Main Street: Amerikan medyasında, Wall Street ile temsil edilen büyük şirketlerin çıkarları karşısında sıradan halkın ve küçük işletmelerin çıkarlarını ifade etmek için kullanılan benzetme –çev.

[2] Çocuklarıyla yaşayan, yanında resmî veya gayriresmî bir eş bulunmayan anneler –çev.

[3] 2008 yılında, tüm çocuklu ailelerin yüzde 20,7'sinde parayı sadece erkek kazanırken, bu oran 1975'te yüzde 44,7'ydi. Heather Boushey, "The New Breadwinners", Heather Boushey ve Ann O'Leary (der.), A Woman's Nation Changes Everything içinde, Washington: Center for American Progress, 2009, s. 35.

[4] Erkeklerdeki düşüşe getirilen açıklamalar, mevcut iş sayısındaki azalma, ücretlerdeki düşüş, engellilere yönelik federal programın genişletilmesi (programdan faydalananların sayısı, 1980 ile 2004 arasında 2,9 milyondan 5,2 milyona çıktı) ve yükselen tutukluluk oranlarının, özellikle de beyaz olmayanlar üzerindeki olumsuz etkisi şeklinde sıralanmakta. Abraham Mosisa ve Steven Hippie, "Trends in Labor Force Participation in the United States", Monthly Labor Review, 129(1), 2006, s. 49-51. Richard A. Settersten Jr. ve Barbara Ray, "What's Going on with Young People Today? The Long and Twisting Path to Adulthood", The Future of Children, 20(1), 2010, s. 18. 1975'te, 6 yaşından küçük çocuğu olan annelerin yüzde 39,6'sı ücretli çalışmada yer alırken, 2008'de bu oran yüzde 64,3'e ulaştı. Boushey, "New Breadwinners", s. 35.

[5] Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi, Highlights of Women's Earnings in 2007, Washington: Amerikan Çalışma Bakanlığı, Ekim 2008, Grafik 3, s. 5.

[6] Aynı çalışma, Tablo 17, s. 72.

[7] Lawrence Mishel, Jared Bernstein ve Heidi Shierholz (der.), State of Working America 2008/2009 içinde, Ithaca: Cornell University Press, 2009, Tablo 1.22.

[8] Kadının para kazandığı, erkeğin ise işsiz olabildiği ailelerde, kadının daha yüksek ücret alma olasılığı çok daha yüksekti. Bu tip ailelerin üçte birinde kadın daha fazla kazanırken, her iki eşin de çalıştığı ailelerde oran yüzde 26'ya düşmekteydi. Amerikan İşgücü İstatistikleri İdaresi, Women in the Labor Force: A Databook, Washington: Amerikan Çalışma Bakanlığı, 2009, Tablo 24 ve 25.

[9] Richard Fry ve D'Vera Cohn, Women, Men and the New Economics of Marriage, Washington: Pew Research Center, 2010, s. 15-16. Eşiyle aynı düzeyde veya daha fazla kazanan kadınların oranı, 1967 ile 2008 arasında ikiye katlandı. Ancak, üniversiteden daha düşük eğitim seviyesine sahip kadınlarda, üniversite mezunu kadınlara kıyasla bu yükseliş çok daha büyük oldu. 1967'de, üniversite mezunu kadınların yüzde 30'u eşi kadar veya daha fazla kazanmaktaydı. 2008'de bu oran yüzde 41'e çıktı (yüzde 33'lük artış). Öte yanda, bu artış oranı lise mezunu kadınlarda yüzde 152, bir miktar üniversite eğitimi almış kadınlarda da yüzde 88 olarak gerçekleşti. Boushey, "New Breadwinners", s. 38.

[10] Heather Boushey ve Joan C.Williams, The Three Faces of Work-Family Conflict, Washington ve San Francisco: Center for American Progress and Center for WorkLife Law, 2010, s. 6.

[11] İşini kaybetme sıklığı, 1980'lerde 1970'lere kıyasla yüzde 28 daha yüksekti. Johanne Boisjoly, Greg J. Duncan ve Timothy Smeeding, "The Shifting Incidence of Involuntary Job Losses from 1968 to 1992", Industrial Relations, 37, Nisan 1998, Şekil 4, s. 217.

[12] Elizabeth Warren ve Amelia Warren Tyagi, The Two Income Trap: Why Middle Class Parents are Going Broke, New York: Basic Books, 2003, s. 230n33.

[13] Jose A. Garcia, Borrowing to Make Ends Meet: The Rapid Growth of Credit Card Debt in America, New York: Demos - A Network for Ideas and Action, 2007, s. 2.

[14] Garcia, Borrowing to Make Ends Meet, s. 1 -3; Cindy Zeldin ve Mark Rukavina, Borrowing to Stay Healthy: How Credit Card Debt is Related to Medical Expenses, New York: Demos - A Network for Ideas and Action, 2007, s. 2.

[15] Garcia, Borrowing to Make Ends Meet, s. 3.

[16] Geri ödeme gücü ve kredi notu görece düşük kişilere yüksek faiz karşılığında verilen kredi türü –çev.

[17] Subprime kredilerin büyük kısmı ev satın alanlara değil, hâlihazırda ev sahibi olanlara kullandırılmıştır. Nicolas P. Retsinas ve Eric S. Belsky (der.), Building Assets Building Credit: Creating Wealth in Low-Income Communities içinde, Washington: Brookings Institution, 2005, s. 210.

[18] Rick Brooks ve Ruth Simon, "Subprime Debacle Traps Even Very Credit-Worthy As Housing Boomed, Industry Pushed Loans To a Broader Market", Wall Street Journal, 3 Aralık 2007.

[19] Allen J. Fishbein ve Patrick Woodall, "Women are Prime Targets for Subprime Lending", Amerika Tüketiciler Federasyonu, Washington, Aralık 2006.

[20] Örneğin, bekâr siyah ve Latin kadınlarda ortalama servet düzeyi sırasıyla 100 $ ve 120 $ iken, aynı ırk gruplarındaki bekâr erkeklerde bu tutarlar 7.900 $ ve 9.730 $'a çıkıyor. Bekâr beyaz kadınların servet ortalaması ise 41.500 $. Insight Center for Community Economic Development, Lifting as We Climb: Women of Colour, Wealth, and America's Future, Bahar 2010, s. 5,

adresinde mevcuttur.

[21] 1980'de 291.000 $iken, 2002'de 1,5 milyon $. Warren ve Tyagi, Two Parent Trap, s. 215.

[22] Aynı eser, s. 132. Ancak, bu veriler, iflas başvurusunda bulunan tüm ailelere ait rakamlarla çelişiyor. Bu geniş grupta, aşırı kredi kartı harcamaları ve paranın idaresine dair sorunlar, tüm vakaların yüzde 55'ini teşkil etmekte (s. 230n28).

[23] Buradaki aralık, annenin yarı zamanlı çalıştığı veya hiç çalışmadığı ailelerde (küçük çocuk sahibi olma olasılıkları ve dolayısıyla bakıma ayırmalara gereken toplam süre daha yüksektir), tam zamanlı çalıştığı aileler arasındaki farkı yansıtıyor. İşgücü İstatistikleri Dairesi verilerinden hesaplanmıştır, "Married Parents' Use of Time, 2003-06", Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri Dairesi, Washington, 8 Mayıs 2008, Tablo 2.

[24] National Alliance of Caregiving, Caregiving In The U.S.: A Focused Look at Those Caring for Someone Age 50 or Older, Kasım 2009, s. 11, 13,

http://vvww.caregiving.org

adresinde mevcuttur.

[25] Suzanne M. Bianchi, John P. Robinson ve Melissa A. Milkie, Changing Rhythms of American Family Life, New York: Russell Sage, 2006, s. 91-94. Bu düşüşün olası nedenlerini, ailenin büyüklüğü, temizlik standartlarının düşmesi ve piyasalaşmanın artması (temizlikçiler ve diğer ev hizmetlilerinin devreye girmesi, hazır gıdaların artması, ucuz hızlı tüketim gıdaları seçenekleri vb.) şeklinde sıralayabiliriz.

[26] Aynı eser, bölüm 4. Bu eğilim hem işçi sınıfı hem de meslek sahibi/yönetici ailelerinde kendini göstermekte. Ancak, üniversite mezunu anne-babalarda artışın iki kat daha yüksek olduğunu belirtelim. Yukarı yönlü eğilim en çok da 1990'ların ortalarından itibaren belirginleşti ve altı yaşında ya da daha büyük çocuklara harcanan zamandaki artıştan kaynaklandı. Bu eğilimin nedenlerine dair tartışmada henüz sonuca varılabilmiş değil. Bkz. s. 87-8 ve Garey Ramey ve Valerie A. Ramey, "The Rug Rat Race", Brookings Papers on Economic Activity, Bahar 2010,

http://www.brookings.edu

adresinde mevcuttur.

[27] İşgücü İstatistikleri Dairesi verilerinden hesaplanmıştır, "Married Parents' Use of Time", Tablo 2. Eşleri yarı zamanlı çalışan veya hiç çalışmayan babalar, eşleri tam zamanlı çalışanlardan daha fazla ücretli mesai yapıyorlar. Ortalamalar, elbette, iki eşin de çalışıp çocuk baktığı aileler altındaki alt grupları (örneğin, farklı vardiyalarda çalışan, böylece çocuğun yanında her an bir yetişkinin bulunduğu aileler) görmemizi engelliyor. Hizmet sektöründe çalışan babaların (güvenlik hizmetleri gibi yüksek ücretli de, temizlik hizmetleri gibi düşük ücretli de olabilir), çocuk bakımının aile içinde vardiyalar şeklinde bölüşümünde, meslek sahibi / yönetici babalardan iki kat daha fazla yer aldığı görülüyor.

[28] İşgücü İstatistikleri Dairesi verilerinden hesaplanmıştır, "Employment Characteristics of Families 2007", Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri Dairesi, Washington, 30 Mayıs 2008, Tablo 5.

[29] Öte yandan, çocuklarıyla birlikte yaşayan babaların neredeyse tamamı, ya çocuklarının annesiyle (yüzde 94) ya da başka bir yetişkinle birlikte. Çocuklarıyla birlikte yaşayan babaların sadece yüzde 3,4'ünün yanında resmî veya gayriresmî eşi bulunmazken, söz konusu oran annelerde yüzde 17'ye çıkıyor. Rose M. Kreider ve Diana B. Elliott, America's Families and Living Arrangements: 2007, Amerikan Nüfus Sayımı Güncel Nüfus Raporları, P20-561, Washington: Amerikan ticaret Bakanlığı, Eylül 2009, s. 6 ve 12.

[30] Boushey ve Williams, Three Faces, s. 18.

[31] Aynı eser, s. 9.

[32] National Alliance of Caregiving, Caregiving In The V. S.: Executive Summary, s. 4-7,

http://www.caregiving.org

adresinde mevcuttur.

[33] Boushey ve Williams, Three Faces, s. 11-12.

[34] National Alliance of Caregiving, Executive Summary, s. 17.

[35] Settersten Jr. ve Ray, "What's Going on with Young People", s. 25.

[36] 1980 yılında, 25-34 yaş aralığındaki yetişkinlerin yüzde 8,7'si anne-babalarıyla birlikte yaşarken, 1990'da bu oran yüzde 11,5 oldu. Amerikan Nüfus İdaresi, Family Arrangements Historical Time Series, Tablo AD-1 Young Adults Living at Home: 1960 to Present.

[37] Settersten Jr. ve Ray, "What's Going on with Young People", s. 25 ve 27.

[38] Aynı eser, s. 27.

[39] 2005 yılında yapılan bir araştırmada, çocukları mali açıdan bağımsızlaşmış durumda olan (ana mali kaynağı anne-babası olmayan), 60 yaş ve üstü yetişkinlerin yüzde 37'sinin, bir önceki yıl içinde en az bir çocuğuna mali destek sağladığı tespit edildi. Paul Taylor, Cary Funk ve Courtney Kennedy, From the Age of Aquarius To the Age of Responsibility Baby Boomers Approach Age 60, Washington: Pew Research Center, 2005, s. 10.

[40] Settersten Jr. ve Ray, "What's Going on with Young People", s. 40n47. Ayrıca bkz. Karen Fingerman, "Giving to the Good and the Needy: Parental Support of Grown Children", Journal of Marriage and Family, 71(5), s. 1220.

[41] Paul Taylor ve diğerleri, From the Age of Aquarius, s. 17.

[42] Gretchen Livingston ve D'Vera Colin, US Birth Rate Decline Linked to Recession, Washington: Pew Research Center, 2010; Alex Roberts, Marriage and the Great Recession,

stateofourunions.org

adresinde mevcuttur.

[43] 2007 ile 2009 arasında istihdam inşaat sektöründe yüzde 23,3, imalatta yüzde 16, ticari taşımacılık ve şebeke hizmetlerinde yüzde 7,6, profesyonel ve ticari hizmetlerde yüzde 7,8 gerilerken, 2007 itibarıyla tüm kadın çalışanların 1/3'ünün, erkeklerin ise yüzde 10'undan azının istihdam edildiği eğitim ve sağlık hizmetlerinde ya sabit kaldı ya da yükseldi. Rebecca M. Blank, "The Impact of the Recession on Women", Women's Policy, Inc. destekli bildiri, 21 Ocak 2010,

http://www.womenspolicy.org

adresinde mevcuttur.

[44] Siyah ve Latin kadınların işsiz kalma olasılığı (sırasıyla yüzde 13,4 ve 11,3), beyaz ve Asyalı kadınlara göre daha yüksek (sırasıyla yüzde 7,2 ve 7,7) ve bu durum erkekler için de geçerli. Heidi Hartmann, Ashley English ve Jeffrey Hayes, Women and Men's Employment and Unemployment in the Great Recession, Washington: Institute for Women's Policy Research, 2010, s. 28-9.

[45] Siyah ve Latin ailelerde işsiz bir aile üyesinin bulunması olasılığı (sırasıyla yüzde 17,4 ve 16,9), beyaz ve Asyalı ailelere göre daha yüksek (yüzde 11). İşgücü İstatistikleri Dairesi, "Employment Characteristics of Families 2009", Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri Dairesi, Washington, 27 Mayıs 2010, s. 1.

[46] Understanding the Economy: Working Mothers In The Great Recession, Washington: Amerikan Kongresi Ortak Ekonomi Komitesi, Mayıs 2010, s. 3.

[47] Lynne M. Casper, My Daddy Takes Care of Me! Fathers as Care Providers, Amerika Nüfus İdaresi, Nüfus Raporları, P70-59, Washington: Amerikan Ticaret Bakanlığı, Eylül 1997, s. 3-5.

[48] Altı yaşından küçük çocuğu olan bekâr annelerin işsizlik oranı daha da yüksekti: 2009'da yüzde 17,5. Understanding the Economy, s. 4. Bu annelerin en az üçte biri, çocuklarının babasıyla ya da bir akrabayla beraber yaşıyordu. Düşük ücret alan ve genç kesim içinde bulunma olasılıklarının yüksek olduğu düşünülürse, evde başka işsizlerin de bulunması olasılığı görece yüksektir.

[49] Michael Luo, "Jobless Turn To Family For Help", New York Times, 30 Ocak 2010.

[50] Joyce Waaler, "Caught in the Safety Net", New York Times, 14 Mayıs 2009.

[51] Jose Garcia ve Tamara Draut, The Plastic Safety Net: How Families are Coping in a Fragile Economy, New York: Demos-A Network for Ideas and Action, 2007, s. 4.

[52] Paul Taylor, Jeffrey Passel ve Richard Fry, The Return of the Multi-Generational Family Household, Washington: Pew Research Center, 2010, s. 1 ve Tablo 1, s. 22.

[53] Paul Taylor, Richard Fry ve Wendy Wang, Home for the Holidays...and Every Other Day, Washington: Pew Research Center, 2010, s. 2-3.

[54] Amerikan Nüfus Dairesi, Family Arrangements Historical Time Series, Tablo AD-1 Young Adults Living at Home: 1960 to Present; Wadler, "Caught in the Safety Net".

[55] Valerie Adrian ve Stephanie Coontz, "The Long-Range Impact of the Recession on Families", Günümüzün Aile Yapısı Konseyinin 13'üncü Yıllık Konferansı İçin Hazırlanmış Bildiri, Augustana College, Rock Island, 16-17 Nisan 2010.

[56] Deepak Bhargava ve diğerleri, Battered by the Storm: How the Safety Net is Failing Americans and How to Fix It, Washington: Institute for Policy Studies, Center for Community Change, Jobs with Justice, and Legal Momentum, Aralık 2009.

[57] Ruth Simon ve James R. Hagerty, "One in Four Borrowers is Underwater", Wall Street Journal, 24 Kasım 2009.

[58] National Alliance of Caregiving, Executive Summary, s. 12.

[59] 2009'da, ücretli hizmetleri kullananların neredeyse 2/3'ü 50.000 $ veya daha fazla hane gelirine sahipken, bu oran 2004'te 1/2'nin altındaydı. Aynı eser, s. 13.

[60] Amerikan Hükümeti Sorumluluk Dairesi, Unemployment Insurance: Low- Wage and Part-Time Workers, Continue to Experience Low Rates of Receipt, Başkana Sunulan Rapor, Gelir Güvencesi ve Aile Desteği Alt Komitesi, Araçlar ve Yöntemler Komitesi, Temsilciler Meclisi, Eylül 2007.

[61] Hilary Wainwright, Reclaim the State: Experiments in Popular Democracy, Gözden Geçirilmiş Baskı, Londra: Seagull Books, 2009; Johanna Brenner, "Democratizing Care", Janet C. Gornick ve Marcia K. Meyers, Gender Equality: Transforming Family Divisions of Labor içinde, Londra: Verso, 2009.

[1] Aradan geçen yıllarda, sektörlere yönelik hesaplar ve sektörlerin adları, 1948, 1987 ve 1998'de üç kez değişti. Yazımızda belirttiğimiz oranlarda, farklı adlara sahip olsa da aynı sektör grupları esas alınmıştır.

[2] Yale'in kurulu olduğu New Haven kentinde de Wall Street adına bir cadde var –çev.

[3] 1620'de İngiltere'den Amerika'ya göç eden ve ABD'nin çekirdeği sayılan göçmenleri taşıyan gemi –çev.

[4] Eric Pace, "Kingman Brewster Jr., 69, Ex-Yale President and U.S. Envoy, Dies", New York Times, 9 Kasım 1988,

http://www.nytirnes.com

adresinde mevcuttur.

[5] The Yale Endowment, 2008,

http://www.yale.edu/investments

adresinde mevcuttur.

[6] New York merkezli büyük bir yatırım bankası –çev.

[7] Harper's İndeksi, Harper's, Temmuz 1986,

http://www.harpers.org/index/1986/7/11

adresinde mevcuttur.

[8] 1985'e gelindiğinde, kaynaklar nominal rakamlarla ikiye katlanmıştı, ancak bu artış, enflasyon hızının hayli gerisinde kalıyordu. Bu düşük performans daha uzun süre devam etmeyecekti. Yale'in, bir koruma amaçlı fona bağlı hale getirilmesiyle, 1997'de 5 milyar $, 2000'de 10 milyar $ ve 2007'de de 20 milyar $ düzeyi aşıldı. Geçtiğimiz mali yıl sonunda ise gerisingeri 2005 düzeyine, 16 milyar $' indi ve üniversite fiilen sokakta dilenmeye başladı. Yale şimdi kendini çok yoksul hissediyor; bütçesini kısıyor ve çalışanlarını işten çıkartıyor.

[9] Bu tespiti enine boyuna irdelediğim kitabım için bkz. Wall Street, New York: Verso, 1997.

adresinden ücretsiz olarak indirilebilir.

[10] Emeklilik fonları, borsaya kayıtlı firmalar ve özel şirketlerin önemli hissedarları arasındadır –çev.

[11] Hesaplamalar bana aittir. S&P 500 indeksinin nominal değerleri, Tüketici Fiyat İndeksi kullanılarak güncellenmiştir ve temettüler getirilerden düşülmüştür. Tahvil getiri hesaplaması, değeri piyasa faiz oranlarına göre düzeltilen, yüzde 8 teorik faiz oranlı Hazine tahvili esas alınarak yapılmış, faiz ödemelerinin portföye yeniden yatırıldığı varsayılmıştır. Zamanlamaya, vergilere ve ücretlere göre, gerçek yatırımcının elde ettiği fiili getiri, bu teorik değerin daha altında kalabilir. Şirket kârlılığı ise, milli gelir hesaplarından alınan vergi öncesi kâr rakamlarının, Merkez Bankası fon akış hesaplarındaki maddi sermaye stokuna bölünmesi yoluyla hesaplanmıştır. Her iki değer de finans dışı şirketlere aittir.

[12] Fortune dergisi tarafından yıllık olarak hazırlanan, en büyük 500 Amerikan şirketini gösteren liste –çev.

[13] Jensen hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Henwood, Wall Street, s. 265-77. Jensen'in tüm çalışmaları

http://www.people.hbs.edu/mjensen

adresinde bulunabilir.

[14] Michael C. Jensen ve William H. Meckling, "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", Journal of Financial Economics 3(4), 1976,

adresinde mevcuttur.

[15] Michael C. Jensen, "The Evidence Speaks Loud and Clear", Harvard Business Review 89(6), 1989, s. 12-14. Jensen, bu başyapıtlarına ne yazık ki internet sitesinde yer vermemiş.

[16] Michael C. Jensen, "The Modern Industrial Revolution, Exit, and the Failure of Internal Control Systems", Journal of Finance, 48(3), 1993,

adresinde mevcuttur.

[17] Konuya değinen bazı yeni çalışmalar: Michael C. Jensen, Kevin J. Murphy ve Eric G. Wruck, "Remuneration: Where We've Been, How We Got to Here, What are the Problems, and How to Fix Them", Harvard NOM Araştırma Çalışması No. 04-28, Temmuz 2004 ve ECGI-Finance Araştırma Çalışması No. 44, 2004; Michael C. Jensen, "Agency Costs of Overvalued Equity", Harvard NOM Araştırma Çalışması No. 04-26, Mayıs 2004 ve ECGI-Finance Araştırma Çalışması No. 39, 2004. Her ikisi de

adresinde mevcuttur.

[18] Verilerin alındığı kaynak için bkz. Tony Atkinson, Thomas Piketty ve Emmanuel Saex, "Top Incomes in the Long Run of History", Gözden Geçirilmiş Ocak 2010, Journal of Economic Literature (çıkacak),

http://elsa.berkeley.edu/~saez

adresinde mevcuttur.

[19] Hesaplamalar, Amerikan Merkez Bankası'nın fon akış hesaplarından alınan veriler kullanılarak tarafımdan yapılmıştır.

[20] Dodd adı, önemli miktarda koruma amaçlı fona ev sahipliği yapan Connecticut eyaleti Senatörü Christopher Dodd'dan, Frank adı da çok sayıda yatırım fonu ve para yönetim firmasına ev sahipliği yapan Massachusetts eyaleti Temsilciler Meclisi Üyesi Barney Frank'den geliyor.

[21] Francesco Guerrera, Tom Braithwaite ve Justin Baer, "Financial Regulation: A Line is Drawn", Financial Times, 30 Haziran 2010. Howard Davies, "Wall Street's New Double Act Gomes Up Short", Financial Times, 1 Temmuz 2010. Her ikisi de

http://www.ft.com

adresinde mevcuttur.

[22] Obama'nın ilk baştaki tasarısı için bkz. Amerikan Hazine Bakanlığı, Financial Regulatory Reform: A New Foundation,

http://www.fmancialstability.gov

adresinde mevcuttur. Obama, tasarılarını hayata geçirebilmek üzere Kongre ile yürüttüğü ilişkilerde, kendinden önceki başkanların sergilediği inatçılığın çok uzağında kaldı. Kongrede büyük bir çoğunluğa sahip olduğu halde, yasama organı karşısında, selefinin mütevazı bir çoğunlukla ortaya koyduğundan daha ürkek davranıyor. Bu işlerde tam bir uzman olan 36'ncı başkan Johnson'ın yanında, Obama ancak bir çaylak sayılabilir. Bunu söylemekle, Obama'nın kapalı kapılar ardında iş gören bir tür gizli radikal olduğunu iddia ediyor değilim; zira öyle değil. Ancak, gündeminde yer aldığını söylediği şeyler için savaşmakta gösterdiği zayıflık ve taviz vermeye bu kadar hazır oluşu çok çarpıcı. "Obama'nın gündemini yasamadan geçirmek isteyen kişi Johnson olsaydı neler yapardı?" sorusuna, Johnson'un Beyaz Saray ekibinden gelen spekülatif bir yanıt için bkz. Tom Johnson, "What LBJ Would Do", CNN için yazılmış özel yorum,

http://www.cnn.com

adresinde mevcuttur.

[23] Ben White, "W.H. Works to Flip Anti-Business Rep",

Politico.com,

8 Temmuz 2010,

http://www.politico.com

adresinde mevcuttur.

[24] Vatandaşlık ve tüketici haklarını savunma amaçlı sivil toplum örgütü – çev.

[25] Public Citizen, Sold Out, Mart 2009,

http://www.wallstreetwatch.org

adresinde mevcuttur.

[26] Frank Newport, "Americans Leery of Too Much Gov't Regulation of Business", Gallup Anketi, 2 Şubat 2010,

http://www.gallup.com

adresinde mevcuttur.

[27] Frank Newport, "Socialism Viewed Positively by 36 per cent of Americans",

http://www.gallup.com

adresinde mevcuttur.

[28] Bkz. Markus Brückner ve Hans Peter Grüner, "Economic Growth and the Rise of Political Extremism", Centre for Economic and Policy Research tartışma Raporu 7723, Mart 2010,

http://www.cepr.org

adresinde mevcuttur.

[29] Vergi karşıtı, muhafazakâr ve liberal siyasi parti –çev.

[30] Merkezî devlet karşıtı aşırı sağcı hareket –çev.

[31] Kurduğu Reform Partisi'nin adayı olarak 1996 başkanlık seçimlerine katılan ABD'li işadamı –çev.

[1] Londra'nın City of London bölgesi, İngiliz finans sektörünün merkezi olması dolayısıyla, Wall Street'in İngiltere'deki karşılığını konumundadır – çev.

[2] Yenileşime dair 2007 öncesi söylem için bkz. E. Engelen, İ. Ertürk, J. Froud, A. Leaver ve K. "Williams, "Re-conceptualizing financial innovation: frame, conjuncture and bricolage", Economy and Society, 39(1), 2010, s. 33-42.

[3] Bu sav, bizim de katkıda bulunduğumuz 2010 Alternatif Bankacılık Raporu'nda ayrıntılandırıldı: CRESC, An Alternative Report on UK Banking Reform: A Public Interest Report from CRESC, Manchester: Manchester Üniversitesi, Sosyo-Kültürel Değişimler Araştırma Merkezi, 2009,

http://www.cresc.ac.uk

adresinde mevcuttur.

[4] M. Horton, M. Kumar ve P. Mauro, The State of Public Finances: a Cross Country Fiscal Monitor, Washington: IMF, 2009, s. 28n12.

[5] Bu düşüncelere genel bir bakış için bkz. E. Engelen ve diğerleri, "Re-conceptualizing financial innovation", s. 42-6.

[6] Yatırım bankalarının kâr hesabını yapmadan ve temettü dağıtmadan önce yöneticilerine dağıtmak için ayırdığı tutarın ciro içindeki payı –çev.

[7] Bkz. D. Mackenzie, An Engine Not a Camera, Cambridge: MIT Press, 2006.

[8] Bu düşüncenin ayrıntılarıyla ele alındığı bir kaynak için bkz. M. Moran, The British Regulatory State: High Modernism and Hyper Innovation, İkinci Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2007; ve M. Flinders, Delegated Governance and the British State: Walking Without Order, Oxford: Oxford University Press, 2008.

[9] Her bir firmanın kendi işini kendisinin gördüğü lobicilik tipi hakkında bkz. M. Moran, "The company of strangers: defending the power of business in Britain, 1975-2005", New Political Economy, 11 (4), 2006.

[10] Bkz. "GlaxoSmithKline: Keeping it going", J. Froud, S. Johal, A. Leaver ve K. Williams, Financialization and Strategy içinde, Londra: Routledge, 2006.

[11] İleri düzey bir kavrayış için bkz. M. Savage ve K. Williams (der.), Remembering Elites, Oxford: Blackwell, 2008.

[12] Bkz. A. Davis, "Public relations, business news and the reproduction of corporate elite power", Journalism, 1(3), 2000; ve Public Relations Democracy: Politics, Public Relations and the Mass Media, Manchester: Manchester University Press, 2000.

[13] Özellikle de araştırma-gelişmenin önemi hakkında büyük ilaç şirketlerinin anlattığı masallarda bu durum açıkça fark edilir. J. Froud ve diğerleri, Financialization and Strategy, s. 158-68.

[14] Bu düşüncenin ayrıntılandırılıp belgelendiği bir kaynak için bkz. Moran, "The company of strangers" ve Moran, The British Regulatory State.

[15] J. A. Hobson, Imperialism: A Study, New York: Cosimo Publishing, 2006 [1902].

[16] D. Kynaston, The City of London, Cilt 1, A World of Its Own 1815-1890, Londra: Pimlico, 1995, s. 318-25.

[17] M. Lisle-Williams, "Merchant banking dynasties in the English class structure: ownership, solidarity and kinship in the City of London, 1850-90", British fournal of Sociology, XXXV(3), 1984.

[18] D. Jones, Cameron on Cameron, Londra: Fourth Estate, 2008, s. 292.

[19] İ. Erturk ve S. Solari, "Banks as Continuous Reinvention", New Political Economy, 12(3), 2007.

[20] Bu düşüncenin ayrıntılandırılıp belgelendiği bir kaynak için bkz. M. Moran, The Politics of the Financial Services Revolution, Londra: Macmillan 1991.

[21] Barings ile ilgili kanıtlar için bkz. M. Moran, "Not steering but drowning: policy catastrophes and the regulatory state", Political Quarterly, 72(4), 2001.

[22] En iyi belgelenmiş anlatı için bkz. Avam Kamarası Seçilmiş Hazine Komitesi, The Run on the Rock, Fifth Report Session, 2007-8, Cilt 1, HC 56-1.

[23] CRESC, Alternative Banking Report, s. 28-51.

[24] İlgili tartışmalar için bkz. M. Moran, S. Johal ve K. Williams, "The financial crash and its consequences", N. Allen ve J. Bartle (der.), Britain at the Polls içinde, Londra: Sage, 2011 (yayına hazırlanıyor).

[25] İstihdam yaratma kaynaklarına ilişkin bir inceleme için bkz. J. Buchanan, J. Froud, S. Johal, A. Leaver ve K. Williams, "Undisclosed and unsustainable: problems of the UK national business model", CRESC Çalışma Raporu No. 75, Sosyo-Kültürel Değişimler Araştırma Merkezi, Manchester Üniversitesi, Manchester, 2009.

[26] Bu gelişmeleri belgelendirdiğimiz çalışma için bkz. J. Froud, A. Nilsson, M. Moran ve K. Williams, "Wasting a Crisis? Democracy and Markets in Britain after 2007", Political Quarterly, 81(1), 2010.

[27] Şirket yönetiminde temel hedefin, kazançlar, kâr payları ve hisse fiyatlarındaki artış yoluyla hissedarlara sağlanan getiriyi en üst düzeye çıkarmak olduğunu savunan idare anlayışı –çev.

[28] Bkz. P. Hampton ve J. Kingman, "A precise mandate to protect taxpayers' interests", Financial Times, 14 Kasım 2008; Avam Kamarası Seçilmiş Hazine Komitesi, Banking Crisis, Cilt 1, Dönem 2007-8, HC 114-1, Sözlü Kanıt q.2572 ve devamı.

[29] Flinders, Delegated Governance and the British State.

[30] UK Financial Investments Limited, Shareholder Relationship Framework Document, Londra, BKFY, 2009, s. 13.

[31] W. Bischoff ve A. Darling, UK International Financial Seivices — The Future: A Report from UK Based Financial Services Leaders to the Government, Londra: HM Treasury, 2009; B. Wigley, London: Winning in a Changing World, Londra: Merrill Lynch Europe, 2008.

[32] Ayrıntılar için bkz. CRESC, Alternative Banking Report, s. 23-6.

[33] Rakamlara dair ayrıntılı inceleme için bkz. Aynı eser, s. 28-38.

[34] Bischoff ve Darling, UK International Financial Services, s. 2.

[35] Bkz. CRESC, Alternative Banking Report, s. 22.

[36] Kraliyet Hazinesi, Reforming Financial Markets, CM 7667, Londra: Kraliyet Hazinesi, 2009, s. 17.

[37] İngiltere Merkez Bankası'nın bugünkü başkanı Mervyn King –çev.

[38] Adair Turner, The Turner Review: A Regulatory Response to the Global Banking Crisis, Londra: Finansal Hizmetler İdaresi, 2009.

[39] A. Haldane, "Small lessons from a big crisis", Chicago Merkez Bankasının "Finansal Mevzuat Reformu" Başlığıyla Düzenlenen 45'inci Yıllık Konferansına İlişkin Notlar, Chicago, 8 Mayıs 2009; "The debt hangover", Professional Liverpool Yemeğindeki Donuşma, 27 Ocak 2010,

www.bankofengIand.co.uk

adresinde mevcuttur.

[40] Epidemiyoloji Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlıkla ilgili durum ve olayların dağılımını ve nedenlerini araştıran, araştırma sonuçlarını, hastalıklarını ve öteki sağlık sorunlarının denetimi için uygulamaya koyan, bir disiplin olarak tanımlanıyor. –çev.

[41] A. Haldane, "Rethinking the financial network", Finans Öğrencileri Birliğindeki Konuşma, Amsterdam, Nisan 2009, s. 3,

http://www.bankofengland.co.uk

adresinde mevcuttur.

[42] P. Alessandrini ve A. Haldane "Banking on the State", İngiltere Merkez Bankası raporu, Kasım 2009,

http://www.bankofengland.co.uk

adresinde mevcuttur.

[43] Adair Turner, "What do banks do, what should they do and what public policies are needed to ensure best results for the real economy", Cass İşletme Kolejindeki Konferans, Londra, 17 Mart 2010,

http://www.fsa.gov.uk

adresinde mevcuttur.

[44] Bkz. Turner, The Turner Review, s. 88-9.

[45] Liberal Demokratik Parti'den milletvekili seçilen, bugün David Cameron liderliğindeki koalisyon hükümetinde eski adıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı koltuğunda oturan ekonomist –çev.

[46] Hükümet Programı, "Koalisyon: Hükümet Programımız", Londra: Kabine, 2010,

http://programmeforgovernment.hmg.gov.uk

adresinden indirilebilir.

[47] Örneğin bkz. R. Reich, "The senate finance bill merits two cheers", Financial Times, 24 Mayıs 2010.

[48] 1933 tarihli bankacılık reform kanunu –çev.

[49] Hazine Bakanlığı, Financial Regulatory Reform: A New Foundation, Washington: Hazine Bakanlığı, 2009.

[50] Bkz. "Koalisyon: Hükümet Programımız" içindeki "Bankacılık" bölümü.

[51] C. Thain, "Treasury Rules OK? The Further Evolution of a British Institution", British Journal of Politics and International Relations, 6, 2004.

[52] B. Kersley, C. Alpin, A. Bryson, H. Bewley, G. Dix ve S. Ovenbridge, First Findings from the 2004 Workplace Employment Relations Survey, Londra, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, 2005, Tablo 4.

[1] Modern kapitalizmin bu boyutu, Rosa Luxemburg tarafından irdelenmiştir. Bkz. The Accumulation of Capital, Londra: New York: Routledge, 2003, ilk yayın tarihi 1913; ve Riccardo Bellofiore (der.), Rosa Luxemburg and the Critique of Political Economy, Londra: Routledge, 2009.

[2] Toptan bankacılık hizmetleri vermek üzere ülkenin her bir bölgesi için ayrı ayrı kurulmuş Alman devlet bankaları –çev.

[3] Hyman Minsky, "Finance and Stability: the Limits of Capitalism", Çalışma Raporu No. 93, Bard Koleji Levy İktisat Enstitüsü, New York, 1993.

[4] "Kuralsızlaşma" retoriği, büyük ölçüde yüzeysel bir yapıya sahip. İkna edici bir örnek için bkz. Leo Panitch ve Martijn Rollings, American Empire and the Political Economy of Global Finance, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.

[5] Riccardo Bellofiore ve Joseph Halevi, "Deconstructing Labor. What is 'new' in contemporary capitalism and economic policies: a Marxian-Kaleckian perspective", C. Gnos ve L.P. Rochon (der.), Employment, Growth and Development. A Post-Keynesian Approach içinde, Cheltenham: Elgar, 2010 (yayına hazırlanıyor).

[6] Adını, 1987 ile 2006 arasında Amerikan Merkez Bankası'nın başında bulunan Alan Greenspan'den almıştır –çev.

[7] Normalde merkez bankaları için, piyasada başka hiç kimse kredi temin etmek istemezken, sistemi ayakta tutmak adına bu görevi üstlenebilen "son kredi mercii" tanımlaması yapılır –çev.

[8] Marcello De Cecco, "The Lender of Last Resort", CIDEI Çalışma Raporu 49, Universita di Roma La Sapienza, Roma, 1998.

[9] Jan Kregel, "Minsky's cushions of safety. Systemic risk and the crisis in the U.S. Subprime mortgage market", Public Policy Brief Highlights No. 93A, Levy Economics Institute of Bard College, New York, 2008.

[10] Jan Toporowski, The End of Finance: The Theory of Capital Market Inflation, Financial Derivatives, and Pension Fund Capitalism, Londra: Routledge, 2000.

[11] Bu durum ilk olarak, Bennett Harrison tarafından ifade edilmiş, ancak merkezîleşmeden yoğunlaşma şeklinde adlandırılmış, Bu, Marx'ın terminolojisinin tersyüz edilmesi anlamına geliyordu. Harrison, Lean and Mean, New York: Basic Books, 1994, s. 8.

[12] Riccardo Bellofiore ve Joseph Halevi, "A Minsky moment? The subprime crisis and the new capitalism", Gnos ve Rochon (der.), Credit, Money and Macroeconomic Policy içinde.

[13] Joan Robinson, Essays in the Tlieory of Employment, Londra: Macmillan, 1937.

[14] Bu görüşlerin en üst kavrayış düzeyin ulaşmış olanı için bkz. Wynne Godley, "U.S. Foreign Trade, the Budget Deficit and Strategic Policy Problems: A Background Brief içinde, Çalışma Raporu No. 138, Levy Economics Institute of Bard College, New York, 1995; ve "Seven Unsustainable Processes", Special Report, Levy Economics Institute of Bard College, New York, 1999.

[15] Alain Parguez, "The Tragic and Hidden History of the European Monetary Union", yayınlanmamış çalışma, Universite Franche Comptee, Besancon, Kasım 2009.

[16] Riccardo Bellofiore and Joseph Halevi, "Is the European Union keynesian-able? A sceptical view", E. Hem, A. Heise ve A. Truger (der.), European Economic Policies. Alternatives to Orthodox Analysis and Policy içinde, Marburg: Metropolis Verlag, 2006, s. 329-45.

[17] Dur-geç politikası, iç talebin yavaşlatılması (durdurulması) ve ihracattaki büyümeye bel bağlanması (ihracata yolun açılması) anlamına gelmektedir.

[18] James R. Crotty, "Structural Contradictions of the Global Neoliberal Regime", Review of Radical Political Economics, 32(3), 2000, 361-68. Avro-15 ile AB-15 arasında ayrım yapmak gerekir, zira AB-15 grubunda, Avro Bölgesi'nde bulunmayan Britanya'da yer almakta.

[19] Francesco Garibaldo, Philippe Morvannou ve Jochen Tholen (der.), Is China a Risk or an Opportunity for Europe? An assessment of the Automobile, Steel and Shipbuilding Sectors, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008.

[20] Francesco Garibaldo ve Andrea Bardi (der.), Company Strategies and Organisational Evolution in the Automotive sector: A Worldwide Perspective, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005.

[21] Richard Freeman, "The Great Doubling: The Challenge of the New Global Labor Market", 2006,

http://www.econ.berkeley.edu/econ/

adresinde mevcuttur.

[22] Stephan Danninger ve Fred Joutz, "What Explains Germany's Rebounding Export Market Share", IMF Çalışma Raporu WP/07/ 24, Uluslararası Para Fonu, Washington, 2007.

[23] Hans-Werner Sinn, "The Pathological Export Boom and The Bazaar Effect. How to Solve the German Puzzle", CESifo Çalışma Raporu No. 1708, CESifo Grubu, Münih, Nisan 2006.

[24] Örnek olarak bkz.

http://www.internationalmonitoring.com.

[25] Francesco Garibaldo, Oscar Marchisio ve Volker Telljohann, "The automotive industry", Garibaldo, Morvannou ve Tholen (der.), Is China a Risk içinde, s. 27-51.

[26] Sinn, s. 14.

[27] OECD Ekonomik Görünüm, 86, Kasım 2009.

[28] Alman eyaletlerine ait olan Landesbanken'in görevi, küçük ve orta ölçekli işletmeler kredi temin etmek şeklinde belirlenmiş. Ayrıca, faaliyetleri için, sübvansiyonlu oranlarla borçlanabilmekteydiler. Ancak bu olanak, rekabeti bozduğu gerekçesiyle bir AB direktifi ile iptal edildi.

[29] Otmar Issing, "A Greek bail-out would be Disaster for Europe", Financial Times, 16 Şubat 2010 (vurgular tarafımızdan eklenmiştir).

[30] Wolfgang Münchau, "Gaps in the Eurozone 'Football League'", Financial Times, 21 Mart 2010.

[31] Romano Prodi, "A big step towards Fiscal Federalism in Europe", Financial Times, 21 Mayıs 2010.

[32] Leo Panitch, "Rebuilding Banking", Red Pepper, 3 Ocak 2009,

www.redpepper.org.uk

adresinde mevcuttur.

[1] Perry Anderson, "Two Revolutions: Rough Notes", New Left Review, 61, 2010, s. 93.

[2] Bkz. B.C. Kofi, Japan's Administrative Elite, Berkeley: University of California Press, 1989, özellikle s. 254.

[3] Andrew Gordon, The Evolution of Labor Relations in Japan: Heavy Industty, 1853-1955, Cambridge: Harvard University Press, 1985.

[4] Brenner, kapitalizmi kısaca şöyle tanımlıyordu: "Kapitalist üretim biçimi, üretici güçlerin amansız ve sistematik gelişimi yönündeki eğilimi ile daha önceki tüm biçimlerden ayrılır. Bu eğilime yataklık eden toplumsal ilişkiler ve mülkiyet ilişkileri sistemindeki ekonomik birimler, tarihin önceki sayfalarındaki birimlerin tersine, ihtiyaç duyduğu her şey için piyasaya bel bağlamak durumundadır ve serflik, kölelik, ya da devletin vergi dairesi gibi işlev görmesine benzer ekonomik zor yöntemlerine dayalı artık değer sistemlerine başvurarak gelir elde edemez. Sonuçta iki boyutlu bir yapı çıkar ortaya. İlk olarak, her bir ekonomik birim, kendi durumunu devam ettirmek ve iyileştirmek üzere, ihtisasını derinleştirerek, fazla biriktirerek, en düşük maliyet tekniğine yönelerek ve talepteki değişiklikler karşısında, mal ve hizmet tedarikinde daldan dala atlayarak kâr oranını en üst düzeye çıkarma stratejisini benimser. İkincisi, ekonomi bir bütün olarak, yeterli kâr oranıyla üretim yapamayan ekonomik birimleri ayıklayan piyasa rekabeti üzerinden, bir doğal seçilim alanı haline gelir." Robert Brenner, "The Economics of Global Turbulence", New Left Review, 229, 1998, s. 10.

[5] Michael L. Gerlach, Alliance Capitalism: The Social Organization of Japanese Business, Berkeley: University of California Press, 1992, bölüm dört.

[6] Kuzey ve Güney Carolina'daki tekstil üreticileri, Japonya'dan yapılan ithalatın azaltılması karşılığında, bu iki önemli eyaleti Richard M. Nixon'un Cumhuriyetçi saflarına kazandırma sözü verdiler. Bkz. I. M. Destler, Haruhiro Fukui ve Hideo Sato, The Textile Wrangle: Conflict in Japanese-American Relations, 1969-1971, Ithaca: Cornell University Press, 1979.

[7] Akio Mikuni ve R. Taggart Murphy, Japan's Policy Trap: Dollars, Deflation, and the Crisis of Japanese Finance, Washington; The Brookings Institution, 2002, bölüm 3.

[8] Jacob M. Schlesinger, Shadow Shoguns: The Rise and Fall of Japan's Postwar Political Machine, New York: Simon and Schuster, 1997, kısım 1.

[9] ABD başkanı Roosevelt tarafından, Büyük Buhran'ın ekonomik etkilerini silmek amacıyla 1933-1938 yılları arasında uygulanan program. Amerikan ekonomisi, Yeni Düzen döneminde, durgunluğu aşmak üzere devlet müdahalesine tabi tutulmuştur –çev.

[10] William Greider, Secrets of the Temple: How the Federal Reserve Runs the Country, New York: Simon and Schuster, 1987, bölüm 1.

[11] İşin içindeki birinin açıklamaları için bkz. David Stockman, The Triumph of Politics: Why the Reagan Revolution Failed, New York: Harper Collins, 1986.

[12] Bkz. Robert L. Bartley, The Seven Fat Years and How to Do It Again, New York: MacMillan, 1992, s. 59.

[13] Robert C. Angel, Explaining Economic Policy Failure: Japan in the 1969-1911 International Monetary Crisis, New York: Columbia University Press, 1991.

[14] Clyde V. Prestowitz, Jr., Trading Places: How We Allowed Japan to Take the Lead, New York: Basic Books, 1988, kısım 2.

[15] Fites, birinci Reagan döneminin katı bir ideolojik duruş sergileyen Hazinesine döviz piyasaları üzerinde bir müdahale bahanesi sunabilmek umuduyla, Stanford Üniversitesi'nden Profesör Ezra Solomon'a bir çalışma ısmarlayarak, Japonya'nın kasıtlı olarak yenin değerini düşük tuttuğunun gösterilmesini istedi. Bkz. R. Taggart Murphy, The Weight of the Yen, New York: W. W. Norton, 1996, s. 153-59.

[16] Bu kur aralığının korunması hâlinde, iki ülke arasındaki ticari sorunların büyük ölçüde ortadan kalkacağı ileri sürülmekteydi. Bu ifadenin sahibi olarak C. Fred Bergsten'e işaret edilse de, Berrgsten gerçekte şöyle demişti: "Amaç, 1982 sonu itibarıyla 180-200 arası bir yen-dolar kuru temin etmek olmalıdır." "What to do about the U.S.-Japan Economic Conflict", Foreign Affairs, 60(5), 1982, s. 1069.

[17] R. Taggart Murphy, "Power without Purpose: The Crisis of Japan's Global Financial Dominance", Harvard Business Review, Mart/Nisan, 1989, s. 71-83.

[18] Robert Brenner "What is Good for Goldman Sachs is Good for America: The Origins of the Current Crisis", Center for Social Theory and Comparative History, Institute for Social Science Research, University of California Los Angeles, Ekim 2009, s. 2.

[19] Aktaran ve çeviren Taniguchi Tomohiko, "Japan's Banks and the 'Bubble Economy' of the late 1980s", Monograph Series Number 4, Center of International Studies, Program on US-Japan Relations, Princeton University, Princeton, 1993.

[20] Varlık enflasyonun mekanizmalarına dair tartışmalar için bkz. Mikuni ve Murphy, Japan's Policy Trap, s. 145-64.

[21] Gelişmelerin anlatımı için bkz. Murphy, The Weight of the Yen, s. 226-31.

[22] Richard C. Koo, Balance Sheet Recession:Japan's Struggle with Uncharted Economics and its Global Implications, Singapur: John Wiley & Sons, 2003, özellikle s. xi.

[23] Kuzey Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması –çev.

[24] John Judis, "A Dollar Foolish", The New Republic, 9 Aralık 1996. Müzakerelerin Japonya tarafına ait bir anlatı için bkz. "Sakakibara kyokucho madamada tobidasu 'Dai-hogen'", Shukan Bunshun, 23 Kasım 1995, s. 42-5.

[25] Japonya'nın, biri alttaki Temsilciler Meclisi, diğeri de onun üstündeki Danışmanlar Meclisi olmak üzere iki meclisli yasama sistemi –çev.

[26] James Fallows, "China Makes, The World Takes", The Atlantic, Temmuz/Ağustos, 2007, s. 68-69'da, bugünün ekonomisinde fabrikadaki doğrudan imalat yerine marka, tasarım ve perakende hizmetlerinden kaynaklanan gelirlerin bir ürünün satış geliri içerisinde ne kadar öne çıktığını gösteriyor.

[27] Tüm neoliberal sözleri olduğu gibi doğru kabul eden bir Japon girişimcinin işçine düşeceği durum için bkz. R. Taggart Murphy, "East Asia's Dollars", New Left Review, 40, 2006, s. 54-57.

[28] Karel van Wolferen, "Japan's Stumbling Revolution", The Asia-Pacific Journal, 15-2-10, 12 Nisan 2010. Chuo Koron'un Mart 2010 sayısında yer alan bir makalenin İngilizceye çevrilmiş halidir.

[29] R. Taggart Murphy, "With Friends Like Us: How the Obama Administration Helped Topple the Japanese Prime Minister", The New Republic, 8 Haziran 2010,

http://www.tnr.com

adresinde mevcuttur.

[30] Hung Ho-Fung, "America's Head Servant? The PRC's Dilemma in the Global Crisis", New Left Review, 60, 2009.

[31] Bkz. Keith Bradsher, "China Officials Wrestle Publicly over Currency", The New York Times, 25 Mart 2010.

[32] Maruyama Masao, "Theory and Psychology of Ultra-Nationalism", çeviren Ivan Morris, Masao, Thought and Behavior in Modern Japanese Politics içinde, Londra: Oxford University Press, 1963. Japonca orijinali, Sekai'nin Mayıs 1946 sayısında yer almıştır.

[1] James Crotty, "Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the 'New Financial Architecture'", Cambridge Journal of Economics, 33(4), 2009; Jose Gabriel Palma, "The Revenge of the Market on the Rentiers: Why Neoliberal Reports of the End of History Turned out to be Premature", Cambridge Journal of Economics, 33(4), 2009.

[2] Martin Wolf, "Why is it so Hard to Keep the Financial Sector Caged", Financial Times, 6 Şubat 2008.

[3] Rudolf Hilferding, Finance Capital: A Study in the Latest Phase of Capitalist Development, Londra: Routledge ve Kegan Paul, 1981 [1910].

[4] Bkz. Costas Lapavitsas, "Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation", Historical Materialism, 17(2), 2009 ve Paulo Dos Santos, "On the Content of Banking in Contemporary Capitalism", Historical Materialism, 17(2), 2009. Bir eleştiri için bkz. Ben Fine "Locating Financialisation", Historical Materialism, 18(2), 2010.

[5] Crotty, "Structural Causes of the Global Financial Crisis".

[6] Robert Wade, "From Global Imbalances to Global Reorganisations", Cambridge Journal of Economics, 33(4), 2009.

[7] "Gökkuşağı ulusu", Güney Afrika'nın 1994'teki ilk demokratik seçimlerinin ardından Başpiskopos Desmond Tutu tarafından apertheid sonrası durum için yapılan tanımlamadır –çev.

[8] Brezilya ile yapılan karşılaştırma, en azından sosyal politikalar bakımından önem taşıyor. Zira, Lula'nın izlediği sosyal yardım politikasının, ülkedeki gelir adaletsizliği uçurumunu daralttığı düşünülmekte. Ayrıca, en zengin ve en yoksul beşte birlik dilimlerdeki beş yaş altı ölüm oranları, 1990'ların ortaları ile sonlarında her iki ülkede de 1.000 canlı doğum başına 66 olduğu halde, "Brezilya'nın Milenyum Kalkınma Hedefi kapsamında bu değeri 2015 yılına kadar 19'a düşürme yolunda hayli mesafe kat ettiği" anlaşılıyor. Güney Afrika'nın 2015 için belirlediği 20 hedefi ise, "ancak çok küçük ilerlemeler sağlanabildiği ve 1990'da 64 iken 2007'ye kadar ancak 59'a indirilebildiği dikkate alınırsa, şimdilik çok uzak görünüyor". Hannah Bargawi ve Terry McKinley, "Targeting Inequalities in Child Mortality", Development Viewpoint, No. 40, Centre for Development Policy & Research, School of Oriental and African Studies, Londra, Ekim 2009.

[9] Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı, Kalkınama Göstergeleri 2009, s. 23,

adresinde mevcuttur.

[10] The Weekender, 24/25 Ekim 2009, s. 1. BM raporu, 2007 yılında derlenmiş verileri esas almakta, dolayısıyla krizin etkilerini yansıtmamaktadır.

[11] Business Day, 5 Mayıs 2010, s. 1.

[12] Henry Bernstein. "Globalisation, Neo-liberalism, Labour, with Reference to South Africa", Alfredo Saad-Filho ve Galip Yalman (der.), Transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries: Policy Dilemmas, Economic Crises, Mass Resistance içinde, Londra: Routledge, 2010.

[13] The Weekender, 24/25 Ekim 2009, s. 1. BM ayrıca, dünyanın en adaletsiz kentleri listesinde Johannesburg'u ilk sıraya koyuyor.

[14] Ben Fine ve Zaverah Rustomjee, The Political Economy of South Africa: From Minerals-Energy Complex to Industrialisation, Boulder: Westview Press, 1996.

[15] Business Day, 5 Mayıs 2010, s. 1; Gordon Bell, "Contracts Most Since 1984: GDP Fell Annualised 6.4 per cent", 26 Mayıs 2009, Reuters; Mail and Guardian, 27 Şubat 2009; "2010/11- 2012/13: Industrial Policy Action Plan", Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Şubat 2010, s. 13; Business News, 30 Ekim 2009, s. 4; Business Day, 19 Haziran 2009; Business Report, 18 Haziran 2009; Business Day, 30 Eylül 2009.

[16] Business Report, 28 Nisan 2010, s. 1.

[17] Samantha Ashman, Ben Fine ve Susan Newman, "The Developmental State and Post-Liberation South Africa", Neeta Misra-Dexter ve Judith February (der.), Testing Democracy: Which Way is South Africa Headed? içinde, Cape Town: IDASA Publishing, 2010.

[18] Rob Davies, Dan O'Meara ve Sipho Dlamini, The Struggle for South Africa: A Reference Guide to Movements, Organizations and Institutions, Cilt Bir, İkinci Baskı, Londra: Zed Books, 1988; Charles H. Feinstein, An Economic History of South Africa: Conquest, Discrimination and Development, Cambridge: Cambridge University Press, 2005; Fine ve Rustomjee, The Political Economy of South Africa.

[19] 17'nci yüzyıldan itibaren Güney Afrika'ya yerleşmiş, Batı Cermen dil ailesinden, Flemenkçenin 17'nci yüzyıl diyalektlerinden türeme Afrikaans dilini konuşmaya başlamış, ağırlıklı olarak Hollanda kökenlilerden oluşan beyaz Güney Afrikalılar toplumu –çev.

[20] Merkez İstatistik Hizmetleri, October Household Survey 1994, Pretoria: Merkez İstatistik Hizmetleri, 1995.

[21] Sürece dair öngörülü bir özet için bkz. Bill Freund ve Vishnu Padayachee, "Post-Apartheid South Africa: The Key Patterns Emerge", Economic and Political Weekly, 33(20), 1998.

[22] Güney Afrikalı liberal siyasetçi ve işadamı. İlerici Federal Parti'nin son lideri olmuş, ardından da apartheid sonrası ilk seçimlerde çok düşük oy oranında kalacak yeni liberal Demokrat Parti'nin eş başkanlığını yürütmüştür –çev.

[23] Bu bağlar devam etmektedir. 2010 Nisan'ında, tam da Goldman Sachs şirketine yatırımcılarını dolandırma suçlamaları yöneltilirken, bankada eğitim alan ve sonradan da Merkez Bankası Başkanlığı'na kadar yükselen Tito Mboweni, bankanın "küresel danışmanı" olarak atandı. Business Day, 25 Nisan 2010.

[24] AWB [Afrikaner Direniş Hareketi: Ayrılıkçı aşırı sağ hareket – Ç.N.] lideri Eugene Terreblanche'ın Nisan 2010'da öldürülmesi, örgütlü aşırı sağın zayıflığını göstermiş, öte yandan kırsal sınıf ilişkileri ile serbestleşmenin büyük darbe vurduğu tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları hakkında çok şeyin ortaya dökülmesine neden olmuştur. Cinayetle suçlanan iki kişiden biri olan, 28 yaşındaki tarım işçisi, Terreblanche'ın 600 rant aylık ücretlerini sürekli aksattığını ileri sürüyor. (Karşılaştırma amacıyla, bir üniversite öğretim üyesinin bölgede aylık 20.000 rant kazanabileceğini belirtelim.) 14 yaşından beri Terreblanche için tam zamanlı tarım işçisi olarak çalışan, olay gününde 15 yaşında olan ikinci zanlı ise, tutuklanmasının ardından kefalet başvurusunda bulunmayı reddetmiş ve avukatının ifadesine göre, "hapishaneye girmesi sayesinde hayatında ilk kez bir yatağın üzerinde uyuma şansını elde etmiştir. Ayrıca, günde üç öğün yemekle de ilk kez tanışıyor. Aynı zamanda derslerine çalışıyor." The Star, 15 Nisan 2010, s. 1.

[25] Neo Chabane, Andrea Goldstein ve Simon Roberts, "The Changing Face and Strategies of Big Business in South Africa: More than a Decade of Political Democracy", Industrial and Corporate Change, 15(3), 2006; Freund ve Padayachee, "Post-Apartheid South Africa"; Hein Marais, South Africa: Limits to Change, Londra: Zed, 2001.

[26] Güney Afrika finans sektörü, "Dört Büyükler" şeklinde anılan ticaret bankalarının hakimiyeti altında: ABSA, First National, Nedcor ve Standard Bank. Ülkedeki perakende bankacılık hesaplarının yüzde 95'i bu şirketlerin elinde bulunuyor. Yoksul siyah Güney Afrikalıların büyük bölümü ise gayriresmî tasarruf ve kredi kuruluşlarına, kooperatiflere, cenaze topluluklarına ve köy bankalarına bel bağlamış durumda. Bkz. Ralph Hamman, Sanjeev Khagram ve Shannon Rohan, "South Africa's Charter Approach to Post-Apartheid Economic Transformation: Collaborative Governance or Hardball Bargaining", Journal of Southern African Studies, 34(1), 2008.

[27] Patrick Bond, "World Economic Crisis: Implications for South Africa", Harold Wolpe Hatıra Konferansı, University of the Witwatersrand, Johannesburg, 7 Mayıs 2009.

[28] Mail and Guardian, 28 Temmuz 2008; Weekend Argus, 20 Nisan 2008.

[29] William M. Gumede, Thabo Mbeki and the Battle for the Soul of the ANC, İkinci Baskı, Cape Town: Zebra Press, 2007.

[30] Stefano Ponte, Simon Roberts ve Lance van Sittert, "Black Economic Empowerment, Business and the State in South Africa", Development and Change, 38(5), 2007. Ayrıca bkz. Roger Southall, "The ANC and Black Capitalism in South Africa", Revietv of African Political Economy, 31(100), 2004.

[31] Bill Freund, "South Africa: The End of Apartheid and the Emergence of the 'BEE Elite'", Review of African Political Economy, 34(114), 2007.

[32] Ponte, Roberts ve van Sittert, "Black Economic Empowerment".

[33] Freund, "South Africa".

[34] Bu durum, hükümet içinde önemli bağlantıları bulunan AUK Gençlik Kolları Lideri Julius Malema'nınki gibi radikal milliyetçi/halkçı bakış açılarına yönelimin artması yönünde işlev görüyor. Thabo Mbeki'nin kardeşi Moeletsi, yeni bir Afrika kapitalizmine ilişkin bir talebinde, yeni siyah seçkinler için, "üretici olmayan, ama varlıklı siyah ahbap-çavuş kapitalistleri ... ironik biçimde, Güney Afrika'nın sanayisizleştirilmesinin bekçileri" sözlerini sarf ediyor. Moeletsi Mbeki, Architects of Poverty: Why African Capitalism Needs Changing, Johannesburg: Picador Africa, 2009, s. 61:

[35] Ben Fine ve Dave Hall, "Terrains of Neoliberalism: Constraints and Opportunities for Alternative Models of Service Delivery", David McDonald ve Greg Ruiters (der.), Alternatives to Privatization: Exploring Non-Commercial Service Delivery Options in the Global South içinde, Londra: Routledge, yayına hazırlanıyor, çalışmalar Municipal Services Project,

adresinden alınmıştır.

[36] COSATU: Güney Afrika Sendikalar Meclisi; SACP: Güney Afrika Komünist Partisi –çev.

[1] ABD'li ünlü işadamı Buffet, türev ürünlerin anlatırken kullandığı bu süslü püslü dilin ardında, sahibi olduğu Berkshire Hathaway yatırım şirketinde türev ürünlerden etkin biçimde faydalanıyor ve üstelik sadece "koruma" [hedging] araçlarıyla da yetinmiyor. Kendisi, türev ürünler hakkında uyarıda bulunurken bile, "Berkshire'da, belli yatırım stratejilerini mümkün kılmak amacıyla, bazen büyük ölçekli türev ürün işlemleri yürütebiliyorum." diyordu. Son olarak, şirketinin imza attığı büyük türev ürün alım-satımlarına dair sorular hakkında, bu kez lafı fazla dolandırmadan şunları söyledi: "[T]ürev ürünleri uzun, çok uzun yıllardır kullanıyoruz. Bu araçların şeytani olduğunu değil, tehlikeli olduğunu düşünüyorum... Nasıl kullanacağımız konusunda dikkatli olmak koşuluyla, her gün pek çok tehlikeli şey kullanmıyor muyuz zaten?" Aktaran Alex Crippen, "Democrats Reject Warren Buffet's Bid for Derivatives Exemption", CNBC, 26 Nisan 2010,

http://www.cnbc.com

adresinde mevcuttur.

[2] John Gray, Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia, Londra: Allen Lane, 2007.

[3] Dick Bryan ve Michael Rafferty, Capitalism with Derivatives: A Political Economy of Financial Derivatives, Londra: Palgrave Macmillan, 2006, s. 64-5.

[4] Üzerinden türev ürün oluşturulabilecek ve oluşturulan nesne tipleri de hızlı bir evrim geçiriyor. Örneğin Chicago Mercantile Borsasında, 2007 yılından bu yana kasırgalar üzerinden vadeli işlemleri alınıp satılıyor. Bkz.

http://www.cmegroup.com/trading/weather/hurricanes/hurricane.html.

2003 yılında, Pentagon da kısa süreyle bir "terörizm vadeli işlemleri" piyasası işletmiş, siyasi baskılar üzerine piyasa kapatılmıştır. Örneğin bkz. Karl Hulse, "Pentagon Prepares a Futures Market on Terror Attacks", New York Times, 29 Temmuz 2003. Bu sıra dışı türev ürün tiplerinin birikim süreciyle mi bütünleştiğine, yoksa tesadüfi ve salt spekülatif olarak mı doğduğuna da kısaca değineceğiz.

[5] John Parsons, "Bubble, bubble, how much trouble: Financial markets, capitalist development and capitalist crises", Science and Society, 52(3), 1988; Bryan ve Rafferty, Capitalism with Derivatives, bölüm 2.

[6] İşlem, sözleşmenin özelliklerine göre, söz konusu bir varil petrolün el değiştirmesiyle sonuçlanabilir de, sonuçlanmayabilir de. Ancak, bu tip sözleşmeler genellikle nakit üzerinden düzenlenir.

[7] Uluslararası Ödemeler Bankası, bankacılık verilerine temel oluşturan büyük kuruluşların yer aldığı, "bildirimde bulunan işlemciler" adlı bir kategoriye sahiptir.

[8] Geri kalan yüzde 20'lik dilimi, büyük kısmını şirketler ve devletlerin oluşturduğu finans dışı kuruluşlar teşkil ediyor. Bkz. Dick Bryan, "The Global Foreign Exchange Market: An Interpretation of the Bank for International Settlements' Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity, 2007", Global Society, 22(4), 2008.

[9] McKinsey Global Institute, Global Capital Markets: Entering a New Era, McKinsey & Co., 2009, s. 25.

[10] 2006'da, ihraç edilen tüm teminatlı borç senetlerinin yüzde 47'si, genellikle en güvenli olan dilime [senior tranche] yönelen koruma fonları tarafından satın alınmıştır. Genel olarak bu senetlerle daha az haşır neşir olan bankalar ve sigorta şirketleri, ağırlıklı olarak en düşük dereceli equity dilimlerle ilgilenmiştir. Bkz. Uluslararası Para Fonu, Küresel Finansal İstikrar Raporu, Ekim 2007, s. 15; ve Avam Kamarası, Hazine Komitesi finansal İstikrar ve Şeffaflık Raporu, Londra: The Stationery Office Limited, 2008, s. 24.

[11] 2006 için, devlet fonlarının değerinin 2 ila 3 trilyon $ arasında olduğu, yıllık artışın neredeyse 1 trilyon $'a vardığı tahmin edilmiştir. Bkz. Uluslararası Para Fonu, Küresel Finansal İstikrar Raporu, Ekim 2007, s. 48-9.

[12] Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma modelini geliştirenlerden ikisi, Myron Scholes ve Robert Merton, bu sayede 1997 Ekonomi Bilimleri Nobel Ödülü'ne layık görüldüler (Black ise artık dünyadan ayrılmıştı). Modelin temel özelliği, temelde yatan herhangi bir varlığa ait opsiyonların fiyatını hesaplamaya yarayacak formülü temin etmesiydi ve buna olanak tanıyan açıklamalı formül, mevcut varlık ve tahvil fiyatları ile bunların oynaklığından yola çıkarak söz konusu sentetik menkul kıymetlerin değerini hesaplıyordu.

[13] Bu olaylara, biçimsel olarak tasarlanmış olasılıklar üzerinden, ya da "şişman kuyruk" dağılımı [fat tail distribution] üzerinden yapılan risk fiyatlandırmasının maruz kaldığı sınırlılıklar gözüyle bakılabilir. Bkz. Nassim Nicholas Taleb, The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable, New York: Random House, 2007.

[14] Donald McKenzie, An Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets, Cambridge: MIT Press, 2006.

[15] Keynes de borsa işlemleri ile psikoloji arasındaki ilişkiyi bu şekilde resmetmişti. Bu görüş, ancak şimdilerde geleceği dair teknik hesaplamalar hakkında yaygın görüş haline gelebiliyor. Dolayısıyla, riskin fiyatlandırılması asla çok kesin sonuçlar vermez.

[16] Bryan ve Rafferty, Capitalism with Derivatives, bölüm 4.

[17] Sabit faiz oranları bile, temel faiz karşısındaki göreli konumları bakımından değişiklik gösterir.

[18] Bryan ve Rafferty, Capitalism with Derivatives, s. 154 ve Geoffrey Kay, "Abstract Labour and Capital", Historical Materialism, 5, 1999, s. 1272-76.

[19] Gabriel Galati ve Adrian Heath, "What drives the growth in FX activity? Interpreting the 2007 triennial survey", BIS Quarterly Review, Aralık 2007, s. 72.

[20] İngiltere Merkez Bankası, koruma fonu işlem etkinliklerinin, 2005'te New York ve Londra Borsalarındaki günlük ciro içinde yüzde 40 ila 50'lik paya sahip olduğunu tahmin ediyor. İngiltere Merkez Bankası, Finansal İstikrar Raporu, Nisan, 2007, s. 36 ve Avam Kamarası, Hazine Komitesi Raporu, s. 11. Bizi bu kaynaklara yönlendiren ve çalışmamızın diğer kısımları için de analizlerini paylaşan Photus Lysandrou'a teşekkür borçluyuz. Bir özet için bkz. Photis Lysandrou, "The root cause of the financial crisis: a demand-side view", Economists' Forum, Financial Times, 24 Mart 2009,

http://blogs.ft.com

adresinde mevcuttur.

[21] Şekil, hem borsada hem de borsa dışında işlem gören türev ürünleri göstermektedir. Bu iki piyasanın değerleri arasında karşılaştırma yapmak kolay değil. Zira borsadaki işlemlerde kısa vadeli sözleşme ciroları öne çıkarken, diğerinde uzun vadeli sözleşmelerin henüz kapatılmamış tutarlarına vurgu yapılıyor. Grafiğin "kapatılmamış tutarlar" şeklinde düzenlenmesi de, borsa dışı piyasaların hâkimiyetini yansıtmakta. Bir açıklama için bkz. Bryan, "The Global Foreign Exchange Market". Grafiğin ortaya koyduğu kümelenme düzeyinde, ayrıntılı ölçüm sorunları göz ardı edilebilir.

[22] International Swaps and Derivatives Association (ISDA) Piyasa Araştırması tarihsel verileri, 2009,

http://www.isda.org

adresinde mevcuttur.

[23] Belki de dünya üzerindeki para dağılımını döviz kurları ile ilişkilendirmek artık uygun değildir. 1971'den sonra ulusal sermaye kısıtlamalarının azalması, para birimleriyle ülkeler arasındaki bağlantıları kırmış, çoğu para biriminde yurtdışı piyasalar oluşmuştur. Ancak, buradaki sav yine de gerçekliğini koruyor.

[24] Ürün kategorileri tek başına yeterince açıklayıcı değil, zira bir türev ürünün birden fazla özelliği aynı anda taşıması mümkündür. Yine de, en önemli veri kaynağı konumundaki Uluslararası Ödemeler Bankası, türev ürünleri en öne çıkan özelliklerine göre sınıflandırıyor.

[25] Örneğin bkz.

http://www.cmegroup.com

adresinde görülebilecek CME Grubu listeleri.

[26] Uluslararası Ödemeler Bankasının üç yılda bir yayınlanan döviz ve türev ürün piyasaları araştırması, 2007 itibarıyla kredi türevleri sözleşmeleri kapatılmamış tutarlarının 51 trilyon $'a ulaştığını gösteriyor. 2001 ile 2004 arasında, devam eden kredi türevlerinin teorik değeri altı kat arttı ve 2004 ile 2007 arasında on iki katlık ilave bir artış daha kaydedildi. Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), Döviz ve Türev Ürün Piyasaları Üç Yıllık Merkez Bankaları Araştırması 2007 – Nihai Sonuçlar, Basel: BIS, 19 Aralık 2007,

adresinde mevcuttur.

[27] Lehman Brothers, "The Lehman Brothers Guide to Exotic Credit Derivatives, 2004",

http://www.investinginbonds.com

adresinde mevcuttur.

[28] David Mengle, "Credit Derivatives: An Overview", Atlanta Merkez Bankası Ekonomik Gözden Geçirme Raporu, 92(4), 2007 dördüncü çeyrek, s. 12-13.

[29] Uluslararası Ödemeler Bankası, BIS Quarterly Review, Aralık 2009, s. 23.

[30] TBS2, başka bir TBS'nin teminat olarak gösterildiği TBS'dir.

[31] Uluslararası Para Fonu, Küresel Finansal İstikrar Raporu, Ekim 2009, s. 84,

http://www.hnf.org

adresinde mevcuttur.

[32] Tütün Anlaşmaları: ABD'de, 46 eyaletin başsavcıları ile dört büyük tütün mamulleri üreticisi arasında, tütün mamullerinin sağlık sisteminde yol açtığı maliyetin şirketlerce karşılanması ve belli reklam faaliyetlerine son verilmesi, karşılığında şirketlerin haksız fiil yükümlülüğünden kurtulması için 1998 yılında düzenlenmiş Tütün Ana Anlaşması kapsamındaki anlaşmalar –çev.

[33] Moody's.com, "Products and Services: Asset Backed Securities Research", available at

http://www.moodys.com

adresinde mevcuttur.

[34] Daha yeni veriler, 2008 sonu itibarıyla bu piyasalarda önemli bir geri dönüşün yaşandığını ortaya koyuyor. Uluslararası Ödemeler Bankası, uluslararası borç senedi ihraçlarının 2008'de yüzde 30 arttığını, bu artışın neredeyse tamamının yılın ikinci yarısında gerçekleştiğini açıkladı. Uluslararası Ödemeler Bankası, BIS Quarterly Review, Mart 2009, s. 23,

adresinde mevcuttur. Özellikle, ABD'deki ipoteğe dayalı menkul kıymet ihraçları, 2009'da 2008 seviyesini yüzde 5 aştı ve ihraçların alışıldık büyük bankalar eliyle yapıldığı görüldü. 2009'daki ihraçların neredeyse yüzde 90'ı, devlet destekli Fannie Mae, Freddie Mac ve Ginnie Mae kuruluşlarından gelirken, Bank of America ve Goldman Sachs kuruluşları da aynı şekilde ipoteğe dayalı menkul kıymet ihracında tekrar yerini aldı. (Bkz. "UPDATE 2-U.S. mortgage bond issuance jumped in 2009", Reuters, 31 Aralık 2009,

http://www.reuters.com

adresinde mevcuttur). Britanya'da ise, Lloyds şirketi 2009 Eylül'ünde ipoteğe dayalı menkul kıymet ihracına başladı (Bkz. "Lloyds Plans to Issue Mortgage-Backed Securities", Wall Street Journal, 22 Eylül 2009,

http://onhne.wsj.com

adresinde mevcuttur).

[35] The Securities Industry and Financial Markets Association (SIFMA), ABD'de Varlığa Dayalı Menkul Kıymet İhracı 1996 - Mayıs 2010,

adresinde mevcuttur.

[36] Leo Panitch ve Sam Gindin, "The Current Crisis: A Socialist Perspective", The Bullet, 142, 30 Eylül 2008,

http://www.socialistproject.ca

adresinde mevcuttur.

[37] Elvin K. Wyly, Mona Ada, Holly Foxcroft, Daniel J. Hammel ve Kelly Phillips-Watts, "American Home: Predatory Mortgage Capital and Spaces of Race and Class Exploitation in the United States", Geografiska Annaler B, 88(1), 2006.

[38] Malcolm D. Knight (Uluslararası Ödemeler Bankası Genel Müdürü), "Some reflections on the future of the originate-to-distribute model in the context of the current financial turmoil", Avro 50 Grubu, "Ya-Sat Modelinin Geleceği" Konulu Yuvarlak Masa Tartışması'ndaki konuşması, Londra, 21 Nisan 2008,

http://www.bis.org

adresinde mevcuttur.

[39] "Debate: Infrastructure — A new asset class?", Euromoney, Haziran 2006,

http://www.euromoney.com

adresinde mevcuttur.

[40] Amerikan Sermaye Piyasası Kurumu'nun, kusurlu menkul kıymetlerin bilinçli olarak oluşturulduğu konusunda Goldman Sachs hakkında yürüttüğü takibat, şüpheli örnekler arasında yer alıyor.

[41] Kredi derecelendirme kuruluşlarının rolü hakkında artık kapsamlı bir literatüre sahibiz. Kısa ama yeterli bir özet için bkz. Avam Kamarası, Hazine Komitesi Raporu, bölüm 7.

[42] Knight, "Some reflections".

[43] Lysandrou, "The root cause of the financial crisis"; Avam Kamarası, Hazine Komitesi Raporu.

[44] Avustralya Merkez Bankası, "Para Politikası Bildirisi", Kasım 2004, s. 24,

http://www.rba.gov.au

adresinde mevcuttur.

[45] Mervyn King (İngiltere Merkez Bankası Başkanı), Kuzey İrlanda Ticaret ve Sanayi Odasındaki Konuşması, Belfast, 9 Ekim 2007, s. 2-3,

http://www.bankofengland.co.uk

adresinde mevcuttur.

[46] Avam Kamarası, Hazine Komitesi Raporu, s. 11.

[47] Avustralya Merkez Bankası, "Para Politikası Bildirisi", s. 25.

[48] Claudio Borio, Gabriel Galati ve Adrian Heath, "FX reserve management: trends and challenges", BIS Papers No. 40, Mayıs 2008,

adresinde mevcuttur.

[49] Örneğin bkz. Costas Lapavitsas, "Financialised capitalism: Crisis and financial expropriation", Historical Materialism, 17(2), 2009.

[50] Aktaran A. Leyshon ve N. Thrift, "The Capitalization of Almost Everything: The Future of Finance and Capitalism", Theory, Culture and Society, 24(7-8), 2007, s. 97.

[51] Uluslararası Para Fonu, Küresel Finansal İstikrar Raporu, Nisan 2005, s. 89,

http://www.imf.org

adresinde mevcuttur.

[52] Lapavitsas, "Financialised Capitalism".

[53] Uluslararası Para Fonu, Küresel Finansal İstikrar Raporu, Nisan 2005, s. 5.

[54] İ. Erturk, J. Froud, S. Johal ve A. Leaver, "The Democratisation of Finance? Promises, Outcomes and Conditions", Review of International Political Economy, 14(4), 2007.

[55] Helene Schuberth ve Martin Schurz, "Rewards for the Rich, Rhetoric for the Poor? Financial Governance Mechanisms for the U.S.", ONB Workshop Series No. 1, Paradoxes of Financial Systems, Viyana, 2004, s. 133.

[1] Bu yazıda geliştirilen temaların kaynağı için bkz. Susanne Soederberg, Corporate Power and Ownership in Contemporary Capitalism: The Politics of Resistance and Domination, Londra: Routledge, 2010.

[2] Jamie Peck ve Adam Tickell, "Neoliberalizing Space", Antipode, 34(3), 2002, s. 380-404.

[3] Pierre Bourdieu, The Social Structures of the Economy, Cambridge: Polity Press, 2005.

[4] Örneğin bkz. Kim Moody, Workers in a Lean World, Londra: Verso, 1997.

[5] Loïc Wacquant, Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity, Durham: Duke University Press, 2009.

[6] Peck ve Tickell, "Neoliberalizing Space", s. 389.

[7] Main Street - Ana Cadde: Amerikan medyasında, Wall Street ile temsil edilen büyük şirketlerin çıkarları karşısında sıradan halkın ve küçük işletmelerin çıkarlarını ifade etmek için kullanılan benzetme –çev

[8] Pierre Bourdieu, Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market, New York: New Press, 1998, s. 98.

[9] Sözde "mülk sahipleri toplumu" üzerinden menkul-kıymetleştirmenin topluma yayılması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Soederberg, Corporate Power and Ownership.

[10] David Harvey, A Brief History of Neoliberalism, Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 32.

[11] Bireysel Emeklilik Hesabı şöyle tanımlanıyor: Bireylere yönelik olarak düzenlenen, bireyin her yıl bir miktar tasarrufu bir kenara koymasına olanak tanıyan, 59 buçuk yaşında veya daha sonra (ya da yüzde 10 ceza ile daha erken) ödenek alma başlayana kadar kazançlar üzerindeki verginin ertelendiği emeklilik hesabı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.

http://www.investorwords.com/2641/IRA.html

[12] The Conference Board, The 2009 Institutional Investment Report: Trends in Asset Allocation and Portfolio Composition, New York: The Conference Board, 2009, s. 14. Konu hakkında ayrıntılı tartışmalar için bkz. Soederberg, Corporate Power and Ownership.

[13] P. W. Feeney, Securitization: Redefining the Bank, Londra: St. Martin's Press, 1995.

[14] The Conference Board, The 2009 Institutional Investment Report.

[15] OECD, Pension Markets in Focus, Ekim 2009, Sayı 6, Paris: OECD.

[16] Robert Pollin, Contours of Descent: U.S. Economic Fractures and the Landscape of Global Austerity, Londra: Verso, 2003, s. 32.

[17] "Varlığa dayalı menkul kıymet işlemleri, görece homojen varlıklardan oluşan bir havuzun, borç veren, yani varlıkları oluşturan kişiden alınıp, bir özel amaçlı kuruluşa (ÖAK) transfer edilmesini içeriyor. Yasalar altında tipik olarak bir emanet fonu statüsüne sahip olan ÖAK, bu varlık transferini, alınıp-satılabilen menkul kıymetler ihraç ederek finanse ediyor. Bilanço dışı muhasebesinin bir tipi olarak öne çıkan ÖAK, varlıkları tecrit ediyor, yeniden paketliyor ve sermaye piyasalarına satıyor. Böylece, pasifler azalıyor." Paul Langley, "Financialization and the Consumer Credit Boom", Competition & Change, 12(2), 2008, s. 137.

[18] E. Wyly, M. Moos, D. Hammel ve E. Kabahizi, "Cartographies of Race and Class: Mapping the Class-Monopoly Rents of American Subprime Mortgage Capital", International fournal of Urban and Regional Research, 33(2), 2009, s. 332-54.

[19] Arthur MacEwan, "Inequality, Power, and Ideology", The Economic Crisis Reader içinde, Boston, MA: Dollars & Sense, 2009, s. 5-15.

[20] "Credit card statistics, industry facts, and debt statistics",

http://www.creditcards.com

adresinde mevcuttur. R.D. Manning, Credit Card Nation: The Consequences of America's Addiction to Credit, New York: Basic Books, 2000.

[21] Harvey, Limits to Capital, Londra: Verso, 1999.

[22] Aynı eser, s. 266.

[23] Aynı eser, s. 269.

[24] Elizabeth Kneebone ve Emily Garr, "The Suburbanization of Poverty: Trends in Metropolitan America, 2000 to 2008", Washington: The Brookings Institution, 2010.

[25] Wyly ve diğerleri, "Cartographies of Race and Class: Mapping the Class-Monopoly Rents of American Sub-prime Mortgage Capital", s. 332-54.

[26] MacEwan, "Inequality, Power, and Ideology", s. 1.

[27] Arthur MacEwan, "Hedge Funds", The Economic Crisis Reader içinde, Boston; Dollars & Sense, 2009, s. 93.

[28] OECD, Pension Markets in Focus.

[29] "Main Street" anlayışına yönelik bir eleştiri için bkz. Soederberg, Corporate Power and Ownership.

[30] Aynı eser.

[31] Eugene F. Fama, "Agency problems and the theory of the firm", Journal of Political Economy, 88(2), 1980, s. 288-307.

[32] Michel Aglietta ve Antoine Reberioux, Corporate Governance Adrift: A Critique of Shareholder Value, Cheltenham: Edward Elgar, 2005.

[33] Paddy Ireland, "Corporate Governance, Stakeholding, and the Company: Towards a Less Degenerate Capitalism", Journal of Law and Society, 23(3), 1996, s. 287-320.

[34] Archon Fung, Tessa Hebb ve Joel Rogers (der.), Working Capital: The Power of Labor's Pensions, New York: Cornell University Press, 2001.

[35] Maureen O'Connor, "Labor's Role in the Shareholder Revolution", F. Archon, T. Hebb ve J. Rogers (der.), Working Capital: the Power of Labor's Pensions içinde, New York: Cornell University Press, 2001, s. 67-92.

[36] Peter F. Drucker, The Unseen Revolution: How Pension Fund Socialism Came to America, New York: Harper & Row, 1976.

[37] Stewart J. Schwab ve Randall S. Thomas, "Realigning Corporate Governance: Shareholder Activism by Labor Unions", Michigan Law Review, 96, 1998, s. 1018-94.

[38] Yasalara göre, şirketin hissedarları, yönetim kuruluna aday gösterme de dâhil olmak üzere, genel kurula önergeler getirebilmekteler –çev.

[39] Hissedarlık önergesine dair yasal düzenlemeler için bkz. Amerikan Sermaye Piyasası Kurumu internet sitesi:

http://www.sec.gov

[40] O'Connor, "Labor's Role".

[41] Barry Burr, "Union funds champs of proxy season", Pensions & Investments, 5 Şubat 2007.

[42] Lucian A. Bebchuk, "The Business Roundtable's Untenable Case Against Shareholder Access", Harvard Law and Economics Discussion Paper, No. 516, Cambridge: Harvard Law School, 2005, s. 7.

[43] David M. Brennan, "'Fiduciary Capitalism', the 'Political Model of Corporate Governance', and the Prospect of Stakeholder Capitalism in the United States", Review of Radical Political Economy, 37(1), 2005, s. 39-62.

[44] Vekâlet kartları, hissedarlara doğrudan katılmadan da toplantıda oy kullanabilme olanağını veriyor. Ayrıntılı bilgi için bkz.

http://www.pgecorp.com.

[45] Muhalif bir hissedar veya hissedarlar grubu, yönetimin vekâlet formları dışında kendi vekâlet formlarını hissedarlara dağıtmaya giriştiğinde, vekâlet savaşı da başlamış oluyor. Ardından, her iki grup da, hissedarların istedikleri yönde oy kullanmasını teşvik etmek üzere, etkili bir kampanya yürütmek zorunda.

[46] William Baue, "The Key to Director Independence: Equal Access to Corporate Board Elections", SocialFunds, 1 Nisan 2003.

[47] The Conference Board, The 2001 Institutional Investment Report: Trends in Asset Allocation and Portfolio Composition, New York: The Conference Board, 2007.

[48] Social Investment Forum, "2005 Report on Socially Responsible Investment Trends in the United States - 10 Year Review", Washington: Social Investment Forum, 2006.

[49] Amerikan Sermaye Piyasası Kurumu, "Müdür Seçimine Yönelik Hissedar Önergeleri", 6 Aralık 2007,

http://www.sec.gov

adresinde mevcuttur.

[50] Bkz. Business Roundtable Başkanı Henry A. McKinnell'in, Amerikan Sermaye Piyasası Kurumu Sekreteri Jonathan Katz'a yazdığı mektup, 22 Aralık 2003.

adresinde mevcuttur.

[51] Eşit erişim önergesi, sendikalarca desteklenen büyük bir emeklilik fonu olan, en büyük kamu emekçileri sendikasını temsil eden Amerikan Devlet, İlçe ve Belediye Çalışanları Emeklilik Planı (AFSCME) tarafından ortaya atıldı. Sonradan, Kaliforniya Kamu İşçileri Emeklilik Sistemi (CalPERS) ve 3 trilyon $ hissedarlık varlığını temsil eden Kurumsal Yatırımcılar Meclisi (CII) gibi yapılar da önergeye destek verdi.

[52] Bebchuk, "The Business Roundtable's Untenable Case", s. 7.

[53] Competitive Enterprise Institute, "'Shareholder Access' Harmful to Shareholders, Groups Say", 7 Şubat 2007,

http://cei.org

adresinde mevcuttur, vurgular bana aittir.

[54] Susanne Soederberg, "The Politics of Representation and Financial Fetishism: The Case of the G20 Summits", Third World Quarterly, 31(4), 2010, baskıda.

[55] "Obama Tax May Cost JPMorgan, Bank of America $1.5 Billion Each", Bloomberg Businessweek, 14 Ocak 2010,

http://www.businessweek.com

adresinde mevcuttur.

[56] Örneğin bkz., Soederberg, "The Politics of Representation and Financial Fetishism".

[1] The Guardian, 19 Ocak 2009.

[2] George Osborne ve Jeffrey Sachs'ın söylediklerini örnek gösterebiliriz: "Finans piyasalarında içine düştüğümüz kötü durumu kınamak ... hükümetlerin, belki özellikle bu yönde bir istek sergilememiş olsalar da, kronik açıklar ve gevşek finansal düzenlemeler yoluyla ihtiyatsızlığa kapı araladığı gerçeğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir." "A Frugal Budgetary Policy Is The Better Solution", Financial Times, 15 Mart 2010, s. 15; ayrıca "Capitalism at Bay", The Economist, 16 Ekim 2008.

[3] Bkz. Alfredo Saad-Filho, "Introduction", Saad-Filho (der.), Anti-Capitalism: A Marxist Introduction içinde, Londra: Pluto Press, 2003; Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.), Neoliberalism: A Critical Reader, Londra: Pluto Press, 2005; ve Alfredo Saad-Filho ve Galip Yalman (der.), Neoliberalism in Middle Income Countries: Policy Dilemmas, Economic Crises, Forms of Resistance, Londra: Routledge, 2010.

[4] Örneğin bkz. Leo Panitch ve Sam Gindin, "Global Capitalism and American Empire", Socialist Register 2004 içinde; Leo Panitch ve Martijn Konings (der.), American Empire and the Political Economy of Global Finance, Londra: Palgrave, 2009; Chris Rude, "The Role of Financial Discipline in Imperial Strategy", Socialist Register 2005 içinde.

[5] ABD'deki finansallaşmaya dair ayrıntılı bir inceleme için bkz. Greta Krippner, "The Fmancialization of the American Economy", Socio-Economic Review, 3(2), 2005.

[6] Bkz. David Kotz, "The Financial and Economic Crisis of 2008", Review of Radical Political Economics, 41(3), 2009; Susan Watkins, "Shifting Sands", New Left Review, 61, 2010.

[7] Bkz. Socialist Register 2004 ve 2005.

[8] Örnek olarak, "finans" tanımlamasına giren şeylerin sadece bir alt grubu şeklinde şunları gösterebiliriz: "2002'de, Amerikan şirket kârları içinde [finans] sektörünün payı yüzde 41 gibi müthiş bir orana vardı... Sektördeki ortalama ücret, 1948 ile 1982 arasında tüm sektörlerin ortalamasına yakın bir seyir izlemişken, 2007'ye gelindiğinde bu ortalamanın yüzde 181'ine yükselmişti." Martin Wolf, "Cutting Back Financial Capitalism is America's Big Test", 15 Nisan 2009,

http://www.ft.com

adresinde mevcuttur. Ayrıca bkz. John Bellamy Foster ve Hannah Holleman, "The Financial Power Elite", Monthly Review, 62(1), 2010 ve Kotz, "Financial Crisis".

[9] Bu yargılara karşı çıkmak olanaksız. Örnek olarak: "Yeni finans sisteminin, ekonominin geneline büyük faydalar sağladığını iddia etmek hiç kolay değil. Son 25 yılda ekonomik büyüme ve üretkenlik 1950'ler ve 60'lardakine yakın bir düzeyde seyretmiş, oysa refah çok daha dar bir tabana dağılmıştır." Paul Volcker, "Remarks at the Economic Club of New York",

http://www.econclubny.org

adresinden döküm alınabilir.

[10] Bkz. Carmen Reinhard ve Kenneth Rogoff, This Time is Different, Princeton: Princeton University Press, 2010; ve J. Stiglitz, Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy, Londra: Allen Lane, 2010.

[11] En çirkin örneklerinden biri için bkz. "Moody's Warns US Over Credit Rating Fears", Financial Times, 4 Şubat 2010, s. 17.

[12] İşçi sınıfına ve orta sınıfa dâhil milyonlarca ailenin, ipoteklerini daha avantajlı koşullarla yenileyerek, ya da eskiden ulaşamayacakları ürün ve hizmetleri satın alabilir hale gelerek finansallaşmadan ve varlık fiyatlarındaki enflasyondan kazanç sağladığını söylemeye gerek yok. Ancak, işçi sınıfının bütünü için bir genelleme yapmak mümkün olmasa da, orta sınıfa dâhil büyük sayılarda emekçi ve diğer kesimlerin, son yirmi yılı kronik bir finansal baskı altında geçirdiği yönünde, karşı konulmaz kanıtlara sahibiz (aşağıda açıklanmıştır).

[13] Johanna Montgomerie, "The Pursuit of (Past) Happiness? Middle-class Indebtedness and American Financialisation", New Political Economy, 14(1), 2009, s. 16-18.

[14] "2002 yılında... [ABD'de konutlar üzerinden çekilen brüt kaynakların tutarı], harcanabilir kişisel gelirlerin yaklaşık yüzde 8'i düzeyine sıçramış ve bu oran 2004 ile 2006 arasında da yüzde 9 ila 10 arasında gezinmiştir. Konut varlıklarından çekilen ve konut fiyatlarında hızlı bir yükselişin yaşanmaması hâlinde ortaya çıkmayacak bu devasa tutarlar, hanelere harcanabilir gelirlerine ilave harcama kaynakları temin etmiştir." Kotz, "Financial Crisis", s. 312.

[15] Aynı eser, s. 310.

[16] Stefan Collini, "Blahspeak", London Review of Books, 8 Nisan 2010, s. 31.

[17] Örneğin bkz. Robert Brenner, "Interview on the Current Crisis", 29 Ocak 2009,

http://www.hani.co.kr

adresinde mevcuttur; Christian Marazzi, The Violence of Financial Capitalism, Los Angeles: Semiotext(e), 2010, s. 34-35.

[18] Marazzi, Violence, s. 35.

[19] "2007 yazına gelindiğinde, enflasyona göre düzeltilmiş, konut fiyatları, 1995'e kıyasla yüzde 70 artmış durumdaydı. 2007'deki zirve noktasında, konut balonun şişmiş konut servetinde 8 trilyon $'lık bir balon yarattığı, toplam konut servetinin 20 trilyon $ olduğu tahmin edilmekteydi." Kotz, "Financial Crisis", s. 311.

[20] Alan Greenspan'in gayrimenkuldeki canlanmaya verdiği ideolojik temelli destek hakkında bkz. "Greenspan's view", Le Monde diplomatique – İngilizce Baskı, Ocak 2009,

adresinde mevcuttur.

[21] Finans sektöründeki ücret ve ikramiyeler hakkında bir çalışma için bkz. Lucian Bebchuk, Alma Cohen ve Holger Spamann, "The Wages of Failure: Executive Compensation at Bear Stearns and Lehman 2000-2008", Çalışma Taslağı, 22 Kasım 2009,

http://www.law.harvard.edu/faculty/bebchuk

adresinde mevcuttur.

[22] "Büyük Ilımlılık" konusunda, ayakları yere basmayan bir değerlendirme için bkz. Ben Bernanke, "Remarks at the meetings of the Eastern Economic Association", Washington, 20 Şubat 2004,

adresinde mevcuttur. Amerikan deneyimine dair bir inceleme içinse bkz. Leo Panitch ve Sam Gindin, "Finance and American Empire", Panitch ve Konings (der.), American Empire içinde.

[23] "Modern finansın, riski daha iyi taşıyabilecek kişilere aktarabildiği savı çökmüştür. Asıl gerçek şu ki, risk, onu en az kavrayabilecek kişilere aktarılmıştır." Martin Wolf, "Seeds of Its Own Destruction", 9 Mart 2009,

http://blogs.ft.com

adresinde mevcuttur.

[24] Finansın son yirmi yılda sergilediği dönüşümlere dair ilgi çekici bir anlatı için bkz. Gillian Tett, Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Londra: Little, Brown & Co., 2009.

[25] "Dr. Alan Greenspan'in Devlet Gözetim ve Reform Komitesine Verdiği İfade", 23 Ekim 2008, s. 2.

[26] The Economist, "Capitalism at Bay".

[27] Bkz. Alan Greenspan, "Equities Show Us The Way to a Recovery", Financial Times, 30 Mart 2009, s. 13; Gillian Tett, "Lost Through Destructive Creation", Financial Times, 9 Mart 2010 ve 10 Mart 2010,

http://www.ft.com

adresinde mevcuttur.

[28] Joseph Stiglitz, "The Non-Existent Hand", London Review of Books, 22 Nisan 2010, s. 17-18.

[29] "Mevcut ekonomik çalkantılar, krediye ulaşma imkânının reel ücretlerdeki artışın ve yeterli sosyal güvencelerin yerini tutamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda, finans krizini durdurmaya dönük siyasi müdahaleler, hane halkının yüz yüze olduğu kronik likidite sıkıntısını ve gelmesi yakın ödeme gücü sorunlarını ele almak zorundadır... zira varlık fiyatlarının düştüğü bir ortamda, muazzam miktardaki teminatsız borçların da ödemesi gerekiyor... Dahası, tüketici kredisi kaynaklarının kuruması hâlinde, bu haneler artık tüketimlerini borçla sürdürme olanaklarını da yitirebilir. Üstelik Amerikan hükümeti tarafından yürürlüğe koyulan banka kurtarma paketlerinin faturası da hiç kuşkusuz hane halkının sırtına binecek... Gerek gelir vergilerindeki artış, gerekse kamu hizmetlerindeki yeni kesintilerle, ekonomiyi ateşleme yoluna bel bağlanan beklenen hane halkı kendi sıkıntılarıyla baş başa kalacak.". Montgomerie, "The Pursuit of (Past) Happiness?", s. 18-19.

[30] Toparlanma süreci hakkında IMF'nin mevcut görüşleri için bkz. Dominique Strauss-Kahn, "World Can Grow Faster With Right Policies", IMF Survey Magazine: In the News, 5 Haziran 2010; John Lipsky, "The Road Ahead for Central Banks: Meeting New Challenges to Financial Stability", Merkez Bankaları ve Dünya Ekonomisinin Kalkınmasına Dair Üst Seviye bir Uluslararası Konferanstaki Konuşma: Yeni Güçlükler ve İleriye Bakış, 18 Haziran 2010, her ikisi de

http://www.imf.org

adresinde mevcuttur.

[31] Bkz. Tim Leunig, "Coordinated Inflation Could Bail Us All Out", Financial Times, 16 Şubat 2009, s. 11.

[32] Bkz. Olivier Blanchard, "The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies", IMF Çalışma Raporu 09/80, Nisan 2009 ve Martin Wolf, "Why Cautious Reform Of Finance Is The Risky Option", Financial Times, 28 Nisan 2010, s. 13.

[33] Bu birbirine rakip finans merkezlerinde devletler yırtıcı finans kuruluşlarını destekleyecek ve gerektiğinde kurtaracak kaynaklara sahip olmadığından, söz konusu kitlesel sermaye kaçışı tehditlerinin içi boştur.

[34] Bkz. Alfredo Saad-Filho, "Monetary Policy in the Neoliberal Transition", Robert Albritton, Bob Jessop ve Richard Westra (der.), Political Economy and Global Capitalism içinde, Londra: Anthem Press, 2007.

[35] Bkz. Thomas Palley, "Europe's Debt Crisis and Keynes' Green Cheese Solution", 23 Mayıs 2010,

http://blogs.ft.com

adresinde mevcuttur.

[36] Solun tasarılarına genel bir bakış için bkz.

http://www.peri.uniass.edu/safer.

Neoliberalizm karşısında yoksullardan yana (demokratik) ekonomi politikası alternatiflerine bakış için bkz. Arthur MacEwan, Neo-liberalism or Democracy?, Londra: Zed Books, 1999 ve Alfredo Saad-Filho, "There is Life beyond the Washington Consensus: An Introduction to Pro-Poor Macroeconomic Policies", Review of Political Economy, 19(4), 2007.

[37] City of London'ın, Britanya Sanayi Konfederasyonu (BSK) Genel Direktörü'nün ağzından yaptığı şu savunmaya bakalım: "BSK Genel Direktörü, dün yaptığı açıklamada, City'nin ekonomide dengeyi bozan 'şişmiş bir fazlalık' değil, Birleşik Krallık'ın hayati bir parçası olduğu söyledi... Richard Lambert, City'nin ulusa bir bütün olarak fayda sağladığını belirtti... Lambert, özgür bir toplumda, siyasetçilerin ve bu konuyla ilgili olarak da düzenleyicilerin, belli bir etkinliğin toplumsal değer taşımadığını ileri sürmek gibi bir işi olamayacağını ifade etti." Bkz. "CBI Chief Defends City as Vital to UK", Financial Times, 4 Eylül 2009, s. 2.

[38] "Son üç çeyrekte, Amerika'nın ulusal geliri 200 milyar $ artarken ...kârlardaki artış 280 milyar $ oldu ve ücretler 90 milyar $ azaldı. Toparlanmanın daha ağır ilerlediği Britanya'da, ulusal gelir geçtiğimiz yılın ortasından beri 27 milyar £ yükseldi ve kârdaki artışların bu yükselme içindeki payı 24 milyar £ oldu. Ücretlerde ise 2 milyar £'lik artış gözlendi. Bkz. Larry Elliott, "So Much For The Spring of Discontent", The Guardian, 29 Mart 2010, s. 26.

[1] Enflasyona ilişkin çeşitli kuramsal yaklaşımlar için bkz. Matias Vernengo, "Money and Inflation", Philip Arestis ve Malcolm Sawyer (der.), A Handbook of Alternative Monetary Economics içinde, Northampton: Edward Elgar, 2006.

[2] Bu görüşü örneklemek için, devletin kamu açığına dayalı bir ödemeyi nasıl finanse ettiğine bakalım. Hazine, bir ödeme yapacağında, çek yazmakta veya bugün daha yaygın olduğu biçimde, ödemeyi alacak kişinin banka hesabına doğrudan elektronik transfer gerçekleştirmektedir. Alıcının bankası, ödeme yapılan hesaba tutarı kaydeder ve eşzamanlı olarak, söz konusu Hazine çeki veya elektronik transferinin alındığı konusunda bilgi vermek üzere Amerikan Merkez Bankası'na mesaj gönderir. Ardından, Merkez Bankası, kendi bünyesinde ilgili bankanın sahip olduğu hesaba, aynı miktarda rezerv kaydeder. Bu şekilde, açığa dayalı ödeme sonucunda rezervinin arttığını gören banka, tipik olarak bu rezervleri kredi olarak kullandırmaya yönelecek ve özellikle de kısa vadeli bankalar arası para piyasasını kullanacak, Merkez Bankası tarafından belirlenmiş kredi faiz oranını uygulayacaktır. Merkez Bankası ve Hazine, açık piyasa işlemleri, ters repo anlaşmaları ve Merkez Bankasında tutulan mevduatların faiz ödemeleri gibi çeşitli mekanizmaları kullanarak, bankalar arası para piyasasından likidite çeker. Bkz. Randall Wray, Understanding Modem Money: The Key to Full Employment and Price Stability, Northampton: Edward Elgar, 1998, s. 74-94.

[3] Bkz. Michal Kalecki, Theory of Economic Dynamics: An Essay on Cyclical and Long-Run Changes in Capitalist Economy, Londra: Allen and Unwin, 1954, s. 11-27; Alain Lipietz, The Enchanted World: Inflation, Credit, and the World Crisis, Londra: Verso, 1985, s. 107-129; Augusto Graziani, The Monetary Theory of Production, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 96-113.

[4] Açıklar tarafından tetiklenen bir bütçe krizinin bu rota üzerinden ilerleyerek fiyat artışlarına neden olabilmesi, açıkların enflasyona yol açtığı iddialarını doğrularmış gibi görünebilir. Ancak, kamu açıklarının para arzı ve fiyatlar üzerindeki doğrudan etkileriyle, istenenleri yapmayan bir hükümeti cezalandırma kararının alınması sonucunda gerçekleşen fiyat artışları anı şey değildir.

[5] Neoliberal projeye getirilen sınıfsal bakış için bkz. Gerard Dumenil ve Dominique Levy, Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution, Cambridge: Harvard University Press, 2004; David Harvey, A Brief History of Neoliberalism, Oxford: Oxford University Press, 2005; ve Greg Albo, Sam Gindin ve Leo Panitch, In and Out of Crisis: the Global Financial Meltdown and Left Alternatives, Oakland: PM Press, 2010.

[6] Leo Panitch ve Sam Gindin, "Superintending Global Capital", New Left Review 35, 2005.

[7] Doların gücüne ilişkin radikal çözümlemeler için bkz. Leo Panitch ve Sam Gindin, "Finance and American Empire", Socialist Register 2005 içinde; Ellen Frank, "The Surprising Resilience of the U.S. Dollar", Review of Radical Political Economics, 35(3), 2003. Daha kötümser bir görüş içinse bkz. Giovanni Arrighi, "Hegemony Unraveling - I', New Left Review, 32, 2005 ve "Hegemony Unraveling – II", New Left Review, 33, 2005. Ortodoks şüphecilere bir örnek olarak bkz. Barry Eichengreen, Global Imbalances and the Lessons of Bretton Woods, Cambridge: MIT Press, 2007 ve Fred Bergsten, "The Dollar and Deficits", Foreign Affairs, 88(6), 2009.

[8] Bu çelişki, altın karşısında çevrilebilir olmayan, göreli değere sahip bir paranın uluslararası hesap birimi ve ödeme aracı olarak kullanılmasına içkindir. Bkz. David McNally, "From Crisis to World Slump: Accumulation, Financialisation, and the Global Slowdown", Historical Materialism, 17(2), 2009.

[9] Pavlina Tchenieva, "Chartalism and the Tax-driven Approach to Money", Philip Arestis ve Malcolm Sawyer (der.), A Handbook of Alternative Monetary Economics içinde, Northampton: Edward Elgar, 2006.

[10] Frank, "The Surprising Resilience of the U.S. Dollar".

[11] David N. Gibbs, "Washington's New Interventionism", Monthly Review, 53(4), 2001 ve Barry Eichengreen, Tlie Dollar and the New Bretton Woods System, 2004,

www.econ.berkely.edu

adresinde mevcuttur.

[12] Bkz. Adam Tooze, "The Message From Berlin that Europe Failed to Grasp", Financial Times, 5 Mayıs 2010 ve Quentin Peel, "Merkel Struggles to Justify the Deal at Home", Financial Times, 12 Mayıs 2010.

[13] Avrupa Merkez Bankası ile üye hükümetler arasındaki anlaşmalar, Yunanistan gibi küçük ülkelerin temerrüde düşmeme konusunda güvenilir garantiler sunma yeterliklerini baltalamıştır. Ayrıca, ilgili anlaşma maddeleri, bu hükümetlerin sermaye piyasasında yeni tahvil satışlarıyla kapatılamayan açıkları için Avrupa Birliği açık kredi hesaplarına erişimi sınırlandırmakta. Dahası, Avrupa Merkez Bankası şartları, yeni ihraç edilen kamu borçlarının doğrudan merkez bankalarınca satın alınmasını yasaklayacakken, 2010 Bahar'ında krizin derinleşmesiyle bu önlemden vazgeçildi.

[14] Aracı para ve ödeme aracı olarak dolar yerine yuanın kullanıldığı çift taraflı ticaret anlaşmaları, Çinli bankaların uluslararası piyasadaki giderek güçlenen varlığıyla birleşmek kaydıyla, Çin sermaye hesabının tam anlamıyla liberalleşmesinin temellerini atabilir. Bu ise, zaman içerisinde, Çin'in dünya piyasasına likidite temin etme rolünü üstlenmesi anlamına gelebilecektir.

[15] ABD, Çin'in küresel bir güç olarak ortaya çıkışı karşısında Japonya'nın beslediği kaygıları, güvenlik anlaşmaları yoluyla Japonya'yı ABD liderliğinde bir bölgesel himaye şemsiyesi altına alarak kullanmakta. Böylece, bölgede ABD'nin emperyal yörüngesi dışında inşa edilecek herhangi bir karşılıklı liderlik yapısının ön şartı olan tüm Çin-Japonya yakınlaşma olasılıklarına çomak sokuluyor. Öte yandan, Çin'in izlediği bağımsız savunma politikası da, Avrupa'da NATO kalkanı altında gerçekleşmiş olana benzer bir bölgesel bütünleşme olasılığını devre dışı bırakıyor.

[16] Bkz. Injoo Sohn, "East Asia's Counterweight Strategy: Asian Financial Cooperation and Evolving International Monetary Order", G-24 Tartışma Raporu No. 44, UNCTAD, Cenevre, Mart 2007.

[17] Tekrar vurgulamak gerekirse, dolar da bir güven krizinden bağışık değildir. Dolar, istikrarlı ve sağlam bir para standardı teşkil etmediğinden, içinde bulunduğumuz on yıllık dilimde de pekâlâ bir uluslararası kargaşa ortamı doğabilir. Bizim söylediğimiz şey, ABD'nin bugün için daha yüksek kamu açıklarına yönelmesinin önünde herhangi bir teknik engelin, ayrıca borç-GSYH oranının yapısal açıdan sürdürülemez hale geleceği nesnel bir eşik noktasının bulunmadığıdır. Doların geleceğini karşı koyulmaz ekonomi yasaları değil, uluslararası jeopolitik ve sınıf mücadelesi belirleyecek. Ek olarak, küresel sermayenin bir dolardan çıkış stratejisine ya da alternatifine sahip olmaması, diğer belli başlı hükümetler ve merkez bankalarının bir kriz anında doları desteklemeye devam edeceği anlamına gelmektedir.

[18] Bkz. Jane de Arista, "U.S. Debt and Global Imbalances", International Journal of Political Economy, 36(4), 2007-8.

[1] IMF, Fiscal Monitor: Navigating the Fiscal Challenges Ahead, Washington: IMF, Mayıs 2010, s. 30. Ayrıca bkz. IMF, Exiting from Crisis Intervention Policies, 4 Şubat 2010; IMF, Strategies for Fiscal Consolidation in the Post-Crisis World, 4 Şubat 2010 ve Uluslararası Ödemeler Bankası, The Future of Public Debt: Prospects and Implications, Uluslararası Ödemeler Bankası Çalışma Raporları, No. 300, Mart 2010.

[2] Bu kesinti politikalarının odak noktasını, neoliberal politikaların kamu sektörü gelirleri üzerinde yarattığı uzun süreli yapısal baskılar değil, krizden kaynaklanan mali dengesizlikler oluşturuyor. Benzer şekilde, kapitalizm geliştikçe artan sosyal ihtiyaçların devleti yeni sosyalleşme baskılarına maruz bırakması da söz konusu politikaların ilgi alanında değil, zira bu kapsama giren eğitim, sağlık, kreş hizmetleri vb. maliyetler, neoliberalizm döneminde çeşitli özelleştirme, ticarileştirme, yardım ve tasfiye biçimlerinde hallediliyor. Mali krizin kökenleri hakkında klasik haline gelmiş çalışmalar için bkz. James O'Connor, The Fiscal Crisis of the State, New York: St. Martin's Press, 1973; Ian Gough, The Political Economy of the Welfare State, Londra: Macmillan, 1979.

[3] Suzanne de Brunhoff, The State, Capital and Economic Policy, Londra: Pluto Press, 1976; Nicos Poulantzas, State, Power, Socialism, Londra: Verso, 1978.

[4] Greg Albo, Sam Gindin ve Leo Panitch, In and Against the Crisis: Tlie Left and Strategic Alternatives, Oakland: PM Press, 2010, s. 109-14; Willem Buiter, "Time to Take the Banks into Full Public Ownership", Financial Times, 16 Ocak 2009,

http://blogs.ft.com

adresinde mevcuttur.

[5] Carmen Reinhart ve Kenneth Rogoff, This Time is Different, Princeton: Princeton University Press, 2009. Daha etkili bir değerlendirme için bkz. Rick Wolff, "Austerity: Why and for Whom?", MRZine, 4 Temmuz 2010,

http://www.monthlyreview.org/mrzine/

adresinde mevcuttur.

[6] Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, Crisis Economics, New York: Penguin Press, 2010, bölüm 7.

[7] Bkz. Karl Beitel'in bu kitaptaki makalesi ve ayrıca Yeva Nersisyan ve Randall Wray, "Deficit Hysteria Redux?", Real-World Economics Review, 53, 2010.

[8] "Toronto G-20 Zirvesi Bildirisi", 26-27 Haziran 2010, s. 3,

http://g20.gc.ca

adresinde mevcuttur.

[9] Michael Burke, "Fake Independence of the 'Office for Budget Responsibility'", Socialist Economic Bulletin, 15 Haziran 2010,

http://socialisteconomicbulletin.blogspot.com

adresinde mevcuttur. Obama da Şubat 2010'da Ulusal Mali Sorumluluk ve Reform Komisyonunu kurdu.

[10] Donald Savoie, Thatcher, Reagan, Mulroney: In Search of a New Bureaucracy, Toronto: University of Toronto Press, 1994; CSE State Group, Struggle over the State: Cuts and Restructuring in Contemporary Britain, Londra: CSE Books, 1979.

[11] KPMG International, Tough Choices Ahead: The Future of the Public Sector, Ottawa: KPMG, 2009,

http://www.kpmg.com

adresinde mevcuttur.; Christoph Hermann ve Jorg Flecker (der.), Privatization of Public Services: Impacts for Employment, Working Conditions, and Service Quality, Londra: Roudedge, yayına hazırlanıyor; B. Guy Peters ve Jon Pierre (der.), Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective: The Quest for Control, New York: Routledge, 2004.

[12] "Toronto G-20 Zirvesi Bildirisi", s. 5, 2.

[13] Martin Wolf, "Three Years On, Fault Lines Threaten World Economy", Financial Times, 14 Temmuz 2010.

[14] Paul Krugman, "The Third Depression", New York Times, 27 Haziran 2010; George Stiglitz, Freefall, New York: W.W. Norton, 2010; daha eleştirile bir açıyla da Özlem Onaran, "Fiscal Crisis in Europe or a Crisis of Distribution?", SOAS, Research on Money and Finance, Discussion Paper, No. 18, 2010.

[15] Gerçekten de, 1990'larda bankacılık krizinin ardından İsveç'in sosyal demokrat hükümeti tarafından hazırlanan "maliye denemesi", genellikle tasarrufa geçiş stratejilerine model olarak alınmakta. Yunanistan'da Papandreou'nun ve İspanya'da da Jose Zapatero'nun Sosyalist Parti hükümetleri, herhangi bir alternatif siyaset geliştirmeden, kamu sektörü kesinti uygulamalarının ön saflarında yerlerini almış durumda.

[16] Amerikan İşgücü İstatistikleri Dairesi, Household Data - Historical, Employment Status of the Civilian Non-institutional Population 16 years and over, 1970 to Date,

http://www.bls.gov

adresinde mevcuttur; Regional and State Employment and Unemployment Summary, 21 Mayıs 2010; Economic Policy Institute, Economy Track,

adresinde mevcuttur.

[17] Teşvikler, ABD'de genel kamu açığını 2009 yılında GSYH'nin yüzde 11,0'ı düzeyine, brüt borcu da GSYH'nin yüzde 83'ü düzeyine taşıdı. Rakamların alındığı kaynak için bkz. OECD, Ekonomik Görünüm, No. 87, Paris: OECD, Mayıs 2010, s. 83 ve Ek 32.

[18] Bkz. Center on Budget and Policy Priorities tarafından yürütülen çalışmalar: Michael Leachman, Eric Williams ve Nicholas Johnson, Failing to Extend Fiscal Relief to States Will Create New Budget Gaps, Forcing Cuts and Job Loss in at Least. 34 States, Haziran 2010; Slideshow: The State Budget Crisis and the Economy, June 2010 ve Elizabeth McNichol ve Nicholas Johnson, Recession Continues to Batter State Budgets, Mayıs 2010. Tamamı

http://www.cbpp.org

adresinde mevcuttur.

[19] Pick Wolff, "Economic Crisis Hits States and Municipalities", The Bullet, No. 268, 2 Kasım 2010,

http://www.socialistproject.ca

adresinde mevcuttur.

[20] Arloc Sherman ve Chad Stone, Income Gaps Between Very Rich and Everyone Else More Titan Tripled in Last Three Decades, Center on Budget and Policy Priorities, 25 Haziran 2010, s. 1.

[21] Mitchell, Lawrence, Where Has All the Income Gone? Look up, Economic Policy Institute, 3 Mart 2010,

http://www.epi.org

adresinde mevcuttur; Andrea Orr, At the Top: Soaring Incomes, Falling Tax Rates, Economic Policy Institute, 7 Nisan 2010,

http://www.epi.org

adresinde mevcuttur.

[22] Ekonomik Analiz Dairesi, Amerikan Ticaret Bakanlığı, News Release: State Personal Income 2009, 25 Mart 2010, Tablo 1; Per Capita Personal Income, Personal Income, and Population, by State and Region, 2008-2009,

http://wvw.bea.gov

adresinde mevcuttur.

[23] Ken Jacobs, Laurel Lucia ve T. William Lester, "The Economic Consequences of Proposed California Budget Cuts", Center for Labor Research and Education, University of California, Berkeley, 2010,

http://laborcenter.berkeley.edu

adresinde mevcuttur.

[24] "Fight for California's Future", California Federation of Teachers,

http://www.cft.org

adresinde mevcuttur; Adam Hefty, "What's Next After March 4?", Against the Current, 146, 2010.

[25] Ancak, bu eylemlerin hiçbiri, Porto Riko'daki kamu sektörü kesintileri ve yükseköğrenim mücadelesi kadar çarpıcı boyutlara ulaşmadı. Adada bütçe kesintilerine ilişkin siyasi tartışmalar sonunda, 15 Ekim 2009'da bir günlük genel grev düzenlendi ve anlaşmazlık sonrasında da devam etti. 3,2 milyar $'lık bütçe açığıyla baş edebilmek için Porto Rikolu kamu çalışanlarının yüzde 12'sinin işten çıkartılmasına, toplu sözleşmeler üzerinde devletin ekonomik olağanüstü hal tedbirleri uygulamasına, kamu çalışanlarının işten çıkartılmasını önleyen mevcut yasaların askıya alınmasına dönük hükümet planı karşısında kamu sendikalarınca düzenlenen grev kapsamında, San Juan'daki gösteriye 200.000 işçi katıldı. Kamu sektörüyle ilgili kavga, kesintiler ve harçların yükseltilmesi nedeniyle iki aylık boykotun yürütüldüğü Porto Riko Üniversitesi'nin 11 yerleşkesini de içine alacak şekilde, 2010'da da devam etti. Bkz. Roberto Ramos-Perea, "Explosive Political Situation in Puerto Rico", America Latina en Movimiento, 30 Haziran 2010,

http://alainet.org

adresinde mevcuttur.

[26] David Bacon, "Labor Needs a Hard Left Turn: Interview with Bill Fletcher", Centre for Labor Renewal, 21 Temmuz 2005,

http://www.centerforlaborrenewal.org

adresinde mevcuttur.

[27] Thomas Prosser, "Social partners react to planned public spending cuts", European Industrial Relations Observatory, 18 Ocak 2010,

http://www.eurofound.europa.eu

adresinde mevcuttur.

[28] John Hilary, "Cuts: who's paying for the financial crisis?", The Guardian, 16 Mayıs 2010. Eurostat, "Real GDP Growth Rate",

http://epp.eurostat.ec.europa.eu

adresinde mevcuttur.

[29] Larry Elliot, "Alistair Darling: We will cut deeper than Margaret Thatcher", The Guardian, 25 Mart 2010.

[30] "Cutting now remains a risk to recover", The Independent, 14 Mayıs 2010.

[31] Kraliyet Hazinesi, Budget 2010, 22 Haziran 2010, s. 1-2,

http://www.hm-treasury.gov.uk

adresinde mevcuttur.

[32] Bütçe Sorumluluğu Dairesi, Kraliyet Hazinesi, "OBR Forecast: Employment", 30 Haziran 2010,

http://budgetresponsibiUty.independent.gov.uk

adresinde mevcuttur. Kesintiler kapsamında kaç kişilik istihdamın taşeronlaşacağı konusunda da büyük spekülasyonlar var: Nicolas Timmins, "Call to Send Civil Service Jobs Offshore", Financial Times, 2 Mayıs 2010.

[33] Larry Elliot, "Budget will cost 1.3m jobs — Treasury", The Guardian, 29 Haziran 2010.

[34] Julia Kollewe, "Spending Cuts: City reaction", The Guardian, 24 Mayıs 2010.

[35] Bkz. Prosser, "Social Partners"; John Millington, "Business Club Signs up to Tory Cuts Drive", Morning Star, 16 Mart 2010.

[36] Tim Webb, Zoe Wood, Nicholas Watt ve Patrick Wintour, "Vince Cable plans new attempt to privatise Royal Mail", The Guardian, 20 Mayıs 2010.

[37] "The People's Charter",

http://thepeoplescharter.org

adresinde mevcuttur.

[38] John Millington, "Eight unions join forces to combat cuts", Morning Star, 7 March 2010.

[39] Ronan Lyons, "Is Ireland in a jobs recession or a jobs depression?", 12 Ekim 2009,

adresinde mevcuttur.

[40] Morgan Kelly, "Burden of Irish debt could yet eclipse that of Greece", The Irish Times, 22 Mayıs 2010.

[41] Eurostat, "Real GDP Growth Rate" ve "Unemployment Rate by Gender, Total",

http://epp.eurostat.ec.europa.eu

adresinde mevcuttur.

[42] Maliye Bakanlığı, "Summary of Supplementary Budget Measures", 2009,

http://www.budget.gov.ie

adresinde mevcuttur; Michael Parsons, "Workers' group stages comeback in Clonmel", The Irish Times, 9 Haziran 2009.

[43] Ulusal toplu pazarlık sözleşmesi veya "toplumsal ortaklık", 1987 yılında, 1980'lerin ekonomik krizine bir yanıt olarak doğdu. O noktadan itibaren, korporatist ve çok parçalı bir toplu pazarlık sistemi, ekonomik ve sosyal politikaların çerçevesini çizmeye başladı. Sürecin özünde yer alan vergilerle ücretler üzerinde ortaya çıkan ödünleşmenin, işçi sınıfı için sosyal ve ekonomik koşulları iyileştirmek yerine, göreli ücret ve gelir adaletsizliğini meşrulaştırmaya katkı sağladığı, yüksek düzeyde yoksulluğa ve kamu hizmetlerinde harcamaların düşmesine yol açtığı eleştirileri yapılmakta.

[44] "Lenihan says 'worst is over' as 4bn euro in cuts unveiled", The Irish Times, 9 Aralık 2009.

[45] Martin Wall, "Unions defer dispute escalation for one month", The Irish Times, 16 Şubat 2010.

[46] "Public Service Pay Deal", The Irish Times, 31 Mart 2010; Civil Public and Services Union, "CPSU Executive Unanimously recommends Members to reject Draft Agreement", 12 Nisan 2010,

http://www.cpsu.ie

adresinde mevcuttur.

[47] Charlie Taylor, "ICTU defends public sector deal", The Irish Times, 2 Nisan 2010.

[48] Marie O'Halloran, "Union head warns of 'pyrrhic victory'", The Irish Times, 3 Mayıs 2010.

[49] Eurostat, "Real GDP Growth Rate" ve "Unemployment Rate by Gender, Total".

[50] Eurostat, "Taxation Trends in the European Union", Basın Bülteni, 28 Haziran2010,

adresinde mevcuttur; Sofia Lampousaki, "INE/GSEE Presents Economic and Employment Outlook for 2009", European Industrial Relations Observatory, 16 Aralık 2009,

http://www.eurofound.europa.eu

adresinde mevcuttur.

[51] Michael Burke, "EU calls for Greek population to tighten belts to support wealthy Greek tax dodgers", Socialist Economic Bulletin, 19 Şubat 2010,

http://socialisteconomicbulletin.blogspot.com

adresinde mevcuttur.

[52] IMF, World Economic Report: Rebalancing Growth, Washington: IMF, Nisan 2010, Tablo 2.4; OECD, "Greece", Economic Outlook, No. 87, Mayıs 2010.

[53] George Yorgos, "The Struggle intensifies in Greece", Socialist Worker, 31 Mart 2010,

adresinde mevcuttur.

[54] Hilary Wainwright, Public Service Reform... But Not as We Know It, East Sussex: Picnic, 2009.

[55] Çeşitli örnekler için bkz. Philip Arestis ve Malcolm Sawyer, "The Future of Public Expenditure", Renewal, 17(3), 2009; A Progressive Program for Economic Recovery and Financial Reconstruction, Political Economy Research Institute, 2009; ITUC, "Global Union Statement: Take Action on Jobs to Sustain the Recovery", Haziran 2010,

http://www.ituc-csi.org

adresinde mevcuttur.

[56] Michael Lebowitz, The Socialist Alternative: Real Human Development, New York: Monthly Review Press, 2010, s. 115-6, 164-5.

[1] Joseph Stack'in mektubunun tam kopyası için bkz. "The inquisition is still alive and well today. Text of denunciation of American tax system by alleged pilot in Texas crash", 18 Şubat 2010,

http://www.nisnbc.msn.com

adresinde mevcuttur.

[2] Ching Kwan Lee, Against the Law: Labour Protests in China's Rustbelt and Sunbelt, Berkeley: University of California Press, 2007.

[3] Aynı eser, s. 5, 6.

[4] Peter Coy, Michelle Conlin ve Moira Herbst, "The Disposable Worker", Bloomberg Businessweek, 7 Ocak 2010.

[5] David Brooks, "The Wal-Mart Hippies", New York Times, 5 Mart 2010.

[6] Adam Smith'in The Wealth of Nations kitabının basıldığı yıl [Ulusların Zenginliği, çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, Alan Yayınları].

[7] Martin Hart-Landsberg ve Paul Burkett, China and Socialism: Market Reforms and Class Struggle, New York: Monthly Review Press, 2005.

[8] John W. Miller, "Some Say Trade Numbers Don't Deliver the Goods", Wall Street Journal, 27 Mart 2010.

[9] Glenn Loury, "The Challenge of Mass Incarceration in America"; Rakesh Khurana, "Challenges to Business in the Twenty-First Century: The Way Forward"; Richard Meserve ve diğerleri, "On the Future of Energy"; tamamı, Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences, 63(2), Kış 2010 sayısında mevcuttur.

[10] Frank A. Bennack, Jr., The American Public's Knowledge of the US Constitution: A National Survey of Public Awareness and Personal Opinion. A Hearst. Report, New York: The Hearst Corporation, 1987.

[11] Vergi karşıtı, muhafazakâr ve liberal siyasi parti –çev.

[12] Kate Zernike, "Tea Party Avoids Divisive Social Issues", New York Times, 12 Mart 2010; Bernie Becker, "A Revised Contract for America, Minus 'With' and Newt", New York Times, 14 Nisan 2010.

[13] James McKinley, "Texas Conservatives Win Curriculum Change", New York Times, 12 Mart 2010.

[14] Alıntılar Hoover öğretim üyeleri Martin ve Annelise Anderson'un yeni kitabındandır. Reagan's Secret War: The Untold Story of His Fight to Save the World From Nuclear Disaster, New York: Crown Publishers, 2009, s. 395.

[15] Jennifer Schirmer, The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988, s. 33.

[16] Berliner Tageblatt, aktaran Peter Fritzsche, Germans into Nazis, Cambridge: Harvard University Press, 1999.

[17] Fritz Stern, Leo Baeck Enstitüsünün 10'uncu yıllık yemeğinde Leo Baeck Madalyası'nı aldıktan sonraki kabul konuşması, 14 Kasım, 2004.

[18] National Opinion Research Center Genel Toplum Araştırması.

[19] Jane Slaughter, "Anger over Health Care Bill Creates Uncertain Future", Labor Notes, 20 Ocak 2010.

[20] Obama'nın BusinessWeek'e verdiği röportaj, "Obama's Corporate Messaging", Bloomberg Businessweek, 10 Şubat 2010.

[21] Bruce Drake, "Democrats' Dilemma: Health Care Vote and the 'Enthusiasm Gap'", 16 Mart 2010,

http://www.politicsdaily.com

adresinde mevcuttur.

[22] Kara Scannell, "Proxy Plan Roils Talks on Finance Rules", Wall Street Journal, 17 Mart 2010.

[23] Joshua Aizenman and Gurnain Kaur Pasricha, "On the ease of overstating the fiscal stimulus in the US, 2008-9", NBER Çalışma Raporu 15784, Şubat 2010.

[24] Louis Uchitelle, "For Auto Towns, Emissary Is Ambassador of Hope", New York Times, 5 Mart 2010.

[25] Thomas Catan ve David Gauthier-Villars, "Europe Listens for US Train Whistle", Wall Street Journal, 29 Mayıs 2009; Joan Lowy ve Matt Leingang, "Stimulus Watch: Foreign firms eye Obama rail plan", Seattle Times, 21 Temmuz 2009.

[26] Örneğin, Wisconsin'e sunulan kaynaklar: Tom Held ve Tom Daykin, "Doyle, mayors laud high-speed rail plan", 28 Ocak 2010 ve Larry Sandler, "Wis. high-speed rail work could start soon, LaHood tells Kohl", 4 Mart 2010, her ikisi de

http://www.jsonline.com

adresinde mevcuttur.